
ARS
BELLI ET PACIS.
Authore
Franc: Dauide Bonbra
I:V:D. et Sereniss:
Electoris Bauariæ
Consiliario.
Straubingæ,
1643.

SERENISSIMO PRINCIPI

FERDINANDO, MARIAE, FRANCISCO, JGNATIO, VVOLFFGANGO.

COMITI PALATINO RHENI, VTRIVSQVE BAVARIÆ DVCI.

Domino ſuo Clementiſſimo.

DE DIOGENE ILLO CYNICO GRÆCA NARrat hiſtoria; Eum, cum aliquando Athenienſes publico in periculo ſollicitè concurrere, bellumque pro patriæ defenſione, non citra animorum perturbationem moliri videret, ne in publicâ illâ ſollicitudine ſolus nihil ageret, cum armis tractandis per ſenectutem etiam minus habilis eſſet, dolium, in quo ex inſtituti ſui more habitare conſueuerat, ſurſum deorſumq; voluere cepiſſe. Hoc factum vt inſolens, cum varij variè interpretarentur, prudentiores virum huncce acutiſſimum, hac ratione docere voluiſſe judicabant: In publico ſcilicet patriæ periculo, ,, nullum ingenuum ciuem ocioſum ac ſecurum eſſe oportere, ,, cum potius ſinguli ita ſe comparare debeant, vt ſi opere non ,, poſſint, geſtibus ſaltem, aut quacunque re licet, ſuum in pa- ,, triam propenſum affectum, iuuandæque Reipublicæ ſtudi- ,, um, declarare nitantur.

Me Hercle, SERENISSIME PRINCEPS, quando SERENISS: ac Potentiſſimi Principis ac Electoris MAXIMILIANI, &c. Veſtri Parentis Optimi, non tàm in bellicâ virtute generoſitatem, & crebras hactenus glorioſis eius auſpiciis nutritas de Imperij hoſtibus victorias, quàm pro ſtabiliendâ in communem Romanæ-Germanicæ Monarchiæ vtilitatem, pace ac trãquillitate, continuatos hactenus labores, ſump-

tus,& consilia, liberius mecum perpendo, non est, quod SERENISS: MAXIMILIANVM Diogeni, Sed OCTAVIO potius AVGVSTO, Romanorum Imperatori meritissimo, conferre, & pro singulari eius in Christianam Rempublicam amore, jure merito exæquare velim ac possim?

Quemadmodum enim, teste Gueuarrá, tantâ apud Vniuersum Imperium OCTAVIVS gratiâ floruit, vt quoties tempore illo fatis Romanorum cuiquā concedendum esset, gratias Dijs ageret, quod antè, quam gloriosissimus iste Princeps, quid mors esset, vsu & experientia cognosceret, vitâ se priuare voluissent: Quin etiam testamentis insuper cauerent, vt quotannis ex hæreditarijs reditibus, opima in omnibus totius vrbis Romanæ templis offerrent sacrificia, quò vitam Principi in Nestoreos vsque annos Dij prorogarent.

Sicquoq; SERENISSIME FERDINANDE, rari hodie in Imperio reperientur, qui vbi variarum Christianæ Reipublicæ discordiarum radices & fomenta, ac fatales eius conuulsiones probè perspexerint, si prurientes huiuscemodi factionum dissidentium æstus imminui, aut planè extingui velint, qui non pro SERENISSIMO MAXIMILIANO, tàm indefessè ac constanter in salutem patriæ armis & consilijs vigilante, se in vota precesúe effundent? Qui tanto Principi, & Electori potentissimo, ac pacis Promotori strenuissimo, non tam secundiores rerum exitus, quam vegetiores corporis animique vires, in multos adhuc annos duraturas exoptabunt? Non enim dubium esset, si saluberrimum supra adducti Diogenis præceptum, & tàm pia bonorum Principum exempla imitati hodierni S. Romani Imperij Proceres ac Status, vnanimi omnes intentione, ac pro suâ quisque virili anniteretur, non quidem, vt suâ concursatione & clandestinis consilijs, exorientes adaugeat tumultus, oleoque ardenti (ut prô dolor à nonnullis euenit) frigidam suffundat: sed quo præsens potius, in Vniuersæ Christianitatis interitum tendens incendium extinguatur, quin pacatis breui animis Christiano, ac per continuas tot annorum belligerationes penè exhausto Orbi, necessaria & exoptata diu pax ac tranquillitas, tandem restitueretur.

Quamobrem ego, vt in rebus tàm arctis, etiam inane forsan dolium cum Diogene versando, voti saltem mei compos affectum meum testatum faciam, SERENITATI VESTRÆ,

(in quâ

ARS
BELLI ET PACIS.

SIVE

DE BELLO FELICITER GERENDO, ET PACE FIRMITER STABILIENDA.

LIBRI DVO,

AD PRÆSENTEM ROM: IMPERII STATVM ACcommodati, ex ejuſdem Receſſibus & Ordinationibus publicis, ſingulariter verò ex nuperâ Pragenſi Pacificatione, veterumq; inſuper ac recentiorum ſententijs & Hiſtorijs illuſtrati, cum triplici Authorum, diſcurſuum, & rerum indice.

AVTHORE

FRANCISCO DAVIDE BONBRA. OFFENBVRGENSE BRISGOIO, I. V. D. ET Sereniſs: Electoris Bauariæ, &c. Conſiliario.

Cum Facultate Superiorum.

STRAVBINGÆ,

Typis SIMONIS GALLI.

Anno M. DC. XLIII.

ARS
BELLI ET PACIS.
SIVE
DE BELLO FELICITER GEREN-DO, ET PACE FIRMITER STABI-lienda.
LIBRI DUO.
AD PRAESENTEM ROM: IMPERII STATUM AC-commodati, ex eiusdem Recessibus & Ordinationibus publicis, sin-gulares verò [illegible] Pacificatione [illegible] [illegible], cum [illegible] authorum, [illegible] & [illegible] indice.

AUTHORE

FRANCISCO DAVIDE BONBRA, OFFENBURGENSE BRISGOIO. I.V.D. ET Sereniss. Electoris Bavariae, &c. Consiliario.

Cum facultate superiorum.

STRAUBINGAE,
Typis SIMONIS GALLI.
Anno M. DC. XLIII.

(in quâ iam patriæ nunquam ſatis laudandæ virtutis ſemina auguſtiſſimè efflorеſcunt) haſcé de Belli & Pacis arte, vigilias & lucubrationes meas ſubmiſsè quidem, non eo tamen animo dedicare volui, vt poſteaquam SERENISSIMVS PATER, exacto feliciter aliquando ætatis curſu, SERENITATI VESTRÆ rerum ſummam commiſerit, potiores belli partes amplectatur, verum vt Principatus magis, & auitis armis, & paterno conſilio florentiſſimos, in pace honeſtâ gloriosè conſeruet ac amplificet.

Hæc enim ſola ars eſt, quæ & facere, & conſeruare Principem poteſt. Hanc velut monumentum in communem Reipublicæ vtilitatem erectum, SERENITATI VESTRÆ conſecro, atque hac inſuper inſcriptione ornatum, ſummis votis offero, vt Deus Ter Opt: Max. (â cuius potenti dexterâ publica Regnorum ſalus immediatè dependet) cum SERENISSIMIS, cariſſimis, ac deuotiſſimis ambobus PARENTIBVS, SERENITATEM VESTRAM, in Auguſtiſsimæ Domûs BAVARICÆ incrementum, ac in totius Chriſtianæ Reipublicæ ſalutem & emolumentum, quam diutiſsimè incolumem conſeruare, ſancta deſideria ſuggerere, & ſalutaribus conſiliis felices euentus elargiri dignetur. Valeat Catholicorum Principum Decus FERDINANDVS diu, feliciterq; viuat. Straubingæ XII. Martij. Anno M. DC. XLIII.

SERENITATI VESTRÆ

ſubiectiſsimus

Franc: Dauid
Bonbra D.

PRAEFATIO.

VTrumque belli & pacis ritè susceptum studium, ad Reipublicæ incrementum plurimùm semper conduxisse, eiusque ad multos annos stabilitam in successoribus potentiam continuasse, veterum testantur historiæ: Sic enim de Romanorum Republicâ *Salustius*; domi inquit, militiæq; boni mores colebantur, concordia maxima, minima erat auaritia, Ius, bonumq; apud eos, non legibus magis, quam naturâ valebat, jurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant, ciues cũ ciuibus de virtute certabant, in suppliciis Deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant: duabus hiscé artibus, audaciâ in bello, vbi pax euenerat, æquitate, seq;, Remq; publicam curabant, &c. *& paulò post.* Sed vbi labore atque iustitiâ Respublica creuit, reges magni bello domiti, nationes feræ, & populi ingentes, vi subacti, Carthago æmula Imperii Romani â stirpe interiit, cuncta maria, terræq; patebant &c. *De Coniurat. Catil. c. 9.*

Vnde Sulpicia, De Statu Reipub. & temporibus Domitiani, inter opera Ausonii canit.

--- *Duo sunt, quibus extulit ingens*
Roma caput; Virtus belli, & sapientia pacis:
Sed virtus agitata domi & socialibus armis,
Deinde velut stadio Victor, qui solus Achæo
Languet, & immotâ secum virtute facessit.

Non enim ignauiâ magna Imperia continentur, sed virorum armorumque faciendum est certamen, *teste Tacit. 15. annal.*

Et licet vtroque tempore, magnâ cum prudentiâ procedendum, imò in bello subtili consilio & arte opus esse videatur, cum aliis in rebus errata nonnunquam ex postfacto corrigi possint, in bello autem delicta & errores emendationem non recipiant, sed hos pœna ipsa cum damno é vestigio subsequatur, & prætò sit ignauiæ ac imperitiæ vltor, qui hosti delinquenti indulgere nesciat. *Patric. de regno ac regis institut. lib. 9. tit. 3.* Maiorem tamen in firmandâ pace, quàm gerendo bello, perspicacitatem requiri, vnanimis Politicorum est sententia: *Canonhier, Introduct. ad politic. lib. 3 c. 12.* Ideoque eum verè optimum Imperatorem censendum esse ait. *D. Besold. p.m. Professor, & Hospes meus quondam venerandissimus.* Qui ex bello diuturno pacem constituere diuturnam, aut ex politicâ prudentiâ pace vincere nouit. *in tract. de iure pacis c. 2. n. 6.* quam artem Hispanos Belgis inducias, quibus ipsimet consumerentur, concedentes optimè calluisse, & pacem Belgis magis, quàm bella etiam sinistro fortunæ euentu gesta, nocuisse, censuit *Iustus Lipsius.*

Quamobrem summâ vtrumque negotium circumspectione indigere, ac pacis belliq; artes, tàm pro conseruatione, quàm augmento Reipublicæ, valeroso Principi necessarias esse, nemo facilè dubitabit. Ille enim egregius Imperator, regni fulcrum, regis dextera, Reipublicæ gladius appellandus est, qui nihil agit sine ratione, & omnium, quæ agit, reddere ipse rationem

potest

poteſt;qui rerum,quæ bello accidunt cauſas nouit, & ex cauſis prudenti ingenio,quæcunque ſunt agenda, colligit; qui tempeſtiuè copias ſuas, vt hoſtem præueniat,in campum educit; nec coactus neceſſitate hoſtibus occurrit,ſed victoriæ & gloriæ auidus,animique ſecurus, aut in fugam illos conijcit, aut ad dimicationem vltrò compellit; cui non ſatis eſt, legionum in exercitu ſuo numerum,quotque millia ſub ſignis ſint,perſpectum habere; verum etiam Tribunos ac Centuriones ſingulos,imò & milites, ſi ita fieri poteſt,nouiſſe,ut cum rei alicuius benè gerendæ occaſionem nanciſcatur,fortiſſimorum ex cohortibus ſingulis delectum inſtituere poſſit. Qui præteritarum ſemper rerum meminit, præſentium momenta ponderat, aliorum errores ſibi repræſentat, nec temerarius in periculum ac diſcrimen inuolat,ſed certo,maturoque conſilio ea omnia conſiderat, quibus non magno negotio ad victoriam,aut ad patriæ defenſionem poteſt peruenire. Qui capto conſilio non gladium ſuſpendit,ſed exequi feſtinat, quod rerū maximarum momenta puncto temporis vertantur, & occaſio ſe tantum oſtendat, non moretur *D. Vernulæ. de bello gerendo Orat 4.*

Verum ad perfectam huiuſmodi notitiam acquirendam, præter rerum experientiam (quæ certè longum temporis ſpatium,& varios vtriuſq; fortunæ caſus expoſtulat) plurimum imprimis lectio hiſtoriarum, vel vnius ſaltem principis,aut viri militia clari; rerum item bello præclarè geſtarum diligens cognitio atque meditatio, quid nempe in bello conſilii tenuerit, quæ victoriarum cauſæ vel detrimenti fuerint, quo & has fugere, & illas imitari poſſit, conferre videtur. Quemadmodum Achillis Alexandrum Magnum,Cæſarem Alexandri,Scipionem Cyri imitatorem fuiſſe Veterum tradunt annales. Et quid, quæſo,etiam iucundius, quam in hiſtoriis verſari,quàm ſine labore vllo paſſim diuagari,omnes ſimul locos intueri, omnibus ſine periculo intereſſe bellis, infinitum temporis ſpatium contrahere, complurimas res præclarè geſtas ſimul cognoſcere? quæ ab Aſſiriis, quæ à Perſis,quæ à Medis,quæ à Græcis aut Romanis facta ſunt? Bello nunc terreſtri,nunc marino,nunc concionis mediæ videri intereſſe conſiliis? Cū Themiſtocle in mari; cum Leonide in terra pugnare; cum Ageſilao traiicere; cum Xenophonte incolumem redire; amare cum Panthea; venari cum Cyro; regnare cum Cyaxare? *D. Lindenſpür. Sac. Cæſar. Maieſt. Conſiliarius Aulicus, & amicus meus honorandus. in tract. de arcan. Imper. Monarch c. 4 fol. 117.*

Quâ de causâ vt huiuſmodi ex crebra hiſtoriarum lectione, & quotidiana militaris ſcientiæ experientiâ emergentes regulæ, congruo ſaltem, & ad id deſtinato tempore, in conſeruationem Status ac Boni Publici, ruminari, præſentiq; ac incurabili propemodum Reipublicæ malo applicari, priſtiniq; errores, tam ad præſentium cautelam, quàm futurorum præuidentiæ causâ, in memoriam reuocari poſſint; (Quandoquidem ex mente ſubtiliſſimi *Cardani*, ſummum bonum in hac vitâ, ex tribus præcipuè originem ducat: inuentis ſcilicet nouis, ſecretis, atque cautionum præceptis, *in libro ſuo ſingulari. De arcana prudentia ciuili c. 15. fol. 55.*) non ſolum ex iis, quæ in caſtris aliquandiu ipſe vidi, ſed quæ hiſtoriarum quoq; repetitio pro exiguitate ingenii mei mihi ſuppeditauit, nonnullas veterum & modernorum comprobatas exemplis obſeruationes, ex quibus artem tam gerendi belli, quam componendæ pacis, tempori conuenientem, facilè colligere liceret, non eidem eâ perſuaſione per diſcurſus in lucem proferre placuit, quaſi eaſdē

aut in omni occasione promptas, vel intentioni suæ semper correspondentes habere possibile sit, cum illud Angelici potius, quam humani foret ingegenii, hoc verò diuinæ modum prouidentiæ, ex temerariâ præscripsisse superstitione videretur: sed vt præsentes saltem ac futuræ, & res quidem euentu dubiæ, magis composite disponi, illudq; quod vel initio ignorabatur, aut præposterè nonnunquam inceptum fuerat, emendari, & ne res malè consulta vires & augmenta sumat, prudenti quodam impediri iudicio, adeoque ipsum malum (quemadmodum *Dionys. Halycarnaseus* de Romanis insinuat) radicitus tandem extirpari posset *lib:6 Antiquit: Roman:*

Optimum siquidem est, non solum ex aduersis, sed ex erratis quoq; fructum colligere, eumq; triplicem maximè: vt ex malo scilicet bonum elicias: vt imposterum constanter abstineas, edoctus huiusmodi non tantum ab eo erroris, aut occasionis, sed etiam cuiuscunque similis genere orta esse: vt noxæ deniq; quam passus es, ita occurras, quatenus eam multiplici numero resarcire valeas. Qui enim, *teste Cardano*, sic studuerit, magnâ ex parte ab aduersis alleuabitur, & quæ nec sarciri, neq; posthac vitari poterunt, æquo animo ferenda esse, addiscet *d. lo c. 19 fol. m. 63.*

Cæterum hoc vnum superest, quod â te impetrare cupio, Benigne Lector, scilicet, vt antequam de meâ operâ, fortassis â te nunquam perlectâ, â me verò ob tenuitatem ocii, successiuo quidem tempore, magno tamen labore congesta, sententiam feras, recorderis eorum, quæ Romanorum eruditissimus *Varro in lege Meniâ* scripsit. Neque in bonâ segete, nullum esse spicum malum, neque in malâ, non aliquod bonum. Impudens essem, si peterem vt omnia probares, inuidus & æmulus tu, si reiicis cuncta. Vale itaque, & si quid in hisce libris meis sinistrum deprehenderis, liberè ac sine offensione emenda, cæterosq; occurrentes Typographiæ defectus (vt posterior pagella indicabit) tuâ humanitate & fauore supple.

APPROBATIO.

EGo Syluester Kelmair, SS. Theologiæ Licentiatus, Ecclesiæ Collegiatæ Electoralis SS. Iacobi & Tiburtij Straubingæ Decanus & Canonicus, testor me libros duos de Arte Belli & Pacis, Authore Francisc. Dauide Bonbra. I. V. D. Consiliario Electorali compositos, diligenter legisse, & nihil in ijsdem inuenisse, quod Sanctæ Fidei, vel bonis moribus repugnet, sed potius ex fundamento juxta communiorem sententiam classicorum Doctorum, in commune bonum Christiani populi, & ad firmam totius Imperij pacem stabiliendam accommodatos, ideoq; typis excudendos dignos esse censeo. Anno currente M.DC. XLII. Vigilia Omnium Sanctorum.

Syluester Kelmair idem qui supra.

Nomi-

NOMINA AVTHORVM, QVIBVS HI DISCVRsus illustriores, & ampliores redditi sunt.

Lactan-

L.

.anctantii Institut: Diuin:.
.ampridi in Alexand: Seuero.
.ansii Orat: contra Gall: contra German: pro Hispan: pro Europ: .
.ather: de Censu:
.audensis de fœderib: Item de repræsaliis.
.P. Layman: S I Theolog: Moral:
.ehmanni Chronica Spirens.
.encci obseruat: polit:
.eo Imp: De apparatu Bellico.
.euini Lemnii Exhort; ad vit: Opt: instituend:
.imnæus de iure publico.
. Lindenspir: de arcan: Imper: Monarch:
.ipsii Politica. Item de magnitud: & militia Romana.
.iuii Opera:
.ucanus.
.ucret de rer: nat:
.udolphus de Zelo Veter: German: Princip:
.undorpii continuatio ad Scleidan:

M.

.achiauelli Princeps: Item Hist: Florent:
.agalottus de Securit. & saluo conduct:
.agerus de aduocat: armat:
.agnus de hist: Gothica.
.aioli Dies Canicular.
.ard: Mantica de Tacit: & ambig: conuent:
.atthieu hist: Galliæ.
.arnix resolut: Politic:
.arselaer De Legatis.
.artha de Iurisdictio.
.asson annal: Franciæ.
.astrilli decision.
.eieri annal: Flandriæ.
.elandri Iocoseria.
.enoch: de arbitrar: Iud: quæst:
.ercurius Gallicus.
.iddendorp: quæst. Theolog. polit.
.iræus de Ordine Equestrium.
.olanus de fide hæreticis seruand.
.P. Molina De Iustitia & Iure:
.onstre histor. Gall.
.ontaigne des Essais
.ontluc Commentaire militair.
.orlæ Emporium Iuris.
.orus de Republ. Vtopiæ.
.ynsing. Responsa, & Centuriæ.

N.

.atta de Principe.
Nicephori Ecclesiast. histor.
Nolden de Statu Nobil.
Norderman de iure Princip.
La Nouë discurs. ad Guicciardin.

O.

Obrecht de militari disciplina.
Oldendorp de iure singulari.
Osorius de Regis institut.
Otto de iure publico.
Ottonis Frisingens. Chronica.
Ouidii Metamorphos.

P.

Panormitan. de reb gest. Alphonsi
Panthaleon. de Viris illustr. German.
Papon. de arrestis.
Pappus Von dem Hollendischen Kriegstreckt.
Parutæ discurs
Paschalius de Legat.
Pasquier des recherches.
Paterculi histor. Roman.
Patricius de Regis institut.
Paurmeister de Iurisdiction.
Peck. de iure sistendi.
Pelei hist. de Henrico Magno.
Peregrin. de Iure fisci.
Perez in Aphorism.
Perodin. de vita Tamerlan.
Petrarchæ Opera.
Petronius.
Peuceri Chronica.
Piccardi Decision.
Pighius in Hercul: Prodic:
Pindari Opera.
Mod. Pistoris Consilia.
Platina de Optimo Ciue.
Plato de Legibus & Republ:
Plinii Opera.
Plutarchi Opera.
Poliani Stratagemata.
Polybii histor.
Pragerischer Fried.
Procop. de bello Persic: & Vandal:

R.

Ranzouius de bello.
Rebuffi Praxis benefic: Item super Concordat: Franciæ.
Regemorteri Sermones politici.
Reichs Abschiedt.
Reincking de regim: secul: & Ecclesiast:

tus,& consilia, liberius mecum perpendo, non est, quod SERENISS: MAXIMILIANVM Diogeni, Sed OCTAVIO potius AVGVSTO, Romanorum Imperatori meritissimo, conferre, & pro singulari eius in Christianam Rempublicam amore, jure merito exæquare velim ac possim?

Quemadmodum enim, teste Gueuárrá, tantâ apud Vniuersum Imperium OCTAVIVS gratiâ floruit, vt quoties tempore illo fatis Romanorum cuiquā concedendum esset, gratias Dijs ageret, quod antè, quam gloriosissimus iste Princeps, quid mors esset, vsu & experientia cognosceret, vitâ se priuare voluissent: Quin etiam testamentis insuper cauerent, vt quotannis ex hæreditarijs reditibus, opima in omnibus totius vrbis Romanæ templis offerrent sacrificia, quò vitam Principi in Nestoreos vsque annos Dij prorogarent.

Sic quoq; SERENISSIME FERDINANDE, rari hodie in Imperio reperientur, qui vbi variarum Christianæ Reipublicæ discordiarum radices & fomenta, ac fatales eius conuulsiones probè perspexerint, si prurientes huiuscemodi factionum dissidentium æstus imminui, aut planè extingui velint, qui non pro SERENISSIMO MAXIMILIANO, tàm indefessè ac constanter in salutem patriæ armis & consiliis vigilante, se in vota precesúe effundent? Qui tanto Principi, & Electori potentissimo, ac pacis Promotori strenuissimo, non tam secundiores rerum exitus, quam vegetiores corporis animique vires, in multos adhuc annos duraturas exoptabunt? Non enim dubium esset, si saluberrimum supra adducti Diogenis præceptum, & tàm pia bonorum Principum exempla imitati hodierni S. Romani Imperij Proceres ac Status, vnanimi omnes intentione, ac pro suâ quisque virili anniteretur; non quidem, vt suâ concursatione & clandestinis consilijs, exorientes adaugeat tumultus, oleoque ardenti (ut prô dolor â nonnullis euenit) frigidam suffundat: sed quo præsens potius, in Vniuersæ Christianitatis interitum tendens incendium extinguatur, quin pacatis breui animis Christiano, ac per continuas tot annorum belligerationes penè exhausto Orbi, necessaria & exoptata diu pax ac tranquillitas, tandem restitueretur.

Quamobrem ego, vt in rebus tàm arctis, etiam inane forsan dolium cum Diogene versando, voti saltem mei compos affectùm meum testatum faciam, SERENITATI VESTRÆ,

(in quâ

ARS BELLI ET PACIS.

SIVE

DE BELLO FELICITER GERENDO, ET PACE FIRMITER STABILIENDA.

LIBRI DVO,

AD PRÆSENTEM ROM: IMPERII STATVM ACcommodati, ex ejusdem Recessibus & Ordinationibus publicis, singulariter verò ex nuperâ Pragensi Pacificatione, veterumq; insuper ac recentiorum sententijs & Historijs illustrati, cum triplici Authorum, discursuum, & rerum indice.

AVTHORE

FRANCISCO DAVIDE BONBRA.
OFFENBVRGENSE BRISGOIO, I. V. D. ET
Serenifs: Electoris Bauariæ, &c. Consiliario.

Cum Facultate Superiorum.

STRAVBINGÆ,

Typis SIMONIS GALLI.

Anno M. DC. XLIII.

ARS
BELLI ET PACIS.
SIVE
DE BELLO FELICITER GERENDO, ET PACE FIRMITER STABILIENDA.
LIBRI DVO.
AD PRAESENTEM ROM: IMPERII STATVM ACcommodati, et eiusdem Recessibus & Ordinationibus publicis, singulariter verò ex utraque Pragensi Pacificatione, veterumque insuper ac recentiorum sententiis & Historijs illustrati, cum triplici Authorum, discursuum, & rerum indice.

AVTHORE

FRANCISCO DAVIDE BONBRA.
OFFENBVRGENSE BRISGOIO. I. V. D. ET
Sereniss. Electoris Bavariae, &c. Consiliario.

Cum Facultate Superiorum.

STRAVBINGAE,

Typis SIMONIS GALLI.
Anno M. DC. XLIII.

(in quâ iam patriæ nunquam ſatis laudandæ virtutis ſemina auguſtiſſimè effloreſcunt) haſcé de Belli & Pacis arte, vigilias & lucubrationes meas ſubmiſsè quidem, non eo tamen animo dedicare volui, vt poſteaquam SERENISSIMVS PATER, exacto feliciter aliquando ætatis curſu, SERENITATI VESTRÆ rerum ſummam commiſerit, potiores belli partes amplectatur, verum vt Principatus magis, & auitis armis, & paterno conſilio florentiſſimos, in pace honeſtâ gloriosè conſeruet ac amplificet.

Hæc enim ſola ars eſt, quæ & facere, & conſeruare Principem poteſt. Hanc velut monumentum in communem Reipublicæ vtilitatem erectum, SERENITATI VESTRÆ conſecro, atque hac inſuper inſcriptione ornatum, ſummis votis offero, vt Deus Ter Opt: Max. (à cuius potenti dexterâ publica Regnorum ſalus immediatè dependet) cum SERENISSIMIS, cariſſimis, ac deuotiſſimis ambobus PARENTIBVS, SERENITATEM VESTRAM, in Auguſtiſsimæ Domûs BAVARICÆ incrementum, ac in totius Chriſtianæ Reipublicæ ſalutem & emolumentum, quam diutiſsimè incolumem conſeruare, ſancta deſideria ſuggerere, & ſalutaribus conſiliis felices euentus elargiri dignetur. Valeat Catholicorum Principum Decus FERDINANDVS diu, feliciterq; viuat. Straubingæ XII. Martij. Anno M. DC. XLIII.

SERENITATI VESTRÆ

ſubiectiſsimus

Franc: Dauid
Bonbra D.

PRAEFATIO.

VTrumque belli & pacis ritè susceptum studium, ad Reipublicæ incrementum plurimùm semper conduxisse, eiusque ad multos annos stabilitam in successoribus potentiam continuasse, veterum testantur historiæ: Sic enim de Romanorum Republicâ *Salustius*; domi inquit, militiæq; boni mores colebantur, concordia maxima, minima erat auaritia, Ius, bonumq; apud eos, non legibus magis, quam naturâ valebat, jurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant, ciues cũ ciuibus de virtute certabant, in suppliciis Deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant: duabus hisce artibus, audaciâ in bello, vbi pax euenerat, æquitate, seq;, Remq; publicam curabant, &c. *& paulò post.* Sed vbi labore atque iustitiâ Respublica creuit, reges magni bello domiti, nationes feræ, & populi ingentes, vi subacti, Carthago æmula Imperii Romani â stirpe interiit, cuncta maria, terræq; patebant &c. *De Coniurat. Catil. c. 9.*

Vnde Sulpicia, De Statu Reipub. & temporibus Domitiani, inter opera Ausonii canit.

---- *Duo sunt, quibus extulit ingens*
Roma caput; Virtus belli, & sapientia pacis:
Sed virtus agitata domi, & socialibus armis,
Deinde velut stadio Victor, qui solus Achae
Languet, & immotâ secum virtute facessit.

Non enim ignauiâ magna Imperia continentur, sed virorum armorumque faciendum est certamen, *teste Tacit. 15. annal.*

Et licet vtroque tempore, magnâ cum prudentiâ procedendum, imò in bello subtili consilio & arte opus esse videatur, cum aliis in rebus errata nonnunquam ex postfacto corrigi possint, in bello autem delicta & errores emendationem non recipiant, sed hos pœna ipsa cum damno ê vestigio subsequatur, & præstò sit ignauiæ ac imperitiæ vltor, qui hosti delinquenti indulgere nesciat. *Patric. de regno ac regis institut. lib. 9. tit. 3.* Maiorem tamen in firmandâ pace, quàm gerendo bello, perspicacitatem requiri, vnanimis Politicorum est sententia: *Canonhier, Introduct. ad politic. lib. 3 c. 12.* Ideoque eum verè optimum Imperatorem censendum esse ait. *D. Besold. p. m. Professor, & Hospes meus quondam venerandissimus.* Qui ex bello diuturno pacem constituere diuturnam, aut ex politicâ prudentiâ pace vincere nouit. *in tract. de iure pacis c. 2. n. 6.* quam artem Hispanos Belgis inducias, quibus ipsimet consumerentur, concedentes optimè calluisse, & pacem Belgis magis, quàm bella etiam sinistro fortunæ euentu gesta, nocuisse, censuit *Iustus Lipsius.*

Quamobrem summâ vtrumque negotium circumspectione indigere, ac pacis belliq; artes, tàm pro conseruatione, quàm augmento Reipublicæ, valeroso Principi necessarias esse, nemo facilè dubitabit. Ille enim egregius Imperator, regni fulcrum, regis dextera, Reipublicæ gladius appellandus est, qui nihil agit sine ratione, & omnium, quæ agit, reddere ipse rationem

poteſt;qui rerum, quæ bello accidunt cauſas nouit, & ex cauſis prudenti ingenio, quæcunque ſunt agenda, colligit; qui tempeſtiuè copias ſuas, vt hoſtem præueniat, in campum educit; nec coactus neceſſitate hoſtibus occurrit, ſed victoriæ & gloriæ auidus, animique ſecurus, aut in fugam illos conijcit, aut ad dimicationem vltrò compellit; cui non ſatis eſt, legionum in exercitu ſuo numerum, quotque millia ſub ſignis ſint, perſpectum habere; verum etiam Tribunos ac Centuriones ſingulos, imò & milites, ſi ita fieri poteſt, nouiſſe, ut cum rei alicuius benè gerendæ occaſionem nanciſcatur, fortiſſimorum ex cohortibus ſingulis delectum inſtituere poſſit. Qui præteritarum ſemper rerum meminit, præſentium momenta ponderat, aliorum errores ſibi repræſentat, nec temerarius in periculum ac diſcrimen inuolat, ſed certo, maturoque conſilio ea omnia conſiderat, quibus non magno negotio ad victoriam, aut ad patriæ defenſionem poteſt peruenire. Qui capto conſilio non gladium ſuſpendit, ſed exequi feſtinat, quod rerũ maximarum momenta puncto temporis vertantur, & occaſio ſe tantum oſtendat, non moretur *D. Vernulæ, de bello gerendo Orat 4.*

Verum ad perfectam huiuſmodi notitiam acquirendam, præter rerum experientiam (quæ certè longum temporis ſpatium, & varios vtriuſq; fortunæ caſus expoſtulat) plurimum imprimis lectio hiſtoriarum, vel vnius ſaltem principis, aut viri militiâ clari; rerum item bello præclarè geſtarum diligens cognitio atque meditatio, quid nempè in bello conſilii tenuerit, quæ victoriarum cauſæ vel detrimenti fuerint, quo & has fugere, & illas imitari poſſit, conferre videtur. Quemadmodum Achillis Alexandrum Magnum, Cæſarem Alexandri, Scipionem Cyri imitatorem fuiſſe Veterum tradunt annales. Et quid, quæſo, etiam iucundius, quam in hiſtoriis verſari, quàm ſine labore vllo paſſim diuagari, omnes ſimul locos intueri, omnibus ſine periculo intereſſe bellis, infinitum temporis ſpatium contrahere, complurimas res præclarè geſtas ſimul cognoſcere? quæ ab Aſſiriis, quæ â Perſis, quæ à Medis, quæ â Græcis aut Romanis facta ſunt? Bello nunc terreſtri, nunc marino, nunc concionis mediæ videri intereſſe conſiliis? Cũ Themiſtocle in mari; cum Leonide in terrâ pugnare; cum Ageſilao traiicere; cum Xenophonte incolumem redire; amare cum Pantheâ; venari cum Cyro; regnare cum Cyaxare? *D. Lindenſpür Sac. Cæſar. Maieſt. Conſiliarius Aulicus, & amicus meus honorandus. in tract. de arcan. Imper. Monarch c. 4 fol. 117.*

Quâ de causâ vt huiuſmodi ex crebrâ hiſtoriarum lectione, & quotidianâ militaris ſcientiæ experientiâ emergentes regulæ, congruo ſaltem, & ad id deſtinato tempore, in conſeruationem Status ac Boni Publici, ruminari, præſentiq; ac incurabili propemodum Reipublicæ malo applicari, priſtiniq; errores, tam ad præteritium cautelam, quàm futurorum præuidentiæ cauſâ, in memoriam reuocari poſſint; (Quandoquidem ex mente ſubtiliſſimi *Cardani*, ſummum bonum in hac vitâ, ex tribus præcipuè originem ducat: inuentis ſcilicet nouis, ſecretis, atque cautionum præceptis, *in libro ſuo ſingulari. De arcana prudentia ciuili c. 15. fol. 55.*) non ſolum ex iis, quæ in caſtris aliquandiu ipſe vidi, ſed quæ hiſtoriarum quoq; repetitio pro exiguitate ocii mei mihi ſuppeditauit, nonnullas veterum & modernorum comprobatas exemplis obſeruationes, ex quibus artem tam gerendi belli, quam componendæ pacis, tempori conuenientem, facilè colligere liceret, non quidem eâ perſuaſione per diſcurſus in lucem proferre placuit, quaſi eaſdẽ

aut in omni occasione promptas, vel intentioni suæ semper correspondentes habere possibile sit, cum illud Angelici potius, quam humani foret ingenii, hoc verò diuinæ modum prouidentiæ, ex temerariâ præscripsisse superstitione videretur: sed vt præsentes saltem ac futuræ, & res quidem euentu dubiæ, magis compositè disponi, illudq; quod vel initio ignorabatur, aut præposterè nonnunquam inceptum fuerat, emendari, & ne res malè consulta vires & augmenta sumat, prudenti quodam impediri iudicio, adeoque ipsum malum (quemadmodum *Dionys. Halycarnasæus* de Romanis insinuat) radicitus tandem extirpari posset. *lib:6 Antiquit: Roman:*

Optimum siquidem est, non solum ex aduersis, sed ex erratis quoq; fructum colligere, eumq; triplicem maximè: vt ex malo scilicet bonum elicias: vt imposterum constanter abstineas, edoctus huiusmodi non tantum ab eo erroris, aut occasionis, sed etiam cuiuscunque similis genere orta esse: vt noxę deniq; quam passus es, ita occurras, quatenus eam multiplici numero resarcire valeas. Qui enim, *teste Cardano*, sic studuerit, magnâ ex parte ab aduersis alleuabitur, & quæ nec sarciri, neq; posthac vitari poterunt, æquo animo ferenda esse, addiscet *d. lo c. 19 fol. m. 63.*

Cæterum hoc vnum superest, quod à te impetrare cupio, Benigne Lector, scilicet, vt antequam de meâ operâ, fortassis à te nunquam perlectâ, à me verò ob tenuitatem ocii, successiuo quidem tempore, magno tamen labore congesta, sententiam feras, recorderis eorum, quæ Romanorum eruditissimus *Varro in lege Meniâ* scripsit. Neque in bonâ segete, nullum esse spicum, malum, neque in malâ, non aliquod bonum. Impudens essem, si peterem vt omnia probares, inuidus & æmulus tu, si reiicis cuncta. Vale itaque, & si quid in hisce libris meis sinistrum deprehenderis, liberè ac sine offensione emenda, cæterosq; occurrentes Typographiæ defectus (vt posterior pagella indicabit) tuâ humanitate & fauore supple.

APPROBATIO.

EGo Syluester Kelmair, SS. Theologiæ Licentiatus, Ecclesiæ Collegiatæ Electoralis SS. Iacobi & Tiburtij Straubingæ Decanus & Canonicus, testor me libros duos de Arte Belli & Pacis, Authore Francis. Dauide Bonbra. I. V. D. Consiliario Electorali compositos, diligenter legisse, & nihil in ijsdem inuenisse, quod Sanctæ Fidei, vel bonis moribus repugnet, sed potius ex fundamento juxta communiorem sententiam classicorum Doctorum, in commune bonum Christiani populi, & ad firmam totius Imperij pacem stabiliendam accommodatos, ideoq; typis excudendos dignos esse censeo. Anno currente M.DC.XLII. Vigilia Omnium Sanctorum.

Syluester Kelmair idem
qui supra.

Nomi-

NOMINA AVTHORVM, QVIBVS HI DISCVRSUS illustriores, & ampliores redditi sunt.

ELENCHVS DISCVRSVVM

LIBRI PRIMI

DE ARTE BELLI.

ELENCHVS DISCVRSVVM

LIBRI SECVNDI.

DE ARTE PACIS.

☞

- *Ars mi- lita- ris do- cet.*
  - *Locorũ muni- en- dorum modũ, qui* eſt
    - Naturalis, *quando ſuperficies ſeu locí ſedes eſt aut*
      - Super ſcopulũ eleuata, ita vt ſit quaſi inacceſſibilis.
      - Aquis profundiſſimis naturaliter circumſepta.
      - Tum altis ſcopulis, tum aquâ naturaliter munita.
    - *Artificialis,* quando ſuperficies aliqua eſt vel
      - *Mera arte figurata,* eſt- que vel
        - *Simplex* in qua tria ſunt notanda, ſcilicet eius
          - *Figura* Geometrica.
            - Regularis, *quæ eſt vel*
              - *Tetragonalis.*
              - *Pentagonalis.*
              - *Hexagonalis*
              - *Heptagonalis.*
              - *Octogonalis.* &c.
            - Irregularis *vel* Trapezæa, *quæ variatur ſecundum locum.*
          - *Partes*
            - *Interna,* ut
              - *Parapetta.*
              - *Courtina.*
              - *Baſtio,* cuius tres ſunt partes.
                - *Caſſematta.*
                - *Ilia ſeu Flanci.*
                - *Humeri.*
              - *Contraſcarpa.*
            - *Externa,* ut
              - *Foſſa*
                - *Sicca.*
                - *Aquâ repleta.*
              - *Rauellina.*
              - *Banquetta.*
          - *Subiectum,* ſiue materia.
            - *Terra bene præparata.*
            - *Lignũ*
              - *Magnum.*
              - *Paruum.*
            - *Lapides*
              - *Magni.*
              - *Paruuli.*
        - *Compoſita*
      - *Tum arte tum naturâ delineata* quæ etiam eſt vel
        - *Simplex.*
        - *Compoſita.*
  - Locorum munitorum obſidendorum & expugnandorum rationem.
  - Exercitus eiuſq; partium ordinandarum methodum.
  - Machinarum militarium inueniendarum ingenium.

DISCVRSVS. I.
QVID SIT BELLVM, ET QVO IVRE INTRODVCTVM?

Bellum actionem esse hostilem, ad iniuriam depellendam, vel vindicandam, â magistratu vi armisq; contra hostes, pacis retinendæ, vel consequendæ causa; legitimè susceptam & administratam, definit. *Couar. in c. peccatum, part. 2. §. 10. De reg. iur. in 6. Keller. de offic. iurid. polit. lib. 2, c 31. in princ.* 1. Quid sit bellum.

Quod quidem paulò aliter describit Plato dum ait, Bellum propriè esse; quod contra extraneum & peregrinum suscipitur; quod autem ciues ipsi, aut cognati populi contra sese mutuò gerunt, seditionem, & rixam duntaxat, non autem propriè bellum appellari. *lib. 5. De Republ.* 2.

Belli autem notatio siuè Etymologia, quæ sit, variant Authores. Alij enim, vt *Priscianus & cæteri Grammatici,* dictum putant bellum ex eo, quod minimè bellum; id est, bonum sit; siquidem multa incommoda & mala adferat bellum, & eo semel exorto, nunquam ferè pristina pax renascatur, sed regna fatali hac concussa Erynnide, subinde bella ex bellis parturire soleant, nec facilè coiat societas, quæ semel rupta est; quasi pugnam cum Lernæa quadam hydra, cui capite vno resecto, aliud aliudq; duplicatur & accrescit, suscepisse viderentur. *Schönborn. politicor. lib. 6. c. 1.* Alij verò, ex eo appellatum volunt bellum, quod sit bellum, id est bonum, quandoquidem ad habendam pacem comparatum sit. 3. Vnde dictum.

Et certè neutra hæc notatio planè contemnenda est, cum diuerso respectu bellum sit & bonum & malum; bonum respectu finis, cuius gratia mouetur bellum; qui finis est, tum pax & vitæ tranquillitas; bellum enim geritur, vt pax acquiratur, mali coërceantur, & boni subleuentur. *Can. Noli existimare. 23. quæst. 1.* tum etiam recuperatio bonorum à scelerato hoste nobis ereptorum. *Can. Dominus noster. vers. Sic, gens. 23. quæst. 2.* hoste, inquam, eo, qui nullo alio cogi potest modo, vt reddat ablata. 4.

5. Quidam *vt Festus, & secuti eum*, belli vocem tractam aiunt à bellua, quod belluarum sit, non hominum, in mutuum exitium congredi, & mutuo laniatu se conficere *Middendorp. in quæstionibus suis Theolog. & politic. quæst. 5. fol* 88.

6. Cæterum probabilius est, belli nomen à Græcis petitum esse, quo telum significant. *§. Item lex Cornelia. vers. etsi hanc significationem. Instit. De public. iudic.* Bellum enim telis geritur, id est, omnis generis armis infertur. Atque hanc notationem placere quoque videtur. *Franc. Connano. l. 9. Commentar. iuris Ciuil. c. 5. n. 1.* Et quia Etymologia hæc ex causa est, & quidem causa instrumentali, meritò cæteris præferri debet. *Bocer. de bello & duello. c. 1 n. 2.*

7. Bellum itaque & bonum & bellum est, si belli finem contemplemur, quia pacem ac tranquillitatem persequitur, & vim atque iniurias hominum coërcet. Malum autem & non bellum est, si mala, quæ in eo proueniunt, spectemus. At malum non per se, sed per accidens: quia bellum per se non propter malum, sed bonum suscipitur & geritur. Bonum vtique, pace & tranquillitate vitæ frui, vim item & iniurias sceleratorum hominum repellere, & bona sibi erepta vindicare. Belluinum nequaquam est; res suas bello justo repetere. Ratione vel jure vtimur contra eum, qui rationem & ius omne violat. Non verbis, sed armis hostes vincuntur, neq; sine viribus tuta sapientia est; vt ait *Plato in Epist.*

Bellum malũ est per accidens.

8. Sic *Bodin de Republ. lib. 7. c. 5.* Deum memorat, quibusq; nationibus & populis aduersarios suos, vt periculorum in officio continerentur, dedisse: quemadmodũ Israelitici populi exempla abunde testantur: Vnde *S. August: contra Manich.* Quid culpatis, ait, bella? An quia moriuntur homines, quandoq; morituri, vt dominentur in pace victuri? Hoc reprehendisse timidorum, non religiosorũ est. Nocendi cupiditas, vlciscendi crudelitas, impacatus atq; implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ sint similia, hæc sunt, quæ in bellis jure culpantur. *Casman. in systemate polit. c. 34.*

Quælibet natio suos aduersarios habet.

9. Bellum autem ex jure diuino & jure gentium introductũ est; nam ipse Deus præcepit, vt bella gerantur. *Ios. cap. 8. vers. 1.* Dixit Dñus Iosuæ: Leua clypeum, qui in manu tua est, contra vrbẽ Hai, quoniam tibi tradam eam. Imò Deus ipse aciem instruxit. *Deuter. 20.* Quin Spiritus Sanctus hoc nomine laudat veteris Testamenti Heroas, Gedeonem; Barac, Samsonẽ, Iepthe, Dauidẽ, quod fortes facti sint in bello; & castra euerterint exterorũ. *in Epist. ad Hebr. 11. v. 34. Crüger. disput. polit. 10. th 58.*

Quo iure introductum sit.

Quod verò ex jure Gentium bellum æquè procedat, appa- 10. ret ex §. *ius gentium. Instit. de iure natur. gent, & ciuili: l. ex hoc jure. l. manumissiones ff. de Iustit. & Iure.*

Sed controuertunt Doctores, An bellum omne, vt iustum, 11. sic & iniustum iure gentium introductum sit? justum bellum æstimandum est, maximè ex parte eius, qui justè indixit illud, & qui justè ad bellum indictum se obtulit. Si ex justa aliqua causa & authoritate Imperatoris bellũ quis indixerit, vel ipse Imperator ex justa causa denuntiauerit, bellum illud dicitur 12. justum ciuibus Romanis. Ex altera parte, qui belligerando iniustè resistit, justum esse non potest in veritate, licet in opinione sit: cum enim hostes sibi sint contrarij, contraria jura necesse est, vt habeant, quorum vnum justum sit, alterum iniustum. *Baro Enenckel, de priuil. parent. & liberor. priuil. 1 part 9. n. 27.* Vt si duo Principes ob aliquam Prouinciam, quam quilibet eorum suã esse censet, bello decertent, reuera alteruter solummodò Iustitiam sibi fautricem habere potest, & quidem ille tantũ, cuius ea Prouincia est propria: alter verò iniustitiam in veritate fouet; siquidem contraria sint justum & iniustum, & ipsi Principes sint contrarij hostes.

An iniustum bellum, sit etiam ex iure gentium.

Quid sit bellum iustum.

In dubio tamen vtrinq; justum esse potest, scilicet Politicè, 13. vbi si causa & finis speciem habent justi, sufficere putatur, secundum tradita *Alciat. lib. 2. Paradox c. vlt. Gentilis de bello lib. 1. c 6.*

Quomodo vtrinque iustũ bellũ esse possit.

Verum vt rectè sentit *Couar. in d. §. 10. n. 6.* in veritate vtrinq; justum esse non potest, tunc enim accedentes ex vtraq; parte ad bellum essent innocentes, atq; adeò ex natura rei non possent 14. se inuicem interficere, quod cum natura belli justi manifestè pugnat. Vt itaq; ab vna parte justũm, ab altera iniustum sit, necesse erit, siquidem apud Deum iustitia ex credulitate non pendeat.

Quocirca ad supradictam quæstionem communiter Do- 15. ctores respondent, justum bellum esse iuris gentium dispositiuè, iniustum verò occasionaliter: sicut post *Vasquium lib. 1. controuers. illustr. c. 9. n. 5 & 7.* refert *Bocer. de bello c. 1. n. 13.*

Hinc Christianis bellum gerere permissum esse, vnanimis 16. est Theologorũ, Politicorum, ac Iurisconsultorum sententia. *Couar. d. §. 10. in fine. R.P. Adam Conzen. lib. 10. politic. cap. 3. Hænon. disput. polit thes. 1. Bodin. lib 5. de repub c. 5. Gerard. quæst. politic. dec. 7. quæst 1.*

An Christianis bellũ gerere liceat.

Huic tamen contradicunt Anabaptistæ, & cum ijs *Tertull. tract de Idololatr. & Lactant. 5. Institut. diuin. 22. & 29.* Aiunt enim illi, ho- 17. minis Christiani mores ad lenitatem humanitatemq;, non ad

truculentiam debere esse compositos, sæuum & inexplebilē in bellis esse animum, vindictæ cupidum, immitē, & varias ad peccandum illecebras suppeditari: vexari innocentē, ali improbitatē, omnia rapinis, cædibus, stupris commisceri, laxatis pudoris & verecundiæ vinculis, morum sanctitatem & castimoniam profligari, patriam deniq; ex libertate in seruitutem, ex florenti rerum statu in cineres redigi, adeoq; totā consumi. Quò conferre videntur, quæ hac de re *Casman, in Systemate vitæ politicæ.c.36.* tradidit.

18. Antiqui hostes, inquit, vocabant perduelles, qui sunt, quibus cum est bellum. Romani appellarunt hostes, qui nec Prouinciales, nec confœderati populo Romano erāt, adeoq; omnes barbaros, qui nullo jure ad Romanū Imperium pertinebant. Romani aduersus Romanos pugnantes, pugnā, non bellum, sed seditiones dixêre: Barbaris & Exteris arma inferētes, bellum hostibus suis se inferre dicebant. Antonino Imperatori, qui omnes, qui in orbe Christiano sunt, ciues effecit Romanos, hostes sunt, quicunque Christi fidem profitentur. Et ex Christi lege, omnes Christiani inter se sunt fratres: Ergo inter Christianos nullum ita (Romano more) bellū geritur; sed arma Christianorū plusquā ciuilia sunt, nulli magis inter se hostili animo digladiantur, quāChristiani. Christiani non in Turcas & Tartaros, non in Christi & Christianorū infensissimos hostes, sed in Christianos fratres ferrū stringunt; parricidium dicitur, si frater interficiat fratrem; Christianus Christiano cōiunctior est, quā frater: Christi vincula & Spirit⁹ firmiora sunt, quā naturæ: O quanta parricidia Christianorū: oculus contra manū, pes aduersus ventrē. Ah quanta turpitudo, absurditas, & impietas Christianorum non re, sed nomine superbo, quod Deus auertat. *Hæc ille.*

19. Verū enim verò, nihil ista officiunt, quo minus concludatur Christianū hominem bona conscientia bellū gerere: *Roder. Goclen. in quæst. Ethic q 55 f.388* Non enim aberrauerit, si & ipsius Dei mandatis obtemperauerit, & sanctorum vestigijs institerit, vimq; truculentiorē sibi illatam, defensione legitima auerterit: Nam hoc ratio doctis, necessitas barbaris, & mos gentib⁹, & feris natura ipsa præscripsit, vt omnē semper vim, quacunq; ope possent, â corpore, â capite, á vita sua propulsarent. *Cicer. pro Milo.* Sanè iure optimo gladiū magistratus gerit. Et ideo illum vsurpare potest, tàm contra ciues, quàm hostes. Inimicos quidem diligere debemus: sed non ita, vt amicos & Rempublicam nostrā negligamus, sicq; pugnandū est pro fratribus no-

ſtris, pro filijs, filiabus, vxoribus, & domibus nôſtris. *Nehem. 4. vérſ. 14.* Non magis hoſtes diligere debemus, quàm noſtros; nõ iniuſtè oppreſſi, minus amandi ſunt, quàm opprimentes. Iudæi etiam contra Iudæos juſtè pugnârunt. Ergò & Chriſtiani contra Chriſtianos. *R. P Becanus, de Analog. Vet. & Novi Teſtam. c. 17 q. 4.* Fusè *Molina, de Iuſtit. & Iure tom. 1 tràc. 2. diſput. 99. fol. 405. & ſeqq.*

DISCVRSVS. II.

QVOT SINT SPECIES BELLORVM: VBI DE BELLO CIVILI.

Reiectâ multifáriâ bellorum diſtinctione, quæ ratione obiecti, finis, ſubiecti, aut adiuncti temporis & loci fieri ſolet. *Schönbor. politic. lib 6 c. 2.* veræ belli ſpecies duæ ſunt: aliud enim eſt bellum internum, quod plerumque Ciuile dicimus, eò quod inter ciues ipſos geratur. *Cicer. lib. 5 Epiſtol. Famil. epiſt 12.* 1. Species belli duæ

Aliud Externum ſiuè hoſtile bellum, quod Imperator Romanus peregrinæ alicui genti, vel quod peregrina gens Populo Romano indixit. *l hoſtes: 24. ff. de captiuis & poſtlim. reuerſ.* Quod enim his in locis de Populo Romano dicitur, intelligendum hodie eſt de ipſo maximè Romanorum Imperatore, in quem populus lege Regiâ, omne ius ſuum & poteſtatem tranſtulit. *§. ſed & quod Principi: Inſt. de iure natur. gent. & ciuil.* 2. Bellum Externũ.

Ciuile igitur bellum eſt, quod populus eidem Imperio ſubiectus inter ſe gerit. Vt ſi in Imperio Romano Princeps contra Principem, Ciuitas Imperialis contra Ciuitatem Imperialem, Comes contra Comitem; vel Ciuitatem inſurgat, & bellum moueat. *l vnic. in Princ. C. de caduc. tollend.* Tale erat olim Romæ inter Marium & Syllam; Pompeium & Cæſarem. *Buſius diſquiſit. politicar 9. th 16.* 3. Bellum Ciuile.

Hinc tripliciter bellum ciuile contingere docent Politici: Primùm, quando in eâdem Republica diuerſæ factiones inter ſe diſſident, quas qui concitant, fouentq; factioſi dicuntur. *Lipſius lib. 6. polit c. 3.* Secundò, quando ſuperior in inferiores tyrannico more verius ſæuit, quàm imperat, Tyrannus dictus. Tertiò, quando inferiores aduerſus ſuperiorem inſurgũt, qui ſeditioſi & Rebelles nuncupantur. *Mynſ. decad. 11. Reſp. 1. n 6. vbi n. 27.* aduerſus tales iuſtam belli ſuſcipiendi cauſam eſſe docet: Et in his præcipuè deteſtandi ſunt Perduelles, qui nefariè datâ operâ aduerſus Principem & Statum machinantur, eumq; quantum in ipſis eſt, ſubuerſum eunt. *Vult. lib. 1. Iuriſp. Rom. c. 47.* Hiſque accẽſendi ſunt iniuſſu Principis diffidantes. *Aurea Bulla Tit. 14* 4. Bellũ Ciuile, quot modis fiat.

Et pacis publicæ violatores, Welche den gemeinen Frieden im Reich Teutscher Nation in Religion: vnd Prophansachen brechen/ dem Religion oder Landtfrieden zu widerhandlen / oder zu handlen vnderstehen/ ꝛc. *Recess. Imp. Ordin p. 2. tit. 9* de quibus videatur *Gail de pace publ. lib. 1 per tot.*

5. Ciuile bellũ externo peius est.

Et certè *Plato* de ciuili bello loquens, illud peregrino longè periculosius, adeoque ad ciuile restinguendum, bella externa suscipienda esse, docet *lib. 1. de legibus.*

6. Externa bella prosunt quãdoque.

Nam externa & longinqua bella, sæpè non modo non noxia, sed etiam vtilia & necessaria sunt, vt Iuuentus, quæ otio & voluptate corrumpitur, per laborem in castris, vsu militiam addiscat: quâ in re potissimum spectanda sunt popularium ingenia, an ad bellum sua sponte & naturâ prona sint: Tum enim necessario huiusmodi homines armis occupandos & exercendos esse, quò natura eos ducit, ne externi belli inopiâ secum ipsi decertent, multorum liberioris politiæ authorum est opinio: *de quâ re pluribus ego infra.*

7. Varia inclinatio ad bellũ Ciuile.

Cæterùm cum multa hominum sint genera, sic diuersâ sæpius ratione Ciuile bellum exoptant: alij enim amore Reipublicæ, vt benè constituatur: alij ambitione: alij auaritia: alij odio regentium: alij suæ partis tuendæ, etiam inani & ostentatorio studio, arma quærunt: Ex quibus facilè bellum internum excitari posse apparet. *Thucyd. lib. 3. Tacit. lib. 2.*

8. Sic plurimæ olim gentes ab vtraque parte Atheniensium, scilicet & Lacedæmoniorum contra Siciliam, & pro Sicilia conuenerunt, partim vt Atheniensibus in ea occupanda adiutores essent; partim vt cum cæteris illam tuerentur ac defenderent, non adeò iure causæ vel cognatione moti, vt se coniungerent, sed vt quemque casus aut necessitas impulit, vel vtilitas inuitauit. Idem *Thucyd. lib. 6. f. 722.* quæ sententia etiam apud *Lucanum* est.

Quemq; suæ rapiunt scelerata in prælia causæ,
Hos polluta domus, legesq; in pace timendæ,
Hos ferro fugienda fames, mundiq; ruinæ,
Permiscenda fides &c.

9. Leuissimæ causæ ciuilium bellorũ.

Imò ex rebus etiam leuissimis, discordias sæpè ortas esse, quæ velut scintillæ flammas excitando, bellorum postremò ciuilium incendia præbuerunt maxima, tradunt Historici. Sic enim *Procopius* ætate Imperatoris Iustiniani, de colorum varietate in Imperio factionem ortã fuisse, vt singuli pro aliquo, aris focisûe dimicarent, memoriæ reliquit, *in Hist. de Bello Persico.*

10. Sic etiam Florentiæ bellorum inter optimates initia cepe-

runt ab eo, qui ex Bondelmontorum gente nobilissima, nouas nuptias sibi quæsierat, diuortio facto cum priore sponsa: hinc Nobilium familiarum inter ipsas odia, dissidia, cœdes; quæ ciuitatis statum funditus euerterunt.

Eadem ex causa graue bellum Ardeates inter se excitauerunt, quod mater filiam nobili, tutores autem plebeio collocare vellent: sed cum nobilitas à plebeis fusa ac fugata esset, Romanos acciuit, plebs Ardeatum ad Volscorum opes aspexit. *Liui. l. 4.* 11.

Status item Mileseorum ab Aristocratia in popularem abijt, dum certaretur nobiles inter ac plebeios, vtri duarum pupillarum tutelam consequerentur. *Arist. lib 5. polit:* Bellum autem sacrum, quod Phocensium Reipubl. non conuersionem, sed interitum attulit, ab vnius virginis collocandæ controuersia originem habuisse dicitur. Quin etiam Ætoli & Arcades mutuis duellis se ipsos diutissimè attriuerũt, ob vnius apri caput; Sicut Carthaginenses & Byzatij propter leuissimum Myoparonem. 12

Heluetij quoque bellum grauissimum aduersus Carolum Burgundionem Ducem (quod non aliter, quam ipsius Ducis occasu finem accepit) ea de causa susceperunt, cum Heluetiis currus pellium ablatus esset. *Bodin. de Republ. lib. 4 c. 1. n. 386.* 13.

Ita quoque Syracusis, cùm duo Corriuales de amasio inter se certarent, cæteris initio quidem risum ciebant, mox tamen ciues vniuersos armarunt, ac tantis dein odijs & animis pugnatum erat, vt ferocissimis quibusuè cæsis, plebs armata pulsis optimatibus imperium arripuerit.

Apud Græcos verò olim nimiam tributorum exactionem, vel coactionem ad militiam, egentibus occasionem præbuisse defectionis & rebellionis, legere est *in Thucyd. lib. 1. fol 95.* Nam aliæ alijs, inquit, causæ erant cur deficerent, ex quibus præcipuæ fuerant, si vel propter inopiam tributa pendere, vel militare recusarent. Nam Athenienses acerba tributa exigebant, & molesti erant socijs, ad tale imperium antea non assuefactis, nec malè tractari volentibus cum his violenter agebant, & aliàs etiã acerbius, quàm ante imperabant, neq; æqualiter vnà militabant. 14 Nimia tributorũ exactio causa græci belli.

Jngleichem ist das Königreich Böhmen / so ohne das / wegen der von Anno 1608. herrührender Vneinigkeit beeder Herrn Brüder / Käysers Rudolphi vnd Königs Matthiæ in übelem Zustandt sich befandte / im Jahr 1611. in noch grössere Vnruhe geraten / allein we-

gen deß Passawischen Kriegsvolcks / welches Rudolphus ins Kö- nigreich/vnd gar in die Statt Prag kommen liesse/dann die Burger/ vnd ander auffrührisch gemein Gesindlein/ so wol in der Alten- als newen Statt/ haben alßbald zu den Waffen gegriffen / seind in die Klöster gefallen/solche außgeplündert/vnd 14. Franciscaner Mün- che ex ordine obseruantium ; im Kloster S. Mariæ ad Niues, grewlich vnd jämmerlich nidergehauen : Wie sie dann gleichmässig zwo reiche Abteyen / ein Dominicaner- vnnd ein Frawen Kloster gäntzlich außspolirt/ vnd die Geistliche Personen darinnen übel zuge- richtet: biß endtlich König Matthias mit seiner Macht sich dahin be- geben/vnd hingegen das Passawische Kriegsvolck widerumb von dar abgeführt/die Böhmische Crön von dem Keyser / vnd den Ständen deß Reichs vberkommen/vnd dardurch im Königreich zimbliche Ru- he geschafft hatte. *Heluic. in Cæsare Victor. lib. 5. pag. 139.*

15. Ciuilia bella in initio statim sopienda. Priusquam igitur ex eiusmodi scintilla incendium conceptum serpere possit, aut frigida infusa, aut suffocatione restingui oportet. *Bodin de Rep. d lib. 4. c. 7. n. 472.* Nullum enim, secundũ supradicta, dubium est, quin eiusmodi Reipublicæ ciuilibus bellis implicitus status, omnium periculosissimus sit, ac hominum mansuetam prius naturam efferet, & vitia crudelitatemq; in fortitudinem & virtutum nomina ; magno errore commutet, sicut prudenter discurrit. *Thucyd. in descript. seditionum Græciæ. lib. 3.*

16. Cautè in sopiendo proceden dum. Verum cum ingruente bello ciuili â magistratibus summa cum prudentia prospiciendum sit, ne per alia mala, & quidem deteriora illis, quæ imminent, remedeantur, siquidem hoc non liberare, sed euertere Rempublicam esset. *Cicero Epist. 17. ad Brutum.*

17. Princeps an alterutri parti accedere debeat. Idcircò non inconuenienter â Politicis quæri solet, An Principi conueniat, orto dissidio, aut bello ciuili, alterius partis se præbere ducem vel caput? Et quidem minimè consultum esse videtur: metuendum enim ea ex re foret, ne se ipsum in exitium aut discrimen deducat: quod omninò futurum est, si pars altera superior existat. Sic perijt Henricus VI. Angliæ Rex, cum se Lancastriæ factionis Ducem aduersus Hyorchos gereret.

18. Nisi tamen factio aliqua, directè in necem Principis, aut euersionem Reipubl: coniurauerit: tum enim necessitas exigit, summa omnino vi, turbam perduellem compesci: nam si eo casu otiosus seditionis spectator esse malit, etiam ignauissimum quemque in caput proprium excitabit, seque ip-

ſum protinus in extremam rei ſummam videbit deturbatum.

Principis tamen obuiam ire tutius erit, adeò vt quidem, ſiuè aduerſus ipſum, ſiuè Rempub. ſeditio moueatur, authores tumultus protinus obruat. Sic Etheocles Lacedæmonius cum Chium inſulam aduerſus Athenienſes præſidio militari teneret, & milites occultè decreuiſſent inſulæ inuadere principatum, coniurationis verò teſſeram arundinem fore, ſecretò reuelatum eſſet Imperatori, ipſe ſuis ſtipatus vrbem obire cœpit, ac militem primum arundine ſibi obuium, occidit, repenteque ſe omnes occiſurum, qui arundinem geſtarent, edixit. 19.

Vel etiam inter partes diſſidij cauſas, ſummâ prudentiâ & authoritate amoueat, adeoque viros etiam alios, virtute & probitate præſtantes, qui populi motus orationis dulcedine compeſcant, adhibeat. Vnde *Homer. Iliad. 9. ſic canit,* 20.

Flagitioſus is eſt, ſceleratus, inutilis, excors,
Quisquis amat populis bella inteſtina mouere,
Quæ mala tanta ferunt ſecum, cauſasq́ malorum,
Innumeras ſine fine ferunt ciuilibus armis.

Et licet in bello ciuili Victoris in captiuos perduelles clementiam, & eorum liberalem dimiſſionem, tractationem, & ad ſe inuitationem, multum ad contrariæ partis exercitum diſſoluendum, & ad ſe potrahendum poſſe referat *Polyb. lib. 2.* Ideoque *Plutarchus,* conſilium Catonis, neminem extra pugnæ ardorem interficiendū eſſe ſuadentis, prædicet *in Cat. Vtic. fol. 380.* Quo etiam Rodericij illius *(referente R. P. Famiano Strada. Soc. Ieſu.)* ſententia ſuper profectione Regis Hiſpaniæ & caſtigatione rebellium Belgarum contra Ruigomeſium lata, collimaſſe videtur. Vt enim Rodericus Principis erat intelligens, quaſi probaturus eam partem, quâ Regis ſecuritati conſulebatur, ſermonē excepit; ac paulatim eò deflexit, vt intempeſtiuum diceret, quietas obſequenteſque populos armis laceſſere, ſimulque finitimos hæreticos ad opem ſociorum pronos irritare. Cauendum eo maximè in loco belli ciuilis incendium, vbi circa ſint, qui illud alant, procul qui extinguant: Quamquam ne extingui quidem poſſe ſine ruina victoris. Nimirum inter ciuiles vrbium, hominum, fortunarum ſtrages, adimi demum Principi, quidquid victis perit. Quantumcunq; peccatum â Belgis ad eam diem, â Regis ſorore abundè fuiſſe correctum,

21. Clementia Victoris in captiuos, bellum Ciuile quandoque diſſoluit.

subactumque: & si quid vincendum superesset, animos vtiq; esse non corpora, at illos non armis, sed beneficiis expugnari. Id verò, & clementiæ Principis accommodatius, & Belgarũ ingenijs, de quibus verissimè dictum à Carolo patre; Nullos esse populos (modò paternè habeantur) qui seruitutis nomen magis execrentur, magis patiantur. *De bello Belgicō. par. 1. lib. 6. pag. m. 383.*

22. Non imprudenter tamen *Cicero* ijsdem, qui in ipsos bellorum ciuilium authores superatos sunt clementes, nunquam defutura fore bella ciuilia, prædixit *in Epist. 2. & 15. ad Brutum.* Atque sic in authores criminum tutius, quam in multitudinem ipsam vindicari, consentit. *Veget. de re militari. c. 4.* nam & raritas pœnarum corrigit magis. *Senec. lib 2. de ira. c 10.* & plebem omninò animis deijcit. *Liu. lib 2.*

23. Oratio Romanorum ad Coriolanum.

Qua de re insignem Romanorum Legatorum ad Marc. Coriolanum (qui injustè Romá pulsus in Volscos exulatum abierat) habitam orationem adferre placuit. Cùm enim Vrbē obsideret, & missi ad eum quinq; Oratores de pace essent, omnes Consulares, & ei ante exilium gratissimi; M. Minutius vnus ex legatis, concedentibus collegis, ita exorsus est: Non ignoramus Marci, affectum te iniuria à plebe, apud quam nefarij criminis reus peractus, injustè è patria pulsus es: nec miramur, si indignè fers hoc infortunium. Sic enim naturâ comparatum est, vt læsus ei, qui se læsit, infensus sit. Illud miramur, non discernere te, in quos vindicare debeas; nec moderatè pœnas exigere; sed eodem loco habere innoxios, amicos, & inimicos, movereque naturæ leges immobiles, & confundere fas, ne tui quidem ipsius memorem, quis; aut è quibus natus sis. Venimus à Repub. legati, è Patricijs natu maximi, tuiq; studiosissimi, afferentes violati juris expostulationem, mixtam precibus, accepturiq; vicissim conditiones pacis, quas velis renunciari populo: simulque moni turi, quid in rem tuam fore putemus:

24. Ac primùm vt de jure dicamus, conspirauit in te plebs à Tribunis irritata, conatique sunt te indamnatum necare, ij; quibus terrori eras. Id ne fieret, nos Senatores prohibuimus. Postea à Tribunis dies tibi ad populum dicta est, quod in senatu plebi malè dixisses: restitimus hic quoque, nec passi sumus te, vel sententiæ dictæ, vel orationis habitæ pœnas luere. Postremò cùm de te judicium

populo permissum esset, tunc quoq; senatus tibi adfuit, multis pro te fusis precibus. Quid ergo tibi mali fecimus nos patricij? Cur nos bello petis, quorum tantum fauorem in tua causa expertus es? Imò nè plebem quidem vniuersam te expulsum voluisse, satis apparet, quando omnium suffragijs damnatus non es, quamobrem ne his quidem jure esse hostis potes, à quibus absoluebaris. Sed ut nos omnes odio apud te digni simus, quid de te meritæ sunt fæminæ ac pueri? quam aduersum te concionem habuerunt? cuius eorum suffragio ejectus es? quibus nunc imminet periculum captiuitatis, aliarumqué miseriarum, quæ solent evenire vi captis vrbibus.

Deindè quâ injuriâ lacessitus monumenta maiorum, aras deorum, templa, delubra; quonam merito ipsorum offensus, spolias, exuris, subuertis? Equidem indignum arbitror viro, cui quantulácumque virtutis cura est, vel amicos cum inimicis confundere, vel iram in delinquentes implacabilem gerere, eos præsertim, qui iam satis pœnarum luerint. Præterea tuum est, præsenti potentiæ fauore numinum adiutæ, moderari; cogitareque quàm mutabiles sint fortunæ vices, quàm nihil in rebus humanis stabile. Licet autem tibi nunc honestissimis conditionibus pacem componere, & in patriam, toties armis abs te defensam, reuerti, atq; honestissimam nominis tui memoriam relinquere. 25.

Quod si simultatem exercere pergas, aut frustra laborabis populi Rom. potentiam, præsertim Volscorum ope, subuertere, aut si voti compos euadas, haberis omnium mortalium miserrimus: matricida diceris, filiorum interfector, patriæ malus genius: nec ad sacra, nec ad epulas, nec ad domesticum larem, admittet te quisquam justus ac pius: ac ne ipsis quidem carus eris, in quorum gratiam ista feceris. 26.

Hæc & alia reputans Marci, resipisce, desine meminisse acceptæ à patria injuriæ, & lætus revertere domum, ad amplexus matris gratissimos, officia conjugis suauissima, salutationes liberorum dulcissimas, teq; ipsum restitue ornamentum ingens patriæ, quæ te tantum virum educauit & genuit. Hæc legati ad Marcium, qui cum eius animum non flexissent, perfecère matronæ, vt mater ejus & vxor, duos paruos ex Marcio secum filios ferentes, in castra irent, & quam armis viri defendere vrbem non possent, mulieres precibus lachrimisque defenderent. Vbi in castra 27.

ventum est, mater; vxor ac liberi ab earum amplexibus pendentes, fletusque ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæque fregêre tandem virum. Complexus inde suos dimittit: ipse retrò ab vrbe castra mouens, bellum patriæ inferre desijt.

28. Exempla calamitatum Ciuilis belli.

Cæterùm quantumuis plurima calamitatum, ex bellis ciuilibus exorientiũ exempla, nisi recentia ipsi experti essemus, in medium proferre liceret.

29. Ciuile Bellum inter Marium & Syllam.

Duo tamen maximè insignia è memoria antiqua breuiter repetere libet: Ciuile nimirum bellum, quod inter Marium & Syllam exortum, Vrbem & vniuersam penè Italiam plurimo ciuium sanguine impleuit. Nam cùm inuicem vterque Româ potitus esset, fœdum in modum alter in alterius amicos victoriam exercuêre. Ita multi innoxij atque illustres viri proscripti & interempti sunt. Sed inter ea, quæ eo bello contigerunt, maximè memorabile & lugubre fuit, quòd prælio, quo apud Ianiculum, aduersum Cinnam pugnatum est; ignorantes concurrerunt duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter ex Cinnæ: Pompeianus victor cum occisum à se hostem spoliaret, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo, ipse supra rogum se transfodit; & eodem igni consumptus est.

30. Ciuile bellum inter Pompeium & Cæsarem.

Sed multò etiam plures mortales omni genere calamitatis absumpsit funestum illud inter Pompeium & Cæsarem accensum bellum: mox à Triumviris, Octauio, Antonio & Lepido, aduersus Brutum & Cassium continuatum: ac demum inter Octauium & Antonium finitum. Quod quidem, cum triginta duos annos durasset: tam latè fusum est, vt totum probè orbem, quàm longè patebant Imperij Romani fines, commouerit. Tantam certè cladem inflixit; vt ab initio ejus vsq; ad quartum C. Cæsaris consulatum, centum septuaginta millia ciuium Romanorum consumpserit. Et quota hæc fuit pars eorum, qui & postea, & per reliquam Italiam, atq; omnes Prouincias, extincti sunt? cùm enim bellis ciuilibus tantum sanguinis perditum fuerit, tot hominum millia perierunt, vt eorum numerus iniri non posset.

31. Detestabilis societas Octauii cum Antonio

Sed inprimis atrox & detestabilis societas illa fuit, quam iniit Octauius cum Antonino & Lepido; qui se Triumviros Relp. constituendæ, cum summo Imperio in quinquennium renunciârunt. Nam cum proscriptionem ac cœdem inimi-

corum ciuium edi vellent, vt inimicos vlciscerentur, amicos quoque prodebant. & Lepido. Cæsar cum pro Cicerone seruando aliquamdiu certasset, eum tandem destituit, vt sæuitiæ & odio Antonij gratificaretur: cum ei vicissim Antonius L. Cæsarem auunculum suum, quem Octauius oderat, condonaret: Lepidus Paulum fratrem. Quâ permutatione quid immanius fuit? cum non secus occiderent quos traderent, quàm quos accipiebant? Eâ igitur proscriptione, Triumvirorum juxta amici ac inimici, plurimi equites, CXXX. senatores, interempti sunt. Sed ne Antonius quidem tantam immanitatem, cuius præcipuè author erat, inultam ferret, contracto aduersus Octauium bello, nauali prælio, ad Actium victus, se ipsum gladio transfegit: sæuitiam in Ciceronem & alios sæpius expertam, in semetipsum vertens.

Quid Belgio & Galliæ nocuerint bella intestina, notius est, quàm vt debeat commemoratione repeti: Vnde Gallicus il- 32. Bella Ciuilia Belgii & Galliæ.
le Historicus Girard sub Carolo VI. Franco-Galliæ Regnum ferè interiisse his verbis scripsit. *Les guerres intestines auoient fait mourir, la moitie des hommes de France, & plus de vingt. cinq mille mesnages forcez par la calamité du temps, auoient abandonné la Normandie, & s'estoient retirez en Bretaigne, la où ils auoient esté bien receuez és villes voisines de la Normandie, pour y exercer le mestier de drapperire. lib. 20. fol. 692.*

Similiter Carolo V. imperante dissidia in Religione multi- 33. Bellum Smalcaldicum.
plicata fuisse; & quidem in Germania nostra, bellum apertū (quod Smalcaldicum vulgò vocarunt) exindè originem traxisse, refert *D Speidel.* Reuerendiss: Episcopi Augustani Consiliarius; amicus meus summè honorandus: *in Synopsi Besoldianæ historiæ vniuers. pag. m 500 & seq.*

Et quamuis A. Christi M.D LII. Passauiæ, ac post M.D.L.V. 34.
Augustæ, pax quædam certis limitibus definita fuerit, glis centetamen odio; omnibus ex partibus vulnus illud refricabatur: An. enim M.DC X conuentus quorundam Statuū Imperij reformatæ Religionis, initio anni Halæ Sueuorum; quem Vnionem vulgò vocarunt, habitus fuit. Vnde vicissim quidam Romano-Catholicorum Principum Herbipolis strictæ confœderationis, Ligæ vulgò dictæ, fundamenta jecerunt. Cuius occasione præsens in Germania bellum enatum, & hactenus ab exteris quibusdam Principibus nutritum fuisse, multorū est opinio. De quo *Amarcinus in Marte Gallico. lib. 2. c. 6 & seqq.*

Et certè vnicus Magdeburgensis Tragœdiæ casus, quamlibet ciuitatem mouere posset, ne suis freta viribus facilè rebel- 35. Magdeburgensis

Ciuitatis exitium.

lioni assuescat: cùm illa ad inuidiam munita & potens, tot Imperatoribus impunè contraria, quorum impetus semper eluserat, ad extremum non vno letho perierit. Et illa tot mercatorum palatia, quæ opportunitate loci paulatim surrexerant, tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare vrbes singulas potuissent, dies vna strauerit. Imò inter maximam vrbem & nullam, inter Germaniæ oculum & fœda rudera, inter ad id temporis virginem & vi constupratam, paucæ duntaxat horulæ interfuerunt: summæ mutationis breue tempus: sic quicquid longa series multis laboribus, multa Dei indulgentia struxit, id ne totus quidem dies spargit ac dissipat. Adeoque longam properantibus malis moram dedit, qui diem dixit Reipublicæ euertendæ sufficere, cum suffecisse horulas experti fuerimus. *Wassenberg. de secundo bello Magdeb. p 232.*

36. Externi solent fovere rebelliones

Et huius quidem ciuitatis ruinam, Exterorum quorundã ad rebellionem incitamenta promouêre: vt enim supra insinuatum & experientia quotidiana nimis manifestum est, plerumq; ab Exteris Principibus eiusmodi rebelliones tam diu foueri, ac tacito quodam stratagemate nutriri, donec mutuis attritas discordijs vires sine negotio occupare possint. *Aristot. 5. politic.*

37. Hoc modo Ancini & Ardeates olim, cum de agro rixarentur, populum Romanum eum sibi adiudicasse, refert. *Plin. lib. 3.* Dum Robertus Brussius & Balliolus de regno Scotiæ contenderent, Eduardum Anglum, illud sibi pro feudo vendicasse. *Author est Buchan. lib 8.*

38. Vt tandé Status Imperii concordent.

Faxit tamen SS. Trinitas, vt ordines Germaniæ, vel tandem vnanimi consensu, religione & libertate communi, vigore Recessuum Imperij, saluâ, omnes bellis ciuilibus præcidant neruos: ne dum inuicem se oppugnent, prædæ aliquando fiant externo hosti: sicut Imperio Constantinopolitano accidisse, omnium Historicorum referunt monumenta.

DISCVRSVS. III.

DE OBIECTO ARTIS BELLICÆ, IN QVIBVS scilicet consistat, & qualiter in suscipiendo bello deliberandum sit.

VNiversa artis bellicæ præcepta, ad hæc tria capita, quomodo scilicet, bellum suscipiendũ, gerendũ, atq; finiendum sit, summariè reduci possunt *Lipsius politic. lib. 5. c. 3.* 1. Triplex obiectum belli.

Ac inprimis, cum nullum mortalium studium pluribus excipiatur incommodis, sicut bellum: etiam atque etiam prospiciendum est ijs, qui rerum potiuntur Orbis Monarchis, ne temerè atq; inconsultè ad arma conuolẽt, neq; acquiescant rerum nouatoribus, nunquam non bellaturiantibus, non ob aliud, nisi quod ex plebis ferè extrema calamitate, messem non partiendo, ac opimum lucrum facere consueuerunt; sed vim potius ponant in deliberationem. 2. Ne temerè suscipiatur.

Bonus enim Princeps nunquam omninò bellum suscipiet, nisi cum tentatis omnibus, nulla ratione illud euitari possit; Et tunc proxima cura erit Principis, vt quàm minimo suorum malo, quàm minimo Christiani sanguinis impendio geratur, & quàm potest ocyssimè, finiatur; Et dum verè supputabit, quanti constiturum sit bellum, ac num id, quod bello deniq; petitur, tanti sit valoris, etiamsi certa sit victoria, quæ tamen non semper, licet optimæ causæ, fauere solet. Sic enim referente *Suetonio. c. 25* Cæsar Augustus dixisse fertur: Bellum nunquam, nisi cum maior emolumenti spés, quam damni metus, ostenderetur, suscipiendum esse. 3. Prius omnia tentanda, & consideranda.

Expendat curas deniq;, sumptus, pericula, molestũ, & longũ apparatum. *Simanca de Republ. lib 9. c. 15. n. 8. & Molina d. tract. 2. disp 102.* aduertendum esse memorant, ne Princeps in bello inferendo non minus erga suam Rempublicam, quàm alienã, cui illud inferre parat, sit iniustus: vbi scilicet prudẽtis arbitrio, talè bellum futurum esset in detrimentum maximum suæ Reipublicæ, quia vires non habet ad superandum, vel quia cum modico suæ Reipublicæ, boniq; communis emolumento, subditos suos maximis periculis & detrimentis exponet, reditus publicos in eo consumet, Rempub. nouis tributis, & exactionibus grauabit &c. Sanè culpa erit lethalis, contra justitiam

aduersus suam Rempub. ejusmodi bellum suscipere, si commodè ab eo possit abstinere. Respublica namq; non est propter Regem, sed Rex propter Rempub. vt illam defendat, administret & gubernet, non ad suum arbitrium, vanitatem & commodum, sed ad Reipub. commune bonum: quo fine adductæ gentes præfecerunt sibi Reges ac Principes, atq; eis id jus; quod habent, potestatemque tribuerunt. Hinc rectè *Arist. 4 Polit. c 10.* hoc constituit discrimen inter Regem & Tyrannum, quod Tyrannus in proprium commodum & quæstum: Rex verò in commune ac publicum bonum Rempub. administret. *Canonher. in dissert. polit. pag. m. 192.*

4. Diu cunctandum est. Cùm nusquam oporteat, inquit Octauianus, Principem præcipiti esse consilio, tum haud alibi cunctatior erit, aut circumspectior, quàm in suscipiendo bello, quod alijs ex rebus alia nascantur incommoda; siquidem ex bello semel suscepto, omnium bonarum artium oriatur naufragium, omnium malarum rerum pelagus exundet. *Sextus Aurel. Victor. in Cæsare Augusto.* Deinde quod nullum aliud malum hæreat tenacius, bellum è bello feratur, è minimo maximum, ex vnico geminum, ex ludicro serium; & cruentum nascatur; & alibi nata belli pestis in proximos etiam; imò in procul etiam dissitos, propagetur locos.

5. Exhinc *Thucyd.* super deliberatione belli Siculi. *lib. 6.* accommodatè monet, cum de quouis bello suscipiendo prudenter & diu deliberandum sit, tùm verò præsertim de eo, quod est longinquum & periculosum: id est, quod adversus validum ac bellicosum hostem, & à nobis procul gerendum est, sæpius deliberandū: Imò amentiam esse eos adoriri, quos neq; victor in officio retinere possis, & ad quos postea ab ijs semel victus, regredi nequeas.

Vnde etiam Carolus V. Imperator, cum Legatum Venetum quidam detulerat, quod tarditatem & lenitudinem ipsius culparet, nihil inde offensus, nunquam mundum à bellis quieturum & respiraturum esse dixit, si ea celeritate, quam res & causæ plerumq; postulant, bella statim moueret. *David. Chytræ. in Orat. de vita & morte Caroli V.* Prudentissimum sanè responsum Imperatoris, qui rei huius experientiam habebat exquisitissimam: nec tam laudem & gloriam ex prælio, quàm commodum inde quærebat publicum; & animæ salutem.

Et certè omnia prius experiri, quàm armis contendere, sapientem decet, *teste Terent.* Bellum enim ex atrocissimis remedijs est, quæ adhibenda non sunt, nisi id extrema postulet necessitas. *R.P. Contzen. l. 10. politic. c. 2.* Quâ in re exemplum olim præbuerunt Corcyrenses, qui adjunctis sibi Lacedæmonijs & Sicyonijs legatis, Corinthum venerunt, hortantes Corinthios, vt præsidium atq; nouos colonos ex Epidamno abducerent, quoniam nihil juris in Epidamnios haberent: Sed si Corinthij omninò eam ciuitatem sibi vendicare mallent, paratos se esse judicio cum ipsis disceptare coram ciuitatibus, de quibus inter vtrosq; conueniret, vtris deinde Colonia adjudicata foret, vt illi eandem retinerent. Delphici etiam oraculi arbitrio, tantum ne bellum fieret, se rem permissuros esse affirmarunt, *Thucyd. lib. 1. fol. 36.* Eodem modo Romani, *secundum Varronē l. 2. de vita pop. Rom.* Feliciales legatos res repetitum mittebant quatuor, qui si postulata impetrassent, fœdus cum ijs feriebant, si minus re deliberatâ bellū indicebāt. De horū Ceremonijs vide *Petr. Messiā in varijs suis lect. p. 4. c. 2.* sub titulo. *Les ceremonies, que les Romains vsoient deuant, qu' esmouuoir guerre.* Vide etiam discursum *Scip. Amirati ad Cornel. Tacit 9. lib. 5.* 6.

Huius vero maturæ deliberationis, qualiter nempè priusquam tertium & vltimum bellum Punicum susciperetur, in Senatu Romano, diu multumq; inter M. Porticum Catonē, & Scipionem Nasicam, Senatus Principes (quorum alter sapientissimus vir in ciuitate, alter optimus etiam à Senatu habebatur) varijs sententijs certatum fuerit, exemplum memorat *Liuius:* Cato quippe, vt bellum indiceretur Carthaginensibus, qui exercitum specie contra Masanissam Regem, re ipsâ contra Romanos comparatum in finibus haberent, fortissimis rationibus suadebat. Nasica contradicente, legatos mitti Carthaginem placuit, qui specularentur quid agerent, castigato eorum senatu, quod contra fœdus exercitum, & nauales materias haberent. Sed Gisco Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in Magistratu erat, ita Senatum, suadendo bellum concitauit, vt legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit; Id nuntiantes, infestum jam Senatum, Carthaginensibus infestiorem fecerunt. Cum Cato suaderet, vt ijs bellum indiceretur: Nasica nondum justam sibi causam bellandi videri, & nihil temerè faciendum: Catonis sententia peruicit, vt cum Carthaginensibus, quod contra fœdus naues haberent, & extra fines exercitum eduxissent, quodq; Masanissæ socio arma intulissent, bellum gereretur.

7. Consultatio grauis ante Bellum Punicū.

8. Sed bello indicto, diuersis quoq; sententijs, inter eos certatum est, de tollenda aut seruanda Carthagine. Cato delendam esse censebat, quod grauis aduersaria, & pristinis cladib9 erudita immineret Romæ, & subinde fidem frangeret. Nasica suadebat relinquendum, tum vt metus hostilis in bonis artibus Ciuitatē retineret: Externum timorem maximum cōcordiæ esse vinculum; tum ne Romanæ iuuentuti deesset materia acuendæ virtutis. Medio inter vtramq; tēperamento senatui placuit, vt parceretur Carthaginensibus, si primū armis traditis, deinde classe exustā, & relicta vrbe, mox procul à mari. X. milliarib9, nec minus remoto loco oppidū conderent. Id cū Consules in Africam transuecti, ex authoritate Patrū imperarent, indignitate rei Carthaginenses ad bellandū compulerunt. Ita tertium bellū initum est, & Carthaginis ipsius excidio terminatum.

9. Veneti qualiter deliberēt

Qualiter etiā celeberrima Venetorū Respub. in susceptione armorū consulere, & per aliquot dies grauiter deliberare soleat, tradit *Phil. Cominæus in hist. Neapol. l. 4 & l. 5. c. 15.* Quocirca *D. Besol. p. m. de Iur. bel. c. 5. n. 5* meritò inquit, tuetur Venetorū famā *Kirchnerus*, qui malè à nonnullis audiūt, quod bellorū omnes causas studiosissimè declinent, quod illata difficillimè suscipiant, suscepta pace finire omnibus modis conentur. *disput. vlt. hypoth. 3.*

10. Consiliarii Principis non statim bellum suadere debent.

Atq; ideò si Princeps ob leuē aliquā contumeliā, quā se læsum existimat, de bello suscipiēdo consiliū petiturus sit, Consiliarij officiū nō erit præcipitare in respondēdo, (quandoquidē res bellicæ prudenter perpendendæ, & maturà deliberatione decernēdæ sint) *Mambrin. Roseus de Instit. Princ. c. 34.* Sed sub aurato potius throno inter pistromata de bello cōsultare, atq; in

11. acie se versari credat, ac eo animo sit, quo ille cuius aures circà strident emissa tormētis jacula: nā si consulentis interdum qes vni9 sclopi globulo terreretur, multò sedati9 bella decerneret.

12. Lepidum Huius rei exemplū.

Rectèq; Princeps Outopian9, cū magno numero Consiliarij de bello cōsultarent, iamq; Senat. consult. pro bello subscribendū esset, clàm constituit, vt ex opposita Cenaculo turri, per vitreas fenestras in conclaue iacularētur milites, sine periculo tamen eorū,, qui adessent; sed posteaquā Consiliarij ingenti pauore, volitare speculariū fragmina viderent, mox omnes diffugere & tuta ceperunt quærere; Tunc Princeps quidē, vt in periculo interriti cōsisterent, sed frustra monebat: vicit enim timor verecundiā, & sol9 in periculo, vt putabāt, Princeps destituitur; Ille ciuiliter timori ignoscens: Nemo inquit bellū suadeat, nisi q & ferre pericula potest, me in periculo destitu-

tis, verbo

verbo Leones, re Lepores. Et sanè periculosi Consiliarij sunt, qui cùm in pace nil sustinere possunt, tamen bellum suadent. *Plutarch. in Phocion. f. 304.*

Hæc errata quotidiè cernimus, & olim similia fuisse repetit *Thucyd. lib. 2.* Dum securi inquit sunt, fortes sententias pronũtiant, dum in metu, medio etiam in opere deficiunt. Atque hanc in rem sunt nonnulli docti homines, loquitur Viues ad Adrian. Papam, qui proximi & probati Principibus, magnaq; apud illos authoritate, cum de bello consuluntur, ita de justo & injusto bello disserunt, vt facilè ex eorum oratione ansam Principes, alioqui in suos affectus proni & præcipites, arripiant, existimandi quodlibet bellum, modo placeat, justum esse. Qui si aliter censerent, ac disputarent, injecta in Principum animos religione, cohiberent ac reuocarent homines ad arma procliues, & affectionibus impulsos. Sic quoque *Tacitus,* Excitant & suadent ait, pleriq; ex aula, aut alij feroces turbidi, quos dixeris in id natos, vt neq; sibi quiescant, neque alios sinant. Non rarò Peregrini aut Exules, qui sua spe aut metu cunctantem in arma propellunt. *lib 3 Histor.* At tu, inquit ibid: in tali re scito, consilium ob omnibus dari; sed periculum paucos sumere. Vno aduersu ictu languebunt omnes, qui primò alacres, fidem atque animum ostentabant. *Idem lib. 1.* Nam suaue bellum inexpertis, at qui gustauit, valdè contremiscit animo, quoties aduentans illud videt. *Pindar. apud Stobæ.*

13. Aulicorũ præcipitantia iñ suadendo bello.

Hæc tamen non aliter intelliguntur: quàm vbi iniusta bella momentur, aut ob res minimi momenti, & asini, quod dicitur, vmbram, ea suscipiuntur: præstat quippè, quemadmodũ Trajanus dicere consueuit, bellũ justum, simulatæ paci. Laudantur equidem & comendantur Principes cordati, magnanimi, & seduli in tuendis ijs, quæ hæreditario jure à maioribus suis ad sese sunt deuoluta. Cum enim impetuntur & infestantur ab alijs, nec pacem & tranquillitatem in regno aliter habere possint, tam læsuri essent existimationem & Rempub. suam, non defendendo sese, & propulsando injurias; quàm is, qui eos impugnat, conscientiam suam lædit offendendo.

14. Iustũ bellum non tanta op9 habet deliberatione.

Hinc plurimũ mihi Platonis verba placent, dum inquit: Nec minus laudandos esse pacificos, nec vltra modum vituperandos belligerentes: fieri namq; posse, vt bellũ quis pacis consequendæ causa suscipiat: & contra qui pacẽ colit, belli mouendi finem propositum habeat: nec id quidẽ immeritò: prestat

15. Medium inter vtrumque tenendũ.

namque breue bellum ob pacem longam, quàm breuem pacem ob diuturnum bellum expetere *Rosæus d. cap 34 fol.m 312.*

16. Ante bellum Deus inuocandus.

Necessitate itaq; suscepta bella, ante omnia Inuocationem Dei requirunt, quâ scilicet exorsurus orat Dominum exercituum, vt animum ipsius & subditorum, ad salutaria & necessaria Ecclesiæ & Reipub. excitare, & ab omni temeritate & injustitia abducere. *1. Samuel. c. 23.* vt à partibus suis esse & stare; conatus regere & fortunare, brachio fortitudinis exercitum suum armare, victoriamq; concedere dignetur. *Iudic. cap. 2. 8.* Ita Asa Rex pius Deum invocauit dicens: Domine non est apud te vlla difficultas, vtrum in paucis, an pluribus, adjuua nos Deus noster, in te enim & in nomine tuo habentes fiduciam, venimus contra hanc multitudinem. Exterruit itaq; Dominus Æthiopes coram Asa & Iuda; fugeruntque Æthiopes. *2. Chron. c. 14.* Sic etiam acutissimus ille *Plinius in Paneg.* ait. Nihil ritè, nihil prudenter auspicari homines; sine Dei immortalis ope & auxilio.

Siquidem præuia hac invocatione euenire solet, vt cum magnatibus & viris prudentibus, ac rei militaris peritis, super omnibus ac singulis, quę in considerationem maximè ducenda sunt, eò melius deliberare; & exinde maximum lucrum, tum rei exequendæ adjumentum, & rei ex consilio gestæ lætum, vt *ait. Herodot.* exitum, consequi possit.

17. Primò suas & suorũ vires deliberet

Prima etenim deliberatio erit, quâ Dominus belli in se, & sua, cum consiliarijs descendit explorans, quas per se habeat vires; quæ auxilia aliundè à cognatis, à socijs, & amicis certò sperare possit: Bello quippè inchoaturis, & veteres societates obstringendæ sunt arctius, & nouæ comparandæ. *Thucyd. lib. 2.* Hic igitur primùm proprias vires benè discutiat, anne ex sibi subiectis totum exercitum, vel maiorem eius partem colligere possit. subiecti enim maiori fide & studio quandoque præliari, Externus verò miles solam spectare pecuniam, & sæpe periculo non carere solet.

18. Secundò qualiter socios habere possit.

Deinde si proprijs viribus diffidit, videat summâ iudustriâ, vt socios sibi adjungat; at non quosuis; sed potentes, quorum societas non onerosa, sed auxiliaris existat. *vt ait Comine.* Præuenire studeat amicitiâ populos, & hosti eripiat, qui fortes sunt & strenui: In societatem contra hostem asciscat, qui eum aliqua ex causa infensè oderunt. *Polyb. lib 4.*

19. Exploratores optimos quomodo adhibere possit, delibe-

ret, Obseruet, quid agant, aut moliantur Vicini, & prouideat, ne Vicini vllam nocendi facultatem habeant. Si vult, aut necessitas constringat vti extero milite, cogitet vt maximè fideles ac candidos, & suis numero pauciores, quantum possibile est eligat, & quidem quo loco sint colligendi. Tertiò, Quid moliantur Vicini.

Altera deliberatio spectat ad hostes, quo sint ingenio, quibus facultatibus, atque viribus hostes, eorumq; socij, & quanta auxilia comparare queant: Non temerè ijs credat, qui vires hostium per contemptum diminuunt. *Herodot. l 7.* sed omnia potius metuat, & plena difficultatibus atque periculis sibi persuadeat. *Thucyd l. 2.* In hostili terra, ait, manentes, semper præsenti esse animo, ac diligentius sibi cauere, ac excubias agere, & omnibus periculis prospicere oportet. *In Oratione Archidami.* Deliberet qua ratione hostium auxilia, aut ad se transferre, aut ne hosti subueniant, procurare possit. 20. Quartò, qualis sit hostis, eius & sociorum vires.

Consideret item, quæ sit ejus regionis, quam debellare cõstituit, natura, quæ loca, qui aditus, quæ ciuitates, quæ arces expugnandæ sint: quibus expugnari possint vel non: quibus instrumentis & machinis bellicis: quanto cum sumptu & tẽpore expugnatio fieri queat: Hæc & alia ita prouisa; maximè conducunt ad veram belli artem, ejusque expeditam administrationem. *Herodot. lib 7. Casman. in systemate vitæ polit. c. 38. Althus. in polit. c. 35. fol 577. Quæ singula in subsequentibus fusius explicabuntur.* 21. Quintò, quæ sit regionis inuadendæ qualitas.

DISCVRSVS. IV.

DE CONTRARIIS BELLI, INIVSTITIA nempè & Temeritate.

IN suscipiendo bello, Injustitia omnis & Temeritas abesse debet. *secundum Lips. lib 5. polit. c. 3* Injustitia quidem maximè, sunt enim & belli, sicut pacis jura, justeque ea non minus, quàm fortiter gerenda atque ex jure gentium definienda sunt. *Facius axiomat. politic. 1.* Sic *Cicero* in Republica vel maximè jura belli (quæ *Tacit. 4. Annal. c. 33.* belli commercia vocat) conseruanda esse, ait *1 Officior.* 1. Bellum iniustè & temerè non est suscipiẽdum.

Hanc injustitiam, sicut sup: disc. 1. insinuatum est *S. Augustin. contra Faust. lib 22. c 66.* hisce verbis explicat. Nocendi cupiditas, inquit, vlciscendi crudelitas, implacatus & implacabilis a- 2. Quæ sit iniustitia belli.

nimus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt, quæ in bellis jure culpantur.

3. Prius res est amicè petenda.

3. Cujusmodi injustitia etiam tunc apparet, quando controuersia per arbitros sopiri quidem posset, ad arma tamen confestim nulla ratione conuolatur. *Alber. Gentilis de Iure belli. c 3. R. P. Contzen. lib 10. c. 5. § 3.* Cum enim bellum medium quoddam sit ad pacem, sed valdè graue & periculosum, ideo nō est id mox inferendum, cùm causa existit, sed pax prius alijs rationibus procuranda, nimirum pacificè petendo ab hostibus debitam satisfactionem, nec prius ad arma deueniendum, nisi nulla, quàm in armis, spes sit relicta, *Bodin lib. 5. c. 5. n. 571.* Et *S. Augustin. epist. 207 ad Bonifacium.* Pacem habere inquit, debet voluntas, bellum necessitas.

4. Iniustitia palliari solet.

4. Verum huius Iniustitiæ causa sub prætextu plerumq; specioso defendi. *Comin. lib 3 c. 1.* & quasi minimè in ambitione, auaritia vel ira, latitaret, palliari solet. *Sallust. in fragment. Tacit. 4. histor. c. 74.* Tam verum est, *inquit Thucyd.* justitiam in bellis suscipiendi requiri, vt ij etiam, qui bellum ambitiosè, aut auarè alijs inferunt, ac proinde injustum, ijdem prætextum tamen sui cœpti justum, captent aliquem; nimirum suam vtilitatem, definientes esse justitiam. *lib. 3.*

5. Præcipua igitur, & vetus quidem bellandi causa est, profunda Imperij cupido & diuitiarum in magnis animis, ingentisque gliscens. *Cicer. 1 Officior.* . Tyrannus enim qui, *vt loquitur Iornādes de reb. Geticis,* optat mundi generale seruitium, & ambitum suum brachio metitur, superbia licentiam satiat; jusque fasque contemnens, hostem se exhibet naturæ cunctorum.

6. Hinc Hannibalem armatum ad Scipionem dixisse ferunt: optimum fuisse, eām patribus mentem à Dijs datam esse, vt vos Italiæ, nos Africæ imperio contenti essemus.

7. Et certè nullum dubium est, quin huius auaritiæ impulsu Romani plurima quandoque bella susceperint, sicut *Petronius* de ijs refert dum canit.

Si qua foret tellus, quæ fuluum mitteret aurum,
Hostis erat; fatisq; in tristia bella paratis
Quærebantur opes.

Plura de his vide apud *Senec. epist. 94. Flor. lib. 4. c. 4. Valer. Max. lib. 9. c. 11. Tacit. 14 annal. c. 1. in fine.*

8. Tu Pericles, dic quæ te causa ait *Thucyd.* mouerit, vt fune-

stissi-

ſtiſſimum illud Peloponneſiacum bellum ſuſciperes. An non tua ambitio, pertinaciæ & præcellendi cupiditas? Vera hæc, niſi fallor, cauſa fuit: Interim vt fieri ſolet, prætextus erãt, Megarenſium proſcriptio; excluſio à portubus; & Potidéæ obſidio. *lib. 1.*

Eodem inanis gloriæ ſtudio & cæca regnandi cupiditate Alexandrum adeo, vt nullis finibus contentus eſſet, nulloque pacis munere oblectaretur, inſtigatum fuiſſe dicunt. Qua de cauſa Scytharum Legati ad illum miſſi hiſce verbis alloquebantur. Si Dij habitum corporis tui, auiditati animi parem eſſe voluiſſent, Orbis te non caperet, altera manu Orientem, altera Occidentem contingeres; Et hoc aſſecutus, ſcire velles, vbi tanti nominis fulgor conderetur; ſic quoque concupiſcis quod non capitur, ab Europa petis Aſiam, ex Aſia tranſis in Europam: deinde ſi humanum genus omne ſuperaueris, cũ ſyluis & nubibus, & fluminibus, feriſque ac beſtijs geſturus es bellum, quid tu ignoras arbores magnas diu creſcere, vna tamen hora extirpari? Stultus eſt, qui earum fructus exſpectat, & altitudinem non metitur, vide ne dum ad cacumen peruenire contendis, cum ipſis ramis, quos comprehendis, decidas. *Curt. lib. 7. p. 167. Keller. de Offic. iur. polit. lib. 2. c. 31. f. m. 614. Schönborn. polit. lib. 6. c. 4.*

Ambitio Alexãdri Magni.

Meritò ergò nefaria Machiauelliſtarum opinio, quod ex ſola nempè vtilitate bellorum cauſæ quærendæ ſint, reijcienda eſt. *Regemorterus ſermon. polit. fol. 105.* Et improbum illud fuit Gallorum dictum, qui cum Hetruriam inuaderent, à Romanis interrogati, ecquo jure id facerent? Ius in armis ſeſe ferre, & omnia virorum fortium eſſe, ferociter reſponderunt. *Liu. li. 5.*

9. Nefaria Machiauelli opinio.

Deteſtanda etiam eſt Tragici illius Poetæ Euripidis ſententia: Oportet ait, eum, qui ocio quietus eſſe nequit, quique rebus ſuis, nequaquam contentus eſt, ſed alijs injuriam adferre vult, non Ægynetas patriam fugientes, & regionem tanquam aues mutantes inuadere, quos vincere nullum operæ precium eſſet, nullaque honoſtæ laudis gloria, ſed eos perſequi, quorum victoria, opes, potentiam, imperium ac gloriam adferre poſſit: vt ſi juſtitiæ jacturam facit, eam non paruo lucro, ſed maximis quibuſdam præmijs compenſet.

Cuius injuſtitiæ ſe ipſum inſimulat, & ſe etiam teſtem inducit C. Cęſar, cum ex eodẽ Poeta tranſlatum verſum recitat: *Si violandum eſt ius, regnandi cauſa violandum eſt, aliis rebus pietatem colas.*

Hinc Barbarorum quoque eſt, non anxiè, quid jus, quid

injuria sit, disquirere, sed quid vires quærant, aut patiantur, & jus suum omne, in armis consistere arbitrari.

10. Sopita odia resuscitare sciunt. Quapropter hujusmodi iniusta vel ambitiosa bella machinantes, exoletum vetustate odium suorum, in eos, quos aggredi volunt, technis & artibus refricare & renouare, exemplo Accij Tullij, Volscos, contra Romanos excitantis, optimè perspectum habent. *Liuius lib. 2. Decad. 1.* Neq; curare solent, quod tales iniustæ machinationes, infelices plerumque successus, & tragicos exitus consequantur. Quemadmadum Respublica Romana Democratica, ob paucorum sanè ambitionem euersa est, non enim Crassus, Cæsar, & Pompeius, insatiabili fame imperandi perciti, prius quieuerunt, quàm mutatum bellis ciuilibus Reipub. statum vidissent.

11. Nec obstare videtur, licet quandoq; etiam justissimos superare, palmamq; victoriæ ab ijsdem reportare contigerit, siquidem eiusmodi victoria minimè solida ac stabilis esse soleat: consueuit enim Deus immortalis ijs, quos pro scelere vlcisci velit, secundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem, quo grauius ex rerum mutatione doleant concedere. Hinc scitè *Xenophon*, malos inquiebat, in re bellica, malam, bonos autem bonam sequi fortunam, proinde Lycurgi leges se laudare, quod non fortunæ, sed virtuti inseruire, nec tam victoriæ, quam recti & honesti rationem habere videantur. *Franc. Patricius, De regis institut. lib. 7. tit. 6.*

12. Temeritas belli nocet. Alterum belli vitium Temeritas est, quæ etiam ordinariè tristes & infelices exitus, exemplo Cambysis temerè exercitum in Æthiopes & Ammonios ducentis, habere solent. *Herodot. lib. 3.* Et hæc temeritas ex leui & exigua moti belli causa, damnis & periculis à susceptione belli prouenientibus minimè correspondente, facilè elucescit. Stultum siquidem est aureo hamo piscari, hoc est maiores impensas facere, maioraque pericula subire, quàm sint sperata, ex bello etiam feliciter confecto, commoda.

13. Temerarii Heluetiorum cum Burgundo belli causa. Atque hujusmodi belli inter Carolum Burgundum & Heluetios gesti (vt supra dictum est) causam fuisse memorat. *Comin.* quod nempe Comes Romuntius mercatori cuidam Heluetio, cum per ipsius ditionem iter faceret, currum pellibus ouium onustum ademisset: subjungens, quod nisi Deus Carolum planè destituisset, non credibile esset, illum pro re tam exigua, bellum suscepturum fuisse: præsertim cum &

Hel-

Heluetij amplas proponerent conditiones, & propter ipsorũ agri tenuitatem, nulla vel vtilitas magna, vel gloria ex eo bello sperari posset: nec enim tam celebre tum erat Heluetiorum nomen, nec illæ facultates, quæ hodierno die: qui primo fuerunt ad Carolum de pace missi Legati, & deprecatores inter alia demonstrabant, tantam esse ipsorum penuriam, vt calcaria & æquorum fræna per ipsius exercitũ plus deberent æstimari, quàm omnis ea pecunia, quæ ex ipsorum agris cogi posset. *lib. 7. c. r.*

Similem suscepti belli temeritatem narrat *Stumpf. lib. 12.* der Schweitzer Cronick *cap 35.* quod scilicet Anno Christi 1467. Nobilis quidem Alsatus, propter octodecim denarios, **wegen sechs Plappart** / bellum denuntiauerit Milhuso Rauracorum oppido, illudq; etiam intulerit. 14.

Plura huiusmodi summæ temeritatis exempla memorat *Anton. de Gueuarra*, in der Fürstlichen Weckuhr / dritten Theil. *fol. m. 67.* quæ etiam huc adnotare placuit.

Als Xerxes (schreibt er) einßmahls vber der Malzeit saß / setzte man jhm schöne wolschmeckende Feygen auß Græcia für / darauff fieng er an / von freyen Stuckē / vngenötigt vnd vngezwungen / bey den vnsterblichen Göttern / vnnd seinen Vorfahren zu schweren / daß er fortan niemahlen wolte Feygen essen / die in seinem Lande weren gewachsen / sondern zu Athen in Græcia. Vnd gleich wie er dises hat geschworen / also hat ers im Werck vollzogen / dann er rüstete sich alßbald mit aller Kriegsmacht Græciam zu bekriegen / keiner andern Vrsachen halben / als damit er sich daselbst ersättigen möchte an den Feygen. Also daß er disen Krieg hat angefangen / nicht allein als ein leichtsinniger Fürst / sondern als ein geschleckiger / vnd lasterhafftiger Mensch. 15. Alia temerarii belli exempla.

Titus Liuius schreibt / daß die Frantzosen / nach dem sie den Welschen Wein kostet / alßbald haben zu den Waffen grieffen / Italiam zu bekriegen / ohne einige andere erhebliche Vrsach / also / daß die Frantzosen an statt deß Italianischen Weins / hingaben jhr eigen Blut. 16.

Dem König Antigono hat einsmahls getraumet / was gestalt König Mithridates ein Sichel in der Handt hatte / vnd mit derselben (inmassen die Bawren thun) gantz Italiam abmehete. Hierüber erschrack er dermassen / vnd fiel jhm eine so grosse Forcht ein / daß er bey sich beschlossen / den König Mithridatem vmbzubringen. Also daß diser vnsinnige König von eines närrischen Traums wegen / die gantze Welt hat in Harnisch gejagt. 17.

18. Als die Longobarder noch in Vngarn waren/ hörten sie sagen/ daß in Italia gar süsse Früchte/ wolgeschmackigs Fleisch/ köstliche Wein/ schöne Frawen/ gute Fische/ vnd eintemperiertes Wetter vorhanden weren/ darauff fiengen sie alßbald an/ nicht allein nach disen obbemelten Dingen zu verlangen/ sondern sie rüsteten sich auch mit eusserster Macht Italiam zu bekriegen. Also daß die Longobarder/ nicht seynt in Italiam kommen/ auff Meynung sich zu rechen über jhre Feinde/ sondern sich desto besser zu erlustigen in den wollüstigen Lastern.

19 Die Carthaginenser vnd die Römer/ waren ein lange zeit gute Freundte/ aber alßbald sie erfuhren/ das in Hispanien grosse Bergwerck von Silber vnd Goldt waren/ so fiengen sie an einander zu bekriegen/ vnd zu verderben/ keiner andern Vrsachen halben/ als damit sie frembde Gütter möchten rauben/ vnd mit Gewalt an sich bringen. O geheime Vrtheil Gottes! O vnerforschliche Gütigkeit deß Allerhöchsten/ wie magst du solches gedulden/ wie kanst du solcher Boßheit so lang zusehen? daß nemblich der eine Fürst keiner andern Vrsachen halben/ als was jhm deß Nachts im Bette traumet/ der ander/ vmb das er die Schätze auß Hispanien rauben möge/ der dritte/ damit er Feigen essen möge auß Græcia: das gantze Land haben erfüllet mit Fewr vnd Schwerdt. Eadem hæc exempla latino sermone refert. *Rosæus de Institut. Principis. pag. m. 311.*

Similium etiam belli causarum exempla memorat *Doctor Martha Neapolitanus de iurisdictione p: 1 c. 39. n 15.* Iusta belli, *inquit.* causa fuit æstimata raptarum mulierum, Helena raptâ à Priamo Trojano, Græci ingentem compararunt classem, & pugnarunt cum Troianis annis decem, mensibus sex, diebus 12. ad Troiam, & corruere ex Argiuis 886. millia, ex Troianis vsq; ad oppidum proditum sexcenta septuaginta sex millia, vt scribit *Dares Phrygius in lib. de excidio Troiano.* Item bellum Lacedæmonium propter stupratas virgines contra Messanos, initiũ intestinorum bellorum totius Græciæ; *Orosius in lib. 1. c. 21.* Item bellum Iantino Regi Scytharum Darius Rex Persarum intulit, cum eius filiæ nuptias non obtinuisset, armatisq; septingentis millibus hominum Scythiam ingressus, tandem amissis nonaginta millibus aufugit. *Iustinus in lib. 2. historiæ ex Trogo.*

Item fuit motum bellum inter Moscum Regem, & Regem Sueciæ Ioannem III. sopitum vix anno 1582. ex eo ortum, quod cũ Moschus graui bello pressisset Polonos, bonamque Lituaniæ partem sub suum imperiũ adiunxisset, venit ad pacis conditiones, si sibi Catharina Sigismundi Polonorũ Regis

filia daretur in matrimonium, quæ cùm ipsum refutasset, & collocata fuisset Ioanni Duci Finlandiæ, Moschus acerrimũ fecit bellum, quod finitum fuit Moscho cedere coacto, quia bellũ injustum erat, & pollicente summo Pontifici, se contra Turcam & Tartarum Christianis Principibus coniuncturum; *Ita scribit Ericus Faletz in panegirico de victoria Regis Gotborum, impressa Viennæ Austriæ Anno 1582. Huc vsq. Dr. Martha. fol. m. 121.*

Cæterum temerè & leuiter suscepta bella, (vt superius insinuatum est) infelicissimos semper exitus habuisse, sacræ & profanæ testantur historiæ. Illos Reges, qui Palæstinam, terram promissionis, occupabant, cæcitate percussit Deus, quod pertinaciter Iosuæ resisterent, & temeraria bella paci præferrent, vt omnes absque vllâ misericordiâ extinguerentur. 20. Temeria bella infelicem exitum habens.

Iosias Rex Israelis, ab initio quidem probus, sed cum bellum contra Regem Ægypti, pacem petentem, temerè & ex fiducia humanarum virium, quasi nihil ob pietatem aduersi euenire posset, suscepisset, in pugna graui ictus interijt. 21.

Porus Rex, qui apud suos potentissimus habebatur, cum ab Alexandro Magno facilè superatus, cur adeò temerè belli fortunam contra eum experiri voluisset, interrogaretur: respondit Porus. Neminem me fortiorem putabam, meas enim vires noueram, tuas nondum expertus, fortiorem te esse, belli docuit euentus. *Middendorp. quæst 5 fol 29.* 22.

Belli injustitiam & temeritatem singulariter etiam Regibus dissuadet *Amiratus lib. 2. de Regis institut. fol. m. 980.* vbi inquit, Sed jam ad bellicam fortitudinem veniam, cuius officia latius in Regis vita patent, propterea quod bellum is suscipere ac sustinere totius Reipubl. nomine debeat. Fortitudinem autem bellicam justæ belli causæ faciunt; non vires, aut animus. 23. Bellica fortitudo Principis qualis esse debeat.

Nam vel injustissimi quique sæpenumero validissimi sunt: ferorum etiam animalium permulta sunt robustissima, non tamen fortia, quod ratio, iustitia, delectus, consilium, cogitatio, deliberatio, cæteraque fortitudinis propria eis desint, quibus hæc virtus carere multò minus potest, quàm anima corpus, rationeúe animus hominis.

Iustæ autem belli causæ erunt, non tantum, *vt arbitratur Marc. Tullius.* si primum hostis quis judicetur, aut si id repetendis 24. Iustę belli causæ.

de rebus suscipiatur: sed si facta Reipub. iniuria sit vindicanda, si bona vsurpata repetenda, si pro communi salute & commoditate ciuium pugnandum. Cum enim aliter stare Respubl: quam bello sæpè gesto, nequeat: *vt eleganter in primo de legibus libro Plato sub Cliniæ persona docet*: necesse profecto est, bellum ijs de causis, quas dixi, suscipi, ne injuriæ, contumeliæ, audaciæque hominum injustorum eadem pateat.

25. Opinio eorum, qui bella à Christiano gerẽdum esse negant.

Et quanquam non desint, qui bellum à Christiano Principe negent gerendum, quod in hoc charitas summa, summaque patientia ergà omnes esse debeat: vel illa saltem, quæ à populo Hebræorum, atq; à sanctissimis Imperatoribus contra barbaros tyrannosque bella gesta sunt, docere possunt, juste aliquando bellum & suscipi, & geri posse: præsertim cum Deus Rempubl. nolit perire, aut deseri, aut leges, & instituta populorum, æternæ legi non repugnantia, mutari; id quod à doctissimo sanctissimoque viro D. Augustino, vt omnia, subtiliter disputatur.

26. Iniustæ belli causæ.

Itaque cum aliquando jure Christianus Princeps bellum gerere, & ijs de causis, quas dixi, suscipere possit, ac debeat, nunquam is cupiditatem, auaritiam, ambitionem, iramue suam in eo suscipiendo, ne injustam eius faciat susceptionem, sequetur: quod à plerisque principibus fieri non semel cernimus, dum ij vel nominis sui gloriam amplificare, vel regnum propagare, vel æmulos sibi principes subijcere, vel iram suam maleuolentiamq;, incommodo publico vindicare student.

27. Principẽ cum Rep. seu statibus suis super bello suscipiendo deliberare decet.

Quapropter non est vllo pacto improbanda eorum sententia, qui suscipiendi belli consilium, & authoritatem omnium, principibus solis non concedant, cum aliquid etiam arbitrio ac deliberationi ipsius Reipubl. cuius causa bellum geritur, tribui oporteat. Nec enim æquum est, aut principis boni dignum officio, bella suorum commodorum, aut cupiditatis causa Republ. inuita, & reluctante suscipere, nec illam ob causam dimitti, si Resp. ipsa poscat id, ac requirat.

28. Ergò ne bellum Principes aliquando injustè gerant, non tantum justas illius causas sequantur, sed populi etiam subiecti sibi, consensum, & authoritatem, nec vllum nisi ab eo approbatum, administrent. Quid enim à Principe distet tyrannus, si pro arbitratu ille suo, quacunq; de causa bellum indicere, cum è Repub. non sit, & ei fortasse noceat permultum, refragantibus sæpe ciuibus, gerere velit? Siquidem hoc etiam,

Platone authore tyranni est, & ejus, qui commoda sua publicis anteponat.

Nam si tam probus, tamque publici commodi, studiosus rex, esset, vt non interdum ira, cupiditate, ambitionéue; duceretur, committerem illi profectò belli gerendi deliberationem: at cum communem aliquem Principem, quales pleriq; nunc sunt, fingamus, adjungenda illi est Reipubl quoque, seu eius procerum omnium authoritas, vt sine ipsa nihil agere possit, cum hac in re bono regni communi, non priuato ipsius sit consulendum. *Hæc ille.*

DISCVRSVS. V.

DE ESSENTIALIBVS BELLI REQVISITIS: vbi de Authoritate superioris.

AD legitimum bellum hæc tria requiruntur. Authoritas superioris, justa causa, & finis. 1. Tria requisita ad bellum legitimũ

Bella enim quantumuis justa ex causa, tamen non nisi ex consensu, & consilio principum, sunt à magistratu suscipienda, vt eos ad ea paratiores habeat. *Herodot lib. 7* Ordo siquidem naturalis mortalium paci accommodatus, hoc poscit; vt suscipiendi belli authoritas, atque consilium, penes Principem sit. *S August. cont. Faust lib 22. c. 75.* 2. Authoritas superioris.

3. Aut certè penes eos, qui in quaque Repub. loco Principum sunt. Sic Romæ authoritate Patrum plebs decernebat bellũ; Vnde *Liuius lib 6.* Bella, inquit, vel non absque populi consensu sunt ab Ordinibus decernenda: vel ex ipso populi scitu sunt indicenda, quo & justè & maiori animo gerantur.

Et sane olim ante legem Regiam, Populus Romanus indicendi belli ius habuit. *l. 24 ff. de Captiu. & postlim. reuers.* vnde comitijs populi centuriatis, id est maximis, decernebatur. *Clapmar. de arcã. Rerumpl. lib. 1. c. 20.* Nam si quis priuatim, sine publico scitu, pacẽ bellumúe fecisset, secundum sanctionem Platonis capitale erat, *lib. 12 de legib.*

4. Postquam verò lege Regia populus omnem suam potestatem Principi concessit, cœpit jus illud belli indicendi soli Imperatori competere, cui belli pacisq; arbitrium est relictũ, & in crimen læsæ Majestatis incidit, qui bellum Imperio, sine Cæsaris licentia mouet. *l. 3 ff. ad l. Iul. Maiest.*

5. Hoc autem indicendi belli jus, vt & reliqua omnia majestatis jura, Summo Principi ex natura Majestatis in se considerata competit: Sed ex pacto & conuentione, tanquam de accidenti, à jure illo suo salutem patriæ concernente recedit, potestatemq; hanc cum Electoribus communicat: vt hodie ex nouis Imperij constitut: non indicatur bellum, nisi Cæsaris & Electorum suffragijs. *Heig. p 1 q. 12. n. 29 Daniel Otto de jure publico. c. 11. q. 17. Bocer. de bello. c. 3 n. 6. allegans Sleidan. lib. 1. Comment. f. 21.*

Welches dann auch in dem newlichen Pragerischen Friedenschluß per expressum hisce verbis repetirt worden/ das nemblich nach erlangter Beruhigung/ keine einige Kriegsverfassung/ im H. Rö: Reich/ weder vom Haupt noch Gliedern/ zuwider der Kayserlichen Wahl Capitulation, den Reichs Abschieden / vnd Crayßverfassungen/ fürgenommen werden solle. Licet enim *vt ait Elias Schræder*, solus Princeps de causa belli, num iusta aut iniusta sit cognoscere, bellumq; pro libitu & arbitrio suscipere possit, illud tamen Ordinum Regni consilio & authoritate irrequisita non præsumat. Cum nec Romæ arma mouere licebat, nisi causam Fecialium iustam pronuntiasset collegium: *In Iur. bel. delin. concl. 1.*

6. Residet etiam hodiè hæc authoritas belli indicendi, pro vt communiter statuitur, in omnibus Principibus, & populis, qui in temporalibus superiorem non habent; Non autem in ijs, qui sunt sub Regibus immediatè, cum qui alijs subsunt, haud sint capita Reipublicæ, sed potius membra. *D. Besold. p. m. d. c. 5 n. 3*

7. Hunc in modum *Molina*, Ejusmodi, *inquit*, authoritas est in Principe, qui superiorem in suo principatu non recognoscit: Eademq; ratione est in Republica libera, quæ superiori non est subiecta, quales sunt Venetorum, Genuensium, & similes aliæ Respulicæ. Alij vero Domini temporales, qui superiorem recognoscunt, & quorum dominium pars est alicujus integri principatus, vt Dux Brigantinus in hoc Lusitaniæ regno, Albanus in regno Castellæ, & alij similes, nec non Ciuitates, quæ partes sunt alicujus integræ Reipublicæ, vt Olysippo, Toletum, & aliæ similes, authoritatem non habent mouendi bellum offensiuum absq; suorum Principum voluntate. Hac in re DD. omnes conueniunt *D. Thomas & Caietanus. 2. 2. quæst. 40. artic. 1.* & plurimi alij, quos citat d. Molina. *De Iust. & Iure. n. 1. trac. 2. disp. 100. n. 2. & seq.*

8. Hujusmodi tamen authoritatem, non requiri ad bellum

defensiuum, sed solum ad offensiuum, præter supradictos etiam optime monet Reuerendiss: Cardinalis *Bellarm. lib. de Laicis c. 15. in princ.* Hincque aiunt, si in mora periculum sit, tacitum consensum superioris adesse præsumi. *Card Tuschus lit. B. concl. 33.* nec enim alicui adimi potest defensio naturalis.

Defensiuum non eget authoritate.

Vnde si Turca, vel peregrina quædam gentium colluuies, ditiones Romani Imperij deuastaret, & Imperatoris copia haberi non posset, vel eandem reprimere cessaret; integrum Electoribus esse, habere delectum, & hostes è finibus Imperij repellere; tradit præter *Schönborn. d. lo. Matth. Stephani. lib. 2. de Iurisdict. p. 1. c. 1. memb. 4. n. 54. & seqq.*

9. Qualiter Electores Imperij, hostē ex eo repellere, vel bellū gerere possint.

Aliâs etiam hoc in casu Status Imperij ad defensionem parati, prius id Imperatori significare tenentur. Sie sollen die Kays. Mayest: jhres Vorhabens/vnnd was sie darzu verursacht/in Schrifften vnverzüglich/ vnd in Vaterthänigkeit der Sachen wissens zu haben/verständigen vnd vorgewissen/vnnd nichts destoweniger/mit der vorgenommenen Gegenwehr/diser Ordnung gemeß/fürtschreiten. *Receß Imp. August. de anno 1555. §.* Vnd sollen in oberzehlten.

Quin & Principes Imperij subditos suos inobedientes, contumaces, refractarios atque rebelles, armatâ inuadere possunt manu. *Gail. de pac. publ. c 2. n. 70* Nec non aliorum in auxilium suscipere expeditionem, contra illorum subditos rebelles. *Receß. Imp. August De anno* 1536. *§.* deßgleichen soll.

Vt & contra Bannitos Imperij ad jussum Cæsaris, wann jhnen die Execution wider vnd gegen die Aechter anbefohlen. *Receß. Imp. Ratisbon. de anno* 1567. *§* So halten wir.

Plura de hac quæstione, quando Germaniæ Principes propria authoritate, simpliciter bellum mouere queunt. *Vide apud R. P. Contzen. lib. 10. c 4. n. 10.*

Et certè Romani supradictæ legis obseruantiam adeò coluerunt, vt Cæsarem, quia aduersus Gallos injussu Senatus ac populi bellum gessit, Cato Vticensis reum facere voluerit, censueritq; in senatu, Legiones Romanas domum reuocari, Cæsarem verò Gallis dedi oportere. *Plutarch. in Caton. min. in comparat. Crassi.* Et valdè exaggerant hoc, Manlij Asiæ Proconsulis accusatores, *apud Liuium lib. 38.* Gallo-Græcis, inquit, bellum illatum non ex Senatus authoritate, non ex populi jussu, quod quis vnquam de sua sententia facere ausus est?

10. Romani quam seueri hac in re fuerint,

DISCVR-

DISCVRSVS. VI.

DE IVSTIS BELLIGERANDI CAVSIS.

1. Iusta causa. QVemadmodum Superioris authoritas, sic & justa causa, (quæ à belli principio distinguitur) ad bellum suscipiendum necessaria est: Est enim belli causa, ratio illa, quæ in deliberatione de bello suscipiendo proponitur, facitq; vt bellum decernatur: principium verò belli, est prima in bello iam decreto actio hostilis, id est in hostem tentata: *Polybius lib. 3.*

2. Et certè justam belli causam præ cæteris necessariam esse, censuit *S. Bernhardus. De noua militia.* Si bona *inquit*, fuerit causa pugnantis, pugnæ exitus malus esse non potest, sicut nec bonus judicabitur finis, si causa non bona, & intentio non recta præcessit.

Atq; hoc Romani multis exemplis, cũ se alienis bellis sine jure & legitimo titulo imiscere nollent, comprobarunt: cũ enim Samnites (gens opibus, armisque valida) Campanos aduerso prælio in fugam vertentes eò coëgissent (vt quia nulla propinquior spes erat) ad petendũ Romã auxiliũ, idq; Legati in senatum Romanũ introducti, multis verbis docuissent, quàm vtilis Romanorum rebus Campanæ societatis foret accessio, quantum vrbis amplitudine, quantum agri vbertate cæteris superiores essent; ea omnia Romanorum fore, neque vllam fore coloniam, quæ Campanos obsequio & fide erga ipsos superaret: itaq; à Romanis amicitiam in perpetuum, auxilium in præsens petere.

Nihil tamen per huiusmodi Orationem à Senatu Romano, quam vt Legatos ad Samnites socios atq; amicos, præcatum mitterent, ne vis Campanis fieret, impetrare potuerunt. Ad ea Princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerat, *inquit Liuius*) Quandoquidem, inquit, nostra tueri adversus vim atque iniuriam, justâ vi non vultis, vestra certè defendetis: itaque populum Campanum, vrbemq; Capuam, agros, diuina, humanaq; omnia in vestram, Patres Conscripti, populiq; Romani ditionem dedimus, quidquid deinde patiemur, dedititij vestri passuri. Tum in Senatu iam fides agi visa, deditos non prodi: bellumque adversus Samnites susceptum est,

quod sine justo titulo Romani à Campanis in se nunquam vertissent.

Hinc *S Augustinus quæst. 207. ad Bonifacium Comitem*; Bellum, *inquit*, debet esse necessitatis, vt liberet Deus à necessitate, & conseruet in pace; non enim pax quæritur, vt bellum exerceatur, sed bellum geritur, vt pax acquiratur: Igitur bellum suscipiendum non est, nisi prius justum sit, nec ne, in concilio Conscientiæ maturè disquisitum fuerit. 3. Bellū debere esse necessarium.

Atque hac in re summè deprædicatur Rex Hispaniarum Philippus II. quod cum bellum in Lusitanos moliretur, jus suum ante omnia disputari à Theologis & Iureconsultis suis fecerit, deq; eo certior factus, tunc demum copias suas promouerit: *teste Conestagio. lib. 4. fol. 212 & lib: 5. fol. 248. & seqq.* 4. In concilio conscientiæ prius disquiratur.

Sic Carolum VIII. Galliæ Regem, priusquam Neapolitanam expeditionem sumeret, Præsides Parlamentorum, cū Cancellario & Principibus regiæ stirpis, in Concilium aduocasse, jussisseque an aliquid juris haberet in Siciliam & Neapolim despicere: postquam verò inspectâ illi prosapiâ & stirpe Regum Siciliæ & Neapolis, eorumque testamentis, huiusmodi regnorum hæreditatem ad Regem pertinere statuissent: ex eo responso susceptam expeditionem tradunt. *Annal. in Anno 1403.* 5.

Verum, quandoquidem prædicta justa belli causa, tanto: pere ab omnibus melioris notæ hominibus recommendata, hodiernis temporibus apud nonnullos penitus exterminari, & sicut supra de priscis Gallis Italiam quondam deuastantibus insinuatum est, Ius in gladio ferri videatur, operæ pretium erit, vt doctissimum illum Louaniensis Academiæ Publicum Eloquentiæ Professorem, *D. Nicol. Vernulæum*, *quid nimirum ipse in Oratione sua, de bello feliciter gerendo* hac super re ex cancellis senserit, attentius audiamus.

Non aliter geri bellum feliciter posse, *inquit*, quàm si eius justa sit causa, nec acies insatiabilis ambitio propellat, nec arma crudelis cupiditas acuat, nec injuria in latrocinium & vastationem erumpat. Imperatoriam aciem non armis, sed justis constare causis debere, iam olim Theodosius Imperator asserebat. 6. Grauis Oratio de iusta belli causa.

Adeò non bellum est, sed latrocinium, vbi justa deest causa; non triumphator est egregius, qui prouincias aliorum terra marique potentissimo exercitu nequaquam lacessitus pre- 7.

mit,sed prædo est,& publicus grassator. Quam ob causam Alexandrum Magnum Poeta Lucanus prædonem, togatæ Philosophiæ Princeps *Seneca lib. 1. de benefic.* latronem,quod quietas sine causa gentes suis armis infestaret,appellarunt.

8 Sanè,quemadmodum S. Pauli Comes, Cominæo teste, dicebat,qui in bello vincere cupit,videat vt causæ, belliq; à se suscepti æquitate suis à partibus Deum habeat. Non est satis numeroso milite plurimas implere regiones, meli⁹ paruâ manu bona causa triumphat. Nō est satis ad victoriarū trophæa, & triumphorū splendorē aspirare;jactantis est ingenij, vt Augustus Cæsar aiebat,ob triumphalē pompæ superbiam & lauream corollam ciuium,vitas ac securitatem velle periclitari.

9. Multi cum bellum apparassent, quam causam haberent, in ipso belli apparatu ceciderunt. Inquieta & insatiabilis alios vexandi cupiditas,suo sanguine ferè semper extinguitur. Impunè Principum populorumque pacem turbare non licet, fatumq; sibi accersit,qui in aliorum fata solo furore ruit.

10. Maximū scelus iniustum bellū inferre.

Audeo dicere,nullum grauius scelus esse,nullū detestabilius in orbe malum,quam bellum injusta causâ mouere,& in aliorum pernitiem armatâ tantum manu grassari.Etenim si homicidia,si furta,si incendia,si adulteria, diuinarū humanarumq; legum authoritate damnantur,quanti criminis obsecro, reus ille judicandus est,qui non vnum aliquem, sed tot hominum myriades injusto bello trucidat? quanto flagitio se contaminat,qui non domum vnam,sed regiones integras deuastat,incēdit,libidini,auaritiæ,crudelitatiq; peruias facit?qui in agros solitudinem,in vrbes lanienam,in templa Diuorum furorem & impietatem inducit? qui sanctissimum justitiæ tribunal armis opprimit,qui justos bonorum suorum Dominos de possessione vi deturbat, qui matronarum virginumûe pudicitiā insanâ militum libidine expugnat,qui religiosum Diuinæ Majestatis cultum,impio & sacrilego ausu subvertit?

11. Hæc bellorum grauissima sunt mala, quorum omnium divinâ vindicta reum illum citat,qui aut nullâ ;aut injustâ causa in arma provolat , & innocentibus,quietisque populis bellum infert. Ab eius anima tot miserorum hominum animæ, quas crudelissimo ferro sævissimæ militum manus expulerunt,repetentur,ei tot immania grassantium cruentis ensibus legionum scelera imputabuntur.

12. Conquerebatur nō immeritò olim sapientissim⁹ *Seneca Epist. 90.*

hoc

hoc modo. Homicidia compescimus, & singulas cædes? quid bella & occisarum gentium gloriosum scelus? Non auaritia, non crudelitas modum nouit. Ex Senatusconsultis, plebisq;-scitis sæua exercentur; & publicè jubentur vetita priuatim. Hæc insania quædam est ruentium in peius sæculorum, quasi verò, quod leges damnant, id arma excusent, quod scelus in Republica est, in bello & castris sit virtus.

13. Numerate, si placet, eos inter Annalium memorias, qui injusta, nullaq; de causa bella susceperunt; nullis ea, aut certè per paucis inulta fuerūt. Illustria in historiis nomina sunt, & quædam prisci æui Numina, Nicastor, Antiochus, Hannibal, Pirrhus, Xerxes, Cræsus, Iugurtha, Crassus, Mithridates, & alij sexcenti, qui quia injusto bello satisfacere suæ ambitioni voluerunt, funesto exitu gloriā obscurarunt, & vitā terminauerunt. Quæsiuerunt illi hostes, sed victores inuenerunt; ad gloriā & immortalitatem adspirarunt, sed in mortem infelici temeritate corruerunt.

Iniusta bella mouentes à Deo semper puniti sunt.

14 Nolo iam nostrorū temporum luctum renouare; penè adhuc Germania, Bohemiaq; sanguine redundāt, albent adhuc ossibus Hungaria, Italiaq;, plures aliæ regiones nondū puras & sine sanguine fluuiorum suorum aquas aspiciunt; interim bellorum istorum authores non sine ferro ceciderunt; istæ tot certaminum tam injustorum faces, aut non sine veneno suo sunt extinctæ; aut terra obrutæ jacuerunt. Nimirum fauere Deus impiis non potest, nec istos inauspicatos bellorū conatus gloriosâ victoriâ coronare: imò ipsa rerū natura, si iniquum est ferrum, refugit, & quodamodò se se subducit. Nec esset Deus, & sine Numine tota huius vniuersi volueretur machina, si impunè stare posset hominū injustorum improbitas.

15. Non inficias eo, nonnullis aliquando sub initium felicitatē arridere, dum aut nova regna quęrunt, aut perfidiâ in suos Reges assurgunt, sed pœnas dabunt ambitionis, luctuoso exitu temeritatē signabunt, suis & alienis excident, aut fortassis jam exciderunt. Verissimè magni animi Heros Coriolanus Romanos suos monebat, id primum & ante omnia curarent, vt piam & justam belli causam acciperent. *Halicarn. lib. 8.* Nā quemadmodum disertissimus Græcorum Demosthenes ait, sicut in domibus & navigijs, rebusq; similibus, quæ substernuntur, firmissima esse, ita in actionibus causas ac fundamenta oportet justo ac vero congruere.

Quamuis tales ab initio aliquando felicem progressum habuerint.

16. Nec aliter loqui Latinorum Princeps Oratorum *Marcus Tullius* potuit, qui injusta illa esse bella declarauit, quæ sunt sine causa suscepta. *lib.3. de Repub.* Id cum non ignorarent Prisci Romani, in quibus sincera adhuc & innoxia pastoriæ sectæ integritas hærebat, justa semper & pia cum exteris gentibus bella susceperunt. Vnde cum Rhodiorum Legati pro suo populo in Romana Curia perorarent, illis sine inuidia hanc gloriam libenter tribuerunt. Certè quidem vos estis Romani, inquiebāt, qui ideo felicia esse bella vestra, quia justa sunt, præ vobis fertis, nec tam exitu eorum, quod vincatis, quam principijs, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini. *Liuius lib. 45.*

17. *Iustitia causæ erigit milites.* Profectò non tanta aliquando esset proruentium in arma militum alacritas, nisi animos causæ bonitas, & necessitas adderet; Quippè

Frangit & attollit vires in milite causa,
Quæ nisi justa subest, excutit arma furor.

Hac freti Principes non hostes, sed suorum animos numerant, & audent pro sui regni incolumitate vitā ponere, quod gloriosius sit media inter hostium arma sanguinem fundere, morique, quam ignauam & precariam vitam ducere. Hac animati milites infra virtutem suam pericula omnia reputant, dumque bona conscientia se se arma induere, & gladios stringere sciunt, non dubitant humanum sanguinem effundere, quo ferrum sine causa purpurare est nefas: Et quis nescit hāc causæ justitiam miraculosas à Deo victorias obtinere, verissimeque dictum,

Non vis aut numerus, tandem bona causa triumphat?

18. Hæc est illa causæ justitia, quæ Gedeonem trecentis tantum militibus stipatum, cæsis centum & viginti Madianitarum millibus victorem effecit. Hæc est quæ Betuliensibus fugato Assyriorum exercitu, & Holoferne fœminea manu obtruncato triumphum attulit. Hæc est quæ Theodosium parua & imbelli manu aduersus Eugenium & Maximum pugnantem gloriosissima lauro coronauit. Iusta causa contra innumerabiles Vandalorum copias Belisarius arma strinxit & vicit. Gothorum immanem exercitum aggressus est paruis copijs Narses & profligauit. Terribilem Russorum aciē longè impar inuasit Ladislaus & prostrauit; In Costroem nimia elatum multitudine paruum exercitum Heraclius eduxit, &

triumphi

triumphi insignia reportauit: in Mauros penè innumeros Pelagius, Ramirus, Ferdinandus vix exiguis instructi copijs mouerunt, & in se victores omnium oculos, applaususque conuerterunt.

19 Finis non sit, si cuncta persequar, finio tamen & ita sentio nunquam arma Principibus induenda esse, nisi justa sit armorum causa, hæc si adsit, fauebit Numen diuinum, benè homines apprecabuntur, erecti militum animi erunt, promptæque manus faustè feliciterq; singulæ contra hostem dimicationes euenient, dabit victoriam exercituum Deus, victores justi lætique trimphabunt. *Huc vsq; vir ille eloquentissimus.*

20. Defensio est iusta causa belli. Est itaque justa belli suscipiendi causa, Defensio: Hoc enim & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, vt omnem semper vim, quacunq; ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent. *Cicero pro Milone.* Hoc modo justum bellum esse, *ait Isidor:* quod ex edicto geritur de rebus repetendis, aut propulsandorum hominum causa. *lib. 18. c. 1.* Et *S. Ambrosius lib. 1. Offic. c. 27.* fortitudo, quę bello tuetur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena justitia est. *Arist. in Rhetor.* Bellum in eos suscipiendum affirmat, qui Rempub. aut ejus, siuè socios, siuè amicos violare moliuntur. Hæc causa justissima est, quia vim vi repellere omni jure licet; inseuit hoc natura, & arma dedit homini, reliquisúe animantibus, vt sua omnia, adeoque corpus ipsum tuerentur, ac inimicos suos, tum à se, tum à suis propulsare discerent. *Liuius.* Iure gentium comparatum, ait, vt arma armis propulsentur: & sicut iniustè facit, qui prior vim infert, ita qui vim illatam non propulsat; & veterem ferendo injuriam, inuitat nouam. *Casman c. 38.*

22. Defensio est propria & aliena. Est autem defensio duplex: Tua, cum vim à te, tuisque propulsas, & patriam ac subditos armis protegis. *Sallust. in Catil.* & Aliena, cum vel à socijs, vel ab iniquè oppressis, vim auertimus. Ijs enim vt opem feramus, quibus cum societas nobis, & auxilij pacta intercedunt, fides nos impellit, quæ tantò magis est præstanda socijs, cum vel hostibus eam seruari jus gentium flagitet. *S. Ambrosius, & Cicero supradict. locis, & Arist. Rhet. ad Alexan.* oportet iniuriam passos, *inquit,* pro se ipsis arma capere, siuè pro cognatis & beneficijs, itemque socijs iniuria affectis auxiliari.

23. Oppressos deindè, si grauior aliqua vis, aut extrema Tyran-

nis vrget, videtur te cogere comune societatis humanæ vinculũ, vt auxiliũ præstes: qui enim non defendit, *ait Cicero de Offic.* nec obsistit, si potest, injuriæ, tam est in vitio, quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat. Ita Tamerlanes liberandæ Græciæ ergò, bellum in Turcas movit; & Constantinopolitanum Imperatorem, se suaque ipsius fidei ac Imperio vltrò subijcientem, liberum pronuntiauit. *Perondin, in vitâ Tamerlan. c. 12.* Sic *Bald. in l. 1. C de seruis fugit.* culpa est, *inquit*, defensionem alterius omittere, sui dolus. *Waremund. de fæderib. c 2 n. 240. & seqq.*

24. Modo defensio maneat in suis terminis.

Sed vt *Sirturus in suo Compendio ad Iustum Lipsium ait*, legitima quidem hæc est defensio, si in eâ maneas: Secus, si sub hoc prætextu, (vt nonnulli faciunt) aliena apprehendas; quemadmodũ Romanos fecisse, ingenuè fatetur Romani eloquij flos. *lib. 3 de Repub.* Noster populus, socijs defendendis, terrarum jam omnium potitus est. Sic Athenienses etiam sub specie ferendi Siculis quibusdam auxilij, Siciliæ totius imperium tentârunt.

25. Vindicatio iniuriæ iusta est causa belli.

Altera legitimi belli causa est, Vindicatio, cum Magistratus superior injuriam illatam; vel bona ab Imperio alienata, postquam scilicet disceptatio vel repetitio ablati locum non habet, armis ritè vindicat. *D. Carpzou. de lege Reg. Germ. c. 4. sect. 3.* Iustum enim, *inquit Liuius lib 1.* est bellum, quod propter res nobis ereptas, repetitas, & non restitutas suscipitur: quale etiam Romani contra Albanos susceperunt. *Althus. cap. 35.* Hinc è contrario apertissime videtur eidem, qui & res repetitas restituit, & authores belli, vnà cum ipsorum bonis dedit, ac de damno in bello dato cauet, injustissimum bellum inferri. *Liuius lib. 9.*

26. Iniuria Deo hominibus, aut Reip. fit.

Supradicta verò armis vindicanda iniuria, vel Deo, hominibus, aut Reipubicæ fieri potuit: vt si Tyrannus sacra Dei violet, veram Christi religionem funditus euertere conetur. Tunc enim supremo Magistratui, cui scilicet primę Tabulæ Decalogi cura & custodia commissa est, incumbit gladio vti, etiam vt Deo, qui ipsum gladio accinxit, inseruiat; inseruiet autem in Ecclesia aduersus impios tuenda, & in peculio Christi aduersus prædones conseruando.

27. Bellum contra hostes Ecclesiæ iustum est.

Hinc *Dambauder. in practic. rerum criminal. cap. 82. num. 21.* Bellum, *ait*, quod Summus Pontifex vel Imperator suscipit pro defensione fidei Catholicæ, ad arcendos, & fugandos Turcas, Saracenos, & similes fidei nostræ inimicos, justum bellum vocari. *Bocer. de bello c 4 n. 10. & 13.* Sic *Frid. Schenck in Tit. 28 l. 2 feud.* licitum est *inquit*, Christianis aduersus Barbaros, & à fide Or-

thodoxa alienos bella mouere, qui mancipatas quondam veræ pietatis ditiones, hostiliter occuparunt, & in sanctã Domini hæreditatem violenter irruperunt, vt scilicet recuperatio fiat possessionis, qua Christianismus ab impijs prædonibus fuit spoliatus.

Et *Gail. lib. 1 de pace publ. c, 4. n. 40* Bellum omnium maximè inquit, quod geritur contra infideles Turcas, perpetuos Christianæ fidei hostes, justum & licitum est. 28.

Atq; hanc sententiam confirmant exempla Macchabæi, qui bellum maluit suscipere, quàm diuinam legem abolere. *1. Maccbab. c 2.* & Constantini Magni, qui grauissimum bellum contra Licinium pro Christiana religione defendenda suscepit. *Euseb. hist. Eccles. 9.* Vide *Ægidij Albertini*, singularem hac de re tractatum, **der Kriegsleuth Weckuhr** inscriptum, vbi fusè de bello contra Turcas sumendo tractat. An verò propter solam infidelitatem, & propagandam Religionem Christianam, contra quietos Ethnicos & Paganos assumere arma liceat, Vide *Dec. in c. quæ in Ecclesiarum. n. 110 Ext: De Consuetud. Couarr. in c. peccatum secund. part. relect. §. 10. n. 1. & 2. De Reg. Iur. in 6. Warem. ab Erenberg. de fœder. lib. 2. c. 1. n. 77. Cuiac. 7. obs. 30.*

Cæterum propter priuatam injuriam, aut damnum etiam Principis, aut alterius, non est vniuersæ cuidam genti, aut Prouinciæ bellum inferendum, vt arguit *Recessus deputationis Wormatiensis de Anno 1564. §.* **Dann erstlich begebe sich, &c.** 29. Priuatæ iniuriæ causa nõ est toti populo bellum indicendum.

Reipublicæ verò iniuria infertur, si eam Tyrannus vel peregrinus popul⁹ occupauerit, aut res ipsius per vim abstulerit. *Lipsius lib. 5 c. 4.* quas vt supra dictum est, omnibus modis defendere, armisque repetere licet. Illud tamen obseruandum esse, admonet, *Molina d. disp. 100. n. 5.* quando nempè non Respubl. ipsa, sed aliqui de Republica, damnum aut injuriam alteri Reipublicæ intulerunt, Rempulicam quæ in se aut in suis damnũ aut injuriam est passa, non posse prius inferre bellum, vindictamq; sumere de malefactoribus illis, quàm admoneat Rempublicam, quorum sunt subditi, vt eos puniat, cogatque resarcire integrè damna illata. Vt enim *Gabriel 4. dist. 15. quæst. 4. art. 1.* & alij rectè adnotarunt, actor sequitur forum rei, eaque de causa Princeps Reipulicæ læsæ, non aliter subit rationem judicis, comparatione illorum malefactorum, quam in defectum judicis proprij ipsorum, qui eos puniat, & cogat resarcire damna. Quod si Respublica, quorum sunt subditi, admonita præ- 30. Qualiter Reipublicæ iniuria inferatur.

stare

ſtare non voluerit, quod tenetur: tunc non ſolum adverſus maleſactores ipſos, ſed etiam aduerſus Rempubl. fas erit movere bellum: eo quod in culpa ſit, non puniendos ſuos ſubditos, & non cogendo illos reſarcire damna, ſicut ex officio obligatur. Vnde *S. Auguſt. lib. 6 quæſtionum. quæſt 10.* & refertur *in c. Dominus 23. quæſt. 2.* Iuſta, *inquit*, bella definiri ſolent, quæ vlciſcuntur injurias, ſi qua gens vel ciuitas, quæ bello petenda eſt, vel vindicare neglexerit, quod à ſuis improbè factum, vel reddere quod per injurias ablatum eſt.

31. Denegatio tranſitus eſt iuſta belligerendi cauſa

Eſt præterea iuſta belligerendi cauſa, ſi peregrinus populus per ſuam Provinciam populo Romano de maleficio caventi, tranſitum deneget. *Bart. in l. Chriſtianus. n. 4 C de Paganis. Couarr. in c peccatum De Reg. Iuris. in 6.* Exempla ſunt in Sacra Hiſtoria. *Num. c. 21 & Iudic. c. 11.* vbi ſcriptum legimus, filios Iſraël pugnaſſe contra Sehom & Og, Reges Amorrhæorum, propterea quod illis permittere noluerint tranſitum innoxium in terram ſibi à Deo promiſſam.

32. Si quis commodis ſuis vel prohibeatur.

Aut etiam ſi abſq; cauſa noſtris commodis vg. agro, mari, commercijs, portubus, &c. prohibeamur. Hoc enim bellum jus naturæ excuſat: cum teſte *Triſmegiſto de nat. Deor.* In portubus, navigationibus, communicationibus, commoditatibus, alternæ humanitatis nexus ſit fortiſſimus. Et *Senec. lib. 5. nat. quæſt. c, 18.* Deus *inquit*, omnibus inter ſe populis per ventum commercium dedit, & gentes diſſipatas locis miſcuit, ingens beneficium, ſi illud in injuriam ſuam non vertat hominum furor.

33. Vbi ſubditi rebellarent.

Eſt quoq; juſta cauſa, vbi ſubditi adverſus Principem vel Magiſtratum ſuum inſurgunt, nec ei obedire velint: Tunc enim talis Princeps vel Magiſtratus, licitè in eos bellum inſtruere poteſt *Couarr. d. lo.* Sic David Rex bellum mouit adverſus Abſalonem, nec non aduerſus Saba, filium Bochri, propterea quod populum ſollicitauerit, vt à Davide Rege ad ipſum deficeret. *2 Regum. c 20.* Vnde *S. Auguſt. lib 22 contra Fauſt. c. 74 ſcribit*; Aduerſus violentias reſiſtentium, ſiuè Deo, ſiuè aliquo legitimo Imperio jubenti, gerenda ipſa bella ſuſcipiuntur à bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inueniuntur, vbi eos vel jubere aliquid tale, vel in talibus obedire juſtè, ipſe ordo conſtringit.

34. Vbi contra contumacem in Iudicio

Iuſtam ſimiliter inferendi belli cauſam etiam cenſet *Bocer. d. loc. n. 17.* Si quis Princeps vel alius Dominus, aut Ciuitas Imperialis, in Orbe Romano judiciorum vigorem ſæpius antea ten-

tatum

tatum contumaciter spreuerit, vt ita contra ipsum manu militari executionem fieri, & iustitiam defendi necesse sit: Veluti si inter duos Principes contentio sit de castro quodam, & vnus Princeps possessor castri, ab alio Principe petitore castri, in judicium ritè vocatus, contumaciter nunquam compareat; & proinde contra eum in contumaciam judicialiter procedatur: vel si compareat quidem, verum sententiæ contra se latæ satisfacere nolit, sed judicij vigorem ita spernat, tunc vel à Principe qui obtinuit in judicio, accedente authoritate Superioris, vel ab alio, cui à Iudice executio demandata est, justè bello tentari, & manu militari è possessione illius castri jure expelli potest, *l. qui restituere. 68.* Ibi: manu militari ab eo possessio transfertur. *ff. de rei vindic.* Ita etiam *Frid. Schenck. in d. c. vnic. in princ. Tit. hic finitur lex, in vsibus feudor.* Si aduersarius ait, vel ob contumaciam vel tyrannidem, juri parere contemnat, nec alioqui judiciorum vigore in ordinem redigi queat, quod jam actionibus prætermissis, ad armorum præsidia rectè confugietur, modo tamen Principis supremi authoritate hoc fiat. *vt suprà dictum est.*

militari manu procedere necesse esset.

Verum vbi inter aliquos Principes absolutos, circa rem aliquam controuersia existat, quo pacto res illa, antequam ad arma veniatur, pertractanda sit, doctissimè deducit. *Molina de Iust. & Iure, to. 1. tract. 2. disput. 103. per tot.* ad quem D. Lectorem breuitatis causa remitto. 35.

Species denique, justi belli est, Concessio repræsaliarum, quæ de jure communi in causa denegatæ justitiæ, ne ea scilicet pereat, concedi possunt. *text. in c. Dominus noster. 23. q. 2. Martin. Laudens in tract. repræsaliar. n. 2.* Vide *Gail. lib. 1. obser. 28. in fine.* 36.

Concessio repræsaliarum iusta belli causa est.

Plures justi belli causas, quando scilicet contra eum, à quo pactum aut fœdus nobis violatum, hosti nostro auxilium præstitum, vel id quod juris gentium dicitur, denegatum est, &c. aut etiam quando contra Idololatras, infideles, aut barbaricas nationes, bellum justè præparari possit: fusè refert. *Molina d. tract. 2. disp. 104. & seq.*

DISCVRSVS. VII.

DE OCCVLTIS BELLI CAVSIS.

1, Occultæ belli cau- æ sunt ariæ.

SVnt tamen nonnullæ occultæ belli causæ, (secundum supra memorata) quas Pseudopolitici ex peruersa *Machiauelli* doctrina, *c. 16. de Principe.* Magnatibus persuadere, easque sub alia specie, & iusto quidem titulo, colorare consueuerunt, vt ipsi auxilij & operæ suæ prætextu ditentur, exemplo eorum, qui anguillas venantur; Nam si stagnum constiterit, nihil capiunt, at si cœnum sursum, deorsumq; vertant, tunc in aqua turbida piscantur, sic & isti lucrantur, vbi ciuitatem vel Rempubl. turbauerint.

2. rima, le roict de ienſean- e.

Talis est *le droict de bienseance*, vt jure nobis deberi putemus ea, quæ Imperio nostro, ratione situs, vel aliter commoda essent. Hocq; jus, *ait Girard.* raro quidem aperte Principes vrgere, sed tamen nunquam ipsis alios prætextus deesse. *lib. 1. fol. 59.*

3. Philippo olim cum Græcis pugnaturo, Diogenes in eius castra peruenit: perductus igitur ad Philippum, ac rogatus, num speculator esset? Stultitiæ, inquit Diogenes, vanitatisq; tuæ verus sum speculator, qui cogente nullo, de vita & de regno, velut ad casum aleæ, periclitaturus venis. Vtinam & hodie audirent Diogenem nonnulli terrarum Principes, qui sæpenumero nulla cogente necessitate, proprijs stimulati affectibus, bella cruentissima & plusquam ciuilia, in magnam suorum perniciem suscipere non verentur.

4. Et huc conueniunt, quæ supra de Eteoclis dicto, à Cæsare sæpius repetito, allata sunt, nempe si violandum est jusiurandum, regni causa violandum erit, in cæteris pietatē colas. *Plutarch. in Cæsare.* Siquidem apud magnos sæpe viros euenit, vt nihil tam sanctum, quod non violatum fuerit, quando vtilitas demonstrabatur. *Papir. Masson lib 2. Annal. Franc.* latissime enim patet in animis ambitiosorum hominum illud adagium, malitiæ occasione duntaxat opus esse. *Erasm. in adagiis.* Cum tamen nemini obscurum sit, vitæ vel dignitatis rationem nō in magnitudine, sed magnitudinem in bonitate sitam esse.

Hicq;

Hicq; commendatur institutum Serenifs Alberti III. Du- 5. Modesti Alberti III. Duc Bauariæ
cis Bauariæ, pijssimæ recordationis, qui à Bohemis vocatus, vt rex ipsorū esset, id à se impetrari passus non est, sceptro & regno præponens modestiam & quietem; quod exemplū dum allegat *Lipsius in præfat. lib. polit.* exclamat: adeste ambitiosi, videte hic, qui regnum oblatum alta sapientia spernit & reijcit, quod vos per preces, fraudes, enses, impetratum itis aut ereptum. *D. Lindenspir de arcan. c. 6. fol. 165.*

Huic causæ similis est amplificatio & dilatatio regni sui: nā 6, Secnnd. est Amplificati regni su
cum immensa sit mortalium atq; profunda cupiditas dominandi, nemo vel maximo Imperio contentus est, & hodie regno occupato, cras inhiat alijs, idque vt aiunt, jure regni atq; potestatis suæ. Tu verò mihi jus appelles, in quo ne vmbra quidem est justitiæ? ac tamen alijs superiores se esse rentur. De quibus *Seneca in Hercul. Act. 2.*

Jus est in armis, opprimit leges timor.

Quale est illud Tiriadis, id in summâ fortunâ æquius, quod validius; & sua retinere, priuatæ domus, de alienis certare, regiam laudem esse. Vnde versutissimus ille *Machiauellus De Principe. c. 3.* Cum natura inquit, regnandi cupiditate nunquam satiatur, nulli vitio, sed potius laudi dandum est, quouis modo, siuè per pellem Leoninam, siuè Vulpinā ditiones amplificare. In eo saltem vitium esse, si quis ea affectat, quæ consequi suis viribus non possit.

Et hoc quidem Corinthij olim Lâcedæmoniis, cæteris- 7. Athenienses am bitiosi.
que suis confœderatis opem tardius contra Athenienses adferentibus, obijcêre: Si qui verò, inquiunt, alij deserti, nos maximè digni sumus, qui vos repræhendamus, qui maximis de rebus periclitamur, quas non sentire videmini, nec consideratis quales sint Athenienses & quantum à vobis differant. Semper illi aliquid noui moliuntur, & sunt ad excogitandum & perficiendum decreta celeres; At vos contenti estis retinere, quæ possidetis, nec nqua excogitatis, ac factis ipsis ne necessaria quidem suscipitis. Illi verò supra vires audaces sunt, & pericula præter opinionem hominum suscipiunt, & in difficultatibus spem non abijciunt; Vos autem minora viribus tentatis, & consilijs etiam tutis diffiditis, & metuitis nullum fore finem malorum.

Præterea illi impigri, vos cunctatores, illi peregrinantes, vos domi desides. Existimant enim se peregrè militando aliquid acquisituros esse, vos verò motis rebus metuitis vos præsentia amissuros esse. Illi victores longius progrediuntur, victi nõ prorsus frangũtur animis, præterea in militia peregrinis vtuntur, sed ciuium auxilio res gubernantur. Iacturam domesticam esse censent, non perficere ea, quæ instituerunt, quæ verò obtinent, parua esse cogitant, præ illis, quæ præterea moliuntur, si quando autem tentata re aliqua spe frustrantur, noua spe jacturam sartiunt. Soli enim simul & habent & sperant ea quæ moliuntur, propterea quod decreta celeriter agant, ac labores & pericula assiduè perferant, quam minimũ partis fruentes, quia subinde acquirunt noua. Nec festos dies aliud esse censent, quã agere necessaria. Ignaua quies non minus eis molesta est, quam laboriosa occupatio. Denique tales sunt vt breuiter dicam, vt nec ipsi quiescere possint, nec alios quiescere sinant. *Thucyd lib.1 fol.70.*

8. Romani etiam inceperunt occultas belli causas quærere.

Romani profectò, & inprimis stante Republica, vix vlli bellum intulerunt, nisi lacessiti injurijs, vel ipsi, vel ipsorum socij atque confœderati: De Cypro tamen occupata militariter, hoc est, ingenuè, vt semper Ammian. Marcellinus: Nec inquit, piget dicere, quidè magis hanc insulam populum Romanum inuasisse, quam justè. Ptolomæo enim Rege confœderato nobis & socio, ob ærrarij nostri angustias, jusso sine vlla causa præscribi: ideoque hausto veneno, voluntaria morte deleto & tributaria facta est, & velut exules eius exuuiæ classi impositæ in vrbem aduectæ sunt per Catonem.

Nec malè ad Crœsum iam contra Persas bellum parantẽ Sandanis Lydus *apud Herodotum lib.1 fol.14.* Aduersus tales viros expeditionem paras ô Rex, inquit, qui coriacea subligacula, qui e corio reliquam vestem ferunt, qui non quibus volunt cibis vescuntur, sed quos habent, vtpotè regionem asperam incolentes: adhæc potu non vini vtuntur, sed aquæ; non ficos ad comedendum, nec aliud quicquam boni habentes. Quibus cum nihil sit, quod eripies, si viceris, sin victus fueris, animaduerte, quæ bona amittes. Cui consilio si obtemperasset Crœsus, jam in Cyri manus nunquam peruenisset, neque miserrimâ illâ exclamatione in rogo, ô Solon, ô Solon, indiguisset. *vt est apud eund. Herod.d.lo.* Parem fortunam expertus est olim Rex Rutenorum, quem cum Princeps Tartarorum captum, non

necessariâ bella moventem interfecisset, ex ipsius caluariâ poculum inauratum fieri jubens, hæc verba inscripsit: Hic appetendo aliena, amisit propria. Verum de huius causæ injustitiâ vide *Molin. d. disput. 105. n. 7. D. Faust. in cons. pro ærario. clas. 7 ord. 597.*

9. Et hæc Machiauellicis illis sectatoribus nota sunt, qui belli causas quærunt, nec inueniunt, adeoque speciosas prophases ementiuntur: sicut & illi, qui alios inter se committunt, quos tandem mutuis bellis exsuctos deuorent. Quam artem calluisse Tacitus de Druso 2. annal. refert, Drusus ait non leue decus quæsiuit, illiciens Germanos ad discordias, vtque fracto Marobo, duo vsque in exitium insisteretur. Vide *Clapmar. de arcan. reipubl. lib. 5. c. 11. fol m. 183.*

10. Tertia, controuersias de regno nō iudicio, sed armis dirimi.

Alia item causa est, quod controuersiæ de regno, non disputationibus, aut judicio, sed gladijs, & armis decernantur. *Materie de Royaume, ne se doit iuger par dispute, mais par guerre.* Regna sententijs Doctorum, nec dantur, nec adimuntur. *Conestag. lib 3. de Portug: coniunct fol 148.*

11. Quarta, ius maioritatis.

Similis causa ex jure majoritatis proferri solet; sicut apud Germanos proverbij loco vsurpatur; Der Stärckest schiebet den schwächeren in Sack. Nec verò id primum adeò ortum est à nobis, *inquit Thucyd. in Orat. Atheniens. contra Lacedæm.* sed ità semper comparatum fuit, vt potentior imbecilliorem coërceat. Et antiquum habet Emblema: *Minor esca maioris.* Hinc Brennus interrogantibus Romanorum Legatis, quo pacto Clusium Hetruriæ vrbē obsideret? Iure, inquit, naturali hoc facio, quo is, qui minus fortis sit, potentiori cedere jubeatur. *Plutarch. in Camill. fol. 259.* Et *Aristides in Orat. quam ad Rhodios habuit.* Lex, *ait*, est naturæ, à potentioribus planè clarior facta, vt majoribus minores pareant. *Alc lib 2. Paradox. c. 21.* Contrariam tamen sententiam tenuit *Isocrates*, scilicet quod non justum sit, vt potentiores imbecillioribus dominentur. *in Orat pro pace.*

12. Quinta, prouidētia diuina

Nonnulli etiam belli jus in prouidentia diuina, & subliniori aliqua potestate ponunt. Qua ratione Venetos occupatione Cypri colorasse, & in solo detentionis jure se se contra Sabaudos hæredes legitimos fundauisse memorat. *Vanderburgius in histor. Saband fol 248 vbi ità scribit.* Sabaudiæ Duces legatione Regnum hoc, etsi à Republ. Venetâ tradi, restituique non vna vice postularint, irriti tamen semper legationis domum reuersi, qui in eam rem missi fuere, nec aliud vllum vnquam retulerunt responsum; quàm Cœlum cœli Domino, terram autem

dedit filijs hominum. Dicere quaſi vellent, ſicut Cœlum Deo, ita terras generi mortalium datas: Dei itaq; beneficio ſe, & jure idcircò optimo regnum hoc poſſidere.

13. Sexta, aliter pacē internam non conſtare.

Alijs pariter ad bellum juſtum ſufficere videtur, ſi dicamus aliter pacem internam haud conſtare: Et hoc quidem approbare videtur *Commendator in Aphoriſ. Ant. Perez. fol. 176* Vbi bellicoſo populo quietem diuturniorem nocere inquit, ſicq; ad Franciſcum I. Carolum V. olim dixiſſe, nos populis cholericis imperitamus, ſi nos non bella alijs inferam⁹, ipſi noſtri ſubditi inferent nobis, Author eſt, *Pier. Matthieu. lib. 1. fol. 66.* Vndè & Sulpitia de Statu Reipubl. Rom: Romulidarum, ait, longa & grauis exitium eſt pax. *Richter. axiom. hiſtor. 109.*

14 Eandem etiam opinionem fouere videtur *Boterus in tract. de modis optimè adminiſt: Imperij. c. 3. lib. 3. vbi circa medium:* quod ſi quis diligētius, *inquit*, conſideret, quænam cauſa ſit, quod Hiſpania noſtro ac ſuperiori tempore ab omni motu, & ſeditione libera ſemper, Francia è contra diſcordiarum & ciuilium bellorum plena fuerit; hanc præcipuè cauſam reperiet, quod Hiſpania exteris bellis in regionibus longè diſſitis, India, Belgio, contra Turcas & Mauros continuò diſtricta ſit: vnde occupatis plurimorum manibus, & omnium animis, tranquilla omnia domi fuerunt, & quidquid turbulentum, aliò defluxit. E contra quia Galli pacem cum exteris colebant, facilè contra ſe ipſos inſurrexerunt: cumque alia ciuilis belli cauſa non eſſet, pro Caluiniana hæreſi arma ſumpſerunt, &c. Heluetij (quorum Reſpublica popularis eſt, eoque frequentioribus diſcordijs ac turbis obnoxia) jam amplius trecentis annis ſummam domi pacem coluerunt, motibus, ſi qui interea exorti fuerant, aut in ipſo ortu repreſſis, aut poſt mediocrem cladem reſtinctis, ac domeſtico redintegrato fœdere: Cauſa verò huius rei non minima eſt, quòd operam ſuam exteris Principibus locent.

15. Septima, Defenſio libertatis & religionis.

Aſtutius tamen nonnulli, titulos conſeruandæ libertatis aut defendendæ religionis iniuſtis ſuis bellis præficere, & vt quemq; in ſuas partes trahere poſſint, publicè proclamare ſolent. Et in hunc ſenſum iam olim *Thucydides* de Lacedæmonijs contra Athenienſes bella parantibus: Studia hominum inquit, & benevolentia longè magis propenſa erant erga Lacedæmonios, quam Athenienſes, præſertim cum jactarent ſe pro libertate Græciæ bellum gerere. Vnde Braſidas vir Spar-

tanus

tanus & Lacedæmoniorum Dux; cum se virum animosum, & ad quasuis res gerendas promptum, justumq́;, ac in gubernatione erga Ciuitates moderatum ostendisset, ijsque quòd libertatis Græciæ vindicandæ causa aduenisset, persuadendò tantum effecit, vt omnes penè; quasi ad studium rerum nouandarum animis sublatæ, ad Lacedæmonios deficerent. His autem verbis animos demulcentibus vtebatur.

Quod ego cum exercitu huc à Lacedæmonijs missus sim, testatur veram causam esse, quam initio belli ostendimus, videlicet, mouere nos bellum, liberandæ Græciæ causâ. Quod autem serò huc transiuimus; nemo repræhendat. Quia sine vestro periculo in illis locis conficere bellum conati sumus. Idque tardius opinione nostra processit. Nunc verò cum est occasio, vnà vobiscum hostes euertere volumus. Miror autem mihi portas clausas esse, quasi non venirem vobis cupientibus. Nos enim Lacedæmonij existimauimus, etiam priusquam ad socios re ipsâ venire possimus, tamen cum venire cupiamus, ad cupidos nostri venturos esse, eoque pericula longi itineris contempsimus, tot dierum iter per alienam terram emensi, & optimam voluntatem erga vos ostendimus. 16. Oratio Lacedæmoniensis.

Esset autem res indigna, si vos, aut aliter erga nos affecti essetis, aut vestræ aut communi vtilitati Græciæ aduersaremini. Nec tantum eò impedior, quod vos mihi resistitis, sed etiam exemplum nocet. Nã alij, ad quos accedam, minus se mihi adiungent, qui judicabunt periculosum esse me recipere, cum vos me excluseritis, ad quos primum accessi, qui & authoritate antecellitis, & præstare consilio existimamini. Nec possum inuenire probabilem causam huius vestri consilij. Nisi quod existimetis, me aut injustam libertatem afferre, aut non posse receptos tueri. 17.

At cum ad Nisæam hunc ipsum exercitum haberem, Athenienses cum plures essent, non sunt ausi dimicare, nec credibile est huc eos tantam classem missuros esse, quantam tunc habuerunt. Adueni autem non ad cuiusquam perniciem, sed restituendæ libertatis causa, maximo jurejurando obstringens magistratus Lacedæmoniorum, quod certò liberi futuri sint illi, quos ego societati eorum adjunxero. Nec agimus hoc, vt vi aut fraude oppressos vos contra alios ducamus, sed vt oppressis opem feramus. Cum igitur me maximo jureiurando obligare paratus sim, nolim quemquam de me secus 18

ſuſpicari. Nec velim videri non poſſe defendere eos, qui confiſi nobiſcum ſe ſe conjunxiſſent. Si quis autem priuatim hoc metuit, ne ciuitatem contrariæ factioni tradam, ille verò mihi maximè confidat. Non enim venio, vt vllas factiones confirmem, & augeam ſeditiones, nec exiſtimarem tutam fore libertatem, ſi omiſſo patrio more aut populum aut Principes redigerem in ſeruitutem. Nam illa domeſtica factionum dominatio, triſtior eſt peregrino imperio, & nobis Lacedæmonijs non deberetur gratia pro noſtris laboribus, ſed potius pro honore & gloria accuſatio, ſi crimina haberemus eadem, quæ obijcimus Athenienſibus, & quidem eò peiora, quia illi ne quidem profitentur ſe libertatis aſſertores eſſe. Turpius eſt enim his, qui Imperia tenent, inſidiari honeſto prætextu, quam manifeſta violentia vti. Nam violentia videtur aliquid juris habere, propter potentiam à fortunâ datam; ſed fraus tantùm ab injuſtitia oritur.

19 Adeò multam circumſpectionem in rebus maximis, quæ ad nos pertinent, adhibemus, cumque jureiurando nos obligauimus, & præterea facta etiam noſtra cum oratione congruunt, habetis illuſtrem confirmationem, nos nihil fraude agere, ſed æqualiter vtrorumq; vtilitati conſulere. Sin autem hæc me proponente dicitis, vos jurejurando obligatos Athenienſibus noſtram ſocietatem admittere non poſſe, ſed nihil vos contra nos facturos eſſe, & petere vt diſcedamus vobis illæſis, & ſi dicitis, videri vobis nos afferre periculoſam libertatem, & offerendam eam eſſe ijs, qui poſſunt eã recipere; inuitos non cogendos eſſe ad eam recipiendam.

20. Teſtes facio Deos, & Heroas harum regionum, quod cũ vtilitatis veſtræ cauſa venerim, veſtra culpa fiat, quod hoſtis eſſe cogor. Voſque agrorum populatione cogam ad ſocietatem, qua in re non injuſtè agam propter duas cauſas. Primum ne Lacedæmonij damno afficiantur, cum vos pecunia Athenienſes iuuabitis. Deindè ne cæterorum Græcorum liberatio impediatur. Non enim conueniret nos vobis parcere, cum juuaretis hoſtes, nec debemus inuitis tribuere libertatem, niſi boni publici cauſa. Cum enim non appetamus dominationem, ſed alios ſeruitute liberemus, iniuſti eſſemus, ſi cum velimus vniuerſis reddere libertatem, vobis prohibentibus parceremus. Rectè igitur deliberate, & ſtudete Græcis initium libertatis oſtendere, & æternæ gloriæ memoriã apud

cæteros deponere, & vobis res veſtras cum laude ſeruare. *Thucyd. lib. 4 fol. 428. & 450.*

Sic Guſtauus Adolphus Sueciæ Rex, vt Germaniæ populis, cur in Germaniam veniret, fucum faceret, cauſas typis euulgauit. Suos nempè Lubecæ, cum ibi de pace ageretur cum Daniæ Rege, legatos, â ſubdelegatis Cæſaris quærebatur non admiſſos, adeoq; ius Gentium violatum. Litteras dein ad Gabrielem Bethlenum â ſe miſſas, â Cæſarianis interceptas, & Imperatori tranſmiſſas, contra fas apertas, lectas, & alio quam ipſe ſcripſerat ſenſu expoſitas. Item quod contra maiorum morem ſuis nauibus Cæſar Balthicum nauigaret mare. Quod denique cum Poloniæ Rege ſe belligerante, huic ſub Arnhemio Mareſcallo Cæſariani auxilio fuiſſent, & currentem vltrò victoriarum curſum ſtitiſſent. **21.** **Falſi prętextus Suecicæ inuaſionis in Imperium.**

Sed hæc omnia Cæſar in culpam eius retorquebat. Ac primum quidem ſubdelegatos ſuos Lubecæ Suecicos admittere voluiſſe, ſi prius Guſtauus Adolphus ſuum Straleſonda præſidium reuocaſſet; non aliã enim cum eo agendi occaſionem fuiſſe. **22.** **Imperator refutat illos:**

Litteras ad Bethlenum interceptas, Arithmeticis quibuſdam notis ſcriptas, quid ni aperiendas fuiſſe? Ad Gabrielem Bethlenum toties rebellem, toties perfidum, & ſuum hoc tempore hoſtem; quid à ſuſpecto Rege, niſi in perniciem Imperatoris & Imperij ſcribi poterat? atque hoc ipſum obſcuritatem litterarum indicaſſe; niſi enim aliquid aut ſibi, aut regnis ſuis aduerſum continuiſſent, candidè litteris, non notis ſcribere debuiſſe. Sed ſuper hæc ſatis ſe ſenſum eruiſſe, & fore aliquando ſibi cum eo bellum intellexiſſe.

Quod Balticum nauigaret mare, quis impediret? quaſi vero Guſtauo Adolpho, Daniæque Regi liceat, Romano Cæſari non liceret; ſcilicet vt compreſſis Cæſar manibus Sueciæ Regem nauibus ſuis Straleſondam nauigantem, milites & comeatum inuehentem, è ſuis portubus ſpecularetur, & Imperij vrbem Imperator non vindicaret.

Quod ſub Arnhemio Mareſcallo ſubſidium Poloniæ Regi miſerit, non aliud feciſſe, quam ipſe prius fecerit: aut cum ille Straleſondam occupet, Imperij vrbem vendicet, Danię Regi aſſiſtat, quam ipſe vſurpet poteſtatem, vſurpare Imperator non poſſet? *Waſſenberg. de bello Sueciæ p. 252. & ſeqq.*

ſtare non voluerit, quod tenetur: tunc non ſolum adverſus malefactores ipſos, ſed etiam aduerſus Rempubl. fas erit movere bellum: eo quod in culpa ſit, non puniendos ſuos ſubditos, & non cogendo illos reſarcire damna, ſicut ex officio obligatut. Vnde *S. Auguſt. lib. 6 quæſtionum. quæſt 10.* & refertur *in c. Dominus 23. quæſt. 2.* Iuſta, *inquit*, bella definiri ſolent, quæ vlciſcuntur injurias, ſi qua gens vel ciuitas, quæ bello petenda eſt, vel vindicare neglexerit, quod à ſuis improbè factum, vel reddere quod per injurias ablatum eſt.

31. Denegatio tranſitus eſt iuſta belligerendi cauſa

Eſt præterea iuſta belligerendi cauſa, ſi peregrinus populus per ſuam Provinciam populo Romano de maleficio caventi, tranſitum deneget. *Bart. in l. Chriſtianus. n. 4 C de Paganis. Couarr. in c peccatum De Reg. Iuris. in 6.* Exempla ſunt in Sacra Hiſtoria. *Num. c. 21 & Iudic. c. 11.* vbi ſcriptum legimus, filios Iſraël pugnaſſe contra Sehom & Og, Reges Amorrhæorum, propterea quod illis permittere noluerint tranſitum innoxium in terram ſibi à Deo promiſſam.

32. Si quis commodis ſuis vel prohibeatur.

Aut etiam ſi abſq; cauſa noſtris commodis vg. agro, mari, commercijs, portubus, &c. prohibeamur. Hoc enim bellum jus naturæ excuſat: cum teſte *Triſmegiſto de nat. Deor.* In portubus, navigationibus, communicationibus, commoditatibus, alternæ humanitatis nexus ſit fortiſſimus. Et *Senec. lib. 5. nat. quæſt. c, 18.* Deus *inquit*, omnibus inter ſe populis per ventum commercium dedit, & gentes diſſipatas locis miſcuit, ingens beneficium, ſi illud in injuriam ſuam non vertat hominum furor.

33. Vbi ſubditi rebellarent.

Eſt quoq; juſta cauſa, vbi ſubditi adverſus Principem vel Magiſtratum ſuum inſurgunt, nec ei obedire velint: Tunc enim talis Princeps vel Magiſtratus, licitè in eos bellum inſtruere poteſt *Couarr. d. lo.* Sic David Rex bellum mouit adverſus Abſalonem, nec non aduerſus Saba, filium Bochri, propterea quod populum ſollicitauerit, vt à Davide Rege ad ipſum deficeret. *2 Regum. c 20.* Vnde *S. Auguſt. lib 22 contra Fauſt. c. 74 ſcribit*; Aduerſus violentias reſiſtentium, ſiuè Deo, ſiuè aliquo legitimo Imperio jubenti, gerenda ipſa bella ſuſcipiuntur à bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inueniuntur, vbi eos vel jubere aliquid tale, vel in talibus obedire juſtè, ipſe ordo conſtringit.

34. Vbi contra contumacem in Iudicio

Iuſtam ſimiliter inferendi belli cauſam etiam cenſet *Bocer. d. lo. n. 17.* Si quis Princeps vel alius Dominus, aut Ciuitas Imperialis, in Orbe Romano judiciorum vigorem ſæpius antea ten-

tatum

tatum contumaciter spreuerit, vt ita contra ipsum manu militari executionem fieri, & iustitiam defendi necesse sit: Veluti si inter duos Principes contentio sit de castro quodam, & vnus Princeps possessor castri, ab alio Principe petitore castri, in judicium ritè vocatus, contumaciter nunquam compareat; & proinde contra eum in contumaciam judicialiter procedatur: vel si compareat quidem, verum sententiæ contra se latæ satisfacere nolit, sed judicij vigorem ita spernat, tunc vel à Principe qui obtinuit in judicio, accedente authoritate Superioris, vel ab alio, cui à Iudice executio demandata est, justè bello tentari, & manu militari è possessione illius castri jure expelli potest, *l. qui restituere. 68.* Ibi: manu militari ab eo possessio transfertur. *ff. de rei vindic.* Ita etiam *Frid. Schenck. in d. c. vnic. in princ. Tit. hic finitur lex, in vsibus feudor.* Si aduersarius ait, vel ob contumaciam vel tyrannidem, juri parere contemnat, nec alioqui judiciorum vigore in ordinem redigi queat, quod jam actionibus prætermissis, ad armorum præsidia rectè confugietur, modo tamen Principis supremi authoritate hoc fiat. *vt suprà dictum est.*

militari manu procedere necesse esset.

35.

Verum vbi inter aliquos Principes absolutos, circa rem aliquam controuersia existat, quo pacto res illa, antequam ad arma veniatur, pertractanda sit, doctissimè deducit. *Molina de Iust. & Iure, to. 1. tract. 2. disput. 103. per tot.* ad quem D. Lectorem breuitatis causa remitto.

36. Concessio repræsaliarum iusta belli causa est.

Species denique justi belli est, Concessio repræsaliarum, quæ de jure communi in causa denegatæ justitiæ, ne ea scilicet pereat, concedi possunt. *text. in c. Dominus noster. 23. q. 2. Martin. Laudens. in tract. repræsaliar. n. 2.* Vide *Gail. lib. 1. obser. 28. in fine.*

Plures justi belli causas, qnando scilicet contra eum, à quo pactum aut fœdus nobis violatum, hosti nostro auxilium præstitum, vel id quod juris gentium dicitur, denegatum est, &c. aut etiam quando contra Idololatras, infideles, aut barbaricas nationes, bellum justè præparari possit: fusè refert. *Molina d. tract. 2, disp. 104. & seq.*

DISCVRSVS. VII.

DE OCCVLTIS BELLI CAVSIS.

1, Occultæ belli cau- sunt ariæ.

SVnt tamen nonnullæ occultæ belli causæ, (secundum supra memorata) quas Pseudopolitici ex peruersa *Machiauelli* doctrina; *c.16. de Principe.* Magnatibus persuadere, easque sub alia specie, & iusto quidem titulo, colorare consueuerunt, vt ipsi auxilij & operæ suæ prætextu ditentur; exemplo eorum, qui anguillas venantur; Nam si stagnum constiterit, nihil capiunt, at si cœnum sursum, deorsumq; vertant, tunc in aqua turbida piscantur, sic & isti lucrantur, vbi ciuitatem vel Rempubl: turbauerint.

2. ...ima, le droict de bienseance.

Talis est *le droict de bienseance*, vt jure nobis deberi putemus ea, quæ Imperio nostro, ratione situs, vel aliter commoda essent. Hocq; jus, *ait Girard.* rarò quidem aperte Principes vrgere, sed tamen nunquam ipsis alios prætextus deesse. *lib.1. fol.59.*

3. Philippo olim cum Græcis pugnaturo; Diogenes in eius castra peruenit: perductus igitur ad Philippum; ac rogatus, num speculator esset? Stultitiæ, inquit Diogenes, vanitatisq; tuæ verus sum speculator, qui cogente nullo, de vita & de regno, velut ad casum aleæ, periclitaturus venis. Vtinam & hodie audirent Diogenem nonnulli terrarum Principes, qui sæpenumerò nulla cogente necessitate, proprijs stimulati affectibus, bella cruentissima & plusquam ciuilia, in magnam suorum perniciem suscipere non verentur.

4. Et huc conueniunt, quæ supra de Eteoclis dicto, à Cæsare sæpius repetito, allata sunt, nempè si violandum est jusiurandum, regni causa violandum erit, in cæteris pietatē colas. *Plutarch. in Cæsare.* Siquidem apud magnos sæpè viros euenit, vt nihil tam sanctum, quod non violatum fuerit, quando vtilitas demonstrabatur. *Papir. Masson lib 2. Annal. Franc.* latissimè enim patet in animis ambitiosorum hominum illud adagium, malitiæ occasione duntaxat opus esse. *Erasm. in adagiis.* Cum tamen nemini obscurum sit, vitæ vel dignitatis rationem nō in magnitudine, sed magnitudinem in bonitate sitam esse.

Hicq;

Hicq; commendatur institutum Serenis Alberti III. Ducis Bauariæ, pijssimæ recordationis, qui à Bohemis vocatus, vt rex ipsorũ esset, id à se impetrari passus non est, sceptro & regno præponens modestiam & quietem; quod exemplũ dum allegat *Lipsius in præfat. lib. polit.* exclamat: adeste ambitiosi, videte hic, qui regnum oblatum alta sapientia spernit & reijcit, quod vos per preces, fraudes, enses, impetratum itis aut ereptum. *D. Lindenspir de arcan. c. 6. fol. 165.* 5. Modestia Alberti III. Ducis Bauariæ.

Huic causæ similis est amplificatio & dilatatio regni sui: nã cum immensa sit mortalium atq; profunda cupiditas dominandi, nemo vel maximo Imperio contentus est, & hodie regno occupato, cras inhiat alijs, idque vt aiunt, jure regni atq; potestatis suæ. Tu verò mihi jus appelles, in quo ne vmbra quidem est justitiæ? ac tamen alijs superiores se esse rentur. De quibus *Seneca in Hercul. Act. 2.* 6, Secunda, est Amplificatio regni sui.

Jus est in armis, opprimit leges timor.

Quale est illud Tiriadis, id in summâ fortunâ æquius, quod validius; & sua retinere, priuatæ domus, de alienis certare, regiam laudem esse. Vnde versutissimus ille *Machiauellus De Principe. c. 3.* Cum natura inquit, regnandi cupiditate nunquam satiatur, nulli vitio, sed potius laudi dandum est, quouis modo, siuè per pellem Leoninam, siuè Vulpinã ditiones amplificare. In eo saltem vitium esse, si quis ea affectat, quæ consequi suis viribus non possit.

Et hoc quidem Corinthij olim Lâcedæmoniis, cæterisque suis confœderatis opem tardius contra Athenienses adferentibus, obijcêre: Si qui verò, inquiunt, alij deserti, nos maximè digni sumus, qui vos repræhendamus, qui maximis de rebus periclitamur, quas non sentire videmini, nec consideratis quales sint Athenienses & quantum à vobis differant. Semper illi aliquid noui moliuntur, & sunt ad excogitandum & perficiendum decreta celeres; At vos contenti estis retinere, quæ possidetis, nec nqua excogitatis, ac factis ipsis ne necessaria quidem suscipitis. Illi verò supra vires audaces sunt, & pericula præter opinionem hominum suscipiunt, & in difficultatibus spem non abijciunt; Vos autem minora viribus tentatis, & consilijs etiam tutis diffiditis, & metuitis nullum fore finem malorum. 7. Athenienses ambitiosi.

Præterea illi impigri, vos cunctatores, illi peregrinantes, vos domi desides. Existimant enim se peregrè militando aliquid acquisituros esse, vos verò motis rebus metuitis vos præsentia amissuros esse. Illi victores longius progrediuntur, victi nō prorsus frangūtur animis, prætereain militia peregrinis vtuntur, sed ciuium auxilio res gubernantur. Iacturam domesticam esse censent, non perficere ea, quæ instituerunt, quæ verò obtinent, parua esse cogitant, præ illis, quæ præterea molliuntur, si quando autem tentata re aliqua spe frustrantur, noua spe jacturam sartiunt. Soli enim simul & habent & sperant ea quæ moliuntur, propterea quod decreta celeriter agant, ac labores & pericula assiduè perferant, quam minimū partis fruentes, quia subinde acquirunt noua. Nec festos dies aliud esse censent, quā agere necessaria. Ignaua quies non minus eis molesta est, quam laboriosa occupatio. Denique tales sunt vt breuiter dicam, vt nec ipsi quiescere possint, nec alios quiescere sinant. *Thucyd. lib. 1 fol. 70.*

8. Romani etiam inceperunt occultas belli causas quærere.

Romani profectò, & inprimis stante Republica, vix vlli bellum intulerunt, nisi lacessiti injurijs, vel ipsi, vel ipsorum socij atque confœderati: De Cypro tamen occupata militariter, hoc est, ingenuè, vt semper Ammian. Marcellinus: Nec inquit, piget dicere, auidè magis hanc insulam populum Romanum inuasisse, quam justé. Ptolomæo enim Rege confœderato nobis & socio, ob ærrarij nostri angustias, jusso sine vlla causa præscribi: ideoque hausto veneno, voluntaria morte deleto & tributaria facta est, & velut exules eius exuuiæ classi impositæ in vrbem aduectæ sunt per Catonem.

Nec malè ad Crœsum iam contra Persas bellum parantē Sandanis Lydus *apud Herodotum lib. 1 fol. 14.* Adversus tales viros expeditionem paras ô Rex, inquit, qui coriacea subligacula, qui e corio reliquam vestem ferunt, qui non quibus volunt cibis vescuntur, sed quos habent, vtpotè regionem asperam incolentes: adhæc potu non vini vtuntur, sed aquæ; non ficos ad comedendum, nec aliud quicquam boni habentes. Quibus cum nihil sit, quod eripies, si viceris, sin victus fueris, animaduerte, quæ bona amittes. Cui consilio si obtemperasset Crœsus, jam in Cyri manus nunquam peruenisset, neque miserrimâ illâ exclamatione in rogo, ô Solon, ô Solon, indiguisset. *vt est apud eund. Herod. d. lo.* Parem fortunam expertus est olim Rex Rutenorum, quem cum Princeps Tartarorum captum, non

necessaria bella moventem interfecisset, ex ipsius caluariâ poculum inauratum fieri jubens, hæc verba inscripsit: Hic appetendo aliena, amisit propria. Verum de huius causæ injustitiâ vide *Molin. d. disput. 105. n. 7. D Faust. in cons. pro ærario. clas. 7 ord. 597.*

Et hæc Machiauellicis illis sectatoribus nota sunt, qui belli causas quærunt, nec inueniunt, adeoque speciosas prophases ementiuntur: sicut & illi, qui alios inter se committunt, quos tandem mutuis bellis exsuctos deuorent. Quam artem calluisse Tacitus de Druso 2. annal. refert, Drusus ait non leue decus quæsiuit, illiciens Germanos ad discordias, vtque fracto Marobo, duo vsque in exitium insisteretur. Vide *Clapmar. de arcan. reipubl. lib. 5. c. 11. fol m. 183.* 9.

Alia item causa est, quod controuersiæ de regno, non disputationibus, aut judicio, sed gladijs, & armis decernantur. *Materie de Royaume, ne se doit iuger par dispute, mais par guerre.* Regna sententijs Doctorum, nec dantur, nec adimuntur. *Conestag. lib 3. de Portug: coniunct fol. 148.* 10. Tertia, controuersias de regno nō iudicio, sed armis dirimi.

Similis causa ex jure majoritatis proferri solet; sicut apud Germanos proverbij loco vsurpatur; Der Stärckest schiebet den schwächeren in Sack. Nec verò id primum adeò ortum est à nobis, *inquit Thucyd. in Orat. Atheniens. contra Lacedæm.* sed ita semper comparatum fuit, vt potentior imbecilliorem coërceat. Et antiquum habet Emblema: *Minor esca maioris.* Hinc Brennus interrogantibus Romanorum Legatis, quo pacto Clusium Hetruriæ vrbē obsideret? Iure, inquit, naturali hoc facio, quo is, qui minus fortis sit, potentiori cedere jubeatur. *Plutarch. in Camillo fol. 259.* Et *Aristides in Orat. quam ad Rhodios habuit.* Lex, *ait*, est naturæ, à potentioribus planè clarior facta, vt majoribus minores pareant. *Alc. lib 2. Paradox. c. 21.* Contrariam tamen sententiam tenuit *Isocrates*, scilicet quod non justum sit, vt potentiores imbecillioribus dominentnr. *in Orat pro pace.* 11. Quarta, ius maioritatis.

Nonnulli etiam belli jus in prouidentia diuina, & subli-miori aliqua potestate ponunt. Qua ratione Venetos occupatione Cypri colorasse, & in solo detentionis jure se se contra Sabaudos hæredes legitimos fundauisse memorat *Vanderburgius in histor. Sabaud. fol 248 vbi ita scribit.* Sabaudiæ Duces legatione Regnum hoc, etsi à Republ. Venetâ tradi, restituique non vna vice postularint, irriti tamen semper legationis domum reuersi, qui in eam rem missi fuêre, nec aliud vllum vnquam retulerunt responsum; quàm Cœlum cœli Domino, terram autem 12. Quinta, prouidētia diuina

dedit filijs hominum. Dicere quasi vellent, sicut Cœlum Deo, ita terras generi mortalium datas: Dei itaq; beneficio se, & jure idcircò optimo regnum hoc possidere.

13. Sexta, aliter pacē internam non constare.

Alijs pariter ad bellum justum sufficere videtur, si dicamus aliter pacem internam haud constare: Et hoc quidem approbare videtur *Commendator in Aphoris. Ant. Perez. fol. 176* Vbi bellicoso populo quietem diuturniorem nocere inquit, sicq; ad Franciscum I. Carolum V. olim dixisse, nos populis cholericis imperitamus, si nos non bella alijs inferam⁹, ipsi nostri subditi inferent nobis, Author est, *Pier. Matthieu. lib. 1. fol 66.* Vndè & Sulpitia de Statu Reipubl. Rom: Romulidarum, ait, longa & grauis exitium est pax. *Richter. axiom. histor. 109.*

14 Eandem etiam opinionem fouere videtur *Boterus in tract. de modis optimè administ: Imperij. c. 3. lib. 3. vbi circa medium:* quod si quis diligētius, *inquit*, consideret, quænam causa sit, quod Hispania nostro ac superiori tempore ab omni motu, & seditione libera semper, Francia ē contra discordiarum & ciuilium bellorum plena fuerit; hanc præcipuè causam reperiet, quod Hispania exteris bellis in regionibus longè dissitis, India, Belgio, contra Turcas & Mauros continuò districta sit: vnde occupatis plurimorum manibus, & omnium animis, tranquilla omnia domi fuerunt, & quidquid turbulentum, aliò defluxit. E contra quia Galli pacem cum exteris colebant, facilè contra se ipsos insurrexerunt: cumque alia ciuilis belli causa non esset, pro Caluiniana hæresi arma sumpserunt, &c. Heluetij (quorum Respublica popularis est, eoque frequentioribus discordijs ac turbis obnoxia) jam amplius trecentis annis summam domi pacem coluerunt, motibus, si qui interea exorti fuerant, aut in ipso ortu repressis, aut post mediocrem cladem restinctis, ac domestico redintegrato fœdere: Causa verò huius rei non minima est, quód operam suam exteris Principibus locent.

15. Septima, Defensio libertatis & religionis.

Astutius tamen nonnulli, titulos conseruandæ libertatis aut defendendæ religionis iniustis suis bellis præficere, & vt quemq; in suas partes trahere possint, publicè proclamare solent. Et in hunc sensum iam olim *Thucydides* de Lacedæmonijs contra Athenienses bella parantibus: Studia hominum inquit, & beneuolentia longè magis propensa erant erga Lacedæmonios, quam Athenienses, præsertim cum jactarent se pro libertate Græciæ bellum gerere. Vnde Brasidas vir Spar-

tanus & Lacedæmoniorum Dux, cum se virum animosum, & ad quasuis res gerendas promptum, justumq́; ac in gubernatione erga Ciuitates moderatum ostendisset, ijsque quod libertatis Græciæ vindicandæ causa aduenisset, persuadendo tantum effecit, vt omnes penè; quasi ad studium rerum nouandarum animis sublatæ, ad Lacedæmonios deficerent. His autem verbis animos demulcentibus vtebatur.

Quod ego cum exercitu huc à Lacedæmonijs missus sim, testatur veram causam esse, quam initio belli ostendimus, videlicet, mouere nos bellum, liberandæ Græciæ causâ. Quod autem serò huc transiuimus, nemo repræhendat. Quia sine vestro periculo in illis locis conficere bellum conati sumus. Idque tardius opinione nostra processit. Nunc verò cum est occasio, vnà vobiscum hostes euertere volumus. Miror autem mihi portas clausas esse, quasi non venirem vobis cupientibus. Nos enim Lacedæmonij existimauimus, etiam priusquam ad socios re ipsâ venire possimus, tamen cum venire cupiamus, ad cupidos nostri venturos esse, eoque pericula longi itineris contempsimus, tot dierum iter per alienam terram emensi, & optimam voluntatem erga vos ostendimus. 16. Oratio Lacedæmoniensis.

Esset autem res indigna, si vos, aut aliter erga nos affecti essetis, aut vestræ aut communi vtilitati Græciæ aduersaremini. Nec tantum eò impedior, quod vos mihi resistitis, sed etiam exemplum nocet. Nā alij, ad quos accedam, minus se mihi adiungent, qui judicabunt periculosum esse me recipere, cum vos me excluseritis, ad quos primum accessi, qui & authoritate antecellitis, & præstare consilio existimamini. Nec possum inuenire probabilem causam huius vestri consilij. Nisi quod existimetis, me aut injustam libertatem afferre, aut non posse receptos tueri. 17.

At cum ad Nisæam hunc ipsum exercitum haberem, Athenienses cum plures essent, non sunt ausi dimicare, nec credibile est huc eos tantam classem missuros esse, quantam tunc habuerunt. Adueni autem non ad cuiusquam perniciem, sed restituendæ libertatis causa, maximo jurejurando obstringens magistratus Lacedæmoniorum, quod certò liberi futuri sint illi, quos ego societati eorum adjunxero. Nec agimus hoc, vt vi aut fraude oppressos vos contra alios ducamus, sed vt oppressis opem feramus. Cum igitur me maximo jureiurando obligare paratus sim, nolim quemquam de me secus 18

cæteros deponere, & vobis res veſtras cum laude ſeruare. *Thucyd. lib. 4 fol. 428. & 450.*

Sic Guſtauus Adolphus Sueciæ Rex, vt Germaniæ populis, cur in Germaniam veniret, fucum faceret, cauſas typis euulgauit. Suos nempè Lubecæ, cum ibi de pace ageretur cum Daniæ Rege, legatos, â ſubdelegatis Cæſaris quærebatur non admiſſos, adeoq; ius Gentium violatum. Litteras dein ad Gabrielem Bethlenum â ſe miſſas, â Cæſarianis interceptas, & Imperatori tranſmiſſas, contra fas apertas, lectas, & alio quam ipſe ſcripſerat ſenſu expoſitas. Item quod contra maiorum morem ſuis nauibus Cæſar Balthicum nauigaret mare. Quod denique cum Poloniæ Rege ſe belligerante, huic ſub Arnhemio Mareſcallo Cæſariani auxilio fuiſſent, & currentem vltrò victoriarum curſum ſtitiſſent.

21. Falſi prætextus Suecicæ inuaſionis in Imperium.

Sed hæc omnia Cæſar in culpam eius retorquebat. Ac primum quidem ſubdelegatos ſuos Lubecæ Suecicos admittere voluiſſe, ſi prius Guſtauus Adolphus ſuum Straleſonda præſidium reuocaſſet; non aliã enim cum eo agendi occaſionem fuiſſe.

22. Imperator refutat illos:

Litteras ad Bethlenum interceptas, Arithmeticis quibuſdam notis ſcriptas, quid ni aperiendas fuiſſe? Ad Gabrielem Bethlenum toties rebellem, toties perfidum, & ſuum hoc tempore hoſtem; quid à ſuſpecto Rege, niſi in perniciem Imperatoris & Imperij ſcribi poterat? atque hoc ipſum obſcuritatem litterarum indicaſſe; niſi enim aliquid aut ſibi, aut regnis ſuis aduerſum continuiſſent, candidè litteris, non notis ſcribere debuiſſe. Sed ſuper hæc ſatis ſe ſenſum eruiſſe, & fore aliquando ſibi cum eo bellum intellexiſſe.

Quod Balticum nauigaret mare, quis impediret? quaſi vero Guſtauo Adolpho, Daniæque Regi liceat, Romano Cæſari non liceret; ſcilicet vt compreſſis Cæſar manibus Sueciæ Regem nauibus ſuis Straleſondam nauigantem, milites & commeatum inuehentem, è ſuis portubus ſpecularetur, & Imperij vrbem Imperator non vindicaret.

Quod ſub Arnhemio Mareſcallo ſubſidium Poloniæ Regi miſerit, non aliud feciſſe, quam ipſe prius fecerit: aut cum ille Straleſondam occupet, Imperij vrbem vendicet, Daniæ Regi aſſiſtat, quam ipſe vſurpet poteſtatem, vſurpare Imperator non poſſet? *Waſſenberg. de bello Sueciæ p. 252. & ſeqq.*

Similes belli sui prætextus inter cæteras causas, immiscuit quoque Mauritius Elector Saxoniæ Anno 1552. Zur conseruation der libertet Teutscher Nation 2c. Welchem sich neben vilen andern Fürsten deß Reichs / Hertzog Johann Albrecht von Mechlenburg / gleichmessig mit vnderschrieben / fürnemblich aber der Religion / vnnd derselbigen beschirmung halben / Dieweil Hertzog Moritz sich hatte vernemmen lassen / daß er dises Falls eben alsó wol / als anderer Vrsachen halben / solche Kriegsrüstung wider Carolum V. fürgenommen. Wie sich dann eben auch der König in Franckreich einen Retter der Teutschen Freyheit damahls nennete / vnd eben als Mauritius Erfurt einnamb / das Eißfeldt / Franckenlandt / vnd ein theil am Rheinstromb vberzoge / deme sich wenig widersetzten: Kam auch der König in Franckreich / vnd namb Toul / Verdun / vnnd Lüttich dem Reich hinweg / eroberte vil Orth in Lothringen / vnnd trachtete gar über Straßburg sich Meister zu machen. *Heluic, in Cæs. Victor. lib. 2. fol. 55.*

23. Rustici prætextū religionis bellis suis præponunt.

Ita quoque Anno 1525. rustici infausta arma contra Magistratum arripientes, furori suo diuinum nomen religionemque præstruxerunt. *Petr. Gnodel in descript. rustici tumult. in Germania. fol. 31, Heluicus in d. Cæsare Victorioso fusè lib. 1 fol. 8. & seqq.* Quod similiter nuperrimè Anno 1625. in Rusticis Superioris Austriæ expertum fuit. *Wassenberg de bello Austriaco secundo f. 133.*

24. Concionatores Hæretici facilè populum ad rebellionem commouent.

Facilè namque est Concionatoribus hæreticorum, religionis metu turbare animos auditorum, & in quamcunque partem placuerit, ducere, vt cætera vitia, & quid præterea cogitet, quisque non videat. Et de his conquesti sunt in Gallia nonnulli Hugenotæ propter rebellionem ad supplicium educti, Ministros nempe suos causam mortis suæ existere, eò quod in concionibus nil aliud, quam seditiones rebellionesque contra Regem tractarent, atque populo persuaderent. *Mercurius Franc. tom. 15. fol. 475. D. Lindenspir. de arc. Imp. mon. c. 3. fol. 42.*

Eodem modo, *referente Carione*, Thomas Monetari⁹, olim Concionator ecclesiasticus in Mülhausen Thuringiæ oppido, palā docuit, se colapsum Ecclesiæ statum restauraturū, gloriabaturq; priuatim sibi à Deo reuelationes fieri, & ad euertendam

tyrannidem impiorum gladium sibi Gedeonis commissum esse.

Eduxit itaq; turmatim cohortes vulgi, jussitq; nobilium domos diripi, bonaq; monasteriorum compilari: vsq; tandem à Saxoniæ & alijs Principibus deprædantes sine ordine copiæ, deletæ, ipse Monetarius cum socijs plerisque captus, capite truncat⁹, impij sui pœnas instituti dedisset. Hic etenim primus phanatici illius erroris extitit author Anabaptistarum, qui puerorum baptismũ damnant, juramẽta aufferunt, vxores omniaq; communia faciunt, aliosque infinitos errores sub Euangelij prætextu passim seminant. *Chronicorum lib 3. fol. mihi 527.*

Verum enim verò, amputandi sunt huiusmodi luxuriantes rami, ne titulus fortasse falsus, tot cædibus, tot orbitatibus, tot populi suspirijs asseratur, neue extra casum necessitatis & indigentiæ, propter bella à Principibus eorumque cõsiliarijs, sola ambitionis & cupiditatis, flabella accensis, temerè suscepta, subditi ad iniqua Tributa vocentur. 26.

Ponant Principes modum minimè necessarijs sumptibus, eruntque sine iniuria diuites, sine sordibus abundantes, sine egentium subditorum querimonijs opulenti, neque vnquam copiæ deerunt, quibus absque suorum vexatione bellum sustineant, Rempublicam moderentur, & homines fortes beneficio adficiant. *D. Faust. Cons de ærario. clas. 7. Ord 657.*

DISCVRSVS. VIII.

DE MEDIIS ET FINE IVSTI BELLI.

Iustũ bellum iustè gerendũ est.

QVod si igitur Princeps justum bellum susceperit, operam dabit, vt justum bellum justè quoque geratur, militaris insolentia refrenetur, indomitæ cupiditates morum honestate comprimantur, ne arma in perniciem patriæ, sed ad solitam pacem felicitatemque conferantur. *Middendorp. quæst. 5 pag. 98.* Non enim minus piè bella suscipienda, quàm auertenda sunt. R. A. zu Speyer de Anno 1542. §. vnnd die weil. in fine.

2. Vt innocentibus non noceatur.

Nullum siquidem dubium est, quin bellum aliàs justum, impium & injustum fiat, si licita media, modus debitus non obseruetur, qui in eo præcipuè consistit, vt nulli innocenti; pueris nimirum, senibus, mulieribus, religiosis, locis sacris, litteratis, sedibusque litteratorum, siuè Academijs Xenodoxijs & similibus, quantum fieri potest, noceatur: captiui, in bello non occidantur, sed lytro soluto dimittantur, magnates aleâ belli victi humaniter tractentur.

3. Carolus Andegauensis qualiter iniustum bellū suum fecerit.

Quocirca omnium historicorum linguis vapulat Carolus Andegauensis, à Pontifice vtriusq; Siciliæ regno donatus, quod Conradinum legitimum (vt præ se ferebat) eius regni hæredem, & ex Hohenstauffensium Imperatoria familia vltimum, per insidias victum, & à piscatore proditum, vna cum Austriæ duce Friderico, carnificis manibus obtruncare jusserit. *D. Lansius Orat. contra Gall. 282. D. Speidel in Synopsi historia. pag. 462*, Atque funestissimam horum Principum adolescentum mortem, *Nicol. Cisnerus I.C. in singulari oratione sua De Conradino*, (quam notabilis argumenti causâ adscribere placuit) *mœstissimo stylo deplorat, hisce verbis.*

4. Historia de Conradino & Friderico decollatis.

Sed vt ad Principes captiuos inquit, oratio mea reuertatur, Carolum, quid de his statuendum placeret, tum præcipuarum Regi ciuitatum administratoribus & syndicis conuocatis, ad eos retulisse: tum Pontificem, aliosque Principes consuluisse reperio. Illi quos sibi in consilium ex ciuitatibus sui Imperij & ditionis adhibuerat, ad voluntatem Caroli sententiam suam dixisse referuntur. Pontifex Carolo; quod sibi videretur, his verbis significasse traditur: *Vita Conradini mors Caroli & mors Conradini, vita Caroli.* (qualem quidem non Clementis, sed eorum responsum fuisse, qui publicatis Conradini bonis locupletati, ea reddere, ni tolleretur ê medio; metuebant; *tradit Bzouius Anno Christi, 1268.*)

5. Ottocarus quoq; Rex Bohœmiç, suæ vtilitatis gratia, ne Austriam Friderico restituere cogeretur, (quam, quod Margaretam Friderici Austrij, qui nullam post se prolem reliquerat, sororem in matrimonio haberet, post mortem Hermanni huius patris occuparat) de medio Principes illos adolescentes tollendos esse, suasisse dicitur.

6. Cæterum cum plerique procerum & nobilium Gallorū, qui animum ab assentatione vacuum habebant, tum inprimis Robertus Flandrus, gener Caroli, alti atque generosi Vir animi, non modo nobilissimos hos, & optimæ indolis adolescentes

centes morte plectendos non esse, verum etiam impunè dimittendos, & affinitate coniungendos, ac Conrado Caroli filiam, Friderico neptem ex sorore, nuptui dandas statuebat. Sed atrocior sententia vicit meliorem. Nam cum Robertus in Flandriam redijsset, adolescentes illi capitali sententia sunt condemnati: quod vbi ille accepit; ex Flandria Neapolim, quàm maximis itineribus, vt pro ijs apud Carolum intercederet, contendit: sed antequam eo peruenit. 4. Calend. Decem. Anno salutis 1268. captiuis Conrado Hierosolimæ & Siciliæ Rege, Sueuiæ Duce; Friderico, Austriæ & Stiriæ Duce; Gerardo, Comiti Pisano; Hurnasemo, Sueuo, equite aurato; Henrico Castulonensi, vna cum quatuor regni Baronibus, in forum, quà id purpura serici villosi stratū erat, productis; Robertus Barensis, primicerius scribarum Caroli, conscenso suggestu ad id exstructo, sententiâ de scripto recitatâ; omnes morti adjudicauit: præter vnum Henricum Castulonensem, quem in perpetua vincula damnauit. Neci autem idcircò addictus non est, quod Abbati, qui eum Pontifici prodiderat, fidem ille dedisset; extremum de eo supplicium sumptum non iri.

Crimina quorum nomine capitis condemnabantur, hæc commemorabantur. *Quod pacem Ecclesiæ turbassent, quod falsò sibi nomen regium sumpsissent, quod vi regnum inuasissent, quod Regem in discrimen mortis adduxissent.* Memoriæ est proditum, hac sententiâ promulgatâ, Cõradum linguâ Latinâ in hunc Notarium ita inuectum esse. *Tune impure leno, scelerate furcifer, ausus es morti condemnare filium Regis? an nescis parì in parem imperium, Iurisdictionemq; non esse?* 7.

Deinde negauit, vnquam se de injuria Ecclesiæ inferenda cogitasse; id sibi propositum fuisse, vt regnum paternum atq; auitum, optimo sibi jure debitum, repeteret: quò per nefas exclusus esset. Cæterum se sperare propinquos maternæ prosapiæ, Bojorum Duces, Palatinos Rheni, reliquosque Germaniæ Principes hanc mortem suam non inultam dimissuros. Tum vindice sceleris Deo inuocato, ad Christum judicem prouocat. 8.

Postremò detractâ de manu alterâ chirothecâ, & in populum abjectâ, ceu translatæ possessionis, jurisque sui signo, Petro Tarraconensium Regi (vt Germanorum Annales tradunt) Constantiæ Manfredi filiæ, patruelis suæ Marito legat: eamque chirothecam â quondam equite aurato exceptam, & ad Petrum Tarraconensem allatam. 9.

10. Germani quoq; ſcriptores litteris prodiderunt, Conradum iam moriturum, annulum ſuum ſignatorium Henrico Baroni Walepurgenſi (cuius poſteri hodie ſunt hereditarij dapiferi Imperij Romani) tradidiſſe, vt eum ſuo nomine, Petro Tarraconenſi daret. Quo facto, Petrum hunc dapiferum aliqua Sueuiæ, quæ ſub imperio Conradi fuerat particula, & nobiliſſimæ illius gentis inſignibus donaſſe.

11. His à Conrado dictis actiſque, Friderico, Auſtrio primò caput amputatur. Id ſublatum Conradus exoſculatus, inſontis adoleſcentis & amici, quem ex complexu chariſſimæ matris ſuæ abſtractum, ad indignam hanc necem & tetrum ſupplicium abduxerit, caſum lachrymans deplorat. Mox in genua procumbens, à Deo porrectis in cœlum manibus, peccatorum ſuorum veniam ardenter precatus, magno, fortiq; animo ceruicem immotam carnifici præbens, capite truncatur. O grauem atque miſeram, Conrade, fortunam tuam: te nec adoleſcentiam tuam, nec nobilitatem, nec exempla cæterorum id ætatis Principum, in captiuis ſeruandis, á tam indignâ nece vindicare potuiſſe? te in bello captum, hoc ætatis flore, hac amplitudine, hac generis excellentia; cum patrem, cum auum, cum proauum, cum abauum, Cæſares & Imperatores haberes, non ſecus ac ſceleratum quendam infimæ fæcis maleſidum, acerbum capitis ſupplicium ſubijſſe? Eodem necis genere Gerardus, Piſanus & Hurnalemus Sueuus, ſunt affecti. Qui verò ſimul ex carcere in forum producti erant, quatuor Barones regni furca figuntur.

12. O horridum ſpectaculum: ad quod licet maxima hominum multitudo confluxerat, nemo tamen tam durus & ferreus, nemo tam inhumanus fuit, qui non, præſertim duorum adoleſcentum principum ætate, nobilitate, calamitate commoueretur, qui non lachrymas profunderet: præter immaniſſimum illum tyrannum, qui ea, quæ tanta ſæuitia peragebantur, truculentis oculis ex turri ſpectabat.

13. Ne tamen iſte nullum tantæ nobilitati honorem exhibuiſſe videretur, & ex crudelitate voluptatem caperet, alium carnificem ſubornauit, qui huic rei capitalis executori, qui generoſum illum & regium ſanguinem effuderat, caput præcidit. Interea vt eius crudelitas vlterius progrederetur, corpora capite truncata, quæ cruenta nemo ſine gemitu & lachrymis intueri potuit, vetuit ne quiſquam ante tolleret, neué ſe-

pelirèt,

peliret, quàm ipse mandasset. Conrado hoc est positum Epitaphium.

Asturis vngue Leo pullum rapuit Aquilinum:

Hic deplumauit, acephalonq; dedit.

Digni sanè versiculi, tam barbarico & immani facinore.

Tam tristis vitæ exitus fuit innocentium Principum, summo loco natorum: quorum Fridericus Austrius, nobilissimæ matri suæ Babenbergensis prosapiæ, ex Carolo Magno oriundæ, vnicus filius, & hæres masculus Ducatus Austriæ extitit. Conradus autem præstantissimæ illius & nobilitate & virtute, Sueuicæ gentis vltimus fuit; quæ originem (vt & hic Pandolphus Colonutius testatur) à Franciæ regibus, Clodoueo & Carolo Magno traxit: ex qua multi & Imperatores & Reges præclari prodierunt: Ab ijsdem etiam maternum Conradi genus, Boiariæ Ducum familia descendit; quæ ipsa quoque insignes Cæsares tulit. *Hæc ille.* 14

Finis denique belli, sicut causa justa, ita etiam bonus esse debet, quod si enim quis (*vt mox dictum est.*) vel vltionem sibi propositam habeat: vel gloriam spectet, & ex omni causa triumphum quærat: vel ad Imperium amplificandum omnia referat, is etiam in bona causa, tamen injustè militat. *D. Bernegger ad lib. 5. politic. Lipsii, c. 4.* 15. Finis belli sit bonus.

Ille verò finis solum iustus est, si ita bellum suscipiatur, vt nihil aliud quam pax, quies, tranquillitas & tutela quæsita videatur. *Cicero 1. De Offic.* Sapientes enim pacis causa bellum gerunt, & laborem spe otij sustentant. *Sallust. ad Cæsar.* Sed hac de re toto libro secundo agetur. 16.

DISCVRSVS. IX.

DE CAVSIS ET ORIGINE GRAVISSIMOrum, & recentiorum quorundam Europæ bellorum.

Verùm, vt præcedentia ratione causarum belli dicta, eò magis elucidentur, nonnulla ex recentioribus bella, qualiter nempè ea, vel ex leuibus injustis, aut absoletis etiam causis, originem suam, artificiosè traxerint, ex historijs fide dignis, repetenda sunt.

genses, inquit, magnis operis & sumptibus conabantur ad se deducere á Gandauensibus Lysam flumen: in eam rem alebāt quingentos circiter fossores. Certiores autem facti Gandauēses, tumultuari & quod magnum inde viderent detrimentum ad se redundare, impatienter ferre cœperunt Erat autem tum Gandaui quidam mirè factuosus & popularis, Ioannem Leonem vocabant, qui studium & cogitationem omnē huc conferebat, vt populum aduersus Principem suum inflammaret.

Is rogatus á vulgo, & consultus quid facto opus esset, oratione & vultu composito respondit, cœptum hoc á Brugensibus minimè tolerandum: sed veterem quendam morem ciuitatis, laudatissimum quidem illum, sed abolitum, esse renouandum; puta vt qui libertatis veteris essent cupidi, pileo candido insignirentur. Etenim habere Gandauos plurima & eximia præ cæteris priuilegia, paulatim antiquari illa & supprimi, magno ciuium malo & injuria: futurum adeò vt si conniueatur, nulla tandem supersint. Olim ita floruisse ciuitatem, vt pleriq; potentes etiam viri, bene secum & feliciter factum putarent, si jus reliquorum ciuium, aut gratia, aut largitionibus, aut merito suo impetrassent. Nunc eò deuenisse rem, vt nullo beneficio vel commodo proposito, nemo omniū magnoperè in communem societatem, fortunamq; ciuiū recipi velit. 5.

Ejusmodi sermone complurium animos erexit: & pessimum quemq; facilè illi fuit ad se pertrahere, ferebant singuli pilea candida, & certo die collecti, sumptis armis ibant oppressuri fossores. Porrò etsi Flander obsecraret populum, vt alba pilea deponeret: misit tamen circiter ducentos, qui Gandauum præter exspectationem ingressi, Leonem & certos quosdam alios in custodiam abductos, populo subducerent: Verum istud adeò non potuit esse clàm, vt etiam Leoni suppeteret otium, & conuocandi & adhortandi suos oratione graui, vt, si quando alias, hoc potissimum tempore *libertatis retinendæ studio*, fortiter pugnarent. 6,

Abductus igitur sui ordinis hominibus circiter quadringentis in forum, præfecti manibus erepta Principis signa & discerpta, pedibus protriuit, ipsumque adeò præfectum interemit: & vt certum suæ factionis numerum videret, produxit extra vrbem, & comperit ad decem fere millia. Ibi tum in concione varia multaque *de asserenda libertate* locutus, auctor illis fuit demoliendæ cuiusdam arcis, nuper à Flandro ædificatæ, 7.

propterea quod ex ea plurimum incommodi jnferri possèt ciuitati. Facilè persuasum est seditiosæ turbæ; Leuiter cœperunt præsidio destitutam, spoliatamq; incenderunt, simulante interim Leone dolore sibi factum, & tanquam fortuito casu euenisset, quod studio & maleuolentia perpetratum erat, interpretante. Insulis, oppido Flandriæ, in cætu Nobilium & Equestris ordinis, grauiter questus de superbissimorũ ciuium intollerabili fastu, & injuria sibi facta, sic eos permouit, vt studium & operam illi policiti omnes, in omnem euentum paratos se dicerent. Ab hoc statim in præsidia distributo milite, cœptum est bellum, cuius quidem, ea, quam dixi, est vera origo. *in Epitome histor. lib. 2.*

8. Causa belli inter Burgundiam & Franciam.

Burgundici item & Franciæ, longè funestissimi belli, à quo scilicet plurima alia excitata fuerunt, causam & originem compendiosè recenset, *Ioan. Scleidanus in fine Commentariorum Cominæi.* His verbis. Et principio quidem, videmus inquit duas potentissimas nostri orbis familias. Francicam & Burgundicam, cõtinentibus feré bellis conflictari. Eius verò mali causam ab ipsa stirpe & radice inuestigare oportet, *vt videri possit, quantæ sit molis, natum semel inter potentes Principes dissidium, ita componere, vt non semper aliquæ remaneant reliquiæ.* Sic igitur se res habet. Ad Ioannem Valesium, Philippi Valesij filium, Galliæ Regem, qui ante annos centũ & octoginta è vita decessit, delata fuit inferior Burgundia, quæ ducatus nomen obtinet. Is in prælio captus ab Anglis, apud Pictones, ac deinde mortuus in Anglia captiuus, filios reliquit quatuor, Carolum, Ludouicum, Ioannem & Philippum. Ad Carolum, natu maiorem delatus est principatus. Fuit hic eius nominis quintus, ac propter insignem virtutem nominatus est Prudens. In diuidenda hæreditate, minimo fratri Philippo dedit Burgundiam à patre acceptam.

9. Philippus igitur Burgundiæ Dux, cognomento fortis & Audax, in matrimonium duxit Ludouici Flandriæ Comitis filiam vnicam, & auctus per eam fuit Artesia, Flandria, Burgundia superiori, quæ comitatus nomine censetur, Niuernensi & Rethelensi ditione. Ei successit Ioannes filius. Regnabat autẽ tum in Galliis Carolus Sextus, Carolij Quinti filius. Qui cũ exercitu profectus, vt Ioanni Britanniæ minoris Duci bellum faceret: vbi ad Ceromanos peruenit, inter equitandum, subito in mentis alienationem incidit.

Et quanquam per interualla morbus redibat: summa tamẽ

guber-

gubernationis erat penes ipsius patruos. Fratrem istæ habebat Ludouicum Ducem Aurelianum. Inter hunc & Ioannem Burgundiæ Ducem, Philippi Audacis filium, patrueles, orta fuit *æmulatio quædam atq; simultas de Principatu,* dum ambo, per valetudinem regis, primas administrationis partes obtinere student.

10 Augescente vero in dies magis atq; magis eo dissidio, Dux Aurelianus, de nocte, cum paucis admodum comitatus domum rediret, Lutetiæ fuit interfectus. Qui cædem fecerant, profugerant in ædes, quas tum Flandriæ Comites ibi, vt plerijq; alij proceres, habebant. Hoc postea cognitum fuit habita quæstione. Postridie conueniunt patrui & propinqui Regis: in his etiam erat Burgundiæ Dux Ioannes. Cumque de perpetrata cęde grauis institueretur ab omnibus querimonia: Biturigum Dux animaduertit, in Ioanne vultum atq; colorē mutari. Secedens igitur, priuatim cum eo & amicè loquitur: rogat an sit sibi conscius? Ille suspirans, & in lachrymas effusus, fatetur submissos à se fuisse percussores. Tum Biturix, Heu me miserum, ait, qui vno die duos amitto consanguineos. Burgundus illicò discedens ab eo, quasi mox rediturus, conscendit equum, & paruo comitatu profectus, incredibili celeritate contendit ad Arebates, ac pontem à suis, qua transibat, rescindi jubet, atq; ita incolumis euasit.

11. Collectis deinde copijs, quoniam & deploratam regis valetudinem, & factionibus sciebat diuisos esse multorum animos: incursionibus Galliam vexabat, & Parisiensem populum habebat suis rebus fauentem, eoque deducta res tandem fuit post multam disceptationem, vt Carolus Sextus, compositione cum eo facta, publicis literis fateretur, cædem illam sui fratris jure ac Reipublicæ bono factam fuisse. Verum, vt fieri solet in rebus, quæ parum firmo nituntur fundamento, cum reliqui Principes & Ordines, Aureliani Ducis filij potissimum hanc regis contestationem improbarent, & ab eo, qui parum esset sanæ mentis, profectam esse dicerent: recruduit odium, præsertim cum jam paulatim grandesceret Caroli Sexti filius.

12 Renouatis igitur dissidijs miserrimus erat Galliæ status. Angli enim, qui jam inde à Philippo Valesio regis proauo, illam vexauerant, hanc occasionem conspicati, grauissimū ei bellum inferebant.

In his acerbitatibus, cœptum est cogitari de remedio & salute. Cumque Angli Rothomagum obsiderent, eo deducta res fuit, vt vtrinque data fide, Burgundus, & filius regis (Delphinum Galli vocant, qui postea dictus est Carolus, ejus nominis Septimus) apud Monstrelum, viginti supra Lutetiam milliaribus oppidum, apud confluentem Sequanæ & Ionæ, in collocutionem venirent. Ibi tum Burgundus, in conspectum Delphini, ad quem transierat, venisset à quibusdã Aureliani Ducis familiaribus, quos ad colloquium Delphinus adduxerat, (Anno duodecimo post Aureliani cædem,) fuit interemptus.

Hanc patris necẽ, Philippus filius, cognomẽto Bonus vlciscẽs, fœdere se conjunxit Anglis, & illorũ adiutus præsidijs per triginta duos annos continenter bellum Galliæ fecit. Tandẽ summorum Principum intercessione, pax inter eum & Carolum Septimum facta fuit Atrebati, exclusis Anglis, qui nimium acres & duras leges proponebant.

13. Ea pacificatio prorsus erat ex vtilitate Philippi. Sic enim tunc afflicta fuit Gallia, vt tranquillitate & otio vehementer opus haberet. Inter alia Rex dabat Philippo Duci, & ejus liberis masculis, agrum illum omnem & oppida, quæ sunt ad Somiam flumen, sub certa conditione, vt ex his commentarijs clarum est. Ea constituta pace, Rex quod voluit, consequebatur. Nam belli summam & omne robur in Anglos, qui tunc bonam Galliæ partem tenebant, conuertit, eosq; ex omnibus vndique locis tandem profligauit, ita quidem, vt ab eo tempore, præter Caletos, nihil hodie magnopere citra mare possideant. A morte Caroli Septimi, bellum quod ante vix magno labore sedatum fuit, renouatum est inter ejus filium Ludouicum Vndecimum, & Carolum Philippi filium, vt ex his commentarijs constat. Quo interfecto propè Nanceium, Lotharingiæ Metropolim Rex Burgundicam domum acerrimè persecutus, non modo Burgundiam vtramq;, sed & Picardiæ & Arthesiæ bonam partem occupauit, ac bellum deinde gessit cum Maximiliano Friderici Cæsaris filio, qui Caroli filiam vnicam, & florentissimarum ditionum hæredem, in matrimonium duxerat.

14 Composito tandem & hoc bello per connubium, & mortuo Ludouico, Carolus filius, eius nominis Octauus, grãdior factus Margaritham Maximiliani filiàm, sponsam suam, ante

annos nouem ad ſe deductam, domum remiſit, & Annam Franciſci, Britanniæ minoris Ducis, filiam vnicam, Maximiliano publicè in Eccleſia per internuncium deſponſatam, vxorem duxit, vt Britanniâ cuius jam bonam partem occupauerat, ſine contentione potiretur, eamque pacatam haberet. Ibi denuò, quod nuper curatũ erat vulnus, recruduit, & grauiſſima ſunt exorta bella, propter hanc, quam Maximilianus factã ſibi putabat eſſe, contumeliam. Ac inter alia, cum Carolus regno Neapolitano capto, domum rediret: Maximilianus fœdere conjunctus cum Alexandro Pontifice Romano, Hiſpaniarum rege, Venetis, & Ludouico Sfortia, Mediolani Duce, prope Forum nouum, ad radices Appennini montis, illum adortus eſt. Verum ipſe tametſi multo inferior numero, ſingulari quadam fortuna peruaſit.

Iu publicis etiam Imperij decretis, extat quoddam Maximiliani poſtulatum, vbi à Princip: Germaniæ opem petit aduerſus illum, molientem res nouas contra Pontificem & Italiæ proceres. Ab ejus morte, delatus eſt Galliæ Principatus ad Ludouicum, eius nominis Duodecimum. Et quanquam de odijs non nihil iam remiſſum erat: tamen certa nulla fuit inter eos, aut conſtans amicitia, turbante omnia Iulio Secundo Pontifice, qui cum eſſet infeſtiſſimus Galliæ, traduxit ad ſe quæcunque potuit auxilia, & in his Maximilianum. Qui quoniam diutiſſimé regnauit: cum Franciſco etiam Valeſio, eius nominis Primo, Galliarum rege, inimicitias exercuit. Et ab eius interitu, quæ ſint conſecuta bella inter Carolum Quintum Cæſarem, Maximilianum nepotem, in quo Burgundica ſtirps, atque Caroli poſteritas renata eſſe videtur, & hunc ipſum Franciſcum; in recenti eſt hominum memoria. 15.

16. Ac eo ſolum hæc omnia ordine recitaui, & vt lucem aliquam adferrem his commentarijs, & oſtenderem inde ab illa cæde Ducis Aureliani, annis abhinc centum & triginta octo, ferè perpetuum fuiſſe diſſidium Franciæ familiæ cum Burgundica, quod eo pertinet, vt Principes ac ipſorum familiares, magnoperè caueant diſſenſionum occaſiones: Nato enim ſemel diſſidio, neceſſe eſt multas deinde præbere cauſas offenſionum, quod hic accidiſſe videmus. Dum enim perpetuatis odijs ab illa cæde Aureliani & Burgundi, nouæ ſemper contentionum natæ ſunt occaſiones: Dum Cæſar ereptam ſibi,

ſuiſque maioribus Burgundiam: & Galliæ Rex ademptum ab illo ſibi Mediolanum queritur: dum inſigni rerum facta viciſſitudine, quas per Italiam nuper, & noſtra memoria Reges Galliæ tenuerunt prouincias, Neapolitanum regnum & Inſubriam, Cæſar hodie poſſidet: videmus quo reciderint omnia, & quantum ab eo fonte prodierit malorum ad hoc vſque temqus, adeò ſumus experti, vt omnibus precibus à Deo petendum ſit nobis, quo familias illas duas longè potentiſſimas, à quibus Europæ ſumma ferè tota dependet, antea ſæpè fruſtra reconſiliatas, firmis amicitiæ vinculis, ad ſui nominis gloriam ita conjungat, vt certò ſperare poſſimus, ac nobis polliceri, potentiam illius, qui latrocinijs & immaniſſimo belli genere nos perſequitur, non eſſe longius progreſſuram. *Huc vſq; ille.*

17. Italia ſæpius fuit deuaſtata

Verum de principalioribus vniuerſæ Italiæ bellis, quomodo ſcilicet illa à Gothis, Hunnis, Longobardis, Vandalis & alijs barbaris populis diu multumq; miſerè fuerit vexata, & aliquot ſæculis, vſque ad tempora Othonis Regis Germaniæ, miris calamitatibus continuò depreſſa, videre eſt *in compendio Barbaricæ hiſtoriæ*, non ita pridem à *D. Ericio Puteano*, Louanienſis Academiæ etiam Eloquentiæ Profeſſore celeberrimo, in lucẽ magna cum vtilitate, edito: ad quem beneuolum Lectorem remitto.

18. De bello Neapolitano.

De belli autem Neapolitani cauſa & origine *Waſſenberg.* ſequentia breuiter complectitur. Ad potentes paulatim *inquit*, in Italia Romanos Pontifices, Neapolitanum, & vtriuſq; Siciliæ regnum, teſtamento deuolutum eſt. Hoc Francis illi feudatario jure conceſſêre. Sed de Gallorum inſolentia conquerentibus ſubditis, Arragonios vocauerunt in ſubſidium Reges, qui vtramque Siciliam & Italiam non contemnendam rati, vtrumque regnum ſubditorum fauore occupauerunt: hinc vetera in illis regnis bella, & vetus de illis regnis quæſtio: *de bello Ital. fol. 176.* Iocoſq; hac de re vide in Italico tractatu intitulato, *li rigguagli di parnaſſo:* & *Pietra di Paragone Del Boccalini.*

19 De bello Mantuano.

De Mantuano bello *Idem Waſſenberg.* Vincentio Mantuæ Duci, ait, ex hac vita migranti, Carolus Niuernius Gallicanus Princeps, vtpotè patrueli ſuo, ſuccedebat, & Mantuanas pariter ac Montisferrati ditiones, agnationis jure apprehẽdebat. Et peracta erat ſine bello ſucceſſio, niſi inconſulto Cæſare, feudi Domino, inaugurationem maturaſſet. Mox itaque cum

Ferdi-

Ferdinando II. Imperatore, Hiſpanus & Sabaudus (cui cum Mantuanis Ducibus antiqua ſuper Montisferrato lis eſt) indignantur. Sic vetera partium inter Hiſpanos & Gallos ſtudia recruduerunt: Illis Galliæ Regibus aditum in Italiam inuidentibus, his ſe magno Italiæ principatu eleuari gaudentibus, itaque ad arma neceſſariò ventum, &c. *d. lo fol 178.* huius etiam belli meminit *Anonymus* ille Gallicus, in libello ſuo, *Del' intereſt des Princes & Eſtats de la Chreſtievtè. par. 2. diſc 7. fol. m. 263.*

So iſt auch zu mercken / gleich wie jetziger zeit zwiſchen Hiſpanien vnd Portugal / wegen auffwerffung eines newen Königs / ein groſſer Krieg ſich erhoben / Alſo auch im Jahr 1579. Als der König in Portugal Sebaſtianus, in der groſſen Kriegs Expedition in Africa vmbkom̃en / vnd der Cardinal von Portugal / als ein vice Rex von den Portugeſern angenommen / endtlich aber auch Todts verfahren / richtete der König Philippus in Hiſpanien ſein Anſchlag gentzlich dahin / dieweil ſeine Mutter Königs Johanſen / diſes Namens deß dritten / Schweſter geweſen / die Cron von Portugal durch erbliche ſucceſſion nunmehr auch zuerlangen. Es hatten aber die Portugeſer mehrentheils geringen Luſt darzu / warffen einen natürlichen vom Königlichen Stamme / Don Antonio genannt / für einen König auff / vnd gereichet alſo der Handel zu einem offentlichẽ Krieg / darob zwar die Statt Liſabona ſambt andern mehr / in Königs von Hiſpanien Gewalt kam / biß endtlich beede Armaden Anno 1582. bey der Inſul zu St. Michael / mit Feindtlichem Gewalt vnnd Grimmen aneinander kommen / vnd würde nach vilfältigem / vnnd beederſeits hefftigem ſchieſſen / Don Antonio mit verluſt / vnd gefängnuß viler nambhaffter Leuthe / Frantzoſen / vnd Portugeſern in die Flucht geſchlagen. *Heluic. in Cæſare victor. lib. 4. fol. 91. & ſeq.* De bello inter Hiſpanos & Portugalenſes.

Nunc breuiter etiam de recentioribus Germaniæ bellis, eorumque origine & cauſis. Et primò quidem occurrit, funeſtiſſimũ illud Bohemicum bellum, incenſiuum quidẽ plurimorum aliorum hactenus ſecutorum bellorum, quibus totius penè Europæ Principes detenti, plurima & grauiſſima prælia commiſſa, & vltra trecenta millia hominum occiſa fuerunt. *l' Intereſt des Princes. par. 2. diſcurſ. 6.* Eius verò introductionem & originem breuiſſimè deſcripſit idem *Waſſenb.* hiſce verbis. Caluini dogma gliſcebat, & ê Gebennenſi lacu exortæ nebulæ, non per Galliam modò, ſed Germaniam quoque diffuſæ, nonnullorum Principum oculos menteſq; adeò obſcurauerunt, vt quaſi veneficio quodam transformati, veterum Sar- 20. De bello Bohemico.

matarum

matarum instar, pacem non agnoscerent. Hic nempè illius hæresis genius est, vt quorum animos intus turbauerit, eorũ ad turbandas extra prouincias, jugi semper vtatur ministerio. Itaq; cum Templa prius, & bona Ecclesiastica occupassent, præsulatus deglutissent, non suæ terræ limitibus contenti, vicinos quoque Episcopatus inuasére.

21. Eos tamen cum diffidentia subijsset, ne quæ rapuerant, reddere paulatim cogerentur, authoribus Frederico Electore Palatino Rheni, Christiano Anhaltino Principe, & Ioachimo Ernesto Brandenburgico, cognomento Anspacensi, conspirationem fecêre. Sollicitati etiam Vicini Principes, & præter opinionem successit ex voto: Alios auaritia, alios metus judiciorum, alios etiam egestas traxit Accesserunt itaq; cum alijs magno numero proceribus, Mauritius Hassiæ Landgrauius, Ioan: Fredericus Wirtenbergiæ Dux, & Georgius Fridenricus Marchio Durlacensis.

22. Sed quoniam non leue momentum ad rem benè gerendam videbatur, vrbes Imperiales, per omnes Imperij Prouincias variè sparsas, conspirationi adjungere; multorum Senatorum empta proditio est: quorundam autem casu est facta accessio· Interim Imperator, justis legitimisq; de causis, fulmen Imperiale in Ciuitatem Donavvertensem, contorserat: in causa erant, læsæ leges, & in multis violata religio, & in sæculares vsus versa Ecclesiastica bona. Pupugit hoc plurimas Imperij vrbes, eidem omninò culpæ obnoxias

23. Inuitatus etiam Elector Saxo, ob oculos posita paritate causę: qui tamen prudenter homines Tiresiâ cæciores spreuit, nec tam priuatim, quàm publicè in Comitijs conspirationem detestatus, fidus Imperatori suo stetit. Illi autem animis jam armisq; paratis, vnam bellandi occasionem exspectabant, donec tandem per Bohemorum rebellionem in apertum bellũ euenerit· Bohemi enim olim per Ioannem Hussium, & Hieronimum Pragensem in hæresin nefandam tracti: cum eâ turbas illicò, discordiasque sumpserunt, & ab ipsis incunabulis sub famoso suo Zisca & Podiebrachio, publicæ pacis turbatoribus, nunquam ad pristinæ concordiæ integritatem reuersi sunt: Anno igitur 16 1. templum sine consensu Abbatis legitimi Domini sui Brũnauiæ moliuntur; Imperatorem Matthiam prohibentem contemnunt, conjurationem faciunt: consiliariosque Cæsaris eos ad pacem adhortantis, Anno 1618.

23. Martij à fenestris deijciunt, & dein Matthia defuncto, Imperatori Ferdinando in Regem Bohemiæ legitimè prius coronato, per summum nefas, sub defensionis tamen larua, quasi legitimum Regem nullum agnoscentes, abdicant.

Vnum Ferdinandum qui venditare se posset, tyrannum, non Regem esse; vtpotè non liberè electum, sed violenter intrusum, cum apud Bohemos jus electionis liberæ semper viguerit: Itaque sacrilegè alium sibi Regem tota Germania quęrunt. A Saxone, Bauaroque contempti, á Frederico Palatino (vxore ejus Elisabetha ex regio sanguine, regios spiritus dudum gerente) gratis amplexibus suscepti, in Bohemiā properatum est, & quem illegitimè conjurati elegerant, illegitimé quoq; per summum nefas coronarunt: Mox confœderati supradicti Principes summam illam rerum tempestatem sentientes in exitium Imperatoris emerserunt. 24.

Itaque ad arma pari alacritate festinatum est, & in partes tracta tota propemodum Europa. Pro Palatino stabant Bohemi, Moraui, Silesij, Lusatij, Austriaci superiores, ac demum Hungari: Stabant etiam supradicti Principes, Anhaltinus fax omniū. Ioan: Fredericus Dux Wirtenbergæ. Mauritius Landgrauius Hassiæ. Ioachimus Ernestus Marchio Anspacensis, & Georgius Fredericus Marchio Durlacensis. Stabant cum plerisq; ciuitatibus imperialibus Scoti, Britanni, Bataui, sollicitati Turcæ & Tartari. 25.

Nec defuêre sui, Ferdinando Imperatori fautores. Magno inprimis Reipublicæ Christianæ bono, in fide Cæsari & Imperio debita, perstitêre Saxo & Bauarus: adfuêre tam religione quā cognatione tracti, Hispaniæ & Poloniæ Reges, cū Cosmo Magno Etruriæ Duce, Albertus Serenifs. Belgarum Princeps. Et cum non tàm Cæsaris, quàm Ecclesiæ res ageretur, cū Electoribus Ecclesiasticis adfuit Romanus Pontifex. 26.

Illinc belli Duce Anhaltino, amplius viginti quinq; millibus res gerebatur. Hinc Serenissimus Bauariæ Dux Maximilianus, rebus postea strenuè gestis clarissimus, & cum Ioanne Tillio, Carolus Longeuallius, Comes Buquoius (quem vnū, rebus omninò mutantibus, quasi Xantippum Albertus Belgarum Princeps, Ferdinando II, patrueli suo submiserat) egregij belli Duces, pari propemodum numero præliabantur. 27.

Huc vsq. ille. de bello Bohem fol. 17. & seqq. Videatur Heluicus in Cæsare Victor. lib. 6. fol. 171. vbi huius belli principium fusè refert.

28. Bellum Danicum Hoc bellum, mox Anno 1622. ſecutum eſt bellũ Danicum, vnum quidem titulo, ſed victoria multiplex. Hoc enim Magdeburgenſes, Brunſvvicenſes, Bremenſes, Luneburgenſes, Megapolitanos, Holſatos, Danos, totam denique Cimbricam Cherſoneſum, vnâ veluti ruinâ pariter inuoluit: Cauſa tàm lati belli propè erubeſcenda, & vnde minimè putabatur, tantum exarſit feralis belli incendium. Quippe cum Erneſtus Mansfeldius & Chriſtianus Brunſvvicenſis, â capite ad calcem totam popularentur Weſtphaliam, Ioannem Iacobũ Comitem Anhaldinum, & Ioann: Trerclaſium Tillium, binos cum ſuis copijs Cæſaris Generales eo attraxerant, & cum ſummis vtrinque finibus certaretur, vnà ab omnibus Weſtphalia miſerè lacerabatur. Atqui ne inferioris Saxoniæ circulus vicino quaſi incendio corriperetur, aſſentiente Cæſare, militem ſcripſerat: Conaturus nempe, lecto in Generalem Chriſtiano Quarto Daniæ Rege, ne quid Reſpublica damni pateretur. Proba cauſa, niſi illam prauis quibuſdam conſilijs aliqui corrupiſſent. Frederici Palatini ejectio multos malè habebat Principes: Præſertim cujus è re maximè erat

29. Socerum Iacobum Sextum magnæ Brtanniæ Regem.

Sed hic pacificus omnino Princeps conditionibus potius, quam armis reſtitutionem vrgebat: imò vnicum Regnorũ ſuorum hæredem filium, Carolum Walliæ Ducem, in ipſam vſque Hiſpaniam miſit, matrimonium filij cum Regis illius ſorore Maria obtulit, & magnam Catholicis in Anglia libertatem promiſit, dummodo Palatini ratio haberetur, & reſtitutionem ejus procuraret: ſed neſcio quid inchoatum prope matrimonij vinculum ſoluerit. Tanto certè odio exarſere in inuicem rèpentè Reges, vt Britannus miſſo in Galliam filio, Chriſtianiſſimi Regis Ludouici Decimi Tertij ſororem, Henricam Mariam, ei impetrauerit; & rupta cum Hiſpano pace, nouo cum Gallis matrimonio, nouis fœderi-

30. bus jungeretur.

Et quoniam reſtitutionem Palatini pacis legibus deſperabant, armis procurandam cenſuerunt. Hoc autem cum melius & opportunè magis, quam per latera Daniæ Regis (nempe qui paratum, titulo defendendi circuli, exercitum minori ſuſpitione aleret) fieri non poſſet, Legatos mittunt. Anglia centena quadraginta Ioachimicorũ millia, Francia centena Coronatorum cum multis bellatorum millibus pollicebatur:

Insuper vnitæ Belgarum Prouinciæ, naues, copias, & suas vltrò offerentes opes, noua subjecta quasi face accendebant animum. Hæc tanta promissa, hæ oblatæ vires, hæc verborum lenocinia, totum in bella rapuêre Regem. Cumque bellorum sumptus & onera, insuper Cæsaris & fortunarum suarum vires, jugi calculo dispunxisset, vt in extremos sumptus paratus esset, suus in belli societatem circulus necessarius videbatur: sed fuco opus erat, vt pelliceretur, & faciliores fore ipsi Principes, quam circuli ordines, apparebat.

Igitur Lauenburgi conuentus indictus, & nouo fœdere juncti Rex Daniæ, Administrator Magdeburgicus, Præsul Bremensis, Dux Brunsvvicus, Megapolitani, & Holsatus Duces: & dudum ad Circuli Saxonici defensionem conscriptas copias, augendas esse decernunt. Mox vbique noui delectus, qui suspecti, non vanè, Cæsari, monitoriales sæpe literas extorsêre: sed illi literis adludibrium, delectibus ad bellum abutebatur. &c. *Wassenberg d lo pag. m. 94. & seqq.* 31.

Plura de huiusmodi recentioribus & quidem Italiæ bellis, videri possunt apud *Franc. Guicciardin.* quorum causam *D. Martha de Iurisd. p. 1. c. 41. n. 40.* partialitati adscribit. Nam licet inquit, bellorum Italiæ causam alij amœnitati prouinciæ æmulæ vicinis assignent: Alij quia Italia est longa, ita quod duæ extremitates sibi succurrere nequeant. Alij propter celerem mutationem Beatissimi Pontificis, quæ sic solet contingere. *vt Egidius de regim. Princ. lib 4 c. 6.* Vel quod Imperator in ea non resideat, *vt Petrarcha Epistolar. lib. vlt. Epist. 19. incip. Quo te.* Vel inter plures Principes de Iurisdictione dissensio. *Dec. in c. nouit. col. 5. De Iudic.* Alij denique acumini ingeniorum, de facili propterea varietatem appetentium, *vt F. Hieron. de Ferraria in lib. de regim. ciuit. Floren. tra 1. c. 3.* Veriorem tamen Italiæ bellorum causam, esse partialitates ipsius arbitrati sunt, *Andr. in Princ. tit. De pace tenenda. Iacob. Signorol. in tract. Gallico. de decem transitib. de Gallia in Ital. fol. 6* quia vt Salustius, quē citat *Morus in Republ. Vtopia. fol. 26.* Hi, quibus opes nullæ sunt, bonis inuident, malos extollunt, vetera odêre, noua exoptant, odio suarum rerum mutari omnia student. vt dicit *ex Thucyd. Æneas Siluius. Epist. 59.* qui nunquam quiescunt, nec alios quiescere permittunt. Idcirco cum hæ partialitates sint, sicut portæ patentes ad introducendos inimicos; propterea Galli, Heluetii, Hispani atque Theutonici, omnes eorum pugnas veniant committere in Italiam, cum maximo Italorum discrimine & jactura, a- 32.

deo vt Itali olim gentium victores, nunc propter partialitates vincentium præda fiant, *vt ait Petrarcha Epist. 96. incip Inter multifida.* De bellis Belgicis, vide *D. Nicol. Burgund.* & *R. P. Fam. Strada Soc. Ies* de Galliæ; *Relatio Mercure François.* item Germaniç bellis, *Theatrum Europæum.* singulariter autem modernus ille Nicolai Heluici Tractatus, qui inscribitur, *Cæsar Victoriosus, siue Theatrum historicæ vniuersalis Catholico Protestantium* in folio Francofurti, ante paucos menses impressus.

DISCVRSVS. X.

DE BELLI DENVNTIATIONE.

1, Bellum iustum per feciales denũtiatur. BEllum vt justum sit, per feciales semper denuntiandum, res repetendæ, & nostrę apud hostes injurios quærimoniæ exponendæ sunt. *Liuius lib. 4:* Qui enim alicui bellũ indicere constituit, necessariò tenetur id ei prius per Legatos (quos feciales, item patres patratos, Herolde appellant) vel per literas denuntiare, & monere eum, vt præstet quod debet, veluti rem, quam per violentiam detinet, reddat.

2. Deinde si denuntiatione illa, & admonitione spreta, nolit præstare aduersarius, quod petitum est, bellum ei per feciales illos indicit: quem belli indicendi actum, diffidationẽ vocant. *Keckerman, System. polit. lib. 1. c. 29.*

3. Est iuris diuini. Et hanc denuntiationem iuri Diuino consentaneam esse, apparet, *Deut. c. 20.* vbi ita scriptum legimus: Si quando accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacẽ. Si receperit & aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo: Sin autem fœdus inire voluerit, & cœperit contra te bellum, oppugnabis eam.

4. Est etiam iuris gentium. Atque hunc morem Ethnici, priusquam venirent ad arma, solenniter seruare solebant: Nam Carthaginenses cum bello petere vellent Romanos, hastam miserunt Romam. *Celius lib 2. lect. antiq. c. 16.*

5. Mos Romanorũ. Similiter obseruarunt Romani. *Varro lib. 2 de vita populi Romani.* Priusquam, ait, indicerent bellum, ijs, à quibus injurias factas sciebant, Feciales Legatos res repetitum mittebant quatuor, qui si postulata impetrassent, fœdus cum ijs feriebant, sin minus, re deliberata bellũ indicebant. *Liuius item lib 1. dec. 1.* Legatus

inquit

inquit, vbi ad fines eorum venit, vndè res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) audi Iupiter, clamat, audite fines (cujuscunq; gentis sunt, nominat) audiat fas. Ego sum Publicus Nuntius Populi Romani justè, pieq; legatus venio, verbisq́; meis fides sit. Pergit deinde postulata. Inde Iouem testem facit: Si ego injustè impieq́ue illos homines, illasq́; res dedier nuntio Populi Romani mihi exposco, tunc patriæ cōpotem me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines suprà scandit, hæc, quicunq; ei primus vir obuius fuerit, hæc, portam ingrediens, hæc, forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendiq́; jurisjurandi mutatis, peragit. Si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, Bellum ita indicit. Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, Dijq́; omnes cœlestes, vosq́; terrestres, vosque inferni audite. Ego vos testor, populum illum (quicunq; est nominat) injustum esse, neque jus persoluere, sed de istis rebus in Patria maiores natu consulemus, quo pacto jus nostrum adipiscamur.

Cum his Nuntius Romam ad consulendum redit. Confestim Rex ex his fermè verbis Patres consulebat. Quarum rerum, litium, causarum condixit Pater patratus Populi Romani Quiritium Patri patrato priscorum Latinorum, hominibusq́; Latinis: quas res non dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit, ei quem primum sententiam rogabat, quid censes? tum ille; puro, pioque duello quærendas censeo, itaq; consentio, consciscoq;. Inde ordine alij rogabantur: quandoq; pars maior eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum: Vt Fecialis hastam ferratam, aut sanguineam præustā, ad fines eorum ferret, & non minus tribus Puberibus præsentibus diceret: Quod populi priscorum Latinorum, hominesq́ue prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt. Quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis latinis jussit esse, Senatusq́; populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, vt Bellum cū priscis Latinis fieret: ob eam rem ego, Populusq́; Romanus, Populis Priscorum Latinorum, hominibusq́; priscis Latinis Bellum indico, facioq;. Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. *Bocer de bello c. 5. n. 5. lib. 1.* 6.

7. Denuntiatis spatium relin-

Ex qua re videmus, quod non statim post denuntiationem

quendũ est. factam, ad arma & hostilitatem progrediendum (quemadmodum Cyrus, qui Arminiæ Regi bellum simul intulit & indixit. *Xenophon 2. Institut Cyri*) sed spatium relinquendum sit ei: cui bellum indictum est, vt se quoque aduersus vim præparare, vel an cedere malit, deliberare possit, quod spatium, vt modò dictum, apud Romanos trium & triginta dierum erat.

8. Solennitates denuntiationis variæ erunt

Et hanc quidem belli denuntiationem multis sæculis obseruatam, solennitates verò alijs modis celebratas, & secundũ cuiusq; regionis morem, continuatas fuisse, passim testantur Historiæ. Bellum enim non censebatur legitimum, nisi præcessisset denuntiatio. *Gentil. de Iure belli l. 2. c 1.* Et hic mos etiam apud Turcas solennis & receptus erat. R A. zu Augspurg de Anno 1566. §. auff vnsere weiter. in fine ibi: auff solchen fürgenommenen Hauptkrieg/ offentlich seinem brauch nach publicieren, vnnd außruffen lassen. Sic Antiochus cũ inuaderet Ægyptum, missus ad eum à Romanis Legatus Popilius est, qui nuntiauit Antiocho populi Romani nomine, vt cederet ex Ægypti finibus, neq; Iuniorem Regem Philometorem bello infestaret: nam statuisse Romanos, sua ope in Regno eum conseruare. Ad quæ respondit Antiochus, se deliberaturum secum, quid esset facturus: cæterum nullum deliberandi spatium concedere volebat Popilius, sed hasta sua circulo circa Antiochum ducto, jubebat fateri eum jam jam, priusquam excederet circulo illo, cedere ne vellet ex Ægypto, an non: Territus hac seueritate & constantia Popilij Antiochus, (nouerat enim & metuebat potentiam Romanorum) vltro se cessurum promittebat. *Carion. Chronic. lib. 2. fol. 155.*

9. Sic quoq; *Froissard. hist. lib. 2.* postquam Ioannes, *inquit*, Heinrici Castiliæ Regis filius, ex communi prouinciarum & ordinum voluntate in regni successionem admissus est, Ferdinandum Lusitaniæ Dominum ea res grauiter offendit, puta, eum, in amplissimæ ditionis administrationem euectum, exhæredatis regijs filialibus, quarum ille vnam Lenclastre, alteram illius frater, matrimonio sibi junxerat. Commotus igitur rei indignitate, bellum denuntiauit Hispano, petitis ab Anglo suppetijs.

10. *Idem lib. 4. fol. 168.* Galleatius Mediolani Dux ait: Comiti Sabaudiæ, cuius sororem duxit, aureorum centum millia dependit: Filium habebat ejusdem nominis, qui Ioannis Regis Galliæ filiam vxorem habuit, depensis francorum sexcentis millibus,

pro liberatione soceri sui Anglis obligati. Iunioris Galleatij filia Valentina, Ludouico Duci Aurelianensi, Caroli VI. fratri germano nupsit, verũ non prius, quam ille futuro genero decies cẽtena francorũ millia numerasset: Sed à morte Patris Galleatius Iunior Patruum suum Barnabam ex insidijs captum necauit: Valentina verò Duci Aurelianensis Vxor, multum ambitiosa mulier, nihil æque optabat, atque maritum ad regij sceptri fastigium, qualibet etiam arte, peruenire. Pleriq; adeò de illa suspicati, quod ipsius veneficijs mens esset excantata Regi, propterea quod Filiũ sustulisset è conjuge formosum & æqualem regio: dum enim vterq; puer in cubiculo ex more colluderent, abiectum est pomum veneno tinctum in eam partẽ, vbi regius erat: sed puer quod mirum videri possit, abstinuit: & alter postea cum non obseruaretur, arreptum illud vbi degustasset, paulò post exspirauit. Galleatius Pater vbi hæc de filia comperit, vehementer concitatus, ad Gallum misit Legatos: qui cum minus patienter essent auditi, ille sub idem tempus, quo in Hungariam expeditio fieri cœpit, bellum denuntiauit in Galliam.

Similiter Eduardus Quartus Rex Angliæ, Ludouico XI. Regi Galliæ bellum denuntiauit. 11. *Comin. in Epitom. hist. lib. 5. fol. m. 492.* Eduardus inquit: antequam Daruerno proficisceretur, datis ad Regem literis, bellum ei denuntiauit. Earum literarum, quæ sanè perquam eleganter sermone Gallico fuerunt conscriptæ, hæc erat summa: Vt Galliæ possessionem, quæ jure ad se pertineat, sibi reddat, quo nobilitatem & ordinem Ecclesiasticum pristino juri & libertati restituat. Id si non impetret, earum calamitatum, quæ postea sint ex hac injuria nascituræ, culpam à se remouere: Quæ quidem contestationis formula est vsitata Principibus, dum alter alterius hostem se profitetur. Rex vbi solus eas literas legisset, in Vestiarium se recipit: & accersito feciali, incipit: Sibi certò constare, Euardum nõ sua sponte, sed impulsum à Carolo, & multitudine huc descendisse &c. In eam rem vbi multa dixisset, dabat ei trecentos aureos, & si pacificaretur, promittebat mille: palam verò jussit ei dari triginta vlnas pretiosissimi panni serici. Fecialis ad ea respondit, se quidquid ad pacem vllo modo conferre possit, libenter esse facturum: existimare se Regem Eduardum non fore difficilem aut nimis durum. &c. *Hæc ille.*

Legitur etiam apud *Facium lib. 6. p. 169.* Chirothecâ militari ob- 12

latâ Alfonſum Regem Arragoniæ â Renato prouocatum ad bellum, non aliter, quam literæ Clarigationis, Feindt- vnd Abſagſchrifft/ per pueros mitti ſoleant: quarum quidem requiſita ex ijs, quas Proteſtantes ad Carolum V. Cæſarem, Anno 1546. *Scleid. lib. 17 p. 420.* Idemque Ferdinandus Rex Romanorum, & Mauritius Elector Saxoniæ Anno 1553. ad Albertum Marchionem Brandeburgicũ miſerunt, pateſcere poſſunt. *Idem Scleid. lib. 25. p. 637.*

13. Imperatores rebelles ſuos prius admonebant.

Quemadmodum etiam Matthias & Ferdinandus, Imperatores pijſſimæ memoriæ, hoſtes & rebelles ſuos, tàm Bohemos, & Principes Saxonici circuli, quam Ruſticos Auſtriacos, & alios cómplures, priuſquam bella etiam juſtiſſima & neceſſaria cõtra eoſdem pararent, ex innata eorum clementia, ad pacem adhortari non intermiſerint, in compendio memorat *Euerh. Waſſenb. in comment. de Bello p 25. 98 & 135.*

14 Defenſiuum bellum non eget denuntiatione.

Verum Prædicta Denuntiationis obſeruandæ præcepta de offenſiuo tantum bello intelligenda erunt: nam ſi quis ſui defendendi cauſa bellum gerere neceſſe habet, cum denuntiationem ab hoſte acceperit, vt viciſſim denuntiet, opus non eſt. Ius enim defenſionis ei omnia, quæ contra hoſtem honeſtè ſuſcipiuntur, in manus dat. *Puis qu'il me diffioit, il me ſemble, qu'il ſe deuoit tenir pour auerti, que ie me voulois defendre. Bellay. lib. 3. fol. 242.*

15. Quando præterea non ſit opus denuntiatione.

Sicut nec denuntiatione opus eſt aduerſus eum, qui non indicto bello prior nobis vim intulit: Iura enim violanti, jus redditur, ſi jus non præſtatur. *arg. l. cum proponas. C. de pact.*

16. Perpetuis etiam hoſtibus, & quibuſcum nulla intercedit pactio, bellum non indicitur.

17. Item ſi periculum ſit in mora. Sic Pyrrhus *apud Plutarch. in vita fol. 789.* Spartanis bellum abſq; denuntiatione fecit, eò quod non tutum judicaret, hoſti indicare quid in animo haberet.

18. Rebellibus etiam & Defectoribus noſtris, qui noſtro ſuberant Imperio, & nulla cauſa ſe ſe eidẽ eximere conati ſunt, denuntiationem facere, neceſſe non eſt: quibuſcum enim bellum non fit, apud illos jura belli fruſtra vſurpamus.

19 Item ſi auxilium ſocijs feramus, bello ſe aduerſus hoſtem defendentibus, noſtrum non eſt bellum illi indicere, niſi fœderatus nobis ſit.

20. Poſt inducias etiam longas, vbi elapſæ fuerint, belli indictione opus eſſe non reputatur: atque has limitationes *ex Mart. Laudenſi. tract. de bello. quæſt. 29.* refert *D. Beſold. p. m. de iure belli. c. 5. n. 4.* Ex quibus

bus

bus omnibus facile colligere licet, cur hiscè temporibus denuntiationes vix, ac ne vix quidem vſurpentur, ſed virtutis aut ſtratagematis loco potius habeatur, vbi quis alterum imparatum & neſcium, ex improuiſo adoriri, ac prius arma ad aliũ finem ſe paraſſe, ſimulare poſſit.

Allhie iſt auch noch ein andere ſonderbare antiquitet zu beobachten/ das nemblich vor alten Zeiten/ ein König: oder Käyſerlich Gebott zum Krieg (welches Heribannus genannt ward) nach gehabtem Rath vnd gemachtem Abſchied/ den Ständen vnd Stätten deß Reichs allenthalben verkündigt worden/ daß ſich jederman/ den die Ordnung erreicht/ wider den Feindt in Bereitſchafft verfaſſen ſolle: Wer ſolchem Gebott zu wider/ entweder fürſetzlich/ oder auß vnerhöblichen Vrſachen/ vnd ohn deß Königs ſonderbahrer Erlaubnuß daheim verbliben/ der ware in deß Königs Bann/ das iſt in Straff 60. ſolidorum gefallen/ die man vnnachläßlich bezahlen müſſen. Sic Rudolphus de Burgundiâ, vt ſe ad bellum contra Nordmannos præpararet, Francis Heribanno denuntiauit. *Frodoard. in Chronic.* 21.

DISCVRSVS. XI.

ADMINISTRATIO BELLI, IN QVIBVS conſiſtat.

HActenus de primò Artis bellicæ objectô, de ijs ſcilicet, quæ ad bellum ſuſcipiendum maximè neceſſaria ſunt, tractatum ſatis: Ordo nunc vt ad ea, quæ ad gerendum requiruntur bellum, rectô quod ajunt pede progrediatur, flagitat.

Sunt autem in bello gerendô, tria obſeruanda potiſſimum: Apparatus, Viri, & Conſilia: R. A. zu Regenſpurg de Anno 1541. §. Nach dem aber folgents der Barbaroſſa. ibi, mit trefflichem Koſten/ in gegenrüſtung zuſchicken rc. cum ſimilib. Hinc *Polybius*, Bella maxima inquit, non niſi maximo prius apparatu commeatus, pecuniæ, telorum, armorum, & exercitus noſtri, & ſociorum factô, rectè ſuſcipi, aut diu tolerari poſſunt. *lib. 2. hiſtor.* 1. Tria in bello gerẽdo obſeruanda ſunt.

Ad apparatum verò referuntur res, ad omnem belli vſum neceſſariæ: quæ in tribus hiſce, Pecuniâ nimirum, Commeatu, & armis, quàm maximè videntur conſiſtere. *Lipſius l. 5. polit. cap. 6.* 2. Apparatus belli quid contineat.

matarum instar, pacem non agnoscerent. Hic nempè illius hæresis genius est, vt quorum animos intus turbauerit, eorũ ad turbandas extra prouincias, jugi semper vtatur ministerio. Itaq; cum Templa prius, & bona Ecclesiastica occupassent, præsulatus deglutissent, non suæ terræ limitibus contenti, vicinos quoque Episcopatus inuasère.

21. Eos tamen cum diffidentia subijsset, ne quæ rapuerant, reddere paulatim cogerentur, authoribus Frederico Electore Palatino Rheni, Christiano Anhaltino Principe, & Ioachimo Ernesto Brandenburgico, cognomento Anspacensi, conspirationem fecère. Sollicitati etiam Vicini Principes, & præter opinionem successit ex voto: Alios auaritia, alios metus judiciorum, alios etiam egestas traxit. Accesserunt itaq; cum alijs magno numero proceribus, Mauritius Hassiæ Landgrauius, Ioan: Fredericus Wirtenbergiæ Dux, & Georgius Fridericus Marchio Durlacensis.

22. Sed quoniam non leue momentum ad rem benè gerendam videbatur, vrbes Imperiales, per omnes Imperij Prouincias variè sparsas, conspirationi adjungere; multorum Senatorum empta proditio est: quorundam autem casu est facta accessio. Interim Imperator, justis legitimisq; de causis, fulmen Imperiale in Ciuitatem Donavvertensem, contorserat: in causa erant, læsæ leges, & in multis violata religio, & in sæculares vsus versa Ecclesiastica bona. Pupugit hoc plurimas Imperij vrbes, eidem omninò culpæ obnoxias

23. Inuitatus etiam Elector Saxo, ob oculos posita paritate causę: qui tamen prudenter homines Tiresiâ cæciores spreuit, nec tam priuatim, quàm publicè in Comitijs conspirationem detestatus, fidus Imperatori suo stetit. Illi autem animis jam armisq; paratis, vnam bellandi occasionem exspectabant, donec tandem per Bohemorum rebellionem in apertum bellũ euenerit. Bohemi enim olim per Ioannem Hussium, & Hieronimum Pragensem in hæresin nefandam tracti: cum eâ turbas illicò, discordiasque sumpserunt, & ab ipsis incunabulis sub famoso suo Zisca & Podiebrachio, publicæ pacis turbatoribus, nunquam ad pristinæ concordiæ integritatem reuersi sunt: Anno igitur 1611. templum sine consensu Abbatis legitimi Domini sui Brunauiæ moliuntur; Imperatorem Matthiam prohibentem contemnunt, conjurationem faciunt: consiliariosque Cæsaris eos ad pacem adhortantis, Anno 1618.

23. Martij à fenestris deijciunt, & dein Matthia defuncto,
Imperatori Ferdinando in Regem Bohemiæ legitimè prius
coronato, per summum nefas, sub defensionis tamen larua,
quasi legitimum Regem nullum agnoscentes, abdicant.

Vnum Ferdinandum qui venditare se posset, tyrannum, 24.
non Regem esse; vtpotè non liberè electum, sed violenter in-
trusum, cum apud Bohemos jus electionis liberæ semper vi-
guerit: Itaque sacrilegè alium sibi Regem tota Germania quę-
runt. A Saxone, Bauaroque contempti, â Frederico Palatino
(vxore ejus Elisabetha ex regio sanguine, regios spiritus du-
dum gerente) gratis amplexibus suscepti, in Bohemiā prope-
ratum est, & quem illegitimè conjurati elegerant, illegitimé
quoq; per summum nefas coronarunt: Mox confœderati su-
pradicti Principes summam illam rerum tempestatem senti-
entes in exitium Imperatoris emerserunt.

Itaque ad arma pari alacritate festinatum est, & in partes 25.
tracta tota propemodum Europa. Pro Palatino stabant Bo-
hemi, Moraui, Silesij, Lusatij, Austriaci superiores, ac demum
Hungari: Stabant etiam supradicti Principes, Anhaltinus fax
omniū. Ioan: Fredericus Dux Wirtenbergæ. Mauritius Land-
grauius Hassiæ. Ioachimus Ernestus Marchio Anspacensis, &
Georgius Fredericus Marchio Durlacensis. Stabant cum ple-
risq; ciuitatibus imperialibus Scoti, Britanni, Batavi, sollicita-
ti Turcæ & Tartari.

Nec defuêre sui, Ferdinando Imperatori fautores. Mag- 26.
no inprimis Reipublicæ Christianæ bono, in fide Cæsari &
Imperio debita, perstitêre Saxo & Bauarus: adfuêre tam reli-
gione quā cognatione tracti, Hispaniæ & Poloniæ Reges, cū
Cosmo Magno Etruriæ Duce, Albertus Serenifs. Belgarum
Princeps. Et cum non tàm Cæsaris, quàm Ecclesiæ res agere-
tur, cū Electoribus Ecclesiasticis adfuit Romanus Pontifex.

Illinc belli Duce Anhaltino, amplius viginti quinq; milli- 27.
bus res gerebatur. Hinc Serenissimus Bauariæ Dux Maximi-
lianus, rebus postea strenuè gestis clarissimus, & cum Ioanne
Tillio, Carolus Longeuallius, Comes Buquoius (quem vnū,
rebus omninò mutantibus, quasi Xantippum Albertus Belga-
rum Princeps, Ferdinando II, patrueli suo submiserat) egre-
gij belli Duces, pari propemodum numero præliabantur.

Huc vsq; ille. de bello Bohem fol. 17. & seqq. Videatur Heluicus in Cæsare Victor. lib. 6. fol. 171. vbi huius belli prinçipium fusè refert.

28. Bellum Danicum

Hoc bellum, mox Anno 1622. secutum est bellū Danicum, vnum quidem titulo, sed victoria multiplex. Hoc enim Magdeburgenses, Brunsvvicenses, Bremenses, Luneburgenses, Megapolitanos, Holsatos, Danos, totam denique Cimbricam Chersonesum, vnâ veluti ruinâ pariter inuoluit: Causa tàm lati belli propè erubescenda, & vnde minimè putabatur, tantum exarsit feralis belli incendium. Quippe cum Ernestus Mansfeldius & Christianus Brunsvvicensis, â capite ad calcem totam popularentur Westphaliam, Ioannem Iacobū Comitem Anhaldinum, & Ioann: Trerclasium Tillium, binos cum suis copijs Cæsaris Generales eo attraxerant, & cum summis vtrinque finibus certaretur, vnà ab omnibus Westphalia miserè lacerabatur. Atqui ne inferioris Saxoniæ circulus vicino quasi incendio corriperetur, assentiente Cæsare, militem scripserat: Conaturus nempe, lecto in Generalem Christiano Quarto Daniæ Rege, ne quid Respublica damni pateretur. Proba causa, nisi illam prauis quibusdam consilijs aliqui corrupissent. Frederici Palatini ejectio multos malè habebat Principes: Præsertim cujus è re maximè erat

29. Socerum Iacobum Sextum magnæ Brtanniæ Regem.

Sed hic pacificus omnino Princeps conditionibus potius, quam armis restitutionem vrgebat: imò vnicum Regnorū suorum hæredem filium, Carolum Walliæ Ducem, in ipsam vsque Hispaniam misit, matrimonium filij cum Regis illius sorore Maria obtulit, & magnam Catholicis in Anglia libertatem promisit, dummodo Palatini ratio haberetur, & restitutionem ejus procuraret: sed nescio quid inchoatum prope matrimonij vinculum soluerit. Tanto certè odio exarsere in inuicem repentè Reges, vt Britannus misso in Galliam filio, Christianissimi Regis Ludouici Decimi Tertij sororem, Henricam Mariam, ei impetrauerit; & rupta cum

30. Hispano pace, nouo cum Gallis matrimonio, nouis fœderibus jungeretur.

Et quoniam restitutionem Palatini pacis legibus desperabant, armis procurandam censuerunt. Hoc autem cum melius & opportunè magis, quam per latera Daniæ Regis (nempe qui paratum, titulo defendendi circuli, exercitum minori suspitione aleret) fieri non posset, Legatos mittunt. Anglia centena quadraginta Ioachimicorū millia, Francia centena Coronatorum cum multis bellatorum millibus pollicebatur.

Insuper vnitæ Belgarum Prouinciæ,naues,copias, & suas vl-
trò offerentes opes,noua subjecta quasi face accendebant a-
nimum. Hæc tanta promissa,hæ oblatæ vires,hæc verborum
lenocinia,totum in bella rapuêre Regem. Cumque bellorum
sumptus & onera,insuper Cæsaris & fortunarum suarum vi-
res, jugi calculo dispunxisset,vt in extremos sumptus paratus
esset, suus in belli societatem circulus necessarius videbatur:
sed fuco opus erat,vt pelliceretur, & faciliores fore ipsi Prin-
cipes,quam circuli ordines, apparebat.

Igitur Lauenburgi conuentus indictus, & nouo fœdere 31.
juncti Rex Daniæ, Administrator Magdeburgicus, Præsul
Bremensis, Dux Brunsvvicus, Megapolitani,& Holsatus Du-
ces: & dudum ad Circuli Saxonici defensionem conscriptas
copias,augendas esse decernunt. Mox vbique noui delectus,
qui suspecti,non vanè,Cæsari, monitoriales sæpe literas ex-
torsere: sed illi literis ad ludibrium, delectibus ad bellum ab-
utebatur.&c. *Wassenberg d lo pag.m.94.& seqq.*

Plura de huiusmodi recentioribus & quidem Italiæ bel- 32.
lis,videri possunt apud *Franc. Guicciardin.* quorum causam *D.Mar-
tha de Iurisd.p.1.c.41.n.40.* partialitati adscribit. Nam licet inquit,
bellorum Italiæ causam alij amœnitati prouinciæ æmulæ vi-
cinis assignent: Alij quia Italia est longa, ita quod duæ extre-
mitates sibi succurrere nequeant. Alij propter celerem muta-
tionem Beatissimi Pontificis,quæ sic solet contingere. *vt Egidi-
us de regim. Princ.lib 4 c.6.* Vel quod Imperator in ea non resideat,
vt Petrarcha Epistolar.lib.vlt.Epist.19.incip. Quote. Vel inter plures Princi-
pes de Iurisdictione dissensio. *Dec.in c.nouit.col.5. De Iudic.* Alij deni-
que acumini ingeniorum, de facili propterea varietatem ap-
petentium,*vt F.Hieron.de Ferraria in lib. de regim.ciuit.Floren.tra 1.c.3.* Veri-
orem tamen Italiæ bellorum causam, esse partialitates ipsius
arbitrati sunt,*Andr.in Princ.tit.De pace tenenda.Iacob.Signorol.in tract. Gallico.
de decem transitib. de Gallia in Ital fol.6* quia vt Salustius, quē citat *Mo-
rus in Republ.Vtopia.fol 26.* Hi, quibus opes nullæ sunt,bonis inui-
dent,malos extollunt,vetera odêre,noua exoptant, odio sua-
rum rerum mutari omnia student. vt dicit *ex Thucyd. Æneas Siluius.
Epist.59.* qui nunquam quiescunt, nec alios quiescere permit-
tunt.Idcirco cum hæ partialitates sint,sicut portæ patentes ad
introducendos inimicos; propterea Galli, Heluetii, Hispani
atque Theutonici,omnes eorum pugnas veniant committe-
re in Italiam,cum maximo Italorum discrimine & jactura, a-

deo vt Itali olim gentium victores, nunc propter partialitates vincentium præda fiant, *vt ait Petrarcha Epist. 96. incip Inter multifida.* De bellis Belgicis, vide *D. Nicol. Burgund.* & *R. P. Fam. Strada Soc. Ies.* de Galliæ; *Relatio Mercure François.* item Germaniȩ bellis, *Theatrum Europæum.* singulariter autem modernus ille Nicolai Heluici Tractatus, qui inscribitur, *Cæsar Victoriosus, siue Theatrum historicæ vniuersalis Catholicor: Protestantium* in folio Francofurti, ante paucos menses impressus.

DISCVRSVS X.

DE BELLI DENVNTIATIONE.

1. Bellum iustum per feciales denũtiatur.

Bellum vt justum sit, per feciales semper denuntiandum, res repetendæ, & nostrȩ apud hostes injurios quærimoniæ exponendæ sunt. *Liuius lib. 4.* Qui enim alicui bellũ indicere constituit, necessariò tenetur id ei prius per Legatos (quos feciales, item patres patratos, Herolot appellant) vel per literas denuntiare, & monere eum, vt præstet quod debet, veluti rem, quam per violentiam detinet, reddat.

2. Deinde si denuntiatione illa, & admonitione spreta, nolit præstare aduersarius, quod petitum est, bellum ei per feciales illos indicit: quem belli indicendi actum, diffidationẽ vocant. *Keckerman, System. polit. lib. 1. c. 29.*

3. Est iuris diuini.

Et hanc denuntiationem juri Diuino consentaneam esse, apparet, *Deut. c. 20.* vbi ita scriptum legimus: Si quando accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacẽ. Si receperit & aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo: Sin autem fœdus inire voluerit, & cœperit contra te bellum, oppugnabis eam.

4. Est etiam iuris gentium.

Atque hunc morem Ethnici, priusquam venirent ad arma, solenniter seruare solebant: Nam Carthaginenses cum bello petere vellent Romanos, hastam miserunt Romam. *Cælius lib. 2. lect. antiq. c. 16.*

5. Mos Romanorũ.

Similiter obseruarunt Romani. *Varro lib. 2 de vita populi Romani.* Priusquam, ait, indicerent bellum, ijs, à quibus injurias factas sciebant, Feciales Legatos res repetitum mittebant quatuor, qui si postulata impetrassent, fœdus cum ijs feriebant, sin minus, re deliberata bellũ indicebant. *Liuius item lib 1. dec. 1.* Legatus

inquit

inquit, vbi ad fines eorum venit, vndè res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) audi Iupiter, clamat, audite fines (cujuscunq; gentis sunt, nominat) audiat fas. Ego sum Publicus Nuntius Populi Romani justè, pieq; legatus venio, verbisq́; meis fides sit. Pergit deinde postulata. Inde Iouem testem facit: Si ego injustè impieque illos homines, illasq́; res dedier nuntio Populi Romani mihi exposco, tunc patriæ cõpotem me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines suprà scandit, hæc, quicunq; ei primus vir obuius fuerit, hæc, portam ingrediens, hæc, forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendiq; jurisjurandi mutatis, peragit. Si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, Bellum ita indicit. Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, Dijq́; omnes cœlestes, vosq́; terrestres, vosque inferni audite. Ego vos testor, populum illum (quicunq; est nominat) injustum esse, neque jus persoluere, sed de istis rebus in Patria maiores natu consulemus, quo pacto jus nostrum adipiscamur.

Cum his Nuntius Romam ad consulendum redit. Confestim Rex ex his fermè verbis Patres consulebat. Quarum rerum, litium, causarum condixit Pater patratus Populi Romani Quiritium Patri patrato priscorum Latinorum, hominibusq́; Latinis: quas res non dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit, ei quem primum sententiam rogabat, quid censes? tum ille; puro, pioque duello quærendas censeo, itaq; consentio, consciscoq;. Inde ordine alij rogabantur: quandoq; pars maior eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum: Vt Fecialis hastam ferratam, aut sanguineam præustã, ad fines eorum ferret, & non minus tribus Puberibus præsentibus diceret: Quod populi priscorum Latinorum, hominesq́ue prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt. Quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis latinis jussit esse, Senatusq́; populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, vt Bellum cũ priscis Latinis fieret: ob eam rem ego, Populusq́; Romanus, Populis Priscorum Latinorum, hominibusq́; priscis Latinis Bellum indico, facioq́;. Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. *Bocer de bello c. 5. n. 5. lib. 1.* 6.

Ex qua re videmus, quod non statim post denuntiationem 7. Denuntiatis spatium relin-

quendũ est. factam, ad arma & hostilitatem progrediendum (quemadmodum Cyrus, qui Arminiæ Regi bellum simul intulit & indixit. *Xenophon 2. Institut Cyri*) sed spatium relinquendum sit ei: cui bellum indictum est, vt se quoque aduersus vim præpararé, vel an cedere malit, deliberare possit, quod spatium, vt modò dictum, apud Romanos trium & triginta dierum erat.

8. Solennitates denuntiationis variæ erunt

Et hanc quidem belli denuntiationem multis sæculis obseruatam, solennitates verò alijs modis celebratas, & secundũ cuiusq; regionis morem, continuatas fuisse, passim testantur Historiæ. Bellum enim non censebatur legitimum, nisi præcessisset denuntiatio. *Gentil. de Iure belli l. 2. c. 1.* Et hic mos etiam apud Turcas solennis & receptus erat. **R. A. zu Augspurg** de Anno 1566. **§. auff vnsere weiter.** in fine ibi: **auff solchen fürgenommenen Hauptkrieg/ offentlich seinem brauch nach** publicieren, **vnnd außruffen lassen.** Sic Antiochus cũ inuaderet Ægyptum, missus ad eum á Romanis Legatus Popilius est, qui nuntiauit Antiocho populi Romani nomine, vt cederet ex Ægypti finibus, neq; Iuniorem Regem Philometorem bello infestaret: nam statuisse Romanos, sua ope in Regno eum cónseruare. Ad quæ respondit Antiochus, se deliberaturum secum, quid esset facturus: cæterum nullum deliberandi spatium concedere volebat Popilius, sed hasta sua circulo circa Antiochum ducto, jubebat fateri eum jam jam, priusquam excederet circulo illo, cedere ne vellet ex Ægypto, an non: Territus hac seueritate & constantia Popilij Antiochus, (nouerat enim & metuebat potentiam Romanorum) vltro se cessurum promittebat. *Carion. Chronic. lib. 2. fol. 155.*

9. Sic quoq; *Froissard. hist. lib. 2.* postquam Ioannes, *inqait*, Heinrici Castiliæ Regis filius, ex communi prouinciarum & ordinum voluntate in regni successionem admissus est, Ferdinandum Lusitaniæ Dominum ea res grauiter offendit, puta, eum, in amplissimæ ditionis administrationem euectum, exhæredatis regijs filialibus, quarum ille vnam Lenclastre, alteram illius frater, matrimonio sibi junxerat. Commotus igitur rei indignitate, bellum denuntiauit Hispano, petitis ab Anglo suppetijs.

10. *Idem lib. 4. fol. 168.* Galleatius Mediolani Dux ait: Comiti Sabaudiæ, cuius sororem duxit, aureorum centum millia dependit: Filium habebat ejusdem nominis, qui Ioannis Regis Galliæ filiam vxorem habuit, depensis francorum sexcentis millibus,

pro liberatione soceri sui Anglis obligati. Iunioris Galleatij filia Valentina, Ludouico Duci Aurelianensi, Caroli VI. fratri germano nupsit, verū non prius, quam ille futuro genero decies cētena francorū millia numerasset: Sed à morte Patris Galleatius Iunior Patruum suum Barnabam ex insidijs captum necauit: Valentina verò Duci Aurelianensis Vxor, multum ambitiosa mulier, nihil æque optabat, atque maritum ad regij sceptri fastigium, qualibet etiam arte, peruenire. Pleriq; adeò de illa suspicati, quod ipsius veneficijs mens esset excantata Regi, propterea quod Filiū sustulisset è conjuge formosum & æqualem regio: dum enim vterq; puer in cubiculo ex more colluderent, abiectum est pomum veneno tinctum in eam partē, vbi regius erat: sed puer quod mirum videri possit, abstinuit: & alter postea cum non obseruaretur, arreptum illud vbi degustasset, paulò post exspirauit. Galleatius Pater vbi hæc de filia comperit, vehementer concitatus, ad Gallum misit Legatos: qui cum minus patienter essent auditi, ille sub idem tempus, quo in Hungariam expeditio fieri cœpit, bellum denuntiauit in Galliam.

Similiter Eduardus Quartus Rex Angliæ, Ludouico XI. Regi Galliæ bellum denuntiauit. *Cominæ. in Epitom. hist. lib. 5. fol. m. 492.* Eduardus inquit: antequam Daruerno proficisceretur, datis ad Regem literis, bellum ei denuntiauit. Earum literarum, quæ sanè perquam eleganter sermone Gallico fuerunt conscriptæ, hæc erat summa: Vt Galliæ possessionem, quæ jure ad se pertineat, sibi reddat, quo nobilitatem & ordinem Ecclesiasticum pristino juri & libertati restituat. Id si non impetret, earum calamitatum, quæ postea sint ex hac injuria nascituræ, culpam à se remouere: Quæ quidem contestationis formula est vsitata Principibus, dum alter alterius hostem se profitetur. Rex vbi solus eas literas legisset, in Vestiarium se recipit: & accersito feciali, incipit: Sibi certò constare, Euardum nō sua sponte, sed impulsum à Carolo, & multitudine huc descendisse &c. In eam rem vbi multa dixisset, dabat ei trecentos aureos, & si pacificaretur, promittebat mille: palam verò jussit ei dari triginta vlnas pretiosissimi panni serici. Fecialis ad ea respondit, se quidquid ad pacem vllo modo conferre possit, libenter esse facturum: existimare se Regem Eduardum non fore difficilem aut nimis durum. &c. *Hæc ille.* 11.

Legitur etiam apud *Facium lib. 6. p. 169.* Chirothecâ militari ob- 12

bus omnibus facile colligere licet, cur hiscé temporibus denuntiationes vix, ac ne vix quidem vsurpentur, sed virtutis aut stratagematis loco potius habeatur, vbi quis alterum imparatum & nescium, ex improuiso adoriri, ac prius arma ad aliũ finem se parasse, simulare possit.

Allhie ist auch noch ein andere sonderbare antiquitet zu beobachten/ das nemblich vor alten Zeiten/ ein König: oder Käyserlich Gebott zum Krieg (welches Heribannus genannt ward) nach gehabtem Rath vnd gemachtem Abschied/ den Ständen vnd Stätten deß Reichs allenthalben verkündigt worden/ daß sich jederman/ den die Ordnung erreicht/ wider den Feindt in Bereitschafft verfassen solle: Wer solchem Gebott zu wider/ entweder fürsetzlich/ oder auß vnerhöblichen Vrsachen/ vnd ohn deß Königs sonderbahrer Erlaubnuß daheim verbliben/ der ware in deß Königs Bann/ das ist in Straff 60. solidorum gefallen/ die man vnnachläßlich bezahlen müssen. Sic Rudolphus de Burgundiá, vt se ad bellum contra Nordmannos præpararet, Francis Heribanno denuntiauit. *Frodoard. in Chronic.* 21.

❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

DISCVRSVS. XI.

ADMINISTRATIO BELLI, IN QVIBVS consistat.

HActenus de primo Artis bellicæ objecto, de ijs scilicet, quæ ad bellum suscipiendum maximè necessaria sunt, tractatum satis: Ordo nunc vt ad ea, quæ ad gerendum requiruntur bellum, recto quod ajunt pede progrediatur, flagitat.

Sunt autem in bello gerendo, tria obseruanda potissimum: Apparatus, Viri, & Consilia: R. A. zu Regenspurg de Anno 1541. §. Nach dem aber folgents der Barbarossa. ibi, mit trefflichem Kosten/ in gegenrüstung zuschicken rc. cum similib. Hinc *Polybius*, Bella maxima inquit, non nisi maximo prius apparatu commeatus, pecuniæ, telorum, armorum, & exercitus nostri, & sociorum facto, rectè suscipi, aut diu tolerari possunt. *lib. 2. histor.* 1. Tria in bello gerẽdo obseruanda sunt.

Ad apparatum verò referuntur res, ad omnem belli vsum necessariæ: quæ in tribus hisce, Pecuniâ nimirum, Commeatu, & armis, quàm maximè videntur coosistere. *Lipsius l. 5. polit. cap. 6.* 2. Apparatus belli quid contineat.

Vnde prudentissimus Atheniensium Pericles *apud Thucyd. lib. 1* nisi ex præparato ait, hæc omnia habeantur omnis de bello cogitatio, frustranea erit, irrita, ac vana; parandum siquidem prius, quàm exercendum bellum. *Veget. 3 cap. 3.*

Si enim illi, qui profectionem aliquam instituerunt, de comitibus, de viatico, de itineris conditione, alijsq; de rebus cogitent: Arcem item ac domum exstructuri, Ichnographiam & Schenographiam, operis futuri delineationem, ante videre cupiant, parent cœmētum, ligna, lapides, aliaq; ad eiusmodi architecturam necessaria: Quanto magis diligens ac prouidus Princeps, priusquam suscipiat bellum, de copijs, expensis & necessarijs ad id rebus sollicitus, eiq; nihil prius, nihil antiquius esse debet. *Thucyd. lib. 2.* Sed de his fusius discursu seq.

3. Viri quid denotēt

Alterum in bello gerendo, quod spectandum maximè, Viros dixi, per quos nihil aliud, quam multitudo armata, quæ est vel ad impugnandum, vel repugnandum apta atque idonea intelligitur: quæ bifariè rursus vel in Duces, aut in Milites, equites vel pedites, quibus in bello summoperè opus, diuiditur. *Lips. d. lo. c. 7.*

4. Consilia belli quid comprehendant.

Consilia sequuntur, quibus arma profectò temperanda, vt neque temerè & incautè bellum inferatur: nec nimis diu geratur, nouaque siti ad alia aliaque properetur, sed in quæsitis potius, aut relictis acquiescatur. Magnos enim Duces plura consilio, quàm vi perfecisse, *refert Tacit. 2. annal.* & Cæsar *Comment. 1.* definijt, Non minus esse Imperatoris consilio superare, quàm gladio. Qua de re infra etiam fusius.

5. De requisitis administrationis belli.

Atque huiusmodi ad administrationē belli necessaria requisita, singulariter etiam attingit Amiratus, dum ita loquitur. Suscepto igitur hoc modo bello, ex Reipublicæ voluntate pariter, atque sua, cum opus est ac res poscit, cum iustæ causæ intercedunt, cum integrum est Reipublicæ & commodum, sic ejus difficultatem rex atque laborem sustineat, vt sibi imperij salutem commissam esse arbitretur: itaque præter ingenitam illam animi sui excellentiam, roburque inuictum: quod non in eo tantum, sed quouis etiam in viro probo, requirimus: curam, industriam, prudentiamque suam in rebus apparandis, quærendis, instituendisque ad necessarium bellum adhibeat: Quemadmodum enim ineptus sit, qui findere ac operari quidquam velit, nisi

accom-

accommodato instrumento, ita res bello gerendo necessarias, cùm sit susceptum semel, rex paret atque instruat, necesse est, Necessaria verò sunt milites, apparatus, tormenta, machinæ, commeatus, reliquaq; omnia, quæ belli vsus requirit: quibus parandis, tum suas ipse opes, tum Reipublicæ impendet, quandoque vtriusque in eo agatur vtilitas, & pari cura in hanc partem vterque incumbere debeat. *lib. 2. de regis institut. fol. m 962.*

Cæterùm cum nemo omnium eodem animi impetu cùm bellum, tum cæteras quoque res gerendas exsequatur, quo in ipsa consultatione sine metu cum fiducia quadam delibe-rat: sed cum securitate quidem audacter de rebus futuris omnes decernamus, vbi verò ad rem & periculum ventum est, animus metu deficiat. *Thucyd. lib. 1.* Idcirco, aut bellum Reipublicæ prorsus dissuadendum, aut certè, ne aliàs in contemptum hostium veniamus, alacriter et pro dignitate gerendum esse, monet. *Liuius lib. 5. in orat. Appii Claudii.* 6, Principia belli feruentiora esse solét.

Verùm difficilis hac in re, inter Politicos & rei militaris expertes, quæstio exoriri solet: Vtrum nempe (vbi duo inter se bella decreuerunt) hostem domi exspectare, an verò potius extra territorium suum, in alieno & hostis sui solo eundem anteuertere expediat? Et certe in hostili agro bellum gerendum, ibique hostem nostrum aggrediendum esse, validis deducit argumentis. *D. Vernulæus.* Cùm enim olim inquit, apud Antiochum Syriæ Regem de bello Romanis inferendo, regni proceres militiæque Duces consilium inirent, nec omnium inter se voluntates consentirent, Victoriosissimus Hannibal, cui nunquam vel fortitudo ad hostes superandos, vel astutia ad circumueniendos defuit, opprimi Romanos, nisi in Italia, posse negauit: Quam quidem sententiam suam, non alio, quam suo exemplo confirmabat, quod nimirum tum prius à Romanis victus esset, postquam Italiâ relictâ Carthaginem reuersus, signa cum Scipione contulisset. *Iustin. lib. 31.* 7. Vtrum expediat hostê in solo proprio exspectare.

Nam licet non desit aliquis hostibus animus, quos aræ & foci, quos vxores & liberi, quos supplex & manus protendens patria, ad periculum propulsandum vocabit, maior tamen semper irruentium fiducia est, & audacia, quam resistentium. Vnde cum ex Hispania ruptis Alpibus in Italiam Hannibal, tanquam fulmen quoddam excussum è cœlo 8.

descenderet. Inferimus bellum inquiebat infestisq; signis descendimus in Italiam, tantò audacius, fortiusque pugnaturi, quanto maior spes, maiorq; animus inferentis est vim, quam arcentis. Eiusdem animi Scipio fuit, cui deuicta Africa cognomentum dedit. *Liuius lib. 28.* Cum enim incubantem Italiæ iam tot annis Hannibalem videret, exercitum in Africā transmisit, & eam Carthaginensibus necessitatem imposuit, vt si patriæ suæ consultum vellent, ex Italia Hannibalem reuocare deberent. *Polyb. lib. 1.*

9. Vterque sanè probro sibi duxisset, Scipio quidem, si cum Carthaginensibus extra Africam, Hannibal verò, si cum Romanis extra Italiam conflixisset: Accedit cū grauissimæ quotidie querelæ de bellorum incommodis audiantur, an non illæ cessabunt, si bellum in hostilem agrum transferamus? tunc enim non nostra, sed hostili præda miles onerabitur; tunc nō ex nostris, sed inimicorum horreis annonam sibi exercitus inueniet; tunc non patria, sed hostilis prouincia opibus exhaurietur, tunc vltima rerum desperatio plebem in Principes ac Magistratus suos concitabit. At si domi atq; intra patriæ fines hostem exspectemus, quantis tum, obsecro, malis patria vniuersa conflictabitur, cum hinc hostiles copiæ, inde nostræ prædas agent, omnia concutient, & depopulabuntur?

10. Neque enim benignius noster miles, quàm hostis aget; ex æquo vterque grauis erit, vterq; seu ab hoste, seu ab amico prædam exspectabit. Ac tunc sanè verendum erit, ne populariumanimi deijciantur, & in seditionem proni de patria desperent. Quanquam quænam illi spes esse potest, qui in regionis suæ viscera hostem admisit? An suorum manus ad arma vocabit? at hi, aut internecione deleti iam erunt, aut in captiuitatem abducti; an tributa, & quæcunq; bello necessaria exiget? at illi fortunis exuti, & ab hoste penè oppressi, nihil præstare in summa rerum inopia poterunt. Quid? quod ex hostium prouincia, si in eā exercitus irrumpat, miles omnis aletur? Verè Cato, miles si strenuus est, ex hostico alatur; sin ignauus, indignus nomine Romano est.

11. Quid? quod hinc quoque militum stipendia parabuntur, si oppidatim, ac pro facultatum ratione, certa militibus numeranda pecunia exigatur? Dabunt hostilis agri ciues, & libēter numerabunt, si milites à direptionibus reuocentur, & sacra domus vnicuiq; sit sua.

Despe-

Desperare de victoria videtur, qui non aggredi cupit, sed se tantum tueri: primus ad victoriam gradus est hostem terrere, secundus aggredi. Si adesset Agathocles Syracusanorũ Rex, testaretur, tùm se à Sicilia bellum auertisse, cum illud in Africam transtulit, & Carthaginensium muris terrorem incussit; quo tempore, qui domi se defendere, suamq; & suorũ salutem tueri vix potuerat, postquam in hostili agro hastas fixit, & vexilla expandit, vidit deficientes ad se Africæ ciuitates, & prostratas sub armis suis Carthaginensium legiones. Nimirum ita fit, vt victoris fortunam vrbes sequantur, & victum deserant, ne eius calamitate inuoluantur. Dicere idem Agathocles solebat, aliter in patriâ, aliter in hostili terrâ bellũ geri, quod hic suis armis hostis vincatur, & præstare belli sumptus cogatur: periculosum equidem est, sed pericula prudentiam acuunt, & vincendi necessitatem adferunt.

Agis Lacedæmoniorum Rex, cum illi contra Ætolos bellum esset, occupato Peloponesi transitu in eorum terras exercitum immisit, & victoriam reportauit. Taceo Hunnos & Vandalos, qui profectò tot lauros, quibus vertices suos ornauerunt, non domi, sed in alienis prouincijs collegerunt. Nemo Cyrum obijciat à Thomiri in Schytia cæsum; sua imprudentia in insidias est præcipitat⁹. *Iustin. lib 1.* Nemo Cimbros in Italia profligatos alleget; dum apud Venetias, quo ferè tractu Italia molissima est, morantur, ipsa soli cœlique clementia robur eorum elanguit, & dulcedine vini mitigati, facilem de se victoriam Mario reliquerunt. *Flor. lib 3.* Loquantur Scipio, Alexander, Hannibal, & alij sexcenti: Patuit vniuersa Alexandro Asia, dum illam inuasit; cessit Romanis terrarum Orbis, dum eius Principes ac populos sunt aggressi. Si communis est bellorum alea, nos illam & primi, & in hostili agro jaciamus, ac cum Cræso prudentissimo apud Cyrum Consiliario dicamus, Si hostes in terram nostram receperimus, periculũ est, ne fugati omne imperium amittamus. *Herodot. lib. 1.* 13.

Vt igitur bellum sit felix, in hostium prouincia, non in patria gerendum est. Præsto sint fidissimi ductores, qui fluuiorum, syluarum, montium, vallium, omnium denique viarum peritissimi sint. Subuehatur annona, & eius semper inposterum inuehendæ oportunitas diligenter seruetur, donec ipsa commeatum hostilis terra subministrabit. Occupentur in alienam Prouinciam transitus, & munitionibus subitò exci- 14.

tatis, firmentur. Interea ne quod patria periculum inuoluat, constituta in limitibus oppida firmissimis præsidijs custodiantur, & omnes in prouinciam nostram aditus hostibus intercludantur. Sit fidus ac vigilans Patriæ Gubernator, qui proborum Magistratuum consilio necessaria susceptæ expeditioni mittat, Ciues in officio contineat, securos omnes conseruet, ad omnes & hostium & exterorum Principum motus attendat, & quandoque si opus sit, mediocri aliqua manu inferentes vim hostes arceat ac repellat. *Hæc ille. de Bello feliciter gerendo, Orat, 5.* Huic etiam opinioni assentitur Gallicus ille scriptor, *Ioan. de Marnix sect. 8. resol. 11.* vbi ad finem hanc insuper rationem subiungit.

15. Porro ad alium oppugnandum, illuc quoque induci Principes solent, si scilicet inter alterius subditos aliquos habeant rebus suis clàm fauentes: aut si ipsos subditos nouerint inter se discordes. Quibus tamen rebus non temerè fidendum est: Siquidem illi ipsi sæpe, qui omnem fauorem atque opem polliciti fuerant, facilè resiliunt, ac primi sese opponunt: & instante communi periculo, dissidentium animi consiliari solent. Sic cum in Hispania Carolo V. regnum adepto, plebs contra Optimates insurrexisset, & Galli hac vsi occasione, Nauarræ regnum aggressi essent, omnes, velut ad commune restinguendum incendium, accurrerunt. Adstipulatur quoq; *Canonhier in discurs. polit. ad Tacit. pag. m. 193.* vbi sedecim rationes adfert.

16. Aliqui in prædicta quæstione distinguunt.

Distinguendum verò in tam periculosa re cum aliquibus judicat. *D Besold. p. m. de Iure belli c. 6. n. 4.* scilicet inter loca & Regiones: Cum enim quædam Regiones munitæ, ciuibus quoque rei militaris peritis & fortibus instructæ: aliæ vero contrà his destitutæ reperiantur: quibus longè à patria bellum gerere tutius esse: illis autem melius domi geri existimat: Siquidem in patria clades min⁹ periculosa existat, si ciues sint exercitati, inibique maiori commoditate administretur bellum. Quam ob causam Schytas domi semper hostem suũ exspectasse legim⁹ apud *Iust. lib. 1.* E contra verò Turcas, non nisi in meditullio Imperij sui, vincibiles esse, multorum est opinio. *Thesoro. polit. p. 1. fol. 149. rel. 11. del. Turco per tot.*

17. Et huc quidem pertinet disputatio illa Demosthenis & Phocionis, *apud Plutarch in Phocion. f. 309.* quorum ille contra Philippum extra fines Athenarum pugnandum esse: hic verò nihil referre, existimabat; nec dispiciendum, vbi bellũ gerendum,

sed

ſed quomodo victoria obtinenda: monitus certè ſententia *Xenophontis.* Quod nimirũ humana ſapientia nihil certius, quod optimum eſt, ſeligere noſcat, quàm ſi quis hoc, quod ſors obtulerit, agat. *lib 1. Inſtit. Cyri. ad finem.*

Ac quamuis *Mich. Montaigne.* plures pro vtraque opinione rationes adducat, eandem tamen cum Xenophonte fouere ſententiam videtur, poſtquam concludit: nihil hac in re certi ſtatui poſſe, cum in bello, præſertim, etiam optimè deliberata, triſtem ſortiantur quandoque euentum. *Nous auons bien accouſtumé de dire, auec raiſon, que les euenemens & yſſues dependent notamment en la guerre, pour la plus part de la fortune: la quelle ne ſe veut pas reger & aſſuiettir à noſtre diſcours & prudence. lib. 1. des eſſais, c. 47. fol. 261.* 18. Aliqui putant nihil certi deſuper ſtatui poſſe.

Interdum enim hoſtis, domi quoque exſpectatur, ſed exercitus eidem opponitur, tali in loco, vt vbicunque ingruat, commodiſſimè occurri queat; *qui eſt lieu propre pour faire teſte à l'ennemy, quelque part, qu'il vueille marcher; car c'eſt au milieu de la frontiere. Bellay, lib. 1. fol. 13.* præſertim in regionibus munitis & anguſtis, quo caſu inuadens non tàm ingreſſum, quàm eius exitum potius reſpicere debet. 19.

Quemadmodum Leopoldus Auſtriæ Dux, cum de inuadendis tribus Heluetiorum pagis conſultaret; fatuum ſuum per iocum, ecquidnam ipſi videretur, interrogaſſe dicitur: Qui conſultatis omnibus de ingreſſu in hanc terram, quidem omnes, de exitu vero neminem deliberantem audire reſpondit: Cuius vox, magno quidem riſu tunc excepta, ſed prudenter eum reſpondiſſe, poſtea euentu comprobatum fuit. *Meland. Iocoser. 1. n. 70.* 20 Dictum Fatui cuiuſdam.

Vnde ſapientiſſimus *Thucyd.* alienis conſilijs, alienoq; ductu non temerè, nec facilè cum exercitu in loca Duci ignota (niſi validus ipſius ſit exercitus, reditusq; rationem ſibi prius planè compertam, & à duce viæ, obſides habeat) pergendum eſſe, fideliter monet *lib. 3.* 21

Sed hac de re vid. *Bodin. de Republ. lib. 5. c. 8.* & *Amirat. lib. 18 diſc. 8. fol. m. 572.* Item de præceptis offenſiui belli; vide *Ioan. Boter de modis Imperii optimè adminiſtran. lib. 6 c. 7. fol. m 214. & Traduc. in Turca vincibili f. 295.* Item de incommodis ſubditorum, quorũ Princeps aliis Principibus ſiuè Exteris populis bella inferre moliuntur, *Gueuarra in horologio Princip. part. 3. fol. m. 84.*

DISCVR-

DISCVRSVS. XII.

DE APPARATV BELLICO, VBI DE PECVNIA, ærario, & commeatu.

1. Continuatio. PRæcedenti discursu de tribus administrationis bellicæ, requisitis, & inprimis de apparatu, qui pecuniam, commeatum & arma complectitur, obiter dictum est; de quibus nunc fusius.

2. Pecunia est neruus belli. Et quidem ratione pecuniæ, nullum dubium erit, quin ea non solum oraculum, sed etiam animam quasi & omne robur bellis elargiri videatur. *Thucyd. lib. 1.* Apud Rerumpublic: enim gubernatores pecuniam neruos esse belli, perinde indubitatum axioma est, vt apud Mathematicos, totum sua parte maius esse. Proinde cum Mutianus naues, milites, & arma congregauisset, nihil æque eum, quam pecuniarũ conquisitione (eas belli ciuilis neruos dictitãs) fagitasse, fassus est. *Tacit. lib. 18.* Et quidem non solum ciuilis, sed cujuslibet etiam belli: vnde *Cicero pro lege Manil.* Vectigalia, neruos Reipubl. semper duximus esse asserit.

3. Et *Liuius* ore Asdrubalis affirmat. Annibalem non modò largitionibus loca quædam difficilia transiuisse, neque auxilia Gallorum sine pecunia conduci potuisse; sed se ipsum inopẽ tantum iter ingressum, vix penetraturum ad Alpes fuisse. *lib. 23.* Hinc Prouerbij loco vsurpare Hispani solent.

No ay escudo como escudos,

Asi en guerra, como vn pàz.

Eyzaguirre. n. 864. Et Itali. *Denaro è vn compendio del poter humano. Botero de detti 1. fol. 78.*

Qua de re eleganter *Tacit.* Eò namq; cessantibus, ait, Saturnijs sceptris, in ferreo hoc sæculo res redijt, vt neque quies gentium sine armis, neque arma sine tributis & pecunijs haberi possint, sed bello salus Imperij, siuè sub vnius dominatu siuè alia Reipublicæ formã viuas, quærenda, adeoque pecunia exigenda sit. *Mecæn. ad Augusti: apud Dion. lib. 52.*

4. Inde namque militares copiæ, salario percepto hostibus resistunt, & collatores â barbarorum incursionibus, & truculentia vindicant, dein agros & ciuitates â latronum, aliorumque

que incompositam vitam sectantium irruptionibus, agendis excubijs defendunt, ex illa deniq; ciuitates, & muri itidem restaurantur, *Iustinian.in Nouel.149,c 2.§.ac f.anè.* vt qui pecuniam neruũ Reipub. *Plutarch in Cleom.* vitalemque eiusdem spiritum dixerũt.

Atq; hoc ipsum ex Demosthene *Iustus Lipsius* rectè explicasse videtur, cùm ait: Quemadmodum enim nerui secundũ Medicorũ doctrinam ex capite humano manantes, per totũ corpus diffunduntur, vim roburq; eidem tribuunt. *Galen.lib.8. de administ.anat.* tumquoq; plenitudine sua & inanitate periculosissimas conuulsiones creant. *Hippocr.lib.2.de loc.aff.* ita pecunia solida Imperiorum compages, & opus sunt opes, nec sine ijs fiet, quod opus. *lib.4 c.9.* 5.

Experti id sunt Lacedæmonij, sed exemplo sibi ipsis funesto: Cùm enim præceptorum Lycurgi obliti (qui propterea ciuibus auri & argenti vsum ademerat, vt peregrinos Imperij Lacedæmoniorum, & Lacedæmonios Imperij peregrinorũ lacesseret cupiditas) in alienas possessiones conuerterent oculos, deficiente rerum gerendarum neruo pecunia, Reges exteros sollicitare non cessarunt, quo ad amicorum ope destituta, Respublica corrueret. *Bodin. de Repub.lib.6 cap.2.* 6.

Ipsa quoq; testis est experientia, quòd ob nummorum defectum, arma de manibus excutiantur, aut frigidè, gelideque tractentur, leges sileant, disciplina iaceat, vigeant deprædationes, locum sacrilegia inueniant: Non senum quiritationes, non matrum lachrymæ, nõ in cunis adhuc vagientium infantum arridentes vultus, ocelli blandientes, militem moueant: ipso sæpè classici in cantu stipendia flagitentur, seditiones ac tumultus excitentur grauissimi; signa deferantur. 7.

A Quinto Flaminio Philopomenes Acheorum Dux irrisus, ac manus & crura sed non ventrẽ, habere dictus fuit; quod ab equitatu & peditatu præclarè paratus instructusq; esset, at pecunia careret. Vt Lucerna qui opus habent, oleum eidẽ infundunt: ita etiam stipendijs opimis, præmijs amplissimis, ingenia erecta, excelsa, heroica; ad res magnas, in bello gerendas excitantur. *Boetr.de bello c.13.n.6.* 8.

Et quamuis absurdissimus ille Pseudopoliticus *Machiauel.lib.2. cap.10.* contrarium quidẽ, leuioribus suis argumentis, pecuniã nimirũ ad bellum nõ adeò necessariam esse, persuadere conetur: quotidiana verò experientia ostentosam eius opinionem sufficiẽter elidat, eũq; ex abundãti cõfundat. *Can.hier. d.lo.f.m.202.* 9. Machiauelli contraria opinio.

Eius tamen opinionem, etiam hodierno tempore, nonnullis in locis locũ habere, non absq; ratione existimare posset aliquis, quando nimirum experientia docet, eos, qui aut subditos bellicæ deuastationis penitus inexpertos, adeoq́; ad contribuendum inexcusabiles habent, aut vbi Domini à subditis suis frequenti per eos exactione facta, vtilitati propriæ consulentes, non pauperiores, sed ditiores redditi, vel etiam qui ex præterita hostili deprædatione non ad tantam, vt ipsi præ se ferunt inopiam redacti sunt, quin adhuc aliquid residuæ ipsorum vires ad subueniendũ Vniuersitati suppeditare possint, nihilominus tamen, non tantum in conferenda (vigore matriculæ, aliorumq́; pactorum) pro belli subsidijs destinata sua quota tardiores, sed etiam nonnunquam planè cõtumaces & refractarios existere? quorum occasione, non tam reliquorum Imperij Statuũ onera insupportabiliora redduntur, quam etiam æmulationes, inuidiæ, ac prouenientes exinde ruinæ, concitari, adeoq́; felices nostri exercitus progressus, qui moram nullam patiuntur, facilè impediri possunt

10. Ac certè, hunc in modum plerumq; id euenire solet, quod iam olim Græcorum quendam de Lacedæmonijs ad suos, dixisse ferunt. Quamobrem inquiens, cum non vna sit communis eorum deliberatio, sed res ad diuersas ciuitates longo ordine referendæ sint, non potest subito perfici, quod opus erat. Nam & gentes diuersæ sunt, & suffragia parem vim habent, & singulæ suam vtilitatẽ spectant. Quæ res moram & impedimenta deliberationibus afferunt. Alij maximè volunt puniri aliquem, alij contra minimè volunt suas res absumi, & tardè conuenientes, exiguo spatio de publicis negotijs deliberant, plus temporis tribuentes priuatis controuersijs, & quilibet putat sua vnius negligentia non impediri bonũ publicum, & id alijs curæ fore pro ipso, Sic cum omnes cogitant, interea bonum publicum perit omnium culpa, cum quidem se causam esse non animaduertant. Præcipuè verò impedientur inopia pecuniæ, quam cum lentè conferent, moræ incidunt: Belli autem occasiones non exspectant nostram tarditatem. *Thucyd. lib. 1 fol. 142.*

Et hîc quidem singularem Turcarum sedulitatem silentio præterire nequeo: Zumahlen sich der Türck einer hochverwunderlichen Geschwindigkeit/ wann er zu kriegen vorhabens ist/ noch jederzeit gebraucht hat/ dann so bald er sich darzu anfangt zu rüsten/

thut er ſeine Pfenning Cammern auff/ vnd greifft ſein bahres Gelt an/beſoldet darauß die Knechte/machet ſich mit Wehr vnnd Waffen gefaßt/vnd rüſtet alles was zu vorhabenden Krieg dienſtlich vñ noth-wendig iſt. Solches Gelt / ſo jhme auff den Kriegskoſten geloffen/ erſetzet er nachmalen wider auß den Stewren/Schatzungen/vnd an-dern Aufflagen/ſo er auff ſeine Vnterthanen legt. Wer aber kein Gelt hat/das auff ſolche Zufäll wartet / weil er auff Weeg vnd Mittel ge-dencket/wie/vnd wo er es auff- vnd zu wegen bringen wölle / entgehet jhm gemeinnigklich in deſſen/die komliche Zeit etwas nutzliches auß-zurichten/ja er verleuret offtermal alle Gelegenheit/dardurch er het-te mögen zum Sieg gelangen.

Æratium itaque duplex habendum eſt; quod ornamen- 11. Ærarium duplex.
tum pacis,& belli ſubſidium ſit. *Cic.pro leg. Manil.* ex quo poſſit Princeps amicos beneficijs obſtringere, indigentib⁹ ſuppeditare,& inimicos iure vlciſci. *Diog.apud Stob.e.Simanca de Repub. lib.3. c.15. fol. m. 140.* ſiquidem *ſecundum Diuum Thomam* Principi Diuitiæ atque etiam Theſaurus,quia ſine illis congruè regnũ regere nequit, neceſſaria ſunt: Eſt enim pecunia inſtrumentum rerũ agendarum,& quaſi fideiuſſor futuræ neceſſitatis, quia continet omnia,ſicut eorum pretium: Quod ſi quilibet priuatus eâ indigeat, Princeps quidem multò magis: nam cum magnificẽtia,virtus Principi ſit propria,magnos certè ſumptus requiret, vnde pecuniis abundare debet; vt domui ſuæ prouideat, & ſubiectorum neceſſitati ſubuenire,atque ad bellorum ſumptus theſaurum habere poſſit.

Nec obſtat illud Deutoronomij, quo prohibetur, ne rex 12.
habeat auri & argenti immenſa pondera: cum illud ſit accipiendũ,ne habeat ad oſtentationem,ad ſubuentionẽ enim regni omninò neceſſarium erit. *lib. 2. de regimine Principum. c. 7. p. m. 116.& ſeq. vbi fuſè diſcurrit.*

Et hoc quidem Ærarium, vel Ordinarium, deſtinatum 13. Ærarium aliud Ordinarium
nempè ordinarijs publicis ſumptibus, & ad militẽ alendum& ſtipendia ſoluenda:vel Extraordinariũ, ad extraordinarias ſcilicet clades&calamitates ſubleuãdas,eſſe poteſt. *Altbu d.c.35.f.579* 14. Aliud Extraordinarium.

Sic *Amirat.lib.1.diſc.11* Quicunq; diuturnam *inquit* rei alicuius 15. Amirati opinio.
durationem deſiderat,is nihil eorũ,quæ ipſum adiuuant, fulciuntq;,omittere,ſed ſingula ſtabilire debet. Neq; enim regnorũ pax & conſeruatio ſine adiumentis quã plurimis, haberi queunt. Proinde niſi certos reditus aliquos militibus alendis, qui te,ditionemq; tuam armis tueantur,deſtinaueris, de toto tuo ſtatu nunquam non ambiges.

Quod si Romani, qui cæteros Principes viribus longè antcibant, ad hæc declinare consilia coacti fuerunt, vide an tibi id oneris competat, qui neq; sapientia, neq; virtute, neq; potentia, quibus Romani abundabant, ijs comparandus es.

16 Militibus certi reditus pro sustentatione cōstituebātur.

Augustus Imperator, cuius prudentia cæteris mortalibus excelluit, hæc optimè perspiciens, in Senatu proposuit, vt militibus sustentandis, certi perpetuiq; reditus stabilirentur: quo sine quotidianis tributis & iniunctis oneribus, stipendia ipsis persoluerentur. Quæ res quamquam mirificis implicata difficultatibus: tamen effectum sortita est, cum legem tulerit, qua decreuit, vt vicesima omnium hæreditatum ac legatorū, exceptis ijs, quæ pauperum & cognatorum fuissent, ærario militari inferrentur: Hoc vicesimæ nomine, appellatus fuit hic reditus ad militaria stipendia perpetuò adscriptus, *vt refert Dion. lib. 55.*

17. Cui postea *secundum Clapmarium* centesimam rerum venalium, hoc est, centesimum, rerum in auctione venalium, nummum adjunxit: quæ res fundamentum Principatus Romani fuit, quo tempore militum stipendia in annum, ex nostra moneta, fuerunt, quinq; milliones, quingenta sedecim millia, & sexaginta duæ libræ, & decem solidi, *vt numerat Sauilius*: Idq; amplius esse putatur, quàm Turca hodie biennio ex omni reditu recipere solet. *lib. 5. de arcan. rerumpub. c 12 in fine.* Atq; rogatus â populo Romano Tiberius, vt hanc vicesimam tolleret, recusauit, inquiens, militare ærarium eo subsidio niti. *lib. 1.*

18. Studium Romanorum in augendo ærario militari.

Quanta præterea huius ærarij augendi, locupletandiué priscis illis temporibus cura fuerit, apparet ex hoc, quod si Gens aliqua armis superaretur, omne æs, aurum, & argentum, in ærarium ea vincentium & triumphantium integritate inferebatur, vt nefas ex his vel minimum attigisse arbitrarentur. *Valer Maxim lib. 4 c. 3 n. 5. & 8.* Nec peculatus judicium vel tantillum subripuisse criminatus, effugiebat. Furius Camillus quod ærario quindecim millia æris Tribunus pleb. abesse querebatur, in exilium missus *Plutarch in vita eiusd.* Et Scipio African. qui contusam & confractam belli Punici armis Rempubl. iam penè exanguem, & morientem Africæ dominam reddidit, voluntario se ipsum mulctauit exilio, quod quadragies ab eo repeteretur, qui bis mille in ærarium intulerat. *Liuius histor. lib. 38. Valer. Max. lib 5. c. 3. n 3.*

19. Victis quoque gentibus Tributa imperabantur, quod caput

put & bona ligabat, erantque stipendiarij ipsi & agri; grauissima pœna eorum, qui pertinaci bello superati essent. *Lips. de magnitud. Rom. lib. 2. c. 2. Tholos. de Repub. lib. 3. c. 4. n. 15.*

Vtrum autem capitum seu hominum, illud tributum vniforme in omnia capita, an ex censu inductum fuerit, vix ex antiquitate erui posse fatetur, *Lips. d. l. 2. c. 3.* Explicare tamen rem nititur *Bodin. d. c. 2. n. 663.* Patrem familias pro singulis capitibus, & si nihil in bonis habebant, id soluere coactum fuisse. Quæ tamen capitatio postea à Constantino per *l. 1. C. de capitat. ciui. cens. eximend.* sublata fuit. 20 Qualiter cõtribuebant.

Et pariter à Socijs ex fœdere, Pensiones, si bellum gerendum erat, accepisse, neque Dona & largitiones amicorum respuisse, peculiari tamen hîc magnitudine, vt rebus aduersis oblata Regum munera spernerent, vsos fuisse, (quemadmodum Ptolomæo Ægypti Regi. M. pondo auri, & X X. M. pondo argenti dono data remissa sunt. *Liui. hist. lib. 32.*) Amplissima item regna fœdere junctorum testamento sibi relicta, non indecorè assumpsisse. *Ex Epito: Flori refert idem Bod. d. c. 2.* Sicut simili titulo regnum Burgundionum seu Arelatense, Conrado Salico datum, Germanico Imperio accessisse. Et dein à Carolo IV. Imperat. in Delphinum Galliæ alienatum fuisse, *author est Peucer. Chronic. lib. 4. in vita Conradi Salici.* 21. Socii etiam pensiones dabant. 22.

Et certè solidius nutrimentum ærario quæsitum non fuit, quam cum Vectigalia certa, perpetuaque eidem destinarentur. *Gregor. Tholos. de Repub. lib. 3. c. 3. n. 3.* fastuosum verò constituendi, locupletandi & conseruandi modum, quem Christianus Princeps facilè addiscere non debet, *tradit Ioan. Guttier. de gabellis quæst. 1. n. 3.* Sed videri potest insignis Tractatus *D. Maximiliani Faust.* IC. & Syndici Reipublicæ Francofurt: Anno 1641. ibidem in folio impressus. Vbi sub clas. 7. 17. & seqq. De belli suscipiendi cõsilijs & expeditione inprimis verò de militiæ neruo, pecunia, deq; ærario tempore belli, per nimias expensas grauato fusè tractat. Quibus remedijs scilicet licitè se subleuare, & præcauere possit, ne plus detrimenti accipiat: De variorum ærario militari, vnd was nicht allein die Römer für modos ihr Kriegswesen vor Zeiten in Teutschlandt anzurichten/ vnnd die Soldatesca zu vnderhalten erdacht/ sonder auch was bey jetzigen Kriegswesen in Hispania, Gallia, Italia, vnd sonderlich zu Venedig/ vnd anderer Orten für Mittel in consideration kommen. 23. Vectigalia certa destinabantur.

Annona etiam omninò necessaria est, siquidem nemo 24.

Annona valdè necessaria est.

possit cum hoste simul & natura pugnare: fames enim intrinsecus pugnat, & vincit sine ferro. *Castellan de officio Regis. lib 2. c 45 fol.m.266.* Nam qui frumentum, necessariumq; commeatum non præparant, etiam absq; armis facile superari possunt. *Veget. lib 3.c.3 & 26.* papula siquidem & annona in necessitate remedium non habent, nisi ante condantur: eam igitur tempore Pacis, Magistratus copia magna colligere, & in vsum belli reponere debet. *Tholos. de Republ. lib. 11. c. 3.*

25. Romanorum sedulitas circa annonam.

Hinc Romana Prudentia in plerisq; oppidis, totius anni, in aceto, frumento, larido, atq; hordeo & paleis, condita habebat. *Capitol. in Gor.* Sciebant enim Romani, quod disciplinam seruare non possit jeiunus exercitus. *Caßiodor. 4. var. 3.* nec miles timeat, nisi vestitus, armatus, calceatus, satur, & habens aliquid in Zonulâ, *Lamprid. in Alexand* cum mendicitas ad omnem desperationem vocet armatos.

26. *Amirat. lib. 13. disc 5.* Inter militaria, inquit, munia, commeatuũ, diligentem curam habere, adeo præcipuum est, vt ij qui fame hostem vicerunt, longè maiorem, quam ij, qui ferro, laudem semper meruerint; quo minus enim res nostras fortunæ arbitrio subijcimus, quoúe minus sanguinis nostrorum effundimus, eo nos maior gloria manet: Hinc est quod in comparatione Alexandri cum Romanis, vbi pensitatum est, An Alexander melius castra metiri sciuisset, additur illud verbum, cõmeatus expediret: *innuente Liuio lib. 9.* pro re certa Romanos ab Alexandro in hoc genere prudentię non superatũ iri: Et præcipuum scientiæ Ducis specimen est, vt commeatum diligẽter expediat, &c, *& paulo infra:* Igitur etiam prudentiæ pars est, cum quis commeatuum diuitias possidet, sic ijs vti, ne quod duos menses suffecturum est, vnó absumatur: Nam de hoc reprehensi fuerunt Mummius Lupercus, & Numisius Rufus in rebellione Ciuili: *vbi Tacit lib. 20.* ita paucis diebus, ait, absumpta sunt, quæ aduersus necessitates in longum suffecissent, &c.

27. Ein Prouiandthauß zu haben.

Inter monita etiam, quæ in bello, quod perduraturum dubitatur, duci obseruanda sunt, vtilissimum illud esse refert, ciuitatem habere aliquam commeatibus supplendis opportunam. Quod Scipionem impulit in Hispania, vt Carthaginem occuparet, quoniam præter cæteras opportunitates horreum illa hostium videbatur, ideoque Romanis magis necessaria. Hæc illi arx, hoc horreum. *Liu. hist lib 26.* Ideo velitibus & cataphractis ne graue sit, equorum dorso frumentum sibi ferre:

quod à Pompeianis equitibus factum est. *Cæsar. lib. 3. de bello ciuil.* Expeditq; si locus, quo commeatus ferendus, procul distet, stationes habere, vnde frumenta commodius & cautius vehantur, oppidis & municipijs hoc oneris imponendo, vtque viæ sint faciles, & expeditæ, jubendo. *Liuius. lib. 44.*

Solemne illud rei militaris præceptum, ne hostis, hostileué oppidum, à tergo relinquatur, hinc principium trahit, ne commeatus impediantur. Quod à Cæsare sic perspicuè refertur, vt nullus dubitationi locus sit. *lib 9. de bello Gallico.* 28. Nihil á tergo hostile relinquendum.

Neq; idem Cæsar ex hybernis copias educendas esse putat; nisi oportunum bello tempus, ne à re frumentaria duris subuectionibus laboret: nempè non ignarus, quantum rebus vehendis viæ impeditæ incommodum ferant. Si adjungere, maturas fruges à militibus summo studio metendas; ideoque, inter cætera militaria impedimenta, ne falces desint, debile fortasse monitum foret. Sed hoc tantum addam, consueuisse aliquando Romanos, manipulis frumenti propè castra deuectis, spicas secare & atterere, ne castra paleis implerentur. *Liuius l. 22.* Quicunq; verò astu militari hostem commeatibus exspoliant, eoq; pacto incruenta bella absoluunt, ij demum maximi duces appellantur, & multifaciendi, paucisque comparandi videntur. &c. 29. Hyberna non tempestiuè soluéda.

Cum itaq; ob commeatus inopiam, graue sit famem perferre, inprimis operam dare, & in eo toti esse debent Duces belli, vt & sibi, suoq; exercitui, in tempore de commeatu prospiciant. Sic *Iudic. c. 20. 10.* Decem viri eligebantur è centum ex omnibus tribubus Israel, & centum de mille, & mille de decem millibus, ad portandum exercitui cibaria, vt potuerit pugnare contra Gaba Beniamin. 30. Dux belli maturè de annona prospicere debet.

Atque hac in re Græcos ad obsidionem Troiæ proficiscentes, valdè impegisse, illumq; errorem verissimam decennalis Trojani belli causam fuisse *memorat Thucyd.* Græci enim cum propter comeatuum indigentiam, minorē duxissent exercitum (nempè quantum eo in loco, dum bellum gererent, ali posse sperarent) statim primo prælio ad Ilion victoriam obtinentes, vallo quidem castra circumdederunt: Verum totis viribus ad bellum non vsi sunt, sed ad colendos agros in Chersoneso conuersi, & propter inopiā commeatuum, prædas agere cœperunt, inde factum, dum Græci ita dispersi, tàm in agris quàm spolijs vagarentur, vt Trojani viribus relictæ parti ex- 31. Græci in obsidione Troiana hac in re peccarunt.

ercitus,

ercitus, semper pares existentes, toto decennio facilè resistere potuerint. *lib.1 fol.m.16.*

32. Et alii. Ita quoque Emanuelem Philibertum Sabaudiæ Ducem, cum Anno 1557. Belgicis copijs imperaret, maiorem difficultatem in eo bello nullam, præterquam in procurandis, adducendisq́; ad exercitum rebus ad victum necessarijs, expertum fuisse: Similiter etiam Sebastianũ Portugalliæ Regem in Africana expeditione in hoc errasse: Franciscũ quoq; I. Galliæ Regẽ, Italiæ Imperiũ idcircò amisisse, refert *D. Besold. de Iure belli. c. 7. n. 6.*

33. Hosti annona præcludenda est. Neque hoc solum in prouido Duce sufficere: sed etiam vt hostes suos quouis modo ad inopiam redigere, & commeatu prohibere possit, ars bellica requirere videtur. *Boterus de mod. optime admin. Imperii. lib 6. c. 12.* Qui enim rem ita instituit, vt sibi victus sufficiat, & hostem inopia frangat, iam quasi victor est. *Ranzon. lib. 1. comment. belli. c. 9.*

34. Babylon per famẽ capta est. Si cCyrus cum Babylonem vrbem opulentissimam & munitissimam, obsidione cingeret, neuè eam facilè capere posset, Euphratem per mediam vrbem fluentem interceptum, in vicinam paludem deduxit, atq; ita Babylonios inopia aquæ laborantes, dedere se coegit.

Sic etiam Anaxilaus tempore famis deditionem fecit Byzantij, ac licet eo nomine ad Senatum Spartanum delatus fuerit, quasi officium strenui Ducis minimè fecisset: fortiter & magnanimè respondit; se tantisper bellum gessisse, donec bellum fuisset cum hominibus, viris cum viris. Sed postquã non cum hominibus, sed cum natura bellum esset, tunc fecisse deditionem. Quibus auditis absolutus est Anaxilaus, & judicatum est ipsum rectẽ fecisse.

35. Brisacum quoq; sic à Vinariensi occupatũ. Et huius rei infinita, & quidem recentissima extant exempla, singulariter de Brisaco, fortissimo Brisgoiæ, & in medio Rheni rupi inædificato, ac insuper miris fortalitijs circumdato Oppido. *De quo Wassenberg. de bello Francito fol. 455.*

Cum verò Vinarienses, *inquit*, acrius vrbem infestarent, acriorió; obsidione cingerent, Götzianos aliquoties cæderẽt, & omnes aditus tam terra, quam Rheno concluderent, magna fame obsessi laborabant, adeo vt ad nefandos & abominabiles cibos (vt olim Hyerosolima, vel Hermonius lapis recens occupatus) compellerẽtur, sed etiam nonnulli (vt perhibent) ab esu humanarum carnium non abhorrerent, horrendum dictu! horrendum auditu! cum famem atram diutius tolera-

re, nec

re, nec vllã salutis ſpem ſperare poſſent, ſæpiſſimeq; vitæ gratiam oblatam conſtanter reſpuiſſent, tandem Briſacum munimentum celeberrimum (decus & ornamentum Auſtriacæ domus, clauis Imperij Romani,) cum omnibus tormentis, & innumerabilibus diuitijs, fame potius, quam armis ſuperatũ, à D Reynachero munimenti Præfecto, Vinarienſibus Menſe Decembri Anno 1638. conditionibus deditum, & præſidio Gallico firmatum fuit.

Vbi igitur huiuſmodi inopiæ periculo obſeſſos laborare contingit, ſingulari ſtratagemate belli Duces, ne hoſtis inopiam commeatus intelligat, eius abundantiam ſimulantes, panes in ipſum conijcere ſolent. Sic Romani, cum à Gallis Capitolium obſideretur, extrema etiam famis neceſſitate preſſi, panes in hoſtes eiecerunt, vt abundare commeatibus viderentur. *Bocer. de bello c. 13 n 8.* Quomodo verò annonæ caritati ſubueniendum, & ea durante, remedia excogitãda ſint: videatur *Amirat lib. 12. diſc. 3. fol 348.* 36. Duces in opia annonæ preſſi, abundãtiam ſimulant.

Et quidem ratione pabulandi ac frumentandi, *Caſtellanus.* Quod ſi pabulatum inquit, frumentatumuè longius extra præſidia ire oporteat, valida expeditorum militum manus, leuiſq; armaturæ equites, cũ pabulatoribus frumentatoribuſq; ſunt mittendi, ita tamen vt ſemper antecedant ſpeculatores, qui ſi quid impendeat periculi, certis ſignis ſignificationẽ faciant: ſed ſatius fuerit, locũ mutare caſtris, niſi quid aliud grauius impediat, quã pabulo & re frumẽtaria longis, & ideo fortaſſis periculoſis, duriſuè ſubuectionibus laborare. *De offic. Regis lib. 2. c 56.* 37. De ratione pabulandi & frumentandi.

Deniq; cum ſupra de pecuniâ & ærario permulta dicta ſint, lubet etiam aliqua neceſſaria & vtilia de Contributionibus in ſpecie adijcere. Die Contribution iſt layder bey diſen 20. jährigẽ Kriegszeiten ſo gemein worden/ daß ſolches wort nit mehr fur Lateiniſch/ſondern ſo weit Teütſch zuhalten/ das es auch die Bauren im Feld nur all zu Teütſchlich verſtehẽ. Veruntamen ex Lymnæi Iure Publico, Hæccé tantũ de contributionibus ad propoſitum ſe exhibent, quæ Stat⁹ in vtilitatẽ Imperij, emergẽte neceſſitate vel in pecunia, vel etiã in militibus contribuunt. R. A. zu Cölln vnd Trier de An. 1512. §. nach den Churfürſten. R. A. zu Speyer de An. 1542. §. vnd nach dẽ der Churfürſten. R. A. zu Wormbs de An. 1521. §. Jtem haben wir vns weiter mit gedachten Ständen/vñ ſie widerumb mit vns ſich vertragen/das ſolch jhr Hülff mit Volck zu Roß vnd Fuß/vnd nicht mit Gelt geſchehen ſol. 38. Quid ſit Contributio

Vnde cum Princeps ac Magistratus quisq; alius, annuas indictiones ordinarias atq; reditus loco stipendij habeant, igitur primùm erogare eos tenentur, etiamsi bellum pro Republicâ moturi sint, quam subditos grauare. *l. ult, C. de Priuil. Dom. Aug. lib 11. Modest. Pistor. cons. 9. n. 8. Bocer. de iure collectar. c. 2. n. 10.*

39. Quando subditi teneātur contribuere.

Quod si vero Statuum prædicti reditus erogandis hisce collectis nũ sufficiant, aut aliàs jam dudum ad onera sint deputati: Wann jnen dergleichen Hülffe auß jhren eygnen Cammergüttern/ vnd Einkommen/ allein zu leisten/ vnd abzurichten/ ohnerschwinglich fallen will/ vt habent verba R. A. zu Augspurg de Anno 1582. §. dieweil nun dise bemelte. eo casu suos in subsidium possunt collectare subditos. Es stehet jhnen frey: vnd ist zugelassen / jhre Vnterthanen Geistlich vnd Weltlich/ sie seyn exempti, gefreyet / oder nicht gefreyet/ niemandt außgenommen/ derhalben mit Steuer zu belegen/ doch höher vnd weiter nicht/ dann so fern sich einer jeden Obrigkeit gebührende Anlage erstrecket/ vnd das den Vnterthanen zu vorderst/ eigentlich vnd außtrucklich die Hülffe kundtbar gemacht werde. Cũ enim subditorum quoque hisce in casibus quæratur securitas, æquum erit onera eorum hærere ossibus, quos sequuntur commoda. *Decian in Respons. 55. n. 4. lib. 1.*

40 Contributio sit æqualis.

Jedoch das die Anlage der Steuren auffs gleichiste außzuthellen/ vnd anzulegen seye/ nach eines jeden Orts Vermögen/ vnd Einkommen: æqualiter scilicet per æs & libram, pro ratione bonorum & obuentionũ, non secundùm capita hominũ, sed secundùm facultatem rerum, & pro viribus singulorũ; quo facilius ex ipsa æqualitate publicis pareatur officijs. *l. fin. C. de præd. decur. sine decret. non alien. lib. 10. l. 7. C. de oper. publ. Chassan. in consuetud. Burgund. rub. 1 de Iustic. §. 4. verb. indire: n. 9* Sed contra huiusmodi æqualitatē; iam olim tempore irruptionum Vandalicarum conquæsti sunt tenuiores, à proceribus se nimium onerari: & condere quidem diuites decreta, ast inopes soluere tributa, *teste Saluiano de prouident. Dei, lib. 5. p. 157.* Decernunt *inquit*, potentes, quod soluunt pauperes: decernit gratia diuitum, quod pendat turba miserorum: ipsi enim in nullo sentiunt, quod decernunt. Quid iniquius esse aut indignius potest, quàm vt soli sitis immunes â debito, qui cunctos facitis debitores? Addit postea, quod hoc ipso sæculo, in hac ipsa causa est notandũ. Et putamus quod pœna diuinæ seueritatis indigni simus, cum sic nos semper pauperes puniamus? & miramur si non vincantur à nostris partibus Vandali? aut credimus cum iniqui nos iugiter simus; quod Deus iustus in nos omninò esse non debeat?

Princi-

Principum certè est, has pauperum querelas admittere, nec surdis auribus præterire. *Wessenb cons. 45. n. 18.* Ne alias in modum equi Æsopici partem oneris aliquando recusantis, asino succumbente ac pereunte, periculum sit, onus integrũ aliquando, qui nunc immunes esse volunt, portare, aut diram (absit omen) seruitutem ferre cogantur: de quo *Bodin. de Rep. 6. c. 2. p. 974.* Dann so vormals solche Klagen vnd disordres sich begeben / hat man vilmehr bey jetziger Zeit / hochbeschwerlichen vnnd vnträglichen Kriegs Aufflägen / nit allein vber deren vnerschwinglichkeit / sondern auch deren auff den armen Haußman / vngebührliche hinschiebung im Werck verspürten Klagen / vnd grauaminibus, Glauben beyzumessen. Deßhalben eines ernstlichen Einsehens vnd Remedirung / vmb so viel desto mehr nötig / dieweil darbey der Armen vnd Plattenlandes / consequenter Landtsfürstlicher hoher Obrigkeit selbst salus & conseruatio, Status aut ruina, & deuastatio versetur: Damit ein durchgehend æquilibrium gemeiner Beschwerunge gehalten / vnd die gemeine Vnterthonen / so wol wider die Kriegßleute / als jhrer Mitglieder Vnterdruckung geschützet / vnd gesichert werden. Rövenstrunck *in consil.* von Anlagen.

Hanc igitur æquitatem Censitor admittere debet, vt officio eius congruat reuelari eum, qui in publicis tabulis delato modo frui, certis ex causis non possit. Quodq; auctis bonis, collecta soluenda pro ijs, quæ accesserunt: diminutis autem bonis, collecta diminuatur. *l. 4. § si quis inquilinum. ff. de censib. Ruland. de Commiss. p. 4. lib. 2 c. 6 n. 77.* Siquidem collectæ non personis, sed rebus imponi soleant. *l. indict. C de annon. & tribut.* Vnd dahero wann einem Herrn oder Standt sein Landtschafft wirdt geringert / desselben Anlagen auch geringert werden sollẽ. *Mynsing 5. obs. 34. Klock. de Contrib. concl. 58.* Also wird im H. Reich die Fallung / Abgang / moderation, vnd Regierungssach / nicht auff Reichstagen / sondern in jeden Kreysen zur richtigkeit gebracht: vnd haben in solcher moderation, die Kreyses moderatores summariè ex æquo & bono, arbitrio boni viri zu statuiren: von welchen pars grauata, an das Keyserl: Cammergericht sich hat zuberuffen / vñ in Jahrsfrist an selbigen die Sach anhängig zu machen. R. A. zu Augspurg de An. 1548. §. Dieweil aber darneben. & seqq. R. A. ibid. An. 1555. §. neben obgesetzten & seqq.

41. Contributio quando sit diminuenda.

In vbrigẽ ratione der Contributions Anschlägen / ist in dẽ Reichs Abschieden versehen / das von Reichs Anlagen niemandt außgenommen sein: sonder geben solle / von 100. fl. rechten werths ein halben: von 1000. fl. fünff gulden: von 20. Gulden / sechs Kreützer.

42. Forma seu quota contributionis.

Von Baarschafft/ jährlichen Gefällen/ vnd Nutzungen/ so Jährlichs mehr nutzet/ als 50. von 1000. Gulden/ den zehenden Pfenning.

Die Stifft/ Capitel/ Commendarien/ Geistliche Personen/ Clöster/ Ordensleuth/ Kirchen/ fabricen, vnd Spitäl/ sollen geben von jhren Pensionen/ Reseruaten, Pfründen/ beneficien, competentien, præsentien, vnd allem Einkommen/ den zehenden Theil/ das ist von hundert Gulden einkommens/ Zehen Gulden: vnnd also auff vnd nider.

Die Freye Reichs- vnd Landtstätte/ von den Einkommen in jeder Cammer/ auch von den Nutzungen jhrer Hospitalien/ vnd anderer Häuser/ Zünfften/ Gaffeln/ Vniuersiteten, Communen, Collegien, Faculteten, vnnd Samblungen/ von jhren Gefällen von 1000. Gulden werth/ 50. Gulden/ R. A. de Anno 1495. zu Wormbs/ tit. von dem gemeinen Pfenning. Item R. A. ibid. de Anno 1500. 1512. vnd 1521. R. A. zu Speyer/ de Anno 1542. & Anno 1544. §. vnd nemblich: cum seqq.

43. Remissio contributionis. Notandum etiam, sicut supra dictum est, contributionē secundum diminutionem bonorum, diminui: ita quoque quod propter notoriam impossibilitatem contributio expressè ad tempus remitti possit, vt remissam fuisse in specie legim' von der Statt Goßlar/ Mülhausen/ Northausen/ Wangen/ vnnd Zell im Harmersspach/ wegen jhrer kundtbarlichen Schäden/ Brandt/ vnd Verarmung halber. R. A. zu Speyer de Anno 1542. §. vnd wiewol die Stätte. Hæc & plura alia de contributionibus, vide apud *D. Maximil. Faust. in Consil. pro ærario. Classe 6. Ord. 199 & seqq.*

DISCVRSVS. XIII.

DE ARMIS ET MVNITIONIBVS.

1. Arma necessaria sunt. Arma quoque ad bellum necessaria sunt; quia sine his non solum vim hostilem avertere, vel inferre non possumus, sed etiam vt eorum qui arma habent, serui fiamus, necesse est: *Arist. lib. 3. polit. c. 5.*

2. Arma alia defensiua, alia offensiua. Armorum autem variæ species recensentur: sunt enim alia tuendi nostri gratia, vt galeæ, cassides, thoraces, seu loricæ. Alia ad offendendum, vt gladius, machæra, romphæa, ensis falcatus, hasta, bipen̄is, bombardæ seu machinæ fulminales, colubrinæ, Salamandræ, Basilici, Sclopi maiores, Cro-

codili, & arcus perforati, siue arquebuses, qui ad murorum demolitionem vsui sunt, vulgo Chartaunt/ Nachtigal/ Scharfsentinle/ Nothschlangen/ Falckenetlin/ Feldtschlangen/ Singerin/ Mörser/ Scharffnetzen/ Basiliscus/ Petarden/ & alia similia, de quibus fusè *Alex ab Alexand genial. dier. lib. 1. c. 20.* Speckle. *lib 3. Architecturæ cap. 5. pag. 102. b.* Quemadmodum etiam ad arma pertinere dicuntur, sine quibus vel arma non haberi, vel ijs vti non possumus, vti sunt eorum artifices, puluis bombardicus, globi, currus, quadrigæ, jumenta, tentoria, secures, ligones, pontes, naues; *Zuinger. vol. 28. lib. 3. Tholos. de Repub. lib. 11. c. 5.*

Consultum igitur est, vt bellum gesturus, armamentarium habeat, in quo ad certum numerum peditum, equitumuè arma, itemq; tormenta, machinæ, puluis, & si quæ his sunt similia conseruentur. Nam subitò ista ægrè parantur, & semel parata, non solum in bellum valent, sed ne sit bellum: *And. Knichen. de sublimi & regio territorij iure. c. 3. n. 239.* 3. Armamētario op9 est.

Atq; sic de armamentario Romano meminit *Cicero pro Quinto Rabirio.* & de Venetorum Arsenali attingit *Zinanus de ratione optimè imperandi. lib. 9. c. 7 fol. m. 595.* Quod quidem amplitudine duorum, vel vt alij, trium est milliarium Italicorum in circuitu, vt magnam æquet ciuitatem, cuiusque generis, armis, & nauibus circiter ducentis, nauigijsq; infinitis, nec non tormentis nauibus instructissimum. *Pighius in Hercule Prodicio. p. 195.*

Verùm multum interesse, quo armorum genere, in bello vtamur, *Amirat. lib. 2. discursu 4. tradit.* Cum enim C. Furius Cresin9, inquit, veneficij aliquando accusatus fuisset, ideò quia ex paruo agello vberiores, quam ex amplissimis agris vicini, fruges collegisset, coram judicibus instrumenta ruralia produxit, quę affabrè laborata, grauissima, tritaque, neq; rubiginosa erant, asserēs non alia sibi veneficia, non excantationes esse, quàm arma illa & labores, quos ipse cum suo famulitio dies noctesque in colēdo agro impenderet: adeò multum esse, media ad finem conducentia benè eligere: quemadmodum etiam Cæsar, Gallos de Romanis censuisse refert, cum admiranda ab ipsis fieri cernerent, locutos fuisse. Non se existimare, Romanos non sine ope Deorum bellum gerere. *lib. 2. de bello Gall.* 4. Multum interest, quibus armis vtamur.

Hinc vnusquisq; sibi persuadeat, Romanos Hispanis, Gallis, alijsq; gentibus, non viribus, sed ingenio, bellandiq; modis & artibus superiores exstitisse: Inter quas artes præcipua erat scientia, qua partim hostes facilius offenduntur, partim 5. Romani cæteras gentes, belli modo superarunt.

eorum vires & damna cautius repelluntur. Quoniam autem ad jnferendum hosti damnum multum refert, cuiusmodi sit armorum vsus, longè maior in hoc, quam cæterarum nationum, Romanorum fuit industria, sicut in ijs bellis præsertim, quæ Tiberius contra Germanos gessit, videre est: nam licet Germani satis auderent, neq; fortitudine desererentur, tamē ob hoc solum, genere pugnæ & armorum superabantur. *Tacit. lib. 2.* Vbi apparet longas barbarorum hastas, propter locorum angustias minus ijs vtiles fuisse, & Romanos scutis gladijsq́; armatos expeditiores extitisse, &c. & de Britannis *Tacitus* hæc verba subdit: Si auxiliaribus resisterent, gladijs ac pilis legionariorum, si huc verterent spatis & hastis auxiliariorum sternebantur.

6, Et longe clariora fuisse, quæ Romani spatis, quam quæ pilis gesserunt, cum sæpius legatur, à Romanis siuè ob iram, siuè ob festinationem pilis proiectis, ad gladios ventitatum fuisse, vnde maior occisorum copia; sic prælio cum Samnitibus commisso, in quo Consul fuit P. Philo, *inquit Liu. lib. 9.* Romanos, ne mora in concursu pilis emittendis, stringuendisq́; inde gladijs esset, pila velut dato ad illud signo, abiecisse, strictisque gladijs cursu in hostem latos fuisse.

7. De his igitur gladijs loquens, addit, quo tempore Romana Respublica, cum Philippo Persei patre bellum gessit, nihil æque Macedonum animos perterruisse, quam vulnerum latitudinem, quæ Romani ipsorum cadaueribus infligebant, nā Hispanico gladio admodum breui vtentes, corporibus brachia, capita truncis diuidebant, & plerosq́; intestinis extractis aspicientes Macedones, nunquam similem terrorem animis conceperant, cogitātes, aduersus quæ tela, quosq́; viros pugnandum esset. *lib. 31 &c.* hunc gladium ita describit *Polyb.* vnà cum scuto, ait, gladio imperant, quem fert ad dextrum femur, appellant Hispaniensem, habetque mucronem eximium, & ictum vtrinque vehementem, quoniam lamina eius firma est, & stabilis. *Lips. lib. 3. de milit. Rom. dial 3.*

8. Arma Belgarū hodie probantur. Hodie quidem arma Belgarum maximè probantur, sed certè armorum prærogatiua non omnibus est nota: siquidē ea proficiscatur è subtili hominis ingenio, cum nimirum perpenditur diligenter, quæ arma hoc loco, hoc tempore, & in hisce actionibus vtiliter adhibeantur; quod qui non diligentius obseruarit, contrarium suo conatu euentum experietur

Trad-

Traduc.in Turca vincib.fol.285. vbi etiam *fol.235* cenſet, inter omnia armorum genera, præſtantiſſimas eſſe haſtas illas prælongas, quas Macedones Sariſſas appellaſſe credit *D.Beſold.p.m. de iure belli. c.3.n.1.* Miror etiam ait, genus illud haſtarum, quas vulgo halebardas vocant, non amplius vſurpari, cúm ijs etiam in fugâ quilibet ſe defendere poſſit, & ſanè nunc cum ſolis ſclopetarijs, bella geruntur, plus terroris, quam virium habent conflictus, nec diu durant; neq; item in noſtratibus prælijs, tot, quot olim cadunt. Ac ſi quis frontem Sclopetarijs muniat, celeriq́ue curſu cominùs hoſtem aggrediatur, facillimâ operâ ijs, qui tractabilibus & manuarijs illis haſtis promptè vtuntur, fugare poterit hoſtem. Hoc q́uoque modo Lucullus Barbaros, qui eminùs ſolum telis & ſagittis pugnabãt, vicit: *Plutarch. in eius vita fol.1011.*

9. Sariſſæ etiam cõmendantur.

10. Et Halebardæ.

Teſtatur hoc etiam *Blaſ. de Montluc. lib.3. des comment. f.177. En toutes les deux troppes du ſeigneur Corneli & de moy, il n'y auroit pas vne ſeule arquebuſe, ains picques, hallebardes, & eſpées à deux mains, toutes armes pour nous ioindre incontinent, collet à collet. Ce ſont les plus furieuſes armes: car s'amuſer à ces eslopeteries, c'eſt temps perdu, il faut ſe ioindre: ce que le ſoldat ne ueut faire, tant qu'il ya des armes à feu, car il ueut touſiours porter de loing.* 11.

Et quidem de tormentis bellicis, nonnulli militiæ benè experti, ea plus ſtrepitus in pugna, quam vtilitatis habere exiſtimant. Vnde Iulianum Caroli Cæſaris, peditum Præfectũ, Duci Sabaudiæ fuiſſe confeſſum dicunt, ſe ſæpe ad ſpeciem Sclopetarijs vti ſolere, non ad neceſſitatem: ſed poſt primum impetum, aciem hoſtium celeriter ſubire, & abiectis fulminalibus, gladijs victoriam parare, nec vnquam hac ratione fruſtra pugnaſſe. *D.Lanſius in Orat. contra German fol.853.* Hinc commoditatem gladij *Lucan. lib.8.* his verſiculis laudat.

12. Gladius melior eſt Sclopeto

Enſis habet vires, & gens quæcunq; virorum eſt,
Bella gerit gladiis &c.

Il eſt plus apparent, de s'aſſeurer d'vne espeé, que nous tenons au poing, que du boulet, qui eſchappe de noſtre Piſtole, en la quelle il y a plusieurs pieces, des quelles la moindre, qui uienne à faillir, vous fera faillir voſtre fortune. Montaigne 1. des eſſais, c.48. f.266.

Quæ tamen omnia pro conditione hoſtilium arm[illegible]eiuſq́ue belli gerendi ratione, muta[illegible]nt.

Cæterum ſicut h[illegible]n mor[illegible]t hoſtes in poteſtatem no[illegible]la po[illegible]antur, legimus apud *Li*[illegible]ẽ, arm[illegible]bet &c. 13.

13. Hoſtes capti arma deponunt.

[illegible] *& lib.5.*

& lib.5. Faleriorum legati vltrò, mittite, *aiunt,* qui arma, qui obsides, qui vrbem patentibus portis accipiant. *& Cæsar lib. 2. de bell. Gallico.* obsidibus traditis, omnibusque armis ex oppido collatis, eos in fidem recepit. *Et Tacit. 1. hist.* publicè *inquit,* armis mulctati. *Gunther. item lib. 7.*

Armaq; victori, castellaq; plena relinquens.

Nudus ad hostilem miserè compellitur vrbem.

Qualiter verò arma defensiua debeant esse temperata, leuia, expedita, apta ad corporis motum: Item de Ornatu armorum, an sit permittendus. Vide *Boter. de modis opt adminiſt. imperij lib. 9. cap. 4. & 5.*

14. Veneti primi vtebantur bomdardis cōtra Genuenses.

Vsum itidem bellicum Bombardarum, Venetis primum innotuisse, earumq; vim primùm perpessos fuisse Genuenses in illo bello, à Venetis contra ipsos ad Fossam Clodiam circa annũ Christi 1380. suscepto, vbi Genuenses, se quidem interfici sentientes, quo tamen teli genere, non animaduertebant, præter alios, tenet *Guicciard. lib. 1. fol. m 89.*

15. Et primi educebãt tormenta bellica in campum.

Eodem modo, cum longo tempore vsus Bombardarum maiorum talis fuisset, vt trabibus infixæ imobiles essent, nec rotarum volubilitate primitus mouerentur, quales adhuc aliquibus in arcibus Imperij Turcici videre licet. *Petr. Bellon. obser. lib. 2. c. 4.* Barthol: Coleon, qui viginti amplius annis Venetorum copijs cum Imperio præfuit, primũ omnium in bello, quod aduersus Mediceæ familiæ principatum, à Florentinis exulibus in Gallia togata excitum est, instituisse, vt tormenta aduersus aciem emitterentur, cum antea in expugnandis tantum, defendendisque vrbibus vsui esse solerent. author est *Iouius in Elog. lib. 3.*

16. Quis fuerit inuentor bombardarũ.

Et licet variæ ratione primi inuentoris reperiantur opiniones, referente *Pierre Messie les diuerses leçons. lib. 1. c. 8.* Communiter tamen, inuentionem illam Chronologi in annum Christi 1380. sub Imperium Wenceslai collocare solent, *Camer. 2. Med. hist. c. 28.* In ejusq; Inuentorem tale extat, Epigramma.

Dum parat humano generi Chymista medelam,
Sulphura Mulciberis dum sale mista coquit.
Mulciber ostendit mortalibus acre venenum,
Quo nullum letho corpora plura dedit.
Quæ latuêre alios, Munsterus nomina ponit,
Bertholdumq; vocat; nomine, req; Nigrum.

17. Quamuis etiam per earum inuentionem, splendorem &

virtutem

virtutem militarem languescere cœpisse, *tradat Polydor. Virgil. de Inuentor. rer. lib. 2 c. 11.* Non desunt tamen, qui eandem pro ratione harum ætatum Reipublicæ vtilissimam esse censeant, ad defendendas nempè vrbes atq; arces, Regionesq;, contra robur ac vires potentiorum. *Kirchner. de Republ. disput. vlt. hypoth. 1. Claude Fauchet. cap. vlt des origin. des cheualiers. fol 59.*

An carū vsus sit vtilis.

Sed vt vt tanta sit bombardarū violentia, fuga tamen vitari potest. *Montaig. lib. 1 c. 12.* & magicâ vi, non impetus quidem, sed quo minus corpus perforet, globus inhiberi, ac itidem ferri, gladiorumq; acies hebetari potest: id quod experientia sat facit jam indies testatum. Vnde rusticos supra Ænum Austriæ nuper contra Cæsaream Majestatē rebelles, hac magica arte fretos, furiosorum instar, cunctis contemptis glandibus, in Cæsarianos quadam rabie irruisse, memorat *Wassenberg.* Et ingens tunc quidem periculum erat, cum fistulæ in venificio ductos nihil proficerent; adeoque Generalis ipsorum Achaz Willingerus, magno tormenti ænei globo septem passibus retrò jactatus, sanus in prælium reuertebatur. In eum tamen Cortenbachius Tribunus inuectus, propria manu minoris fistulæ globulo per Dei gratiam, incantatorem confecit. *De bello Austriaco secundo. pag. m. 146.* Et hac de re fuse *Ioh. Staricius in sua versione Achillis Panopoli Heldenschatz inscripta.*

18. Bombardarum ac gladiorū vis, arte magica impediri potest.

Veterem hanc superstitionem etiam apud Paganos fuisse ex eo apparet, quando Cycnum inuulnerabilem ab Achille fuisse strangulatum, memorat *Ouidius lib 12. Metamorph.* talemq; suum Orlandum extitisse deprædicat *Ariosto cant. 29. n. 62.*

Ma la pelle touuo dura, come osso,
Anzi via piu ch' acciar, ch' Orlando nato
Impenetrabil era, & affatato.

Suntque tamen, qui & amuleta hæcce soluere se jactitant; quam item virtutem Rugerij gladio adscribit, ille idem *Italus Poëta Cant. 30. n. 59.*

19. Amulet hanc magiam so uere solent.

-------------- Poco giona,
Contra la spada, che non scende in fallo,
Che fu incantata; non per altra proua,
Che per far, ch' a suoi colpi nulla vaglia,
Piastra incantata, & incantata maglia.

Sed ratio tàm ligaturæ, quàm talis solutionis, cum certè

nec Naturæ, neq; item diuino miraculo regulariter adſcribi queat: conſequens eſt, illicitæ Magiæ eam quandoq; aſſignari, & ex pacto; vel expreſſo, vel implicito, cum hoſte generis humani prouenire debere.

20 Christianum non decet hac arte vti.

Nec dubitari debet Chriſtianus vllus, quin præſtabilius longè ſit, ſi Deo ſic fuerit viſum, oppetere mortem, quàm impijs huiuſmodi remedijs, vitam ſibi comparare, & viciſſim animæ facere jacturam. *ex Camer. Horar. ſucciſiu. cent. 2. c. 76 ad fin. D. Beſold. p.m. de bello. c 3. n. 3.* Vnde in Bauaria huiuſmodi ſortilegia ſeuerè prohiberi, & puniri ſolent. Landtgebot wider die Aberglauben/ Zauberey/ ꝛc *fol. 18. & ſeqq.*

21. An veterum tormenta bellica cum nostris comparari possint.

Plura de tormentis bellicis eorumq; vtilitate, & qualiter antiquorum tormenta bellica, etſi noſtris diſſimilia conſimilē ferè ſtragem ediderint, *vide diſcurſ. 3. Amirati. lib. 19.* cui tamen contradicit, *Thomas Bozius in tract. de robore bellico, aduerſus Machiauel. c. 8 f. m. 300.*

Illud autem, *inquiens*, clariſſimè oſtendit, quanto noſtri interuallo poſt ſe relinquant antiquos in bellis adminiſtrandis: nam potiſſima illorum benè expediendorum pars, eſt poſita in machinis & inſtrumentis. Hinc ille Demetrius cognomēto expugnator Vrbium dictus, maximè apud omnes admirationi fuit, quod in illis plurimum valeret. Hinc Archimedes ille apud Romanos, cum Syracuſas diu oppugnarent, in multa æſtimatione habebatur: Hinc ijdem Romani apud Gallos, immenſum ſibi honorem, cum magno hoſtium timore compararunt, quod machinas admirandas tractarent ac mouerēt. Sed vetuſta illa nugæ ſunt, atq; vmbræ futiles præ noſtris, nā quid habent arietes & catapultæ, quod conferatur igneis noſtrorum tormentis? Cuniculi, quos agebat Cæſar ad inuadēdas vrbes, nunquid comparandi cum ijs, quos Petrus Nauarra dicitur inueniſſe, quique igneo puluere replentur, atque vbi injeceris ignem, continuò videas maxima propugnacula, totas arces â fundamentis conuelli, in aëra ſublimes diſijci, omnia ſurſum deorſum ferri? ſuſpiciebatur Archimedes, quod vitrea quædam ſpecula inueniſſet, quæ cum ſol percuſſiſſet, flammas concipiebant, & naues procul poſitas adurebant.

22. Nunc haud opus ſole, ē tormentis noſtrorū globi emittūtur, ac longiſſimè proijciuntur, qui continuò attollant incendia, vbi inſederint, & omnia latè corripiant, & exurant, ita vt

Stephanus Battorius Poloniæ Rex plurimas vrbes & arces Moſcouitici Imperij, quibus erãt mœnia firmiſſima, vallis ac propugnaculis optimè munita, facilè tamẽ cœperit, quod domus intra ambitum murorum poſitæ, ligneæ forent: Riſum moueat, ſi quis antiqua his noſtris auſit oponere: quantum præſtant itaq; hæc noſtra priſcis illis, tantò nos præſtamus antiquis arte militari. *Huc vſq; ille.*

Præterea quod gladij, bombardæ, & arma ſingulis, hoc præſtant vniuerſis munitiones & munimenta: Ea ſunt loca munita, propugnacula & fortalitia, vt vocant arces, caſtella citadellas, ciuitates, oppidaué, vallo, foſſa, aqua, muris, vel alijs propugnaculis, contra omnem vim externam munita, quibus Prouincia defenditur quouis tempore, pacis & belli; quæq; receptaculum & refugium tutum præbent militibus, alijsué ciuibus, & quibus ciuium & ſubditorum ſaluti & ſecuritati cõſulitur, & in futurum, & in præſens tempus proſpicitur, ne nudata propugnaculis Regio, inuadendæ ac diripiendæ illecebra quædam ſit. *Iun. p. 2. polit. q. 64. Bodin. de repub. lib. 5. c. 5.* 23. Quid ſint Munitiones.

Arces autem, ſiuè citadellæ vel ad conſtruentis tutelam: aut ad totam regionem defendendam, quæ prioribus longè digniores ſunt, conſtituuntur, quia his expugnatis tota regio ſubiugatur, illis autẽ, vna tantũ ciuitas occupatur, & hæ imperiorum propugnacula nuncupantur, taliſq; fuit Cremona â Romanis contra Gallos, qui vltra Padũ incolebant, ædificata, *ex Tacit. lib. 19 Clapmarius de arcanis lib. 3. c. 7.* 24. Quid proſint arces, ſiuè citadellæ.

Alſo haben auch die alte Römer diß vnd jenſeits deß Rheins vnd der Donaw/ vber die 50. vnterſchiedliche Caſtella zu dem ende aufferbaut/ wann ſie jrem Vorhaben nach/ ſich deß gantzẽ Teutſchlands für voll je nit bemächtigen ſolten/ damit ſie doch vermittels vorangezogner erbauten Caſtellorum, zum wenigſten die daran gelegene Landtſchafft wider dieſelben erhalten köndten.

Dergleichen Römiſche Gebäw/ vnd vnder denſelben allerhandt ſtarcke Thürn (welche ſie zu Friedenszeiten zu Kornſchütt/ Stadel/ oder Scheüren gebraucht habẽ) noch auff den heutigen Tag am Rhein zu Stein/ Rüdesheim/ Ehrnfels/ Caub/ Catzenelenbogẽ/ Engerß/ Keyſerswerth: wie auch auff dem Hundtsruck bey Hoheneck/ Hage/ Odenwaldt bey Erbach/ Lindenfelß/ vnd andere vorhanden ſeyn. Vnder welchen ein theil Caſtra Herculis, als Erckeln in Hollandt/ vnnd bey Lüttich/ dan Caſtrum Traiani, das iſt Cronburg/

vnderhalb Franckfurth/ Castrum Erenberti, das ist Erenbreitstein/ gegen Coblentz vber/ Item Asciburgium, das ist daß vnderhalb Cölln in der Graffschafft Mörß/ noch auff den heutigen Tag gelegene Orth/ Aßburg oder Duißburg/ vnd bey der Zuidersee Castellum Fleui, vnd andere mehr genennt worden sein. *D. Wurffbain in relat. historica Habspurgo. Austriaca. part 1. f m. 5.*

25. De citadellis nostri temporis. Sic nostris etiam temporibus Cajeta claustrum Regni Neapolitani nuncupari potest: Quemadmodum Caletum Anglis Scalam, qua in Galliam descendebant, fuisse dicunt. Atq; harum præcipuarum arcium maxima ratio seruanda, summaque laude dignus habendus est ille, qui situbus singulis exploratis, ita arces, vt totam regionem possit vnica arce defendere, locare nouit. Et quidem *Plato lib. 6. de legib.* de custodia regionis ita scripsit, Vniuscujusq; diligentia & opera ea potissima sit, vt quod fieri potest, ab hostium impetu regio defendatur, hostisque vallis, turribus, muris procul arceatur: additq; ciuitatem circularem loco editissimo, vt fortior sit, ædificandam esse.

26. Loca quędã communire necesse est. Et nullus dubitationi locus relinqui videtur, quin aliqua loca communire necessarium sit: nam quia munimentis huiusmodi nihil aliud quæritur, quàm vt hostis conditio fiat deterior, hinc omnia inuenta ad hostem offendendũ profluxêre: Inter cætera cum illud valdè noxium sit, quo aggredientẽ hostem à lateribus vexamus, affligimusq;. *Cæsar lib. 7.* Hinc turres & propugnacula, & quæcunq; hoc incommodum gignerent, instituta sunt; vt fuerunt muri Hierosolimæ, *qui duos colles immensum editos claudebant, per artem obliqui, aut introrsum sinuati, vt latera oppugnantium ad ictus patescerent Tacit. lib. 21.*

27. Vtilitas arcium. Etenim cum pluribus de causis necessariæ sint arces, & castella, quæ vulgo citadellæ vocantur, tum præcipuè *vt inquit Aristot:* quia nemo aggreditur, quos benè instructos esse cognoscit, vndè hostibus alioquin ingressuris animus diminuitur: Deinde quia paucis te in arce defendis, quem extra arcẽ ægrè multi defenderẽt: quod â Cæsare prætermissum non fuit, *quo minore numero militum munitiones defendi possent lib. 7. de Bello Gall.* Item ad meliores & minus ægras ab hoste conditiones impetrandas: cuius rei apud antiquos & nostrates innumerabilia sunt exempla. Doch muß man auch zusehen/ daß man der Sachen nicht zu vil thue: dann wann man einen Orth nach den Kriegs Regeln nit halten kan/ vnd gleichwol Halßstarriger weiß in demselben verbleibt/ kan man leichtlich sich/ vnd seine Mitgesellen auff die Fleischbanck lie-

fern. Sonst köndte man wol ein gantzes Heer vor einem Taubenhauß auffhalten/wann man allzeit gewiß wäre / daß es der Feindt wurde vngerochen lassen: *Mich. de Montagine en ses Essais lib. 1. c. 14.*

Vtilem quoque ijs hóc tempore videmus, qui sibi à nouis, aut ád rebellionem inclinatis subditis, aut finitimis principibus metuunt, aut de fide & affectu eorum periclitantur: his enim & similibus optimam medicinam faciunt munitiones. *Bodin de Repub. lib. 5. c. 5.* Exemplo Henrici IV. Imperatoris, qui Saxones Castellis, burgisque in Saxonia conditis, in officio continere voluit. *Lehman in Chronic. Spirens. lib 5 c. 27.* quia præbent locum tormentis bellicis & vniuersæ armaturæ, certus militum numerus ibi, tanquam in schola exercitatur, paruis mœnibus integram regionem defendunt, exiguoq; sumptu multis difficultatibus obstant. 28.

Hinc Græci, quorum industria magna fuit, Romanique, quorum vbiq; summa prudentia emicuit, plurimum semper tribuêre castellis. *Boter de modo opt. adm. imp. lib. 6. c 2.* Vndè apud Romanos Arx Capitolina, apud Carthaginenses Byra, Thebarum arx Cadmæa fuit. *Plutarch. in Pelop.* Athenienses præter Pyrrhæum armamentarium validissimum, etiam arcem nomine Munichiam habuerunt. 29. Græci & Romani ædificabant Castella.

Et hodie in Gallijs, plures hujusmodi validissimæ arces siuè citadellæ, in vel prope maiores & populosiores ciuitates Metis, Verdungi, alijsq; in locis, exstructæ videntur. De quarum omnium vtilitate *D. Lindenspir in d c 4. fol 134.* Egregiam sanè operam, *inquit*, præstant fortalitia, ad conseruationem atq; tranquillitatem regnorum, eaq; nec Græci, neq; Romani neglexerunt, quibus tamen omnes alij populi, vltrò manus dare, & ita apud illos fortalitia parum necessaria fuisse videbantur. Testantur id Citadellæ, quas habuerunt apud Corinthios, Tarenti, atque in regio oppido. Romanumq; Imperium in cunis suffocatum fuisset per Gallos, nisi conatus ipsorum muri Capitolini retudissent. *Le Conseill d' Estat, p. 1. c. 36.* Vnicum enim prælium ab hoste feliciter peractum, toto regno regem exuit, si fortalitijs careat: idq; experta est Anglia, vt & Rex Persarum, cui Turcarum Imperator vna vice ingens territorium ademptum propugnaculis fortalitijsq; postea muniuit atque conseruauit. Et hodiè maximè solæcismus militaris est, loca ad fortificationem idonea, hostis arbitrio relinquere, qui ea capta, etiam minima feré, vallo circumdare solet: vnde no- 30. Hodie in Galliis habentur plures Citadellæ

Von Baarschafft/ jährlichen Gefällen/ vnd Nutzungen/ so Jährlichs mehr nutzet/ als 50. von 1000. Gulden/ den zehenden Pfenning.

Die Stifft/ Capitel/ Commendarien/ Geistliche Personen/ Clöster/ Ordensleuth/ Kirchen/ fabricen, vnd Spitäl/ sollen geben von jhren Pensionen/ Reseruaten, Pfründen/ beneficien, competentien, præsentien, vnd allem Einkommen / den zehenden Theil/ das ist von hundert Gulden einkommens/ Zehen Gulden: vnnd also auff vnd nider.

Die Freye Reichs- vnd Landtstätte/ von den Einkommen in jeder Cammer/ auch von den Nutzungen jhrer Hospitalien/ vnd anderer Häuser/ Zünfften/ Gaffeln / Vniuersiteten, Communen, Collegien, Faculteten, vnnd Samblungen/ von jhren Gefällen von 1000. Gulden werth/ 50. Gulden/ R. A. de Anno 1495. zu Wormbs/ tit. von dem gemeinen Pfenning. Item R. A. ibid. de Anno 1500. 1512. vnd 1521. R. A. zu Speyer/ de Anno 1542. & Anno 1544. §. vnd nemblich: cum seqq.

43. Remissio contributionis. Notandum etiam, sicut supra dictum est, contributionẽ secundum diminutionem bonorum, diminui: ita quoque quod propter notoriam impossibilitatem contributio expresse ad tempus remitti possit, vt remissam fuisse in specie legim' von der Statt Goßlar / Mülhausen / Northausen/ Wangen / vnnd Zell im Harmersspach / wegen jhrer kundtbarlichen Schäden/ Brandt/ vnd Verarmung halber. R. A. zu Speyer de Anno 1542. §. vnd wiewol die Stätte. Hæc & plura alia de contributionibus, vide apud *D. Maximil. Faust. in Consil. pro ærario. Classe 6. Ord. 199 & seqq.*

DISCVRSVS. XIII.

DE ARMIS ET MVNITIONIBVS.

1. Arma necessaria sunt. ARma quoque ad bellum necessaria sunt; quia sine his non solum vim hostilem avertere, vel inferre non possumus, sed etiam vt eorum qui arma habent, serui fiamus, necesse est: *Arist. lib. 3. polit. c. 5.*

2. Arma alia defensiua, alia offensiua. Armorum autem variæ species recensentur: sunt enim alia tuendi nostri gratia, vt galeæ, cassides, thoraces, seu loricæ. Alia ad offendendum, vt gladius, machæra, romphæa, ensis falcatus, hasta, bipennis, bombardæ seu machinæ fulminales, colubrinæ, Salamandræ, Basilici, Sclopi maiores, Cro-

codili,

codili, & arcus perforati, siue arquebuses, qui ad murorum demolitionem vsui sunt, vulgo Chartaunt/ Nachtigal/ Scharfsentinle/ Nothschlangen/ Falckenetlin/ Feldtschlangen/ Singerin/ Mörser/ Scharffnetzen/ Basiliscus/ Petarden/ & alia similia, de quibus fusè *Alex ab Alexand genial. dier. lib. 1. c. 20.* Speckle. *lib 3. Architecturæ cap. 5. pag. 102. b.* Quemadmodum etiam ad arma pertinere dicuntur, sine quibus vel arma non haberi, vel ijs vti non possumus, vti sunt eorum artifices, puluis bombardicus, globi, currus, quadrigæ, jumenta, tentoria, secures, ligones, pontes, naues; *Zuinger. vol. 28. lib. 3. Tholos. de Repub. lib. 11. c. 5.*

Consultum igitur est, vt bellum gesturus, armamentarium habeat, in quo ad certum numerum peditum, equitumuè arma, itemq; tormenta, machinæ, puluis, & si quæ his sunt similia conseruentur. Nam subitò ista ægrè parantur, & semel parata, non solum in bellum valent, sed ne sit bellum: *And. Knichen. de sublimi & regio territorij iure. c. 3. n. 239.* 3. Armamẽtario opus est.

Atq; sic de armamentario Romano meminit *Cicero pro Quinto Rabirio.* & de Venetorum Arsenali attingit *Zinanus de ratione optimè imperandi. lib. 9. c. 7 fol. m. 595.* Quod quidem amplitudine duorum, vel vt alij, trium est milliarium Italicorum in circuitu, vt magnam æquet ciuitatem, cuiusque generis, armis, & nauibus circiter ducentis, nauigijsq; infinitis, nec non tormentis nauibus instructissimum. *Pigbius in Hercule Prodicio. p. 195.*

Verùm multum interesse, quo armorum genere, in bello vtamur, *Amirat. lib. 2. discursu 4. tradit.* Cum enim C. Furius Cresinus, inquit, veneficij aliquando accusatus fuisset, ideò quia ex paruo agello vberiores, quam ex amplissimis agris vicini, fruges collegisset, coram judicibus instrumenta ruralia produxit, quę affabrè laborata, grauissima, tritaque, neq; rubiginosa erant, asserẽs non alia sibi veneficia, non excantationes esse, quàm arma illa & labores, quos ipse cum suo famulitio dies noctesque in colẽdo agro impenderet: adeò multum esse, media ad finem conducentia benè eligere: quemadmodum etiam Cæsar, Gallos de Romanis censuisse refert, cum admiranda ab ipsis fieri cernerent, locutos fuisse. Non se existimare, Romanos non sine ope Deorum bellum gerere. *lib. 2. de bello Gall.* 4. Multum interest, quibus armis vtamur.

Hinc vnusquisq; sibi persuadeat, Romanos Hispanis, Gallis, alijsq; gentibus, non viribus, sed ingenio, bellandiq; modis & artibus superiores exstitisse: Inter quas artes præcipua erat scientia, qua partim hostes facilius offenduntur, partim 5. Romani cæteras gentes, belli modo superarunt.

eorum vires & damna cautius repelluntur. Quoniam autem ad jnferendum hosti damnum multum refert, cuiusmodi sit armorum vsus, longè maior in hoc, quam cæterarum nationum, Romanorum fuit industria, sicut in ijs bellis præsertim, quæ Tiberius contra Germanos gessit, videre est: nam licet Germani satis auderent, neq; fortitudine desererentur, tamẽ ob hoc solum, genere pugnæ & armorum superabantur. *Tacit. lib. 2.* Vbi apparet longas barbarorum hastas, propter locorum angustias minus ijs vtiles fuisse, & Romanos scutis gladijsq́; armatos expeditiores extitisse, &c. & de Britannis *Tacitus* hæc verba subdit: Si auxiliaribus resisterent, gladijs ac pilis legionariorum, si huc verterent spatis & hastis auxiliariorum sternebantur.

6, Et longe clariora fuisse, quæ Romani spatis, quam quæ pilis gesserunt, cum sæpius legatur, à Romanis siuè ob iram, siuè ob festinationem pilis proiectis, ad gladios ventitatum fuisse, vnde maior occisorum copia; sic prælio cum Samnitibus commisso, in quo Consul fuit P. Philo, *inquit Liu. lib. 9.* Romanos, ne mora in concursu pilis emittendis, stringuendisq́; inde gladijs esset, pila velut dato ad illud signo, abiecisse, strictisque
7. gladijs cursu in hostem latos fuisse.

De his igitur gladijs loquens, addit, quo tempore Romana Respublica, cum Philippo Persei patre bellum gessit, nihil æque Macedonum animos perterruisse, quam vulnerum latitudinem, quæ Romani ipsorum cadaueribus infligebant, nã Hispanico gladio admodum breui vtentes, corporibus brachia, capita truncis diuidebant, & plerosq́; intestinis extractis aspicientes Macedones, nunquam similem terrorem animis conceperant, cogitãtes, aduersus quæ tela, quosq́; viros pugnandum esset. *lib. 31 &c.* hunc gladium ita describit *Polyb.* vnà cum scuto, ait, gladio imperant, quem fert ad dextrum femur, appellant Hispaniensem, habetq́ue mucronem eximium, & ictum vtrinque vehementem, quoniam lamina eius firma est,
8. & stabilis. *Lips. lib. 3. de milit. Rom. dial 3.*

[A]rma Bel[g]arũ ho[d]ie pro[b]antur.

Hodie quidem arma Belgarum maximè probantur, sed certè armorum prærogatiua non omnibus est nota: siquidẽ ea proficiscatur è subtili hominis ingenio, cum nimirum perpenditur diligenter, quæ arma hoc loco, hoc tempore, & in hisce actionibus vtiliter adhibeantur; quod qui non diligentius obseruarit, contrarium suo conatu euentum experietur.

Traduc. in Turca vincib. fol. 285. vbi etiam *fol. 235* censet, inter omnia armorum genera, præstantissimas esse hastas illas prælongas, quas Macedones Sarissas appellasse credit *D. Besold. p. m. de iure belli. c. 3. n. 1.* Miror etiam ait, genus illud hastarum, quas vulgo halebardas vocant, non amplius vsurpari, cum ijs etiam in fugâ quilibet se defendere possit, & sanè nunc cum solis sclopetarijs, bella geruntur, plus terroris, quam virium habent conflictus, nec diu durant; neq; item in nostratibus prælijs, tot, quot olim cadunt. Ac si quis frontem Sclopetarijs muniat, celeriq́ue cursu cominùs hostem aggrediatur, facillimâ operâ ijs, qui tractabilibus & manuarijs illis hastis promptè vtuntur, fugare poterit hostem. Hoc quoque modo Lucullus Barbaros, qui eminùs solum telis & sagittis pugnabãt, vicit: *Plutarch. in eius vita fol. 1011.*

9. Sarissæ etiam cõmendantur.

10. Et Halebardæ.

Testatur hoc etiam *Blas. de Montluc. lib. 3. des comment. f. 177. En toutes les deux troppes du seigneur Corneli & de moy, il n'y auroit pas vne seule arquebuse, ains picques, hallebardes, & espées à deux mains, toutes armes pour nous ioindre incontinent, collet à collet. Ce sont les plus furieuses armes: car s'amuser à ces eslopeteries, c'est temps perdu, il faut se ioindre: ce que le soldat ne ueut faire, tant qu'il ya des armes à feu, car il ueut tousiours porter de loing.* 11.

Et quidem de tormentis bellicis, nonnulli militiæ benè experti, ea plus strepitus in pugna, quam vtilitatis habere existimant. Vnde Iulianum Caroli Cæsaris, peditum Præfectũ, Duci Sabaudiæ fuisse confessum dicunt, se sæpe ad speciem Sclopetarijs vti solere, non ad necessitatem: sed post primum impetum, aciem hostium celeriter subire, & abiectis fulminalibus, gladijs victoriam parare, nec vnquam hac ratione frustra pugnasse. *D. Lansius in Orat. contra German fol. 853.* Hinc commoditatem gladij *Lucan. lib. 8.* his versiculis laudat.

12. Gladius melior est Sclopeto

Ensis habet vires, & gens quæcunq; virorum est,
Bella gerit gladiis &c.

Il est plus apparent, de s'asseurer d'vne espeé, que nous tenons au poing, que du boulet, qui eschappe de nostre Pistole, en la quelle il y a plusieurs pieces, des quelles la moindre, qui uienne à faillir, vous fera faillir vostre fortune. Montaigne 1. des essais. c. 48. f. 266.

Quæ tamen omnia pro conditione hostilium armorum, eiusq́ue belli gerendi ratione, mutanda erunt.

Cæterum sicut hodie, ita etiam olim moris fuisse, vt hostes in potestatem nostram redacti, arma ponere iubeantur, legimus apud *Liuium lib. 4.* Dedi Imperatorẽ, arma poni iubet &c.

13. Hostes capti arma deponunt.

& lib.5. Faleriorum legati vltrò, mittite, *aiunt,* qui arma, qui obsides, qui vrbem patentibus portis accipiant. *& Cæsar lib. 2. de bell. Gallico.* obsidibus traditis, omnibusque armis ex oppido collatis, eos in fidem recepit. *Et Tacit. 1. hist.* publicè *inquit,* armis mulctati. *Gunther. item lib. 7.*

Armaq; victori, castellaq; plena relinquens.

Nudus ad hostilem miserè compellitur vrbem.

Qualiter verò arma defensiua debeant esse temperata, leuia, expedita, apta ad corporis motum: Item de Ornatu armorum, an sit permittendus. Vide *Boter. de modis opt adminisi. imperij lib. 9. cap. 4. & 5.*

14. Veneti primi vtebantur bombardis cōtra Genuenses.

Vsum itidem bellicum Bombardarum, Venetis primum innotuisse, earumq; vim primùm perpessos fuisse Genuenses in illo bello, à Venetis contra ipsos ad Fossam Clodiam circa annū Christi 1380. suscepto, vbi Genuenses, se quidem interfici sentientes, quo tamen teli genere, non animaduertebant, præter alios, tenet *Guicciard. lib. 1. fol. m 89.*

15. Et primi educebāt tormenta bellica in campum.

Eodem modo, cum longo tempore vsus Bombardarum maiorum talis fuisset, vt trabibus infixæ imobiles essent, nec rotarum volubilitate primitus mouerentur, quales adhuc aliquibus in arcibus Imperij Turcici videre licet. *Petr. Bellon. obser. lib. 2. c. 4.* Barthol: Coleon, qui viginti amplius annis Venetorum copijs cum Imperio præfuit, primū omnium in bello, quod adversus Mediceæ familiæ principatum, à Florentinis exulibus in Gallia togata excitum est, instituisse, vt tormenta aduersus aciem emitterentur, cum antea in expugnandis tantum, defendendisque vrbibus vsui esse solerent. author est *Iouius in Elog. lib. 3.*

16. Quis fuerit inuentor bombardarū.

Et licet variæ ratione primi inuentoris reperiantur opiniones, referente *Pierre Messie les diuerses lecons lib. 1. c. 8.* Communiter tamen, inuentionem illam Chronologi in annum Christi 1380. sub Imperium Wencenslai collocare solent, *Camer. 2. Med. hist. c. 28.* In ejusq; Inuentorem tale extat Epigramma.

Dum parat humano generi Chymista medelam,
Sulphura Mulciberis dum sale mista coquit.
Mulciber ostendit mortalibus acre venenum,
Quo nullum letho corpora plura dedit.
Quæ latuêre alios, Munsterus nomina ponit,
Bertholdumq; vocat; nomine, req; Nigrum.

17. Quamuis etiam per earum inuentionem, splendorem &

virtutem

virtutem militarem languescere cœpisse, *tradat Polydor. Virgil. de Inuentor. rer. lib. 2 c. 11.* Non desunt tamen, qui eandem pro ratione harum ætatum Reipublicæ vtilissimam esse censeant, ad defendendas nempè vrbes atq; arces, Regionesq́;, contra robur ac vires potentiorum. *Kirchner. de Republ. disput. vlt. hypoth. 1. Claude Fauchet. cap. vlt des origin. des cheualiers. fol. 59.*

An earū vsus sit vtilis.

Sed vt vt tanta sit bombardarū violentia, fuga tamen vitari potest. *Montaig. lib. 1 c. 12.* & magicâ vi, non impetus quidem, sed quo minus corpus perforet, globus inhiberi, ac itidem ferri, gladiorumq; acies hebetari potest: id quod experientia sat facit jam indies testatum. Vnde rusticos supra Ænum Austriæ nuper contra Cæsaream Majestatē rebelles, hac magica arte fretos, furiosorum instar, cunctis contemptis glandibus, in Cæsarianos quadam rabie irruisse, memorat *Wassenberg.* Et ingens tunc quidem periculum erat, cum fistulæ in venificio ductos nihil proficerent; adeoque Generalis ipsorum Achaz Willingerus, magno tormenti ænei globo septem passibus retrò jactatus, sanus in prælium reuertebatur. In eum tamen Cortenbachius Tribunus inuectus, propria manu minoris fistulæ globulo per Dei gratiam, incantatorem confecit. *De bello Austriaco secundo. pag. m. 146.* Et hac de re fuse *Ioh. Staricius in sua versione Achillis Panopoli Deutensch inscripta.*

18. Bombardarum ac gladiorū vis, arte magica impediri potest.

Veterem hanc superstitionem etiam apud Paganos fuisse ex eo apparet, quando Cycnum inuulnerabilem ab Achille fuisse strangulatum, memorat *Ouidius lib 12. Metamorph.* talemq; suum Orlandum extitisse deprædicat *Ariosto cant. 29. n. 62.*

Ma la pelle touuo dura, come osso,
Anzi via piu ch' acciar, ch' Orlando nato
Impenetrabil era, & affattato.

Suntque tamen, qui & amuletā hæccé soluere se jactitant; quam item virtutem Rugerij gladio adscribit, ille idem *Italus Poëta Cant. 30. n. 59.*

19. Amuletā hanc magiam soluere solent.

______________ *Poco gioua,*
Contra la spada, che non scende in fallo,
Che fu incantata; non per altra proua,
Che per far, ch' a suoi colpi nulla vaglia,
Piastra incantata, & incantata maglia.

Sed ratio tàm ligaturæ, quàm talis solutionis, cum certè

nec Naturæ, neq; item diuino miraculo regulariter adſcribi queat: conſequens eſt, illicitæ Magiæ eam quandoq; aſſignari, & expacto; vel expreſſo, vel implicito, cum hoſte generis humani prouenire debere.

20 Chriſtianúm non decet hac arte vti.

Nec dubitari debet Chriſtianus vllus, quin præſtabilius longè ſit, ſi Deo ſic fuerit viſum, oppetere mortem, quàm impijs huiuſmodi remedijs, vitam ſibi comparare, & viciſſim animę facere jacturam. *ex Camer. Horar. ſucciſiu. cent. 2. c: 76 ad fin. D. Beſold. p.m. de bello. c 3. n. 3.* Vnde in Bauaria huiuſmodi ſortilegia ſeuerè prohiberi, & puniri ſolent. **Landtgebot wider die Aberglauben/ Zauberey/ ꝛc** *fol. 18. & ſeqq.*

21. An veterum tormenta bellica cum noſtris comparari poſſint.

Plura de tormentis bellicis eorumq; vtilitate, & qualiter antiquorum tormenta bellica, etſi noſtris diſſimilia conſimilē ferè ſtragem ediderint, *vide diſcurſ. 3. Amirati. lib. 19.* cui tamen contradicit. *Thomas Bozius in tract. de robore bellico, aduerſus Machiauel. c. 8 f. m. 300.*

Illud autem, *inquiens*, clariſſimè oſtendit, quanto noſtri interuallo poſt ſe relinquant antiquos in bellis adminiſtrandis: nam potiſſima illorum benè expediendorum pars, eſt poſita in machinis & inſtrumentis. Hinc ille Demetrius cognomēto expugnator Vrbium dictus, maximè apud omnes admirationi fuit, quod in illis plurimum valeret. Hinc Archimedes ille apud Romanos, cum Syracuſas diu oppugnarent, in multa æſtimatione habebatur: Hinc ijdem Romani apud Gallos, immenſum ſibi honorem, cum magno hoſtium timore compârârunt, quod machinas admirandas tractarent ac mouerēt. Sed vetuſta illa nugæ ſunt, atq; vmbræ futiles præ noſtris, nā quid habent arietes & catapultæ, quod conferatur igneis noſtrorum tormentis? Cuniculi, quos agebat Cæſar ad inuadēdas vrbes, nunquid comparandi cum ijs, quos Petrus Nauarra dicitur inueniſſe, quique igneo puluere replentur, atque vbi injeceris ignem, continuò videas maxima propugnacula, totas arces â fundamentis conuelli, in aëra ſublimes diſijci, omnia ſurſum deorſum ferri? ſuſpiciebatur Archimedes, quod vitrea quædam ſpecula inueniſſet, quæ cum ſol percuſſiſſet, flammas concipiebant, & naues procul poſitas adurebant.

22. Nunc haud opus ſole, è tormentis noſtrorū globi emittūtur, ac longiſſimè proijciuntur, qui continuò attollant incendia, vbi inſederint, & omnia latè corripiant, & exurant, ita vt

Stepha-

Stephanus Battorius Poloniæ Rex plurimas vrbes & arces Moscouitici Imperij, quibus erāt mœnia firmissima, vallis ac propugnaculis optimè munita, facilè tamē cœperit, quod domus intra ambitum murorum positæ, ligneæ forent: Risum moueat, si quis antiqua his nostris ausit oponere: quantum præstant itaq; hæc nostra priscis illis, tantò nos præstamus antiquis arte militari. *Huc vsq; ille.*

Præterea quod gladij, bombardæ, & arma singulis, hoc præstant vniuersis munitiones & munimenta: Ea sunt loca munita, propugnacula & fortalitia, vt vocant arces, castella citadellas, ciuitates, oppidaué, vallo, fossa, aqua, muris, vel alijs propugnaculis, contra omnem vim externam munita, quibus Prouincia defenditur quouis tempore, pacis & belli; quæq; receptaculum & refugium tutum præbent militibus, alijsué ciuibus, & quibus ciuium & subditorum saluti & securitati cōsulitur, & in futurum, & in præsens tempus prospicitur, ne nudata propugnaculis Regio, inuadendæ ac diripiendæ illecebra quædam sit. *Iun. p. 2. polit. q. 64. Bodin. de repub. lib. 5. c. 5.* 23. Quid sint Munitiones.

Arces autem, siuè citadellæ vel ad construentis tutelam: aut ad totam regionem defendendam, quæ prioribus longè digniores sunt, constituuntur, quia his expugnatis tota regio subiugatur, illis autē, vna tantū ciuitas occupatur, & hæ imperiorum propugnacula nuncupantur, talisq; fuit Cremona à Romanis contra Gallos, qui vltra Padū incolebant, ædificata, *ex Tacit. lib. 19 Clapmarius de arcanis lib. 3. c. 7.* 24. Quid prosint arces, siuè citadellæ.

Also haben auch die alte Römer diß vnd jenseits deß Rheins vnd der Donaw/ vber die 50. vnterschiedliche Castella zu dem ende aufferbaut/ wann sie jrem Vorhaben nach/ sich deß gantzē Teutschlands fur voll je nit bemächtigen solten/ damit sie doch vermittels vorangezogner erbauten Castellorum, zum wenigsten die daran gelegene Landtschafft wider dieselben erhalten köndten.

Dergleichen Römische Gebäw/ vnd vnder denselben allerhandt starcke Thürn (welche sie zu Friedenszeiten zu Kornschütt/ Stadel/ oder Scheüren gebraucht habē) noch auff den heutigen Tag am Rhein zu Stein/ Rudesheim/ Ehrnfels/ Caub/ Catzenelenbogē/ Engerß/ Keysersiwerth: wie auch auff dem Hundtsruck bey Hoheneck/ Hage/ Odenwaldt bey Erbach/ Lindenfelß/ vnd andere vorhanden seyn. Vnder welchen ein theil Castra Herculis, als Erckeln in Hollandt/ vnnd bey Lüttich/ dan Castrum Traiani, das ist Cronburg/

vnderhalb Franckfurth/ Castrum Erenberti, das ist Erenbreitstein/ gegen Coblentz vber/ Item Asciburgium, das ist daß vnderhalb Cölln in der Graffschafft Mörß/ noch auff den heutigen Tag gelegene Orth/ Aßburg oder Duißburg/ vnd bey der Zuldersee Castellum Fleui, vnd andere mehr genennt worden sein. *D. Wurffbäin in relat. historica Habspurgo. Austriaca. part 1. f m. 5.*

25. De citadellis nostri temporis. Sic nostris etiam temporibus Cajeta claustrum Regni Neapolitani nuncupari potest: Quemadmodum Caletum Anglis Scalam, qua in Galliam descendebant, fuisse dicunt. Atq; harum præcipuarum arcium maxima ratio seruanda, summaque laude dignus habendus est ille, qui situbus singulis exploratis, ita arces, vt totam regionem possit vnica arce defendere, locare nouit. Et quidem *Plato lib. 6. de legib.* de custodia regionis ita scripsit, Vniuscujusq; diligentia & opera ea potissima sit, vt quod fieri potest, ab hostium impetu regio defendatur, hostisque vallis, turribus, muris procul arceatur: additq; ciuitatem circularem loco editissimo, vt fortior sit, ædificandam esse.

26. Locaque dã communire necesse est. Et nullus dubitationi locus relinqui videtur, quin aliqua loca communire necessarium sit: nam quia munimentis huiusmodi nihil aliud quæritur, quàm vt hostis conditio fiat deterior, hinc omnia inuenta ad hostem offendendũ profluxêre: Inter cætera cum illud valdè noxium sit, quo aggredientẽ hostem à lateribus vexamus, affligimusq;. *Cæsar lib. 7.* Hinc turres & propugnacula, & quæcunq; hoc incommodum gignerent, instituta sunt; vt fuerunt muri Hierosolimæ, *qui duos colles immensum editos claudebant, per artem obliqui, aut introrsum sinuati, vt latera oppugnantium ad ictus patescerent Tacit. lib. 21.*

27. Vtilitas arcium. Etenim cum pluribus de causis necessariæ sint arces, & castella, quæ vulgo citadellæ vocantur, tum præcipuè *vt inquit Aristot:* quia nemo aggreditur, quos benè instructos esse cognoscit, vndè hostibus alioquin ingressuris animus diminuitur: Deinde quia paucis te in arce defendis, quem extra arcẽ ægrè multi defenderẽt: quod â Cæsare prætermissum non fuit, *quo minore numero militum munitiones defendi possent lib. 7. de Bello Gall.* Item ad meliores & minus ægras ab hoste conditiones impetrandas: cuius rei apud antiquos & nostrates innumerabilia sunt exempla. Doch muß man auch zusehen/ daß man der Sachen nicht zu vil thue: dann wann man einen Orth nach den Kriegs Reguln nit halten kan/ vnd gleichwol Halßstarriger weiß in demselben verbleibt/ kan man leichtlich sich/ vnd seine Mitgesellen auff die Fleischbanck li-

fern.

fern. Sonst köndte man wol ein gantzes Heer vor einem Taubenhauß auffhalten/wann man allzeit gewiß wäre / daß es der Feindt wurde vngerochen lassen: *Mich. de Montagine en ses Essais lib. 1. c. 14.*

Vtilem quoque ijs hóc tempore videmus, qui sibi 28. à nouis, aut ad rebellionem inclinatis subditis, aut finitimis principibus metuunt, aut de fide & affectu eorum periclitantur: his enim & similibus optimam medicinam faciunt munitiones. *Bodin de Repub. lib. 5. c. 5.* Exemplo Henrici IV. Imperatoris, qui Saxones Castellis, burgisque in Saxonia conditis, in officio continere voluit. *Lehman in Chronic. Spirens. lib. 5 c. 27.* quia præbent locum tormentis bellicis & vniuersæ armaturæ, certus militum numerus ibi, tanquam in schola exercitatur, paruis mœnibus integram regionem defendunt, exiguoq; sumptu multis difficultatibus obstant. 29. Græci & Romani ædificabant Castella.

Hinc Græci, quorum industria magna fuit, Romanique, quorum vbiq; summa prudentia emicuit, plurimum semper tribuêre castellis. *Boter de modo opt. adm. imp. lib. 6. c. 2.* Vndè apud Romanos Arx Capitolina, apud Carthaginenses Byra, Thebarum arx Cadmæa fuit. *Plutarch. in Pelop.* Athenienses præter Pyrhæum armamentarium validissimum, etiam arcem nomine Munichiam habuerunt. 30. Hodie in Galliis habentur plures Citadellę

Et hodie in Gallijs, plures hujusmodi validissimæ arces siuè citadellæ, in vel prope maiores & populosiores ciuitates Metis, Verdungi, alijsq; in locis, exstructæ videntur. De quarum omnium vtilitate *D. Lindenspir in d. c. 4. fol. 134.* Egregiam sanè operam, *inquit*, præstant fortalitia, ad conseruationem atq; tranquillitatem regnorum, eaq; nec Græci, neq; Romani neglexerunt, quibus tamen omnes alij populi, vltrò manus dare, & ita apud illos fortalitia parum necessaria fuisse videbantur. Testantur id Citadellæ, quas habuerunt apud Corinthios, Tarenti, atque in regio oppido. Romanumq; Imperium in cunis suffocatum fuisset per Gallos, nisi conatus ipsorum muri Capitolini retudissent. *Le Conseill d' Estat. p. 1. c. 36.* Vnicum enim prælium ab hoste feliciter peractum, toto regno regem exuit, si fortalitijs careat: idq; experta est Anglia, vt & Rex Persarum, cui Turcarum Imperator vna vice ingens territorium ademptum propugnaculis fortalitijsq; postea muniuit atque conseruauit. Et hodiè maximè solæcismus militaris est, loca ad fortificationem idonea, hostis arbitrio relinquere, qui ea capta, etiam minima feré, vallo circumdare solet: vnde no-

ſtra bella diuturniora eſſe, & ad totale excidiûm, cum innumerorum militum iactura tendere videntur. *Hæc ille.*

Contra eaſdem tamen diſcurſus extat *in tomo 4 Mercur. Franc. ſub Anno 1616. fol. 42.* vbi agitur *de la Citadelle d'Amiens.* vide *Peleu. lib. 2. de l'hiſtoire de Henri le grand.* Fürstliche Tischreden. *lib, 1. c. 4. Theſor. Politic. p. 1 fol. 169. Amirat. lib. 19. diſc. 4.*

31. Munitiones duplicis generis ſunt. Munita propugnacula verò ſunt, aut beneficio ipſius naturæ, loci nimirum aſperitate, aquæ profluentis vel ſtagnantis copia, aut alia acceſſus incommoditate: hoc modo munitiſſimæ ſunt in Italia, Mantua, Ferraria, Venetiæ: Item Oruiet, tum Thuſciæ oppidum. Situm eſt enim in excelſi præcipitiſq; montis vertice plano ſine mùris, quorum vice rupibus vndique præruptis altiſq́ue cingitur, á naturâ hoc modo creatis: vt ex ſumma crepidine deſpectum in ima perquam horribilem habeant. Et plura alia huiuſmodi loca. In Germania Briſacũ, Hohenvviel, &c. in Belgio verò Holandia, Selandia, & loca plurima.

Alia verò ſunt munita per artem, quæ aggeribus, buluardis, foſſis profundis, muriſue altiſſimis & denſiſſimis defenduntur. *Iun. lib. 2. polit. quæſt. 64.* Quale eſt Caſtellum S. Michaëlis Romę, Mediolanum, nempè Ramparda nouem baſtionibus, & ſemibaſtionibus ſeptem ornata, præter Caſtellum locum propugnaculi debiliorem defendens, totiq́ue ciuitati ſubiectæ imperans. Luca, Caletum, S. Omer, Arras, Oſtenda. In Germaniâ Argentoratum, Lapis hermonius, Vdenhemium, Ingolſtadium, Gomorra item, munimentum limitaneũ contra Turcarum tyrannidem valdè munitum, à Potentiſs. Ferdinando II. exſtructum ad vicinæ regionis tutelam. Situm eſt enim hoc munimentum in angulo extremo Danubianæ Inſulæ, Schutæ dictæ, vbi duo fluminis rami confluunt, & vtrãq́ue ripam ſtringentes in formam coronæ exacuunt, hoſq́ue ramos foſsâ ductitia lata fundaq́ue iungit. Et innumera alia, tam Superioris, quam Inferioris Germaniæ oppida.

32. Locis munitis inſidiatur. Parum tamen huiuſmodi fortalitia efficere, ni commeatu, tormentis bellicis, præſidijs, robuſto fortiq́ue milite, & quod caput rei eſt, duce fido & exercitato ſint inſtructa, experientia ſemper docuit. *Althuſ. c. 34 fol. m. 571:*

Qui enim imperio inhiant, loca naturâ munita ſectantur: nec ante, quam ea quocunque tandem modo, & ſtratagemate occupare poſſint, deſtitunt. Vnde Octauius Auguſtus

Ægyp:

Ægyptum, aliaſque Prouincias, bello & ad rebellandum, reſiſtendumq; aptas, cenſeri inter proconſulares prouincias noluit, ne quis Equitum aut Senatorum Romanorum eam cum poteſtate ingreſſus eſſet, occaſione inuitaretur aduerſus Cæſarem inſurgendi. *Dio. & Sueton in Auguſto.*

Cæterum vrbes amplas & ſatis ſpatioſas muniendas quoque eſſe, vt ſubditis præbeant receptum, optimè *cenſuit Steph. Paſquier lib, 7. des recherches c, 15.* cuius rei quidem artificium in eo conſiſtere dicunt, vt vnum punctum longam tueatur lineã, nec vllus locus ſit fortalitij, qui ab hoſte occupatus, nõ multis modis offendi queat, **die gantze Kunſt an der Befeſtigung / beſtehet allein darin / daß man in der Grundtlåge einer Statt / Schloß / Schantz / ꝛc. ſo man befeſtigen will / alle Linien dahin richte / daß auff welcher Seyten der Feindt ſein Lâger ſchlagen / oder den Angriff thun wölle / jhm ſtracks vornen / vnd auff allen Seyten widerſtandt könne geſchehen.** *Ioan. Euerhard. de Barle-duc, c. 1, in princ. tract, de fortificat.* 33. Vrbes ſpatioſæ muniendæ quoq; ſunt.

Huius verò artis circa fortificationem verſantis præcepta, in compendio ex ſequenti ſcemate, videri poſſunt.

☞ 34.

Et ſupradicta quidem in munienda ciuitate, fusè & enucleatè ad oculum explicat. *D. Zachar. Fridenreich.* 35.

Munitiones ciuitatum, *inquit*, conſtant foſſa, aggere, ſeu vallo, muro, propugnaculis, portis: quarum ſtructura à noſtris potiſſimum temporibus, hodiernoq; militiæ vſu, petenda eſt.

Prima in muniendo, foſſæ cura eſt, quæ latiſſima altiſſimaque facienda, vt nec facilè poſſit adæquari, repleríque ab obſidentibus, & cum aquæ cœperint inundari, ab aduerſario cuniculum continuare minimè patiantur. Nam duplici modo opus ſubterraneum peragi, eius altitudine, & inundatione prohibetur. *Veget. lib. 4. c. 5.* 36.

Foſſas illas plerorumq; probat conſenſus, quæ aquis viuis ſcaturientes, pro libitu inundari aut exſiccari poſſunt. Terra è foſſis educta ad aggeres & valla conſtruenda adhibetur, modò argilloſa illa & ſatis vliginoſa ſit. Talis namq; congeſtam aggeris molem firmiùs continet: præſertim ſi herbarũ aut fruticum ſeminibus inſpergatur, &, quod hodie frequens, ſalicum ſurculis antrorſum intexatur, qui radicibus copioſè & 37.

quadragena, fossa, vallo, & aggere vndiq; munita, excipiat. Ipsius portæ aditus concludatur foribus, seris, pessulis, catenis, catarractis, quæ constent trabibus præpilatis, nō in cratis morem connexis, sed separatim mobilibus. Posticum etiā relinquatur angusto aditu, quo emitti singuli possint, cum portas pandere semper non licet. In fornicis autē concauitate supra verticem foramina sint, per quæ in hostem irrumpentem omnis generis detorqueri tela valeant. *add. Daniel. Speccel. & Simon. Steuin. de architect. munition. & disput. M. Conrad. Theodor. De munition. & propugn.*

Omnium puncta, Palma Venetiarum propugnacuū, ante annos non ita multos in foro Iulio, nō procul ab Aquilegia exstructum, meretur: quod formâ circulari & rotundâ nouem propugnaculis, quorum singula ducentis in vicem distāt passibus, fossis duodecim passibus latis, profundis triginta, portis tribus, communitur. Nouem fora seu planities habet, quorū primarium in vrbis est centro: vbi munitissima turris in altissimam molem exsurgit, ex qua prospectus in singulas munitiones patet liberrimus. Diametrum vrbis sexaginta passibus describitur. *Theatr. Zuinger fol. (mihi) 4003.* 42. Palma Venetiarum propugnaculum laudatur.

Quid de ciuitatum munimentis senserint Romani, vel ex legibus ipsorum perspicuum est: quibus sanctos esse muros ciuitatis iubent, non permittunt in his, aut etiam in portis, aliquid fieri, addi vel demi, sine Principis consensu, pœnâ capitis statutâ in eum, qui aliquid in muros deliquisset, & scalis admotis, vel aliâ quauis ratione, transcendisset: 43. Muri á Romanis habebantur sancti
Vnde *Poëta* de Transilitione muri à Remo facta. *lib. 4 Fastor.*

Neuè quis aut muros, aut factam vomere fossam
Transeat, audentem talia dede neci.

Ius quoq; muniendi olim nemini competebat, nisi cui illud indulserat Princeps. *Tacit. Histor. 5* Iudæi, inquit, empto iure muniendi, struxêre muros in pace, tanquā ad bellū, & *Vulp. in l. 9. D. de rer. diuis.* Muros municipales nec reficere licet, sine Principis vel Præsidis authoritate, nec aliquid ijs coniungere vel superponere. Est enim illud arcanum dominationis, ne cuiquam liceat arcem extruere, vel ciuitatem muris circumdare. *Tacit. 15. annal.* Nero iubet præuenire conatus Consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuuentutem, quia Vestinus imminentes foro ædes, decoraque seruitia, & pari ætate habebat. 44. Quibus ius muniendi cōpetat.

45. Sic Lucas ille Pittus, qui aduersus Petrum Medicæum postea conjurauit, Florentiæ ad Romanam portam, editiore in loco, ad effigiem munitæ arcis ingentem domum exstruxit, vt Cosmum magnificentiæ gloria superaret, & hac via ad principatum grassaretur. Quare cum Marsus Syriæ Præses Claudio Cæsari indicasset, Agrippam murum ingentis magnitudinis circa Hierosolymam inchoasse; Claudius nouarum rerum ac discordiæ suspicionem captans, Agrippæ nouum opus nunciauit: quo facto statim ab opere destitit Aprippa. *Iosephus lib. 19. antiquit. cap. 7.*

46. Rebelles murorũ demolitione puniebãtur.

Et plerumque murorum demolitione puniebantur rebelles. *Suetonius in Galba.* Quasdam inquit, ciuitates Hispaniarum Galliarumque, quæ cunctantius ei accesserant, murorũ destructione puniuit: *Et de Placentinis Guetherus.*

-------- Talique reis est reddita pacto
Gratia, directis vt tota turribus vrbe
Mœsta ruinosis lacerarent mœnia muris:
Quasq́; metu regis cepissent ducere, rursus
Ingesto patulas implerent aggere fossas.
Neque alias exstruere licebat: Idem lib. 4.
Terdonæ veteres, nobis prohibentibus, arces
Erigit, & vetitas audet sarcire ruinas.

Et ibidem:

Ne claudere pergeret vrbem,
Iussus ab incepto populus desistere muro.

47. Quorundam priuilegiũ, ne ipsis in vicinia quid ædificetur.

Quin etiam hodie multæ ciuitates, *teste Gailio.* priuilegium ab Impp. obtinuerunt, ne vicinis liceat, intra vnũ vel duo milliaria prope ciuitatem, castrum ædificare, quod hæc res vicinorum potentiam ac robur augeat; ipsis verò periculum ac metum inferat: idque refert de Rege Scytharũ, *Curt. lib. 7.* cum vrbem, quam in ripa amnis Macedones condiderant, suis impositam ceruicibus, emissa militari manu dirui iussisset. Quo argumento cùm primis vtuntur illi, qui tam hodierna, quam veterum propugnacula deprimunt. Quæ tamen maximum vsum habent; & Romani sæpenumero totam salutem in ijs posuerunt, vt videre est in illo. *Liuii lib. 32.* Vides tu Aule Corneli, cacumen illud supra hostem, arx est illa spei salutisque nostræ, si eam, quoniam cæci reliquêre Samnites, impigrè capimus.

Huiuſmodi etiam Priuilegium allegat Colonia Agrippina contra Duces Iuliacenſes: quorum ſcripta in publico, & omnium manibus teruntur.

De nouis fortificandi modis & inuentionibus, vide *Mons. de la Noue diſcourſ. 18. Clande Flamand. Specklins, Steuini & Boteri Eberb. de Barle-duc, tractatus de fortificatione ſingulares.* Modum item artis fortificatoriæ Belgicum zum andernmahl gedruckt zu Dreßden bey Wolff Seyfferts. Anno 1630. Item Ioan. Wilhel. Dillichium in fol. zu Leipzig Anno 1636. in folio, getruckt / vnd mit ſchönen Kupffer geziert.

DISCVRSVS. XIV.

DE DVCIBVS BELLI.

TErtium in bello gerendo, quod ſpectandum maximè, Viros dixi, per quos nihil aliud, quam multitudo armata, quæ eſt vel ad impugnandum, vel ad repugnandum apta atque idonea, intelligitur: quæ biſariam rurſus vel in Duces vel milites diſpeſcitur: Milites verò, vel in Equites, vel in Pedites, quibus omnibus in bello ſummoperè opus. (1. Viri in bello vel sunt Duces aut milites. 2. Milites aut sunt pedites vel equites.)

Et Principibus quidem aut Reipub. quæ bellum meditatur, prima cura & ſollicitudo eſſe debet, vt egregiè fortem & peritum virum exercitui præficiant: Verè enim dicitur, tanti omnem exercitum eſſe, quanti Imperatorem: quippe cum Exercitus vniuerſus quaſi quoddam animal ſit, cuius caput Imperator, ordinata acies pectus ac thorax, pedites manus, equites autem pedes exiſtant, & capite concuſſo, perturbatoque membra reliqua languere fluereq́; dicantur: Ita fatiſcente præ imperitia aut alio aliquo vitio Imperatore, cæterum quoq; exercitũ fluctuare, ac in præceps agi, euenire ſolet. *Curti lib. 10.* Vt haud abſurdè, mortuo Alexandro Magno, eius exercitum Leoſthenes cuidam Cyclopi comparauerit, qui amiſſo oculo omnium incertus hinc inde vagaretur. *Plutarch. in Galba.* (3. Dux egregius exercitui præficiendus eſt.)

Nam plus in Duce eſt, quam in toto exercitu, ſiquidem ipſius Ducis aſpectu milites aduerſum fortuita refoueri ſoleant. *Tacit. de morib. German.* Hinc *Dionyſ. Halycar.* nulla re *inquit*, ad felicem victoriam ex prælijs reportandam æque opus eſt, atque bonis ducibus. *lib. 6. antiq.* Numeroſæ enim copiæ, ſi nacti fuerint duces imperandi minimè peritos, nullum præclarum (4. Plus in Duce eſt, quam in exercitu.)

facinus faciunt, & sæpissimè ipsæmet suarum cladium sunt authores, & tanto magis conflictantur, quantò maior est earum numerus. At egregij Imperatores, quamuis exiguas habeant copias, tamen celeriter eas, & numero, & rebus omnibus necessariis augent. Sic C. Marius exigua manu innumerabilem Venetorum multitudinem, Cæsar Gallorum, Alexander Persarum, feliciter debellarunt. Maximè igitur opera danda est, vt aut Superiorem, præstantioremué, aut certè non inferiorem peritia bellica, hostium duci opponamus. *Veget. de re milit.*

5. [D]ux vel [e]st prima[r]ius vel [s]ecundarius.

Ducum verò duo sunt genera, primariorum scilicet & secundariorum. Primarius siuè Generalis ille dicitur, qui â summo Magistratu constitutus summæ rei imperat, suisq; consilijs & ductu rem gerit, cui omnes reliqui secundarij Duces & milites subiecti sunt: Vnde eius quoque officium est, videre & curare, vt speciales inferiores Duces, officium iniunctum faciant, ideoq; veluti inspector reliquorum est. *Althus. c. 34. fol. 563.*

6. [I]n Duce [p]rimario [q]uatuor [r]equirũ[t]ur.

In hoc eligendo, quatuor præcipuè spectantur: Scientia rei militaris, Virtus, Authoritas, & Felicitas. *Polyb. lib. 6.* Ego enim existimo *inquit Cicero*, in Imperatore summo, quatuor has res esse oportere, scilicet scientiam rei militaris, virtutem, authoritatem, & felicitatem. *In Orat. de laudib. M. Pompeij.*

7. [P]rimo [s]cientia [r]ei militaris.

Primo scientia rei militaris: quia si bellum gerere debet, meritò quoque eius gerendi scientiam habere debet: Turpe enim est scientiam, in qua versatur, ignorare. *Tacit. 3. annal.* Scientia rei bellicæ, dimicandi nutrit confidentiam, quia nemo id, quod se bene didicisse nouit, facere metuit. *Veget. lib. 1. c. 1.* necesse igitur erit, vt plures per prouincias stipendia meruerit. *Cicero pro Manil.* & nullum genus belli sit, in quo illum non exercuerit fortuna: vt sciat, quis ordo agminis, quæ cura explorãdi, quantus vrgendo, trahendoué modus, secundarum etiam ambiguarumq; rerum gnarus sit, eoq; interritus. *Tacit. 1. & 3. annal.*

Tales olim extiterunt Iulius Cæsar, C. Marius, Hannibal, Pompeius, & alij sexcenti, qui artis suæ peritissimi & in militia exercitatissimi idcircò fuerunt, quod nullum belli genus esset, in quo eos fortuna non exercuisset. *Amirat. lib. 14. dis. 6.* Talem etiam deprædicat *Conestag.* Ducem Albanum, militum enim, inquit, Hispanorum virtus, inutilis esse videbatur, si Duce talibus digno, destituerẽtur, Albano verò Duce etiam quẽcunq; exercitum sufficere putabãt. *lib. 4. de Portugal. & Castell. coniunct.*

E contra Ducum in exercitu imperitia, strenuis quoq; militibus obesse, & magnarum causam cladium sæpius præbere memorat *Xantippus apud Polyb. lib. 1.* Exemplum est in Xerxe Persarum Rege potentissimo, cum contra Græcos expeditionem institueret, Regnum habuit amplissimum & florentissimum, centum ac viginti Prouincijs constans, in castris decies septies centena militum millia, verum rei militaris ignarus, amissis suis fuga longè turpissima sibi consuluit, domum scapha reuersus, non ab alienis, sed suis, miserè trucidatus fuit. 8. Imperitia Ducis primarii est ruina exercitus.

Imperitiâ item Ducum Publij Æmilij ac Vartonis acceptum ferunt, quod tanta illa Cannensis extiterit clades, in quâ vltra quinquaginta Romanorum millia, vno in prælio ceciderunt: Tot equites perierunt, vt horum annulis aliquot modios plenos, victoriæ in argumentum, Carthaginem Hannibal miserit.

Et certè mirum videri non debet, quandoquidem Duci primario necessaria sit, sum̃a in consulendo sapientia, promptum in prouidendo consilium, singularis in agendo industria, inuicta in periculis fortitudo, admirabilis in conficiendo celeritas, sagacitas in stratagematibus, vigilantia in suspectis, patientia laborum, & seueritas in animaduertendo. Quibus virtutibus si summus belli Præfectus destituatur, Leo sine oculis erit, aut Polyphemus, monstrum horridum, cui lumen ademptum est. Nam si tot virorum fortium, atque adeò Regni totius fortuna ab Imperatore dependeat, quis in eo non summam prudentiam exigat, & sagacitatem? 9. Scientia rei militaris, in quibus consistat.

Plurimum in bellis ingenium posse, toties res agendæ, toties pericula docuerunt, & vix vnquam vllus exercitus perijt, nisi cum Duces in capiendis consilijs errauerunt: Quippè gladius Imperatoris consilium est, quo semper plus efficere potest, quàm ferro militum manus. Non magna magni nominis vmbra sed multa prudentiæ lux victorias parit, & triumphos inuitis & attonitis hostibus extorquet.

Aliquando tamen eligitur Dux belli, qui nulla gessit bella, si vult, estq; pater patriæ, cum plurimum conducat eum, quẽ res proximè concernit, bello præesse: sed tum Vicario opus, qui copias aliquando duxit, & vsu militari confirmatus est. 10. Vicario opus est experto, vbi Generalis bella nõ gessisset.

Virtus quoq; in Duce consideratur, quia hæc militum amorem & reuerentiam Duci conciliat, eosq; ad imitationẽ incitat: Et alia quidem ad bellum pertinens virtus est, quem- 11. Secundo Virtus in

admodum labor in negotijs. &c. Alia verò in moribus, velut temperantia, fides, humanitas, justitia, & his similes, vnde *Cicero pro lege Manil:* Quanta inquit, innocentia debent esse Imperatores? quanta omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanta humanitate? quæ nisi habeat, non ego possum Imperatorem in aliquo numero putare: siquidem indecorum sit, si patiatùr se subigi voluptatibus, ex nimia forsan felicitate. *Curt. lib. 10. pag 254.* Cum rarò faciat mixturam cum moderatione recens prosperitas; Quod innuere visus est Asdrubal in Senatu Romano, *teste Liuio lib. 30.* Ex insolentia, inquit, quibus noua bona fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire, populo Romano vsitatè ac propè iam obsoleta ex victoria gaudia esse: *de Hannibale Valer. Max. lib. 9. c. 1.*

12 Sit temperans. Temperantia itaq; necessaria Duci virtus est; non enim potest exercitum continere, qui se ipsum non continet. *Cic, pro lege Manil.* Hac virtute præditus, pecuniam stipendijs exsoluẽdis seruat, non alea perdit, non in Venerem, non in Bacchum conuertit. Victorijs plurimis insignem & probè inuictum habitum Hannibalem, Campanæ voluptates hyeme vnica perdiderunt, atq; ita eius eneruârunt exercitum, vt à Romanis tandem profligaretur. Cum luxui apud Veronam Ludouic⁹ Germanorum Rex operam daret, ex insidijs & captus, & oculis orbatus fuit. *Bocer, c. 4. n. 10.*

13. Fidem datam seruet. Fidem quoq; Principi vel Magistratui suo datam, conseruet, nec se largitionibus corrumpi patiatur: obcæcãt enim homines munera, & à recto virtutis tramite abducunt: quemadmodum Aratum Achæorum Ducem seduxerunt, cùm ei a Ptolomæo Philopatre Rege Ægypti decem talenta dono oblata essent. *Plutarch in Arato.*

14. Non sit auarus, sed innocens. Sit quoq; innocens, non auarus, cuius non manus tantum, sed nec vllum vestigium, cuiquam, nisi hostibus, nocere dicatur: Vnde *D. Vernul. de bello gerendo. Orat. 4.* Egone illum inquit, Imperatorem siuè belli Ducem aliquo in numero putabo, qui cum patriæ protector esse debeat, eam furiosi exercitus licentia deuastat? qui auaritiæ suæ perfugium, & militaris cupiditatis arenam, in sociorum & amicorum tectis esse vult? qui bellum gerit, vt ditescat, ferrum acuit, vt aurum occupet, victoriam pretio redimi permittit, non ipse armis extorquet? Eius animus supra aurum esse debet, qui ferrum in hostes distringit, nec oblatum accipere, sed raptum occupare, & di-

stributa

ſtributa inter milites præda maiores animos excitare. Non iſta diuitiarum cupiditas, non rapinæ, non exercita in amicos crudelitas felici curſu ad victoriam contendit. Tot illæ miſerorum ruſticorum lacrymæ, tot viduarum & pupillorum gemitus, tot miſeriæ lugentium & iacentium villarum atq; vicinorum vltionem è cælo petunt, & diuinæ iracundiæ fulmē accendunt. Hæc eſt infelicium ſucceſſuum ſæpè cauſa, hæc patriæ pereuntis occaſio, dum offenſa diuina Maieſtas hoſtium arma in noſtrorum ſtragem militum, & vrbium pernitiem conuertit. Nolo iam dicere, ita ferè ſemper euenire, vt ij miſerrimâ fame pereant, qui omnia rapiendo nihil aliud, quā inopiam famemq́; ijs reliquerunt, quos protegere debuiſſent. Sit mihi ille Imperator in omnium ore & prædicatione, qui ſuorum armorum ſcopum, ſolam de hoſtibus victoriam, & Principis ſui gloriam proponit; qui patriam clypeo tegit, in hoſtes gladium oſtendit, qui non ferreis tantum, ſed religionis & iuſtitiæ armis, ſine quibus nulla felicitas aut victoria eſt, vt Beliſarius, *teſte Procopio lib. 1. de bello Vandal.* dicebat, bellum gerit. Non patiebatur ille glorioſiſſimus Dux in exercitu ſuo eos, qui aduncas manus & ſuorum ſanguine cruentatas haberent, quod fortitudo parum proſit, niſi innocentiæ & æquitati coniungatur. Volo, inquiebat ipſe, vt milites mei puras manus ad hoſtium internecionem adferant. O ſi omnes ita dicerēt Imperatores? O ſi omnes Alexandrum Seuerum imitarentur, cuius exercitus cum ad Perſicum bellum proficiſceretur, incedebant milites tanquam Senatores, quos ruſtici tanquam fratres amabant, & eorum Ducem tanquam Deum honorabant.

Continentia tamen in Duce, præ cęteris quoq; virtutibus ſummoperè laudari, & mirabiles ipſi in periculoſis occaſionibus, proſperitatis effectus largiri, ipſumq́; adornare & admiratione dignum facere ſolet: Hoc modo Scipionem maiorē continentiſſimum fuiſſe referunt, qui nunquam captiuis mulieribus vſpiam illuſit, aut vllam aſpectui ſuo præſentari permiſit: Et cum forte aliquando ad eum duceretur captiua Virgo admirandæ pulchritudinis, eam honeſtè integreq́; cuſtodiri juſſit & cum paulò poſt comperiſſet, eam deſponſatam eſſe cuidam Luceio Principi Celtiberorum, integram eam intactamq́; ſponſo reſtituit: Cuius rei celeberrima fama, cauſam præbuit, vt Celtiberi vltro in partes Romanorum conceſſerint, & quod armis Scipio aſſequi nequiuerat, continentiæ ru-

15. Continētia quoq; ſummè laudat Ducem belli.

more consecutus sit. *Patric. de Institution. Regis. lib. 6. tit. 21.*

16. Tertiò authoritas sit in Duce primario

Tertium quod in Duce requiritur, est Authoritas, nam vbi illa non est, ibi nec timor est hostium nec subditorum: Homines enim in tantis rebus, opinione non minus famæ, quam certa aliqua ratione commouentur, vt aut contemnant, aut metuant, aut odio vel amore prosequantur: Hanc verò authoritatem maximè parit seueritas in delictis militaribus vindicandis, & in disciplina bellica conseruanda. *Veget. lib. 3. c. 10.* Facilis enim Dux, vt inutilis contemnitur, quamuis illo milites delectentur, & *vt Lips. lib. 5. de milit. Roman. dialogo. 15. pag. 345.* hisce tribus verbis insinuabat, terrent, nisi timẽt. Im Krieg spricht *Philip Scherbius ad polit. Aristot. pag. 69.* disputirt man nit vil/ sonder es heist schlechts knüpffe auff: Dieweil in Kriegssachen die Strenge vil besser vnd heilsamer ist / dann die Barmhertzigkeit. *Petr. Cabal. cent. 3. casu 294.* Vnde Scipio quoq; Ducum austeros & rigidos suis, at faciles & largitores, hostibus vtiles esse aiebat.

17. Seueritas comitate temperādā est.

Comitate tamen & humanitate aliqua interdum huiusmodi seueritas temperanda erit. *Tacit. 1 hist.* Hæc enim milites obsequentes, illa beneuolos facit; hæc in officio continet, illa ad omne periculum promptos & alacres reddit. Amant quippe illum milites Imperatorem, qui eos Commilitones & fratres in prælio appellat, qui facta singulorum extollit, saucios inuisit, vulnera intuetur, alium spe, alium gloria, cunctos alloquio & cura, sibique & prælio firmat. *Tacit. lib. 4. annal.* Amant illum, quem socium in laboribus & periculis vident, qui tantum laboris sibi insumit, quantum alijs imponit; qui testis est meritorum vniuscuiusq;, nec minus tolerantia, labore, diligentia, quam authoritate cæteris antecellit: Amant præterea illum, qui cultu habituúe parũ à priuato milite differt *Curt. lib. 3.* qui cum militibus cibum militariter sumit: item si minus prædæ capiat, eamque militibus relinquat.

18. Prædam si militibus communicet.

Die alte Kriegsobristen pflegten vorzeiten die Beuth vnder die Soldaten zu theilen/ vnd nichts vor sich behalten: wie Scanderberg gethan/ als er ein Beuth von 20000. Cronen vnder seinen Kriegsleuthen außgetheilet hat *Histoire de Schanderberg lib. 4. c. 2. fol. 95.* Der Keyser Aurelius Probus namb allein Waffen für sich / das vbrig gab er den Soldaten zum besten. Aber Clodouæus König in Franckreich/ namb für sein theil nicht mehr/ dann ein anderer Soldat. Hingegen hat Theodo I. Hertzog in Bayrn/ als er Augustam Tiberij/ die jetzo Regenspurg genennt wurd/ erobert/ hat er die gantze Beuth/ sei-

nen Soldaten zum besten geben. *Henr. Pantal. de Viris illustr. German par.* 1. *fol.* 228. & 283.

Si denique non abutatur sanguine militum, neque eum temerè, crudeliter, vel perfidè effundat. Et tales fuere Scipio Africanus, & Lucullus apud Romanos, quorum ille, se malle vnum ex ciuibus suis seruare, quam mille hostes perdere, dicere solitus erat: Hic verò incitantibus ad direptionem, respondit, malle se vnum militem Romanum ex hostium manibus eripere; quam vniuersas hostium fortunas sibi vendicare. *Bruso. lib.* 2 *c.* 24. Hinc Phocion Dux Atheniensis, cum adhuc floreret Leosthenes, interrogatus ab Oratoribus, quid ipse boni fecisset Reipublicæ? Nihil aliud, inquit, nisi quod, donec ego vobis fui Dux, nulli dicta sit Oratio funebris, sed omnes vita defuncti in majorum munimentis sepulti sint: Alij jactabant cruentas victorias: Phocion existimabat egregij Ducis esse, sic administrare rem militarem, vt nulli, aut quàm paucissimi ciues pereant: Mos autem erat Athenis, eos, qui in acie cecidissent, apud populum laudare, ac cenotaphia erigere. *Plutarch in Phoc.* 19. Ne abutatur sanguine militum.

20. Similiter egregius ille belli Dux Pelopidas, vxori suæ, quę ipsum ad bellum proficiscentem muliebriter rogabat, vt se ipsum seruaret: Alij, respondit, vt istud faciant, monendi sunt: Princeps enim & Dux, potius hortandus est, vt seruet ciues. *Brus. lib.* 2 *cap.* 24. Melius & clarius adhuc Q. Fabius Minutius: hortante siquidem filio, vt locum idoneum paucorum jacturâ caperet: Visné, inquit, tu ex illis paucis esse? Vox certè Imperatore digna, existimans quippè non esse boni ducis, etiam vnius militis incolumitatem contemnere. *Erasm. in Apoph.* 6.

21. Verum nostris temporibus, de quorundam belli Ducum, militum suorum sanguinem varijs in occasionibus nimis temerè profundentium, incuriâ, *D. Carue sequentibus exclamare verbis*, non veritus fuit. Hie sihet man wie getrewe Dienste / etliche Generalen Ihrer Kay: May: leisten / denen es gleich gilt / ob sie die Knechte erhalten / oder auff den Fleischbanck hinliefern / ob das Vatterlandt verderbt / oder erhalten werde / wann nur ihr Beutl vnnd Bauch voll wirdt: Im Sauffen seindt sie mächtig / vnd starcke Männer Trunckenheit anzurichten / aber zum Fechten / seynd sie forchtsamer als die Haasen. Hæc ille in seinem Kriegs Reißbüchlein. *cap.* 23. *pag. m.* 197.

22. Quartò felicitas. Felicitas deniq; in summo belli Præfecto respicienda est, quia comes ferè consilij & rationis est; *Veget. lib.* 3. quam quidē omnes

quoq; in Duce primario requiritur.

illi optare possunt, nemo præstare. *Cic. pro lege Manil.* Maximo, inquit, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis Imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius Imperia mandata, atq; exercitus esse commissos. Sed tamen paulò benignius quibusdam à Deo attributa, nonnullis etiam, alioquin summis viris denegata est. *Bas. in Illia.* qui quarta scilicet luna nati, domi equum Seianum, (*vt veteres dixerunt ex Agell.*) habere videntur, adeo vt cuicunq; rei manū & mentem admoueant, ea se auertat. *Grigor. lib. 11. c. 4. n. 6. & 7.* Hanc infelicitatem, eorum quoque comitari solet militum stupor, sicut felicitatem eorundem fiduciæ. *Vnde Theog.*

23. Nonnulli nimium sunt infelices.

Multis mens læua est, sed eisdem numina dextra,
Queis malè quod captum est, vertit & in melius.

24. Alii ecōtra fortunatissimi.

Contra alijs destinata, salubriter omni ratione potentior successus discussit, vt qualicunq; occasione vtantur, ita præcellunt, quasi venti tempestatesq; obsecundent. *Cic. pro lege Manil.* atq; exinde sapere eos, omnes dicunt. *vt ait Plutarch.* Talis fuit Alexander Magnus, licet enim plurimùm debuerit virtuti, plús tamen fortunæ debuit, quam solus omnium mortalium in potestate habuit: quoties enim illum à morte reuocauit? quoties temerè in pericula vectum perpetua felicitate protexit? vitæ quoque finem eundem ille, quem gloriæ statuit. *Curt. lib. 10. c. 5.* Talis etiam Pompeius Magnus prædicatus est, qui diuina quadam felicitate, tot & tantas res gessit, quot & quantas nemo optare à Deo immortali ausus fuisset: Talis quoq; Iulius Cæsar erat, qui in sua potestate fortunam habuisse videtur: atque innumeri apud Græcos & Romanos alij, quibus lauros & palmas vltrò conijcere in sinum fortuna ipsa credebatur, propter quam summa ipsis imperia & exercitus commitebantur.

25. Fortuna quorundam.

26. A Deo petenda est.

Et sanè frustra, quantumuis egregius Imperator, victorias de hostibus sperabit, nisi illi fortuna diuinitus adjungatur, quæ quia in eius voluntate posita non est, necesse est, vt eam à Deo postulet, & suæ meritum pietatis obtineat. Fieri enim nō potest, vt eum Deus immortalis non felicissimum esse velit, quem sui nominis cultorem eximium, & virtutis studiosissimum esse sentit. Ille tantam felicitatem Theodosio Imperatori concessit, vt ei venti & tempestates obsecundare viderentur, quod ita pietatis eius merita postularent.

Ille Constantinum Magnum ita fortunatum effecit, vt pro eo militare Cœlum crederetur, atq; idcircò, quod cũ vitæ probitate clarissimus esset, tum ardentissimo Zelo Catholicam religionem propagaret. Sileo plures alias veteris istius æui Heroas, quorum pietas cum gratissima Deo esset, eius quodammodo manu, nulloq; periculo suo ad victorias & triumphos ducebantur. Viderunt etiã nostra tempora, & extulerunt pietatem istam in summis aliquibus exercituũ Præfectis in Dño nunc mortuis, quorũ victorias dum numerare vix potuissent, diuinitus adiunctã illis felicitatẽ esse confitebantur. Profectò non idoneum est belli felicis instrumentũ Dux improbus, & cum à Deo prosperi sint bellorum successus, non scelere, sed pietate sunt obtinendi. *Sed de huiusmodi heroibus & Viris æterna memoria colendis, vide infra discursum vltimum.*

Cæterum non inutiliter hoc loco quæri posset, qua scilicet ætate Imperatores vel belli Duces militiæ preficiendi sint? Plato ante trigesimũ ætatis annum neminẽ militiæ præficiendũ statuit, etiamsi spectatæ virtutis esset, & aliqua militari gloria illustratus: Hanc ætatem legitimã etiam bellicis muneribus primò arbitrati sunt Athenienses, vnde cum aliquando in electione Ducis, Chares quidam iuuenis ferox, & robusto, validoq; corpore, Iphicrati valdè seni prælatus esset, ibi Timotheus Princeps Senatus, surgens ciues monuit, vt talem non Ducem eligerent, sed qui Duci stragulas suas portaret. *Plutarch in Apopb.* Huic tamen legi postea nonnunquam derogauerũt, & præcipuè in Alcibiade, qui adeo gratus populo in adolescentia fuit, vt omnium ciuium oculos, quoties in publicum prodiret, in se vnum conuerteret, nemoq; par ei Athenis existimaretur: Is ante ætatem bello Syracusano præfectus est, cui tamen duo longè maiores natu collegæ dati sunt, Nicias & Lamachus, vt tutius Reipublicæ consulerent. De quo, item Themistocle & Cimone. *Iustin. lib. 2.* 27. Qua ætate Duces præficiẽdi sint.

Idem placuit Romanis, nec ab hoc præscripto discesserunt, nisi in maxima Reipubl: calamitate. Post varias enim multiplicesq; Hannibalis victorias, cum jam vrbi immineret, ciuesq; omnes in magna desperatione essent, Scipionẽ admodũ juuenẽ elegerunt, quẽ cum exercitu Carthaginẽ mitterent, vt pressi domesticis malis Carthaginenses, ab Italia Hannibalem reuocarent: Octauius quoq; duo de viginti natus annos Imperator designatus est, M. Cicerone id populo persuadente. 28.

29. Veterano Duci melius fidēdum.

Longè tamen tutius veteranis & exercitatis militibus exercitus creditur: Expertùm siquidem non rarò est, damna sæpius sub duce juuene sensisse exercitum, quam commoda. *Iustin. lib. 1.* de Tomyri Scytharum regina referens: Quod, cum nuntiatum esset Reginæ, adolescentulum filium ad insequendum Cyrum, cùm tertia parte copiarum mittit Cum ventum ad Cyri castra esset, ignarus rei militaris adolescens, veluti ad epulas, non ad prælium venisset, omissis hostibus, insuetos barbaros vino onerare se patitur, priusq; Scythæ ebrietate, quā bello vincuntur; nam cognitis his, Cyrus reuersus per noctē securos opprimit, omnesque Scythas cum Reginæ filio interficit: de Antiocho Syriæ Rege, & de Cleomene Spartiate simiiles lapsus, tradit *Polyb lib. 5 & 9.*

30. Est enim magis quieto animo.

Causa & ratio datur, quod iuuenum consilia ferociora & feruentiora sint, minusque incerta casuum repetant, cum fortuna nunquam eos deceperit: Senes autē quieto animo multa præuideant, fortunæ aditus consilio præcludant: quorsum respexit *Polyb. lib. 10.* vbi de industria Hannibalis loquitur: Hanc sententiam etiam secutus est Alexander Magnus, qui annum ætatis vigesimum primum agens, Philippum Patrem amisit, & vt non tam Imperij, quam gloriæ successor esset, cum paternum exercitum hæres accepisset, non æquales suos, cum quibus educatus fuerat, aliosué primæ ætatis ac roboris iuuenes, sed veteranos elegit, plærosque etiam emeritæ militiæ, qui cum Patre dudum militauerant, vt non tam milites, quam militiæ Magistri lecti viderentur: quæ quidem res effecit, vt victor semper euaserit, & cum parua admodum manu sexcēta Persarum millia superauèrit, & nisi morte præuentus fuisset, vniuersum terrarum orbem subegisset.

31. Atque huc benè conuenit, quod *Plutarch in Sertorii vita* refert; nempè Sertorium, cum Pompeij milites variè dispersos superasset, multis occisis, audissetq; aduentare Metellum senem cum alijs copijs, diremit prælium, reuocatisq; suis dixit: Ego puerum hunc, nisi superuenisset anus illa, verberibus castigatum domum remisissem. Vnde liquet, quantum Duces senes, & experientia rerum edocti, junioribus & rerum imperitis sint anteponendi.

32. An Dux ex stemate nobili eligend9

Altera quæstio, Vtrum generis splendor in electione Ducis attendendus sit? Respondeo breuiter cum *Bocer. de bello c. 6. n. 13.* Quod si ê generis nobilitate, vetustate ac splendore haberi

quis

quis poſſet idoneus, hunc omninò præferendum eſſe. Hoc modo Albertus Auſtriæ Dux, eius nominis Quintus, in bello, quod contra Bohemos, prius quàm Romanis imperaret, diutiſſimè geſſit, interrogatus, quem copijs præficere ſtatuiſſet? ſi alium inquit, quàm me, ductorem exercit⁹ petitis, fruſtra me Auſtriæ Ducem appellatis: Dux enim reuera eſt, qui exercitum ducit, & quem acriter pugnantē exercitus ſequitur: Quibus verbis prudentiſſimus Princeps ſignificare voluit, præter heroicas virtutes, etiam generis ſplendorem ac nobilitatem in Duce commendandas eſſe, quibus militum animos facilius flectere, victoriæque ſpem fortiter conſequi poſſit.] *Æneas Syluius.lib.3 Commentar. de reb. Alphonſi.*

Alſo ward auch im Jahr 1632. vber die Kayſ. armeen zum Generaliſſimo geſetzt Jhr Churfurſtl: Durchl: Maximilian, Pfaltzgraff bey Rhein / Hertzog in Ober: vnd Nidern Bayrn/ꝛc. Welcher mit einem anſehnlichen Hauffen zu Feldt gezogen/ vnnd die Statt Prag drey Tag vor Pfingſten erobert / den Feindt gäntzlich auß Böhaimb verjagt/vnd zum Fürſten von Friedlandt in der Ober Pfaltz geſtoſſen/ꝛc. *de quo D. Carue.* in ſeinem Kriegs Reißbüchlein/*c.3.f.m.27.* 33.

So ſeind ebenmeſſig hernach Anno 1635. die zu Hungarn vnd Böhaimb damahls Königl: anjetzo Röm: Kayſ: May: Ferdinandus III. vermög Prageriſchen Fridenſchluß/ über alle Kayſ: vnd deß Reichs armeen zum Generaliſſimo erwöhlt / vnnd durch dieſelbe bey der Nördlinger Schlacht/vnd anderen Occaſionen mehr / anſehnliche victoriæ erhalten worden.

Conſentit *Althus. & Caſman. in ſyſtem. c. 40. fol. 205.* quod ſcilicet generis etiam ratio in electione ducis habēda ſit, vt vel ex Ephoris regni, vel ex filiis ſummi Magiſtratus, maximè idoneis cōſtituatur: ſed ita vt in eligendo virtus appareat: nam licet virtus in multis exiſtat, in generoſis tamen clarius eluceſcit. Videatur *Amirat lib. 17. diſ. 3.*

At cæteros etiam non reijciendos eſſe, etiamſi parentibus nati ſint obſcuris, cenſet *idem Bocer.* Iphicrates enim licet filius Sutoris fuerit, ab Artaxerxe tamen Perſarum Rege, cū Ægyptijs bellum inferre ipſe vellet, Dux electus fuit. Themiſtocles quoq; homo natus infimo loco, plurimis & maximis victorijs inſigniter claruit. Narſes item genere obſcuro natus. P. Scipionem æquaſſe dicitur, & conſtat ex hiſtorijs quod Gothos penitus ex Italia depulerit. C. Marius fabri ferrarij filius, ſepties Romæ conſulatum, reſque in bello feliciter geſſit. Es 34. Humili loco nati etiam nō contemnendi.

werden aber jetzt die Befelch vngleich außgetheilt/vt crebræ audiantur querelæ, & subditi suo, ac Reipublicæ experiantur incommodo. *Keller. de offic. Iuridico, polit. lib. 2. c. 30. fol. m 604.*

35. Turcæ quales Duces eligere soleant.

Turcæ verò hac in parte prudentius & vtilius, præstantissimos quosque viros ad dignitates adhibent, qui à pueritia Principis sumptibus educati, vel in alijs artibus laboriosis, vt cuiusq; fert naturæ & ingenij inclinatio, edocti & instructi fuerunt. Et hi constituunt aulicam militiam Turcarum, vt Spachi, Spachioglani, atque Ianizzari, Solustri vel Soluphari, Vlufagi, Charipici: Et tanquam ex Seminario depromuntur inde Sangiachi, Bassæ, & Vesiri. Innumeri illi milites, nec gentilitijs armis, nec vllo nobilitatsi hæreditariæ signo vtuntur. Nam in hunc finem initio sunt instituti, ne sibi quidquam proprij attribuerent, nec vllam exspectarent dignitatem, nisi quatenus ipsorum Virtus, præmium & compensationem ab Imperatore mereretur: ita refert, *Iacob. Geud. de conseruat. Imper. lib. 2 c. 2, & 5.* vbi de Mozelinis, id est feudatarijs, Alconitijs h. e. voluntarijs militibus, Azafris h. e. remigibus, Belgerbegis &c. *in c. verò 3.* de Christianorum liberis instar decimarū exactis, quorum nomina dicit Turcas diligenter in album annotare, & Constantinopoli posteà hinc inde mercatoribus alendos distribui, vt leges Machometis & Turcicam addiscant linguam, ac tandem, vbi virilem attigerunt ætatem, Ianizzarorum militiæ adscribantur: Interim ait, eos in omni militari studio exerceri, certos esse constitutos magistros, qui eos arcum tendere, luctari, saltare, super equum salire doceant, nec quidquam omitti, quod eos industrios & strenuos ad militiam reddere possit: eiusmodi exercitijs corpora eorum ita occalescere, vt maximos belli labores non grauius, quàm actiones quotidianas & vsitatas ferant. Hac de re videatur *Soranzius de Turcico Imperio cap. 4.*

36.

37. Dux belli num audax esse debeat.

Tertio non incongruè quæri solet, vtrum conueniat Ducem belli audacem esse? Et quidem ante omnia certum est, Ducem belli nihil amplius curare debere, quam ne timere videatur: *R. P. Strada lib. 7. pag. m. 462.* Qualiter Timotheus ille Græcus, qui, cum alius quidam cicatrices suas, quas in bello pro patria Imperator accepisset, Atheniensibus monstaret, ridens de se ipso fassus fertur, Equidem valde erubesco inquiens, quod cum Samum obsiderem, juxta me sagitta fortè cecidit, qua exanimatus, non quasi Dux tanti exercitus, sed quasi ig-

nauus Tyro profugerim. *Patric. de Instit. Regis lib. 2. tit. 2.* Vnde apud plebem nulla dubitatio est, quin magis audacem, quam virtuosum exoptet. *Thucyd. lib 3.* In omni enim seditione populari, quidquid modestum est, aut moderatum, ignauiæ speciem apud plebem habet, quod circumspectum & prouidum, segnitiæ: quidquid autem præceps, abruptum, atq; audax, id verò forte magnanimum & virile prorsus censetur: adeoq; semper in ea plerumq; maioris animi, quam consilij pars vincit.

Certum tamen est, quod in Duce belli minimè audacia, *Comin. lib. 5. c. 5.* sed magis prudentia, *de qua supra,* desideranda sit. *Paruta lib. 1. d. s. 5. fol. 88.* Vnde ad Principem Parmiæ Princeps d'Oria sapienter respondit: *Ie sçai quelle est ma charge, mes cheueux se sont blanchis en l'apprenant. Vostre Excellence ne doit rendre compte au Roy Monsergneur, que d'vne piece, & ie luy dois respondre d'vne armée, en laquelle si bien la fortune m'a failly, ie ne veux point, que les autres parties requises à ma charge, le courage, l'auctorité, ny l'experience me defallient, ny qu'on me puisse reprocher d'auoir failly en cela. Pierre Matthieu, lib. 4. narrat 3. n. 5. fol. 112.* 38. Prudẽtia magis in Duce quã audacia desideratur.

Similiter cum quidam ad Scipionem Maiorem dixisset, illum parum esse audacem vel pugnacem, respondit: Benè quidem dicis. Mater enim mea me Imperatorem, non autem bellatorem peperit: quo dicto ostendere voluit, Ducis non esse, temerè se obijcere periculis, & audacia sua totam rei summam in discrimen perducere. *Patric. d. tit. 1.* Sic Hannibal Romanos Duces cautos & prudentes multò vehementius metuebat, quàm feroces & feruidos. Itaq; cum Sempronium & Flaminium, prompti & rapidi ingenij Imperatores, Romani aduersum se misissent, gaudebat Hannibal: ac cum ferocius, quàm consultius rem sciret gesturos, eorum temeritati inescandæ, leuibus aliquot prælijs patiebatur se vinci, vt causam justi certaminis cum illis contraheret: Deinde quo proniores essent in vitia sua, eos sociorum cædibus atq; incendijs irritabat Pœnos. Illi suum dedecus rati, quod per mediam Italiam Pœnus impunè vagaretur, pugnandi consilium cepère. Ita dũ præproperè vniuerso periculo summam rerum committunt, insignibus duobus prælijs ab Hannibale victi sunt. *ex Liuio lib. 22* refert *D. Lindenspir. in disc. de arcanis Imperii, c. 4. fol. m. 118.* 39.

Huiusmodi feroces & audaces belli Duces, dissuasit etiam Mæcenas Augusto, vbi inquit, Etsi ipsa nos ratio doceat, magna negotia magnis adiutoribus egere, nunquam tamen, spon- 40

tè mea,

tè mea, author sum Principibus & Rebuspub: vt ijs hominibus ad gubernandam, defendendámq; fortunam suam vtantur, quorum animus vastus, ferox, subdolus & ambitiosus est: Verè enim hi nouandis, quam gerendis rebus aptiores sunt, aut vbi præclarum aliquod facinus in re militari ciuiliq; fecêre, contemptor ille spiritus, amentia & stoliditate completus, secunda se aura erigit, nec patitur eodem apud se loci modestiam & potentiam esse. Sed vbi se clientelis præsidijsq; amicorum satis munitum conspicit, palàm iam insurgit in salutis suæ authorem, aut quiduis, pro vt collibitum est, exprimere ab eo conatur. *apud Dion. lib. 52.*

41. Hinc Euripides, cautus inquit Imperator, præferendus est audaci: Rarum enim est audacibus, bono esse consilio. *Vitichindus lib. 3. gestor. Saxonicor.* propterea *Cicero in Catone maiore,* refert Ducem illum Græciæ nunquam optasse, vt Aiacis similes decem habeat, sed vt Nestoris: quod si acciderit, non dubitasse, quin Troja breui fuisset peritura. Nam Agamemnon *apud Homerum lib. 2. Iliados.* cum Nestore loquens.

Certè, inquit, venerande senex, te plurima linguæ
Gratia commendat: prudenti pectore cunctos
Haud dubiè Graios superas, vincisq; loquendo.
Atq; vtinam tales mihi Dij bis quinq; dedissent,
Nempè breui nostris manibus caperentur, & alto
Pergama conciderent à culmine.

42. Anplures belli Duces primarii habendi.

Quartò quæritur, num expediat plures primarios belli Duces exercitui præficere? Negatiuè respondet *Patricius lib. 9. tit. 11. fol. m 550.* Vnius itaq; Imperium inquit, sicut in pace & otio omnibus aliis præstat, sic in bello adeò necessarium est, vt etiam Respublica, quæ multorum imperio in pace reguntur, belli tempore vni se suaq; omnia credunt. Quem si non domi satis idoneum habent, aliunde accersire debent. Carthaginenses domi Rempub: agebant, militiæ autem Imperatorem vnum semper præficiebant. Isocrates Atheniensis, cum de propria patria scriberet, ait Athenienses, vt qui Reipublicæ studiosissimi essent, sæpè consueuisse duos, pluresué ciues vni eidemq; bello præficere: quod quidem dum factitarunt, semper infeliciter pugnasse: Hoc verò cum perspicerent, vni tantum summam rei credidisse, & hoc pacto deinceps semper victores extitisse, quoties vnius Imperatoris ductu certatum est.

Difficil-

Difficillimum siquidem videtur, vt qui æquali sint potentia Principes diu in belli societate, diuturnam amicitiam colant, nisi maiori alicuius authoritate cohibeantur, *Liu. lib. 5. dec. 1.* Nam multi imperantes perdidêre Cariam, & multi imperãtes habent imperium & regnum nullum, aut incertum & discordijs obnoxium adstipulantur R. A. zu Speyer de Anno 1542. §. vnd nach dem man auß Alten/ꝛc. *Cominæ lib. 2.* Mea hic est sententia, ait, vt existimem eum, qui solus in potestate habet decem hominum millia, magis esse metuendum, quam decem confœderatores, qui singuli senis millibus præsunt. Nã quia nullius hic est præcipua vel singularis authoritas, multa quotidie in disceptationem incidunt, & antequam aliquid constituatur, prætereunt ferè occasiones: Exemplum præbet bellũ Germanicum à confœderatis Smalcaldicis gestum. *Althus. c. 35. fol. 582.* 43. Difficulter plures Duces æquales, remanẽt concordes.

Vnde non mirum si ex tali ducum discordia, magnæ subsequantur clades; quemadmodum Romani ob discordiam L. Sergij ab Æquis fusi & profligati sunt. *Liuius lib. 4.* Et simile quid recenset *Froßard.* quendam nempè belli ducem Anglum, in sua memoria virum, & animô & consilio præstantẽ, multum præterea in suis rationibus fortunatum, voluisse quodã die, nactum occasionẽm pulcherrimam, ferire hostẽ, vt quoq; negotium melius conficeret, orasse comitem quendam Anglum, quatenus certo numero Equitum sibi ferret suppetias. Quod cum ille haberet in animo, commonefactum à suis, ne omnino succureret, quod ille si rès feliciter caderet, omnem rei gestæ laudem solus esset habiturus: ageret negotium ipse suum, & aliquid moliretur, vnde solidam gloriam obtinere posset: hac ratione impeditum illum, quod maximè optabat, perficere nequiuisse. 44. Ex horũ discordia clades subsequuntur.

Nimirum vbiq; dominatur inuidia & ambitio, in bellis autem maximè: ac sæpenumerò fit, vt dum alter in alterius gratiam nihil vult suscipere molestiæ, omittantur præclarissimæ rerum gerendarum occasiones; & aduersarij hoc ipsum deinde in vsum proprium conuertant. Et licet de inexatiabili huiusmodi belli ducũ æmulatione, quæ hodie maximè ob præcedentiã, generis splendorem, & titulorum varietatẽ plerũq; exoriri solet, multa adferat *Amirat lib. 2. disc. 11.* Magnũ tamẽ inter Serenis. Bauariæ Principẽ & Electorẽ Maximilianũ, &c. ac Comitẽ Buquoium, Sumorũ Cæsarei exercit⁹ Ducũ, amorem & synceritatem non satis deprædicare potest *Wassenbergius* 45.

de bello Bohemico fol m 32 Inde coniuncti inquit, duo exercitus, duo magni Duces, Bauarus & Buquoius, hic Bohemicis, ille Austriacis victorijs clarus. Non alibi tam gratus belli Ducum conuentus: hærebat in mutuis alter alterius amplexibus, cum amborum corda religio, causa, & intentio dudũ vnà colligasset.

46. An primario Duci libera potestas dãda?

Superest & alia quæstio, Annè Primario belli Præfecto libera administrandi belli sit facienda potestas? Et licet apud Politicos valdè sit controuersa, affirmatiuam tamen opinionem sequitur ex Tacito, *Amirat. lib. 15. dis. 6.* Tiberius enim Pannonicarum legionum motu intellecto, cum Drusum filium illuc mittendum censeret, comites addidit illustres, reiq; militaris prudẽtes, cæterum misit ipsum nullis certis mandatis, ex re consulturũ. *Tacit lib. 1.* Sic Claudius cũ in Armenia legatorum culpa, turbæ euenissent, missus illuc fuit cum legione legatus Heluidi⁹ Priscus, rebus turbidis pro tẽpore vt cõsuleret. *Tac. l. 12*

47. Eodem modo Reipublicæ Romanorum peculiaris mos fuit, vt in maioribus periculis libera ducibus suis mandata injungerent, judicio atq; virtuti eorum omnia commendantes, ijs verbis, cauerent, ne Respublica aliquid detrimenti caperet. *Liu lib 2.* vide *Enenckel. lib. 2. de priuileg. militum. c. 3. fol. 74. Lenct. in obser. politic. obs. 278.*

48. Sanè Veneti, Belgæ, & populi alij, aliter qui faciunt, magis metuunt Tyrannidem internam, quam hostem externum. Marchionis cuiusdã apophtegma refert, *Boter. de detti fol. 44.* Qui de Principe quodam bellico, suo Legato injungente, vt prœlium non ineat, sed tamen regionem defendat, dicit: *Che questo era vn dargli autorita di poter esser vinto, ma non vincere. D. Besold. p. m. de Iure belli. c. 8. n. 18.*

49. Præsentia Ducis cõducit ad victoriã.

Sciendum deniq;, quod præsentia Ducis in bellis plurimũ faciat ad consequendam victoriam, & ad fugandos hostes. Quod enim Nauclerus in naui, quod Pater in familia, quod Rector in schola, quod Sol in cœlo, id Imperator est in exercitu, quo præsente omnia prosperè procedant, eo absente autẽ omnis militũ salus periclitatur. Ideo Brabantinos olim ducẽ suũ infantem exercitui in cunis demonstrasse, refert *Greg. Richter polit. axiomate 260.* vt animos adderent militi, & feliciter pugnassẽt.

50. Quando Princeps debeat interesse pugnæ.

Principem tamen non semper prœlio interesse conuenit. Nisi vbi salus Reipublicæ in summo versaretur discrimine, vel propter ejus absentiam totus exercitus dilaberetur; aut labasceret & animo deficeret, aut in territorio proprio bellum

ei infe-

ei inferatur: tunc enim melius erit, vt intersit, & sua præsentia robur & vires militi inspiret, *Tacit.lib.4.histor.Lips.lib 5.cap 5.Iun.lib.3.politic.quæst.19* Extra hos casus inconsultum est, vt ipse prœlio & pugnæ adsit. Sic dicenti Dauidi Regi: Egrediar ego vobiscũ ad prœlium? respondit populus; Non exibis: si media pars è nobis ceciderit, parum refert, tu vnus pro decem millibus cõputaris: meli⁹ igitur est, vt sis nobis in vrbe præsidio. Ad quos Rex ait: quod vobis videtur rectum, hoc agam. Stetit ergo Rex iuxta portam, dum egrederetur populus. *2.Regum.21.*

Hoc modo Theophrastus dicere solebat, eum qui imperat, non gregarij militis, aut gladiatoris in arena, sed fortissimi ducis mortem obire oportere. Innuit autem vir clarissimus Regem fortem esse oportere, non autem audacẽ ferocemúe, & quasi vitæ suæ prodigum ac contemptorem. Vbi enim Imperatoris periculum ipsa rerum necessitas, & Reipublicæ salus postulat, illic forti animo pugnandum est: sin secus, abstinendũ ab armis. *Patric de Regis instit.lib.2.c 7.* 51.

Atque hac in re præter Alexandrum Magnum, etiam Sebastianum penultimum Regem Portugaliæ, & nuper Gustauum Adolphum Sueciæ Regem solœcismum militarem commisisse cõmemorat *Anonymus ille Gallus in præfat. de l'interest des Princes,* hisce verbis: *Sebastien penultiesme Roy de Portugal, auant que ce Roiaume fust vni à la Couronne de Castille, estoit venu au monde auec les plus riches dons de nature, que Prince eust paru il y auoit long-temps. Ce que les elemens fournissent de plus precieux, & ce que les astres influent de plus admirable, dans la generation des grands hommes; s'estoit rencontré en la sienne, & il ne manquoit au Portugal, qu'vn autre Aristote, pour faire de Sebastien vn autre Alexandre. Mais cela lui manqua. Il estoit d'vn courage fort ardent, & naturellement agité, d'vn excessif desir de gloire &c. les exercices plus perilleux estoient les diuertissimens plus agreables de ce Prince; Et on les lui conseille. Il affectoit d'aller à la chasse pour y combatre les bestes les plus furieuses, & à la mer, pour y nauiger pendant l'orage; Et on l'en loue. Aussi l'euenement ne trompa point en ceci: la portee de ses causes, & la conclusion fust telle, qu'elle deuoit s'engendrer de la nature de ses principes. Ce courage mal ordonné & mal conduit lui fut funeste, & lui fit perdre la vie auec la bataille, à la iornee de Tomità, qui fut la premiere occasion, où il l'emploia. Le Portugal ensuitte de cela changea de face, & en tomba sous vne autre domination, &c.*

52. Multi hac in re peccarunt.

53. Sicut Sebastianus penultimus Rex Portugaliæ.

Celle d'Alexandre le fait voir clairement, de qui on ne peut pas douter, qu'il n'ait souuent violé les loix de cette vertu, que son grand Maistre lui auoit dictees, & qu'emporté de l'ardeur eternelle de combattre qui le brusloit, & de cet indomptable appetit de gloire, dont il estoit possedé. &c. 54. Itẽ Alexander Magnus.

Gustauus Adolphus quoque Rex Sueciæ.

Le feu Roy de Suede mesme, quelque grand esprit, qu'il eust naturellement, & de quelques grandes lumieres acquises, qu'il l'est esclairé; ne peut pas tousiours gouuerner son courage par la raison. Il ne peut pas tousiours s'empescher de tomber en cette extremité de vaillence, qui le mist quelquefois en denger d'estre tué, ou fait prisonnier, & cousta quelquefois la vie, à quantité de se plus braues gens, en des occasions, où apparemmẽt il y auoit bien à gagner des coups, & à esperer la mort: mais ou raisonnablement on ne pouuoit pas acquerir de l'honneur, ni attendre la victoire. L'attaque de la ville d'Ingolstat, & celle du camp de Valsthain deuant Nuremberg, meritoient bien d'auoir les succez, qu'elles eurent. Et le dessein du passage du Lek si memorable per euenement, & si iudicieux, certes en la forme de l'execution, estoit peut estre hort des regles de la veritable vaillence, & peut-estre, qu'il ne lui eust pas esté plus heureux, que le furent par apres les deux attaques dont nous venons de parler; si la fortune que ne pouuoit pas encore se separer de ce Prince ne l'eust faire reussir, en faissant d'abord blesser & retirer Tilly, par la retraitte duquel, toute son armee perdit courage, & ne songea plus ni à combattre, ni à se defendre, mais à se sauuer. Mais la precipitation, dont il vsa à Lutzen, où il n'auoit besoin, que d'vn peu de patience pour vaincre, est inexcusable, & il n'y a pas lieu de colorer, ni de defendre son procedè; d'auoir sans necessité mis en bazard auec sa personne tout le fruict de ses peines passees, & toutes les esperances de sa future grandeur. &c.

55. Duce occiso fortuna mutatur.

Varius enim belli euentus est, vnde tota rei summa fortunæ non ita facilè committi debet, quæ nulla in re magis incerta est, quàm in bello, sicut admonet *Guicciard. lib. 1. histor.* Ne Duce occiso non solum totus exercitus, verum etiam vniuersum regnum pereat & amittatur. Quàm pernitiosa autem sit, vnius sæpè hominis jactura, vide *Ioan de Marnix. sect. 8 resolut. 8. per tot. Bodin lib. 5. c. 5.* Et hac de re paulo fusius etiam differentẽ *D. Lindenspir. d. c 4 fol. 100. & seqq.*

56. Duces boni non facilè mutandi.

Notandum denique Duces bonos non facile mutandos: siquidem, vt experientia nuper edocuit, Reipublicę nociuum esse soleat: Vnde Philippus Macedoniæ Rex potentissimus, Athenienses sibi magnoperè beatos videri dicebat: qui quot annis inuenirent decem, quos belli duces crearent, cum ipse multis annis vnum duntaxat belli ducem, scilicet Parmenionem reperisset: significans inutile esse Reipublicæ, subindè mutare duces; sed satius fore, si quem idoneum ac fidum nacta sit, eundem retinere: Tum etiam in bello non referre, quàm multi sint duces, sed quam bello gerendo accommodati. *Plut. apoph. in Philip.*

Inuento itaque & declarato Duce belli Primario, quærendi sunt & reliqui Duces ſecundarij, idque primarij conſilio *Polib. lib.6.* Qui ſcilicet huius nutu ſiuè juſſu imperant, & ſuo ductu rem gerunt, & partibus Exercitus præſunt. Veluti Præfecti Legionum, Præfecti cohortium, Præfecti alarum, Tribunus legionum, Tribunus cohortium: Centuriones, qui & præfecti Centuriarũ dicuntur. Qui omnes ſtrenui eſſe debent, & cauere, ne popularis fauoris ſignificationẽ & applauſum captẽt, vel admittant, ne fiant duci ſuſpecti. *Althus. c. 35 f 592.* Sed de horum aliorumq; belli Præfectorum ſecundariorum officiis, videri poteſt. *D. Georg. Obrecht Argentinenſis IC. in diſputatione ſua de militari diſciplina.*

57. Duces ſecundarii ex primarii Ducis conſilio eligendi ſunt.

DISCVRSVS. XV.

DE MILITIBVS, EORVMQVE SPEciebus.

SEquuntur Milites, quorum alij pedites, alij equites ſunt: quorum omnium habilitas ex patriâ, ætate, corpore, animo, & moribus dijudicari ſolet. *Iun. lib. 2. politic. quæſt. 70. Amirat. lib, 20. diſc. 2. & 3.*

1. Ex quibꝰ cognoſcatur bonus miles

Primùm ergò ratione patriæ, in quæſtionẽ venit, num miles domeſticus Externo præferendus ſit? Et quidem domeſticum militem regulariter præferendum eſſe, ſentiunt Politici, cum omnes penè hiſtoriæ nos doceant, in mercenarijs militibus parum eſſe ſpei collocandum: cũ enim vix alium habeant ſcopum, niſi quæſtũ, acceptis ſæpè nummulis, ſiuè ſpe honorationis militiæ, vel priuatim transfugiunt ad hoſtes, vel publicè ſunt proditores, quales fuiſſe patrũ noſtrorum memoria Heluetios accepimus, (refert *ex Iouio hiſt. lib. 7. Caſtellanus de Officio Regis. lib. 2. c. 27. fol. m. 239.*) qui Ludouicum Sfortiam Mediolanenſium Ducem à Gallis pecunia emptum, hoſtibus tradiderunt.

2. An domeſticus miles, externo præferẽdus.

3. Accedit etiam illud, ſi quid ſecus accidat, vbi domi milites ſunt, quod facilè & citiſſimè bellum nouis extemplò contractis copijs reparari poſſit; ſin verò deſint, vno aut altero prælio malè pugnato, actum de imperio ſit. Nam ſi bello Punico ſecundo, tot ſtratis ab Hañibale exercitibus, tot acceptis cladibus, Romanis domeſticorum militum copia non ſuppe-

tijsset, sine dubio manus victori dandæ, & accipiendæ manicæ fuissent: Verum cum semper nouis delectibus augerentur vires, non modo per annos sedecim se tutati sunt, sed etiã gloriosissimam victoriam de infestissimis, potentissimisque hostibus sunt adepti.

4. E contra Carthaginenses â Scipione aliquot prælijs fracti, quia imbecillem multitudinem & in vrbe, & in agris aluerant, pacis conditiones ab hostibus accipere sunt coacti: Domesticus itaq; miles & illatum bellum defendere, & regni fines propagare solet. Atq; hanc opinionem sequitur etiam *Patric. de regis institutione.l.9.tit.15.* Vera enim inquit, est Galbæ Cæsaris sententia, qui dicere solebat, Optimum esse milites deligere, non autem emere. Tunc autem Principes militem emunt, cum ex ciuibus suis non habent, quem describant, & exercitum conducere coguntur. Mercenarij militis fides ex fortuna pendet, quâ inclinante ad hostes, plerumq; etiam ipsi spem atque animum eò inclinant.

5. Classe Carthaginensium apud Ægates insulas â C. Luctatio Catulo Romanorum Consule superata, statuerunt Carthaginenses pacem cum populo Romano inire, remque Hamilcaris, qui cognomento Barcha dicebatur, imperio permiserunt, qui tandem multis sermonibus vltrò citroque habitis, pacis conditiones â Catulo Consule accepit: Qua quidem conciliata, milites qui contra Romanos militauerant, ad numerum circiter viginti millium nouandarum rerum studio â Carthaginensibus desciuerunt, & constitutis inter se Ducib⁹ Vticam, Hipponem, & pleraq; alia oppida ad defectionẽ compulerunt, vrbemq; ipsam obsederunt: quibus malis Pœni perterriti auxilium â Romanis paulò antè hostibus impetrarat: huic bello Hamilcarem Imperatorem præfecerunt, cuius tanta virtus illuxit, vt hostes â mœnibus repulerit, oppida quæ defecerant, restituerit, & mercenarios milites eò compulerit, vt locorum angustijs clausi, plures ex ijs fame quam ferro perierint: qua ex re tantum laudis assecutus est Hamilcar, vt omnium sententia patriæ saluator diceretur. Quo nunc exemplo facile est intelligere. quantò tutior præstantiorque sit propria ciuium nostrorum manus, quam externa militia.

6, De Helvetiis. De Helueticis item Mercenarijs sequentia habet *Montluc. 1. de comm. militair. fol. 8.* loquens de prœlio Bicoque, Anno 1522. *La quelle bataille le sieur de Lautrec fust forcè d'accorder, pour l'opiniastretè de suisses. I'ay veu en*

mon temps, le despit de gens de ceste nation, estre cause de la perte de plusieurs places, & interrompre grandement les affaires du Roy. Ils sont à la verité vrais gens de guerre, & seruent comme de rempars à vne armeé: Mais faut que l'argent ne manque pas, ny les viures aussi. Ils ne se payent pas de parolles.

Im Jahr 1499. hat Kayser Maximilian I. mit sambt dem gantzen Reich/ ein gar ernstlichen Krieg wider die Heluetier geführt/ also daß jhre Feindt nie/ Tag vnd Nacht/ auff jhrem Erdreich vnbesucht ruheten. Aber so sie sich auß Begierd deß Goldts/ durch außländische Fürsten/ in frembde Krieg haben lassen bringen/ ist jhr Mannheit verendert worden. *Stumpf.* in der Schweitzer Cronic *lib.4.c.6.*

Hocque semper nocuit Magnatibus, qui in Italia fuerunt, quod exterum & collectitium militem habebant. *Machiauel. in hist. Florent. fol. m. 30. & seqq.* Hispani quidem mercenarijs vtuntur, sed plerumq; eos ex Prouincijs colligunt subditis, Germanicis & Italicis. *Conestag lib. 3 de coniunct. Portug. f. 158.* Nobiles verò Galli, jugiter suis regibus fideles extiterunt, malueruntq; sua amittere bona, quam Anglis obedire. *Girard. lib 23 f 917.* De Mercenario quodam belli Duce Rudolpho Camerinensi, refert *Poggius in Facetiis:* qui in bello, quod Florentini cum Gregorio X. Pontif. Max. gesserunt, diuersas partes secutus, Nunc vni, nunc alteri hærebat. Interrogatus à quodam: cur adeò nutans sæpe se ita commutaret? Quoniam inquit, in eodem latere diutius jacere non possum. *D. Besold. de iure belli. c. 2. n. 6.* 7.

Atque hæc quæ dicta sunt, obsigno testimonio. *Iusti Lipsii lib. 5 polit c. 9 & seq.* Apud Mercenarios externos inquit, fides sæpe exigua, vix patientia: in pugna frigidi, pauidi, ciuibus perniciosi, graues ærario, cuius sunt hirundines, & terræ quam defendere debebant, populatores. Cum è contra domestici fidi, obedientes, acres in pugna, erga regem proprium propensi, amore & reuerentia illum prosequentes, patriæ amantes, vide *Senec. 1 de Clement. Iuni. quæst. polit 70. Machiauel lib. 2. disput. c. 20. Danæ. lib. 7 polit. c. 1. Veget. lib 1. de re militari, c. 28.* In bello maximè defensiuo, domesticum militem extraneo præferendum esse, censet. *R. P. Conzen lib. 10. polit. c. 20. & 28.* 8.

Mercenarij tamen etiam quandoq; vtiles sunt, inprimis, quando maior vis aut necessitas ingruit, nec in patria haberi possint. *Lips. lib 5 Ciuil. doct. c. 12 Iun. d. q 70.* Sed tamen semper cauendum prouidis ducibus, ne ita externis credant auxiliis, vt non plus sui roboris suarumq; propriè virium in castris habeant. *Tholos. de Repub lib 11. c. 3.* de periculis à milite externo, vid. *Comin. lib. 8. c. 10 fol. 788.* præsertim si contra suæ nationis milites ducantur. *Piccard. dec 3 c 2.* 9.

10. Quæuis gens in Europa fit ad bellum apta.

Ac quamuis nullum dubium ſit, quin quæuis gens in Europa apta ad bellum fiat, ex inſtitutione & vſu, vt omni armorum diſciplina, vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbē terræ ſubegerunt, facilè coæquare poſſit. Quemadmodum *Lipſius ex Vegetio refert. lib. 5. c. 10.*

Hodie etiam omnes penè Europæ populi per aſſiduum armorum vſum, ad tantam rei militaris peritiam & ſtrenuitatem peruenerint, vt de ijs nihil, niſi benè judicare, eorumque virtutem bellicam extollere liceat; Non deſunt tamen, qui de quorundam bellicoſa diſpoſitione variè, & ſatis quidē rigoroſam cenſuram facere non verentur: Sicut apud Anglū illum Medicinæ Doctorē & Mathematicū, *Robertum de Fluctibus, in Macrocoſmo ſuo tract. 2. part. 6. lib. 3. c. 1. fol. 403:* ſequentia, & quidem nonnullis non abſq; leui ſuſpitione, typis nuper euulgata, legere eſt, quæ ſic ſonant.

Hiſpani habent in *diſciplina militari*, tum

- *Virtutes*, quia,
  - Suis Regibus ſunt fideles, rarò enim ſunt proditores.
  - Obedientes eſſe ſuis ducibus & gubernatoribus percipiuntur,
  - Boni pedeſtres, & in armis ſuis nitidi.
  - Non deſerunt ſuos ſocios tempore neceſſitatis.
  - Pacifici ſunt inter ſe.
  - Sobriè viuunt, & ſine ebrietate.
  - Bonum obſeruant ordinem in incedendo.
  - Bene vigilant & cuſtodiunt, & quocunq; veniunt, ibi ſe fortificant.
  - Sciunt, quid faciendum ſit, antequam de ſuis ſtationibus decedant.
  - In obſeruationibus optimè ſe conſeruant.
  - Non præcipitant ſeſe in loca incognita.
  - Temerè non accedunt, nec cum magno periculo.
  - Qui bene ſe geſſerunt in bello, eos bene compenſant & honorant.
  - Meliores ſunt in executione, quàm Germani, ſed non ita ſtabiles contra inuaſiones.
- *Vitia*, quia
  - Superbi ſunt & glorioſi.
  - Spernunt & derident alias nationes.
  - Plus æſtimantur habere practicæ militaris, quam animoſitatis & valoris,
  - Crudeles ſæpiſſimè ſunt aduerſus victos & miſericordiæ expertes.

Galli etiam *in*

- *Virtutes*, quia
  - Valde ſunt animoſi, & ad bellum optimè diſpoſiti.
  - Equeſtres ſunt omnibus ferè Europæ nationibus præcellentiores.
  - Duces habent complures magnanimos, & generoſos, qui in arte militari valdè ſunt experti.

Bona

in bell. sequuntur, tum

- *Vitia,* nam
  - Bona disciplina & industria carent.
  - Valdè inconstantes sunt & mutabiles.
  - Regis sæpissimè sunt, & quasi pro nihilo, proditores, quod euenit propter eorum inconstantiam.
  - Sunt crudeles, auari, & vindictę cupidi.
  - Inter pedestres pessima est disciplina, & prauus ordo.
  - Labores bellicos tollerare non possunt.

Germani, quoque in disciplina bellica habent,

- *Virtutes,* quia,
  - Sunt satis bene armati.
  - Ordinem antiquum pedestrium obseruant.
  - Harquebuzá vtuntur mediocriter.
  - Valdè concordant inter se, & pacificè viuunt.
  - Optimè conseruant ordines suos in bello, adeò vt se potius sinant interfici, quàm vt vniones & series rumpant.
  - Vt plurimum principibus, quibus inseruiunt, sunt fideles, & præcipuè Heluetij.
- *Vitia* nam
  - In bello sunt valdè securi, non experti.
  - Industria bellicosa indigent.
  - In bello nec astuti nec ingeniosi multum sunt.
  - Periculo se non exponunt, nisi cum necessitas compellit, nempè propter hostium incursiones.
  - Ignaui, negligentes, & tardi existimantur.

Itali in bello habent,

- *Virtutes,* quia
  - Stabiliores & firmiores sunt in suis actionibus, quàm Galli.
  - Ducibus valdè sunt morigeri.
  - Pedestres sunt satis boni, & in executionibus non minus fortes, quàm Hispani.
  - Periculo non se libenter, nisi compulsi exponunt, idest, nisi in executione prius sagaci consilio cõfirmata.
- *Vitia,* quia
  - Laborem non ita tolerant, nec tã duriter & parcè viuunt, quam Hispani.
  - Sunt luxuriosi, crudeles, & impij in victos.
  - Bellum naturaliter non amant.
  - Magis sunt mobiles, quam Hispani,
  - Vindictæ cupidi, & in sua vindicta proditores.

Angli etiam notantur habere, tum

- *Virtutes.* quia
  - Satis sunt inuicem fideles, vt simul mori sæpissimè videantur.
  - Magnanimi satis, & in executione bellica plerumque audaces, ac in militia moræ haud multùm patientes.
  - In rebus marinis non existimantur habere pares.
  - In conflictu sunt magnanimi, non meticulosi, sed resolutionis plenæ.
  - Optimi sagittarij.
  - Extra patriam, si cum hoste res sit, militarem disciplinam benè seruant.

Vitia, quia
- Potationi & ebrietati more Germanorum multoties dediti.
- Absq; suo nutrimento consueto parum faciunt, laboresq; tolerare haud solent. Vbi enim victus cõsuetus deest, morbis diuturnis corripiuntur.
- Vinũ exoticum propter cereuisiæ consuetudinem ipsis est contrarium, febribus ardentibus & præcipuè Calenturâ ipsos afficit in regionibus calidis vltra marinis.

De quibus tamẽ omnibus, exercitatissimũ illum belli Heroẽ & Imperatorem Carolũ V. sanius judicium tulisse legimus, cũ in cõparando exercitu se caput sumere diceret ab Italis; brachia & manus ab Hispanis; pectus à Germanis (quorum fidẽ & robur maximè probabat) ventrem verò & pedes ex reliqua terrarũ natione: *David Chytre. in Orat. de vita & morte Caroli V.*

11. Fortiores milites qui sint.

Cæterum ex plagis, quæ non nimium à sole remotæ sunt, milites optimos seligi experientia docuit: solent enim hi, quia temperata complexiõe sunt præditi, natura loci esse prudentes & fortes. Videatur *Bodin. in method. histor. c. 5.*

Fortior etiam miles è confragoso venit, segnior est Vrbanus & verna. Ex Agricolis viri fortissimi & milites strenuissimi gignuntur: sunt enim duri, agrestes, laboriosi, patientes famis, sitis, solis & frigoris, sine delicijs, & commercijs, inprimis silvestres, & montani maritimiue. *Lips. lib. 5. c. 12.* Vnde *Veget.* Nunquã credo potuisse dubitari inquit, aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub dio & in labore nutritur, solis patiens, vmbræ negligens, balneorũ nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, paruo contenta, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris, cui gestare ferrum, fossas ducere, onus ferre, consuetudo, vt solem pulueremque sustinere non timeat. *de re milit. lib. 1. c. 3.* Adstipulatur quoq; *S. Hieron. cum ait.* De cubiculo ad aciem, de vmbra egrediens ad solem; corpus assuetum tunica, loricæ onus non sustinet; caput opertum linteo, galeam recusat; mollem otio manũ durus exasperat capulus: fortior autem miles ex confragoso venit. *In Epist. ad Theodor. monach.*

12. Ætatis ratio in milite habẽda est.

Secundò ætatis rationem, etiam in militibus diligendis habendam esse, in confesso est. Nec enim postrema Imperatoris siue Ducis exercitus cura & industria in eligendo milite, & adornando exercitu consistit, cum nec senes, nec impuberes pueri bello apti, sed plerumq; exitiosi sint; vtriq; quidem ob virium imbecillitatem & debilitatem, hi etiam ob imprudentiam: quod ab exemplo Atheniensium luculenter edoceri posset, de quibus *Iustin. lib. 5.* ita refert: Armantur tamen senes aut

impuberes pueri, & numerus militum sine exercitus robore expletur: sed non magnam bello moram ætas fecit: imbelles aut ceduntur passim, aut fugientes capiuntur: tantaq; strages aut occisorum, aut captiuorum fuit, vt Atheniensium non deletum Imperium tantũ, verum etiã Nomen videretur. *hæc Iustin.*

Vnde eligendi potius juuenes, quam senes, quia illi labores tolerare melius possunt, & exercitationibus quoq; aptiores & accomodatiores sunt, quam senes. Antiquissimo etiam populi Romani jure, Tullij nimirum Regis instituto, qui regnauit Anno Vrbis conditæ 176. Et postea lege Sempronia, ætas militaris definita fuit anno 17: quo ad militiæ munera adolescentes admittebantur. *Plutarch in Gracchis. Liuius lib. 25 & Gell. lib. 10. c. 28.* Lege Mosaica ætas militiæ apta ab anno 20. vsque ad 50. reputata est. *Fl. Ioseph. lib. 3. antiq. Iud. c. 11.* Censa sunt, inquit, capita sexcenta millia eorum, qui arma ferre valerent, ætatis ab anno vigesimo, vsque ad quinquagesimum. 13. Qualis ætas esse debeat.

Alexander Magnus pueros ex varijs gentibus, quas vicerat, selegit, & militaribus artib⁹, ac disciplinis institui jussit, vt ab ineunte ætate militiæ & armis tractandis insuescerent. Apud Lacedæmonios & in vniuersum Græcos omnes, delectus militũ ex iuuenibus fiebat. *Iustin. lib. 3 & lib 5.* Simpliciter ætatẽ militarem vocat eam, quæ juuentutis seu adolescentiæ annis cõtinetur, ab año videlicet 17. seu 20. vsq; ad annũ 50. *Xenoph l. 1. Cyri.* 14 De modo Alexandri Magni.

De delectu militũ Romanorum *Polyb. lib. 6.* sic refert. Cum verò militum delectum habituri sunt, consulari præditi magistratu prædicunt publicè diem, quo adesse oportebit Romanos omnes, per ætatem ad arma idoneos. *Et post interuallum.* Romæ autem tribuni, inquit, vbi milites jurare adegerint, denũtiato die singulis legionibus, ac loco, ad quẽ adesse oporteat inermes, tum quidẽ eos dimisêre. Congregatis autẽ in præstitutũ diem, deligunt ex ijs minimos natu ætate, fortunæq; per quã tenuis in Pilanos: ijs adultiores, in eos, quos hastatos vocãt: ætate ac robore præstãtes in Principes: natu maximos in Triarios: tot enim ac tales sunt apud Romanos differẽtiæ, tã appellationũ quã ætatũ: imo etiã armaturarũ in vnaquaq; legione. 15. De modo Romanorum.

Apud Persas magistri rei militaris grandiori ætate fuêre, nec citra annũ quinquagesimũ, sub quibus parata instructaq; acie, parcè primùm ac modicè, mox exactissima cura militiam ediscebãt: apud quos iuuent⁹ à vigesimo ad quinquagesimũ annum militare cogitur: vltra vero arma tractare vetitum. *Alex. ab Alex. lib. 1. genial. dier. c. 20.* 16. De modo Persarum

17. Apud alios inoleuit mos, vt post annum quadragesimum militiæ tyrocinio neminem adscriberent: post quinquagesimum verò militare desinerent, hisq; velut perfunctis militia, missio daretur. Quod Scytharum legibus cauebatur, ne hominem sexagenarium militiæ admitterent. Ægyptis idem in more fuit. Vndè *Seneca in libello de breuit. vitæ.* Lex, inquit, à quinquagesimo anno militem non cogit: quod ipsum etiam juri nostro Ciuili consonum est. ex *l. manifesti. C. qui ætate se excus. l. 2. C. qui non impl. stip. satr. sol. lib. 10.*

18. De modo Turcarũ. Turcas hodie in eligendis Tyronibus, Romanorum veterum morem & institutum sequi, quo à 17. ætatis anno initium faciunt, notat *Obrecht in disput. de Iure belli. n. 695.*

19. Aliquãdo nec senibus parcitur. Quantumuis autem Iuuenes militiæ regulariter aptiores sint, quam senes: Necessitatis tamen tempore, nec senibus parcendum. Sic P. Sempronius cognomine Sophus, cum Pretor Romanus cognouisset, Etruscos, Vmbros, Samnites, & Gallos in armis esse, & iam Vrbi minitari, delectum omnis generis hominum habuisse, nec ingenuos modò aut juuenes sacramento adegisse, sed seniorum quoq; cohortes constituisse, notat *Forster. in eius vita.* Sic *Xenophon. lib. 1. Cyripæd.* scribit, Senes qui scilicet annum 50. ætatis egressi sunt, non militare extra suam regionem, sed domi remanere, & omnia, & publica, & priuata munera exercere, & si opus sit, patriam armis defendere. Videatur *Barth. Agricola in tract. de ætate ineuntium officia c. 43. per tot.*

20 De constitutione corporis, qualis in milite requiratur. Tertiò quod ad corpus militis attinet: non sit longurio, sed media militaris statura. *Liu. lib. 7.* cui sint dura corpora, stricti artus, minax vultus, maior animi vigor. *Tacit. de morib. German. Lips. lib. 5 c. 12.* Grandes adsciuit Marius, qui senos pedes, vel certè quinos & denas vncias haberẽt. *Veget. lib. 1. c. 5.* & *Pyrrh. Frontin. 4. Stratag. 1.* Sit autem adolescens Martio operi deputandus, oculis vigilantibus, erecta ceruice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachijs, venter modicus, exilior cruribus, suris & pedibus non superflua carne distentis, sed neruorum duritia collectis. *Veget. lib. 1. c. 6.*

21. Obesi nõ admittebantur. Epaminondas dicere solebat, militum quibus arma gerenda sunt, corpus exercitatum esse debere, non solum athleticè, id est robustè, sed etiam militariter, siuè agiliter & expeditè. Vnde obesis infensus erat, adeo, vt huiusmodi quendã expulerit ab exercitu, dicens: Quod vix clypei tres, quatuorué tegerent ipsius ventrem, per quem nunquam vidisset sua

pudenda. *Plutarch. in Græco Apoph.* Similiter Cato senior videns quendam vehementr obesum, mirabatur cui vsui tale corpus esse posset Reipublicæ, cuius integer guttur & inguen omnia venter occuparet. *Erasm. lib. 5. Apoph.*

Olim qui manci aut debiles erant, inhabiles ad militiam iudicabantur, & nominatim ij, quibus pollices aut digiti non essent; Vndè is qui filium debilitauit, vt inhabilis militiæ fieret, deportabatur. *l. 3 ff de re milit. Lips. 1. de milit. Roman. c. 4. p 30. Schönborn. lib. 6. c. 12. p. 586.*

Durities ergò in milite maximè commendatur. Quem enim potes (*inquit Staniburst.*) mollem & eneruatum Nouitium, aliquo in numero putare, qui cum hoste non valet confligere, nisi dulcicula potione, & quibusdam sportellis sustentetur: Imò nisi abdomini natus, crapulam quotidiè exhalet, nisi vnguentorũ odore nares recreet, nisi sub pellibus interquiescat, nisi varijs vestibus, & nescio, quibus lacernis orneretur? Bellicosus quidẽ ille miles & neruosus haberi debet, qui sudo & vdo cœlo aptus est: qui ad omnes labores impiger inuenitur, qui famem pro condimento, nasturtiũ pro cibo, humum pro cubili, arbustum pro tabernaculo habet. *lib. 1. de reb. hybernic. ad fin.* 22. Durities in milite commendatur.

Turcæ etiam captiuos per Natoliæ oppida distribuunt, & rusticis operibus, ruri scilicet arando, & pecudum gregib⁹ custodiendis, materiæ atq; lignis ad ædificia portandis, alijsq́; ejusmodi laboribus applicant, vt corporis vires roborent & confirment, quo magis idonei ad militiam euadant. Nonnulli ad remos alligantur, non vt nauicularia discant, sed vt assiduis molestijs callum obducant. *Traduc. fol. 243.* Atque in duritie præ cæteris Scythæ olim maximè commendabantur: Vnde Ateas hunc in modum scripsit Philippo: Tu quidem imperas Macedonibus bellandi peritis, at ego Scythis, qui & cum fame & cum siti pugnare valeant. *Plutarch. in Reg. Apoph.* Idcircò supradictum est, Rusticos & agricolas plerumq́; oppidanis præferri: ac vrbicum militem non esse bonum, censuit *Plutarch. in Othone f. 942.* 23. Mos Turcarum.

Vtrumq́; tamen, & agrestem & Vrbanum exercitio strenuum fieri posse judicauit. *D. Besold. p.m. de Iure belli. c. 2. n. 8.* & Vrbanum quidem citius, nisi sit sedentarijs opificijs, & vmbratili quæstu eneruatus. *Kirchner. de Repub. vlt. th. 36.* Ac sanè agricolas paci magis, quam bello aptos, *prodit in Numa Plutarch. fol. 134.* 24. Rusticani & Vrbani milites, fiunt exercitio insignes.

Exinde Rusticos & imperitum vulgus ciere, eisq́; confidere, 25.

 ridicu-

ridiculum censuit, *Meier. lib 16. annal.* qui tamen de inexercitatis potius Rusticis loqui videntur: quemadmodū etiam nihil periculosius esse, quam ex agrestibus tyronibus exercitum conscribere, ijsq; confidere, experientia ferè semper docuit. *Bodin. de Repub lib. 5. c 5 n. 678.*

usticis dere ri- iculum pericu- sum est

26. Miles quoq; sit acris, audax & cutus.

Quarta nota militis est in animo, vt sit acer, præsens, acutus: item, atq; versutus. *Cicer. 2. de Oratore.* habeatq; confidentiā militarem *Veget. lib. 1. c. 8.* nihilq; metuat, nisi turpem famam. *Salust. in Iugurth.* Vnde *Plutarch in Agid. & Cleomen.* qui legum, inquit, metuentissimi, ijdem in hostes audacissimi, & pati quiduis minimè verentur, qui male audirè maximè verentur. Verecūdia enim dum prohibet fugere, facit esse victorem. *Veget. l. 1. c. 7.*

De quodam claudo refert *Plut. in Lacon. Apoph.* quidam, inquit, conspiciens, Lacedæmoniorum quendam claudum ad bellum exeuntem, cum ei equum veluti debili necessarium quæreret. Non intelligis respondit, Agesilae, in bello opus esse, non qui fugiant, sed qui loco maneant? significans nempè eos demum bello vtiles esse, quibus in prælio aut vincere, aut mortem oppetere, decretum est. Et *vt Lucan. lib. 1 ait,* qui ad suspicionem vulneris non pallescunt, verum audaciter cruorem suum spectant. Nam vbi metus dominatur, ibi intellectus est suppressus. *Montluc lib 2. fol. 98. Montaigne lib. 1. des essais. c. 17 & lib. 2. c. 7.*

27. Exemplū meticulosi militis.

De quodam meticuloso sequentia *Melander in Iocoseriis lib. 1. n. 727.* memorat. Inclytus quidam Germaniæ Princeps, suorum non tantum ciuium, verum etiam rusticorum agebat delectum, ex ijs certos aliquos segregabat, quos quidem armis tractandis, bellisq; gerendis assuefaceret, & præpararet: quāobrem cum rustico cuidam togula scolpetaria, **das Schützen Röckel** inijceretur, ratus miser ille, sibi è vestigio in militiam proficiscendum, cumq; hoste dimicandum esse; expalluit penitus, totoq; corpore contremiscens, hanc in rationem exclamauit, Heu me miserum, nunc quidem sanè vestior ego, atq; accingor ad mortem oppetendam: **Ach ich armer Mann/ da ziehe ich mein Todtenklaid an.** Quo quidem Capitaneus audito, excordem hunc, imbellemque nebulonem, amiculo isto extemplo denudat, ac fuste probè probeque dedolatum exauctorat, ad stiuamque relegat, alio quodam animosiore ad militiam magis idoneo, in fungi fucique huius effœminati desperabundique locum suffecto. Contingit tamen, vt fortissimi etiam colorem nonnunquam commutent, & animi

minus

minus prompti indicia præbeant; non quidem animi, sed corporis vitio: sicuti de Arato scribit *Plutarch. in vita f. 890.*

Verum ad huiusmodi metum tollendum, multum præuia exercitatio confert, etiamsi vmbratilis quasi sit: nam & Romani ad palum pugnarunt. Marius item in bello contra Cimbros, (quod etiam sedulò imitatus est p. m. Comes Pappenhemius) suos paulatim animauit, & ab vmbratili illa exercitatione, ad prælium serio agendum aptos effecit. *Plutarch. in Mario.* Vnde *Cassiodor.* ars bellandi, inquit, si non præluditur, cum fuerit necessaria, non habetur. *lib. 1. Epist. 39.* 28. Exercitatio præuia metū tollit.

Variè quidem Hannibal suos confortare solitus fuit: Hinc aliquando Gisconi nuncianti, sibi admirabilem videri Romanorum instructorum ad pugnam numerum: Imò aliud, inquit, mirabilius te fugit. Quidnam hoc esset sciscitanti Gisconi; quod ex tam numerosa, respondit, hominum multitudine, nullus appelletur Gisco. Atque sic per huiusmodi iocum multum timoris detraxit, multumque alacritatis addidit exercitatis suis militibus. *Plutarch in Hannibal.* *Montlucius* quoque aliquando militum suorum galeas, velo aliquo conspicui coloris insigniri fecit, vt eò magis eorum appareret fortitudo. *lib. 2. ad fin. fol. 141.* Sed metus non adimitur opera faciliori, quam si milites (id quod apodicticè etiã verum est) sibi habeant persuasum, minus tutum esse fugere, quam pugnare, *D. Besold. p. m. d. c. 2. n. 11.*

Non tamen in fastu quodam, vel rixandi procliuitate cõsistit militis boni virtus; sed in modestia & obedientia est sita; vndè haud ex eo fortiores milites sunt habendi, si ad duella facili opera cõcitantur. *Perche l'auer à far questioni, procede à da poca prudenza, ò da impatienza, ò da bestialità,* quod Ferdinand. Pescarius dicere solebat. *Bottero dodetti. fol. 41.* 29. Miles ex fastu non fit fortior.

Sed nulla virtus in milite magis necessaria est, quam obsequium promptum. *Bottero ibid. f. 52.* Tam nescire quædam milites, quam scire oportet. Ita se Ducum authoritas, sic rigor disciplinæ habet, vt multa per Centuriones, tribunosque tantum iuberi expediat. *Tacit.* Sic vbi iubeantur, quærere singulis liceat, pereunte obsequio, imperium quoque perire necesse est. Hinc Phocion olim dixit, Athenis Capitaneos multos, paucos verò milites esse. *Plutarch. in Phoc. f. 317.* parendo enim potius, quàm imperia ducum sciscitando res militares continentur. Et hoc est quod Cæsar dicere solebat. Non minus se modestiam in milite, quam virtutem, atque animi magnitudinem desiderare. *Iul. Cæsar. lib. 7. Commentar.* 30. Miles debet esse obediens

Atque hic non incongruè quæri posset, Vtrum Episcopi & Clerici, propria manu pugnare, vel licitè bello præsentes esse possint, quam quæstionē fusè tractat *Molina de Iust. & Iure. to. 1 tract. 2. disput. 108. & seqq.* ad quem beneuolum D. lectorem remitto.

31. iles nō tinfamis el abie- ti animi. Deniq; in legendo milite mores apprimè spectandi sunt, ne vel infames, vel seruilis, abiectiuè ingenij homines eligantur. Ita enim gratianus, Valentinianus, & Theodosius edicūt. *lib. 7. C. Theod. tit. 13.* Inter optimas lectissimorum militum turmas, neminem è numero seruorum dandum esse decernimus, neué ex caupona ductum, vel ex famosarum ministris tabernarum, aut ex cocorum aut pistorum numero, vel etiam eo, quē obsequij deformitas militia secernit, nec tracta de ergastulis nomina.

32. odie ec non bseruā- ur. Verum *Veget l. 1. c. 7.* Nunc tales, inquit, sociantur armis, quales domini habere fastidiant: adeo vt quidquid vsquam corrumpi, & corrumpere queat, in illis versetur. *Tacit. 4. annal.*

Requirunt præterea, vt vita præterita militis talis fuerit, vt non mollium artium cultor, dulciarius, linteo, auceps, sellularius, nec sedentarius, vilis aut infamis fuerit, sed exercuerit artes seu opificia duriora & aspera, laboriosa, & actuosa, vt sunt fabri ferrarij, carpentarij, macellarij, venatores, piscatores, agricolæ, rustici: hi enim certandi laborem, & in exercitu famem, sitim, & reliquas ærumnas, belli patienter & absque defatigatione magna perferre possunt. *Liuius lib. 3. Veget d. lib. 1. c. 7.*

33. liqui iuites on ad- iserunt Singulariter verò Iphicrates pauperes, diuitiarum verò auidos minime eligere voluit; dicēs illos audacius pericula subituros, quo suis cupiditatibus suppeditarent. Epaminondas etiam, insuper diuites ab exercitu suo auctorauit; Cum enim scutatum militem â captiuo quodam magnam pecuniarum vim accepisse sensisset. Huic Epaminondas: mihi inquit, redde clypeum, te verò ad cauponam emitto, in quâ vitam degas: posthac enim nolles eodem modo subire periculū, quippe jam vnus de numero diuitum ac beatorum es. Rectè judicauit timidum (*vt est in prouerbiis*) esse Plutum, magis enim metuit mortem, qui domi habet, vnde suauiter possit viuere. *Plutarch in Græc. Apoph.* Atque hæc de delectu militum: plura consule apud *Amirat lib 20. disc 2. & 3.*

34. uales odie mi. es con- ribātur Verum referente *Althusio c. 35 fol. m. 594.* in conscribendo milite hodie hęc non obseruantur, magno certè Reipublicæ malo, vt rectè *Lipsius* conqueritur; Nam emunt hodie, non legunt

militem, pecuniola proponitur, tympanum ſtrepit, & ecce coëunt aliquot ignoti inter ſe, ignoranteſq́;, purgamẽta quãdoque vrbium ſuarum, quibus ob egeſtatem, & flagitia, maxima peccandi neceſſitudo eſt, *Egeſip. lib. 4. c. 4.* aſſueti latrocinijs, bellorum inſolentes, atq; vt vno verbo dicam, quorum lingua vana, manus rapaciſſimæ, gula immenſa, pedes fugaces, quæ honeſtè nominari non poſſunt, inhoneſtiſſima. Quod ſi melioris notæ ſint immixti, hi facilè abripi, & velut à reliqua fece obduci poſſunt. *Lipſius lib. 5. polit. c. 8.* ex alijs recẽſet.

Simile quid etiam *Busbequius fol. 304.* de Turcicis bellis loquẽs, refert. Pulſata longè lateq; tympana ait, ad eorum ſtrepitum conuenire lucelli ſpe, quibus viſum eſt: tertius fortaſſis quiſque, qui loricam aut thoracem nunquam induerat, nec hoſtem vel à belli limine ſalutârat. Reliqui quales? homines luxu perditi, decoctores, ganeones, &c. quos eò produxit, non patriæ charitas, non æquitas cauſæ, non religionis ſtudium, non amor virtutis exercendæ; ſed ebrietatis, aleæ, rapinarum, ſacrilegiorum, ſtuprorum, & vt vno verbo dicam, ſcelerum & flagitiorum omnium impunitas atq; licentia. vid. *Herman. Latberum lib. 3 de Cenſu. c. 8 n 78.* 35.

Allhie kan ich nicht vnderlaſſen nur ein eintzigs Exempel, auß dem D. Carue (als welcher damals Kayſerlicher Feldtprediger / vnd alſo ſeinem Bericht nach 10. Jahr continuirlich in jetzigen Krieg geweſen) von den vnſerigen Soldaten zu referieren. Bald / ſagt er / ſeindt wir auff Arun zugangen / vnd ein zeitlang gelägert / da dann dem Feindt / das iſt dem Frantzoſen / nicht geringer Abbruch geſchehen. Es iſt nicht zu ſagen / was Muthwillen vnnd Graumſamkeit die Crabaten alhie verübt / die vmbligende Dörffer vnd Flecken / haben ſie verbrent / die Stätte geplündert / Edle vnd Vnedle ohn vnterſchied getödtet / die Weibsbilder / ſo gar auch die Cloſter Jungfrawen geſchendet / die Gott gewyhete Häuſer verunehret / ein ſchandt iſts zu ſagen / Türcken vnd Saracenen hetten ärger vnnd Gottsvergeßner nicht / gegen die Chriſten ſich verhalten künnen / als diſe gethan haben. Diß alles geſchahe / theils durch Nachgebung der hohen Häupter / wann ſie ſich nur Bereichen kundten / fragten ſie wenig darnach / obs mit Recht oder Vnrecht beſchehe / obs dem Feindt oder Freundt abgenommen würde. Aber der gerechte Gott / blibe mit ſeiner Straff nicht lang auß / ſondern erweckte den Feindt wider vns / der alle zu Ruck jagte / vnd in die öde Oerter triebe / da wir den groſſen Mangel / vnd bittern Hunger abermahl leiden müſten. So gar 36.

ergrimmeten die Bauren auch wider vns/ welche vns so wol heimlich nachstelleten/ als auch mit Gewalt zu Todt schlugen/ vnd wo es jhnen an Waffen abgienge/ funden sie Prügel/ vnnd Zaunstecken genug/ vns den Kopff zu lauffen. Et paulò infra. In disem Jahr seind mehr als 20000. Mann von Hunger jämmerlich gestorben/ vnd war diß damals vnser gewohnlich manir zu Kämpffen/ das gantze Regimenter/ ja gantze Heer oder Läger dahin zu Todt fielen/ ehe sie einigen Feindt gesehen hetten. Hæc ille in seinem Kriegs Reißbüchlein. *c 19. fol. m. 166. & seqq.*

37. [Melior sententia Amirati de nostris militibus] Aliter tamen & melius sentit *Amiratus lib. 2 de regni, regisq; institut. fol. m. 963.* De militibus verò permulta à Platone, ac alijs Philosophis, inquit, præcepta video, quæ quanquam commoda videantur, nequaquam tamen nostris temporibus omnia conducunt. Nam militem ipsa ab infantia recte educari, artibus liberalibus imbui, nihil eum proprij habere, vino non vti, aliaque hujus generis multa sunt apud Platonem, quæ bona quidem illa videri possint, sed his temporibus plane non congruentia. Quamobrem pios, robustos, probos, fidos, Reipubl. ac sui Principis studiosos milites tantum requiramus, eósque à Ducibus, jubeamus officio & disciplina contineri, ne iniuriam alicui faciant, neuè prædentur, aut insolentes, maledici, crudeles, sæui, inhumaniq; sint, neue segnes, pigri, inobedientes, castrorum desertores, neue reliqua militum officia non tueantur: cætera nec ab ijs requiramus, cum velut instrumenta belli tantummodo sint, & Principi ac Ducibus si videatur, committamus, â quibus maior prudentia postulatur.

38. Vtrum autem militum copiæ, ex ciuibus sint, an ex alienigenis & conductitijs hominibus conscriptæ, nihil refert, modo ea, quā dixi, ratione omnis contineatur, habeaturque bonorum fidelium ac fortissimorum delectus. Qui enim aliquod instrumentum quærit, num hoc loco factum, an illo sit, minimè spectat, sed an recte factum omninò sit, ita Princeps militem eum gerendo bello deligat, qui fidissimus ac robustissimus sit: reliquum addat ipse, vt necessario victu & stipendio dato cunctos seueritate disciplinæ coerceat. *Hæc ille.*

39. [Exercitus etiam ex equitibus constare debet.] Milites porrò alios pedites, alios verò equites esse supradictum est: ex quibus omnis exercitus necessariò constabit: Pedestris enim exercitus licet validus sit, plurimū tamen terreri solet equitatu exiguo, sed firmo, ab eoq; infestari & affligi:

sicuti

ſicuti Mardoniū Græcos in Citharone vexaſſe refert. *Herodot. l.9.* Vnde *Xenophon. lib.6.* In exercitu cataphractos equites, & reliqua hujuſmodi exercitus robora eſſe oportere ait, quæ in acie hoſtibus, velut turres inexpugnabiles opponantur: Quorum vſum *Patric. de inſtit. regis lib 3. tit. 2.* his verbis laudat: Et præſertim noſtris temporibus, inquit, quibus maxima ex parte equeſtri pugna decernitur, inſtruuntur cohortes Cataphractorum equitum, adoperti per omnes membrorum artus ferreis laminis, nulla ex parte vulneribus patentes, tectiſque equis vehuntur operimentis ſcorteis ſiuè ferreis, quorum quidem ſplendor adeo fulget, vt aciem oculorum occurſantium perſtingat.

Et Cataphractorum quidem equitum militiam, primi omnium Perſæ inuenerunt, vt Græcorum hiſtorici teſtantur, & ex noſtris *Ammianus Marcellinus.* Quintus etiam Curtius in hiſtoria Magni Alexandri contra Perſas, ejuſmodi verba protulit: Equitibus, equiſque tegumenta erant ex ferreis laminis ſerie inter ſe connexis, in modum tenuis pluuiæ, vt *Marcellinus* addit. Theſſalos verò Pelij montis accolas equeſtrem pugnam primos inueniſſe, colligitur, quod ex illa re, eos ex dimidio viros, ex dimidio verò equos fuiſſe fabuletur antiquitas, dicanturque Centauri, quod primi aculeis equos foderint. 40 Perſæ primi cataphractis equitibus vſi ſunt.

Porrò hic nonnulli anxiè inueſtigare ſolent, Vtrum equitum vel peditum maior vſus & vtilitas in bello ſit? Et quidem ſecundum mentem *Polibii* non negandum eſt, quin Equites maximam vim hoſtibus inferre, pugnamúe facilius victricem facere, melioraque ex victis ſpolia referre poſſint: Quocirca omnes Scotos quodā in bello equitaſſe, memorat *Froſſard. to.1. c.18.* atq; omne penè bellicum Turcarum robur in equitatu conſiſtere, narrat *Soranzius c.14.* 41. An vſus equitum melior ſit?

Verum ad oppida propugnanda, vel expugnanda, atque in montanis locis aut impeditis, quis non videt, *inquit Veget. lib 2. c.2.* magis neceſſarios pedites, qui poſſint vbiq; prodeſſe? Vnde Heluetij, locorum natura adjuti contra Principes Auſtriacos, peditatu deſtitutos, feliciſſimè bellarunt: Et mentionem *Stumpff. lib. 10 c.31* facit, cuiuſdam Glaronenſis, **ſo ſich in einem bequemen Vortheil wider 20. Reiſigen gewehret.** *Tacitus* etiam in Cattis, omne robur in pedite conſiſtere, obſeruauit. *de moribus German.* Sic quoq; *lib. 1. hiſt.* Quæ gens, *inquit,* valet, equeſtri tantum, non 42. Quando pedites vtiles & neceſſarii?

etiam pedestri certamine, multa incommoda pati solet.

43. Quod olim Galli (liceat in equitatu præ alijs commendabantur, *La gendarmerie Francoise ne se laisse comparer à autre nation. Bellay. lib. 2. fol. 72.*) in prœlio Pictauiensi peditatu destituti, contra Anglos acriter decertantes, magno suo damno experti fuêre. *Froissard. to c. 1 161. & 198.* Siquidem multo tutior & securior sit statiaria peditum pugna, quam equitum: vt eleganter loquitur *Montaigne lib. 1. des essais. c. 48. fol. 265 Vous engagez vostre valeur, & vostre fortune, à celle de vostre cheual, ses playes & sa morte, tirent la vostre en consequence: son effroy ou sa fougue, vous rendent ou temeraire, ou lasche: s'il a faute de bouche, ou d'esperon, c'est à vostre honneur, à en respondre.* Vnde Equites Romani extremo periculo vrgente, sæpius ab equis descendisse, & victorias illustres pedestri certamine, contra equites & pedites consecutos fuisse, tradit *Cesar lib. 6 de bello Ciuili.*

44. *Germani robur in peditatu ponebãt.*

Germanos etiam veteres, plus penes peditem roboris æstimasse, refert *Tacit. de morib. Germ.* & *Beuth. ibid c 19.* quod Germani pedites, inquit, equitibus commixti prœlientur, & ex omni juuentute delecti, propter ipsorum velocitatem equestri pugnę aptam & conuenientem, ante aciem collocentur.

Sed de hac quæstione plura videãtur apud *Amirat. lib. 19. dis. 2. Lips. lib. 5 c. 7. Ranzoui. lib. 1. comment de bello. c. 11.* Item de lustratione, Sacramento, cingulo & auctoratione militari. *Bocer. de bello. c. 7. 8. 9. 10. & Schönborn. lib 6. c. 13. & 14.*

DISCVRSVS. XVI.

DE DISCIPLINA MILITARI, ET STIPENdijs, promptè militibus soluendis.

1. *Disciplina militaris stabilimentũ Imperii est.*

VEnio nunc ad præcipuum decus & stabilimentum Imperij, militaris scilicet disciplinæ tenacissimum vinculum, ex cuius sinu omnes triumphi manarunt. *Valer lib 2 c. 7.* Paucos enim viros fortes natura procreat, sed bona institutione plures reddit industria. *Tholos. de Republ lib 11. c. 9.*

2. *Quomodo ea neglecta restaurari possit & debeat.*

Verum de neglectu huius disciplinæ, (de quo jam olim Imper. & Imperium querelabatur, in R. A. de Anno 1570. sub tit. von Reutter Bestallung / §. vnd dieweil. 43.) Et quomodo ea restaurari possit ac debeat, in compendio perstingit. *D. Vernulæ Orat. 3.* Alexander Seuerus inquit, Lampridio teste, dicere olim

solebat,

ſolebat, diſciplinâ maiorum Rempublicam teneri, quæ ſi dilabitur, & nomen Romanum, & Imperium amitti; quod nimirum quidquid ſine ordine, atque arte agitur, id omninò debile eſſe ſit neceſſe. Quamobrem ſi illud in votis eſt, vt feliciter bellum adminiſtretur, id inprimis agendum eſt, vt ſeueriſſimè diſciplinam militarem, ſupremus belli præfectus obſeruet. Sed ô tempora noſtra! vbi hodie illa diſciplina militaris eſt, cum nuſquam vberiorem vitiorum copiam, quam in bello cernamus? 3. Inſolẽtia in hybernis.

Si in hybernis exercitus detineatur, & centurijs, cohortibuſq; ſingulis ſua loca ſint aſſignata, ita omnia libidinibus, rapinis, atq; injurijs, complentur, vt non populares, noſtrique milites, ſed hoſtes eſſe crudeliſſimi videantur; Si puella venuſtior eſt, illi vitium à milite offertur, ſæpe infertur; Si matrona ſpecioſior eſt, tutam ſeruare pudicitiam vix, aut non poteſt. 4.

Domeſticam calamitatem paterfamilias deplorat, dum ſuppellectilem ſuam auferri, nonnunquam domicilium incendi, horrea excuti, granaria ſubuerti, familiam grauiſſimis vulneribus cedi, ſuos omnes labores abſumi, animaduertit. Nec hiſcere tamen, vel mutire quiſpiam audet; nam ſi fletu dolorem ſignificet, aut colaphus illi ferrea manu impingitur, aut ædibus ſuis exigitur, aut baculo miſerrimè contunditur. Si obſiſtere impijs iſtis graſſatoribus conetur, protinus ferrũ intentatur, & niſi manus contineat, lachrymaſq; & gemitum abſorbeat, certiſſimum & præſentiſſimum eſt exitium. 5. In campo deuaſtatio.

Vbi verò iam in campum exercitus educitur, quaſi ventus quidam vehementiſſimo turbine eſſet exortus; ita omnia turbantur, proruuntur, diſſipantur. Non rarò maturæ ſegetes proculcantur, ſæpè priuſquam maturuerint, demetuntur; armenta fugatis cuſtodibus diſpellũtur, aut pecora abducuntur, ruſticorum ſuppellex diripitur, ac ferè ſemper miſeri coloni, currus ſuos proprijs fortunis onuſtos in caſtra agere, & omnia tradere intemperatis militibus abligurieda coguntur. Vno die nonnunquam amittunt, quod duodecim annorum laboribus ſudoribuſq; pepererunt. 6,

Si quid domi recondere putentur, jugulo manus admouetur, & niſi pecuniam prodant, ſtrictis pugionibus petuntur. Si triſtem ac deiectum vultum oſtendant, non fauere Principi ſuo, aut cum hoſtibus ſentire dicuntur. Et quiſquam miretur tot orbos vbique ſenes? tot anus deſtitutas? tot antea

 locuple-

locupletissimos viros, ad extremam paupertatem redactos? tot egenis vrbium vicos repleri? agriculturam deseri? patriam pene vniuersam miserrime deuastari?

7. Templorũ spoliationes. Nihil dico de sanctissimis Diuorum templis, in quæ sacrilegas manus vtinam nunquam inijcerent. Horum omnium malorum vnica est causa disciplinæ militaris neglectus, cuius pertinax conseruatio victorias parit, & triumphos adiungit.

8. Bona disciplina quales victorias peperit. Illa est quæ Alexandro Magno triginta sex duntaxat Macedonum millia in exercitu habenti, Persarum regnum peperit, & in reliquas Orbis partes viam aperuit. Illa est quæ Epaminondam superiorem effecit, cum solis quatuor millibus & quadringentis, viginti quatuor Lacedæmoniorum peditum millia, & equites mille quingentos prostrauit. Nimirum vbi illa stetit, stetit & victoria, nec tam à robore & numero militum, quam ab eius conseruatione triumphi emanarunt. Tolle illam, & nihil in castris quam latrocinia, libidinem, socordiam, videbis. Erunt validæ militum linguæ, sed manus ignauæ; stringent in agrestem turbam ferrum, sed nec vultum hostium, nec vocem sustinebunt, fortes erunt in agris vastandis, in villis expugnandis, in pecoribus abigendis; contra hostes timidi, ignaui, ad fugam, quam ad bellum, aptiores; delitias quærent, non pugnas; vestem splendidam, non loricam, scorta, non arma, quietem non laborem, insolentiam non obsequium, seditionem, non bellum.

9. Adhortatio ad Duces belli. Age igitur quisquis exercitui præes, seuerissimus disciplinæ militaris custos existe; tene hoc vinculũ, vt stabile sit imperium; leges exercitui pone, vt victoriæ triumphiq; sequantur. Tanti est exercitus, quanti Imperator; tua prudentia disciplinam statuet, tua seueritas retinebit, vtraque inuictas militũ manus efficiet, dum te potius Ducẽ suum, quam hostẽ formidabunt. Vt hoc eueniat, optandum est hodie, vt salutares illę Aureliani Imperatoris leges sanciantur. Nemo pullum alienũ rapiat, ouem nemo contingat, vuam nullus aufferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat, anonâ suâ cõtentus sit. De præda hostis, non de lachrymis prouincialium habeat; arma tersa sint; stipendium in balthæo, non in popina habeat; equum suum defricet; in hospitijs castè se habeat, si litem fecerit, vapulet.

10. Luxus in castris expellatur. Nullus appareat in castris luxus, nullæ voluptates, nullæ delitiæ, atque etiam ij excedere castris cogantur, qui non fru-

mentum,

mentum aut panem, sed delicatiores inuehunt cibos & vendunt. Vino abstinent Turcæ, & nos vincunt; cum orixæ copia est, de pane non sunt solliciti, & de Christianis sæpè triumphant. Sint milites in cultu, vestituq; modesti, ac potius horridi, quam ornati, vt ad militiæ opera nequaquam sint segnes, & ad aëris iniurias trepidi non exhorrescant.

Arceantur scorta & meretrices, ne mascula militum virtus, libidinibus eneruetur: Illæ impedimenta sunt & onera militiæ; illæ pacem luxu, bellum formidine morantur; illæ dedecus sunt & opprobrium castrorum. Eijciantur tot calones & lixæ, qui nihil aliud in exercitu sunt, quam furtorum & rapinarum instrumenta, scelerum administri, furoris satellites, Qui cum mulieribus grauiores rusticis sunt, quam milites; & in castris ad pugnam inutiles militarem annonam deuorant. Quid mirarum tot hodie de annonæ inopia querelas esse? maior mulierum, lixarum, puerorum, institorum, in exercitu turba, quam militum. Illam si remoueas, etiam exigua totis castris annona sufficiet. 11. Scorta & lixæ eiiciantur.

Exerceantur perpetuò milites, otium nesciant, laboribus assuescant, nunc huc, nunc illuc circunducantur, misceant innocuas inter se pugnas, fossam impleant, vallum æquent, ea denique omnia securis exercitijs præstent, quæ exigere necessitas belli solet. Atq; his modis omnibus, cum exercere milites assiduò summus belli Præfectus debeat: tum necesse est, vt acerrimus scelerum vindex existat, & delinquentes debito supplicio mulctet. 12 Milites exerceātur.

Talis fuit Aurelianus Imperator, qui militem propter adulterium cum hospitis vxore commissum, ita puniuit, vt duarum arborum capita inflecteret, & ad militis pedes deligaret, quæ cum subitò dimittebantur, ille scissus vtrimq; pendebat. Talis fuit Alexander Seuerus, qui cum anum quādam injurijs à milite affectam audiuisset, exautoratum illum militia seruū ei dedit, quod artifex carpentarius esset, vt eam pasceret. Talis fuit Opilius Macrinus, cui cum constitisset ancillæ cuiusdam pudori vim à militibus illatam esse, boues duos miræ magnitudinis aperiri subito jussit, atq; his singulos milites ita inseri, vt exertis capitibus colloqui inter se possent. Talis fuit Ferdinandus Dux Albanus, qui adolescentem Hispanum, quod mulieri rusticæ porcellum abstulisset, ad vrbis Louaniensis portas suspendi è quercu curauit, & ad aliorum terrorem eius capiti porcellum imponi. 13. Scelera puniantur, & horum exempla.

Seueritas

14. Seueritas est salutaris. Seueritas hęc est, sed salutaris, nā vbi rigor, ibi vigor, atq; hoc modo promptior fit militum obedientia, securior rusticorū tranquillitas, paratior ad omnem victoriam via. Enim uerò quoniam vt *ait Cassidorus* disciplinam seruare non potest jeiunus exercitus, dum quod deest, semper præsumit armatus;

15. Stipendia soluātur militibus ,, Quoniam inquam disciplinæ militaris fundamentum ,, stipendia sunt, danda Principi, belliq; Præfecto opera est, vt ,, promptissimè semper stipendia militibus numerentur. Nam si, *vt Tacitus ait.* neque quies gentium sine armis, neq; arma sine stipendijs haberi queant, quis felicem armorum successum, & victoriam de hostibus sperabit, si nullam miles in baltheo pecuniam habeat? si stipendia aut prorogentur, aut non soluantur? Hinc tot mille militares seditiones; hinc tot funestæ à Republica secessiones; hinc tot illæ prouinciarum â proprio milite deuastationes.

16. Neque ego milites accuso. Etenim si vt vitam sustentēt, carere cibis non possint, quomodo tandem eos, si nulla stipēdiorum solutio fiat, sibi comparabunt? quomodo â villarum direptionibus, ab itinerum infestationibus, â prouinciarum depopulationibus abstinebunt? Sæuam istam militum licentiam Reipublicæ Proceres detestantur, sed dum stipendia nō persoluunt, vastandi necessitatem militibus imponunt. An in illum belli Dux animaduertet, quem rapuisse cibum intelliget? Famem illi obijciet miles, & in faucibus mortem, nisi rapuisset. An illum in crucem aget, à quó sibi vestem ereptam rusticus, aut alius quispiam conqueretur? Nudum corpus suum miles ostendet, frigus & alias aëris injurias, & pudorem suum commemorabit. An totum cogere exercitum, & ad arma, inque hostem conuocare audebit? Detrectabunt milites imperium, aut si in campum venerint, figent hastas, capita jungent, stipendiorum menses numerabunt, pecuniam poscent; quæ si parata non sit, â patria repetent, & in eam tanquā in prædam, involabunt.

17. Profectò si *vt Sanctissimus Augustinus ait,* ad hoc tributa præstemus, vt propter necessaria militi stipendium præbeatur, quid justius est, quàm vt militibus venalem quotidie vitam circūferentibus, proq; patria in armis excubantibus promptissima stipendia numerentur? Furiosum est animal miles esuriens & nudus; maximum etiam Principum & belli Ducum dedecus est, cum mendicare, stipemque ostiatim colligere milites cogantur.

Id agendum est igitur, vt in primis quotidie, aut alternis diebus panis militibus distribuatur, exactis autem mensibus singulis, sua vnicuique pecunia præstetur, aut apud signa deponatur. Non inficior in hæc stipendia magnam auri argentiúe vim insumi, sed ita constituatur, vt consueta Prouinciarum vectigalia regnorumq́ue vires non superent. Sint moderata, sed certa: rarò de stipendiorum tenüitate, ferè semper de solutionis mora, fraudeq́ue milites conqueruntur. 18 Annona quotidie præstetur

Alii nescio qui Prouinciarum opes abliguriunt, subditorum tributa suos in vsus conuertunt, Reipublicæ ærarium exhauriunt, interim aut secedit miles, aut miser est, aut seditiosus. Cum æquissimum sit singulorum in Republica laboribus sua præmia persolui, tum militibus, in quorum vita & armis patriæ salus nititur, inprimis est satisfaciendum. *Huc vsq; vir ille doctissimus.* 19.

Dahero dann auch diser sehr hochnothwendigen militarischen disciplin, vnnd Verpflegung der Soldatesca halber/ in newlichen Pragerischen Friedenschluß/ mit nachfolgenden Worten gedacht worden.

Daß nemblich die Instructiones auch Articuls-Brieffe wollen Ihre Kays: May: auß deß H. Reichs Abschieden/ vnd Ordnungen beyläuffig ziehen/ auch acht darauff geben/ vnnd darüber halten lassen/ daß zu Verschonung deß ohne das sehr exhaurirten Vatterlandts/ alle Insolentien verhüttet/ gute Kriegsdisciplin wider auffgerichtet/ vnd die Kriegs Expeditiones/ zu schleuniger Erreichung deß allgemeinen hoch desiderirten Frieden Zwecks/ zum fürsichtigisten angestellet/ auch die Quartier ohn vnterschied der Religion oder Standts/ doch der Chur-Fürsten/ vnd Stände/ Residentzen/ vnnd Vestungen/ wie auch der Außschreibenden Reichs Stätte (welche aber dagegen die Einquartirung auffm Lande/ oder sonst nach proportion ersetzen sollen) damit zu verschonen/ gleich außgetheilet werden mögen. 20. Disciplinæ & stipendii militaris firmentio in Pragẽsi pacificatione.

Vnd weil vnmüglich zu Allgemeinen Reichs Creyß- vnd Deputations Versamblungen dißmals zu gelangen/ vnnd doch eine Anlage gemacht sein will/ es gehe gleich einmahls (welches Gott gnädig verleyhe) zu gäntzlichem Friede/ oder zu Vnterhaltung noch etlichen Kriegsvolcks: Als versihet man sich/ es werde kein Chur-Fürst/ vnnd Standt deß Reichs/ noch auch die Freye Reichs Ritterschafft/ oder Ansee Stätte/ bedencken haben/ stracks mit/ vnnd neben ihrer acceptation dieses Friedenschlusses/ 21.

Einhundert vnd Zwantzig Monat/nach dem einfachen Römerzug/ zu bewilligen/ vnd solchen in sechs gleichen Zielen/ꝛc. in die lege Statt ꝛc. an guter Reichsmüntze/ꝛc. ohnfehlbar zuerlegen / damit vmb so viel desto mehr die disciplina militaris, wider angerichtet/ vnd andere Exorbitanz vnd Vnordnung / welche beym Kriegswesen/ in Ermanglung der ordentlichen Bezahlung/gemeinigklich folgen thut/ verhüttet werden möge.

22. Kein Stand soll alßdann schüldig sein/ zu gleich zu contribuiren, vnd auch den Last deß Quartiers zu ertragen/oder die Verpflegung der Soldatesca vmb sonst zukommen zulassen / Sondern der Kays: May: vnnd deß Reichs Commissarij , welche nach disem Schluß absonderlich hierzu zu verordnen/ sollen darfür sorgen/ das richtige/gleichmässige verpflegungs Ordonnance gemacht/ vnd gehalten/ vnd was jeder Standt/ oder dessen Vnterthanen an Proviant vnd Fütterung liffern/ jhnen entgegen an den Contributionen abgezogen/oder auß dem Reichs Pfenningmeister Ambt/ wider herauß gegeben/vnd nachgetragen werde.

23. Disciplinæ militaris quatuor sunt partes.

Disciplinæ igitur militaris, (quæ scilicet seuera conformatio militis est, ad robur & virtutem, à Duce belli instituta) partes quatuor; Exercitium nempè, Ordo, Coerctio morum, & Exempla esse videntur.

24. Exercitiũ militare in quo consistat.

Exercitium militare est; quo instruuntur milites assiduè & exercentur ad armorum vsum, & ad opus. De hoc Cassius dicere solebat; miserum esse cum exerceantur Athletæ, venatores, & gladiatores, non exerceri milites, quibus minor esset futurus labor, si consuetus esset. *Vulcat. in Auid. Cassio.* Vnde armorum vsus tyronibus primo demonstrandus est, vt sciant tractare illa expeditè & promptè, punctim vel cæsim, vim inferendo vel declinando, & excipiendo; & quomodo militari gradu ambulare cum armis celeriter & æqualiter possint. Castra constituere, & munire in acie; ordinem & interuallum custodire, & dispositos ordines seruare, nec vltra quam decet, conglobare, aut laxare agmen, & quæcunque alia, quæ euenire in acie atq; prælijs possunt, omnia in campestri meditatione prænoscant.

25 Dabit etiam operam vt non aliter in pacato, quam in hostico milites suos ad omnem belli vsum exerceat, vt magno quasi impetu in hostem procurrant, vt loca oportuna, quasi præsens occasio esset, occupent, vt alacriter quasi ad explorandum pergant, & alacrius redeant, vt fugientibus quasi

hostibus

hostibus instent, & terga comprehendant, vt in muros aut vallum, quasi occupanda sit vrbs, insiliant, vt expediti fluuios transeant, vt ad subitum tubæ clangorem junctis ordinibus aciem instituant, vt ex insidijs adoriri, dolo inuadere, stratagematibus circumuenire sciant.

De Hispanis fertur nullam hodie gentem esse, nullum populum in vniuerso orbe terrarum, qui æque floreat disciplinæ militaris laude. *D. Lansius in Orat. pro Hispan. fol. 218.* Habent enim cunctabundi Hispani quiddam simile cum Oceano suo: profundissimi sunt, & hinc rationibus benè discussis, tardè mouentur, tardè procedunt. Nouissimè tamen vt semel moti sunt, in vltionem exurgentes, omnia circumquaque disciplina seruata disijcere solent. *Wassenberg. de bello Franc. f. 393.* Et hoc Imperij eorum magnitudinem procurauit; pulcherrimum enim visu est, inter eos militem nouitium, statim atque in numerum est relatus, erudiri â Veteranis; alicubi peccantem humaniter corripi, & illum monitiones grato animo accipere, nec malè interpretari. Laudatissimum est inter eos tale vigere obsequium, vt nemo, vel maximus, legitimum etiam minimi detrectet imperium; talem modestiam, gloriæ tamen amore egregiè excitatam, vt veluti in schola sermo tantum sit, de officio militum & Ducum, de obsequio, honore, virtute, & quidquid armorum decus concernit; insolentia, petulantia, atque jurgijs longè pulsis. Admirabile denique est, inter eos eam regnare charitatem, vt se tanquam fratres mutuò diligant, lacerum commilitonem, ne ordini & nationi toti sit dedecori; vel jeiunio pecuniam ad id comparsuri, vestiant, vulneratum, aut aliàs ægrotum pro virili benignissimè juuent. *D. Besold. p. m. c. 7. n. 1.*

26. Hispanorum disciplina militaris.

De Philippo Macedonum Rege, ita scribit *Polienus lib. 4 f. 72.* Philippus exercebat Macedones, perinde ac si periculum immineret, ita vt assumptis armis trecenta sæpè stadia conficerent, ferentes vna galeas, scuta, tibialia, sarissas, & cum his armis etiam commeatum, atq; omnia vasa, quæ ad quotidianū victum requirebantur.

27 Philippus Maced. Rex suos milites exercebat.

Verū huiusmodi exercitia hodie multis in locis, penit' omittūtur, vnd werden die Newgeworbne Soldatē jetziger Zeit/ an manchem Ort/ entweders auff dem Werbplatz/ vnd in Quartiren/ im Luder

einßige übung der Waffen / vil Wochen auffgehalten / oder aber gleich hinauß ins Feldt für Grabenfüller/ vnd auff den Flaischbanck geführt: Nihil enim ob defectum exercitij Exercitui prosunt, quam vt numerum militum augeant, & vbi tempus pugnæ adest, in primo statim congressu, meticulosi & quasi penitus exanimati fugam meditentur, ac commilitonibus suis veteranis, plus obstaculi, quàm auxilij adferant: Dann sie haben noch nicht gewohnt/ das Pulffer zu schmäcken/ vil weniger sich der Mußqueten oder Picquen zu bedienen.

28. Ordo accuratissimè seruãdus est.

Altera militaris disciplinæ pars consistit in ordine; qui si in prœlio committendo non penitus obseruetur, magnam infallibiliter cladis & internecionis exercitui, (exemplo famosæ cladis Persicæ in Platæësi pugna) causam præbere solet. *Herodot. histor lib 9.* Vt enim munimenti alicuius robur, atq; bonitas magis in forma, quàm materia consistit: sic exercitus vires, non tàm in copiarum multitudine, aut quacunq; alia re, quàm in ipso ordine sitæ sunt. Quamdiu is integer fuerit, integer quoq; erit exercitus, at confuso vel rupto, vix, ac ne vix quidem clades evitari poterit. *Boter de mod opt. imper. l 9. c 6.*

29. Ordo militaris in quibus consistat.

Est autem ordo militaris in bellicis actionibus, in dirigendis & distribuendis militibus, ad incedendum, ad standum, pugnandum, locum assignatum occupandum, tenendum, recedendum, properandum, accedendum, declinandum, vt nimirum quilibet in regimine suo, cohorte adsignata, sub suo centurione & præfecto, in contubernio suo inueniatur. Ita enim vsus facilior, expeditior, & efficacior esse potest, vt quilibet sui centurionis, & centurio tribuni sui, tribunus verò sui ducis imperata exaudire, & omnia ad voluntatem regentis sine tumultu facere possint.

Phocion Atheniensis cum militem è suis relicto ordine in hostes prodire; eundemque conspecto Macedone pedem retrahere conspexisset. Te, inquit, hominum ignauissime, nũ bini jam deserti ordinis pudet? Nam & quem Imperator tibi decreuerat, & quem tute tibi locum delegeras, reliquisti. *Bruson lib. 4. c 15.*

30. In itinere quoque, vel in acie videndum, vt omnes milites ordinẽ incedendi seruẽt, vt æquali, legitimoq; spatio miles distet à milite, nec vltra quàm expedit, aut conglobent agmen, aut laxent: Sæpe enim integri exercitus ob confusionem periere. Cum ob turbatos ordines in Marcelli copijs victor Hã-

nibal

nibal extitisset, reuersus in castra Marcellus, conuocato exercitu ait; Se quidem multa Romanorum arma & corpora, Romanum verò videre neminem. *Plutarch. in Marcel.*

In Castris obseruandum, vt illa aptâ dimensione vias suas, portas, fora, ad formam vrbis habeant, vt facilè quisq; locum suum & commilitiones suos reperire possit. *Vid. Zuing. vol. 8. lib 3. Althus. c. 36. f. 602.* 31.

Pars tertia disciplinæ militaris est, Coërctio morum: Nam nescio, *inquit Cassiodorus*, quo pacto assiduè dimicantibus difficile sit, morum custodire mensuram. Tamē custodiendi aliquatenus, & quidem eò diligentius, quanto insolentiores esse solent milites. Hæc enim coercitio milites in officio honestè tenet, roburque & ordinem militarem in exercitu conseruat, per continentiam scilicet, modestiam & abstinentiam. 32. Coërctió morum etiam necessaria est.

Continentia in cibo & venere exigitur: nam vtraque res eneruat, & degenerat á robore & virtute milites, assuetudine voluptatum. *Tacit. 2. hist.* ideoq; â castris luxuriosi apparatus conuiuiorum, & instrumenta libidinum arcenda, & leges de disciplina militari promulgendæ sunt. Sicut enim *Seneca in Epist.* notat, Vna Hannibalem hyberna soluerunt, & indomitum illum niuibus atque Alpibus, eneruarunt fomenta Campaniæ. Vnde *Castell de Offic. Regis lib. 2 c. 49.* Adhibenda tamen cura, inquit, etiam edicto proposito, ne inuitationes fiant more Græcorum, neúe se quis meracius ingurgitet. Quod si quis immoderatè vinum parum dilutum sumat, vehementius, vt *demonstat Aristoteles Prol sect 3.* ebrius vecillet. Vinolenti certi non sine ignominiæ nota, vt etiam aleatores, sunt exautorandi. 33. Continētia in cibo & venere.

Scorta sequi castra, nullo modo permittendum, emolliunt enim corpus, & effœminant animum, vt accidit in Hispania ad Numantiā Romanis legionibus, *Valer. Max. lib. 2. c 3.* Constat enim, posteaquam Scipio Minor in castra venisset, multamq; illinc licentiam, lasciuiam, superstitionem, ac luxum offendisset, diuinos ac sacrificos cum lenonibus, & vltra duo scortorū millia, è castris protinus ejecisse, quin & vasa omnia jussisse amoliri, exceptâ ollâ, veru, & poculo fictili. Ex argenteis tamē poculum librarum non amplius duarum permisit, si quis habere vellet: balneis vti vetuit. Qui vngerentur jussit, vt ipsi se se fricarent, jumentis enim, quia manibus carent, opus esse alio, â quo fricentur. Edixit vt milites stantes pranderent, obsonium non igne coctum: cænarent autem discumbentes, 34. Scorta è castris expellenda sunt.

panem aut pultem ſolam, & carnes aſſas ſiuè elixas. Ipſe verò ſago circumtectus obambulabat exercitum, dicens ſe lugere exercitus dedecora. *Plutarch.in Roman.Apoph.* Somnus quippè, vt ait *Liuius lib 32* & vinum, & epulæ, & ſcorta, balneaq; ,& otium eneruarunt corpora animoſque. *Flor.lib.2.c.6.* Concordat Kayſers Maximiliani Articuls Brieff.art. 68. da befohlen wirdt/ daß ein jeder Soldat ſchuldig ſein ſol/ alle ſolche vnerbahre gemeine Weiber bey ſeinem Eydt vnd Ehren von ſich zu ſchaffen Vnde *Poëta Guntherus* de Friderico I. Imp. *lib.7* hæc habet.

Non erit in noſtris nobiſcum fœmina caſtris:
Qui reus extiterit, ſpoliisq; nudatus abibit
Turpiter, & naſo mutilabitur illa reſecto.

Hoc modo neq; Romanos, neque veteres Germanos, neque hodie Turcas, ne vnam quidem mulierem in caſtris habere, tradit *Hippol:de Collib. in Princip.lib.2.optr.ſuccisſiuar.c.2.& 3.*

35. Modeſtia in verbis veſtibus & factis.

Sequitur Modeſtia, in verbis, veſtibus, & factis militum exiſtens. In verbis, ne vani ſint, aut nimij, vel Deum aut Sanctos blaſphemantes, tales enim pœna corporali puniri ſolent. Peinl: Halßgericht.Ord.art. 106. Vnd iſt denckwürdig/ was Antonius Geufræus ſchreibet / daß die Türcken die Gottslåſterer nit allein/mit einer Geltſtraff belegen / ſonder auch biß auff funfftzig Streich Briglen laſſen: Ja daß ſie den/ welcher Chriſtum låſtert/ eben ſo hart ſtraffen / als wann er jhren Propheten Mahomet gelåſtert hette. *In aulà Turcicà lib 1 pag 32.*

Præterea in hoſtem, ne ſint contumelioſi, eumque contemnentes: Ignauiſſimus quiſq; *inquit Tacit.hiſtor.1.* Et in periculo minimum auſurus, nimius in verbis linguaque ferox eſſe ſolet. Et tales Thraſones dicuntur Attici Milites, qui in conuiuio & circulis, cum de hoſtibus mentio incidit, vix manibus temperant, qui lingua quidem & minis, vno ictu ſexcentos profligare ſeſe jactitant, quibus autem, vbi ad pugnam deuentum eſt, ſecundum Homericum illud

----- *In pedes mens decidit imos.*

Eraſmus hos piſciculis ſimiles eſſe ait, qui gladioli vocitantur, quippè qui gladium quidem, cor autem non habent. Atque de his, pro more ſuo *Flitnerus in Nebulone Nebulonum.Oda.V.pag.m.29.* lepidè ſequentes verſiculos recitat.

Qui caſtra militaria,	*Sequuntur, hos blaſphemias*
Exercitusq; bellicos	*Minasq; crudeliſſimas*

Exercitare conuenit.
Per sacra, per mysteria,
Per passiones, vulnera,
Deiq; per potentias,
Per grandines, per sydera,
Elementa, fulmen, fulgura,
Per turbines, tonitrua,
Per mille tonnas Dæmonum,
Et si quid his horrendius,
Iurare oportet strenuè.
Hoc asseuerant symbolon,
Virilis esse pectoris,
Signumq; fortitudinis.
His vnum idemq; creditur,
Vel pro Deo arma sumere,
Vel militare Dæmoni.
Hæc vna virtus militum,
Velutq; quoddam proprium.
Sui deinde muneris,
Et illud esse existimant;
Vastare sacra, persequi
Ciues, domos incendere
Igni, stuprare fæminas,
Messes opimas perdere,
Frumenta, plumas, lectulos,
In aërem dispergere,
Furtis equos, pecuniam,
Piceisq; quæ fors vnguibus
Occursitant, subducere.
Et obuiantem quemlibet,
Vel sit nocens, vel innocens,
Modis scelestis angere.
Hi scilicet sunt milites,
Viriq; fortes bellici,
Laboris insensissimi
Hostes, amici ignauiæ.
Non militant hi principi
Iuris tuendi gratia,
Sed vt rapinam exerceant,
Maiore cum licentia,
Rastriq; vitent pondera.
Si fortè vino exastuent,
Latitentue propugnaculis,
Proculue distent fulmine,
Horrenda sumunt cornua,
Linguaq; vincunt Stentorem:
Nihilq; fermè sæpius,
Quam ferra, pugnos, verbera,
Turmas, phalanges, ordines,
Tormenta, scuta, vulnera,
Mortesq; diras intonant.
Ad arma cum concurritur,
In crura corda decidunt,
Horrent, pauescunt, contremunt,
Adstantq; semimortui.
Mox quando odorant verbera,
Velociores ceruulis,
Pedibus saluti consulunt,
Fugaq; terga præbitant.

Viri verò fortes, in opere acres, ante id placidi esse solent. *Aristot.3. Ethic. ad Nicom.* Et experientia ipsa demonstrat, viros natos militiæ, factis magnos, ad verberum linguæq; certamina rudes esse, omnemq; ferociam in discrimen ipsum certaminis differre. *Liuius lib.7. & 9.* Cum P. Æmilius in exercitu multam loquacitatem militum, officia ducum sibi vindicantium, resque non necessarias curantium comperisset, iussit illos quiescere, nec aliud quidquam agere, quam vt enses suos acuerent, cætera sibi fore curæ: Nocturnas autem vigilias iussit illos sine lanceis & gladijs agere, quo nimirum adempta spe depellendi hostem, tantò acrius pugnarent cum somno. *Plutarch. in Rom. Apoph.*

In vestibus etiam modestia requiritur, omnisq; splendor ac jactantia abesse debet; Horridum enim militem esse debere, non cælatum auro argentoq;, sed ferro & animis fretũ; quippè illa prædam verius, quam arma esse, nitentia ante rem, 36. Ratione vestium.

deformia

deformia inter sanguinem & vulnera, magni Duces docuêre. *Liui. d. l 9.* Vnde melius est, benè armatum, quàm ornatum esse, qui munito pectore & capite, non timet vulnus; At nunc pudor, grauis pediti lorica videtur & galea; ita fit, vt non de pugna, sed de fuga potius cogitent, qui in acie nudi expónuntur ad vulnera. *Veget. lib. 1. c 10.*

Antiochus cum ostenderet Hannibali in campo copias, quas contra Romanos suscepturus comparauerat, conuertebatq; exercitum insignibus argenteis aureisq; florentem, inducebatque etiam currus cum falcibus, & elephantos cum turribus, ac equitatum frenis, ephippijs, phalerisq; præfulgẽtem, atque tanto, tamq; ornato exercitu gloriabundus Hannibalem, aspiciens, putasné satis, interrogauit, esse Romanis hæc omnia? Tum Pœnus, ignauiam, vanumq; ornatum militum irridens: Planè, respondit, satis hæc esse credo Romanis, quantumuis auarissimi sint. *Bruson. lib, 2 c. 32.*

37. Modestia in factis. In factis denique modestia exigitur, vt intenti sint milites ad ducis non signum modò, sed nutum. *Curt. lib 3.* Non sint curiosi vel refractarij, qui Ducum suorum jussa interpretari malunt, quam exequi. *Tacit. 2. hist* Hinc benè Æmilius Paulus, militẽ hæc tria habere debere inquit; Corpus vt quam validissimum & pernicissimum, arma apta, animum paratum ad subita imperia: Cætera Dijs immortalibus & Imperatori curæ esse. *Liuius lib. 45.*

Scipio maior, in Sicilia percontanti cuidam, quâ re fretus classem educere pararet in Africam ostendit viros armatos trecentos sese exercentes, prætereà turrim excelsam mari imminentem, & ait. Nullus horum est, qui non conscensa hac turri se in mare præcipitaturus sit, si jussero. Sentiens multũ referre, vt Dux educat exercitatos & dicto audientes. *Plutarch. in Rom Apoph.*

38. De Turcarum modestia. De singulari Turcarum modestia *Belloni. lib. 2. c. 14.* diligentius (*inquit ille*) obseruantes Turcas milites, qui ad Rhodi vrbis portas exibant, occasionem sumpsimus scribendi, quam ingens sit Turcarum militum continentia & obedientia. Nam licet viginti aut triginta viri, diligenter portas obseruarent, id tanto silentio & modestia faciebant, vt non plus turbæ exaudiretur, quam si nemo isthic adfuisset; videbanturque potius opifices aliqui, quam milites, nihilominus senatoriam quandam grauitatem præ se ferentes, *Et idem lib. eod. c. 73,* Cum obser-

uareremus qua ratione Cairinus Bassa, Dominum de Fumet exceperit, dignum quod hic insereretur, iudicaui. Omnes suos Ianissaros, auratis, sericeisq; diuersorum colorum vestibus eleganter exornatos, ordine collocauit, nullis acinacibus, aliisque armis accinctos, sed demissis & decussatis manibus: quod indicium est magnæ Turcarum obedientiæ.

Miram quoq; Ottonis Imperatoris militum obedientiam deprædicant historici. Cum enim multi eundem, ne deposito imperio exercitum ac Rempublicam desereret, rogarent; quendam ê gregarijs militibus sublato ense dixisse ferunt, scito Cæsar, sic pro te omnes animatos esse, moxq; se ipsum jugulasse. *Sueton in eius vita.*

Abstinentia quoq; ad correctionem morum, quæ in milite requiritur, pertinet; vt à vi scilicet & rapinis abstineant. *Cassiod. 7. var. epist. 4.* ac manus puras habeant, prouinciales non infestēt, sed cum illis tanquam cum amicis viuant, illis nihil rapiant, aufferant, sed stipendio & annona sua sint contenti, & ita trāseant, vt non modo manus, sed nec vestigium quidem, cuiquam pacato nocuisse dicantur. *Alth. c. 36. fol. 604.* 39. Abstinētia quoq; in milite requiritur.

Pompeius Magnus jam creatus Imperator: cum à Sylla missus esset in Siciliam, non strenuum modò, verum etiam justum Ducem agere cœpit. Cum enim audiuisset milites in profectionibus ab itinere deflectentes, vim facere ac rapere, temerè palantes ac circumsitantes supplicio affecit, quos verò præmisisset ipse, horum gladijs annuli signum impressit, ne quem in via læderent. *Plutarch. in Rom. Apopb.* Vnde *Castell. de officio Regis lib. 2. c. 63.* Sed omnium caput est, ait, prouidere, ne à signis miles abeat, ne, inquam, vagetur in agris, & si non paruerit, seuerè plectendus est, auidus enim prædæ solet agmen deserere, ita ipse prædę inhians, hostium præda fit, & sæpe tumultus, pauoris, ac cædis suorum causa est. Non possum hic silentio præterire abstinentiam Romanarum legionum, quæ Scauri auspicijs militabant: Eæ enim ab ijs castris, quæ itineris causa pridie fecerant, abeuntes, pomiferam illi arborē, nullis demptis fructibus intactam reliquerunt. *Front. stratag. lib. 4. c. 3.* His autē temporib⁹, non modò vbi pernoctant, sed quacunq; iter faciunt, omnia diripiunt, etiam in pacatis locis, nihil reliqui faciūt.

Vltima pars disciplinæ militaris, sunt exempla, quo nomine præmia & pœnæ, quibus erigitur aut continetur miles, intelliguntur. 40 Exempla denique sunt etiā pars disciplinæ militaris.

Vnd ist solches im Krieg desto nötiger/dieweil in demselben nicht allein allerley Nationen/sonder auch vnder denselben allerley Menschen/die vngleicher Gattung vnd Humorn seynd/ zusammen kommen/welche man mit grosser Kunst vnd Fürsichtigkeit in guter Ordnung vnnd disciplin halten muß / vnnd da dise beyde Stuck præmia,vnnd pœnæ nicht weren/so were es vnmüglich ein solche Menge vngleicher Völcker im Zaum zu halten. Dahero bleibt einmal wahr/was der Spanische Poet, in seiner Auracana geschriben.

El premio y el castigo al tiempo usados,
Sustentan las republicas y estados.

Vergeltung vnd Straff in der Zeit /
Halten die Ständt in Sicherheit.

D. Petr. Pappus. von dem Holländischen Kriegsrecht. *in princ: lit. d fol. 31.*

41. Quæ referantur inter præmia militaria. Inter præmia verò primùm refertur stipendium militare, quod promptè & tempestiuè, *per supradicta*, est soluendum militi, aliâs disciplina militaris conseruari non poterit. *Bodin. de Republ. n. 670.* Ideo bellicos Commissarios, viros probæ notæ, & auaritiæ osores constituendos esse, suadet *D. Besold. d. c. 7. n. 6. fol. 125.* Nam aliàs nihil frequentius est, quàm vt nonnulli subtrahendo stipendia ducibus, & militibus ditiores reddantur, & interim Principis laudabiles conatus impediantur: idque sæpissimè in Gallia fuisse factum, testatur *Girard. lib. 15 f. 201.* Sed de stipendijs tam veterum, quam nostrorum militum, pulchra vide apud *Schönborn lib. 6. c. 30.*

42. Deinde huc referuntur honoraria militaria, quæ benè meritis tribuuntur, promotiones scilicet, honores, & opes, ob insigne aliquod factum: Nam hæc excitant alios commilitones ad acrius dimicandum. Sic *Veget. lib 2. c. 24.* quos inquit ad opes, ad dignitates ordo militiæ, & Imperatoris judicium cõsueuit euehere: Vnde maximus error est, dum in militaribus muneribus deferendis, sola Nobilitas respicitur, quod exemplis illustrat *Amirat lib. 17. dis. 3. & superiori discursu etiam à me allegatum fuit.*

43. Romani quoque non solum altiores ordines adsignabant à virtute, sed etiam publicè laudes cumulabant, donabantque pro concione, hastas, phaleras, coronas, murales, ciuiles, triumphales, aurum, argentum, annulos, catenas, equos, seruos, bona, castra, pagos, & similia. *Rosin. in antiquit. Roman. Bodin. lib. 5. c. 4. Sigon. lib 7. regn. Ital.* Videmus enim eò impendi laborem ac periculum, vnde emolumentum ac honos speratur.

Hinc

Hinc etiam hodie nonnulli Principes, milites suos strenuos & fortes, cingulo, periscelide, cruce, & honore auratorum, quos vocant equitum, ornare, milites etiam inutiles ad militiam ex bello redditos, ob mutilationem membrorum, in locis certis sumptibus Reipublicæ alere & sustentare solent, qua liberalitate milites fortes, animosi & prompti efficiuntur. *vid. Amirat. lib. 2. dis. 2. sed hac de re infra fusius dicetur.* 44.

Ad prœmia etiam referuntur priuilegia militaria, quæ personis, vel rebus militum, vel etiam vtrisque simul tribuuntur. *qua de re, etiam infra.* 45.

Pœnæ item seueritas efficacissima est, ad continendum militem. *R. P Conzen. lib 10. polit. c. 58.* delicta enim militum, nulla venia prosequi, vsu salubre, & misericordia melius esse apparuit. *Tacit. 13. annal.* Nam quamuis indulgentia & largitio speciosum reddant præsentem exercitus amorem, paulatim tamen & occultè, militarem disciplinā, seueritatemq; minuunt. *Cæsar 3. bell. Ciu.* 46. De pœnis militum.

Ideoq; ad hujusmodi disciplinam militarem conseruandam, & militaria flagitia coercenda in bene ordinatis exercitibus, tria fermè exerceri solent judicia: Aliud enim judicium hastatum criminale, Spieß- Staudt- Reutter- oder Kriegsrecht/ vocant milites: siquidem à principio belli omnes milites jurare cogantur, quod militarium articulorū transgressores justè punire, nulli affectui indulgere, sed ita judicare velint, vt jus militare præscribit, propria conscientia monet, & Deus seuerus injustitiæ vindex, exigit. Indè si quis fortè contra vnum vel alterum militarem articulum peccat, de juridico statuto, vniuersus conuocatur exercitus. **Vnd würdet der Verbrecher dargestellt/ vnd endtlich auff vorgehendes Vrtheil vnd Recht/ durch die Spieß gejagt/ da vnder dessen alle Fendrich so gegenwertig / ihrer Fahnen spitzen in die Erd stecken / biß daß Vrtheil ergangen/ als dann erheben sie dieselbe/ vnnd lassen sie gegen Auffgang der Sonnen fligen/ ist er ein Schütz gewesen / wirdt an ein Sеule gebunden/ vnd von andern/ so gegen der Sonnen tretten/ erschossen.** Schröder. *de iure belli th. vlt. inter disput. Basil tom. 5.* 47. Tres species judiciorū militarium.

In iudicio autem criminali militari requiritur Scultetus, **Regiments Schultheis**/ qui præstito juramento duodecim, vt plurimum seligit Assessores, Iudicij scribam & viatorem, **Gerichtschreiber vnd Weibel**/ quorum operâ in scribendo & citando vtitur: Die statuto judicium punctim ad horam octauam sub dio peragitur, ac vt quilibet excubias sibi 48.

destinatas interim, aut si quid aliud sibi injunctum, obseruet, tympanorum sonitu admonetur; cæteri judicio spectandi causa interesse velint, non prohibentur. Conceditur autem tam actori quam reo, vt quendam ex his duodecim, si velit nominet, qui causæ suæ patrocinetur: cum hoc secretò deliberat, communicatis consilijs aduocatus prodit, petitaq; venia vel actionem vel exceptionē instituit, testes producit, &c. & ne cuiquam defensio, quæ juris naturalis est, adimatur, nec inauditus morte condemnetur, ter idem repetitur judicium. His peractis, reus vel absoluitur, vel ad pœnam gladij aut furcæ, arboris &c. de qua per triduum pendet, nunquam tamen ad patibulum, quod vocāt commune, condemnatur. Et hoc dicitur judicium militare ordinarium. In hastato criminali, Germanis **das Spießrecht/** eodem fermè proceditur modo. *Vide D.Besold p.m.in tr.de arte & iure belli circa finem*, vbi integrum processum judicij militaris ad amussim ponit.

49. Huc pertinet judicium Statarium, vulgò **das Standtrecht/** quod præcipuè in causis notorijs locum habet: Et sicut duo priora tribus diebus, ita hoc vnò tantum instituitur, & peragitur die. **In disem wirdt keinem Vbelthäter Auffschub / als wie in andern/gestattet/sonder wo der Articuls Brieff gebrochen / wirdt er ohn alle Gnad/an einen Baum gehenckt/vnd die Vrsach seines Todts auff einen Zedel geschrieben/vnd auff die Brust gegen das Hertz gehefft.** Si causa capitalis non est, processus variat, **vnd wirdt derselbe ein Summerrecht genennt.** De quibus vide *Ant. Reuter.* **in seiner Kriegsordnung/** *& Obrecht. de milit. discipl thes. 1174* **Von bestellung deß Feld: oder Reutter Rechtens durch den Feldmarschalck / vnnd wie solches neben seinem Leutenant von 3. Rittmaistern/3. Leutenanten/3. Fendrichen/vnd 3. Rottmaistern/sambt einem Reutter Obersten / oder da der Reutterhauffen starck im Feldt ist/vor** 24. **Personen/rc. solle gehalten werden.** Vide **Kaysers** Maximil. II. Anno 1570: **zu Speyer** publicierte **Reutter Bestallung/in den Reichs Abschied.** *fol. m. 672. & multis seqq.*

50. Et licet aspero & abscisso castigationis genere militaris disciplina indigeat, quo miles etiam delectetur, quamuis non delectet sentientem. *Boter. lib. 9. c. 12. Amirat. lib. 13. dis. 3. Ranzou lib. 2. c. 16.* Temporum tamen inspectionem ingerit militaris Doctor *Veget. lib 3. c. vlt.* quia milites inquit, pœna & timor in sedibus corrigunt; in expeditionibus verò, spes & prœmia faciunt meliores.

Vnde etiam jure Ciuili contumacia omnis militis aduersus Ducem vel Præsidem, capite punitur. *l.6.§. 2.ff.de re milit. Constit. Imp. de Anno 1570. sub tit.* von der Reutter Bestallung/ §.57. Item es soll keiner an die Iustitien, als die Profossen/ Rumormaister/ ꝛc. Handt anlegen/ oder jhnen mit Gewaldt oder Vnbeschaidenheit widerstreben/ alles bey Straff Leibes vnd Lebens. *Vide Prosp. Farin. lib. 1. cons. 4. n. 20.* vbi excusat Capitaneum à pœna homicidij, qui signiferum recusantem sumere signa interfecerat. Et hoc procedit etiam si benè rem gerat miles contra mandatum Principis, quia plus est obedientia, quàm victima. *Zas. ad l. prætor ait. in princ. n. 5. ff. de oper. noui nuntiat.*

Non autem solis militibus delinquentibus, sed ne Ducibus quidem parcendum esse, docet exemplum Ottonis Magni Imperatoris, cum enim aciem contra Græcos instruxisset, & in prima velitatione statim, nonnulli eius Duces terga verterent, hacque ratione exercitus ad internecionem cæderetur: Romæ postea eos capite truncari jussit. *Lehman in Chron. Spirensi. lib. 5. c. 21. ad finem.* Epaminondas cum prætor esset, & creandorum magistratuū causa se in Vrbem recepisset, Stesimbrotho filio, exercitus curâ commissâ, ne cum hoste manum cōsereret, mādauit: At filius contumelijs hostium lacessitus in aciem contra hostes descendit, hostesque profligauit, sed reuersus ad patrem, cum se victor lætum obtulisset, ab eo primum ceu victor coronatus, sed quia patris jussa neglexerat, capite mulctatus est. Quemadmodum etiam Posthumus Tiburtius, Aulum Posthumum filium suum, quod sine eius jussu spontè in hostes progressus eos fudisset victorem securi feriri jussit. *Valer. Max.* 51. Nec Ducibus delinquentibus parcendum.

Sic Lamachus quendam è ducibus delinquentem castigauit, cui, cum ille dixisset, non iterum istud committam; Ne possis quidem respondit in bello peccare bis: error enim in bello mors est. *Stobæ. serm. 52. Ant. in Melis. p. 1. serm. 67.*

Also hatte auch Kayser Rudolphus den Graffen von Hardeck/ vnd seinem Mitgesellen Perlin/ welche ohne die eusserste Noth/ die Vestung Raab Anno 1594. dem Türcken per accord vbergeben/ da er doch mit Eydtschwur versprochen/ in der Vestung begraben zu sein/ nach gehaltenem Standtrecht/ als einem Meyneidigen/ mit abschlagung zu vorderist der rechten Handt/ offentlich hinrichten lassen. *Heluic. in Cæsar. Victor. lib. 4. fol. 110.* Jngleichen ist auch der Paradeyser/ Gubernator der Vestung Canisa, nach dem er zum höchsten Schaden

der gantzen Steurmarck/dieselbe dem Türcken Anno 1600. mit accord vbergeben/ vnd sich deßhalben nacher Prag / in meinung seine Sachen wol außgericht zuhaben/ verfügt/ allda Gefängklich eingezogen/ vnnd der geschwinden Vbergab halber / enthaupt worden. *Idem d.lo.lib.5.fol.118.*

52. De pœna eorum qui stipēdia in procinctu publicè postulant.

Plura de pœnis delinquentium militum, communibus scilicet & proprijs, capitalibus & corporalibus &c. Vide Schwedisch. vnd Hollendisch Kriegsrecht/ vbi inter alia etiam art. 106. & resp. 36. cauetur: Wer bey Versamblung deß Kriegsvolcks/ vmb Gelt wirdt ruffen / wann man wider den Feindt/ oder auff ein Anschlag zeucht/ oder auch in Guarnisonen ist/ der solle ohne Gnad an Leib vnd Leben gestrafft werden. Dann solche seynd nicht besser/ als für Verräther zu halten: Dahero als der Marquis del Guasto, zur See von Neapleß nach Tunis fuhr / vnd etliche in seiner armee waren/ welche die andern reitzten vmb Gelt zu ruffen/ vnd eine Meyterey zumachen/ ließ sie in Säcke stecken / vnnd vor allem Volck ins Wasser werffen. *Paul.Iouius histor.lib.34.* Miles enim exhaustum, & in periculis cōstitutum, videns suum Dominum in bello, á mercedis, stipendijq; petitione; vel alios à discessu, ne Dominum suum prodere videatur, abstinere debet: sicut eleganter discurrit *Bernard.o Roccanelli discorsi d; Guerra.lib.2.cap.43.fol.m 125.* De pœnis præterea vide *Caroli V.* Pein: Halßgerichts Ordnung. & singulariter dicti *Maximiliani II.* Artickels Brieff. auff dem Reichstag zu Speyer Anno 1570. verordnet/ vnd in 74. Artickel verfast: Welche bey den Reichs Abschieden *fol.m.685.& seq* zu finden. Item *Bocer. de bello c.12. Iun polit.quæst.part 3. quæst.92 & Schönborn.lib.6.c.29.* Von der Schwedische Kriegs Anstalt/ vnd Verbesserung. Item von derselben Kriegsmittel vnnd Cammerwesen. So dann von der Kupffermüntz vnd Süder Compagni, vide *D.Faust.in Consil. pro Ærario Claß.7.Ord. 674.& seqq.pag.m.339.* ad quem D. Lectorem breuitatis causa remitto.

DISCVRSVS. XVII.

DE FOEDERIBVS, ET SVBSIDIIS bellicis.

QVamuis ſuperius dictum ſit periculoſum eſſe, Mercenario milite ob varias incommoditates, auxilij defenſioniſue cauſa vti, præſertim cum ſæpiſſimè ſub auxilij ferendi prætextu, alienas regiones inuadendi, & ſcrutandi conſilia, tegantur: *Herod lib. 4.* Quemadmodum, olim Gallos, eo, quod ſubſidio externo vſi ſint, in Romanorum perueniſſe poteſtatem, docet *Paſquier deſ Recherch. lib. 1. c. 5.* 1. Auxilia Mercenariorum periculoſa.

Vtile tamen quandoq; eſt, exercitum noſtrum externorum quoq; Principum ac Rerũpubl: vicinarum maximè auxiliis fulcire. Vt enim quiſq; maximè opibus, principatu, & poteſtate excellit, ita amicis maximè indiget. *Ariſtot. lib 8. Ethic.* Siquidem non tantum Principum vires augent fœdera, ſed & eoſdem multo faciant animoſiores, cum nemo ſit tantæ confidentiæ, qui ſuis vnius viribus fretus, ea aggredi auſit, quæ aliorum ſubnixus auxilijs ſuſcipere non veretur, (quamuis tamen nemo rem non neceſſariam, fretus auxilijs alienis incipere debeat) *Agell. lib. 2. Noct. Attic. c. 29.* In neceſſitate enim hujuſmodi ſocietas & ſubſidium, ſecundas res multo lætiores facit ac gratiores, aduerſarijſq; ſenſum minuit. *Boter. de modo opt. Imper. cap. 13. lib 8.* 2. Quandoque tamẽ vtilia ſunt.

Vnde hoc in caſu primũ beneficia noſtra, quæ extant, aut ſocietatis ius in memoriã reuocare: aut ſi nulla cum ijs ſocietas prius interceſſerit, poſtulata noſtra, maximè quidem vtilia fore, illis à quibus auxilium petimus, aut ſaltem non detrimentoſa, honeſta certè, atq; æternam nos gratiam ipſis habituros, demonſtrare debemus. *Thucyd. lib. 2.* 3. Qualiter ſubſidia petenda.

Verum vbi huiuſmodi auxilia impetrata fuerint, animaduertendum, ne maiora ſint, quã popularis exercitus. Cn. Scipio in Hiſpania, cum exiguum Italorum exercitum haberet, ſed magnis Celtiberorum auxilijs confideret, ſe ſuoſq; perdidit; nam deſertus ab auxiliaribus copijs, cum exercitu ab hoſtibus cæſus eſt. Quam rem cum Liuius narraret, id quidem, inquit, cauendum ſemper Romanis ducibus erit, exemplaq; 4. Auxiliis quomodo vtendum.

hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, vt non plus sui roboris, suarumq; propriè virium in castris habeant. *Castell. de offic. Reg. lib. 2. c. 28.* nec corpus exteri faciant, sed membrum. Vnde etiam externa auxilia rarò adhibuisse Romanos, docet *Amirat. lib. 1. discur. 6.* vbi quidem circa principium, Magni Principes, inquit, tempestate nostra non solū sumunt, quod à tenuioribus offertur, sed non oblatum importunè petunt: acceptum nunquam restituunt: negatum molestè ferunt, & iniuriam interpretantur.

5. Proinde iuuat hanc Germanici actionem (quod nempè in angustijs positus à Gallis, Hispanis, & Italis opem offerentibus, arma quidem & equos ab bellum sumpserit, propria verò sua pecunia militem iuuerit. *Tacit. lib. 1.*) similibus antiquæ Reipublicæ gestis confirmare, vt si forte Princeps aliquis in hæc legenda inciderit, cognoscat quo pacto inpotentiores ad subueniendum potentiorum necessitatibus, modestiæ artibus, non importunitate atq; indiscretione inducantur.

6. *Quali hodie subsidio aliqui vtantur.* Hodie tamen experientia docemur, quod plerumq́; Vasallorum Imperij, aut regni, item sociorum vel etiam fœderatorum auxilia, in summis necessitatibus postulentur: quemadmodum Reges Galliæ annua mille aureorum ex fœdere, Heluetiorum & Rhetorum ciuitatibus, ea lege, vt Reges Galliæ exercitus ibi comparare, & auxiliaribus eorum copijs ad regni sui tutelam vti, prætoriasq; cohortes ad corporis obsequium & custodiam, inde scribere possint, dependere consueuisse, memorat *Bodin. de Republ. lib. 6. c. 2.*

7. *Fœdus quando necessarium.* Atq; huiusmodi confœderationem non solum vtilem, sed etiā necessariam esse, nemo nō videt, vbi scilicet infirmiora imperia ab hoste lacessita suis se viribus tueri nequeunt, aut vbi inter duos Monarchas bellum existit, tertiusq; ijs vicinus, (quandoquidem vtriq; ad resistendum par non est) alterutri conjungere se cogitur, nisi victori postea prædæ esse velit.

8. Hoc modo bello inter Romanos & Macedoniæ Regem flagrante, Aristhænus Achæorum prætor, multis modis ciues hortatus est, vt alterutram partem sequerentur, hac vsus ratione. Nam quod Cleomedon inquit, tanquam mediam, & tutissimam vobis viam consilij, vt quiescceretis, abstineretisq; armis ostendebat, ea non media, sed nulla via est. Etenim præterquam, quod, aut accipienda, aut aspernāda vobis Romana societas est: quid aliud, quam nusquam gratia stabili, velut

qui euentum exspectauerimus, vt fortunæ applicaremus nostra consilia, præda victoris erim⁹. *Lips. lib. 4 c. 9. Bodin. lib. 1. c. 9. & l. 5. c. 6.* Ex quo apparet, qui suis viribus diffidunt, aliundè auxilium quærere, & fortiori parti se adiungere solere.

Et certe experientia omnium seculorum, testatum fecit, quod omnis Respublica, vtcunq; potentia præcellens sit, suam habeat debilitatem. *Perche non è potenza niuna, che non habbia le sue debolezze: anco il Turco ha il suo osso da rodere & ogni cosa ha il suo contrapeso.* Apophtegma Caroli V. Imper. *referente Botero lib. 1. de detti memorabili fol. 63.* Vnde vtcunq; potens regnum sit, osoribus aduersantibusq; sibi, omnibus simul, & tempore omni, resistere, semperq; in procinctu quasi stare, ac excursiones hostium exspectare, easdemque jugiter excipere, impossibile, adeoq; eidem amicos, socios confœderatosq; eligere necesse erit. *D. Besold. de fœder. c. 1. n. 3.*

9. Quælibet Respublica habet suam debilitatem & osores.

Alij etiam metus, & inuidiæ potius causa, fœdera & societates apud externos quærere, & contra Tertium, cuius potentiam suspectam habent, fœdus facere constituunt. Sic Mezentius Turno ac Rutulis socia arma haud grauatim contra Trojanos iunxit, quod nouæ vrbis exstructio, minimè ipsi placeret, ac rei Troianæ incrementum accolis parum tutum videretur. *Liu. lib. 1.* Ætoli ab Antiocho contra Romanos auxilia petentes, simili ratione vsi sunt: Cum ad dignitatem eius, fidemque pertinere dicerent, non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos, omni cura vacuos (cum Ætolorum gentem sustulissent) omnibus copijs in Asiam traijcere. *Liu. lib. 36.*

10. Inuidiæ quoque causa fœdus fit.

Ex æmulatione Athenienses & Spartani totam Græciæ vim, in duas partes diuiserunt: Romani item Carthaginenses totum ferè mundum hac ex causa dispescuêre.

11. Item ex æmulatione.

Ad retardandum cursum suspectæ alterius potentiæ, omnes ciuitates Latinæ fœdus contra Romanos fecêre, qui nimia præstantia se suis confinijs non contentos esse, ostendebant.

Ob religionem deniq; & recuperationem Sanctæ Terræ, à Christianis Principibus contra infideles & Turcas, plurima fœdera icta, & cruentissima atque felicissima cum maximo desiderio bella gesta esse, passim memorant historiæ: Est enim ea fœderum Christianæ religionis causa contractorum natura, vt præ cæteris omnibus magis stringant, coniunctionesque quasi indissolubiles efficiant, idque non solum quod

12. Ac etiam ob Christianam fidem.

honestiora sint, sed etiam quod obseruatori suo beatitudinē, rem scilicet omnium pretiosissimā & desideriosissimam promittant. Modo tamen, præter sincerum amissæ potestatis, statuumq́; recuperandorum desiderium, non aliæ quoq; expeditionis causæ concurrant.

13 De fœdere inter Pontifices & Venetos cōtra Turcas inito. Quemadmodum de eo fœdere, quod inter Paulum III. & posteà Pium V. Pontificem, Regem Catholicum, & Venetos contra Turcas ictum fuerat, non nihil innuere videtur *Boterus*, (si eidem fidem attribuere libet,) Qui etsi inquit, initio coniunctis viribus multas magnasq́; res gessissent, & inprimis memorabilem illam naualem ad Naupactum victoriam, summa cum laude & Christianorum omnium applausu reportassent, tamen mox substiterunt, & quod non par omnium vtilitas ageretur, diuersas in partes abierunt &c.

14. Duobus modis vtile fœd9 contra Turcas fieri posse Quare (mox subiungens ait) duobus tantum modis fœdus, cuius quidem operæ pretium futurum sit, contra Turcas fieri posse existimo. Vno, si omnes Principes, Turcarum Imperio confines, eodem tempore ac simul expeditione suscepta, quisque proxima sibi, non limitatis, sed omnibus quantas, quantas contrahere possunt, viribus inuadant, atq; oppugnēt. Altero, eoque multo generosiori, vt complures Principes nihil aliud, quam Dei honorem & Ecclesiæ exaltationem spectantes, simul, vel in vno, vel diuersis locis, Turcis arma inferant: vti olim Heroicis illis temporibus factum fuit; quando multi Germaniæ, Belgij, Franciæ, & Italiæ Principes (absq; Imperatorum vel Regum auxilio) partim venditis, partim oppignoratis suis ditionibus, maximos exercitus, vt in quibus vltra quater centum hominum millia fuisse dicuntur, contraxerūt, & victis ad Niceam Turcis, ad Antiochum Persis; ad Hierosolymas Saracenis, vniuersam Terram sanctam seu Palæstinam recuperarunt, ac totum Orientem terrore compleuerunt. *In tractatu suo De mod. opt. adm. imperii lib. 8. c. 13.*

Porrò tam auxilium petenti, quam ferenti, quam plurima consideranda erunt: cùm enim potentioris subsidium, plerumque ex eo sit suspectum, ne scilicet dum amicum iuuare simulat, eum ipsum *per supra dicta*, subiuget: quocirca sequētes regulæ maximè obseruari solent.

15. Petens auxilium quæ obseruanda habeat. Prima est, vbi alienis auxilijs carere non possumus, vt eum in societatem vel subsidium vocemus, qui vires & ner-

uos habeat, quibus cœptum iam bellum finire possimus: siuè ille sit, qui proximè nobis vicinus est, (amici enim non sunt amici, secundum prouerbium, qui habitant procul. *Eras. in adag.* & illud Italorum. *l'acqua lontana, non spegne fuoco vicino. Herod. lib. 6.* siuè qui claustra & aditus nostræ regionis tenet, vel etiam qui nobis in bello alijs modis plurimum prodesse poterit. Quod enim nisi obseruetur, in medijs sæpè periculis, â socio destituti, hosti magis tunc, quam antè implacabili, quasi nudi & inermes exponimur. Vnde Plato ex puteo propè exhausto, aquam petendam esse negauit: siquidem huiusmodi impotentiores, ipsimet opus habeant auxilio. *Ribadeneira & Oranus de Principe Christ. lib. 2 c. 13 ad fin.*

Deinde considerandum, quid potissimum socios tuos ad auxilia ferenda, tuane solius commoditas (vbi dolus sæpè & insidiæ latitare solent) an verò metus quidam, & vicinitas cõmunium periculorum, impellat. 16.

Tertiò, ne siuè tua solius, aut etiam communi causa subsidia dentur (vt sæpè insinuatum est) tuis militaribus copijs maiora & superiora sint, tuisq; viribus præualere possint. *Liuius lib. 25.* 17.

Quartò, ne copię auxiliares in vrbibus aut præsidijs collocentur; sed statim aduersus hostes ducantur, cum vt aduentus eorum hosti terrorem incutiat, tum ne per otium quieta in nostro solo turbent, animumque ad res nostras intendant. In quo Athenienses olim grauissimè peccantes, Antipatro, Cassandro, & dein Ptolomæo, ac Demetrio præcipuas arces, frustra dissuadente Demosthene, magno suorum incommodo tradiderunt. 18.

Quintò, & Romanis imprimis quidem curæ fuit, cum auxilijs vterentur, vt eædem ex socijs ciuitatibus finitimis aut externis, sub disciplina Romana, & sub Romanorum Ducum Imperio continerent: Nam ferè semper externæ gentes, in bellorum societates, præsertim intestinorum, adscitæ, pulsis postea successoribus, ipsi sedes occuparunt. 19.

Sextò, vt auxiliares populi, statim confecto bello, ad suos honesto cum præmio à nobis dimittantur. *Thucyd. lib. 3.* 20

Septimò cauendum, ne auxilio vtaris eorum, qui antea tibi infensi hostes, aut qui æmuli tuæ potentiæ & successus erant. Quod acutè innuit *Boccalin. c. 18. nel Pietra del Paragone.* 21.

de Sigiſmundo Battori agens, quem nimis ſerò linguam latinam didiciſſe refert. Facilè enim ſibi interitum accelerat, qui aliena auxilia efflagitando, virium ſuarum imbecillitatem, etiam apud auxiliatores, qui ſemper ferè pro redhoſtimento ex clientibus ſubditos facere ſolent, ſuſpectam reddit. Teſtatur id Hungariæ Regina Iſabella, quæ ſe cum Rege Iohanne, contra Ferdinandum Auſtriacum Regem Romanorũ, Solymanni Turcici Imperatoris protectioni, magno ſuo, regniq́ue malo ſubjecit. Idem experti ſunt Græci, Perſæ, Tartari, Georgiani, alijq; ſub protectione Turcarum Tyranni ex Clientibus ſubditi facti. Nec alia ratione Romani, quam per cuniculos protectitios, ad tantum faſtigium aſcenderunt; id quod Latini, ſed ſerò nimis, olfacere tandem inceperunt. *D. Lindenſp. de arc. Imp. mon. c. 3. fol. 74.*

22. Denique, vt ab ijs ſubſidium petatur, qui ſinceri ac fideles, nec te longiori auxiliorum exſpectatione deludere ſolent: exiguum enim auxiliũ tempeſtiuè adductum (*vt Hiſpani dicunt*) plus prodeſſe multò maiore, quod aduenit, demum clade accepta. *Mas vale el mediano ſocorro, que ſe embia con tiempo, que el muy complido, ſi allega tarde. Gueuar. in M. Aurelio, c. 22 fol. 83.* Iuxta illud Germanorũ. **Es iſt beſſer ein Nachbar an der Wand / als ein groſer Freundt vber Landt.** ex *Petro Regemortero ſerm. polit. fol. 86 D. Beſold. de fœder. c. 8. n. 4.*

23. *Dans auxilium ad quid aduertere debeat.* Viciſſim ii, qui alijs ſuppetias ferunt, ſequentia bene notanda habent. Ne ſcilicet primò omnium ſtatim quærelas accipiant, ſeq; immiſceant, cuius rei egregium de Iouiano Romanorum Imperatore exemplum refert *Nicephorus*: cum enim ſollicitaretur, vt reſponſum daret Macedonijs auxilium petentibus. Odi reſpondit, omne contentionis genus, concordiam autem vnicè amplector & amo. *In Eccleſ. hiſt. lib. 10. c. 40.* Secus tamen; vbi ipſorum res quoq; ageretur, aut ex fœdere alteri auxilia præſtare tenerentur, aut jam dudum belli cum altero occaſionẽ quæſiuiſſent. Hinc *Thucyd. lib. 6.* Extranei, inquit auxilium ſocietatemq́; à nobis petentes, vt plurimùm de ſe, ſuis opibus, ſuaq́; potentia, & fide ſtrenuè mẽtiuntur: Itaq; niſi prius res eorum, à nobis fuerint exploratæ, ijs non eſt credendũ.

24. *Auxiliatores ſolent demum à victore perſequi.* Atq; huius rei ratio in promptu quidem eſt, quandoq; ijs æque, qui hoſtibus noſtris auxilium ferunt, quam qui bellum nobiſcum gerunt, iraſcamur, cuius procella nonnunquã magis in auxiliatorem, quam in auctorem incumbere ſoleat. Sic enim cum Babylonijs Crœſus Lydiæ Rex, contra Cyrum in

auxilium

auxilium venisset, Cyrum post victoriam, compositis in Babylonia rebus, bellum in Lydiam transtulisse: Eodemq; modo Darium cognito, quod Athenienses Ionijs auxilium contra se tulissent, omnem impetum belli in eos conuertisse, author est *Iustin.lib.1. & 2.* Sic quoque Gustauus Adolphus Sueciæ Rex, cladibus suis à Sigismundo Polonorum Rege, virtute Germanici roboris eidem, ab Imp. Ferdinando II. ad viginti armorum millia in subsidium missi, sæpius acceptis, valdè irritatus, ab hostibus in auxiliatores, à Polonis in Germanos, à Sigismundo Rege in Imperatorem & Imperium odium vertit. *Wassenberg. de bello Suecico fol. 248.*

Secundo fœdus contracturi, aut alijs auxilium laturi, diligenter considerare debent, cur, & in quem finem illud fieri possit. Si ideò tantum, vt contra aliorum iniurias tuti sint, cõsultum erit. Initijs enim vicinæ potentiæ, nimium ac manifestè crescentis, à vicinis maturè occurrendum, & syncretismò resistendum esse, ne vires illius adeò crescant, vt si libuerit, vicinium opprimere possit, tenuit *Amirat. lib. 20. disc. 11. ex Polybio lib. 1. & 2.* At si ad alium inuadendum, eiusque exuuias inter se diuidendas: citius frustratos se, quam voto potitos videbunt; nisi tenues alterius sint vires, aut nouum, aut nondum firmatum, vel perturbatum habeat imperium. *Marnix. sect. 6 resol. 3.* 25.

Cæterum num fœdus cum infidelibus facere permissum sit, ambiguæ quæstionis est: Negantium tamen sententia (nisi absque Ecclesiæ, vel Orbis Christiani, detrimento fieret) probabilior, & quidem communior videtur: de qua, pro vtraque opinione ex professo disputantes, videantur: *Arumæ. ad Aur. Bull. disc. 6. th. 7. Cacheran. disp. singulari, quæ iuncta est decisionib. Pedemont. eiusd. Gentill. lib. 3. de bello. c. 17 benè Marq. de Susanis. tract. de Iudæis p. 1. c. 6. n. 4. & Zinan. de optimè imperandi rat. lib. 12. c. 5. fol. m. 802 Schönborn. lib. 6. c. 36 fusè D. Besold. de fœder. c. 4. & D. Lindenspir. tract. de arcanis. c. 4. fol. m. 126. & seqq.* 26, Num fœdus cum infidelidus faciendum.

Magna sanè cautio adhibenda est, si duo sint æquales viribus Monarchæ, qui inter se armis contendant, qualiter cæteri minores Principes, cum hoc vel altero fœderis se nexu, ritè & vtiliter coniungere possint, & debeant. Hinc est quod vnam eandemque Rempubl. modo his, mox alijs confœderatam experiamur, pro vt rerum status suadere, atque exigere videtur. 27 Cum quo ex pluribus sit fœdus faciẽdum.

Et hoc modo iam olim, bello inter Romanos & Perseum

Magna arte hac in re op9 esse.

Macedoniæ Regem gesto, vicini populi vehementer dubitarunt, vtris se se adjungerent: Tandem optima & prudentissima pars, *inquit Liuius*, si vtiq; optio Domini potioris videretur, sub Romanis, quam Rege malebat esse; si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorem altera oppressa fieri, sed illibatis potius viribus vtriusq; partis, pacem ex eo manere. Ita inter vtrosq; optimam conditionẽ ciuitatis fore, protegente altero semper inopem ab alterius iniuria. *lib. 42. Marnix d sect. 6. res. 2. Melch. Inn quæst polit. 74. §. quarto societates.* Atque hac super re, *Anonymus ille Gallus, Tractatum suum de l' interest des Princes, &c.* pseudopoliticè tamen magis, fundare videtur.

29. De perfectis fœderibus.

Verum qui perfecta fœdera sancire cupit, sciat ea ita ad vnam voluntatem solam reducenda esse, ac si Imperium vnũ, illudq; solum esset: vt nimirum nullus inter confœderatos Principes sit, qui vel minimũ interesse à publico separatum habeat. Hoc enim non solum omne fœdus, sed omnem etiam amicitiam frangere, & contrarias confœderationes causare solet. Sicut etiam publicum ab honestate nunquam seiungi debet: honestas enim indissolubilis ille nodus est, qui fœdera inseparabiliter stringit, sub cuius etiam prætextu, nonnulla alterius quandoq; negotij fundamenta, cooperiri possunt. Persæ enim animo aperiendi viam ad Græciæ acquisitionem, fœdus cum Spartanis inibant, idque sub specie, ac si ipsis contra hostes suos Athenienses suppetias laturi essent: Et firmum quidem hoc fœdus manebat, quamdiu hæc facti honesti species à Persis vafrè fingeretur: At nimis stolidè animi sensa patefacientes, non ex tam honesta ratione, sed potius ex priuato commodo, vt nempè Imperium supra fines ita ampliarent, vt & Græciæ dominarentur, se amicos contra inimicos adiuuare, quo sic vtraque pars subijceretur, fœdus Spartani confestim renuntiauêre, ac aliud contra ipsos machinati sunt.

30. Germania olim Vasallis abũdabat.

Porrò, quandoquidem Imperatoris olim ac Principum Germanorum potentia in Vasallorum multitudine constiterit, indeque tam multa feuda constituta fuerint, vt nil ferè sibi retinerent; idcircò nec externo milite, neque admodum locuplete ærario, opus habebant. Qualiter & hodie in Gallia Nobiles à muneribus ideo exẽpti, vt pro suis bonis Regi personaliter seruiant, & suis stipennijs mereantur. *Lucas de Penna. in l. ult. C. de fund. limitro. lib. 11. Iac. de S Georgio de Homagio. n. 41.*

Quemadmodum iam Turciæ Imperatorem, ex solis Ti-

marijs

marijs homines ad tercentum millia sibi obstrictos, atq; obligatos habere, vt quoties ipsi libuerit, & quò terrarum eos ire jusserit, in bellū proprijs expensis proficiscantur, tradit *Lazar. Soranzius in Ottoman. c. 47* Quod & testatur Venetus quidam in Græciâ Consul, qui ait: *Nell' acquisto, che fece gl' Ottomani del Stato suo, s' impatronirono, non solo di tutto il diretto, mà in gran parte ancora dell' utile de terreni, & questi distribui poi à Soldati, in vita loro per stipendio; di modo, che senz' altra spesa del dinaro Publico, mantiene quel Signore vn numero cosi grande di Caualli, che à pagarli con dinari, non bastariano quindici millioni d' oro l' anno. &c. Thesoro Politico p. 1. relat di Constantinop. f. l. 216. & seq.* Sed posteaquam hodiè voluntario conductitioq; milite in Germania bella gerantur, Vasallorumq; seruitia varijs limitationibus restringantur, vnde & noua rarius feuda concedere, ærarioq;, quod stipendia in casu necessitatis suppeditet, locupletiori opus esse videmus.

Accommodatam deniq; ad hanc materiam de jure quæstionem mouet *D. Martin. Magerus in suo tractatu de Aduocat. armat. c. 12. n. 251.* Vt si Vasallus habeat plura & diuersa feuda, à duobus vel pluribus, & diuersis Dominis, qui duo Domini sibi mutua moueant bella, & vterq; Dominus Vasallum, vt sibi seruitium opemque vasalliticam exhibeat, requirere contingat, cui teneatur succurrere? 31. Vasallus, cui ex Dominis suis auxilium ferre teneatur.

Et communiter ait tenere Feudistas, quod de rigore juris eum (summo tamen Principe absque dubio semper excepto) juuare debeat, cui primo fecit fidelitatem. *per tex. express. in c. Imperialem. §. illud quoq; & ibi Beluis. Isernia. n. 61 Rauen. Afflict. n. 8. Frid. Schenck n. 3. & omnes. De prohibit. Feud alienat per Frid. Snedvv. de feud. p. 5. n. 96. Schrad. p. 6. c. 6 n. 20.* Vbi hanc sententiam communiter approbatam, & verissimā esse refert: adeo vt posteriorem Dominum licitè, in seruitio antiquioris sui Domini, offendere queat, neque ab eo propterea feudo priuari possit. *per tex. manifest in c. contra omnes. Hic finit Lex.* Cum enim lege permittente & jubente hoc fiat, ideoq; pœnam non meretur. *arg L. Gracchus. C. ad l. Iuliam de adult.* 32.

Imò posse antiquiorem Dominum iuuare contra posteriorem, &c. ijsdē verbis refert. *Afflict. in d. §. illud quoq; n. 8. Pistor quæst. 47. n. 36 p. 2 lib. 2.* E contra autem, si relicto primo Domino assistat secundo, feudum quod ab illo tenebat, amittere, est communis Feudistarum sententia. *in d. c. Imperialem. §. fin. & d. § illud quoq;* Siquidem in omni juramento prior seu antiquior Dominus excipi debeat. *per tex. in d. c. contra omnes. videatur quoq; Rosenth. de feud. c. 8.* 33.

concl.16.n.6. Et primò Domino Vasallus jurauerit fidelitatem, quæ fidelitas extenditur contra omnes homines, etiam posteriores Dominos. *per not. in c. vlt. hic finit. lex: & c. 1. De nou. form fidelit. vtrobiq; Dd. ordinariè.*

34. Quod si verò inter duos Dominos ab eodem Vasallo vno tempore seruitium requirentes, ignoretur, vter sit antiquior, ei, qui primò seruitium requisiuit a Vasallo, præstandum esse. *Ant. de Isernia. in c. 1 §. omnes filii n. 5 ibiq; Balzar n. 11. Si de feud. defunc. content. Affl. c. 1 n 25. Quib. mod feud. amit. Schrad. p. 6 c 6. n 79.* & plures sequendo congerunt. *Rosentb. c 8 concl. 16. n. 10 lit. K. Andr. Khol. de seruit. Feud. p 2 n 10.*

Plura de fœderibus, quid nempè circa ea, tempore pacis obseruandum sit, vide *inf. lib. 2. Discursu. 22. De societate.*

DISCVRSVS. XIIX.

DE VICINIS, TEMPORE BELLI, IN gratia conseruandis.

1. *Dum Vicini bella gerunt, cautè sibi vigilandum.*

EX prædictis itaq;, nihil magis ad pacem & salutē Imperij asserendam, & extra periculum constituendam, necessarium est, quàm dum vicini bellum gerunt, custodiæ quàm diligentissimè intētum esse, omnibus modis securitati suæ prospicere. Fieri enim plerumq; solet, vt composita inter eos, qui bellum gesserunt, pace, tempestas omnis ac procella deindè in vicinos incumbat. Vndè *Tacit. lib. 12 annal.* Vicinis prælio & bello inter se certantibus vicina, inquit, vtrisque loca, valido, paratoque subsidio firmanda sunt, ne victoria elatus vicinus, nostram quoque partem turbet.

2. Post pacem inter Carolum II. Neapolis, & Fridericum Aragoniæ reges factam, è Sicilia & Apulia circiter 20 triremes, partim Catalaunicæ, partim Italicæ, quæ sub Regibus illis stipendia fecerant, Ducem sibi Rogerium, quendam Templarium Equitem crearunt, & tàm Macedoniæ, quàm vniuersæ Græciæ oras littorales depopulati, inaudita damna passim dedère; adeò vt tandem etiam, crescente subindè ad prædam accurrentium numero, Archipelagi insulas, imò nonnullas terræ firmæ ciuitates aggredi, & infinitam spoliorum ex omnibus gentibus vim colligere non dubitārint, donec tandem oc-

ciſo Athenarum Duce, totam illam ditionem ſuo ſubjecerint imperio. *Boter. c.16. d lib. 6.*

Vnde etiam Princeps potentior, qui armis victoriam perſequitur, à populis etiam, victo populo vicinis, (exemplo Afrorum & Barcæorum, Cambyſem ſibi conciliantium,) deliniendus & conciliandus eſt. *Herod. lib. 3.* 3. Victor à Vicinis conciliádus eſt.

Pro notabili verò cautela obſeruari ſolet, vt quilibet Princeps illum, qui apud vicinum ſuum plurimum authoritate vel prudentia poteſt, vel quem timere ſolet, omni modo ſibi conciliet, per quem non ſolum eius Principis conſilia ſibi facilè detegantur, verum etiam ſiniſtræ opiniones & hoſtiles conatus auertantur, mutuaque Principum amicitia foueatur, & conſeruetur, ac in caſu neceſſitatis ad mutua auxilia commoueatur: quod ordinariè per illuſtres Legatos, aut etiam per Agentes ſiue Reſidentes fieri ſolere, pluribus docet *Comine. cap. 47. 61. & 62. Frid. Marſelaër lib. 1. de Legat. diſſert. 2. fol. 6. D. Beſold. p. m. de arcan. rerumpl. c. 1. n. 9.* Atque hoc modo, bonum ſibi vicinum retinere, & ipſe abſque formidine & periculo Rempublicam conſeruare, ac in pace tranquillè viuere poteſt. *Tener los Reyes cuydado de lo defuera, parte de la ſalud politica, como el ayre ambiente de la corporal. Ant. Perez aphoris. Latin. 4.* 4. Modus vicinum in gratia conſeruandi.

Raró enim vicinos concordes inuenire licet. Sic Romani Carthaginenſes, Spartani Meſſenos vicinos ſuos devorârũt. *Et Virgilius.* 5. Vicini raró concordes.

Mantua heu miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Vnde Germanis priſcis vicinitas maximè exoſa fuit, hoc enim proprium virtutis exiſtimabant, expulſos agros finitimis cedere, neq; quenquam propè ſe audere conſiſtere, ſimul hoc ſe fore tutiores arbitrabantur, repentinæ incurſionis timore ſublato. *Cæſar. lib. 6. de bello Gall. fol. 162.*

Vt autem firmior inter vicinos conſeruetur amicitia, Princeps ſemper ob oculos, capitulationes & tractatus cũ vicino initos, ne vel latum vnguẽ ab ijs ſecedere videatur, habere debet. Quod ipſi denegare non poterit, offerat antequã petet; Si opus habet auxilio, etiam non imploranti mittat, & iuſtitiam armorũ atq; auxilij, apud alios exponat: Nihil enim maiorẽ fiduciã inter vicinos excitare poteſt, quã proſpecta de vicinis periculis ſollicitudo, opiſq; vltronea oblatio. Petẽti difficiliora, nec condeſcendendũ, nec denegandũ eſt rogatũ, quin promittẽda reſponſio p legationẽ aliquã, & videndũ, vt maiori be- 6. Modus conſeruandi amicitiam

cio pallietur id, quod, vt petitum, præstitum non fuit: ne plus offendat neglectus petitionis, quàm nouum beneficium demereatur.

7. Ad parui autem præiudicij petitiones, præsertim viribus inæqualis, ne petentem offendat, statim annuere debet: in quo peccarunt Florentini, qui Carolo VIII. Galliæ Regi, inuito Cosmo de Medicis, hoc ipsis dissuadente, transitum primâ vice denegarunt.

8. Contrà Princeps â Vicino, aliquid petiturus rationem suę dignitatis habere, nec nimium festinare debet: ex hoc enim constantiam propositi, & necessitatem rei petitæ videbunt, quâ & ipsum arctius obligatum iri, & commodum hinc ad se redundaturum esse, sibi persuasum habebunt.

9. Illatam iniuriam surda aure prætereat, nisi magna sit, quam ipsam tamen officialibus imputare, ipse verò, ne minimum qudiem signum, quasi offensus esset, præ se ferre, sed quibuscunque modis id fieri potest, iram premere, ac prudentiâ obtegere debet; ne ex minima suspitione, inimicis suis fœdere contra ipsum copulentur: cum recordatio injuriæ sæpè fortius operetur in injuriante, quàm in iniuriato. Et inde quoq; â minis abstinendum erit, ne ex impotentibus timidos, ex his verò efficiat desperatos.

10. Quod si contingat, vt Legati aliorum arma contra Principem parantium, sibi suspecti fiant: leniter alij, alij rudius procedere, alij verò omnes, & amicorum, & inimicorum legatos dimittere, & post illos, amicorum nempè, reuocare solent. Carolus V. Imperat. cum animaduertisset Ligam, vt vocant, siuè fœdus contra sese factum, noluit dimittere Legatos Regum Galliæ, & Angliæ, aut Venetos & Florentinos, sed additâ custodiâ, triginta milliarum spatio â Curia detinuit, cum inhibitione, ne cum ipsis verba fierent, aut ab ipsis expedirentur litteræ: Milanensi, ne Curiam relinqueret, indixit; cum Anglo verò nihil innouauit.

11. Quod si Victor & Victus á Tertio quodam auxilium petere cogatur.

Nec per hoc læditur Ius Gentium, si quandoque Legati reijciantur; cum reijci â socijs, ab amicis, â fœderatis, belli quædam sit denuntiatio. *ex Petr. Ærod. rer. iudicat. lib. 10. tit. 15. c. 1. refert D. Lindenspit. De arcan. Imp c 5 fol. 141*

Verùm cũ non solũ statim ab initio belli Princeps cũ potẽtioribus fœdera pangere, sed etiã postquã cladem accepit, se

recolligere, ad nouam pugnam præparare, vndiq; auxilia & societatem quærere soleat, ideoq; tam victorem, de eiusmodi fœderibus & subsidijs, quo magis in tuto sit, æque sibi prouidere, quam etiam apud tertium, hosti itidem suo commune amicum, quandoque societatem ambire, compellat: Tunc certè qualiter in re adeò periculosa, tam vterq; auxilium ambiens, quàm etiam requisitus, in annuendo erga vtrumque se gerere debeat, egregio exemplo de Corcyrensium & Corinthiorum legatis, fœdus, societatem, auxiliumq; ab Atheniensibus eodem tempore graui quidē, sed contrario orationis genere postulantibus, insinuauit *Thucyd.* Vbi Corcyrenses orationem suam primùm exorsi,

Facilius, *inquiunt*, petere est defensionem ab illis, qui antea beneficium acceperunt, aut cum quibus est vetus societas; sed hæc vbi desunt, ostendendum est societatem fore vtilem ijs, à quibus defensio petitur, aut certè non damnosam: Deindè defensos etiam firmam gratiam habituros esse. Hæc si quis non demonstret, non grauiter ferat, si nihil impetret. Sic igitur miserunt nos Corcyræi ad petendam societatem, vt confiderent hæc quoque se vobis declaraturos esse. 12 Oratio Corcyrēsium.

13 Quod autem hactenus nulla nobis societas fuit cum alijs, hunc nostrum errorem vobis nunc prodesse, & nobis nocere animaduertimus. Nam sine socijs bellum à Corinthijs illatum sustinere non possumus, Iamque accidit, vt quod antea videbatur esse prudentiæ, nolle implicari periculis alieno arbitrio, id stultè cogitatum fuisse, & attulisse infirmitatē appareat. Etsi autem soli Corinthios prælio nauali repressimus, tamen cum nunc maiori apparatu bellum gerant, accersitis auxilijs, & nos soli eis pares esse non possimus, & seruitus periculosa sit, nos quoque socios quærimus. Venia autem nobis danda est, quod nunc demum auxilia poscimus, quia antea non prauitate, sed errore fœdera neglexims, vobis autem hoc fœdus honestum erit multis modis.

Primum quia defendetis injuriâ affectos, non facientes injuriam, Deinde quia nos perpetuò memores erimus huius beneficij. Et cum habeamus classem maximam post vestrā, considerate quam sit vtilis coniunctio. Magna felicitas erit & hostibus ingrata, si potentia vobis vltrò accedet sine vestro periculo & sumptu, quam vos magnæ pecuniæ & gratiæ loco æstimatis: Et hæc accessio vobis gloriam & vires au- 14. Quod hoc fœd9 honestū sit.

get, apud nos vero, quibus opem fertis, gratiam, quæ omnia paucis simul contigerunt, paucique fuerunt, qui societatem petentes, non minus darent præsidij & ornamenti, quam accipiebant.

15. Si quis autem existimat bellum, in quo vobis vsui esse poterimus, non impendere, is errat, nec videt Lacedæmonios metu vestræ potentiæ, res nouas moliri, & Corinthios per se se validos & vobis inimicos hoc agere, cum nos inuadunt, vt vos antevertant, ne coniungamur, neue alterutra spe frustrentur, aut nocendi nobis, aut sese corroborandi. Vestrum igitur erit anteuertere, ac facere societatem nobis petentibus, & illis potius terrori esse, quam postea auxilia quærere illato terrore.

16. Si autem dicunt injustum esse recipere alienas colonias, hoc considerent, coloniam ita Metropoli honorem debere, si non afficiatur iniuria, sed injurijs alienatur. Deducuntur enim coloni, non vt opprimantur seruitute, sed vt pares sint prioribus ciuibus. Quod autem nos iniuria affecerunt, manifestum est: Quare cum ad judicium prouocaremus, illi armis certare voluerunt, qua ex re coniecturam facite, cum tales fuerunt erga nos cognatos, ne decipi vos sinatis, cum hortabuntur, ne nobis opitulemini. Tutissimus est enim, qui minimum gratificatur hostibus.

17. Nec violabitis fœdus, quod cum Lacedæmonijs factum est, si nos recipietis, qui neutrorum socij sumus Expresse enim in fœdere dictum est, si qua Græcarum ciuitatum nondum sit socia, licere ei ad vtroslibet transire. Et indignum esset, si illis licet ex socialibus ciuitatibus, & ex reliqua Græcia, & ex vestris subditis naues armare, vobis oblatam societatem, & alias vtilitates interdicere, & vobis tanquam crimē obijcere, si nobis adsentiemini. At contra iustius esset, vos à nobis accusari. Non enim reprimetis inimicos vestros, sed sinetis eos crescere ex vestra regione, quod iniustum est. Rectius autem est prohibere, ne apud vos conducant milites, ac potius nobis mittere facta palam societate.

18. Et vtile. Vtilitates verò multæ sunt in hac re: sicut initiò monuimus, quarum præcipua est, communes inimici sunt vobis & nobis, & validi ad nocendum resistentibus. Cumque vobis afferatur socia classis, non potentia mediterranea, non similis causa est negligendi tales socios. Nam si fieri posset, vobis

per-

perficiendum erat, ne ciuitas vlla alia classem haberet, sed cum hoc fieri non possit, proximum est, vt vobis adiungatis socios, qui maximè valent classe. Si quis autem existimat, hæc de vtilitate rectè dici, sed metuit, ne fœdera dissoluantur, is hoc consideret, quod diffidere fœderi magis terrebit inimicos.

Contra verò sine metu esse & confidere fœderibus, nec recipere alios socios, infirmitas est contra potentiores, & inimicos metu liberat. Neque verò solum de Corcyra, sed de ipsis etiam Athenis iam deliberatio est. Errat enim si quis non cogitans de bello non futuro, sed moto iam, dubitat recipere socios, qui & prodesse adiuncti plurimum possint, & coniuncti cum hostibus nocere. 19.

Sita enim est Corcyra oportunè ad trajectum in Italiam & Siciliam, vt transuectionem exercituum inde in Peloponnesum, aut ex eo Peloponneso impedire possit, & ad alias vtilitates opportuna. Denique ex hac breui summa cognoscere potestis, nos non deserendos esse. Classes in Græcia tres sunt magni faciendæ, vestra, nostra, & Corinthia. Iam si duas coniungi sinetis, & Corinthij potientur nostra classe, difficilius vobis certamen erit cum duobus. Si verò nos receperitis in societatem, vestra contra illos potentia maior erit. 20

Talia Corcyræi dixerunt, post quos Corinthij in hunc modum locuti sunt.

Cum Corcyræi non hoc vnum egerint, vt à vobis reciperentur, sed nos etiam accusauerint, & nos iniustè bellum mouisse, & se iniuria affici questi sint, necesse est, nos de hac accusatione primum dicere, & deinde ad reliquam orationem accedere, vt & nostram petitionem rectius cognoscatis, & commoda quæ illi ostendunt, non sine ratione repudietis. 21. Oratio Corinthiorum.

Aiunt modestiæ causa se nullam societatem cum alijs fecisse. Id verò seruarunt, vt impunè grassari possent, non amore iustitiæ, cum nollent alios malefactorum testes habere, nec pudore affici, si vocatis socijs, res cognoscerentur. Ac vrbis situs addit ijs animum, vt magis ipsi velint esse judices, quam aliorum judicia subire, quia ipsi non sæpè ad alios nauigant, multos verò necessariò 22. Refutant primò Orationē Corcyrēsium.

præter nauigantes excipiunt. Quod igitur ſpecioſè dicunt, ſe à fœderibus alienos fuiſſe, non eò factum eſt, ne alienæ iniuſtitiæ ſocij eſſent, ſed vt ipſi impunè peccarent, & vi & fraude prædas aufferrent, & adepti nullos iudices metuerent.

Nam ſi eſſent boni viri, vt prædicant, quo minus culpabiles eſſent, eò minus abhorruiſſent à fœderibus, vt iuſtitia ipsorum magis conſpici à cæteris poſſet. Sed neq; erga nos, neq;
23. erga alios tales ſunt, cum coloni noſtri ſint, & antea defecerint à nobis, & bellum nunc nobiſcum gerant, cum quidem dicant ſe non deductos eſſe, vt iniurias à nobis accipiāt. Quibus viciſſim reſpondemus. Nos non deduxiſſe Colonos, vt ſuperbè ab eis contumelia afficiamur, ſed vt ſimus Pręſides, atque ea, quæ decent nobis, officia præſtentur. Ac cæteræ quidem Coloniæ nos honore afficiunt, & beneuolentia ac fides earum erga nos egregia eſt. Iam cum aliæ plures nos diligant, manifeſtum eſt, hanc, quæ ſola nobis contumax eſt, iniuſtè nobis aduerſari, nec arma geremus aduerſus eos, ſi non inſigni iniuria affecti eſſemus. Nam & ipſos deceret, etiamſi quid peccaſſemus, iracundiæ noſtræ cedere, & nobis turpe eſſet vim afferre ipſis, ſi eſſent modeſtiores.

Sed elati ſuperbia & freti diuitijs, cum alia multa contra nos fecerunt, tum verò Epidamnum, quæ noſtra eſt, cum ab alijs vexaretur, ipſi non vendicarunt. Sed poſtea cum nos ve-
24. neremus ad ſedandos motus ibi ortos, ipſi etiam vi occuparunt. Iam dicunt voluiſſe ſe antea iudicio diſceptare, quod ita ſeruandū eſt, non vt antea re occupatā alter executor prouocet ad judicium, Sed ex æquo res, vt verba in medium vocentur ante dimicationem. Iſti verò non ante oppugnationē oppidi, ſed poſtea cum viderent nos hanc iniuriam non neglecturos eſſe, tunc demum Iuris ſpeciem oſtenderunt.

Iamq; huc veniunt, cum domi ſcelerate fecerint, poſtulantes non auxilium, ſed ſocietatem ſceleris, & petentes ſe re-
25. cipi, poſtquam nobis bellum intulerunt, cum re integra fuerit petenda ſocietas, non poſtquam nos iniuria affecti ſumus, & ipſi ſunt in periculo, neque tunc, quando illos auxilio iuuabitis, nullo prius ab ipſis affecti beneficio. Et cum antea à ſcelere eorum abfueritis, nunc in vos transferre culpæ partem conantur. Decet autem eos, qui prius ſuas vires cum alijs conjunxerunt, poſtea communes euentus exſpectare, non cum à facto abfuerint, poſtea criminis ſocietatem ſuſtinere.

Hactenus

Hactenus ostendimus nos accessisse justam caussam afferentes, istos verò injusta violentia vti, nunc cognoscite, cur vos non sitis eos justè recepturi. Quod enim in fœdere scriptum est, posse nos adscriptas ciuitates accedere ad vtros velint, id non ita intelligitur, licere ad aliorum confœderatorum perniciem quærere societatem aliorum. Sed si qua indiget defensione, quæ non defecit à prioribus socijs, & quæ recipientibus non affert bellum pro pace, id quod vobis accidet, si nos non audietis, quia non solum estis socij, sed etiam pro fœderatis hostes eritis. Necesse est enim si arma feretis inter istos, vos reprimi cum eis. 26 Iniustum esse Corcyrēsibus accedere.

Iustum autem esset, vos ab vtraq; parte abesse, aut si fieri non posset, nobiscum arma ferre contra istos. Quia cum Corinthijs vobis manifestum fœdus est, at cum illis ne induciæ quidem vnquam vobis fuerunt. Nec sitis noui exempli authores, vt recipiantur, qui ab alijs defecerunt. Nam nec nos recipimus Samios, cum à vobis defecissent, & palam contradiximus, cum diuersæ essent sententiæ Peloponnesiorum, an ipsis opitulandum esset. Censuimus vnum quemlibet jure posse punire eos, qui ab ipso defecissent. Nam si receperitis injustè deficientes, legem aduersus vos ipsos feretis Non pauciores enim à vobis ad nos accedent. Ac de jure satis iam dictum est. 27

Nunc petitionem addemus, in qua vos de referenda gratia admonebimus. Hanc petimus non vt hostes contra vos, neque vt amici, vt vestris auxilijs non debitis iuuemur, Sed vt debitum beneficium nobis reddatis. Nam cum aduersus Æginetas ante bellum Medorum deessent vobis longæ naues, á Corinthijs viginti accepistis. 28 Iustū esse Corinthiis opē ferre.

Hoc beneficium & alterum de Samo, cum impediuimus ne Peloponnesij eos defenderent, ita profuerunt vobis, vt & vinceretis Æginetas & Samios vestro arbitrio coërceretis. 29

Hæc fecimus tali vestro tempore, quo homines tantum victoriam curant, cætera negligunt, & amicum ducunt, qui juuat, etiamsi antea fuit hostis, & inimicum quisq; auersatur, etiamsi antea fuit amicus, & pertinacia præsenti incitati etiam domestica commoda negligunt.

Talia cogitare vos decet, & juniores à senioribus audiāt, vt istam nobis gratiam referatis, nec ita cogitate, nos quidem justa dicere, sed tempore belli alia esse vtilia.

Nam

30 Vtile quoque esse. Nam vtilitas præcipua est, non injustè facere, Et quanquã belli metu hortantur vos Corcyræi, vt injustè faciatis, tamen fieri potest, vt id bellum non moueatur. Nec verò dignum est vobis, manifestas inimicitias cõtra nos suscipere, incerto metu concitatos. Nam quod suspitio est, nos propter Megarenses vobis irasci, hæc potius extenuenda est. Nam postremum officium oportunè collatum, etiamsi minus, tamen abolere primam offensionem potest. Nec moueamini his promissis, quod ipsorum societas magnam accessionem in re nautica, ad vires vestras facturà sit.

31. Firmior est enim potentia non injuria afficere æquales, quam præsenti commodo motos attrahere pericula, etiamsi vires augeantur. Nos igitur iam in aduersa fortuna tantũ hoc petimus, sicut vobis apud Lacedæmonios suffragati sumus, vt liceat vnicuilibet sibi adjunctos per sese punire. Idem nobis jam concedi petimus, cumq; nostro suffragio adjuti sitis, nunc vestro nos non lędatis: sed reddite parem gratiam, memores hoc illud tempus esse, quo gratificans ducitur amicus, & aduersans ducitur hostis; Et nobis inuitis non faciatis societatem cum Corcyræis, neque opem feratis injustè agentibus, hoc & honestum est, & vobis salutare erit.

32. Grauis deliberatio & Resolutio Atheniẽsium. Talia dixerunt Corinthij. Athenienses vtrisq; auditis, cũ populus bis conuenisset, prioribus comitijs non minus assensi sunt Corinthijs quam Corcyrensibus: sed posterioribus sententiam mutauerunt, ac decreuerunt, non quidem tale fœdus cum Corcyrensibus facere, vt eosdem inimicos & amicos vtrinque haberent. Nam si juberent Corcyræi, vt vnà secum Corintho bellum inferrent, fore vt fœdus cum Peloponnesijs factum rumperetur. Ergo defensionis tantum gratia fœdus faciunt, eà conditione, vt inter se mutuo auxilium ferant, si quis Corcyram vel Athenas, vel amborum socios bello peteret, bellum enim Peloponnesiacum omninò imminere putabant. Quapropter vt Corcyra, quæ tantam haberet classem, in potestatem Corinthiorum veniret, non concedendum esse statuebant. Verum illos quam maximè inter se collidi volebant, vt deinde si ita res ferret, cum Corinthijs alisque, qui classe valerent, debilitatis iam & fractis, facilius bellum gererent Huc accedebat, quod hæc insula nauigaturis in Italiam vel Siciliã oportunè ad trajectum sita esse videbatur.

Hoc consilio Athenienses in societatem receperunt Cor-

cyræos,& paulò post cum discessissent Corinthij, decem naues ipsis auxilio miserunt: Interdixerunt autem eis, ne dimicarent cum Corinthijs, nisi ad Corcyram, vel ad aliquod oppidum Corcyrensium nauigarent, atque ibi in terram descenderent, hoc autem si facerent, vt quantum possent prohiberent; id ob eam caussam faciebant, ne priora fœdera violarentur. *videatur Thucyd d lib. 1 fol. 39 & seqq.*

Porrò de vicinorum commoditate & incommidate, vide quæ tradit *Waremund. ab Ehrenberg, de fœder. c. 2. n. 127. in fine, & Gail. 2. obs. 69. n. 20.*

DISCVRSVS. XIX.

DE CONSILIIS ANTE PVGNAM, ET INuocatione Diuina; vbi de signis magna bella præcedentibus.

Qvamuis multa sint ad rem bellicam necessaria, nihil tamen æq; ac consilium valere putandum est: idq; non solum publico omnium consensu, sed ipsa experientia (quę rerum est omnium magistra) compertum habemus; equi, arma, opes, fortuna deniq; ipsa, quæ in bellicis rebus plurimum posse existimantur, nisi bono cōsilio dirigantur, tanquam fluxa & caduca euanescunt, sæpeq; illis, qui eis vti nesciunt, perniciem afferre solent. *Ioan Magnus lib. 4. histor Goth c. 20.* In die illa *inquit Sacer textus,* ceciderunt Sacerdotes in bello, dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in prœlium. *lib 1. Machab. c 5.* 1. Consilia plurimū in bello valent.

Vnde non immeritò Stoici consilium definientes, dixerunt esse scientiam inspiciendi, quæ & quomodo se quispiam gerens, benè & vtiliter agat. Item Aristoteles, esse aliquid agēdi, aut non agendi excogitatā rationē asseruit. *Patric. l. 6 tit 8 sub fin.* 2. Quid sit consiliū.

Non enim tam viribus, quam ingenio, tam robore corporum, quā sagacitate animorum, quā prudentia & consilijs ac stratagemate maxima bella confici solita, abundātissimè demonstrat tota Romanor. & Græcorum historia, apud quos quicunq; fuerunt Imperatores optimi, & in bellis clarissimi, ij semper sapientiæ laude insignes extitēre. Cui⁹ rei testes sunt Gręcorū illi Themistocles, Epaminōdę, Phociōes, Thucydid:

concl.16.n.6. Et primò Domino Vaſallus jurauerit fidelitatem, quæ fidelitas extenditur contra omnes homines, etiam poſteriores Dominos. *per not. in c. vlt. hic finit. lex. & c. 1. De nou. form. fidelit. vtrobiq; Dd. ordinariè.*

34. Quod ſi verò inter duos Dominos ab eodem Vaſallo vno tempore ſeruitium requirentes, ignoretur, vter ſit antiquior, ei, qui primò ſeruitium requiſiuit a Vaſallo, præſtandum eſſe. *Ant. de Iſernia. in c. 1 §. omnes filii n. 5 ibiq; Balzar n. 11. Si de feud. defunc. content. Affiict. c. 1 n. 25. Quib. mod. feud. amit. Schrad. p. 6. c. 6. n. 19* & plures ſequendo congerunt. *Roſenth. c. 8 concl. 16. n. 10 lit. K. Andr. Khol. de ſeruit. Feud. p. 2 n. 10.*

Plura de fœderibus, quid nempè circa ea, tempore pacis obſeruandum ſit, vide *inf. lib. 2. Diſcurſu. 22. De ſocietate.*

DISCVRSVS. XIIX.

DE VICINIS, TEMPORE BELLI, IN gratia conſeruandis.

1. *Dum Vicini bella gerunt, cautè ſibi vigilandum.*

EX prædictis itaq; nihil magis ad pacem & ſalutē Imperij aſſerendam, & extra periculum conſtituendam, neceſſarium eſt, quàm dum vicini bellum gerunt, cuſtodiæ quàm diligentiſſimè intētum eſſe, omnibus modis ſecuritati ſuæ proſpicere. Fieri enim plerumq; ſolet, vt compoſita inter eos, qui bellum geſſerunt, pace, tempeſtas omnis ac procella deindè in vicinos incumbat. Vndè *Tacit. lib. 12 annal.* Vicinis prælio & bello inter ſe certantibus vicina, inquit, vtriſque loca, valido, paratoque ſubſidio firmanda ſunt, ne victoria elatus vicinus, noſtram quoque partem turbet.

2. Poſt pacem inter Carolum II. Neapolis, & Fridericum Aragoniæ reges factam, è Sicilia & Apulia circiter 20 triremes, partim Catalaunicæ, partim Italicæ, quæ ſub Regibus illis ſtipendia fecerant, Ducem ſibi Rogerium, quendam Templarium Equitem crearunt, & tàm Macedoniæ, quàm vniuerſæ Græciæ oras littorales depopulati, inaudita damna paſſim dedēre; adeò vt tandem etiam, creſcente ſubindè ad prædam accurrentium numero, Archipelagi inſulas, imò nonnullas terræ firmæ ciuitates aggredi, & infinitam ſpoliorum ex omnibus gentibus vim colligere non dubitârint, donec tandem oc-

ciſo Athenarum Duce, totam illam ditionem ſuo ſubjecerint imperio. *Boter. c.16.d lib.6.*

Vnde etiam Princeps potentior, qui armis victoriam perſequitur, á populis etiam, victo populo vicinis, (exemplo Afrorum & Barcæorum, Cambyſem ſibi conciliantium,) deliniendus & conciliandus eſt. *Herod. lib 3.* 3. Victor á Vicinis conciliádus eſt.

Pro notabili verò cautela obſeruari ſolet, vt quilibet Princeps illum, qui apud vicinum ſuum plurimum authoritate vel prudentia poteſt, vel quem timere ſolet, omni modo ſibi conciliet, per quem non ſolum eius Principis conſilia ſibi facilè detegantur, verum etiam ſiniſtræ opiniones & hoſtiles conatus auertantur, mutuaque Principum amicitia foueatur, & conſeruetur, ac in caſu neceſſitatis ad mutua auxilia commoueatur: quod ordinariè per illuſtres Legatos, aut etiam per Agentes ſiue Reſidentes fieri ſolere, pluribus docet *Cominæ cap. 47 61. & 62. Frid Marſelaer lib 1. de Legat. differt. 2. fol 6. D. Beſold. p m. de arcan. rerumpl. c.1 n 9.* Atque hoc modo, bonum ſibi vicinum retinere, & ipſe abſque formidine & periculo Rempublicam conſeruare, ac in pace tranquillè viuere poteſt. *Tener los Reyes cuydado de lo defuera, parte de la ſalud politica, como el ayre ambiente de la corporal. Ant. Perez aphoris. Latin. 4.* 4. Modus vicinum in gratia conſeruandi.

Raró enim vicinos concordes inuenire licet. Sic Romani Carthaginenſes, Spartani Meſſenos vicinos ſuos devorárũt. *Et Virgilius.* 5. Vicini raró concordes.

Mantua heu miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Vnde Germanis priſcis vicinitas maximè exoſa fuit, hoc enim proprium virtutis exiſtimabant, expulſos agros finitimis cedere, neq; quenquam propè ſe audere conſiſtere, ſimul hoc ſe fore tutiores arbitrabantur, repentinæ incurſionis timore ſublato. *Cæſar. lib 6. de bello Gall fol. 162.*

Vt autem firmior inter vicinos conſeruetur amicitia, Princeps ſemper ob oculos, capitulationes & tractatus cũ vicino initos, ne vel latum vnguẽ ab ijs ſecedere videatur, habere debet. Quod ipſi denegare non poterit, offerat antequã petet; Si opus habet auxilio, etiam non imploranti mittat, & iuſtitiam armorũ atq; auxilij, apud alios exponat: Nihil enim maiorẽ fiduciã inter vicinos excitare poteſt, quã proſpecta de vicinis periculis ſollicitudo, opiſq; vltronea oblatio. Petẽti difficiliora, nec condeſcendendũ, nec denegandũ eſt rogatũ, quin promittẽda reſponſio p legationẽ aliquã, & videndũ, vt maiori be- 6. Modus conſeruandi amicitiam

cio pallietur id, quod, vt petitum, præſtitum non fuit: ne plus offendat neglectus petitionis, quàm nouum beneficium demereatur.

7. Ad parui autem præiudicij petitiones, præſertim viribus inæqualis, ne petentem offendat, ſtatim annuere debet: in quo peccarunt Florentini, qui Carolo VIII. Galliæ Regi, inuito Coſmo de Medicis, hoc ipſis diſſuadente, tranſitum primâ vice denegarunt.

8. Contrà Princeps â Vicino, aliquid petiturus rationem ſuę dignitatis habere, nec nimium feſtinare debet: ex hoc enim conſtantiam propoſiti, & neceſſitatem rei petitæ videbunt, quâ & ipſum arctius obligatum iri, & commodum hinc ad ſe redundaturum eſſe, ſibi perſuaſum habebunt.

9. Illatam iniuriam ſurda aure prætereat, niſi magna ſit, quam ipſam tamen officialibus imputare, ipſe verò, ne minimum qudiem ſignum, quaſi-offenſus eſſet, præ ſe ferre, ſed quibuſcunque modis id fieri poteſt, iram premere, ac prudentiâ obtegere debet; ne ex minima ſuſpitione, inimicis ſuis fœdere contra ipſum copulentur: cum recordatio injuriæ ſæpè fortius operetur in injuriante, quàm in iniuriato. Et inde quoq; â minis abſtinendum erit, ne ex impotentibus timidos, ex his verò efficiat deſperatos.

10. Quod ſi contingat, vt Legati aliorum arma contra Principem parantium, ſibi ſuſpecti fiant: leniter alij, alij rudius procedere, alij verò omnes, & amicorum, & inimicorum legatos dimittere, & poſt illos, amicorum nempè, reuocare ſolent. Carolus V. Imperat. cum animaduertiſſet Ligam, vt vocant, ſiuè fœdus contra ſeſe factum, noluit dimittere Legatos Regum Galliæ, & Angliæ, aut Venetos & Florentinos, ſed additâ cuſtodiâ, triginta milliarum ſpatio â Curia detinuit, cum inhibitione, ne cum ipſis verba fierent, aut ab ipſis expedirentur litteræ: Milanenſi, ne Curiam relinqueret, indixit; cum Anglo verò nihil innouauit.

11. Quod ſi Victor & Victus á Tertio quodam auxilium petere cõngat. Nec per hoc læditur Ius Gentium, ſi quandoque Legati reijciantur; cum reijci â ſocijs, ab amicis, â fœderatis, belli quædam ſit denuntiatio. *ex Petr. Ærod. rer. iudicat. lib. 10. tit. 15. c. 1. refert D. Lindenſpir. De arcan. Imp c 5 fol. 141*

Verùm cũ non ſolũ ſtatim ab initio belli Princeps cũ potẽntioribus fœdera pangere, ſed etiã poſtquã cladem accepit, ſe

recolligere, ad nouam pugnam præparare, vndiq: auxilia & societatem quærere soleat, ideoq; tam victorem, de eiusmodi fœderibus & subsidijs, quò magis in tuto sit, æque sibi prouidere, quam etiam apud tertium, hosti itidem suo commune amicum, quandoque societatem ambire, compellat: Tunc certè qualiter in re adeò periculosa, tàm vterq; auxilium ambiens, quàm etiam requisitus, in annuendo erga vtrumque se gerere debeat, egregio exemplo de Corcyrensium & Corinthiorum legatis, fœdus, societatem, auxiliumq; ab Atheniensibus eodem tempore graui quidē, sed contrario orationis genere postulantibus, insinuauit *Thucyd.* Vbi Corcyrenses orationem suam primùm exorsi,

Facilius, *inquiunt*, petere est defensionem ab illis, qui antea beneficium acceperunt, aut cum quibus est vetus societas; sed hæc vbi desunt, ostendendum est societatem fore vtilem ijs, à quibus defensio petitur, aut certè non damnosam: Deindè defensos etiam firmam gratiam habituros esse. Hæc si quis non demonstret, non grauiter ferat, si nihil impetret. Sic igitur miserunt nos Corcyræi ad petendam societatem, vt confiderent hæc quoque se vobis declaraturos esse. 12 Oratio Corcyrēsium.

Quod autem hactenus nulla nobis societas fuit cum alijs, hunc nostrum errorem vobis nunc prodesse, & nobis nocere animaduertimus. Nam sine socijs bellum â Corinthijs illatum sustinere non possumus, Iamque accidit, vt quod antea videbatur esse prudentiæ, nolle implicari periculis alienò arbitrio, id stultè cogitatum fuisse, & attulisse infirmitatē appareat. Etsi autem soli Corinthios prælio nauali repressimus, tamen cum nunc maiori apparatu bellum gerant, accersitis auxilijs, & nos soli eis pares esse non possimus, & seruitus periculosa sit, nos quoque socios quærimus. Venia autem nobis danda est, quod nunc demum auxilia poscimus, quia antea non prauitate, sed errore fœdera neglex imus, vobis autem hoc fœdus honestum erit multis modis. 13

Primum quia defendetis injuriâ affectos, non facientes injuriam, Deinde quia nos perpetuò memores erimus huius beneficij. Et cum habeamus classem maximam post vestrā, considerate quam sit vtilis coniunctio. Magna felicitas erit & hostibus ingrata, si potentia vobis vltrò accedet sine vestro periculo & sumptu; quam vos magnæ pecuniæ & gratiæ loco æstimatis: Et hæc accessio vobis gloriam & vires au- 14. Quod hoc fœd9 honestū sit.

get, apud nos vero, quibus opem fertis, gratiam, quæ omnia paucis simul contigerunt, paucique fuerunt, qui societatem petentes, non minus darent præsidij & ornamenti, quam accipiebant.

15. Si quis autem existimat bellum, in quo vobis vsui esse poterimus, non impendere, is errat, nec videt Lacedæmonios metu vestræ potentiæ, res nouas moliri, & Corinthios per se se validos & vobis inimicos hoc agere, cum nos inuadunt, vt vos antevertant, ne coniungamur, neue alterutra spe frustrentur, aut nocendi nobis, aut sese corroborandi. Vestrum igitur erit anteuertere, ac facere societatem nobis petentibus, & illis potius terrori esse, quam postea auxilia quærere illato terrore.

16. Si autem dicunt injustum esse recipere alienas colonias, hoc considerent, coloniam ita Metropoli honorem debere, si non afficiatur iniuria, sed injurijs alienatur. Deducuntur enim coloni, non vt opprimantur seruitute, sed vt pares sint prioribus ciuibus. Quod autem nos iniuria affecerunt, manifestum est: Quare cum ad judicium prouocaremus, illi armis certare voluerunt, qua ex re coniecturam facite, cum tales fuerunt erga nos cognatos, ne decipi vos sinatis, cum hortabuntur, ne nobis opitulemini. Tutissimus est enim, qui minimum gratificatur hostibus.

17. Nec violabitis fœdus, quod cum Lacedæmonijs factum est, si nos recipietis, qui neutrorum socij sumus Expresse enim in fœdere dictum est, si qua Græcarum ciuitatum nondum sit socia, licere ei ad vtroslibet transire. Et indignum esset, si illis licet ex socialibus ciuitatibus, & ex reliqua Græcia, & ex vestris subditis naues armare, vobis oblatam societatem, & alias vtilitates interdicere, & vobis tanquam crimē obijcere, si nobis adsentiemini. At contra iustius esset, vos á nobis accusari. Non enim reprimetis inimicos vestros, sed sinetis eos crescere ex vestra regione, quod iniustum est. Rectius autem est prohibere, ne apud vos conducant milites, ac potius nobis mittere facta palam societate.

18. Et vtile. Vtilitates verò multæ sunt in hac re: sicut initiò monuimus, quarum præcipua est, communes inimici sunt vobis & nobis, & validi ad nocendum resistentibus. Cumque vobis afferatur socia classis, non potentia mediterranea, non similis causa est negligendi tales socios. Nam si fieri posset, vobis

per-

perficiendum erat, ne ciuitas vlla alia classem haberet, sed cum hoc fieri non possit, proximum est, vt vobis adiungatis socios, qui maximè valent classe. Si quis autem existimat, hæc de vtilitate rectè dici, sed metuit, ne fœdera dissoluantur, is hoc consideret, quod diffidere fœderi magis terrebit inimicos.

Contra verò sine metu esse & confidere fœderibus, nec recipere alios socios, infirmitas est contra potentiores, & inimicos metu liberat. Neque verò solum de Corcyra, sed de ipsis etiam Athenis iam deliberatio est. Errat enim si quis non cogitans de bello non futuro, sed moto iam, dubitat recipere socios, qui & prodesse adiuncti plurimum possint, & coniuncti cum hostibus nocere. 19.

Sita enim est Corcyra oportunè ad traiectum in Italiam & Siciliam, vt transuectionem exercituum inde in Peloponnesum, aut ex eo Peloponneso impedire possit, & ad alias vtilitates opportuna. Denique ex hac breui summa cognoscere potestis, nos non deserendos esse. Classes in Græcia tres sunt magni faciendæ, vestra, nostra, & Corinthia. Iam si duas coniungi sinetis, & Corinthij potientur nostra classe, difficilius vobis certamen erit cum duobus. Si verò nos receperitis in societatem, vestra contra illos potentia maior erit. 20

Talia Corcyræi dixerunt, post quos Corinthij in hunc modum locuti sunt.

Cum Corcyræi non hoc vnum egerint, vt à vobis reciperentur, sed nos etiam accusauerint, & nos iniustè bellum mouisse, & se iniuria affici questi sint, necesse est, nos de hac accusatione primum dicere, & deinde ad reliquam orationem accedere, vt & nostram petitionem rectius cognoscatis, & commoda quæ illi ostendunt, non sine ratione repudietis. 21. Oratiò Corinthiorum.

Aiunt modestiæ causa se nullam societatem cum alijs fecisse. Id verò seruarunt, vt impunè grassari possent, non amore iustitiæ, cum nollent alios malefactorum testes habere, nec pudore affici, si vocatis socijs, res cognoscerentur. Ac vrbis situs addit ijs animum, vt magis ipsi velint esse judices, quam aliorum judicia subire, quia ipsi non sæpè ad alios nauigant, multos verò necessariò 22. Refutant primò Orationē Corcyrēsium.

præter nauigantes excipiunt. Quod igitur speciosè dicunt, se à fœderibus alienos fuisse, non eò factum est, ne alienæ iniustitiæ socij essent, sed vt ipsi impunè peccarent, & vi & fraude prædas aufferrent, & adèpti nullos iudices metuerent.

Nam si essent boni viri, vt prædicant, quo minus culpabiles essent, eò minus abhorruissent à fœderibus, vt iustitia ipsorum magis conspici à cæteris posset. Sed neq; ergà nos, neq;
23. erga alios tales sunt, cum coloni nostri sint, & anteá defecerint à nobis, & bellum nunc nobiscum gerant, cum quidem dicant se non deductos esse, vt iniurias à nobis accipiāt. Quibus vicissim respondemus. Nos non deduxisse Colonos, vt superbè ab eis contumelia afficiamur, sed vt simus Pręsides, atque ea, quæ decent nobis, officia præstentur. Ac cæteræ quidem Coloniæ nos honore afficiunt, & beneuolentia ac fides earum erga nos egregia est. Iam cum aliæ plures nos diligant, manifestum est, hanc, quæ sola nobis contumax est, iniustè nobis aduersari, nec arma geremus aduersus eos, si non insigni iniuria affecti essemus. Nam & ipsos deceret, etiamsi quid peccassemus, iracundiæ nostræ cedere, & nobis turpe esset vim afferre ipsis, si essent modestiores.

Sed elati superbia & freti diuitijs, cum alia multa contra nos fecerunt, tum verò Epidamnum, quæ nostra est, cum ab alijs vexaretur, ipsi non vendicarunt. Sed postea cùm nos ve-
24. neremus ad sedandos motus ibi ortos, ipsi etiam vi occuparunt. Iam dicunt voluisse se antea iudicio disceptare, quod ita seruandū est, non vt antea re occupatà alter executor prouocet ad judicium, Sed ex æquo res, vt verba in medium vocentur ante dimicationem. Isti verò non ante oppugnationē oppidi, sed postea cum viderent nos hanc iniuriam non neglecturos esse, tunc demum Iuris speciem ostenderunt.

Iamq; huc veniunt, cum domi scelerate fecerint, postulantes non auxilium, sed societatem sceleris, & petentes se re-
25. cipi, postquam nobis bellum intulerunt, cum re integra fuerit petenda societas, non postquam nos iniuria affecti sumus, & ipsi sunt in periculo, neque tunc, quando illos auxilio iuuabitis, nullo prius ab ipsis affecti beneficio. Et cum antea à scelere eorum abfueritis, nunc in vos transferre culpæ partem conantur. Decet autem eos, qui prius suas vires cum alijs conjunxerunt, postea communes euentus exspectare, non cum à facto abfuerint, postea criminis societatem sustinere.

Hactenus

Hactenus ostendimus nos accessisse justam caussam afferentes, istos verò injusta violentia vti, nunc cognoscite, cur vos non sitis eos justè recepturi. Quod enim in fœdere scriptum est, posse nos adscriptas ciuitates accedere ad vtros velint, id non ita intelligitur, licere ad aliorum confœderatorum perniciem quærere societatem aliorum. Sed si qua indiget defensione, quæ non defecit à prioribus socijs, & quæ recipientibus non affert bellum pro pace, id quod vobis accidet, si nos non audietis, quià non solum estis socij, sed etiam pro fœderatis hostes eritis. Necesse est enim si arma feretis inter istos, vos reprimi cum eis. 26 Iniustum esse Corcyrẽsibus accedere.

Iustum autem esset, vos ab vtraq; parte abesse, aut si fieri non posset, nobiscum arma ferre contra istos. Quia cum Corinthijs vobis manifestum fœdus est, at cum illis ne induciæ quidem vnquam vobis fuerunt. Nec sitis noui exempli authores, vt recipiantur, qui ab alijs defecerunt. Nam nec nos recipimus Samios, cùm à vobis defecissent, & palam contradiximus, cum diuersæ essent sententiæ Peloponnesiorum, an ipsis opitulandum esset. Censuimus vnum quemlibet jure posse punire eos, qui ab ipso defecissent. Nam si receperitis injustè deficientes, legem aduersus vos ipsos feretis Non pauciores enim à vobis ad nos accedent. Ac de jure satis iam dictum est. 27

Nunc petitionem addemus, in qua vos de referenda gratia admonebimus. Hanc petimus non vt hostes contra vos, neque vt amici, vt vestris auxilijs non debitis iuuemur, Sed vt debitum beneficium nobis reddatis. Nam cum aduersus Æginetas ante bellum Medorum deessent vobis longæ naues, à Corinthijs viginti accepistis. 28 Iustũ esse Corinthiis opẽ ferre.

Hoc beneficium & alterum de Samo, cùm impediuimus ne Peloponnesij eos defenderent, ita profuerunt vobis, vt & vinceretis Æginetas & Samios vestro arbitrio coërceretis. 29

Hæc fecimus tali vestro tempore, quo homines tantum victoriam curant, cætera negligunt, & amicum ducunt, qui juuat, etiamsi antea fuit hostis, & inimicum quisq; auersatur, etiamsi antea fuit amicus, & pertinacia præsenti incitati etiam domestica commoda negligunt.

Talia cogitare vos decet, & juniores à senioribus audiãt, vt istam nobis gratiam referatis, nec ita cogitate, nos quidem justa dicere, sed tempore belli alia esse vtilia.

Magna arte hac in re opus esse.

Macedoniæ Regem gesto, vicini populi vehementer dubitarunt, vtris se se adjungerent: Tandem optima & prudentissima pars, *inquit Liuius*, si vtiq; optio Domini potioris videretur, sub Romanis, quam Rege malebat esse; si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorem altera oppressa fieri, sed illibatis potius viribus vtriusq; partis, pacem ex eo manere. Ita inter vtrosq; optimam conditionē ciuitatis fore, protegente altero semper inopem ab alterius iniuria. *lib. 42. Marnix d sect. 6. res. 2. Melch. Iun quæst polit. 74. §. quarto societates.* Atque hac super re, *Anonymus ille Gallus, Tractatum suum de l' interest des Princes, &c.* pseudopoliticè tamen magis, fundare videtur.

29. De perfectis fœderibus.

Verum qui perfecta fœdera sancire cupit, sciat ea ita ad vnam voluntatem solam reducenda esse, ac si Imperium vnū, illudq; solum esset: vt nimirum nullus inter confœderatos Principes sit, qui vel minimū interesse à publico separatum habeat. Hoc enim non solum omne fœdus, sed omnem etiam amicitiam frangere, & contrarias confœderationes causare solet. Sicut etiam publicum ab honestate nunquam seiungi debet: honestas enim indissolubilis ille nodus est, qui fœdera inseparabiliter stringit, sub cuius etiam prætextu, nonnulla alterius quandoq; negotij fundamenta, cooperiri possunt. Persæ enim animo aperiendi viam ad Græciæ acquisitionem, fœdus cum Spartanis inibant, idque sub specie, ac si ipsis contra hostes suos Athenienses suppetias laturi essent: Et firmum quidem hoc fœdus manebat, quamdiu hæc facti honesti species à Persis vafrè fingeretur: At nimis stolidè animi sensa patefacientes, non ex tam honesta ratione, sed potius ex priuato commodo, vt nempè Imperium supra fines ita ampliarent, vt & Græciæ dominarentur, se amicos contra inimicos adiuuare, quo sic vtraque pars subijceretur, fœdus Spartani confestim renuntiauêre, ac aliud contra ipsos machinati sunt.

30. Germani, olim Vasallis abūdabant.

Porrò, quandoquidem Imperatoris olim ac Principum Germanorum potentia in Vasallorum multitudine constiterit, indeque tam multa feuda constituta fuerint, vt nil ferè sibi retinerent; idcircò nec externo milite, neque admodum locuplete ærario, opus habebant. Qualiter & hodie in Gallia Nobiles à muneribus ideo exēpti, vt pro suis bonis Regi personaliter seruiant, & suis stipennijs mereantur. *Lucas de Penna. in l. ult. C. de fund. limitro. lib. 11. Iac. de S Georgio de Homagio. n. 41.*

Quemadmodum iam Turciæ Imperatorem, ex solis Ti-

marijs

marijs homines ad tercentum millia sibi obstrictos, atq; obligatos habere, vt quoties ipsi libuerit, & quò terrarum eos ire jusserit, in bellũ proprijs expensis proficiscantur, tradit *Lazar. Soranzius in Ottoman. c. 47* Quod & testatur Venetus quidam in Græcia Consul, qui ait: *Nell' acquisto, che fece gl' Ottomani del Stato suo, s' impatronirono, non solo di tutto il diretto, mà in gran parte ancora dell' vtile dè terreni, & questi distribui poi à Soldati, in vita loro per stipendio; di modo, che senz' altra spesa del dinaro Publico, mantiene quel Signore vn numero cosi grande di Caualli, che à pagarli con dinari, non bastariano quindici millioni d' oro l' anno, &c. Thesoro Politico p. 1. relat. di Constantinop. f. l. 216. & seq.* Sed posteaquam hodiè voluntario conductitioq; milite in Germania bella gerantur, Vasallorumq; seruitia varijs limitationibus restringantur, vnde & noua rarius feuda concedere, ærarioq;, quod stipendia in casu necessitatis suppeditet, locupletiori opus esse videmus.

Accommodatam deniq; ad hanc materiam de jure quæstionem mouet *D. Martin. Magerus in suo tractatu de Aduocat. armata, c. 12. n. 257.* Vt si Vasallus habeat plura & diuersa feuda, à duobus vel pluribus, & diuersis Dominis, qui duo Domini sibi mutua moueant bella, & vterq; Dominus Vasallum, vt sibi seruitium opemque vasalliticam exhibeat, requirere contingat, cui teneatur succurrere? 31. Vasallus, cui ex Dominis suis auxilium ferre teneatur.

Et communiter ait tenere Feudistas, quod de rigore juris eum (summo tamen Principe absque dubio semper excepto) juuare debeat, cui primo fecit fidelitatem. *per tex. express. in c. Imperialem. §. illud quoq. & ibi Beluis. Isernia. n. 61 Rauen. Afflict. n. 8. Frid. Schenck n 3. & omnes. De probibit. Feud. alienat per Frid. Snedvv. de feud. p. 5 n. 96. Schrad. p. 6. c. 6 n. 20.* Vbi hanc sententiam communiter approbatam, & verissimã esse refert: adeo vt posteriorem Dominum licitè, in seruitio antiquioris sui Domini, offendere queat, neque ab eo propterea feudo priuari possit. *per tex. manifest in c. contra omnes. Hic finit Lex.* Cum enim lege permittente & jubente hoc fiat, ideoq; pœnam non meretur. *arg L. Graccbus. C. ad l Iuliam de adult.* 32.

Imò posse antiquiorem Dominum iuuare contra posteriorem, &c. ijsdẽ verbis refert. *Afflict. in d. §. illud quoq. n. 8. Pistor quæst. 47. n. 36 p 2 lib. 2.* E contra autem, si relicto primo Domino assistat secundo, feudum quod ab illo tenebat, amittere, est communis Feudistarum sententia. *in d. c Imperialem. §. fin. & d § illud quoq.* Siquidem in omni juramento prior seu antiquior Dominus excipi debeat. *per tex, in d c. contra omnes. videatur quoq. Rosenth. de feud. c 8.* 33.

conc. 16.

concl.16.n.6. Et primò Domino Vasallus jurauerit fidelitatem, quæ fidelitas extenditur contra omnes homines, etiam posteriores Dominos. *per not. in c. vlt. hic finit. lex: & c. 1. De nou. form. fidelit. vtrobiq. Dd. ordinariè.*

34. Quod si verò inter duos Dominos ab eodem Vasallo vno tempore seruitium requirentes, ignoretur, vter sit antiquior, ei, qui primò seruitium requisiuit a Vasallo, præstandum esse. *Ant. de Isernia. in c. 1 §. omnes filii n. 5 ibiq. Balzar n. 11. Si de feud. defunc. content. Afflict. c. 1 n. 25. Quib. mod. feud. amit. Schrad. p. 6. c. 6. n. 19* & plures sequendo congerunt *Rosenth. c. 8 concl. 16. n. 10 lit. K. Andr. Khol. de seruit. Feud. p. 2 n. 10.*

Plura de fœderibus, quid nempè circa ea, tempore pacis obseruandum sit, vide *inf. lib. 2. Discursu. 22. De societate.*

DISCVRSVS. XIIX.

DE VICINIS, TEMPORE BELLI, IN gratia conseruandis.

1. Dum Vicini bella gerunt, cautè sibi vigilandum.

EX prædictis itaq; nihil magis ad pacem & salutẽ Imperij asserendam, & extra periculum constituendam, necessarium est, quàm dum vicini bellum gerunt, custodiæ quàm diligentissimè intẽtum esse, omnibus modis securitati suæ prospicere. Fieri enim plerumq; solet, vt composita inter eos, qui bellum gesserunt, pace, tempestas omnis ac procella deindè in vicinos incumbat. Vndè *Tacit. lib. 12. annal.* Vicinis prælio & bello inter se certantibus vicina, inquit, vtrisque loca, valido, paratoque subsidio firmanda sunt, ne victoria elatus vicinus, nostram quoque partem turbet.

2. Post pacem inter Carolum II. Neapolis, & Fridericum Aragoniæ reges factam, è Sicilia & Apulia circiter 20 triremes, partim Catalaunicæ, partim Italicæ, quæ sub Regibus illis stipendia fecerant, Ducem sibi Rogerium, quendam Templarium Equitem crearunt, & tàm Macedoniæ, quàm vniuersæ Græciæ oras littorales depopulati, inaudita damna passim dedère; adeò vt tandem etiam, crescente subindè ad prædam accurrentium numero, Archipelagi insulas, imò nonnullas terræ firmæ ciuitates aggredi, & infinitam spoliorum ex omnibus gentibus vim colligere non dubitàrint, donec tandem oc-

ciſo Athenarum Duce, totam illam ditionem ſuo ſubjecerint imperio. *Boter. c.16.d.lib.6.*

3. Victor à Vicinis conciliãdus eſt.

Vnde etiam Princeps potentior, qui armis victoriam perſequitur, â populis etiam, victo populo vicinis, (exemplo Afrorum & Barcæorum, Cambyſem ſibi conciliantium,) deliniendus & conciliandus eſt. *Herod. lib 3.*

4. Modus vicinum in gratia conſeruandi.

Pro notabili verò cautela obſeruari ſolet, vt quilibet Princeps illum, qui apud vicinum ſuum plurimum authoritate vel prudentia poteſt, vel quem timere ſolet, omni modo ſibi conciliet, per quem non ſolum eius Principis conſilia ſibi facilè detegantur, verum etiam ſiniſtræ opiniones & hoſtiles conatus auertantur, mutuaque Principum amicitia foueatur, & conſeruetur, ac in caſu neceſſitatis ad mutua auxilia commoueatur: quod ordinariè per illuſtres Legatos, aut etiam per Agentes ſiue Reſidentes fieri ſolere, pluribus docet *Cominæ. cap 47 61. & 62. Frid. Marſelaër lib 1. de Legat. diſſert. 2. fol.8. D. Beſold. p. m. de arcan. rerumpl. c.1 n 9.* Atque hoc modo, bonum ſibi vicinum retinere, & ipſe abſque formidine & periculo Rempublicam conſeruare, ac in pace tranquillè viuere poteſt. *Tener los Reyes cuydado de lo defuera, parte de la ſalud politica, como el ayre ambiente de la corporal. Ant. Perez aphoris. Latin. 4.*

5. Vicini rarò concordes.

Rarò enim vicinos concordes inuenire licet. Sic Romani Carthaginenſes, Spartani Meſſenos vicinos ſuos devorârũt. *Et Virgilius.*

Mantua heu miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Vnde Germanis priſcis vicinitas maximè exoſa fuit, hoc enim proprium virtutis exiſtimabant, expulſos agros finitimis cedere, neq; quenquam propè ſe audere conſiſtere, ſimul hoc ſe fore tutiores arbitrabantur, repentinæ incurſionis timore ſublato. *Cæſar. lib 6. de bello Gall. fol. 162.*

6. Modus conſeruandi amicitiam

Vt autem firmior inter vicinos conſeruetur amicitia, Princeps ſemper ob oculos, capitulationes & tractatus cũ vicino initos, ne vel latum vnguẽ ab ijs ſecedere videatur, habere debet. Quod ipſi denegare non poterit, offerat antequã petet; Si opus habet auxilio, etiam non imploranti mittat, & iuſtitiam armorũ atq; auxilij, apud alios exponat: Nihil enim maiorẽ fiduciã inter vicinos excitare poteſt, quã proſpecta de vicinis periculis ſollicitudo, opiſq; vltronea oblatio. Petẽti difficiliora, nec condeſcendendũ, nec denegandũ eſt rogatũ, quin promittẽda reſponſio ꝑ legationẽ aliquã, & videndũ, vt maiori be-

cio pallietur id, quod, vt petitum, præstitum non fuit: ne plus offendat neglectus petitionis, quàm nouum beneficium demereatur.

7. Ad parui autem præiudicij petitiones, præsertim viribus inæqualis, ne petentem offendat, statim annuere debet: in quo peccarunt Florentini, qui Carolo VIII. Galliæ Regi, inuito Cosmo de Medicis, hoc ipsis dissuadente, transitum primâ vice denegarunt.

8. Contrà Princeps â Vicino, aliquid petiturus rationem suę dignitatis habere, nec nimium festinare debet: ex hoc enim constantiam propositi, & necessitatem rei petitæ videbunt, quâ & ipsum arctius obligatum iri, & commodum hinc ad se redundaturum esse, sibi persuasum habebunt.

9. Illatam iniuriam surda aure prætereat, nisi magna sit, quam ipsam tamen officialibus imputare, ipse verò, ne minimum qudiem signum, quasi offensus esset, præ se ferre, sed quibuscunque modis id fieri potest, iram premere, ac prudentiâ obtegere debet; ne ex minima suspitione, inimicis suis fœdere contra ipsum copulentur: cum recordatio injuriæ sæpè fortius operetur in injuriante, quàm in iniuriato. Et inde quoq; â minis abstinendum erit, ne ex impotentibus timidos, ex his verò efficiat desperatos.

10. Quod si contingat, vt Legati aliorum arma contra Principem parantium, sibi suspecti fiant: leniter alij, alij rudius procedere, alij verò omnes, & amicorum, & inimicorum legatos dimittere, & post illos, amicorum nempè, reuocare solent. Carolus V. Imperat. cum animaduertisset Ligam, vt vocant, siue fœdus contra sese factum, noluit dimittere Legatos Regum Galliæ, & Angliæ, aut Venetos & Florentinos, sed additâ custodiâ, triginta milliarum spatio â Curia detinuit, cum inhibitione, ne cum ipsis verba fierent, aut ab ipsis expedirentur litteræ: Milanensi, ne Curiam relinqueret, indixit; cum Anglo verò nihil innouauit.

11. Nec per hoc læditur Ius Gentium, si quandoque Legati reijciantur; cum reijci â socijs, ab amicis, â fœderatis, belli quædam sit denuntiatio. *ex Petr. Ærod. rer. iudicat. lib. 10. tit. 15. c. 1. refert D. Lindenspir. De arcan. Imp c 5 fol. 141.*

Quod si Victor & Victus á Tertio quodam auxilium petere cōtingat.

Verum cū non solū statim ab initio belli Princeps cū potētioribus fœdera pangere, sed etiā postquā cladem accepit, se

recolligere,ad nouam pugnam præparare,vndiq; auxilia & societatem quærere soleat,ideoq; tam victorem, de eiusmodi fœderibus & subsidijs,quò magis in tuto sit,æque sibi prouidere, quam etiam apud tertium, hosti itidem suo communē amicum,quandoque societatem ambire, compellat: Tunc certè qualiter in re adeò periculosa,tàm vterq; auxilium ambiens,quàm etiam requisitus,in annuendo erga vtrumque se gerere debeat,egregio exemplo de Corcyrensium & Corinthiorum legatis,fœdus,societatem,auxiliumq; ab Atheniensibus eodem tempore graui quidē,sed contrario orationis genere postulantibus, insinuauit *Thucyd.* Vbi Corcyrenses orationem suam primùm exorsi,

Facilius, *inquiunt*,petere est defensionem ab illis, qui antea beneficium acceperunt, aut cum quibus est vetus societas; sed hæc vbi desunt,ostendendum est societatem fore vtilem ijs,à quibus defensio petitur, aut certè non damnosam: Deindè defensos etiam firmam gratiam habituros esse. Hæc si quis non demonstret,non grauiter ferat, si nihil impetret. Sic igitur miserunt nos Corcyræi ad petendam societatem, vt confiderent hæc quoque se vobis declaraturos esse. 12 Oratio Corcyrēsium.

Quod autem hactenus nulla nobis societas fuit cum alijs,hunc nostrum errorem vobis nunc prodesse, & nobis nocere animaduertimus. Nam sine socijs bellum à Corinthijs illatum sustinere non possumus, Iamque accidit,vt quod antea videbatur esse prudentiæ, nolle implicari periculis alienò arbitrio,id stultè cogitatum fuisse,& attulisse infirmitatē appareat. Etsi autem soli Corinthios prælio nauali repressimus, tamen cum nunc maiori apparatu bellum gerant, accersitis auxilijs,& nos soli eis pares esse non possimus, & seruitus periculosa sit,nos quoque socios quærimus. Venia autem nobis danda est,quod nunc demum auxilia poscimus, quia antea non prauitate,sed errore fœdera neglexìmus,vobis autem hoc fœdus honestum erit multis modis. 13

Primum quia defendetis injuriâ affectos, non facientes injuriam, Deinde quia nos perpetuò memores erimus huius beneficij. Et cum habeamus classem maximam post vestrā, considerate quam sit vtilis coniunctio. Magna felicitas erit & hostibus ingrata, si potentia vobis vltrò accedet sine vestro periculo & sumptu, quam vos magnæ pecuniæ & gratiæ loco æstimatis: Et hæc accessio vobis gloriam & vires au- 14. Quod hoc fœd9 honestū sit.

get, apud nos verò, quibus opem fertis, gratiam, quæ omnia paucis simul contigerunt, paucique fuerunt, qui societatem petentes, non minus darent præsidij & ornamenti, quam accipiebant.

15. Si quis autem existimat bellum, in quo vobis vsui esse poterimus, non impendere, is errat, nec videt Lacedæmonios metu vestræ potentiæ, res nouas moliri, & Corinthios per se se validos & vobis inimicos hoc agere, cum nos inuadunt, vt vos antevertant, ne coniungamur, neue alterutra spe frustrentur, aut nocendi nobis, aut sese corroborandi. Vestrum igitur erit anteuertere, ac facere societatem nobis petentibus, & illis potius terrori esse, quam postea auxilia quærere illato terrore.

16. Si autem dicunt injustum esse recipere alienas colonias, hoc considerent, coloniam ita Metropoli honorem debere, si non afficiatur iniuria, sed injurijs alienatur. Deducuntur enim coloni, non vt opprimantur seruitute, sed vt pares sint prioribus ciuibus. Quod autem nos iniuria affecerunt, manifestum est: Quare cum ad judicium prouocaremus, illi armis certare voluerunt, qua ex re coniecturam facite, cum tales fuerunt erga nos cognatos, ne decipi vos sinatis, cum hortabuntur, ne nobis opitulemini. Tutissimus est enim, qui minimum gratificatur hostibus.

17. Nec violabitis fœdus, quod cum Lacedæmonijs factum est, si nos recipietis, qui neutrorum socij sumus. Expressè enim in fœdere dictum est, si qua Græcarum ciuitatum nondum sit socia, licere ei ad vtroslibet transire. Et indignum esset, si illis licet ex socialibus ciuitatibus, & ex reliqua Græcia, & ex vestris subditis naues armare, vobis oblatam societatem, & alias vtilitates interdicere, & vobis tanquam crimē obijcere, si nobis adsentiemini. At contra iustius esset, vos à nobis accusari. Non enim reprimetis inimicos vestros, sed sinetis eos crescere ex vestra regione, quod iniustum est. Rectius autem est prohibere, ne apud vos conducant milites, ac potius nobis mittere facta palam societate.

18. Et vtile. Vtilitates verò multæ sunt in hac re: sicut initiò monuimus, quarum præcipua est, communes inimici sunt vobis & nobis, & validi ad nocendum resistentibus. Cumque vobis afferatur socia classis, non potentia mediterranea, non similis causa est negligendi tales socios. Nam si fieri posset, vobis

per-

perficiendum erat, ne ciuitas vlla alia claſſem haberet, ſed cum hoc fieri non poſſit, proximum eſt, vt vobis adiungatis ſocios, qui maximè valent claſſe. Si quis autem exiſtimat, hæc de vtilitate rectè dici, ſed metuit, ne fœdera diſſoluantur, is hoc conſideret, quod diffidere fœderi magis terrebit inimicos.

Contra verò ſine metu eſſe & confidere fœderibus, nec recipere alios ſocios, infirmitas eſt contra potentiores, & inimicos metu liberat. Neque verò ſolum de Corcyra, ſed de ipſis etiam Athenis iam deliberatio eſt. Errat enim ſi quis non cogitans de bello non futuro, ſed moto iam, dubitat recipere ſocios, qui & prodeſſe adiuncti plurimum poſſint, & coniuncti cum hoſtibus nocere. 19.

Sita enim eſt Corcyra oportunè ad trajectum in Italiam & Siciliam, vt tranſuectionem exercituum inde in Peloponneſum, aut ex eo Peloponneſo impedire poſſit, & ad alias vtilitates opportuna. Denique ex hac breui ſumma cognoſcere poteſtis, nos non deſerendos eſſe. Claſſes in Græcia tres ſunt magni faciendæ, veſtra, noſtra, & Corinthia. Iam ſi duas coniungi ſinetis, & Corinthij potientur noſtra claſſe, difficilius vobis certamen erit cum duobus. Si verò nos receperitis in ſocietatem, veſtra contra illos potentia maior erit. 20

Talia Corcyræi dixerunt, poſt quos Corinthij in hunc modum locuti ſunt.

Cum Corcyræi non hoc vnum egerint, vt à vobis reciperentur, ſed nos etiam accuſauerint, & nos iniuſtè bellum mouiſſe, & ſe iniuria affici queſti ſint, neceſſe eſt, nos de hac accuſatione primum dicere, & deinde ad reliquam orationem accedere, vt & noſtram petitionem rectius cognoſcatis, & commoda quæ illi oſtendunt, non ſine ratione repudietis. 21. Oratio Corinthiorum.

Aiunt modeſtiæ cauſa ſe nullam ſocietatem cum alijs feciſſe. Id verò ſeruarunt, vt impunè graſſari poſſent, non amore iuſtitiæ, cum nollent alios malefactorum teſtes habere, nec pudore affici, ſi vocatis ſocijs, res cognoſcerentur. Ac vrbis ſitus addit ijs animum, vt magis ipſi velint eſſe judices, quam aliorum judicia ſubire, quia ipſi non ſæpè ad alios nauigant, multos verò neceſſariò 22. Refutant primò Orationē Corcyrēſium.

Hactenus ostendimus nos accessisse justam caussam afferentes, istos verò injusta violentia vti, nunc cognoscite, cur vos non sitis eos justè recepturi. Quod enim in fœdere scriptum est, posse nos adscriptas ciuitates accedere ad vtros velint, id non ita intelligitur, licere ad aliorum confœderatorum perniciem quærere societatem aliorum. Sed si qua indiget defensione, quæ non defecit à prioribus socijs, & quæ recipientibus non affert bellum pro pace, id quod vobis accidet, si nos non audietis, quia non solum estis socij, sed etiam pro fœderatis hostes eritis. Necesse est enim si arma feretis inter istos, vos reprimi cum eis. 26 Iniustum esse Corcyræis accedere.

Iustum autem esset, vos ab vtraq; parte abesse, aut si fieri non posset, nobiscum arma ferre contra istos. Quia cum Corinthijs vobis manifestum fœdus est, at cum illis ne induciæ quidem vnquam vobis fuerunt. Nec sitis noui exempli authores, vt recipiantur, qui ab alijs defecerunt. Nam nec nos recipimus Samios, cum à vobis defecissent, & palam contradiximus, cum diuersæ essent sententiæ Peloponnesiorum, an ipsis opitulandum esset. Censuimus vnum quemlibet jure posse punire eos, qui ab ipso defecissent. Nam si receperitis injustè deficientes, legem aduersus vos ipsos feretis Non pauciores enim à vobis ad nos accedent. Ac de jure satis iam dictum est. 27

Nunc petitionem addemus, in qua vos de referenda gratia admonebimus. Hanc petimus non vt hostes contra vos, neque vt amici, vt vestris auxilijs non debitis iuuemur, Sed vt debitum beneficium nobis reddatis. Nam cum aduersus Æginetas ante bellum Medorum deessent vobis longæ naues, à Corinthijs viginti accepistis. 28 Iustū esse Corinthiis opē ferre.

Hoc beneficium & alterum de Samo, cum impediuimus ne Peloponnesij eos defenderent, ita profuerunt vobis, vt & vinceretis Æginetas & Samios vestro arbitrio coërceretis. 29

Hæc fecimus tali vestro tempore, quo homines tantum victoriam curant, cætera negligunt, & amicum ducunt, qui juuat, etiamsi antea fuit hostis, & inimicum quisq; auersatur, etiamsi antea fuit amicus, & pertinacia præsenti incitati etiam domestica commoda negligunt.

Talia cogitare vos decet, & juniores à senioribus audiāt, vt istam nobis gratiam referatis, nec ita cogitate, nos quidem justa dicere, sed tempore belli alia esse vtilia.

cyræos,& paulò post cum discessissent Corinthij, decem naues ipsis auxilio miserunt: Interdixerunt autem eis, ne dimicarent cum Corinthijs, nisi ad Corcyram, vel ad aliquod oppidum Corcyrensium nauigarent, atque ibi in terram descenderent, hoc autem si facerent, vt quantum possent prohiberent; id ob eam caussam faciebant, ne priora fœdera violarentur. *videatur Thucyd d lib. 1 fol. 39 & seqq.*

Porrò de vicinorum commoditate & incommidate, vide quæ tradit *Waremund. ab Ehrenberg, de fœder. c. 2. n. 127. in fine. & Gail. 2. obs. 69. n. 20.*

DISCVRSVS. XIX.

DE CONSILIIS ANTE PVGNAM, ET INuocatione Diuina; vbi de signis magna bella præcedentibus.

Qvamuis multa sint ad rem bellicam necessaria, nihil tamen æq; ac consilium valere putandum est: idq; non solum publico omnium consensu, sed ipsa experientia (quę rerum est omnium magistra) compertum habemus; equi, arma, opes, fortuna deniq; ipsa, quæ in bellicis rebus plurimum posse existimantur, nisi bono cõsilio dirigantur, tanquam fluxa & caduca euanescunt, sæpeq; illis, qui eis vti nesciunt, perniciem afferre solent. *Ioan Magnus lib. 4. histor Goth c. 20.* In die illa *inquit Sacer textus,* ceciderunt Sacerdotes in bello, dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in prœlium. *lib 1. Machab. c 5.* 1. Consilia plurimũ in bello valent.

Vnde non immeritò Stoici consilium definientes, dixerunt esse scientiam inspiciendi, quæ & quomodo se quispiam gerens, benè & vtiliter agat. Item Aristoteles, esse aliquid agẽdi, aut non agendi excogitatã rationẽ asseruit. *Patric. l. 6. tit 8 sub fin.* 2. Quid sit consiliũ.

Non enim tam viribus, quam ingenio, tam robore corporum, quã sagacitate animorum, quã prudentia & consilijs ac stratagemate maxima bella confici solita, abundãtissimè demonstrat tota Romanor. & Græcorum historia, apud quos quicunq; fuerunt Imperatores optimi, & in bellis clarissimi, ij semper sapientiæ laude insignes extitère. Cui⁹ rei testes sunt Grecorũ illi Themistocles, Epaminõdę, Phociões, Thucydid:

Xenophontes: Romanorum Scipiones, Fabij Maximi, Luculli, Taciti, Iulij Cæsares quorum alij viris doctissimis ita familiariter vsi sunt, vt eos omnium suorum præliorum, & expeditionum habuerint comites, eorumque potissimum consilio res difficillimas susceperint, & felicissimo quidem euentu confecerint: alij verò per se summa eruditionis laude præstãtes, rerum à se gestarum memoriam doctissimè mandârint literis, & fideliter tradiderint posteris. *Keller. de offic. Iurid. polit. lib. 1. c. 1 pag. m 15.*

4. Consiliarius belli sit à metu liber.

Ergo viris prudentibus, militarium rerum peritis opus est, vt regni sint à consilijs, cum alias, vt *ait Cic. lib. 1. Offic.* parua sint foris arma, nisi consilium domi sit. In quo sanè ante omnia deliberantes ab omni penitus pudore ac metu vacuos esse oportere, monuit *Belisarius*. Siquidem nõ solum timor mentem quasi agens attonitam, vt uiliora decernere non sinat; sed pudor etiã, adumbratã sæpè bonorum opinione cogitationem, in contrariam deducat sententiam. *apud Procop. lib. 2. De bello Persico.*

5. De qualitate consilii bellici.

Et quamuis in omnibus deliberationibus & consultationibus, tum maximè in bellicis saluberrimũ est, vt vnũ omnes sentiant, neq; dissensione & pertinaciâ propriæ opinionis (quę plerumq; rem in summum discrimen deducere solent) bona consilia corrumpãtur: vel etiam vbi alioqui per se tuta & salubria forent, morâ & nimiâ cũctatione, temeraria tandem atque infelicia efficiantur. Cuius rei documentum fuère Lanuuini, qui cum lenta deliberatione tempus triuissent, Latinis victis, demum auxilium ferre cœperunt: Itaque cum portis egressus de clade Latinorum Milonius Prætor eorum audiuisset, dixisse fertur; pro paululâ morâ magnam mercedem Romanis esse soluendã: Nimirum nullus cũctationi locus est, in eo consilio, quod non potest laudari nisi peractum, ne quorum tempus effugit, ea dum demum optima videantur.

6. Celeritas consulta necessaria est.

Celeritas enim consulta in conficiendo necessaria est, anteuertit quippè impedimenta, hostem attonitum, ducemque mirabilem efficit, sicut de Iulio Cæsare & Alexandro Magno, copiosè memorat *Richter axiom 22. lib. 1.* Et de salute ex cõsilijs bellicis tempestiuè susceptis, profectâ, discurrit *Amirat lib. 1. disc 9.* De Petro item Castiliæ Rege, à fratre ipsius, per improuisam aggressionem superato latè, refert *Froßard. vol. 1. c. 245.*

7. Consilia in arcano habenda.

Summoperè tamen cauendũ est, vt huiusmodi consilia & proposita nostrâ, quã occultissimè habeãtur, nec priusquã ad exitũ sint producta, propalentur, ne aliàs contrarijs hostium

consilijs

consilijs præuenta, facilè in proprium nostrum exitium finiātur. Dux etenim belli consilia sua secreta, nemini nec voce, aut vultu pandere, necesse habet: Quocirca Q. Metellium Pium, ad interrogationem cuiusdam amicissimi, quid ita sparsum & incertum militiæ genus sequeretur, respondisse ferūt: absiste istud quærere, nam si huius consilij mei interiorem tunicam, consciam esse sensero, continuò eam cremari iubebo. *Valer. Max lib. 7 c. 4.*

8. Igitur Dux bonus ad exemplum Caroli V. quid fieri velit, tractet cum multis, quid verò facturus sit, cum paucissimis ijsq; fidelissimis, vel potius ipse secū. Aut vbi prodita cognouerit, dispositionem mutare non intermittat. *Veget lib. 3. c. vlt.*

9. **Hostium consilia explorāda.** Hostium verò quantumuis longè absentium consilia ad amussim, si fieri potest, vel per occultas epistolas, vel per exploratores, proprios aut captiuos homines, indaganda erunt. *Xenoph l 3.* Qua in re summam Hannibalis laudant industriā Historici, quem scilicet nihil eorum, quæ apud hostes agerētur, fallebat, tam perfugis multa ipsi indicantibus, quam per suos continuo explorando. *Liu. lib 22.* Idq; etiam Scipionem, & cōplures alios factitasse, tradit *Frontin. lib. 1 strateg. c. 2.*

10. Cneus itidem Fabius, damnum, quod acceperat, excusaturus, apud *d. Liu. lib. 26 inquit.* Non se inopiā commeatus victum, non in loca iniqua incautè deductum, nō agmine inexplorato euntem insidijs circumuentum. Cur hæc ais allegat? Quia, qui in acie publicā vincitur pugnā, licet ibi ars plurimum prosit, tamen ad defensionem suam potest accusare fortunam; qui verò superuentus & subsessus insidias passus est, culpam suam non potest excusare, quia hoc euitare potuit, & per speculatores ante cognoscere.

11. **Quales exploratores mittendi.** Cum verò plurimum intersit, vt ad explorandas hostium res, idonei homines delegentur, quandoquidem ab hoc vno, non modo exercitus incolumitas & victoria, sed salus etiam Principis ac Reipublicæ dependeat, & difficilè vincatur, qui de suis & aduersarij copijs judicare potest, igitur in ijs eligēdis summa industria adhibenda erit Et certè inter alios Exploratores, omnium optimos esse belli duces, & quidē nō vulgares, sed eos existimant nonnulli, qui in nostro exercitu magni nominis cū essent, ex justa causa transfugisse, vel per infortuniū captos esse, simulant, licet nobiscum colludant: tales etenim non solum hostium consilia, ordinem, & vires perspicere, ac

nobis renuntiare, sed insuper ea duntaxat consilia nostra hostibus, quibus eorum sana & fortia impediantur cœpta, græco more referre possunt.

12 Quibus etiam accensentur, qui extranei, nobisq; palam nondum addicti, alieno, idest suorum Principum, nomine, ad hostes tendunt, vt in eorum castris versantes, nobis singula speculari valeant. *Xenophon d. lib 6.* Quam ob rem non inconsultum quibusdam videtur, vt prætextu legationis res vicinorũ, eorumq;, quos sibi hostes futuros suspicantur (exemplo Romanorum apparatum Antiochi speculantium) explorandæ veniant *Polyb. lib 3.*

Regulariter tamen pro ordinarijs exploratoribus, â Ducibus belli homines audaces, experti, exactiq; judicij, qui omnia etiam minima, apud hostem notare, & syncerè ac fideliter referre sciant, eligi solent: sed hac de re videatur *Marnix. resol. 6 sect. 8.* Item de modo examinandi captiuos, vt secreta prodāt. *Ranzoui. lib 2 c 4.* Et deniq; de vario epistolarum occultarum vsu, qui apud antiquos in more erat. *Schönbor polit. lib. 6 c. 28.* Quomodo res itidem, quæ apud Christianos Principes geruntur, in notitiam Turcarum, & vice versâ ipsorum, in nostram peruenire soleant. apud *Soranz, c. 60 & seqq.* ad quos D. Lectorem breuitatis causa remitto.

13. Proditores odio habētur. Cæterùm, quamuis nonnulli etiam proditorum (qui ab exploratoribus valdè distinguuntur) operâ, vt ad intentionē suam eò citius peruenire possint, ex peruersâ Machiauelli doctrinâ strenuè vtantur: certum tamen est; quod huiusmodi proditionis scelus, tanto semper apud cunctas ferè nationes odio prosecutum fuerit, vt nemo non ex ingenuis, & illustrioribus belli Ducibus, omnibus illud diris deuouerit, & singulare huius rei exemplum ex priscorum Romanorum documentis habemus in Camillo & Fabricio; Quorum alter Faliscorum, quos octennali obsidione jā successu irrito pressērat, pueros à Magistro per deambulationis speciē eductos, sibiq; tanquam certam victoriæ spem, traditos accipere noluit, turpem hunc proditorem auersatus, vinctum nudatumque terga, adolescentulis verberibus in vrbem agendum tradidit, teste *Liuio lib. 5.*

14. Alter autem, commodâ itidem proditionis oblatâ occasione, proditorem omninò respuit, atque detestatus fuit, Hic inquiens, est ille Fabricius, qui difficilius ab honestate, quàm sol à cursu suo, auerti possit. Hinc factum est, vt Romani vetereſq;

tereſque Germani, huiuſmodi proditores ſuſpendere, vel cō-burere, Ægyptij item iiſdem linguam exerere, Imperator verò Fridericus Ænobarbus, oculos iiſdem iuſuper eruere, aut naſum, aureſq; abſcindere, mādauerint. *Marcellin lib 28. Dion Sicul. lib. 2 Antiquit Procop. lib. 1. de bello Gothor.*

Prægrandehoc vitium, *Franc. Petrarcha in Dialogo ſuo 80. prope finem.* hiſce verbis perſtringit. Nihil ſceleſtius proditore inquit, nihil turpius, quod ſol videt, & cuius obſcœnitas tanta eſt, vt etiam qui artificio eius egent, artificem tamen execrentur, & qui cæterorum ſcelerum famam quærunt, huius infamiam reformident. Pœnam huius ſceleris corporalem, vide in Kayſerl: Maximil. Artickels Brieff. *art. 25.* Et ſexcenta alia proditionis exempla, qui cognoſcere auet, adeat *Theatrum Philoſophicum Rauiſii Textoris,* vbi ſub hac rubrica, voto ipſius abundè ſatisfiet. 15.

Quanquam autem Reges & Principes ad juſta & neceſſaria bella gerenda, viris & armis, omnibuſque neceſſarijs rebus egregiè inſtructi putabantur, minimè tamen iſta inchoabant, niſi prius Diuini Numinis fauorem implorassent, vt belli cauſam meritoriam, peccata ſcilicet remittat, & clementer in belli periculis adſiſtat. R. A. zu Augſpurg. An. 1566. §. vnd dieweiln: Nam victoriam à ſolo Deo proficiſci, etiam pagani cognouerunt. Sic *Virgilius lib. 6. Ænead.* 16. Deus inuocandus eſt.

Si te fata vocant, aliter non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.

Bellum Romanis cum Faliſcis gerentibus, duobus Ducibusq; Romanorū vno prælio victis, conſilio publico rerum ſumma ad Camillum delata fuit: qui ſacrificans Dijs de more conſueto, voto ſe obſtrinxit ædificandi templi ſplendidiſſimi, ſi victor euaſiſſet; conſecutus autem victoriam vbi fuiſſet, non templum modo promiſſum exſtruxit, ſed vniuerſis quoque opibus, quas ex inimicorum ſpolijs conſecutus erat, illud dotauit; cumque ob id reprehenderetur, objectantibus quibuſdam, quod Ducibus Romanis conueniret, vt corda offerrent Dijs, theſauros autem vel ſpolia militibus diſtribuerent, reſpondit; ego vt homo vnicum tantum triumphum à Dijs petij, illi autem vt Dij, plurimos mihi largiti ſunt: quemadmodum igitur liberales illi fuerunt in concedēdo eo, quod precibus ab ijs non contendi, ita quoque in eo perſoluendo, quod facturum in me recepi, liberaliorem me eſſe par eſt: & quemadmodum gratias ijs egi, quod vlterius aliquid mihi cō- 17. Romanorum in Deos religio.

cesserint, quàm precibus flagitaui: itā illis hanc oblationem, quam vltra quàm voto sim obstrictus, persoluo, gratissimam, acceptissimamq; fore spero. *Roseus, de Instit, Princip c 15 p.129.*

18. Apud Soartas & Lacedæmonios ante prœlium, Musis capram immolasse: Priscos item Germanos sacrum hymnum Herculi canentes, signa quædam Deorum lucis detracta gestasse, omnesque suas necessitudines in proximo statuisse, vt in suorum conspectu, aut honestè vincerent, aut cum laude caderent, testatur Bohemus: vnde liberos præterea, coniuges, ac parentes, sanctissimos pugnæ testes adhibuisse; ad matres itidem & vxores accepta vulnera detulisse: nec illas & numerare & exugere plagas formidasse; cibosque & cohortationes pugnantibus suggessisse: illarumque hortatu inclinatam aciem aliquoties restitutam fuisse, pluribus commemorat idē *Bohemus lib.3.c.3 & 12.*

19. Dauidis Regis sacrificia. Atque huius etiam instituti præclarissimum Rex Dauid præbuit exemplum: quando scilicet nunquam bella suscepit, nisi prius sacrificia Deo exhibuisset, partà autē victoriâ hymnos psallendo, gratias eidem egisset, vt ostenderet Dei benignitate & gratia, non suis meritis & viribus, tantam felicitatem consecutum fuisse. *Platina lib 1. de optimo ciue.*

20 Ethnici litabant Diis. Quod etiam Ethnicos religiosè obseruasse veterum tradunt historiæ, Sic enim apud Thucydidem legimus, postquā Atheniensium naues ad expugnandam Siciliam ituræ iam repletæ essent, & imposita omnia, quibus opus erat, antequam discederent, atque à portu prouehentur, tubâ silentio signum datum esse, ibique solennia vota precesque, non quidem per singulas naues, sed vniuersos simul ad præconis denuntiationem ritè perfecisse, crateras ponentes ac diluentes, per vniuersum exercitum, poculis aureis atque argenteis, tam duces, quam socios nauales litasse, ac vota, & preces suas etiam reliquam in littore multitudinem ciuium pariter atque aliorum, qui eis beneuoli erant, junxisse. *lib.6.fol. 604.*

21. Christiani Principes sacerdotes quoq; in castra sumebant. Hoc quoque modo Carolus Magnus & cæteri Christiani Principes Germaniæ, non tantum de placando numine diuino, ante bellum solliciti fuerunt, sed pios etiam & doctos sacerdotes secum in bellum adduxerunt, qui milites ad pietatem & continentiam hortarentur, ijsque sacramenta administrarent, sicuti referunt *Io. Turpinus. in vita Caroli Magni. & Ludolphus, in lib. de Zelo veterum Germanorum Principum.* Hinc *Meier. in libris annal. Flandriæ. lib. 15.*

& 16.

& 16. profitetur, Gallos & Anglos, dum veram religionem colerent, gloriosos fuisse, feliciterque contra hostes suos triumphasse: Sed quamprimum Galli libidinibus atq; voluptatibus imergebantur, quod ab Anglis Deo vltore superati, hi verò, istis victorijs postea quam non rectè vtentes insolescerent, neq; Deo acceptas tulissent, à Deo quoq; derelicti, atque tandem per fœminam quandam, Catharinam nomine, (vt victoria cœlitus proficisci, Deumq; per infirma huius mundi sæpè operari agnoscerent:) turpiter debellati fuerunt.

Et quidem non immeritò, siquidem á pietate, quæ in Deum est, Reipublicę nostræ constitutio dependeat, & multa vtrinq; sit cognatio & societas: cohærent enim inter se, & altera alterius crescit incremēto, ita vt vera religio justitiæ studio, Respubl. verò ab vtrisque adjuta resplendeat. Romanus Senatus adeò semper magni religionem fecit, vt quemad: Varro scripsit, quotiescunque Senatum magistratus coëgisset, id ipsum quod primò proponebatur, ad religionem pertineret, nullaque, quanquam grauior causa, vel quæ celeritatē requireret, hunc morem anteuertebat: vt publicorum consiliorū, quemadmodum etiam aliarum rerum, diuino cultui primæ partes darentur. *Bapt. Fulgos. lib 1 c. 1.* Vnde illa Ciceronis gloriosa vox, nec numero Hispanos, nec roborę Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos: sed pietate ac religione, omnes gentes nationesq; superauimus. De aurusp. respons. *D. Lindensp. de arc. Imp. mon. c 3. f. 32.* 22. A pietate omnia procedūt

Alphonsum Regem prædicat Panormitanus, quod antequam ad bellum procederet, semper diligentissimè diuinum auxilium implorauerit, in conscribendo milite delectum habuerit, & aliquando post egregiam victoriam, nec edere, bibere, neque pulueres excutere voluerit, nisi prius rem diuinā fieri curasset, dominoq; Deo, vnde eam prouenisse sciebat, gratias egisset: Quæ Carolus V. Imperator, ipsiusq; filius Philippus II. Rex Catholicus, cæteriq; Principes Catholici imitati fuêre: Et quantum ipsis ea pietas atque disciplina militaris profuerit, cùm illorum hostibus, justo Dei judicio, terra mariq; repugnarent, superiorum temporum historiæ testantur. Plura huiusmodi exempla, vbi orationibus Principum, maiores victoriæ à Deo, quàm per arma concessæ sunt, qui videre vult, adeat *Gueuar. in horologio Princip. p 1. pag. 85.* 23. Alphonsi Regis pietas.

Hinc est, quod ex singulari sua prouidentia Dominus De-

us cer-

Deus prodigia pręmittere solet.

us certa quædam & terribilia quidem prodigia, velut infallibilia cruentorum bellorum & cladium indicia, ordinariè præmittere, adeoq; omnipotentiam suam cunctis etiam gentibus demonstrare voluerit.

25. Prodigia belli Peloponnesiaci.

Sic enim apud Ethnicos de prodigijs bellum Peloponnesiacum præcedentibus, sequentia memorat *Thucydides*. Quæq; inquit, prodigia (maximè Cometes sexaginta diebus ardens) prius quidem famâ celebrata, re ipsâ verò rarius confirmata, & propterea minus credita, ea in hoc bello non incredibilia facta sunt: Vt quæ de terræ motibus dicebantur, qui in magna parte terræ vehementes extiterunt; Et defectiones solis crebriores quàm quæ superiori tempore memorabantur, Et magnus ab æstu squalor terræ, vnde & fames secuta est, & simul quæ maximam partem hominum absumpsit, pestifera lues: hæc enim omnia cum hoc bello simul ingruerunt. *lib. 1. fol. 36.*

26 Item belli Siculi.

Et alio in loco ante bellum Siculum contigisse inquit: vt statuæ Mercuriales, quotquot erant lapideæ in ciuitate Atheniensi, sunt autem more Attico opere quadrangulo multæ, cùm in priuatarum ædium, tum verò & in templorum vestibulis collocatæ, ex his vna nocte plurimæ mutilarentur, quasi signum dissolutionis in populari statu. *lib 6. fol 598.* Quemadmodum etiam Romæ ante bellum Ciuile Iulij & Pompeij, Capitolium fulmine ictum, & infantes Romulum ac Remū sub lupâ, veluti tesseram futuræ discordiæ, & ruinæ principiū, disiectos fuisse legimus.

27. Omina ante pugnam Pragensem.

Apud Christianos verò, vt antiquorum bellorum prodigia omittam, nostris certè temporibus plurima, & quidem terribilia magnarum insecutarum cladium apparuère signa: quemadmodum de omine bellum & victoriam Pragensem præcedente, sequentia refert *Wassenberg de bello Bohoemico fol. 35.* Eluxerat inquit, iam destinata prælio dies, & in eius pugnæ casum instruebantur acies, in quâ victoriæ prœmium, futurum erat Romanum Imperium: Nunquam imminentis victoriæ manifestiora omina: nam & cuspis vexilli legionarij Guilhelmi Verdugi aliquamdiu igneâ luce effulserat, atque hinc in prima acie prælatum fuit: & rectè in diem, quo per orbem terrarum Euangelium legebatur: Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo: prælium incidit. Dominicus deinde quidam Pater Carmelitanus, vitæ morumque integrita-

te cla-

te clarius, certam cœlotenus victoriam pollicebatur, &c.

Primum etiam ad Lipsiam Anno 1631. inter Cæsarianos & Suecos commissum prœlium, non obscura futuræ cladis præluserant prodigia. Ascherslebiæ enim mediâ die serenoque cœlo, vnus veniens â Septētrione exercitus, â Meridie venientem exercitum binis diebus bis vicit, fugauit, cecidit. Mox Septentrionalis aciei belli Dux, Meridionalis belli Ducē confecit, & ipse mox euanuit. Quid manifesti? Tillius altera post hanc ad Rainam in Bauaria, clade vulneratus occubuit, nec postea diu Rex Suecus superuixit. *Wassenberg de bello Suec. p. 260.* 28 Item ante pugnam Lipsiensem.

Manifesta quoq; fuerunt, non minus cruenti belli, quàm insecutæ cladis Danicæ prodigia: Vidim⁹ enim, *inquit Wassenberg.* aquas cruore congelatas, ê trabibus distillantes sanguinis guttas; panes quorundā, mensę, ocreę sanguinē sudabant: Visæ in arboribus natæ fruges, quasi hominū ingemiscens nequitiâ, indigna ijs terra foret. Et quid euidentius? visi in aëre confligentes exercitus; mox in terra conflictus. Hoc belli initiū, & quē porrò finem habiturū esset, quasi de industriâ, antequam fineretur, fortuna patefecit. Sub crepusculū vespertinum curiosè Rex Hamelenses lustrabat excubias, & esse crepidines rei tormentariæ asseruandæ, sub vallo nescius securè equitabat: Sed parū solidi asseres, equitantē Regem non ferebant, ruptisque tabulis decussus equus, præcipitem secum Regem viginti nouē pedū spatio, in subiectā fossam rapit. Rex post duas demùm horas compert⁹ est viuere, toto tamen triduo inter morientes fuit. Quid aliud hic casus Regis, quam (instar illius Flaminij aduersus Hannibalem ad Thrasymenū) præcipitis illius ruinæ præludium? imò ille, quasi prima de Rege victoria, casus fuit. Quippè consternat⁹ cum eo exercitus, ingens terrarū spatiū breue emetitus, Verdā vsq; cessit. *De bello Danico circa princ.* 29. Belli Danici signa

Sua deniq; Magdeburgam fata vrgebant, & tempus suę calamitatis adeò se manifestârat, vt si attendere voluisset, suam ipsa cladē prouidere potuisset. Quid enim manifestius? vallū vrbis paulò antę ceciderat, breui corruendæ vrbis præsagium. Copiosum in Hassiâ sanguinem miles sudauerat, cruentæ expugnationis initium. Et velùti fortuna migraret, Sanct⁹ Nortertus vrbis olim Archiepiscopus, illinc cum solenni pompâ Pragam aduectus, inanem Diuorum præsidio vrbem excidio reliquisse videbatur. Sed hæc omnia cæci ciues, cū vidère possent, non videbant: &c. *Wassenberg. de secundo bello Magdeburg. p. 217.* 30. Magdeburgēsis ruinæ omina.

DISCVRSVS. XX.

DE CONSILIIS DIRECTIS, VBI VARIÆ regulæ circa hostem seruandæ.

I Consilia alia directa, alia obliqua.

Consiliorum bellicorum, secundum Lipsium, alia sunt directa, quæ scilicet planam & militarem viam ineunt: alia verò obliqua, occultam nempè dispositionem in arte, solertiaq; fundatam, continentiâ.

2. Ne hostis contemnetur.

Prioris generis hæc sunt. Primò ne hostis, quantumuis timentis speciem præ se ferat, cōtemnetur. *Thucyd. lib. 5.* huiusmodi enim hostiū contemptus, & nimia sui fiducia, calamitosum securo sæpè exercitui initium, cruentum dein certamen, inexspectatam deniq; cladem, hosti verò exoptatam attulit victoriā. *Cæsar, lib. 1. de bello Ciuil.* Hostis namq; nec contemni, neq; metui debet. *Il ne faut pas, que vous mesprisez vostre ennemy: ny aussi, que vostre Soldat ait opinion, qu'il soit plus vaillant, que luy. Montluc. lib. 2. fol. 105.* Hinc optimè *Velleius Paterculus lib. 2.* Vides hostilem inquit, exercitū exigijs copijs instructum? cogita, quod interdum, vt Halicarnassæus ait, maiores copiæ à minoribus, & potentiores à debilioribus sternātur. Fortuna enim per omnia humana, sed maximè in res bellicas, est potens, *vt Liu. lib. 9. pronuntiauit.*

3. Fastus Darii & aliorum.

Darius Persarum Rex, regem se regum, & Alexandrū Magnum suum seruum appellabat, ejq; verbera insolenti superbia minabatur; quid deinde vero? victus est ab eo, quem aspernabatur, exutus est & vita & regno ab eo, quem castigatum remittere volebat. *Curt. lib. 2.* Idē carpiunt in Carolo V. Imp. Galli, quod nimis suæ felicitati innixus, omnia reputauerit facilia factu, *Bellay. lib. 8. f. 804.* Similiter de confœderatione Nobilium contra Geneuates An. 1530. **Der Löffelbundt genant / deren jeder zu einem Zeichen einen Löffel angehenckt / ihres Vermuthens / die Genffer in einer Suppen zu essen /** quod ob talem contemptum hostis, successu suo caruerit, tradit *ex Stumpffio lib. 8. f. 275. D. Besold de arte belli c. 8. n. 9.* Eodem etiam modo superbientes olim Corinthij, Corcyrensibus sæpius honestè petentibus pacem, denegando demum victi, & magno cum dedecore superati fuerunt. *Thucyd. lib. 1. pag. m. 38.*

Exitium ſiquidem nimia plerumq; ſecuritas, & ſuperbia adfert. Dum enim hoſtem aſpernaris, & tuâ te arrogantia ſecurum facis, rem ipſe ſuam agit, ſua arma promouet, ſeq; ita munit, vt qui antea repelli parua manu potuiſſet, nullis poſtea, etiam ingentibus viribus, poſſit exterminari. 4. Nimia ſecuritas & ſuperbia adfert exitium.

Et huius quidem à Cæſarianis, in prœlio Lipſienſi. Anno 1631. 7. Septemb. commiſſi, erroris expreſſè meminit *D. Carue* dum ait: Die Kayſeriſche aber beſchmitzten jhren Sieg ſchandtlich durch jre ſelbſt eigene Vermeſſenheit/ in dem ſie vorige vilfaltige Treffen wider den König auß Dennemarck/ Pfaltzgraven/ Manßfelder/ vnd andere Feindt deß Reichs zu Gemüth führeten/ vnnd den newen Feindt verachteten: Der anfang war zwar gut auff vnſer Seyten/ vnd wieche der Feindt mit zimblichen Verluſt/ da er aber vermerckte/ daß die Kayſeriſche ohne Ordnung vnd Sorg hin vnd wider/ theils dem Raub nacheyleten/ theils ſich zu Ruhe begabten/ verſambletet er ſeine Soldaten/ ſprache jnen ernſtlich zu/ vnd vberfiele die vnſerige ſchändlich/ vnd vnuerſehens/ ꝛc. Jn ſeinem Kriegß Reißbüchlein *c. 2 pag. 19.* 5.

Hinc Iulius Cæſar, quem periculis omnibus ſuperiorē fortuna fecerat, cum de hoſtibus apud milites verba faceret, eorum vires multò maiores, quã reuera erant, ſemper dicebat, vt ſuis non hoſtium contemptum excitaret, ſed ad concipiēdos animos ardētiores inflammaret. *D. Vernulæus de bello gerendo Orat. 6.*

Igitur Secundò, diligentiſſimè inquirendum in omnia; cū difficilè vincatur, qui de ſuis & aduerſarij copijs verè poteſt judicare. *Veget. lib. 3. c. 26.* Quam ob cauſam ſummè neceſſarium videtur, vt ſummus belli Præfectus (*ſicut etiam diſcurſu præcedenti dictum eſt*) hoſtium ſuorum conſilia & machinationes intelligat: Etenim ita ferè euenire ſolet, vt ab hoſtium conſiliorum cognitione, nobiliſſimæ victoriæ veniant, & imminentia in interitum patriæ damna propulſentur. 6. Inquirēdum in omnia.

Hac arte Tiberius Cæſar ita callidus erat, vt nihil cogitare, nihil dicere, nihil moliri hoſtes poſſent, quin illud omne exploratum, perſpectumq́ue haberet, Quippè *vt ait Tacit. annal. lib. 2.* conſilia, loca, prompta, occulta nouerat, aſtuſq́ue hoſtium in perniciem ipſis vertebat. 7.

Præcipuè vero Tertiò, Ingenium ipſius Ducis noſcere, neceſſe eſt. Nec enim aliter ego dixero, inquit *Polyb. lib. 3.* quã ſi quis cenſet aliud magis proprium eſſe boni Ducis officium, quam hoſtium Imperatoris ingenium, naturamq́ue noſſe, errare eum, imò inſanire. 8. Ingeniū Ducis hoſtium noſcendum eſt.

9. Inquirẽdum in naturam hostium

Quartò, inquirere, præterea in mores naturamq; hostium licet: Nam quorundam in impetu vis est, qui parua ijdẽ morâ languescunt. *Liu lib 7* Vt plerique Barbari quorum impetus acres cunctatione languescunt, aut in perfidiam mutantur. *Tacit lib.12.annal.*

10. Fides hostium tẽtanda.

Quintò, fidem hostium sæpius tentare oportebit. Necte moras, inquit *Tacit.d lo.* muta locos, & missis corruptoribus, exuendam ad fidem hostes emercare. Ac sæpius hostes corruptis ducibus ac magistratibus, quam fusis legionibus vincuntur: nec vero arx vlla tanta est, tantisque præsidijs ac propugnaculis obfirmata, quæ non facilè possit expugnari, si jumentum aureis nummis onustum eò penetrârit, vt Philippum I. Macedoniæ Regem dixisse ferunt, qui largitionibus ac donis Græciam penè totam sub Imperium subegit. Nec alijs adiumentis Persarum Reges Græcos ab Asiâ, quàm corruptis ducibus, depulerunt *Plutarch in Lysandro & Agesilao* Quis enim à Principe vnquam donum accepit, qui non aliquid in eius gratiam, si potuit, effecit? nam obligatus tenetur, vel pudore cogitur, vel maioris beneficij adipiscendi spe, vel metu, ne idem ille sit accusator, qui corrupit.

11. Discordiæ inter hostes promouendæ.

Sextò: serendæ itidem sunt & alendæ discordiæ atq; seditiones inter hostes, quibus frangantur, vel eorum vires diuellantur. *Tacit. lib 2* Nihil enim maius pręstare fortuna potest, quàm hostium discordiam; siquidem nulla, quantumuis minima natio, ab aduersarijs perdeleri potest, nisi proprijs simultatibus se ipsam consumpserit *Veget. lib.3.c.9.*

12 Fama causanda

Septimò, Famæ quoque in bello seruiendum quàm maximè, cuius momentum magnum ibidem ad terrendos hostes, vel animandos homines adfert emolumentum. Famâ bella constant, & sæpè etiam, quod falsò creditum est, veri vicem obtinuit. *Curt. lib 8.* Ligistarum siuè confœderatorum in Gallia copijs, ad Iueriacum pagum ab Henrico IV. profligatis, & ad internecionem ferè deletis, Carolus Guisius Dux Mainius, circummissis statim vndiq; litteris, Confœderatos de insigni victoriâ, quam ab hoste retulisset, certiores fecit; Hanc impudentiam cum quidam mirarentur, vtpotè cum res ipsa diu latere non posset, Mainius at vos, inquit, nescitis, quantũ sæpè vnius diei in bello mendacium prosit? cum enim opinionibus res humanæ regantur, id sæpè potest ex falsâ famâ creditum mendacium, quod ipsa veritas non possit.

Imò ſæpè fama bellum conficit,& parua momenta in ſpē metumúe impellunt animos. *Liu. lib.27.* præſertim ſub initio, cum fama in nouis cœptis validiſſima ſit, primiſq; euentibus, metus aut fiducia naſcatur. *Tacit. annal. lib. 12, & 13.* Nam exiſtimatio tantas in ſe vires complectitur, vt eius ope nonnunquam à minoribus exercitibus maiores ſuperati fuerint. De qua re *Amirat diſc.1 lib.13.* 13 Fama multum facit

Octauò, Occaſio itidem in bello, plus quàm virtus valere ſolet. *Veget. lib.3.c.26.* Itaque eâ vtendum, vt neq; tuæ occaſioni deſis, neque hoſti oblatam concedas; minimè enim bellum ex decretis procedit, ſed ipſum ex ſe multa inuenit. *Thucyd. lib. 1.* Quo in genere nihil, quamuis minimi momenti eſſe videatur, negligendum; nam ſæpè in bello, *vt ait, Cæſar de bello Ciuil. lib. 1 & 3.* paruis momentis magni caſus intercedunt. Vnde rectè dixit Æmilius in vita Traſybuli: præceptum illud in omnium animis eſſe debere, vt nihil in bello contemnant. *Caſtellanus de offic. Regis. c 76.* Quemadmodum exoptatæ occaſionis neglectæ exēplum de Lotharingiæ Duce, cui Neapolitanum Regnum ſub Ferdinando Rege, per proceres & ciuitates eius, iteratò oblatum fuit, exemplum refert *Cominæus. in Epitome belli Neapolitani. lib. 1. f. m.740.* 14. Occaſio non negligenda.

Nonò, ratione etiam pugnæ, tàm opportunitate temporis & loci, quàm etiam inſtruendæ aciei, multa in conſiderationem venire poſſunt. Cæſar Auguſtus dixit, pugnam nunquā ſuſcipiendam eſſe, niſi cum maior emolumenti ſpes, quam damni metus oſtenderetur. *Sueton. c.25.* Renatus Andegauenſis & Lotharingiæ Dux, cùm Alphonſo Aragonio de Neapolitano Regno bellum gerens, poſtquam eum per Tubicines duos & felicialem chirothecâ, vt moris fuit, ad eum miſsâ, ad prœlium prouocaſſet. Alphonſus, vos hero veſtro nuntiate, inquiebat me chirothecam acceptare, cum verò in eius, qui prouocatus eſt, poteſtate & arbitrio ſit, locum & tempus pugnæ deſignare, dicite, me pridie Calendas Octobris in Calabriâ prœlij ei copiam facturum: quâ oratione aduerſarij ferociam eluſit, & prœlij aleam euitauit; poſteà verò hoſtilibus copiis ob pecuniæ penuriam dilapſis, Alphonſus condicto die ac loco, per publicum Tabellionem in acta referri juſſit, per ſe ſcilicet non ſtetiſſe, quo minus prœlium non committeretur. *Ens lib. 1. Epidorpidum p.m.236.* Incertos enim exitus pugnarum, & Martem communem eſſe ſciuit, qui ſæpè ſpoliantem iam exultā- 15. Ratione pugnæ, tempus locus, & acies cōſiderādā ſunt.

tem euertit, & perculit ab abiecto; sæpè etiam vel minorem multitudinem cum metu incedentem, maiorem propulsare permittit, quoniam hæc ob contemptum imparatior est. *Thucyd. lib. 2.*

16. Quando festinandum. Lentâ tamen viâ aduersus hostem nonnunquam, idest, vbi tempus & locus alienus eundem in dies deteriorem faciunt. *Liu. lib. 7.* Aliquando verò festinatione, procedendum est, in rebus maximè asperis & tenui spe suffultis: vbi scilicet res tuę, ob defectum commeatus & pecuniæ, in arcto sunt; tunc enim in huiusmodi malis, pręceps via tutissima erit. *Liu. lib. 25.* Neque diu cunctandum, vbi Dux multis rebus se hoste superiorem inuenit, meritoq; victoriam sibi præsumere potest. *Veget. 3. cap. 9.*

17. Atque hac in re, num scilicet prœlium cunctatione protrahendum, vel subitaneâ aggressione procedendũ sit, summa Ducis elucescit prudentia. Sic Augustus, cum parta tueri vellet, cunctando felicissimè hostes repulit. *Sueton. in Augusto. c. 25.* Eâdem etiam ratione Ludouicus XI. Galliarum Rex, semper vsus fuit. *referente Cominæo fol. 280. 496. & 530.* Item Albanus Dux famosissimus. De quo *Conestag. de Portugal. coniunct. lib. 9 fol 484.*

De Romanis verò, qui ferè nunquam non bellum offensiuum gerere solebant, aliter scribit *Polyb. lib. 1.* Omninò inquit Romani, in omni re, quam instituunt, violenti, & quidquid semel proposuerint, id necessariò fieri debere existimantes, nihilq; eorum, quæ semel decreta ipsis fuerint, non posse fieri statuentes; efficiunt illi quidem pleraq; omnia, hâc tantâ violentiâ & impetu, ex animi sententiâ, &c. Quoniam alius in acquirendo, alius verò in conseruando modus, qui cunctando fit, vsurpari solet: Et multa bella impetu valida, per tædia ac moras euanuerunt. *Tacit. 2. histor.* Hinc versiculi.

Festinare nocet, nocet & cunctatio sæpe:
Tempore quæq; suo qui facit, ille sapit.
Myl. in horto philos. p. 96.

18. Tempora benè obseruanda esse. Tempora igitur & occasiones præcipuè obseruare solent periti Duces, vt hostes etiam imparatos, cibum capientes, in itinere lassos, equos suos pascentes, ac nihil tale suspicantes, vel ex stultitiâ vel inscitia lapsos, celeritate consultâ superuenire possint. Hoc modo exercitus Atheniensium, post relictam Syracusarum obsidionem, & acceptam suorum cladem, cum fugiendo ad fluuium Asinarum festinasset, ibique propter

defatigationem & sitim, ex cauo fluminis cæno & sanguine turbato alueo, auidè bibisset, à Peleponnesijs in ipsum flumē descententibus, miserè partim trucidatus, partim verò captus, & dein in horribilem custodiam detrusus fuit. *Thucyd lib. 7.*

Prœlia etiam, quæ noctu committūtur, admodum sunt periculosa, in ijsq; singulari aliquo tesseræ vel classici signo, nostri ab inimico discernendi sunt: id quod supradicti Athenienses, cū in oppugnatione nocturna Epipolarum negligētius aduertissent, magno damno seipsos ex confusione interficientes, duorum millium jacturâ experti sunt. *Thucyd. lib. 7. fol. m. 707. & seqq.* Similem historiam Anni 1445. de Turicensibus cōtra Suicenses bellum gerentibus, narrat *Stumpff lib. 6. c. 10.* 19. Prœlia nocturna periculosa.

Locus item pugnæ, num hostibus, vel sibi accommodus sit, considerari debet. *Veget lib. 3. c. 9.* Vtrum etiam peditibus potius, quam equitatui idoneus, an angustus, impeditus arboribus, aut paludibus, vel campus apertus: Et ne à potentiore in loco non idoneo circumueniatur: ideoq; imperuia loca tenebit. *Amirat lib. 18 disc. 1.* Sæpè etiam juuat, si ita sis captus, vt tuis sit necessitas in loco, spes in virtute, salus in victoriâ. *Tacit. 1 annal.* Quoniam propinqua munimenta aut mœnia, quantò plus spei ad effugium, eo minorem ad resistendum animum dare, nonnunquam euentus docuit. *Althus in polit. c 35. pag. m. 586.* 20 Locus pugnæ qualis esse debeat

Instructionis deniq; aciei, tàm ad resistendum, quàm ad vim inferendam, sapiens & perfecta ratio habenda est, siquidem optimi etiam bellatores, mala dispositione frangantur. *Veget. lib. 3. c. 14.* Et hâc quidem vt oportunè, & prior quidem instruat, Duci studendum erit, nam tunc ex arbitrio suo poterit facere, cùm vtile sibi judicat, cùm nullus obsistit: ac insuper hoc ipso suis confidentiam augebit, aduersarijs autem minuet, cum fortiores videantur, qui prouocare non dubitant. *Alex. ab Alexand lib 4 c 7.* 21. Sapiens ratio instruendæ aciei.

Hinc Romanos legionibus suis maximam orbis partem, Macedones verò suis phalangis Asiam domuisse legimus. Erat autem phalàx, quasi vnum corpus conglobatum, coniunctumq; ex pluribus militibus, qui suis hastis inuicem conserti, instar sepis contextæ stabant. Legiones verò corpus quoddam multis membris, ex militibus scilicet hastatis, triarijs, & Principibus compositum exstitit, vbi legiones in cohortes, cohortes in centurias, has autem in contubernia seu manipulos distribuere solebant. Legiones tamen phalange mul- 22. Quid sit Phalanx & legio.

tò præ-

tò præstantiores,& ad victoriam Romanis semper aptiores fuisse,ex Liuij verbis lib.12.de vltima contra Perseum pugna, facilè colligere licet. *Amirat lib.2.disc.5.Albert. Gentilis de armis Roman fol. 247.Lipsius lib.16.c.5.R.P.Conzen.lib 10.polit.c.30. 40. & seqq.* Idq; etiam superioribus annis, in cruento illo inter Inuictissimi Ferdinandi II. Imperat: ac Catholicæ Ligæ Generalem Comitẽ à Tilly &c. & Gustauum Adolphum Suecorum Regem &c. & Saxoniæ Electorem &c ad Lipsiam Anno 1631. VII.Septemb. commisso prœlio,experientia comprobauit; Vbi exercitus nimirũ Imperialis in formam Phalangis ordinatus, & equitatu suo præter solitum,nimis maturè destitutus, à Legione Suecica, superatus fuit. *Heluic.in Cæs.victor.tomo 2 fol.m.171.*

23. Perfectio legionis in quo consistat.

Atque huius aciei perfectio in eo conspicitur,cum primis turmis secundæ iusto tempore subsidio veniunt;& hos tertiæ deindè,in hunc vsum reseruatæ,excipiunt. Ac licet in priori militum serie, nonnulli vacillent,& ad fugam inclinent, pedemq; referre cogitent;vbi tamen in posteriori classe firmiter persistunt, priores resistere inuiti etiam coguntur. *Tarduccius in Turca vincibili fol 300.*

Hinc in Romana acie,vt quisquis videbatur fortior, eo magis in nouissimũ agmen reseruabatur, primipilis exceptis,qui omniũ strenuissimi erãt. *Le desordre vient tousiours plus par la queue, que par la teste.Montluc.lib.1.fol.52.* Itaq; non tantũ in primam seriẽ optimi & præstantissimi quiuis militum & officiariorum collocandi, sed in vltimam quoque classem,pars eorum reseruanda: quo illi fortiter pugnando reliquis exemplo suo præeant, hi verò timidioribus spem fugæ adimant. *D Besold.de arte belli.c.8.n.13.*

Diuersos verò aciei pro variâ temporis,& loci occasione, instruendæ modos,præter *Amirat.lib.21. disc.2.* vide *Ranzou. Fronsberg. & Vegetium lib 3.c.17.*

24. Exercitũ conuenit esse exercitatum.

Circa exercitum quoq; sciendum est, licet vis belli in eo cõsistat. *Tesoro polit.p 2.c.10.* Maximè tamen hoc verum est, si exercitatos & præparatos contineat milites, cũ exercitata paucitas ad victoriam promptior sit,quàm rudis multitudo. *Fac. axiom 58.*

Et hoc est quod exercitus ex duodecim, vel quindecim millibus constans,non vereatur, si nil aliud sit, quod impediat, pugnam committere cum alio numeri duplo maioris. *Montluc. lib.2.fol.78. I' ay apprins des sages Capitains, pour les auoir ouy discourir, qu' vne armeé composé de douze à quinze mil hommes, est bastante d' en effronter vne*

detre-

de trente mille. Car ce n'est pas le grand nombre, qui vainc, c'est le buon coeur, vn iour de bataille, la moitié ne combat pas.

Atq; huius rei manifestum in Alexandro Magno exemplũ habemus, quando 35000. peditibus, ac 5000. equitibus, Darium Regem Persarum vltra 400000. milites habentem, cum Principibus alijs, tot mille Chiliades in campum ferentibus, acie fudit. *Zinan. de optimè imperandi ratione, lib. 6. c. 5.* Quocirca hoc in casu pro regulà tradi solet, vt elegatur angustus locus, & vtrinque tutus, ne circumfusus à fronte, & à lateribus Exercitus imbecillior, à potentiore prematur. Sic enim Cæsar veritus hostium numerum, locum vbi pugnaturus erat, vtrinq; fossa, castellis, ac tormentis, ne ab hostium multitudine pugnans circumueniretur, communiuit. Quâ ratione Leonidam quoque Spartanum, paruâ manu diu immensas Persarum copias sustinuisse, quod in Thermophylarum angustijs aciem suam instruxisset, adeò vt nisi ab Ephyalte proditore hostis circumductus fuisset, ex eo, quem cœperat loco, nunquam dimoueri potuisse, demonstrat *Frontin. lib. 2. c. 4.* Sic etiam Themistocles, cum Persarum classem longè numero nauium se superiorem esse conspexisset, ad Artemisiam, & Salaminam angusto semper mari conflixit, ne Barbari nauium suarũ multitudinem explicare, illumq; copià suà circumdare ac superare possent. *Castel. de offic. Reg. c. 77.* 26 Locus quomodo eligẽdus.

Prudentes insuper belli Duces, cum hostem suum ex impotentia virium repellere, aut illi occurrere dubitent, se tuto in loco, contemptis vulgi querimonijs, tantisper munire, & continere, præsertim verò in Metropoli conseruãdâ, vsque dum maiores vires colligere, & hosti pares, aut superiores esse possint, laborare, ac deinde prima occasione datâ cũ exercitu, ad animos suorum cõfirmandos, intrepidè hosti, exemplo Antigoni Cleomenem repellentis, obuiam ire solent. *Polyb. lib. 2.* 27 Sapientis est aliquando scire secedere.

Imò si periculum hostis, veluti viribus, & opportunitate loci se multo præstantioris, alio modo euitare nequeat, tunc potius de summâ rerum cum illo honestis conditionibus trãsigere, quàm in incertum Martis euentum, se suosque conijcere, præstat. *Tacit. annal. lib. 11.* Videatur hac de re *Amirat. lib. 13. disc. 11.* 28 Imò etiã cum hoste paciſci.

Ratione itinerum non minor etiam, quàm in supradictis, cura & diligentia requiritur, ne aliàs per imprudentiam locorum angustijs circumuent⁹, exemplo Romanorum intra Cãdinos montes periclitantiũ, effugium excogitare non possis. 29. In itinere quomodo præcauendũ.

Quemadmodũ etiam Carolum Magnũ victoriam suam, quã à Barbaris felicissimè deportauit, infelici suo per angusta mõtium reditu dehonestasse, author est *Donatus Aciaiolus Gallus, in vita Caroli M.* quando euentum istius belli hiscé describit verbis: Cũ vero ea tempestate, inquit, Barbaræ gentes, quæ nostræ Religioni perpetuum bellum indixerant, Hispaniã graui seruitute oppressam, tenerent, Carolus rei indignitate commotus, ad eam liberandam, mentem conuertit: id autem fieri posse arbitrabatur, si ingenti celeritate, exercitu in Hispaniam traducto, prius hostes opprimeret, quàm illi parare subsidia possent, ad hanc igitur rem aggrediendam, satis iam omnibus comparatis Castra mouet, & quàm maximis potest itineribꝰ, in Hispaniã transire contẽdit, nec iam miles grauatè sequebatur, quod iam diu in animũ induxerat, quocunq; à Rege Carolo duceretur, belli præmiũ exploratamq; victoriam duci. Inter hæc Ciuitates Hispaniæ, quæ propinquiores erãt finibꝰ Galliæ, incertis rumoribꝰ excitæ, aliquantulũ sibi, suisq; Regibus timere inceperant. Postquã verò per Pyrenæum saltũ traduci exercitꝰ cœptus est, rumorq; per Barbaros manauit, de aduentu Francorũ certior, ingẽs repentè trepidatio populos omnes inuasit, non satis gnaros, quid aduersꝰ tantũ, tamq; horrendũ hoste, sibi agendũ aut parandũ foret. Carolus confestim superatis Pyrenæi jugis, cum in finibus hostiũ peruenisset, militibus imperat, vt quã latissimè possint vagentur, & quam maximum hostibus terrorẽ inferant. Extemplo Ciuitates nõnullæ, cũ ad petenda externa auxilia non sufficeret tempus, nec proprijs præsidijs res suas tueri possent, spontè deditionẽ faciunt, Augusta & Pampilonia, duæ opulentissimæ totiꝰ Hispaniæ Vrbes, quæ mandata Caroli aspernabantur, vi captæ, & prædæ militibus datæ sunt, cũ alteram Franci ad solum euertissent, alterã mœnibus nudassent, tantum terroris omnibꝰ gentibus injecere, vt quas adijssent, quasq; non adijssent, pariter vltimæ propinquis Imperio parerent. Sic igitur Hispania ferè omnis in Francorũ potestatẽ deuenit: Victis præcipuè imperatũ, vt falsis relictis Dijs, Christianæ fidei legem acciperent. Carolus rebus felicissimè gestis, cum incolumem exercitũ in Galliam reduceret, prope Pyrenæi juga in finitimarum gentiũ, quas nunc Vascones vocant, insidias incidit. Insederant enim Barbari in occultioribus locis, exspectantes occasionẽ gerendæ rei, vbi verò Francorũ copias in angustiorẽ viã deductas viderent, repentè ex jugo insuper iminenti, nouissimũ agmẽ adorti, ingentẽ cæ-

dem stra-

ſtragemq́; dedére. Nã Franci cũ neq; euadere poſſent, in jugũ à Vaſconib' occupatũ, neq; ſe explicare, ſuometipſo agmine in arctó hærẽtes ſimul ab hoſtib9 ab iniquitate locorũ oppugnabantur, nec iã primi tàm anguſtis locis ita celeriter vertere aciem poterãt, vt vltimis in extremo periculo conſtitutis opẽ in tempore ac ſubſidiũ ferrent. Itaq; etſi animo viribuſq́; longè ſuperiores hoſtib' forent, alienis tamen locis pugnantes vitare nõ potuerunt, quin eo die inſignẽ cladem acciperent: Cecidére in eà pugnâ dolo hoſtiũ, non virtúte comiſsâ, Anſelm' & Egibardus ſumi in bello Duces, alijq́; permulti fortiſſimi Viri, quorũ operâ Carolus ſæpè in maximis certaminibus egregiè vſus erat. Sunt etiã, qui Rolandum Caroli ex ſorore Nepotem præſtantem fortitudine Virum, poſt ingentem hoſtium editam cladem, eo prœlio interiiſſe dicunt.

Cæſar certè adeò cautus ac prouidus in hoc genere fuit, vt nunquam per inſidioſa, *vt ait Suetonius c.58.* itinera duxerit copias, niſi perſpeculatus locorum ſitus.

Primum igitur neceſſe eſt (quod Veteres factitaſſe *Veget. lib 3.c.6.* refert) vt habeat regionum, in quibus bellum ſit geſturus, & ſitum & naturam, quã ſcitiſſimè in tabella à peritis hominibus deſcriptam: **Ein gute Landtafel.** Vt ibi non modò campeſtria, montoſa, depreſſa, paluſtria, arenoſa, ſilueſtria, arbuſtis conſita, ab arboribus nuda loca, Item lacus, flumina, fontes, ſaltus, viæ tramites, vici, vrbes, caſtella, ſint pictura expreſſa, **Gleich wie die jetzige Crentz Tafeln/ so gemeinlich bey dẽ Stättẽ auffgehalten/ vnd darin derselben Bezirch/ Marckstein/** territoria, **vnnd angrentzungen/ mit jhren Walten/ Gebürg/ Flüß/ Steeg/ vñ Weeg/ auff das beste verzeichnet werden.** Sed etiam longitudines, latitudines, cunctaque locorum interualla, inde quæ oculis ipſe ex tuto perluſtrare nequit, ea à locorum peritis ſciſcitetur, & à multis veritatem colligat. 30. **Ist ein gute Landtafel vonnöthen.**

Secundò. Caſtra etiam nunquam ſine certis & fidelibus itinerũ Ducib9 mouenda ſunt: vbi verò de hujuſmodi hominum fide dubitaretur, tunc aut magnis propoſitis præmijs, ſi fideliter monſtrent viam, aut mors, ſi contrafaciant, eſt denũtianda: Imò vinciendi quandoq; ſunt, & cuſtodibus tradendi, vt ſciant paratum ſibi eſſe ſupplicium, ſi fidem fallant. 31 **Gute weg weiser zu gebrauchen.**

Tertiò, antequã viæ committantur copiæ, quòquo verſus ſunt exploratores, viri nimirũ prudentes ac fortes, dimittendi, qui circum circà omnia proſpiciant, quiq; maturè repentinos hoſtium aduentus Imperatori denuntient. *Cæſar de bello Gal: lib 1.* 32 **Auantuier auß zuschicke.**

Nec abs re fuerit etiam præmittere, qui editiora loca occupẽt, iisq; etiam pro speculis vtantur, & indè interdiu fumo, nocte flammâ, alijsúe rebus significationem faciant, si quid periculi ab hostibus immineat: vt tamen horum exploratorum fides firmior esset, olim apud Persas & Romanos, de Exploratoribus publicè alendis, leges fuêre. *Procop. de bello Persar. lib. 1.*

33. Das Volck in gutter Ordnung zu führen

Quartò. Non tamen omnis spes in speculatoribus, quamuis fidelibus, est habenda: multa enim vt demonstrat Xenophon, possunt accidere, quibus impediti instans periculum denuntiare nequeant, quare agmen ita semper ducendum, vt si repentinus hostium fiat incursus, facilè possit impetus sustineri, atq; repelli: id erit, si vsq; compisitio pro naturâ loci, nec interrupto aut attenuato (quà sæpè hostes, vt ait *Veget. lib. 3. c. 6.* inuadunt) iter fiat.

34. Dẽ Auffbruch in der still verhalten

Quintò. Sed omnium maximè cauendum est, ne hostes sentiant te moturum: id accidet, si tuos etiam id celes. Hamilcar Dux Carthaginensium, cum improuisus Siciliam classe tenere cuperet, nè quo proficisceretur, sciri posset, singulis nauium gubernatoribus, singulas tabellas signatas distribuit, easque aperiri vetuit, nisi oborta tempestas classem disiecisset, tunc enim eos, qui à cursu Prætoriæ nauis essent abducti, resignatis ac perlectis litteris intellecturos dixit, quam in parte esset nauigandum, & in quod littus naues essent appellendæ. Quod si tamen longum iter sit, vt fama aduentus tui non possit impediri, ad minus alias profectionis causas & loca effingere, ac in vulgus propalare oportebit: sicut Domitianus cum se Gallias census ergò adire simulasset, repentino ac inopinato impetu Germanos oppressit. *Plin. lib. 10. c. 4. Front. lib. 1. c. 1.*

35. Ein geschwindẽ Marsch zunem̃en.

Sextò, adhibenda etiam est celeritas in itinere, si præsertim subsit periculum, ne hostes occupatis locorum angustijs, tuo te consilio deijciant. Atq; sic Athenienses ingenti prœlio nauali, propè Syracusas victi, & dolo insuper Hermocratis decepti, cum exoptatam de nocte (epulantibus scilicet ob victoriam Heraclensibus) per terram cum residuo discedendi occasionem neglexissent, altero die â Syracusanorum & Gylippi copijs, vias ac transitus fluminum custodientibus, inopinatè præuenti, miserè demũ capti, ac ad vnũ penè omnes trucidati sunt. *Thucyd. lib. 7. pag. m. 740.* Quam cautè verò Romani olim, ac hodie Turcæ exercitum suum mouere, iterque conficere soleant: de his videri potest ex *Bellono Obs. lib. 3. c. 32. D. Besold. de arte belli, c. 8. n. 2.*

cap. 8. num. 2. pag. m. 126. De illis verò *Lamprid. in Alexandro Seuero.*

Septimò. Quod si flumina traijcienda sint, tunc vel maximè adhibenda cautio, ne disiunctas copias hostis inuadat; Quod si verò iam hostes vlteriorem insederint ripam, strata- 36. Flumina qualiter traiicienda.
gemate fallendi sunt; quali Alexander Magnus in hydaspe & Indo traijciendo, hostes decepisse dicitur. De quo *Curt. lib. 8. c. 4. & 5. Plutarch. in Alex. Arrhianus lib. 5. & Veget. lib. 3. c. 7.* Cùm etiàm pons celeriter confectus, magnum ad victoriam momentum nonnunquam præbeat, ideò multæ fabrorum centuriæ, cum suo præfecto in castris esse debent, vt si quod opus sit faciendum, maturè fieri possit. *Liu. lib. 1.* Quod si amnis vado transiri posse videatur, equites qui id tentent, præmittantur, eoq; inuento, si altior aqua sit, quàm quæ tutò à peditibus transiri queat, iumenta in flumine supra & infra, quæ partim fluminis rapiditatem refringant, partim abreptos à vi & impetu, milites excipiant, subleuentq;, sunt constituenda. *Dion Halic lib. 4.* hac arte vsus Cæsar, Sicorim, cuius partem compluribus iam factis fossis auerterat, suum exercitum incolumem traduxit.

37. Et licet vbi flumen transeundum est, hostis aggeribus ripas munire soleat, ad easque vel præsidiarij milites collocentur, vel ad signum datum vicini accolæ conuocentur, arbores itidem succidantur, ne Equites peruadere queant; multis tamen & veterum, & recentiorum exemplis elucescit, in bello transitum fluminum, & aditum in Insulas vetari non posse. Non enim semel in recentioribus ciuilibus Gallicanis bellis, cum flumina obstiterunt, protestantes longis ambagibus ad scaturigines profecti, ibique transitum quæsiuerunt. Carolus V. in expeditione Gallicana, hac ratione securum sibi trāsitum fecit, semper exiguam aliquam præmittendo cohortē, & aliâ viâ fortiorem, quæ succurreret priori subornando. *Ordinairemēt quand il enuoyoit quelque petite troupe aux champs, enuoyoit par autre chemin autre plus grosse force, pour soustenir les premiers. Bellay. lib. 7. fol. 692.*

Octauò. Cum verò plerumq; hostes, nouissimos in Exercitu nostro adoriri ac carpere soleant, idq; præsertim si equitatu valeant, extremum igitur agmen fortissimorum virorum 38 Extremū agmē bene muniendum.
præsidio firmandum, eique acres in ferro duces præponendi sunt. Quod si numero & robore equitum valeas, per campestria, aperta, minimè impedita loca, copias duces: Sin secus, montosa, aspera, ac difficilia itinera sequi debes. Hæc enim est vna ex Imperatoris virtutibus, nosse, vt ait *Xenophon. in Hipparch.* lo-

ca, vbi eques à pedite, & pedes ab equite facilè vincatur: vt hoc modo omnes, & tuas & hostium vires, noscas, si victoriâ potiri velis. Videantur hac de re elegãtes discursus. *Vincentii Castellani de Offic. Reg. lib. 2. c. 56. & seqq. Amirat. lib. 13. disc. 6. & 7.*

DISCVRSVS. XXI.

DE CONSILIIS OBLIQVIS, SIVE DE varijs stratagematum speciebus.

1. Quid sint obliqua consilia.

OBliqua consilia & occulta, sunt stratagemata, quorum vis propriè in arte solertiâque posita, proficit, tàm vbi cauendus, quàm vbi opprimendus hostis est. *Front. in præfat. tract. de stratag.* Et licet multi cũ Achæis censentibus, neq; splendidam, neq; firmam vllam victoriam dicant, nisi quis palam, & ex condicto depugnans, animos quoque deiecisset aduersariorum. *Polyb. lib. 13.*

2. Huiusmodi cõsilia multum prosunt.

Certum tamen est, quod huiusmodi sagacitates & consilia tempestiuè adhibita, ad res feliciter gerendas, erigendósque militum animos maximum habeant momentum: Quæ tametsi quidem in cæteris actionibus, non vsq; adeò præclaram mereantur laudem, in rebus tamen bellicis tantum abest, vt improbentur, vt etiam ad famam & gloriam Ducis militaris maximum addant decus atq; ornamentum. Sic Lysander ille Lacedæmon prudens & sagacissimus, tantum stratagematis suis, quantum robore & copijs effecit; Cuidam id exprobranti, quando respondit, nihil proficit leonina, induenda est pellis vulpina. Vnde *S. August. ad Ios. 8, vers. 2.* Vbi Dominus Deus Iosuæ ciuibus Æmiticis insidias struere madauit, *quæst. 10.* respondet; Nihil ad justitiam interesse, cum justum bellum susceperis, vtrũ apertâ pugnâ, vel insidijs vincas: Sicuti *2. Samuel. 5 vers. 23.* Dominum Deum Dauidi, vt à tergo adoriretur Philistinos, præcepisse legimus.

3. Romani & alii vtebantur stratagemate.

Ideoque eorum vsum tam apud Romanos, quam cæteras gentes frequentissimum, imò summè semper laudatum fuisse, passim testantur historiæ. Romani enim bonum dolũ vocitabant, & pro solertiâ hoc nomen, maximè si aduersus hostem, latronemúe quis machinaretur, sumebant. Testis est I. C. *Vulpian. in l. 1 ff. de dolo* huius verò rei rationem Spartani, qui

etsi pugnacissimi fuerint, suggerendo, digniorem tamen magisq; conuenientiorem hominiactionem, ratione & mente institutam, quàm illam per vim ac robur esse censuerunt. Exinde postquam stratagemate hostē superassent, bouem, cum verò vi aperta, Gallum Marti sacrificabant: Et causam quidē *Plutarchus in Institutionibus Laconicis* subnectit; Quod nempè per hoc belli duces, non modò vt fortes sint, sed etiam vt calliditate, quæ in Imperatoribus requiritur, ad stratagemata polleant, assuefacere vellent. *Crag lib. 3. de rebus Laconicis c. 15.*

Atque de huiusmodi belli dolo, vulgatum est illud *Virgilii Æneid. lib. 2.* 4.

Mutemus clypeos, Danaumq; insignia nobis
Aptemus. Dolus an virtus, quis in hoste requirat.

Prudentia enim singulari hostis eludendus & debellandus est. *arg. c. 2. verf. Prudenter. & ibi, glos dist. 43. Gentil. lib. 1. c. 8. Vnde Silius Italus lib. 3.*

Bellandum est astu, leuior laus in Duce dextræ.
R. P. Conzen. lib 10 polit. c. 38.

Modo tamen hiscè ex composito institutis rebus, non tantum temporis, loci, modi, & personarum exacta obseruetur ratio, ne aliàs totum cœptum inutile reddatur nobis & periculosum. *Polyb. lib. 9.* Sed etiam vt omnis perfidiæ absit nota, nec boni doli egrediantur termini. ex *D. Hopink disput de Iure protect. concl. 40, lit f. D. Mart. Magerus de aduoc. armat. c. 11. n. 89 fol. m. 251. R. P. Layman Theolog. Moral, lib 2 tract 3. c. 12 n. 10.* 5. Stratagema non excedat terminos honestatis.

Hinc est quod hostium duci datam fidem violare, veneno vel aliter insidias eius vitæ struere, apud honestiores minus iustum ac æquum habeatur. *Reusn. in stratag. lib 2. c. 5 quæst. 4.* Aut si incendiarij, vulgò Mordbrenner emittantur, victualia, fontes, putei, ac pascua, toxico, ex crudeli temeritate ac odio, conspergantur. *De quibus fusè D Besold p. m. de bello. c. 5. n. 11.*

Et quidem inter illustriora ac vniuersaliora stratagemata, quibus Populus Romanus prouincias sibi subactas, Reipublicæ Romanæ similes reddiderit, memorat *Zinanus* sequentia. Romani, inquit, vt Latinam Politiam vniuersus mundus admitteret, quatuor præsertim modis artificiosis vsi sunt. Primus fuit, quòd semper & belli & pacis tempore, cùm in prouincias recens acquisitas, tum in amicas, milites, & ministros ē ciuium suorum nomine electos, miserint: Ita enim euenit, vt populi cum ipsis tractare necesse habentes, ob comitatem inde ortam, & linguam & mores Romanos imitarētur, quo tan- 6. Romanorū præcipua stratagemata

quam stratagemate vel Barbari ipsi allectati sunt, vt Romani fierent. Secundus, quod varijs in locis varias colonias exstruxerint, Græcos vtramq; ita Siciliam implentes, in hoc imitati: nec id solum per Colonias effecêre, vt rudes ferocesq; humanitate & elegantiâ percolerent, sed vt per incolas etiam populi subjugati edomarentur. Tertius, quod omnia magni momenti negotia in vrbe ad se traxerint, quò alienigenæ propterea Romam ire coacti, ibidemq; res suas tractantes, qualitates Romanas induerent. Quartus, quod vel vnum vel alterũ solum, vel vniuersum populum, ne diuersos amplius mores tuerentur, ciuitate Romanâ donauerint, vel amicorum vel confœderatorum titulo insigniuerint. *in tract. de optimè imperandi ratione lib 6 c. 4. fol. m. 369.*

7. Vt quis semper hoste sit superior.

Alterum est, qualiter Princeps per artem omni hoste superior esse possit, vbi quidem specialiter quatuor obseruanda traduntur. Primum, vt vbi Princeps virtute debilis est, non statim Status diminuatur; sæpè enim numero Imperij molem imminuere sufficit, id quod multi fecêre. Theopombus Imperium imminuebat; At Sparta proprias vires suas retinebat. Hoc modo se sapiens gerat, sciens melius esse diminutione ita procedere, quam Imperium cum Statu labefactare. Secundò, vt omnes artes inutiles ac nõ necessarias, quibus ciues detinentur, exterminet, nihilominus autem ciues robusti existẽtes, in re bellicâ instituantur, vt ad juuandum Principem in rebus magni momenti idonei fiant. Tertium, vt asseclas ac sequaces sibi comparet: quòd quidem multis tàm licitis, quã illicitis (quos sequi tamẽ nefas est) modis fieri, & à nonnullis callidè practicari solet: Si nimirum vel stipendiũ hostibus suis soluant, efficiantq; vt tandem sui fiant; vel si suos furtis nutriant, vt Vriatus, Cracotta, Ticfarinus & similes alij; vel quidlibet in vrbe audendi æquam ipsis potestatem tribuant, veluti Catilina; vel religionem nouam proponãt, vt Machometes, & cæteri Hæresiarchæ: vel hos defendant, vt Turca illum, alij hos; vel plebi abblandiantur, vt Dionysius, totq; Tyranni alij; vel nobilitatem defendant, à quâ actione Aristoteles Statum regium promanasse censuit: vel præsidium ac custodiam ab exteris impetret, vt Pisistratus, (& hodie Reges Galliæ, & alij plurimi ab Heluetijs); vel injustã læsionem vlciscantur, vt Appianus hoc modo Pisas occupans; vel Asylum aperiant, vt Romulus; vel Deorum contemptores castigẽt, vt Philippus Pho-

censes; vel ad arma publica concurrant, vt Cæsar; vel patriam defendant vt Pompeius; aut alijs deniq; modis; quos tamen omnes mirè excedit amor, quē sibi Princeps conciliat, seu beneuolentia, quâ omniū animos sibi obstringit. Quartò vt fœdera Princeps ordiatur: (de quib' suo loco) *Idē d. tract. l. 12. c. 4. f. m. 8c0.*

Aliud etiam stratagema superest: quando nimirū artificiorum authores in celandis ijs adeò, vt nullo modo inuestigari possint, laborāt. Tunc inimici, maiori quidem vigilantia, quo modo omnē artificiorū etiā incognitorū efficaciā adimant, tribus hisce artibus conari solent. Quarum prima est, vt dū inimicos technis ad quorundā animos suorū irretiendos, vbi depræhendunt, ipsi è contra varia impedimenta, quibus animi illi rursus auertantur, immisceant; quemadmodum simili arte Spartanos contra Athenienses in Potidææ obsidione vsos fuisse, refert *Thucyd.* Secunda est, ne vnquam quidem, quo non in transennam ducantur, confidunt, nec alijs confidere solent, propterea vt vel eius, à quo offendi possunt, authoritas imminuatur, vel ipse inimicis suspectus reddatur; atq; hac arte Antiochus contra Hannibalem incedere voluit, quando illū ne ei' arcana reuelaret, in consiliū nunquā adhibebat, neue in castris authoritate sua factionē moliretur, eū se parui pendere, nihilq; curare simulabat, quo Hannibalē amicis omnib' ab eo alienatis debilē, & ad rerum nouarum molitionem in campo ineptum reddidit. Tertia in eo consistit, vt de nouo quodam artificio fictè fama feratur, qua hostiū amici tantā perfidiæ suspitionē sustineant, vt præ timore suos deserant. Fama enim in noxijs cœptis validissima est. Tacit. Atq; hoc artificiū Philippi II. Austriaci Hispaniarum Regis aduersarij, in dirigendis in Galliâ rebus exercuêre. Is sicuti aliud nihil præ se ferebat, quàm vt Catholicus quidā Galliæ Rex eligeretur, id quod etiam credi poterat; Ita aduersarij artificium hoc esse, atq; secum dolosè agi, animumq; ipsius in diuidenda Gallia in paruos dominatus, quibus posteà pro viribus superior ac arbiter esse posset, hærere spargebant: Et quidem tantum huic opinioni tribuebat quispiam, vt tam bonum Regem, tam insignis machinæ fabrum & magistrum, rerumq; dolosum artificem fuisse, affirmaret. Hæc atq: alia maledicta inimicis per Galliā effutientibus, Rex sapientissimus animo voluens, quod sæpè etiam id, quod falsò creditum est, veri vicem obtinuerit, armis regnum istud liberauit, præsentem conatum irritum esse cen-

8. Ars sibi cōtra ignota artificia prospiciēdi.

sens. Vndè famâ tam artificiosè sparsâ, nullū imposterū arma Hispanica apud Gallos effectum dare potuerunt: *Vide Zinan. d. lib. 1. c. 4 fol. 31. & seq.*

De factionibus itē inter hostes alendis, ex damnata Machiauelli doctrina sequentia recenset *Boterus*. Quod si hostē ait, in sua terra præuenire aut offendere, vel alium potentiorē contra eundem concitare non poteris, aliud restat subsidiū, si nimirum mittantur clancularij, qui in hostis aut finitimorum ditione, turbarum & factionum semina spargant: aut cū consiliarijs, capitaneis & optimatibus, qui gratia & authoritate apud Principē valent, clandestinè contrahāt, vt suo Principi expeditionem aduersus nos disuadeant, aliorsum inflectant, aut executionis morâ, conatus eius irritos reddāt, aut alijs modis dehortando & auisando auxiliētur. Quod si clandestinæ huius technæ successus adeò fœlix sit, vt seditiones, proditiones, aliosúe tumultus hosti minari videatur, tunc sanè res sollicitātis in bono sunt constitutæ loco: hostis enim de intestinis cladibus anxius, intacta aliena relinquet: Eoq; stratagemate Reginam Angliæ Elisabetham, tam contra Regem Hispaniæ in Flandria, quam aduersus Regem Galliæ, ære consilioque vsam fuisse, atq; mediante illo incendium de suis ædibus feliciter auertisse, memorat idem *Botr lib de mod. opt. admi. Imper. lib. 6. c 8. f. m. 217.*

9 Hannibalis stratagemata. Ad particularia autem perueniendo, ab Hannibale fortium virorum primipilo, & cuius pro rei magnitudine calliditates narrari, nec sufficienter admirari possunt, initium faciamus: Is enim, quod verè affirmare licet, nunquam manus conseruit, nunquā velificatus fuit, quin robur & vires astutiis, arma ingenij perspicacitate attemperârit. Dexterrimè ea adhibebat vbique locorum, petita ex situ & ratione regionis, loci, montium, vallium, syluarum, solis, ventorum, temporis, aliarumq; rerū circumstantia. Sic Cannensem populi Romani aciem speculatus, priusquam ad dimicandum descenderet, compluribus astutiæ complicatam laqueis, ad miserabilem perduxit exitum: ante omnia enim prouidit, vt & solem & puluerem, qui ibi vento multus excitari solet, auersum haberet; deindè partem copiarum suarum, inter ipsum prœlij tempus de industria fugere jussit, quam cum à reliquo exercitu abruptam legio Romana sequeretur, trucidandam eam ab ijs, quos in insidijs collocauerat, curauit.

Postre-

Postremò 400. equites subornauit, qui simulata transitione adierunt Consulem, à quo jussi more transfugarum, depositis armis in vltimam pugnæ partem secedere, hi vero districtis gladijs, quos inter tunicas & loricas abdiderant, poplites pugnantium Romanorum cæciderunt.

Verum vt alia sexcenta de illo commemorata stratagemata, & qualiter Romanam classem adortus, serpentes fictilibus vasis inclusos in hostem, nihil tale sperantem, eiaculatus fuerit, & insperata formidine concussos in fugam verterit, silētio prætercam, notabile illud quidem fuit. Cum aliquando saltū Cassinatem petere se putans, vt illic comeatus ac pabulationem copiosius haberet, per ducum errorem Casilinum se deductum inueniret, vbi propter loci iniquitatem ac simul sterilitatem, infessis à Fabio montibus breui cum exercitu periturus videretur, nempè, vno tantum aditu per Vulturni cursū ad mare patefacto. Nonne supra humanum ingeniū euadendi indè, quā iniuit Hannibal, ratio fuit? Quis enim putasset, alligatis stramentis ad boum cornua, incensisq;, Romanos milites, qui fauces eius vallis insidebant, ita terreri posse, vt locū desererent? atque ipsum Fabium Hannibalis antea dolis inuictum, tunc hoc ludibrio capi, ita vt indè egrediundi libera Hannibali facultas relinqueretur? Hac igitur caliditate qui spem amiserat armorum ope euadēdi, nullo effuso sanguine, ne tentata quidem pugna, liberè euasit. *Liuius lib. 2. dec. 3.* 10.

Non minus etiam laudis merita est ea ratio, quam Epaminondas aduersus Lacedemonios iniuit cum vtraque acies solum exspectaret confligendi signum, Ipse autem ante aciem, magnorum equorum numerum excurrere iubens, ita vt concitato ingenti puluere, non solum hostiū conspectus adimeretur, sed etiam per id tempus in acie sua ordines tā astutè immutaret, vt cum postea decertandum esset, ipse à tergo in hostes id minimè aduertentes, impetum facere, atq; hoc modo sibi victoriam facillimè comparare potuerit. 11. Epaminondæ contra Lacedæmonios.

Huic ferè simile est, quod de Lucio Papirio Cursore proditur. Cum enim aduersus Samnites diro admodum prœlio decertaret, ántè initam pugnam iussit Spurium Nautium ad hostium terga, occultis itineribus, cum jumentis ac mulis castrensibus, insidentibus ijs militib⁹ in medio ardore pugnæ, quantum maximè posset, puluerem excitare: Cumque Nautius in tempore adfuisset, & à tergo hostium puluerem 12 Papirii contra Samnites

excitasset, mulis ipsis trahentibus frondentes ad caudam ramos, qui puluerem excitarent multò maximum: Hoc uiso Papirius sublatâ voce, vt hostes quoq; exaudirent, Captũ est, inquit, Cominium, Collega aduentat Caruilius (obsidebat enim tum temporis Caruilius Samnij vrbem Cominium) An passuri estis milites gloriam pugnæ huius apud Collegæ exercitum fore? Quo dicto vt hostium consternauit animos, sic adauxit suis, incenditq; gloriæ cupiditate. Confestimq; ascẽso equo, signum dedit equitibus, vt in aciem se inferrent hostium, quacunq; ipsum erectam quatientem cuspidem vidissent. Atque haud multò post artibus his hostium exercitus cæsus, & in fugam versus est.

13. Stratagemata reddunt milites attẽtos.

Et certè vix quidquam est, quod Duci maiorem nominis existimationem adferat, vehementioresque stimulos addat militi, & ad amandum Principem, omniq; ope, serio juuandum, melius conducat, quàm huiusmodi astutijs contrà hostem suum, sæpius decertare: Quamobrẽ non immerito, vario rerum vsu exercitatam sapientiam, ingenijque dexteritatẽ, in belli Duce requiri auent, vt quamuis ipse stratagematis vti nolit, hostem tamen ijs, quæ fortè sibi non incommoda duxerat, anteuertere possit. *Boterus, d. lo lib. 9. c. 20. fol. m. 356 & seqq.*

Ac horum quidem stratagematum species hodierno etiam tempore maximè obseruari, & pro circumstãtiâ temporis locique, â prudentioribus belli ducibus vsurpari, videmus.

14. Ser: Elector Bauariæ, qualiter milites Ratisbonam immiserit.

Posteaquam enim Augustam Vindelicorum, læti & congratulantes victorias, ciues vltrò Regi Sueciæ tradidissent, & in verba Rgis, tanquam legitimi Domini jurassent, hoc damnum Serenis: Bauariæ Princeps & Elector Maximilianus, vt alia æqualis nominis vrbe compensare posset; atq; de fide ciuium Ratisbonensium, Augustæ exemplo doctus, vicino Gustauo Adolpho dubitandi causam haberet; omnes aduersæ machinationis vires abscindere, sequenti stratagemate censuit. Cum itaque Ratisbona pauculas ad instantiam Ducis cohortes, prius sinu recepisset, ad templum ciuibus digressis, vna cohortum, quasi ad exercitium foras gradiebatur, sed vt in porta fuit, substitit, & vigiles omnes cœpit. Tum dato signo nouem equitum, ad hoc foris excubantes turmæ, pernicibus equis in portam, & in vrbem delatæ, præcipuas regiones vrbis perequitauére, nec antè arma posuére, quam ciues disarmassent. Hocque (vt sperauerat) Serenissimus in-

telligens

telligens, toto mox exercitu Ingolstadio Ratisbonam terrâ fluuioque venit, & quod ad muniendam vrbem opus videbatur, non intermisit, &c. *Wassenberg. de bello Suec. pag. 289.*

Laudabili etiam stratagemate Vdenhemium seu Philippolim, fortalitium ad Rhenum celeberrimum, â Suecis antea fame occupatum, & Gallis in sedem belli traditum, posteà-quam D. Colonellus Caspar Bambergius, (sub Cæsarianis eius loci tempore præterito præfectus,) negligentius custodiri aduertisset, facili negotio, & æternâ nominis sui laude recuperauit: fidelissimos enim sibi milites rusticorum instar, vestijt, & ligna, annonamque in vrbem comportare jussit. Faciũt illi hoc cautè, vt erat imperatum: sic triginta ingressis, noctu concretas glacie fossas, vallumque subito superans, vigiles trucidauit. Tum illi vrbe clausi milites, malleis securibusque portas aperientes, centum leuioris armaturæ equites introduxerunt. Hos reliquæ mox copiæ sequebantur: tum in præsidiarios irruentes, mille quingẽtos Francos jugularunt, & munitissimum illum, sine sanguine locum recuperauêre. Non facilè dictu est, quæ ibi bellicarum rerum, quæ annonæ copia fuerit. Centum viginti machinæ grandes; quadraginta millia nitrato puluere plena vasa: vigesies centena coronatorum millia, in stipendia copiarum destinata: ter centena frugum plena saccorum millia: centum frumento plenorum saccorũ millia, centum millia saccorum farinâ plenorum; duodecim millia saccorum plenorum sale, vnico in hoc oppido Austriacis cesserunt, vt non parum hoc damno Francica eneruata fuerit militia. *Wassenberg. de bello Francia. pag 382.* 15. D. Bambergius quo modo Vdenhemium á Gallis receperit

Non minori etiam astutia Parmæ Dux. 3. Ianuar. An. 1637. vsus. Postquam enim frustra Gallica subsidia præstolatus, sanioribus vsus consilijs, re adhuc integra, Hispaniarum Regi, antequam debellaretur, conciliari maluisset, conficiendæ verò rei, ob Gallos in præsidijs Placentiæ & Parmæ, adeoque in ipsis principatus visceribus constitutos, difficultatem inuenisset, Armilustrium Francorum simulat, & quo maximè pellicere poterat, stipendia militi solutura promittit: itaque vaferrimi mortalium Galli, extra vrbium suarum munimenta, in campum pelliciuntur: Tunc Illustris. Parmæ Dux, Gallorum Chiliarchis conuocatis, de Christianissimi Regis inanibus promissis multum questus, confœderationis suæ articulos prælegit, & nihil horum vnquam seruatum demon- 16. Quo astu Parmæ Dux se à gallico præsidio liberauerit.

strauit. Hoc ipsos Tribunos non ignorare, & præsentes suas angustias sub oculis esse, hinc consultius sibi visum, dū æquis conditionibus posset, renuntiato eorum fœdere, cum Hispaniarum Monarcha pacisci. Atqui ne de munificentia sua queri possint, debita stipendia militi soluturum. Dixit, fecit, & pecuniarū gratijs, anxia Francorum pectora nonnihil recreauit, liberaliterque donatos, paulò post Hispanorum præsidio tutos, Montisferratum versus dimisit. Sic Illustris. Parmæ Dux, suâ exoneratâ Prouinciâ, cum Austriacâ domo facilè conuenit, & ablata omnia, quod bello non potuisset, æquis legibus recuperauit. *Wassenberg. de bello Franc. pag 402.*

17. Comes Herbersdorffius qualiter rusticos rebellantes fefellerit.

Similiter Comes Herbersdorffius, vt importunos nuper supra Ænum Austriæ rebellantes, & Lincium obsidentes rusticos luderet, ferociam stratagêmate risit. Tormenta enim in arce ibidem omnia, ad murorum hiatum dirigebat, vrgentibusq; impetum rusticis, præsidiarijs, vt in ciuicas retrò dom9 paulatim cederent, donec erumpendi tormento signum faceret, imperabat. Seruant imperata milites, & instantibus rusticis, paulatim dilabebantur in ædes. Crescit in pugnantibus animus, & obsessorum languore proficiunt: tandem oculis tota oppidanorum manus se subduxit. Illi ad arcem confugisse rati, certatim magno numero rustici, applicatis ad hiatum schalis, ascendunt, inuicem quasi de sua jam vrbe læti gratulantes, & gloriam primo occupatæ vrbis inuicem inuidêtes, cum rixis & liuore ingrediebantur. Vsq; dum sexcentis jam ingressis, signum Comes tormento dedisset. Tunc enim crebro tormentorum vomitu rusticos fœdauit, hiatum obseruauit, vt à foris ingrediendi, ingressorum exeundi, nulli concederetur facultas. Exurgunt illicò in agricolas, acceptâ tesserâ, milites, & magno feruore aggressi, fœdāt omnes rustico sanguine vias, barbas vellunt, & mystaces, auriculas naresq; scindunt. Et deniq; sexcenti illi generosè ingressi rustici strangulantur, vnis quadraginta exceptis, quos vix magno labore Comes ab irruentium manibus vindicauit. Interim vbi occidentium & morientium tumultum, mutilatorum & mutilandorum eiulatum foris audiuissent rustici, non omnia ingressis prospera facilè suspicari poterāt, hinc attoniti & paulisper immoti hærentes, postea quam spiritum nonihil recepêre, met9 successit: igitur fossis, vallo, & proximo vrbis propugnaculo, ac relictis duobus æneis tormentis, præcipiti fugâ, cesserunt,

quæ

quæ ocius præsidiarij occupauêre. *Waffenberg. de bello Austriaco secundo pag. 141.*

Non minus in celeberrimo illo ad Nordlingam 6. Septē. Anno 1634. commisso prœlio, vbi nullibi ferè maioribus animis concursum est, stratagemata geminum virtuti dolum addidêre. Cum enim Cæsariani ventum suis habuissent à partibus, propugnaculum grande, cuniculis, capacibusque speluncis à fundamento cauum, nitrato puluere farcire, & paulatim deserentes, vltrò Suecorum ferociæ locum facere cœperant: Vnde hi mox ingressi, non vnà cohorte vi pulueris lacerati, Vulcano aërique consecrati sunt; atque paulatim non solum turbari omnia, cum arena, fumus & puluis in oculos ferreretur: Sed commodè etiam Generosissimus Comes Melchior Hatzfeldius, Generalis Machinarum Magister, quinquaginta amplius tormenta, minutissimis ferri plumbique globulis onerari & in hostem priori adhuc casu attonitū, puluere insuper fumoque cæcum, iaculari jussit: quod tantam dedit stragem, talemque causauit fumum, ac horrorem, vt hostes quo se verterent nescij, serenitatem præstolarent vt pugnarent. Interim beneficio fumi, ab Austriacis cincta Suecorum acies, à tergo, à fronte, à lateribus premebatur: vt iam non pugna esset, sed cædes. Equitatus hostium, postquā discusso nonnihil fumo rem protestantium perditam vidit, fugere conabatur: Sed ab Illustris: Carolo Lotharingiæ Duce, & Generoso D. Ioanne de Werthio, à Croatis & Hungaris repellebatur cum fœda clade, Peditatus internitione ferè deletus fuit, adeò vt Illustrissimos Ferdinandos, Cardinalē nempe Hispaniarum Infantem, ac Hungariæ, Bohemiæque Regem, tanti sanguinis humani nausea subiret: Duodecim enim Suecicorum cadauerum millia campum texêre, sex verò hominum millia, cum campi Mareschallo Comite Gustauo Hornio, & quatuordecim legionum Tribunis, octoginta itē machinæ grandes, quater mille currus, decies mille equi, trecenta militaria signa, & tanta præda ac diuitiæ, quantas nec auarissimus desiderasset, invictrices man⁹ peruenere, nec amplius, quam mille ducenti à parte Cæsarianorū desiderati fuerunt. *Waffenberg. de bello Suec. pag. 342.* 18. D. Hatzfeldii stratagema in Nordlingensi prœlio.

DISCVR-

DISCVRSVS. XXII.

DE OBSIDIONE, CASTRIS, ET Excubijs,

1. Obſidiones non temerè ſuſcipiendæ.

OBſidiones quantumuis ſæpè, & quidem hoc tẽpore in tantâ hoſtium pertinaciâ, neceſſariæ, nunquam tamen temerè ſuſcipiendę ſunt: magnorum enim exercituum cæmiteria (ſecundum militare prouerbium) plerumq; eſſe ſolent: Vnde Franciſci Guiſij Ducis apophtegma fuit. *Che vn Capitano intento à grande impreſa, non ſi deue facilmente impegnar in aſſedii di cità, & di piazze forti. Marnix. reſol. 21. ſect. 8.*

2. Obſidiones hodie aliter fiunt, quã olim.

Verum cum magnâ ex parte immutata ſit rei militaris ratio, quod in oppugnationibus penè omnia hodie in tormẽtis æneis conſiſtãt. *Caſtell. de officio Regis lib. 2. c. 85* Olim verò ita conſtitutæ fuerint, vt muro circumdarent caſtrum, vrbemq́; obſeſſam arboribus ſectis, aggeribus, alijſq́; modis circumſeperent. vt videre eſt apud *Thucyd.* in obſid. Platæenſi & Syracuſanâ. *lib. 2. & 6. Ioſeph. to. 2 fol. 239*

3. Regulæ hodiernæ obſidionis.

Igitur omiſſis huiuſmodi antiquis & obſoletis, munia illa, quæ tàm ex partę obſidentium; quàm obſidendorum & obſeſſorum, ſint obſeruãda, ex D. Beſoldo *de arte belli. c. 8. n. 8.* (qui illa ante aliquot annos ex Gallica in vernaculam noſtram linguam tranſtulit) ob eius præſtantiam, & quotidianum vſum maximè cum nupera Belgica, & Gallicana belli gerendi ratio, magis ſtudeat munitionum occupationi, quàm vt prælij aleam tentet, aliquantò fuſius referre, operæ prætium erit.

4. Exempla multum iuuant.

Ob wol ſelbiger / ſo deß Kriegsweſens nicht erfahren / ſchwerlich etwas mit grundt darvon ſchreiben kan / ſo iſt jedoch beneben zumahl diſes gewiß / daß die Wiſſenſchafft alter vnnd newer Exempel / auch über die maſſen viel dienet: Die experientz braucht lange weil / wann man jhro nicht mit etlichen præceptis; ſo ebenmeſſig auß der experientz gezogen / zu hülff kommet; doch ſeindt die newe Inuentiones, vnd gar zu Künſtliche machinæ in keinen weeg zu loben / weiln ſie gewohnlich wenig außrichten / vnd zu nichts werden / Wie *Guicciardinus* zu End deß Eylfften Buchs erwehnet. Ehe Carolus König in Franckreich / vnd der Achte diſes Namens / in Italiam gezogen / ware nicht allein die Manier zu Kriegen viel anderſt / als man ſie

hernach angestellt; Sonder man köndte auch fürnemblich die Stätt gegen einer Belägerung leichtlich auffhalten / mehr / weiln man nit wüste solche einzunemmen / dann daß man selbige besser als heütigs Tags defendiren köndte.

So bald man aber das grosse Geschütz etwas bessers tractiren / Vnd damit die Vöstungen zu beschiessen gelehrnet / seindt auch sehr veste Stätt mit ringer mühe eingenommen worden. Gestaltsame von disem allem Oberwehnter *Guicciardinus lib. 15.* außführlich handlet. Anheüt ist die Kunst einen Platz anzuspringen / oder zuverthädigen sehr hoch gelangt / vnd sicht man darauß was die Kunst vermag / auch wie der stärcke mit Kunst zu helffen. 5. Post inuentionem tormentorum ob sessæ ciuitates facilius capiebantur.

Claude Flamant, ein berühmter Ingenieur, haltet in seinem von disem Handel / außgefertigtem Frantzösischem Tractat darfür / daß 500. Persohnen / so alle Notturfft an der handt / in Acht Tagen mit Holtz vnd Erden ein solch Fort machen / daß 10000 Soldaten / solches wohl 6. Monat Belägern / vnd zuvor nicht einnemmen sollen. 6.

Wie wenig vnsere Voreltteren / beedes zubelägern / vnd einen Platz zu defendiren gewust / geben die kostbare Mauren vnd Thürn der Alten / auch fürnembste Stätt / so aller Kriegs Reguln zuwider gebawet / überflüssig zu erkennen. Vnd bezeugt die erfahrung / daß sonderlich die grosse Quaderstuck / deren man sich etwan bedient / vnd vnsäglichen Kosten darauff gewendet / wann sie von den grossen Stucken zerschmettert / den Belägerten selbst mercklichen schaden thun / vnd die Vmbstehenden beschädigen / auch bald ein Loch in die Mawren machen; Da hingegen die gebachene / oder andere kleine wohl zusammen gemaurte Stein / als bey welchen derogleichen nicht zubefahren / viel besser seindt: Wie vor Zeiten Demetrius, weiln Er viel Vöste Stätt eingenommen / mit Gewalt vnd Kunst erobert / Poliorcetes zugenant worden. *Plutarch. in vita. fol 595.* Also hat Vnserer Zeit in künstlichem Belägern / der Printz von Parma fast den Ruhm vor andern erlangt. 7.

Es wirdt ingemein darfür gehalten / daß in Anno 1569. die Protestierende viel besser gethan / wann sie vor Poitiers, gleich zu anfang der Belägerung / alle Ort / da man der Statt (die sonst mit hohen Bergen vmbgeben) in der ebne zukommen können / mit Gräben vnd auffgeworffner Erden wohl versehen / vnd zu jedem ein genugsame anzahl Fußvolck verordnet hetten / welche mit hülff der Reütter / so jedeß mahls Wacht gehalten / leichtlich verhütet / daß kein Mensch ein: oder auß der Statt kommen / vnd deß Königs Brudern / so damahln zu Feld lage / ihren Zustandt ansagen / oder von selbigem den Belägerten was enden / zumahl durch dises Mittel alle 8.

entsatzung/so den Belägerten nicht wenig zu statten kommen/ leichtlich geschlagen vnd zertrennt werden mögen.

9. Modus veterum in obsidenda ciuitate.

Also haben etwan die alten Griechen/Macedonier/vnd andere Kriegerische Völcker mehr/ auch die Römer selbsten im brauch gehabt/all vnd jede Statt/so sie belägert/ mit tieffen vnd weiten Gräben/ auch dermassen mit wohlgemachten Schantzen zu vmbgeben/ daß vermittelst deren/ alle die jenige/ so auß oder in das belägerte Orth zukommen vermeinten/vnschwehr verhindert wurden. Es ist auch mehrmahln geschehen/ daß man ein zimliche anzahl in dergleichen verschlossenen Lägern gelassen/ vnd vnder diß nichts desto weniger mit dem grösten Heer/ an andern Orthen was nambhafftigs verricht; Vnd dergestallt ist von Gothofredo Bullioneo die Statt Antiochia, vnnd lang zuuor von Iulio Cæsare die Statt Alexia (*Plutar. in vita fol 244.*) Belägert worden.

10. Alphonsus Arragonensis expertus hac in arte.

Alphonsus von Arragon (so mit seiner Mannheit vnd Verstandt das Königreich Neapolis vnder sich gebracht/dabeneben aber der alten Kriegskunst nicht wenig nachgefolget/ auch deßwegen mit grossem Kosten viel Griechische Authores in das Latein bringen lassen.) Als er die Statt Auersam einbekommen/ doch das Schloß (welches nicht allein an jhme selbst vnüberwindtlich/ sondern auch mit allerhandt Vorrath nach nothturfft versehen gewesen/) Jhme noch vorgestanden/hat er selbiges seinem Obristen Raimundo Bouillio, nachfolgender massen zu belägern/ vnd nemblich ausserhalb der Statt/zimlich weit von der Belägerten Schloß/ vnd so fern daß man mit Handtrohren dahin nicht reichen köndt/einen dicken Wahl auff zuwerffen/ zumahl ein Graben/ so Zehen Schuch breit/ vnnd Zwölff tieff machen/ auch disen Wahl mit vielen Thürnen zubewahren/befohlen. Etwas weit davon ist noch ein störcker vnd höher Pollwerck mit ebenmessigen Thürnen vnd einem Graben/ so dreyssig Schuch hoch/ vnd eben so weit gemacht worden/ damit nicht etwan der Feindt hindurch brechen/ die Belägerung zertrennen/ vnd Proviant oder hülff hinein bringẽ möchte: durch welches Mittel nit allein Renatus von Aniou, der Alphonsum vertreiben/ vnd sich zum König machen wollen/ an Entsatzung dises Schloß/daran jhm gantz viel gelegen wahre/ verzweiffelt; Sondern auch die darinnen nach siben Monaten/sich auff geding ergeben. *Barthol. Facius, Histor. lib. 6. in fin.* vnd dises hat benendter Alphonsus nicht weniger in andern mehr orthen/wie bey erst gesagtem Facio zusehẽ/ins Werck gericht.

11. Qualiter Eduardus Rex Angliç Caletum obsederit.

Eduardus König in Engelland/hat An. 1346. den Frantzosen alle wolbewahrte/auch mit Volck vñ anderer Munitiõ guter massẽ versehene Statt Calais, auff dise weiß abgetrügẽ; dañ weil er sein Volck in

Stür-

Stürmen/ Scharmützeln/ deren die Frantzosen gar begirig waren/ zu verliehren nicht gewillt/ hat er sie mit Hunger jhme unterthänig zumachen fürgenommen; Zu disem Endt alle Ort/ da man den Belägerten zu Wasser oder zu Landt zukommen mögen/ verschliessen/ zumahl solch Läger gantz einer Statt gleich/ an Gassen/ bedeckten Hütten/ Marckt vnd andern gemeinen Plätzen zurichten/ ebenmässig allerhandt Handtwercker vnnd Kauffleüt auß Engelland vnnd Flandern/ so das Läger mit aller Notthurfft versehen/ dahin komen lassen. *Froissart. tom. 1. cap. 133.*

Sonsten war erst besagtes Läger an der massē einem/ von Natur vnd Kunst versichertem Orth/ daß man jhne nicht allein in keinē weg mit dem Feindt zuschlagen zwingen; Sondern noch viel weniger darausser mit gewalt vertreiben mögen: Gestalltsame Philippus Valesius, damahl König in Franckreich/ dise Statt mit hundert tausent Mann zu entledigen/ im Anzug gewesen/ als er aber diese Bewandtnuß gründtlich vernommen/ hat er vnverrichter sachen wider heimziehen müssen. *Froissart. cap 144. & 145.* Durch dise weiß hat man vorzeiten offters ohn einigen Verlust deß Volcks ein Statt einbekomen/ danebē auch der gestallt die munition erspart werdē mögen. 12.

Der von Laudrecht hat vor Neaples seines Lägers/ Trancheés biß an das Meer geführt/ vnnd gegen dem Land mit grossen Ramparten vnd Wählen befestigt/ auch also mit Leuten versehen/ daß deme in Neapolis Belägertem gantzem Spanischen Heer/ kein Entsatzung oder Hülff zukommen/ selbiges auch mit stettigem Außfallen nichts erhalten mögen. *Du Bellay lib. 3.* 13. Neapolis quomodo obsessa.

Nicht weniger hat Prosper Columna wider die Frantzosen/ vmb daß Castell zu Meylandt doppelte Gräben gemacht/ sein Fußvolck darzwischen gelägert/ vnd dem Feindt so wohl alle Hülff/ als vnversehne Außfäll gewehrt/ da doch entzwischen die Seinige von innen vnnd aussen versichert waren. *Guicciardin. lib. 14. Bellay. 115. & seq.* 14. Castellū Mediolanense.
Die Staden im Niderland haben vnder andern schönen alten Inuentionibus, die sie nit vnglücklich ins Werck richten/ auch dise widerumb herführ gesucht/ vnd an Schleuß/ Graben/ auch zuvor Año 93. Zu Gertruidenberg probieret. Wie bey dem Meterano zusehn.

Der so Belägert / sölle sambtliches was ausserhalb / so wol Nahe als in der Weite geschicht / zu erfahrē sich befleissen. Anno 1568. Ward der Marggraff von Mezieres zu Angoulesme von den Protestirenden belägert / vnd so hart bedrangt/ daß er endlich selbige Statt / Vngeacht sie vnder die beste Plätz deß Königreichs gezehlet / auff gewisse Geding geraumet. 15. Regulæ obsessorum.

Vnd wirdt darfür gehalten/ wann er etliche Kundtschaffter außgeschickt/vnd daß die Catholische jhne zu entsetzen allbereit im Anzug/ erkundigen lassen hette solte er noch länger Standt gehalten haben.

16. Das Parlamentirē ist verbotten.

Doch ist allhie zumercken/ daß in einem belegerten Platz alles parlamentiren/ so ohne deß Generalis bewilligung geschicht/höchlich/auch bey eüsserster Leib vnd Lebens straff zuuerbieten ist. Sonderlich aber ist in Burgerlichen Kriegen gar schädlich/ weil durch solche Conuersation die von innen/ mit denen so ausserhalb/zu Nachtheil deß gemeinen Wesens bald eins werden können. In gemein ist bey Kriegßleüffen hoch vnd viel daran gelegen/ was man für ein Geschrey vnter das gemeine Volck kommen lasse. Dahero auch das gemeine Sprichwort entstandt: Famâ bella stare. *Freherus de fama. lib. 2. cap. 1.* der Vrsach *Liuius lib. 27.* Schreibet: Fama bellum conficit, & parua momenta in spem, metumue, impellunt animos. Vnd eben selbiger Author *lib. 5.* Qui quid mali nunciauerit, sæpius haberi pro Principe seditionis, quàm pro Authore sermonis. Also daß ein KriegsOberster ein grosse Vernunfft/ besonders in Belägerungen brauchen muß/ Was/ oder mit was manier etwas vnter die Soldaten zu bringen/ welches Freherus an gedachtem Ort mit mehrerem außführt.

17. Derohalb hat Valerius Publicola nicht rathsamb erachtet/ daß man deß Tarquinij Superbi Legaten offentlich anhören solte/ weil Er Tarquinius durch solche sein verlohren Königreich wider zuerlangen gar leidenliche Conditiones anerbieten ließ/ Angesehen/ Er Valerius nicht ohne Vrsach besorgen thet/ es möchte das arme vnd gemeine Volck/ villeichten hierdurch bewegt werden/ daß sie lieber jhren alten Tyrannen/ dann einen newen Krieg haben wolten. *Plutarchus in Publicola. fol. 180.*

18. Wie es mit den Brieffen beschaffē.

In oder auß einem belägerten Platz/ Brieff oder Bottschafft zu bringen/ ist öffters sehr schwerlich: Also daß nicht allein vor etlich Jahren zu Leyden in Niderlandt/ sondern auch in den Palästinischē Kriegen in der belägerung Ierusalem, hier zu Tauben gebraucht worden/wie *Paulus Æmilius* erwehnet. Auch haben die Belägerte wol vorzusehen/ob die Brieff so sie empfangen/ nicht falsch seyn. Jnmassen in Belägerung der Festung S. Disier beschehen/ da der Herr von Granuelles ein verborgen Alphabet / dessen sich der Hertzog von Guise gebraucht/auffgefangen/vnnd dennoch ein Schreiben an die Belägerten/ sich dem Kayser zuergeben / außgefertigt/ auch einem Trommeter auß der Statt/ so etlich Gefangene außwechßlen wollē/ heimlich zuschreiben lassen. *Bellay. lib 10. fol. 1110.*

Ausser:

Ausserhalb der Festung ist alles an Häuser / Wäld / Bäumen vnd dergleichen / so dem Feindt zu nutz kommen / selbige beschützen / verdecken / oder denen darinn verhinderlich sein kan (auffs wenigst à la portée d' vn Canon, Vnd so weit ein grosses Stuck reichet) hinweg zu thun / vnd zuschleiffen. 19. Alles vmb die Festung abzubrechen.

Anno 1569. haben die Protestirende Lusignan, (welches vnter die Festesten Ort deß Franckreichs gezahlt / auch zuvor niemahl / daß man wuste / mit Gewalt eingenommen worden) Belägert / vnnd jhr Geschütz nahe der Festung auff einem Berg / so mit dickem Gehöltz überwachsen / Plantirt vnd Gepflantzet; durch welche gelegenheit die Protestirende versichert / auff die Belägerten mit grossen Stucken / wie nicht weniger mit Handrohren / (da die Soldaten vor dem Laub nit möchten ersehen werden) ohne vnterlaß Loß gebrannt; Seind also die darinnen mit jhrem Schaden innen worden / was für grossen Fehler sie begangen / in dem sie rings vmb die Festung nicht genug Liecht vnd Eben gemacht haben; Angesehen / fürnemblich zwey Ding seind / so deme der belägert / nutzen; ein Höhe / vnd ein Dicke. Vber das können die Belägerten die abgehawene Bäum in viel weeg nutzlich gebrauchen / sonderlich mit Reißbüscheln / geschwind die breches reparieren. Dannenhero auch zugleicherweiß ein Vorstatt / die nicht zu defendiren, allerdings rasirt vnnd verderbt werden soll; Dann so der Feindt entweder gantz oder halb zerbrochene Häuser einbekomen mag / kan er jhme solche leichtlich vnd dermassen zu nutz machen / daß er nit allein die in der Statt darauß mercklich beschädigen / sondern auch damit Er vor jhrem schiessen sicher seye / kan Er sich dero für Schantzkörb bedienen / vnd durch selbige Mittel am liechten Tag das Geschütz Pflantzen. Vnd obwol offters ein Oberster / durch der Burger schreyen vnd klagen hieran verhindert wirdt; Jedoch ist nicht allweg dises vnzeitige Mitleiden / sonder vielmehr die gemeine sicherheit anzusehen. Es seindt auch die Hohlweg bey der Statt außzufüllen.

Vor der Belägerung / soll man zeitlich alles vnnütz Gesindt / so die Frantzosen bouches inutiles nennen / auch alle Pferdt / Maulthier / Esell ꝛc. Deren man nicht bedürfftig / gäntzlich abschaffen; Dann selbige / über das sie die Victualia vnnd Futter / denn mehr dienlichen entzihen / auch allerhandt infectiones verürsachen: Ja / es werden offtermahl alle Personen / deren man zur defension nit benötigt / ohne Barmhertzigkeit mit gewalt außgetrieben / vnd dem Feindt zu seiner discretion überlassen. Zu Sancerren in Franckreich / hat den daselbst eingerissenen sehr schrecklichen Hunger mehrertheils causirt, daß man Jederman in der Statt behalten. 20. Das vnnütz Gesind außzuschaffē.

21. Hingegen ist ein grosse Disputation, wie der/so ein Statt Belägert/ mit dergleichen außgestoßnen Leüten handlen soll. Eduardus König in Engelland/ als er Calais ringßomb Belägert/ vnd der Gubernator darinnen eben solches Mittel für die handt name/ hat nicht allein auff Sibenzehenhundert außgetriebene Personen ein Morgenessen/sondern noch über das/einem jedwedern zwey Sterlin vmb Gottes willen geben lassen; dahero Er auch zweiffels frey auß diser armen Leüt fürbitt/dise Statt endtlich einbekommen. *Froissart. 1. cap. 133.*

22. Wie die quartir außzutheilen. Der Obrist in einer Statt/ so belägert wirdt/ soll aso bald die Quartier wol außtheilen/ damit ein jeder wisse/ wo er streitten solle/ auch einen Spital für die Krancken anstellen.

23. Der Gubernator soll nit auß der Festung weichen. Ein Gubernator oder ein Oberster einer belägerten Festung/ soll auß selbiger durch kein Vrsach/ so immer erdacht werden mag/ entweichen; Dañ hierdurch die restirenden also bald verzagen. Anno 1569. haben die Protestirenden in Franckreich die Statt Chazitè Belägert/ beschossen/ vnd dermassen bedrangt/ daß der Obrist oder Statthalter daselbst ab disem Ernst sich endtsetzt/ vnnd bey der Nacht heimlich von dannen entwichen/ damit Er dem Hertzog von Aniou, welcher damahl mit einem ansehenlichen Heer/ vor die Catholischen zu Feld lage/ die Noth/ darinnen er die Belägerten verlassen/selber anzeigen/vñ vmb eylende Hülff ansuchen köndte. Als aber die Soldaten sich ohn ein Haupt befanden / auch über daß die Burger / so die Statt deß Feindts Laudtsknechten Preiß gegeben zusein wusten/ erschrocken waren/haben Sie also bald zu Parlamentiren angefangen; Jedoch entzwischen solcher accord abgehandlet, haben die Frantzosen/so keinen Verzug leyden können/ an einem vnverwahrten Orth hinein zu kommen gelegenheit ersehen/ vnnd der Statt vnversehens mächtig worden.

24. Dardurch dann die Protestirenden nicht allein ein grossen Vortheil erlangt/ sondern es ist auch ingemein darfür gehalten worden/ wann der Oberst nicht darauß gewichen/ were innerhalb acht Tagen entweders die Statt von den Protestirenden der Belägerung erlassen/ oder selbige durch die Catholischen mit gewalt darvon getriben worden. Anno 1510. im grossen Venedischen Krieg/ hat der Herr von Chaumont, deß Königs auß Franckreich Feld Obrister/ die Statt Lignago, so von Natur gar Fest/ an zweyen Orthen mit Gasconiern vnd Spanischen Soldaten belägert/ vnnd ein fürnemme Basteÿ zum theil nider geschossen: Vngeacht aber/ daß die darinnen/folgende Nacht/solche breche auffs fleissigst zu repariren

vnter-

vnterstanden / jedoch ist der Venedisch Proueditore, so den Feind mehr förchten / dann sich auff die seinen verlassen wollen / vnversehens mit etlichen Venedischen Edelleüten in das Schloß entwichen; Welches da der Hauptman / so in berührter Basten über etlich Fuß-Volck commandirt, Morgens erfahren / hat er sich auff Versicherung Leib vnd Lebens ergeben / vnd ist das überige Fußvolck durch die vmbligende Marais oder Möß entrunnen; also Lignano bälder den man verhofft / mehr auß zagheit deß Venedischen Proueditors dann der andern Vnachtsamkeit / verlohren / vnd geplündert worden. *Guicciardinus lib. 9. num. 4.*

Wann der Obriste / so einen Platz belägert mit Todt abgehet / oder sonst beschädigt wird / soll selbiges / so viel müglich verhelet / vnd den Soldaten nicht eröffnet werden. Der gestallt hat Cimon, so wegen der Athenienser die Statt Citium in Cypern / belägert / nicht gewolt / daß man sein Ableiben / den Soldaten kundt thun solte. Welches auch beschehen / also daß er auff die Dreyssig Tag nach seinem Todt / welchen weder Freund noch Feindt erfahren / seinen vntergebnen commandirt, vnd sie glücklich widerumb zu Hauß gebracht. *Plutarch. in vita ad fin.* Als auff ein Zeit das Capitolium zu Rom von etlichen Banniten, vnd entwichenen Römischen Knechten / so Appius Herdonius, ein Sabiner / geführt / bey Nacht erobert worden / vnd P. Valerius Publicola, damahlen Burgermeister / solches mit macht stürmete / auch selber an dem Spitz vnder den vordersten streitend / erschlagē ward / hat Publius Volumnius, ein fürnemmer Römer / so solches gesehen / also bald den Todten Leib bedeckt / vnd ist an deß entleibten Stell gesprungen / den Kriegsknechten zugesprochen / so dises in einem solchen ernst vnd getümmel nicht wahr genommen / vnd ehe sie vermerckt / daß sie ohn ein Haupt streitten / mit jhnen den Sieg erlangt. *Liuius decad. 1. lib. 3.* 25. Wañ der Gubernator stürbe.

Als Hertzog Carle von Bourbon, Año 1527. die Statt Rom vnversehens überfallen / vnd ersteigen lassen / ist er zumahl auß Verzweifflung / vnd dann weil jhn bedunckt / es seyen seine Landtsknecht etwas verzaget / zuvorderst an dem Sturm / ein Leyter in der Handt habend / getretten / aber etwas ob der Hüfft / von einem Hackenschützē getroffen worden / darvon er also bald verschieden. Darauff Philibert von Chalon, Printz von Vranien, so nahe darbey gestanden / jhne / so bald er gefallen / mit einem Mantel / damit die Soldaten sich ab dem Verlust jhres Haupts / nicht entsetzten / bedecken lassen. *Du Bellay lib. 3. des memoir. Guicciard. lib. 18. n. 8.* 26.

Als der vnüberwindliche Türckische König Solimannus, 27.

Zigeth belägert/ vñ zimlich betagt/ an der roten Ruhr verschiedẽ/ hat
Mahumet, einer seiner fürnembsten Baschen gefürcht/ wann dises
lautbar/ möchte solches nit allein den Keyserischen ein Hertz machen/
sondern bey den Türcken vielerley Vnrath causiren, derowegen Er
dann den Medicum, welcher einig vnd allein dem Solimanno, als
Er plötzlich verstorben/ bey gewohnt/ für sich gefordert/ vnd vor sei-
nem Angesicht erwürgen/ dabeneben auch also bald Selimum den
rechten Erben auß Græcia beruffen/ vnnd die Belägerung nichts
desto weniger starck continuiren lassen; Vnd weil die Soldaten in
bedenckung/ sie jhren Herren nun etlich Tag nit gesehen/ vnwürsch/
vnd zu mutiniren anfingen/ hat bemelter Mahumet den gantzen
Handel etlichen der Fürnembsten vnd vertrawsten Hauptleüten ent-
deckt/ darauff Solimannum wol Balsamirt/ auch nach gewonheit
bekleidet/ auff ein hohen Thron/ in ein dunckel Ort seiner Gezelt ge-
setzt/ vnd von fernem gewisen/ wie nicht weniger selbsten dem Todten
Cörpel gebürende ehr erzeiget: Vnd weil/ also niemandt sonsten dem
König zu nahe kommen dörffte/ ist diser betrug von keinem wahr ge-
nommen worden. Noch ferner/ neben dem die Soldaten gesagter
massen bethöret/ auch über das/ zum Sturm mehr entzündt oder
müthiger wurden/ vnd damit die Trehern/ so er wegen seines Herren
Todt/ vnd anschawen vergiessen müst/ das gantze Spiel nicht ver-
derbten; gab er/ auff befragen/ Warumben er sich so trawrig erzeig-
te/ zur antwort; daß Solimannus, (als mit welchem die Sachen
nunmehr zimlich wol stunden/) auffs höchst/ alle fürnemme Haupt-
leüt/ so Zigeth nicht innerhalb zweyer Tagen erobert würde/ jäm-
merlich tödten vñ hinrichten zulassen/ geschwohren. *Natalis Comes. lib. 17. historiar. sui temp. Leunclauius in fin. lib 12.* Erzehlt ein gleiche Histori vom
Sultan Mahumet Chan, welche vngeacht sie sich in keiner Belä-
gerung oder Kriegß Expedition zugetragen/ doch gantz denckwür-
dig/ vnd erst gesetzter nit vngleich ist.

28. Wo aber der Gubernator beschädigt oder erschossen wirdt.

Wie ein Gubernator eines Platz oder Festung/ auß selbiger
nicht freyens willens weichen soll/ also ist nicht weniger/ da er durch
Vnglück vngeferd beschädigt/ oder gar vmb das Leben kombt/ sein
gefahr oder todt den Soldaten/ auffs müglichst/ zuuerhelen. Als
Puuiant Anno 1569. die Statt Niort in Franckreich den Catho-
lischen Manlich vorgehalten/ vnd auff ein Zeit ein grosse breche,
welche die Feindt in einem Thurn daselbsten gemacht/ recognosci-
ren wollen/ vnd eben damahlen ein Schuß/ so auff die Statt gesche-
hen/ ein grossen Stein in viel stucken zertrümmerte/ ist er Puuiant
durch solche zu boden geschlagen/ vnd dermassen beschädiget wordẽ/

daß

daß er das recht Aug/ vnd drey Finger in der rechten Faust verlohrē/ auch darzu zehen Monat kranck liegen müssen: vnd werde darfür gehalten/ wann er den Soldaten/ so eben damahlen eines Sturms gewartet/ vor seiner Beschädigung nicht zugesprochen/ oder selbige Beschädigung nicht so fleissig vor jhnen/ wie auch den Burgern/ die jhme gantz affectionirt gewesen/ were verhelet worden/ hetten sie der Catholischen Eyffer nicht widerstehen mögen.

Auff alle mügliche weiß vnd weeg/ sollen die Belägerten zu verhindern sich befleissen/ daß der Feind nit zu jhnen hinein sehen/ was sie vorhaben/ erkundigen/ oder welche hin vnd wider über die Gassen gehen/ beschädigen könne. Als Anno 1568. der Ritter Ligneres von den Protestirenden zu Chartres hart belägert/ vnd die ausserhalb/ vnd nahe bey der Mauren stehende Häuser zuschlaiffen/ oder einzureissen nicht weil gehabt/ dannenhero die Protestirenden selbige mit Hackenschützen besetzten / so ohne vnterlaß/ auff die jenige/ welche sich auff der Maurē oder andern Orten præsentirtē, loß brennen thetē/ hat offtgesagter Ligneres solchem zubegegnen/ rings vmb Tücher spannen lassen/ vñ damit seinen Feinden/ daß/ so in der Statt geschahe/ zusehen verhindert. Zu Poitiers in folgendem Jahr/ haben die Catholischen nicht allein solches Mittel gebraucht/ sondern auch auff beyden seiten einer Gassen/ Fässer gestelt/ vnd mit Brettern bedeckt. Dagegen müssen die jenige/ so An. 1468. Altstatten / bey Appenzel gelegen/ belägert/ schlechte Kundtschafft gehabt haben/ welche zwölff Tausent starck das leer vnd verlassen Stättlein/ noch biß an den dritten Tag/ ehe sie deß Abzugs der Belägerten jnnen worden/ vmringt gehalten. *Stumpfius lib. 10. cap. 34. fol. 334.* 20 Das einsehen dem Feind verhindern.

Nasse Gräben/ ob sie schon nicht vbrig tieff/ seynd sie doch darzu nutz/ daß die jenige/ so hindurch watten/ vnnd hernacher zur brechen kommen/ gern schleiffen/ vnd sich nicht recht wehren können. Weil auch das Wasser in den Gräben gemeiniglich abgraben wirdt/ als ist gar gut/ vnd fast vonnöthen/ wann man gelegenheit eines fliessenden Wassers hat/ daß selbiges / so viel müglich geschwelt / vnnd der Grabe damit tieffer gemacht werde. Dann vber oberzehlte incommoditet/ auch solches darzu Nutz / daß die Stürmende / in dem sie dardurch watten/ kein Ordnung halten können. Anno 1569. haben die Catholischen sampt dem Hertzog Guyse, vnnd Graffen von Lude/ so zu Poitiers, von den Protestirenden Feindtlich belägert gewesen/ vber daß sie sich mit allerhandt künstlichen Fewerwercken gefast gemacht/ auch ein gute Anzahl ziemlich lang vnd breitte Bretter zuwegen gerüst / vnnd viel lang spitzig 30. Die Beschaffenheit der Gräben.

eyssen Nägel dardurch geschlagen/auch ein merckliche summ Wolffdangel oder Gifftensen/wie mans in etlich Orten nennt/in die Grabe vnd andere Ort/da man der Statt zukommen mögen/gelegt: beyneben/ damit der sturmende Feind sich weniger darvor hüeten könte/ alle dergleichen Ort durch auffschwellung deß Wassers/begossen vñ bedeckt. Nitweniger hat man darfür gehalte/ daß in erst besagter Belägerung einig vñ allein durch folgendes Mittel die Statt zu erhalten seye/ daß nemblich an den Schleussen mit Schutzbretter/vnd starcken Pfälen/ das Wasser dermassen geschwelt/ vnd auß seinem Canal hindersich getriben worde / daß er in wenig Tagen/ein grosses ebene Wißfeldt/ dardurch die Protestirenden einen Sturm (inmassen sie die Maur daselbsten albereit gantz nidergeschossen gehabt) anlauffen wolle/ allerdings vrplötzlich bedeckt/vnd eine grossen See gleich sahe/also daß einer/so dardurch gewolt/ biß an die Gürtel watten müsste.

31 Als nun die Protestirenden gesehen/ daß jhr Sach den Grebßgang gewinnen wollen/ jhnen auch die Catholischen auffrupffte/ daß jhres Obersten deß Admirals Gewalt / auff disem kleinen Meer zu Spott worden; haben sie etliche Stucke Geschütz auff die Schutzbretter vnd Pfähl gerichte durch langes schiessen vmbgeworffen/vnd das Feld allgemach trucken gemacht. Aber die in der Statt/haben in höchster Eyl hinder den Pfälen/darzu sie dañ ein Steinene Bruck/ nicht wenig befürdert/(in bedenckung man allein ein Schwibbogen zumauren / oder sonsten mit allerhand materi verstopffen dörffen) ein grosse vnd dicke Maur gemacht / auch über daß / grosse Ballen oder Säck mit wollen außgefühlt / vnd hart aneinander gebunden/ damit dem Geschütz sein Würckung zuverhüeten; dardurch sie dann angedeütes Wasser stettigs behalten.

32. Moraß. Vber ein Moraß kan man etwan kommen/wann man Flechten/ oder Hürten darein wirfft. So thut man auch eysserne Solen/für die Wolffsangel gebrauchen: wie zu Sancerren beschehen.

33. Außspäher in hohen Thürnen. In den höchsten Thürnen der belägerten Statt / werden Wachten/ vnd Außspäher bestelt/die/so offt sie mercken / daß der Feind ein impressa vorhanden/oder sich zum Sturm vnd Anlauff rüsten wollen/Sturm schlagen/als zu Poitiers An. 1569. geschehen.

33. Verrähterey verboten. Verrähterey oder Verstand mit dem Feinde / wird in einē belägerten Platz auff vilerley weiß verhüttet: sonderlich wañ man die Wacht offt verändert/solche durch das Loß außtheilet/ vnd die Sentinellē auß allen Compagnien ersetzet/damit die/so in der conspiration/ nicht zusammen kommen können. In der Belägerung Poitiers/ hat der Hertzog von Guyse/ als Gubernator darinn/ alle Schlagvhren

anhalten lassen/ auff daß nicht durch ein Verrätherey dem Feind ein gewisse Stundt etwas zu exequiren, assignirt, oder bestimbt würde. Was auch die Glocken diß Orths nutzen/ bezeüget *Stumpfius lib. 12. cap. penult. in fin.* da er die Vrsach anzeyget/ warumb zu Basel es stetig vmb ein Stund zu frühe schlagen thue. Sonsten wirdt durch heimlichen Verstandt nicht bald ein Festung eingenommen/ wann der Gubernator seiner Schantz auch nur etwas wenigs warnimbt. *La plus part des entreprinses fondées sur intelligence, que l' un pretend en des Villes, s' evanouissent sans effect, quand les places sont de quelque importance, & que ceux, à qui elles apartienent, ont tant soit peu il' oeil au bois. La Noüe ad Guicciard. lib. 11. fol. m. 28.*

35. Wie außzufallen seye.

Ebenmässig wirdt in den Außfallen grosse Vorsichtigkeit gebraucht/ besonders zu Winter- oder Regenszeit/ wañ der Belägerer wachten/ durch Kält vnd Nässe ermattet. *En vne Siege d' biuerise presentent les belles occasions de faire les saillies, quand les Soldats d' vne tranchée, par les longues nuicts, le froid & les pluyes, sont demy mattez. Idem La Noüe lib. 12. fol. 74.* Manchmahl werden auch die/ so belägert/ herauß gelockt/ vñ durch ein oder zween hinderhalt angefallen: Inmassen in der Belägerung der Statt Pauie, An. 1524. von dem fürnemmen Frantzösischen Kriegs Obersten/ Iohan de Medicis, gar denckwürdig beschehen *Bellay. lib. 2. f. 209.* Nicht weniger pflegt man die/ so Außfallē/ in der Statt mit Geschütz an bequemen Orthen gestelt/ der gestalt zu fauorisiren, daß wann sie sich widerumb der Statt zu retiriren, vnnd die Feind jhnen zu weit nacheylen/ selbige von der Statt Geschütz in Gefahr kommen/ vnd sehr beschädigt werden.

36. Wie ein Polwerck zu verlassen.

Wann man ein Vorstadt oder Pollwerck verlassen will / sol selbiges bey Nacht geschehen / auch brenennte Lunden hin vnnd wider auffgesteckt werden/ wie in Anno 1521. in der Belägerung Parme beschehen. *Bellay. lib. 2. fol. 99. & seq.*

37. Wie ein Ort zu entsetzen, oder zu speisen.

Wann man ein Statt entsetzen oder speisen will / wirdt mehrmahlen etlichen Reütern Pulver / vnd andere Prouision, so viel sie mitführen können/ auffgegeben/ solche vnter dem Scharmutziren allein in die Gräben zuwerffen/ weil gemeinigklich vmb die Thor/ von dem Belägerer starcke Wacht gehalten wirdt / damit nichts hinein kommen möge. Dergestalt ist Anno 1512. Terouenne gespeisset worden. *Bellay lib. 1. fol. 11.* So werden auch Baurēn mit Mehl vnd Puluer wol beladen/ zu zeiten mit den Soldaten geschickt / welche / vnder deme man scharmitziert/ in die Statt kommen. Also ist An. 1537. Peronne succurirt worden. *Bellay lib. 8 fol. 797.* Ob wol man in einem belägerten Platz/ mehr Brots / dann Gelts vonnöthen hat. *Aux villes assiegés, & battués on s' altere ordinairement plus pour les viures, que pour l' argent.*

38 Jedoch wirdt auch nachmaln durch ein sonder stratagema Gelt in ein belägerte Statt gebracht; Gestaltsambe in Anno 1524. in der Belägerung Pauie beschehen/ da die Teutschen Landtsknecht bezahlt sein/ oder die Statt dem Frantzosen auffgeben wollen: derentwegen der Vice Re, jhrer zween/ denen er wol trawen dörffen/ bestellet/ welche zwey Pferdt mit Lägeln vol Wein beladen (darinnen doch etlich Tausent Cronen verborgen gewest) in das Frantzösische Läger gesandt. Dise haben so nahe bey der Statt/ als jhnen jmmer müglich/ jhren Wein fall gethan/ da die Belägerten/ welche zuvor alles verdingt/ einen Lärmen gemacht/ vnd entzwischen dise vermainte Marckatender jhre Lägel verbrochen/ vnd der Statt zugeloffen. Solches hat der Gubernator Antonius Leua, Meisterlich herauß streichen können/ vnd die Landesknecht beredet/ daß jhre völlige Bezahlung in dem Kayserlichen Läger enthalten/ vnd allein/ wegen der Feindt/ nicht hinein gebracht werden möge. *Belagius lib.2 fol.194.*

39. Regulæ obsidentium. Das Ort anfänglich zu recognosciren. Einer so belägert/ soll stättig vnd mit allē fleiß den Platz/ vor welche er sich auffhelt/ recognosciren lassen/ dahero die Frantzosen ein Sprichwort haben *Place bien recognue, est demy prise.*

40 Wo das Läger zu schlagen. Das Läger sol an einem gesunden Orth seyn/ welches als Lautrech Anno 1528. vor Neapolis nicht in acht genommen/ hat er sich vnd seine Vndergebne vmb das Leben gebracht. *Bellaius lib. 3. fol. 259. 267. 270. & 275* Hierinnen haben auch die Florentiner/ in Belägerung der Statt Pise gefehlet. *Guicciardin. lib.4.* Dahero nachmahlen jhrem Obersten Paulo Vitellio den Kopff abschlagen lassen.

41. Von der Auffoderung eines Platzes/ Wann der Feindt ein belägerte Statt aufffordert/ soll man Hertzhafft/ doch nicht hochmütig antworten/ An. 1521. in der Belägerung Messieres, hat der Ritter Bagard, welchen die Frantzosen/ Le bon Cheualier, sans peur, & sans reproche, nennen/ den Trommeter/ so der Graff von Nassaw zu jhm geschickt/ geantwort: *que devant l'ouir parler de sortir, hors de la Ville, de laquelle il auoit la charge, il esperoit faire un pont des corps morts de ses innemys, par dessus la quel il pourroit sortir. Bellay lib. 1. fol. 70.* Anno 1537. In der Belägerung Peronne, haben die Frantzosen/ eben einen Graffen von Nassaw zur Antwort widerfahren lassen: *qu'ils auoient deliberé de si bien garder la ville, qu'on n'i y entreroit, si non par dessus leurs ventres, mais que plustost il esperoit en sortir par dessus ceux des ennemis. Bellay. lib.8. fol.794.*

42. Von dem Fewerwerffen. In selbiger Belägerung/ haben die Kayserische Fewr in die Statt geworffen/ vnd wann die Häuser/ so guten theils von Holtz/ anfangten zubrennen/ also bald das Geschütz dahin gericht/ damit man nit leschen könte. *Belay dict. loc. fol. 796.*

Stätt vnd Schlösser vntergraben / ist ein alter fundt / so lange 43 Wie ein Ort zu vntergraben
zeit in Vbung gewesen / auch in Englischen Kriegen in Franckreich gebraucht worden. *Froissard. 1. cap. 112. item cap. 209. 289.* Rudolphus I. als er bald anfangs seines Käyserthumbs allenthalben im Reich vil Raubschlösser vmbgeworffen / auch in Heluetien etliche zerstört / hat er vnder andern Weissenburg (nicht weit von Schaffhausen) belägert / vnd vntergraben / zu letzt mit Fewer niderbrennen / vnd verfällen lassen. *Stumpf. lib. 4. cap. 51.* Marcus Fuluius Consul, damahl als er Ambracciā in Græcia belägert / vnd mit offenem Gewalt nichts außzurichten gewust / hat er zu Vntergraben angefangen / welches aber die Belägerten / als sie einßmahls einen grossen auffgeschütten hauffen Erden / so auß der Minā nach vnd nach geführt worden / ersehen / gemerckt / dagegen ein tieffen Graben geführt / der Feinde cuniculum eröffnet / vnd mit selbigen darinnen scharmitziert. *Liuius decad 4. lib. 8.* So haben auch lang zuvor die Römer Veios, ein Statt in Thoscana gelegen / vndergraben / vnnd seynd der gestalt in die Statt kommen. 44 Die Minen zu sprengen.
Liuius dec. 1. lib. 5. Doch hat man vor erfindung deß Bächsen Pulvers / mehrentheils die Minen mit Holtz vnderstützet / selbiges hernach angezündt / vnd damit ein Thurn oder Mauren / eingeworffen. Vnnd ist Petrus Nauarrus der erst gewesen / so die Minen mit Pulver außgefült / vnd hernach spilen lassen. *Guicciardinus lib. 6. fol. 208.*

Sonsten wird deß Vntergraben wahr genommen / wann man die Ohren hart auff den Boden legt / auch Trommen vnd Baucken / wie nicht weniger Becket vnnd ehrine Kessel / voller Wasser hin vnnd wider setzet / vnd dann dero Bewegung daß Ort / deme der Feind mit Minirn zusetzet / erspehet; Kan also folgendts diser Gefahr zeitlich Rath geschafft werden / wie zu Brixen geschehen. *Iouius lib. 16. histor. fol. 327.* da er also schreibet:

Acti subindè cuniculi variis in locis, quibus intromisso 45
puluere fundamenta murorum euerterent, vel subterfossis mœnibus, per occultissimos specus, in priuata vrbis ædificia penetrarent: atq; inde sensim coactâ militum manu, vrbem inopinantibus hostibus occuparent. Sed Triuultius diuersâ ac notâ omnibus ratione mœnium partem, ad longitudinem pedum ducentorum succisis radicibus, longâ tibicinum seriè fulcire, suppositisq; ignibus accendere, singulari studio contendebat. Fossores enim perpetuā concamaratione amplioris cuniculi, qui ad mœnium longitudinem secundum fundamenta proferebatur; dum opus perficerent, occultabātur. Ii murum paulò supra radices malleis vectibusq; perfrin-

gebant, subtractisq; sensim lapidibus, tigna bipedalia, crassitudine humani cruris, modico pariq; interuallo inter se abiuncta supponebant, atq; ita continuato opere, totus murus perpetuis lignorum ordinibus innixus suspendebatur. Ea mox interualla, aridis virgultis ad concipiendam flammam, pice atq; oleo præparatis, tormentarioque puluere conspersis implebãt, quibus postea ad Ducis signum vno temporis momento succensis, cum eodem igne tibicines, ac tigna supposita consumerentur, necessariò eæ mœnium partes repentinâ atq; ingenti ruinâ corruerent.

46 Cumq; milites facetè contumelijs inter se contenderent; Nauarrinus miles, vt linguam, jactantiamque Hispanorum, injectâ cuniculis suspicione reprimeret, hispanicè locutus, commilitiones, inquit, qui extremis etiam rebus vestris iam securè jocamini, cauete ne à vobis contumeliarum rationem exposcamus, cum gallina pede scalpere ac fodere humum aliquando desierit. Quæ verba acuti & perspicaces Hispanici, qui in muro erant, sanis auribus acceperunt, eaque altiùs interpretati, Nauarrum pro Gallina specus cuniculosque moliri, quod peculiare ejus hominis artificium foret, ab suæ gentis milite, per lusum cautè sibi significari iudicârunt. Nec mora, ea res pluribus simul signiferis ac Centurionibus communicatur, ad Ducemque primarium concurritur. Ille qui propter loci, mœniumque naturam, atque eius hostis ingenium, qui hisce artibus maximè inniti consueuisset, hæc eadem multum anteà accidere sibi posse cogitarat; per eam vrbis partem, quæ proxima castris, & subjectâ periculo videbatur, diligentissimos homines circummittit, qui cuncta explorent, priuatas domos, templa, cœnobia ingrediantur, scientissimeq; perquirant, an aliqua cuniculorum vestigia reperiri possint.

47 In id cum omnium militum animi summo studio intenti essent, alij passim omnibus silentibus strati, vt terræ motum notarent, aurem solo applicabant: alij tympana militaria solo deposita, si concussis leuiter mẽbranis, vel tenuissimè personarent, contemplabantur: alij capacissimas pelues, vasaq; ænea omnis generis, aquâ repleta, si tremulis motibus agitarentur, intentissimâ curâ, omnibus locis obseruabant, quibus argumentis subterranei operis motiones necessariò deprehenderentur. Nec multò post certo in loco animaduersum est, terræ superficiem manifestè commoueri. Quamo-

brem singulari omnium lætitiâ, contrarium illi cuniculum instituerunt.

48

Erant multi in Vrbe milites horum operum peritissimi, qui artem superioribus temporibus, Præceptore Nauarro, didicerant; pluresq; Germani, quibus omne genus cuniculorū notissimum erat, propter Argentarias sectūras, quæ apud eos ad Hercyniæ regionem sunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præsidia, Bononiæ fuerant, & se Nauarri artibus, contrarijs cuniculis feliciter occurrisse meminerant. Quibus de causis continuato labore, ac pluribus simul perductis cuniculis, facilè per obliquos meatus, ad hostium opera peruenerunt.

49 Wie vnd wann ein Mine keinen effect habe.

So bald auch ein Mine eröffnet/vnd Lufft bekombt/ seynd die Belägerten mehrentheils auß der Gefahr/wie die Vngern zu Ofen/ da sie aldorten von den Teütschen belägert/erfahren haben. Tentauêre demum Austriaci Duces, effossionibus atque cuniculis murum subruere, inditoque ac demum succenso intus tormentario puluere, adapertisque mœnibus subitarium in Vrbem aditum parare: quod plerique adessent milites è Rhætia, Argentariis fodinis assueti, Bohemique præsertim insecturis metallorum operam nauantes: sed Budenses deprehensis hostium consilijs, atque operum initiis, nota atque instituta ratione, dum fossas introrsus ex obliquo pertraherent, certaque erupturis incendijs spiramenta relinquerent, diligenter atque feliciter occurrebant. *Iouius lib 39 fol. m. 443.*

50. Wie einer Mine zubegegnen.

Dannenhero in wolversehenen Vestungen hin vnnd wider tieffe Löcher/ wie außgemaurte Galgbronnen/ so man Contramines nennt/gemacht werden. Hingegen/ vnd damit daß miniren von den Belägerten nicht wahr genommen werde / pflegt man gemeinigklich an selbiges Ort /, da man vndergrabt / à coup perdu, oder vergebens zuschiessen. Man hat auch Exempla, daß durch ein Mine ein lange Maur/oder Pollwerck in die Lufft gehebt ward / also daß die Belägerte in die Statt sehen köndten / vnd nichts destoweniger selbiges/ so der Gestalt bewegt/widerumb in sein vorige Stell fallet/als wenn es gleichsamb nie zerschüttet worden / wie zu Bononien. *Guicciardinus lib. 10. fol. 383. Iouius in vitâ Leon. Decimi. lib. 2. fol. 38.* in gleichem zu Meylandt/in Anno 1523. beschehen. *Bellay. lib. 2. fol. 175.*

51 Von dem beschiessẽ.

Daß beschiessen anlangend/ist in allweg in acht zuhaben / daß ein angefangene Batterie nicht vnterlassen/ sondern damit die Belägerten zu repariren nicht weil haben/streng/ vnd æquo passu, biß zum

Sturm

Sturm continuirt werde. *Bateries & mines, qui procedent lentiment, en fin ne sont, que mines esuentées. La Nouë ad Guicciardin. lib. 14. fol. 131.* Man sol auch an unterschiedlichen Orten ein Platz beschiessen / damit die Belägerten irr gemacht / und nicht gnugsamb tempariren können. Manchmal wird auch gezweiflet / ob ein Platz an dem stärckesten oder schwächesten Ort zubeschiessen seye. Wavon *Conestag. lib. 6. fol. 337.* also schreibet:

52. Arx S. Iuliani tormentis crassioribus diuerberata, &, initiò controuersia inter architectos & magistros tormentorũ, de loco, in quo ea disponenda essent, nata fuit: Quidam dicebant dirigenda esse tormenta contra partem arcis, munitam illam quidem; sed quá militi ascensus facilior futurus esse videbatur: Alij partem infirmiorem concuti volebant, quãtumuis illàc ascensus esset paulò incommodior: dicebant enim parte superiori murorum dejectâ, totum locum, in quo præsidiarij, acie instructâ hostem exspectabant, ictibus tormentorum obnoxium fore. Albanus itaque, vt has discrepantes sententias ad concordiam redigeret, ipse faciem loci contemplaturus, accessit, murumq́ue infirmiorem, sed qua ascẽsus difficilis erat, diuerberari jussit. Doch sol man sich nicht bald unterstehen / ein flüssend Wasser abzugraben / unnd die Maur / so der Orten fast gewohnlich zum schwächesten / zum Sturm zubeschiessen: unangesehen solches Wasser durch Regenwetter bald anlauffet / und alles so mit grossem Kosten gebawet worden / zu Boden reisset. Wie Francisco I. in Belägerung der Statt Pauie widerfahren. *Guicciardin: lib. 15 fol. 193. Bellay lib. 2. fol. 191.*

53. Wie sich die Reüter bey der Belägerung verhalten sollen.

Zu Zeiten / und sonderlich in den General Stürmen (Assaut Colonel) stellet man auch die Reüter in ein Schlachtordnung / und zwar zur seyten deß Fußvolcks / nicht allein daß selbiges durch ihre Gegenwarth / und gewaltiges zusprechen erkecket / sondern auch damit den Außfällen möchte begegnet werden. Ebenmässig werden andere Reüter verordnet / so das Feldt bewahren / und die / so auß einer Statt / wann sie eingenommen wird / entfliehen wolten / zu Boden hawen. Wann die Reüter oder Kürissier stürmen / thun sie ihre Steiffel / Sporen / und schwerste Stuck ihrer Rüstung hinweg legen.

54. Von dem Stürmẽ.

Stürm soll an vilen Orten / und nicht eher geschehen / man häb dann zuvor alle defenses, unnd Ober Wehr abgeschossen / unnd zu nichts gemacht: also daß man allein mit den vordersten zustreitten hab. Dannenhero man auch gewohnlich zur zeit deß Sturms / an einẽ andern Ort / das Heil mit Leitern versucht / dann hierdurch werden die Belägerten auffs wenigist erschröckt / oder in vil Ort sich zu

verthei-

vertheilen getrungen. Welches/wann sonderlich die Statt nicht wol besetzt/grossen schaden causirt. In der Statt sollen etliche Reütter/in wehrenden Stürmen/in der gantzen Statt/hin vnnd wider reütten/ vnd die/so etwan der brechen entweichen wolten/ forttreiben/ auch allen tumult vnd Vnrath/so sich erheben möchte/ stillen; wie nicht weniger/da es vonnöthen/ oder man jhrer bedörffen wurde/retten/ vnd in summa, alles wahrnemmen/ vnd verbessern sollen. Wie in der Belägerung Brixen beschehen/ warvon *Iouius,lib.18.fol.394.* also schreibet.

Magno eis subsidio erant equites fermè centum, qui per pomerii spatium, irrequieto cursu mœnia introrsum circuibant, notabantque, quà in parte maximè laboraretur; ac statim in forum, vbi trecenti veterani in statione ad subitos casus collocati erant, decurrebant, totque veteranos, quot periculi magnitudo deposcebat, ne, pedestri cursu exanimati, peruenirent, suis in equis consessores accipiebant, & ad locũ iniqui certaminis reuertebantur. Ipsi nonnunquam, cùm repentinum vrgentis prœlij discrimen præsentanea subsidia flagitaret, ex equis desiliebant, & in pugnæ locum progrediebantur. 55.

Auch sol allweg/wann man stürmet/ auff den fürnembsten Plätzen der Statt ein gute Anzahl der Soldaten/ vnnd in allen Gassen Wachten gestellt werden. So wirdt auch gemeinigklich die breche von einem reparirt, dabey ein flanquirter Grab/ vnd auffgeworffene Höhe gemacht/darhinder die Schützen/mit Fässern vnd Schantzkörben verdeckt/ losirt werden. Welches in der Belägerung Pauie, die Käyserischen wol in acht genommen. *Bellay.lib.2 fol.190.* 56.

Il fut fait breche, mais non raisonnable, toutesfois fut ordonné de donner un assaut, pour tenter l'opinion de ceux de dedans: auquel assaut nos gens, ayans donné iusques au hault de la breche, penserent la Ville gaigné, mais autrement en aduint: car ils trouuerent par dedans de larges & profondes tranchées bien flanquées, & les maisons estans pres des dites tranchées, persées bien à propos, & pourueues d' arquebouzeries. 57.

Die Anzahl der Soldaten in einer Besatzung/ soll sich mehr nach der Menge der Victualien/ vnd dergleichen Prouision/ dann nach der weite vnnd grösse deß Orths reguliren. In jetzt offt gedachter Belägerung der Statt Poitiers (so nach Paris fast die gröste in Franckreich ist) seyndt nicht vber drey Tausent zu Fuß gewesen. Wann auff fünff oder sechs Tausent archibusier (wie viel gewünscht/ vnnd zu defendirung vnnd Beschützung einer solchen 58 Wie starck die Besatzūg sein solle.

weitläuffige Statt/ vonnöthen zu sein erachtet) sich daselbsten befunden/hette die Prouision/ so ohne daß ausser allerhand Vrsachen schlecht genug/ nicht den halben theil der Belägerung gewehrt/were also dise Statt verlohren / vnnd auffgeben worden. Wie dann auch die feste Statt Harlem in Niderlandt / nach deme sie 7. Monat belägert gewesen/ sich endtlich auß Hungersnoth dem Duca de Alba ergeben müssen/allda dann nach einnemmung derselben / 2000. vmbgebracht / vnnd durch den Scharffrichter hingericht worden. *Heluic.in Cæsare Victor. lib. 4 fol.84.*

So pflegt man auch manchmal in einer belägerten Statt Lermen zumachen/allein zu erkundigen/wie sich die Soldaten zum Handel schicken wollen. *Bellay lib.7 fol. 769.*

59 Ein vnverzagter Oberster kan leichtlich ein Ort defendiren.

Denen / so etwas zuverrichten woll affectionirt seynd/ ist nichts vnmüglich/ ein dapfferer Oberster kan alle Plätz / auch dise/ so nicht zum besten/ defendiren. *Plutarch.in Alex.Magno.fol.m.199. Bon Cœur, bonne forteresse. Monluc.fol.170.lib.3.* Also ist Landrecy / in Anno 1543. vngangesehen es ein kleine / vnnd in der eyl übel befestigte Statt / jedoch von den Frantzosen wider Kayser Carolum den Fünfften / verthädiget worden. *Bellay.lib.10.fol.1055.* Also haben ebenselbige in Anno 1513. Dyon / so gantz nicht befästiget / wider die Schweitzer/vnd Teutschen erhalten.

60

Le Seigneur de la Tremouille retiré d'Italie, il fut suiuy par quatorce ou quinze mille Suisses, incitez par le Pape Iules, & l'Empereur Maximilian accompagnez de la gendarmerie de la franche Comté, & de quelques cheuaux Allemans, conduits par Vlrich Duc de Wirtenberg, les quels le uindrent assieger dedans Dyon, principale Ville de Bourgongne, qui n'estoit remparé ny fortifié en sorte du monde, mais la vertu des hommes seruit de murailles. Bellay. lib.1. fol.13. Wie auch in An. 1544. S. Disier / von den Frantzosen wider mächtigen Gewalt/vngeacht dises zween schlechte Plätz/ beschützt worden. So ist auch denckwürdig zu mercken/ daß im Jahr 1566. der Türckische Käyser starck/mit einer gewaltigen Kriegs Expedition zu Wasser vnd Landt vor Malta kommen/ aber mit Verlust 30000. Mann/demnach er die Festung drey Monat belägert gehalten/vnd gestürmet/darvor widerumb abgetriben worden. *Heluic. in Cæsare victor. lib. 3. fol. 76.*

Gleicher gestalt / hat Nicolaus Iurescit, die Statt Güntz in Vngarn/ wider einen sehr mächtigen Feindt / vnnd benanntlich Solimannum, den Türckischen Kayser erhalten. *Iouius, lib.30.fol.189. & seq.*

Doch ist allhie auch dises in Obacht zunemmen/ daß welcher einen vnwehrlichen Platz / freuenlich zu defendiren sich vnterstehet/vnd den Feindt mit seiner märcklichen Vngelegenheit/ das Geschütz darfür zurucken/verursacht/ offtermahls ohne Gnad an dem Leben gestrafft wirdt. *Montaigne. 3. cap. 15.* Also hat in der Belägerung Pauie der Herr von Montmorency gethan/ *qui fût contrainct de battre une tour, qui estoit sur le pont, l' ayant gaigné, la feit remparer & garder; faissant pendre ceux, qu' il trouua dedans, pour auoir esté si outrageux d' auoir uoulu garder un tel pollier, à l' encontre d' une armeé Francoise. Bellay, lib. 2. fol. 190*

62 Gefahr dessen so ein vnwehrliches Orth defendiren/ vnnd den Feind darvor auffhalten thut.

Welches ebenmässig in Anno 1538. denen / so das Schloß Villane ingehabt/ beschehen / *& taillerent en pieces ce qui se trouua, hors mis le Capitaine, & l' enseigne, qui furent prins en vie, lesquels Monsieur le grand Maistre fit pendre & estrangler, pour donner Exemple aux autres, de n' estre si temeraires d' attendre dedans une meschante place, une armeé Francoise descendent en sa premiere fureur.* Wie in gleichen in Anno 1591. denen zu Sainct Bouny widerfahren/ *pour auoir eslé si outrageux, de uouloir tenir une si meschante place deuant le Canon. Bellay. lib. 9 fol. 986.*

63.

Dahero seyndt in der Einnemmung deß Königrich Portugals, die Gubernatores gar vnuerstendig befunden worden/ in dem sie auch schlechten Stätten zugemuttet/ sich zuwehren. Eosque Dux Albanus arguebat crudelitatis, ideò quod negligerent consuetudinem, quæ vbique gentium obseruatur, nempè, vt exercitu potenti in aliquam Prouinciam ingresso, concedatur ijs locis, quæ non ita munita sunt, vt vim hostium sustinere possint, deditionem faciendi facultas, ne peccent in præcepta militaria, quæ jubent ad vnum omnes occidi, quotquot hoc casu resistunt: & non injuriâ, quia alioquin tormenta maiora ad minutissimum quemque pagum diuerberandum adducere, necesse esset, nec bellum vnquam finiretur. *Conestag. lib. 5. fol. 256.* Quem eundem vide *lib. 6. fol. 302.*

64. So ein naher Berg ein Ort commandirt?

Ein Statt / so an einem Berg ligt / vnnd denen andere Höhinen commandiren/ ist gantz gefährlich/ vnnd mißlich zu defendiren: Dann der Feindt auff alle Häuser vnd Orth/ mit seinem schiessen zielen kan. Hingegen hat ein dergleichen Platz diesen Vortheil/ daß leichtlicher daselbst / dann in der ebne / tranchees oder Gräben/ wie zu gleich contrabatteries ins Wercke zu richten/ es seynd auch die breches besser zu repariren.

65 Was ein Gubernator zu observiren. Obwol ein General sich nicht leichtlich solle belägern lassen/ *Bellay.lib.6 fol.603.* nichts desto weniger muß der Oberst in einer Festung dergleichen Erfahrenheit vnd authoritet haben / daß er mit seinem Befelch der Belägerten Gemütter uniren, vnd denen gebieten könne. So soll auch der Gubernator in einer Festung nicht zu verzagt/ noch zu Geitzig seyn. *Le moyen de perdre bien tost vne place forte, est de la commettre à un couard ou auaricieux. La Nouë ad Guicciardinum lib.15 fol.174.*

66 Es wollen ebenmessig etliche nicht für rathsamb halten / daß ein solcher Gubernator auß der Statt gebürtig seye / wie das Exemplum Anaxilai *apud Plutarch.in Alcibiade.fol.402.* beweisset / welcher für die Lacedæmonier die Statt Bysantz (so man jetzt Constantinopel nennet) ingehabt/ vnd solche ehe dem Feindt übergeben/ dann in eüsserste Noth kommen lassen wöllen / weil dises sein Vatterlandt gewesen. Heinrich von Aniou, König Caroli, deß Neundten in Franckreich/ Bruder/ hat sich nach erhaltener Schlacht vor Montcontour vbersehen/ daß er den Protestirenden nicht nachgezogen/ sondern zu seinem Schaden S. Iean d'Angely belägert / nicht weniger haben die Protestirenden mit der Belägerung Poitiers zu folgendem / in berührter Schlacht empfangenen Schaden/ Vrsach gegeben.

67 Ein Volckreiche Statt sol nicht belägert werden. Ein Statt wo vil Volck innen ist/ soll nit leichtlich belägert werden: Also haben die Frantzosen ein mercklichen Fehler begangen/ daß sie Nouarien belägert / welche Statt von den Schweitzern so starck besetzt gewest/ daß sie auch die Thor nit zugeschlossen/ noch die breches repariert, sondern nichts liebers gewolt/ dann daß sie mit jhren Feinden in der Statt / oder anders wo / zu gleicher Wehr kommen möchten. *Guicciard.lib.11 fol.30. Iouius histor.lib.11 fol.165.*

68 Oder wo der Entsatz in der nähe. Jngleichem/ wo die Hülff oder Entsatzung in der nähe/ soll man kein Statt belägern/ C'est imprudence d'entreprendre une siege, si le secours est proche. *La Nouë ad Guicciard.lib.12.fol.73.* Also hat Franciscus I. gar vnweißlich gethan / ist auch darüber geschlagen worden/ in dem er Pauie belägert/ da die Kayserische armée nit weit von dannen war; *Bellay.lib.2.fol.189.* angesehen / allweg ein Belägerung vil Leüth kostet/ vnd nach einer Belägerung/ der Belägerer leichtlich geschlagen werden kan. *Les sieges des fortes places, s'appellent ruines d'armées. La Nouë ad Guicciard.lib.7 fol.272.*

69 Jn welchen fälle obsides zugeben. Manchmahl werden Stätt vnd Plätz mit dem geding auffgeben/ wann man selbige innerhalb einer gewissen Zeit nit entsetzet / als dann wirdt von denen ausserhalb ein vornemme Person verordnet/ welche in der Statt bleibt/ vnd zusicht/ daß man innerhalb nichts in-

nouire. Item, wann die Belägerten hunger leiden/ wirdt ihnen erlaubt Essen hinein zu bringen/ doch von einem Tag zum andern/ vnd werden vtrinque Obsides gegeben; welche auch zu zeiten das Leben lassen müssen/ wann man den Pactaten entgegen was handelt/ wie *Froissart. tom. 1. cap. 317.* ein Exempel hat. Es gibt auch *Girard. lib. 21. de l'histoir. de France, tom. 2. fol. 751.* ein Regul/ daß man dem Feindt ohn genugsame Pfandt oder Geyssel/ in solchen Fällen nicht trawen solle. *De ne se fier une autrefois en son ennemy, que sur bons gages.* Welcher gestalt die Statt Calais nach langer Belägerung/ dem König in Engellandt übergeben worden/ wie auch sechs der fürnembsten Burger/ jeder ein Strick an dem Halß habendt/ damit sie daß vbrige sambtliche Volck bey dẽ Lebẽ erhalten möchten/ gedachtem König die Schlüssel præsentirt, vnd sich jhme auff Gnad vnd Vngnad ergeben / Zumahl durch Fürbitt der Schwangern Königin/ sie bloß das Leben erhalten/ wirdt von *Froissart. tom. 1. cap. 146.* gar denckwürdig erzehlet.

70 Wañ einer abziehen will/ nach dem letztẽ vergeblichen Sturm.

Einer so den letsten Sturm thun last/ vnd da er im selbigen nichts erhaltet/ abzuziehen willens ist/ sol vnder diß/ selbiger Geschicht/ die Stuck/ vnd andere schwere Sachen / denen sonderlich der Feindt im Abzug wol beykommen/ oder Schaden zufügen mag/ hinweg/ vnnd in ein sicher Ort zu führen/ nicht vergessen. So ist auch dem Feind/ welcher abzeücht/ nicht allweg zutrawen/ dann selbiger sich manchmahl widerumb wendet/ wie die Græci vor Troia, auch Lucullus vor Mitylena gethan hot. *Plutarch. in vitâ fol. 980.*

71. Wan ein Gubernator zaghafft oder vnfleissig ist/ wie er gestrafft werden solle.

Wann selbiger/ welchem ein Festung vertraut/ entweders Zaghafft/ oder Vnfleissig ist/ wird er manchmahl mit dem Todt gestrafft/ oder auffs wenigist seines Adels vnd Ehren entsetzet. Wie An. 1523. dem Frantzösischen Hauptman zu Fontarabie widerfahren. *Car le Capitaine Franguet, apres auoir tenu peu de iours, neantmoins rendit la Ville, qui n'estoit forcable, & en sortit ses bagues sauues: uray est, qu'il disoit, auoir esté contraint de ce faire, par ce que Dom Petre, fils du feu Mareschal de Nauarre, auoit intelligence aux ennemys. Toutesfois le dit Franguet fut à Lyon sur un eschaffauls degradé de noblesse, & declaré roturier luy, & ses descendents: pour auoir esté negligent. & failly de coeur à pouruoir à la conspiration dudit Dom Pietre, si ainsi estoit, qu'elle fut uraye. Bellay. lib. 2. fol. 162. & seq.* Welcher *lib. 7 fol. 717.* eben auch hievon also schreibet: *La punition dont on à depuis usé contre les moins delinquenrs, à esté telle, que touts ceux, qui s'y sont trouuez extraicts de noble race, ont esté priuez, & degradez, eux, & leurs descendents, de tous tiltres & priuileges de noblesse, & faits subiects aux subsides & impositiones, comme non nobles & roturiers.*

Alßo ist der Herr von Veruin zu Paris Anno 1543. enthauptet 72

worden / weil er auß grosser Zagheit/vnd Vnverstandt/ auch wider der Burger willen/die Statt Boulongne, dem König auß Engelland vbergeben *Bellay.lib.10.fol.1123. Car perdre une place, & n'apporter, ou auec la mort, ou auec la uie, de l'honneur, celuy qui uous y à mis, uous faict tort, s'il ne uous fait couper la teste. Montluc.lib.2.fol.138.* & adde *Montaig.1.de essais, cap.16.* Fürstliche Tischreden *lib.1.c.29.* auffs wenigist sol einer Ehrenhalber einen Sturm außhalten/ da er sonderlich etwas gelegenheit het/ sich zu retranchiren. Der Mareschal Monluc sagt; daß die Spanier insonderheit selbige hart straffen/ vnd zwar billich/ so auß Zagheit ein Statt vbergeben/ aber er thut noch billicher hinzu; *mais il en faut faire ingement sans passion: car i'ay ueu souuent tel blasmé, par celuy, qui n'eust sceu faire mieux. lib.4.f.258.*

73 Von dem parlamentiren. Wann man in einer Vestung zu parlamentiren anfangt / ist selbige schon für halb verlohren zuhalten; *Car despuis qu'une femme parlemente, & uous esconte, à Dieu uous comment, Vous aues desia le pied en l'estrieu. Aussi quand une place commence à ouurir l'oreille à la composition, tenez la hardiment pour perdue. Monluc. dict f.258.* Es wird auch gleichsamb für ein Verrätherey geschätzt/ wann der Oberst / in deß Feindts Läger sich selbsten begibt/ vnd daselbst einen Accord abhandlet. *Bellay.lib.1.fol.68.& seq. Montaigne, lib.1.cap.5.* Vnd als vnter Carolo, dem Sechsten diß Names / König in Franckreich/ Thunis belägert ward/ hat der Saracenische Gubernator nicht wollen auß der Statt / zu parlamentiren sich begeben: *disant, que par les loix de la guerre, iamais un chef d'armeé, ou de Ville, ne doit sortir pour parlementer. Girard.lib.18.tom.2.fol.443.* Nicht weniger wird öffters ein Festung/ vnder deme man parlamentirt, vnd dannenhero darinnen etwas vnachtsams/ oder zu sicher ist/ vnversehens eingenommen; darumb zu selbiger zeit zum fleissigsten Wacht zu halten. *Les heures d'un parlament, sont tousiours dangereuses. Monluc. dict. loc. Montaig. lib 1.cap.6.* Fürstliche Tischreden/ *lib.11.cap.28.*

74 Man sol auch dem Feind nicht trawen / wann er schon versprochen/ vnder wehrender Handlung nichts zu attentiren; wie die Statt Genua, Anno 1522. mit jrem eüssersten Schaden erfahren/ vnd darumb spolirt, oder geplündert worden. *Bellay. d. lo.* Noch viel andere obseruationes / köndten auß deß Mareschalcken von Monluc commentaires, vnd deß Herren de la Noue notis ad Guicciardinum, welche man vmb kürtze willen außgelassen/ gezogen werden. Et hæc de obsidione.

75 Qualis progressus ad castra faciendus. Nunc de castris quæ quidem duplicem considerationẽ, progressum nempe agminis in castra, ac eorundem architecturam, adferre solent. Et primò progressus ad castra ponenda tutus esse debet, in quo regionum sollicita exploratio, & prudens militaris agminis ductus requiritur: siquidem exer-

citum ducit Princeps, vel per ſuam ditionem, vbi deprædationes omnes militibus interdicet. Vel per alienam, eamq; hoſtilem, vbi maximè inſidias, ne fortè inter prædandum, vt ſæpè fit, opprimatur, euitare ſtudebit. *Frontin. lib. 1. cap. 4.* Si verò per ditionem cuiuſdam amici exercitus deducendus ſit, tranſitus inprimis petendus, atque dein milites in officio exquiſitiſſimè continendi erunt.

Architectura præterea caſtorum, quâ caſtra in conueniente & tuto conſtituantur loco, ſingulariter expoſcit, vt eligatur locus, vbi & lignorum, pabuli, & aquæ ſuppeditat copia: Nihil enim magis timendum eſt, quàm ne te hoſtes lignatione, commeatu, aquatione, pabulationeq; prohibeant. Ea autem ne accidant, vicina interdum caſtris loca opportunè ſunt occupanda, caſtella erigenda, & præſidia diſponenda. Petreius & Affranius in Hiſpania, cum facultatem non haberent explorandi locum caſtris idoneum, naturâ iniquo, & procul ab aqua diſſito loco caſtra locauerũt, ita pabuli inopiâ adacti ſarcinaria jumenta occiderunt, & tandem cum iã quartum diem pabulo equi carerent, & viri aquæ, ligni, ac frumẽti inopiâ premerentur, deditionem fecerunt. *Cæſar. de bello Ciuil. lib. 1* 76 Caſtra quomodo figẽda.

Videndum etiam eſt, ne mons adſit vicinus altior, qui ab aduerſarijs captus poſſit officere: ne item torrentibus inundari conſueuerit campus, & hoc caſu vim patiatur exercitus. Alexander Magnus cum per ignotas regiones iter haberet, ſecundâ circiter vigiliâ profluentibus in caſtra ſereno cælo aquis, è Gadroſiorum montibus, magnam vim impedimentorum amiſit, tanto cum periculo exercitus, vt vix cum armis, iiſq; non omnibus milites, ſubmerſis mulieribus ac pueris, ſeruati ſint. *Arrhian. lib. 6.* 77

Ne itidem locus militum valetudini, ob infectum aut craſſiorem aerem, vel etiã victoriæ, ſi dimicandum foret, nocuus ſit. *Veget. lib. 1. c. 22. & lib. 3. c. 8* Vnde Cyrus *apud Xenophon. Ped. lib. 6.* in deligendo caſtris loco, ſalubritatem inprimis eſt ſecutus. Et ſuperiore memoriâ cum Galli Lotrechio Duce Neapolim obſiderent, ex affecto aëre & intemperantiâ gulæ, quod auidiſſimè ſe vuis, ficis, & autumnalibus pomis onerarent, contractâ inualetudine adeò acciſos fuiſſe, vt irrito incepto obſidionem ſoluere ſint coacti, refert *Iouius hiſtor. lib. 26.*

Forma autem & modus ſiuè magnitudo caſtrorum, quæ interdum quadrata, interdum trigona, aut ſemi rotunda, pro 78 De forma caſtri.

vt loci qualitas aut necessitas copiarum postulauerit, ab Imperatoris prudentia pendebit. Si enim justo minora sint castra, multitudo coarctabitur, & laborabit in angustijs: sin ampliora, paucitas militum ægrè tueri ea, si oppugnentur, poterit; cum præsertim aliquando accidat, vt ingētes hostium copiæ castra circumfundant, continenterq́; defessos in tutum recipiendo, & alijs integris viribus submittendo, oppugnent. Quà in re Romani certè eam diligentiam in faciundis castris adhibuerunt, vt Pyrrhus speculatus eorum formam, & admiratus, omnia ordine esse prouisa atq; disposita dixerit. *Plutarch. in Pyrrho.*

79 Vt igitur Imperator in castris securus esse possit, neue inuitus acie decernere cogatur, assuefiat miles vallum portare, fossam ducere, cespidem circumcidere, aggerem extruere, & sic vbi pernoctaturus est, ibi castra pro necessitate munire. Vbi verò non longè abesset hostis, imitandus est Cæsar, qui cum iter faciens, nouissimum agmen ab Heluetijs carpi vidisset, jussis equitibus subsistere, ac sustinere hostium impetum, proximum occupauit collem, & triplici acie instructa, eam, quæ in superiore loco constiterat, locum in quē sarcinas congesserant, jussit munire. *De bello Gallico lib. 1.* Videatur *Castell. lib. 6. c. 45. & seqq.* Et de munitione castorū *Veget. l. 1. c. 23. & seqq. Amirat. lib. 19. disc. ...*

80 De Excubiis. Summa etiam Imperatoris prouidentia circa sedulam excubiarum ordinationem tàm intra, quàm extra castra versari debet: harum enim negligentia, & nimia quandoq; obsidentis securitas, obsessis victoriam nō rarò ad portauit; quēadmodum de Epirotis ab Illyrijs ad Phœnicem vrbem cæsis, exemplum refert *Polyb. lib. 2.* Nec pro portis solum castrorū, alijsq́; opportunis extra vallum locis validæ militum manus, vel equitum turmæ pro statione sunt collocandæ, sed etiam intra castra & munitiones, & præsertim ad prætorium die noctuque præsidia, cū summo silentio vigilare necesse est, *Leo Imperat. de apparatu bellico, c. 11. n. 22* Ita tamen vt milites vices stationū inter se, singulis duabus vel tribus horis, sorte aut delectu distribuant, easq́; subindè visitari curet, vel ipse easdem obeat, & tesseram militarem distribuat. *Althus. polit. c. 35. pag. 585.* Non solum vt militibus, exæquatus cum Imperatore vigiliarum & laborum feruor appareat. *Salust. in Iugurtha pag. 164.* Sed etiam, vt si quis negligentius suo officio functus deprehendatur, digna desuper pœna coerceatur. *Veget. lib. 3. c. 4.*

Quam quidem nonnulli grauiorem, ac capitalem quoq; statuendam existimant, eo quod desidiâ vel somno vnius, vniuersa sæpè ciuitas vel exercitus, periclitari possit. *Iul. Ferret. in tract. de re milit. tit. de de explorat: & excubiis. n. 7.* Wer seine Wacht oder Sentinellen versaumbt/ oder davon ohn Erlaubnuß abtritt/ auch schlaffendt gefunden wirdt/ soll ohn einige Gnad am Leben gestrafft werden. Holländisch Kriegßrecht *art. 26. & seqq.* Atq; idcirca Epaminondam Thebanum summè deprædicāt, quod in magno periculo vigilias circumeundo, vigilem, quem dormientem inuenerat, gladio transfixerit, seque mortuum hominem inuenisse, mortuumque reliquisse dixerit. *Keller. de offic. Iurid. polit, lib. 2. c. 31, pag. m. 618.* Kaysers Maximiliani Articuls Brieff aber / setzet ein solche Straff zu deß Obersten Erkandtnuß. *art. 36. & 39.* 81 Pœna dormiē-tis in excubiis.

DISCVRSVS XXIII.

DE VELITATIONIBVS, ACIE, EXHORTA-tionibus, pugna, & prœlio.

PRœlio dimicare, nisi multis nominibus superior sis hostibus, sanè res est, propter incertum & dubium belli euentum, periculis plenissima. Nam vt modica saltem accepta sit clades, fieri tamen non potest, quin rerū conuersio fiat, partim metu hostium, partim contemptione & despectu illius, qui infeliciter pugnauit. *Comin. lib 4. & 5.* 1 Quando pugnandum.

Tunc enim oritur fremitus & indignatio militum, qui postea magnis jacturis conciliandi sunt. Contra autem, qui victoriam adeptus est, authoritatem suam amplificat, & facilè quiduis impetrat, militemq; habet ad quæuis obsequentiorē. Hannibal Imperat. omniū maximus, vno prœlio ad Cannas prosperè facto, totam pænè Italiam in ditionem suā redegit. *Plutarch. in Hannib.* Idem à Scipione superatus, non ea solum, quæ decem & octo continuis annis obtinuerat, sed hoc amplius, ipsam Siciliam, atq; Hispaniam amisit. Stat igitur sapientissimum illud, collatis signis, nisi summa necessitudo, aut summa occasio data sit, nunquam decertandum esse, *Sembron. apud Gellium lib. 13. c. 3.* Tunc quidem priusquam prœlium ineatur, hostium vires velitationibus seu leuibus prœlijs, vt sciri queat, quid animorum, quid virium tui & hostes habeant, tentandæ sunt. *Machiauel 3. comm. 37.*

Quare cum descendere velis in aciem, & summam rei fortunæ committere, pro regulâ dari solet, vt superiorem locum (sole tamen & ventis benè obseruatis, quaten⁹ scilicet nō tuorum, sed hostiũ oculos perstringant. *Ranzou. lib. 3. c. 2.*) acie occupes, & hostem omnibus, vt ita dicam machinis, omnibus dolis ad iniquam pugnandi rationem adducas, ita vt ipse iniquum subeas locum, licet victoriæ certa spes ostēdatur, nunquam consultum sit. Cæsar certè nihil vnquam magis metuit, quam locorum iniquitatem, vnde ad Auaricum, deprehensis sine Imperatore, & sine equite hostibus, exploratam, vt ipsemet testatur, victoriam dimisit, ne detrimentum aliquod iniquum subeundo locum, in contentione acciperet, *de bello Gallico. lib. 7. Castell lib 2 c. 66.*

De via verò ac ratione benè instruendæ aciei, vide *discurs. 2. Amirati lib. 21. item Lips. lib. 4. de milit. Roman. dialog. 6. & 7. Veget. lib. 3. cap. 14 Bellay lib. 2. de regim. milit. c. 3. Ranzon. lib 3. c 4* & alios qui passim hac de re integros tractatus scripserunt. 6.

Sequitur Exhortatio, quæ est, cum publicè Imperator suos alloquitur milites, eosq; vel retinet, vel impellit, atq; huiusmodi Orationes magnos in bello effectus, maximè apud milites ob acceptam prius cladem, animo imbecilliore consternatos, vel etiam hostium multitudinem timentes, habere solent. Et talis fuit egregia illa Cnemi Ducis Peleponnesiorum, ad milites suos memores prioris cladis, ab Atheniensibus propè littus Acarnaniæ ex improuiso acceptę, adhortatio. Hic enim postquam propriarum nauium classem, auxilio suorum valdè multiplicasset, consternatos milites suos, ad secundam pugnam denuò incitando, his verbis generosè affatus est. 7. Miles strenuè exhortãdus est.

Si quis vestrum inquit, propter priorem pugnam, metuit futuram, non rectè judicat. Nam ad prœliandum minus parati fuimus, vt scitis; nec ad prœlium nauigatio suscepta erat, sed ad iter. Quædam igitur secus acciderunt propter fortuitum casum; nocuit etiam inscitia in prima dimicatione. Non igitur clades nostrâ culpâ accepta est, nec conuenit, cũ non sis prorsus consilio superatus, habeasque excusationem, omninò frangi propter euentum, sed cogitandum est, aduersa posse fortuito casu, etiam benè paratis accidere: Interea tamen rectè deliberata, viro forti non abijcienda esse. 8. Oratio adhortãs consternatos milites.

Nec deficiamus animis propter imperitiam cum robur adsit, nec vobis adeo deest peritia, vt superest audacia, Istorum autem scientia, quam maximè timetis, tunc valet, cum adsunt fortitudo & memoria in articulo terribili, At sine animi præsentia ars contra periculum nihil prodest: Timor enim memoriam excutit, & ars amittitur animo labefacto.

9. Illorum igitur majori peritiæ opponite audaciam vestrã, & timori quo victi estis, opponite quod imparati fuistis. Iam his commodis antecellitis, numero nauium, & quod nostra terra vicina est, vbi propè adest exercitus, qui dimicantes adiuuare potest. Plerumque autem vincunt plures, & melius instructi, nec quidquam nunc neglEximus, & priora errata, quia ea jam correximus, documento nobis sunt. Alacres igitur gubernatores, & nautæ sequimini, vnusquisq; quantum potest, non deserentes locum vnicuiq; attributum. Nos inuademus hostes non deterius prioribus ducibus, nec præbebimus excusationem vllis, vt minus strenui sint. Si quis autem erit ignauus, pœnâ afficietur: fortes vero præmiis virtutis ornabuntur. *Hæc ille.*

10. *Alia Oratio. Vbi paruus exercitus timens maiorem exhortatur.*

E contra Phormio Atheniensium Dux, cum suos conspectâ classis hostilis magnitudine, aliquam timoris significationem præbere, aduerteret, cõnuocato quamprimum concilio, cohortatione sua eosdem hisce verbis erigere decreuit: Cum videam vos ait, milites hostium multitudinem timere, conuocaui vos, judicans non conuenire, vt ea, quæ non sunt terribilia, metuatis. Illi enim, quia prius victi sunt, & suo judicio, se vobis impares esse statuunt, numerum nauium auxerunt, quæ tamen dissimiliter instructæ sunt. Deinde ita cõfidunt, quia in terra peritiam habent, & sæpè vincunt, eoque existimant sibi conuenire, vt sint animosi, & arbitrantur similiter se prœliaturos esse in naualib⁹ pugnis, sicut in terra dimicant: Nos verò magis confidere nauali scientiæ conuenit, siquidem illi pedestri confidunt.

11. Non enim antecellunt audaciâ, sed vtriq; in eo sumus audaciores, in quo peritiores sumus. Præterea Lacedæmonij cum sint duces sociorum propter suam gloriam, multos trahunt in periculum inuitos, qui prius victi non rursus dimicaturi essent. Ne igitur eorum audaciam formidetis, cum quidem ipsi vos magis timeant, & causam timoris probabiliorẽ habeant, quia prius uicistis, & quia existimant nos non dimi-

aturos esse, nisi spem haberemus non dignum aliquid nobis acturos esse.

Hostes, qui multitudine antecellunt, magis viribus, quã consilio freti, pugnam cient. His verò, qui multò minorem exercitum habent, & non coacti pugnare, tamen non detrectant pugnam, animum addit conscientia peritiæ suæ, quod reputantes isti, propter hanc inopinatam pugnam magis nos metuent, quam propter nauium proportionem. 12.

Multi enim magni exercitus à minoribus, aliàs propter imperitiam, aliàs propter timiditatem deleti sunt, quorum vtrumq; à vobis abest. Nec verò committam, vt in angusto sinu dimicemus, quia angustiæ nobis non sunt vtiles aduersus imperitam multitudinem, cum nostræ naues sint expeditiores. Nam in loco angusto neq; prospectus est ad inuadẽdum, neque receptus patet, & nulla sunt effugia, nullæ conuersiones, quæ arte reguntur, sed fit ex nauali pugna pedestris, qua in re multitudo vincit. Verum hæc quantum potero, curabo. Vos ordinem vestrum retinete, & celeriter facite imperata, cum quidem inuasio fiat ex interuallo exiguo, & in ipso congressu ordinem & silentium tueamini. Hæc enim, vt omnibus bellicis in rebus, ita præcipuè in naualibus prœlijs conducunt. 13

Hos igitur propulsate, vt dignum est prioribus factis vestris. Est enim de re magna certamen, videlicet vtrum spem imperij in mari Peloponnesijs eripiatis, an verò permittatis, vt Athenienses in mari videantur inferiores. Illud enim in memoriam redigo, quod multi antea à nobis victi sint, quorum animi postea in periculo timidiores existunt. *Hæc Phormio.* 14

Et harum quidem exhortationum, singulariter apud Peloponnesios ex priore clade consternatos, talis effectus fuit, vt eâ ratione animosiores facti, Athenienses callido consilio ad dimicandum prouocauerint, feliciterq; depugnantes, non solum magnum Atticarum nauium numerum corruperint, sed reliquas etiam per altum mare Naupactum vsque persecuti fuerint. Qua de re *Thucyd. lib. 2. pag. m. 235. & seqq.* 15 Effectus harum Orationũ.

Certum itaque manet nunquam milites, nisi prius conuenienti oratione animatos, ad prœlium ducendos esse: quod etiam suadet *R. P. Conzen. polit. lib. 10. c. 41.* Eos quoque de iure eius, in cuius fauorem ad pugnam incitantur, prius certos reddere, monet *Froßard tom. 1. c. 226.* 16. Milites itaq; exhortandi & de iure suo certiores faciendi sunt

copiarum vel numero militũ opportuno in loco superior existis, fortunę aleam subeundam esse censet, ne si cuncteris, hostẽ postea viribus auctũ minus sustinere possis. *Alex de bello Parthi.*

Cæterum hâc in re nonnulli imbelles, ne se in discrimen conijciãt, detrectando pugnã peccare solent, quando nempè refugiendo sese in arctum cogi sinunt, vt nec frumentatum, nec aquatum ire, aut audeant, aut possint: eamq; timoris opinionem insuper præbent, vt & hostes alacriores, & suos timidiores efficiant. *Plutarch. de tuend. valetud. Castell. lib 2 c. 36.* 21. Alii peccant, dũ se in tuta recipiunt

In actu verò pugnæ, si tui inclinant, non statim diffidendum, neq;, vt de Pompeio fertur, ad fugam ex subitanea desperatione accelerandũ est: Cũ enim in pugnâ Pharsalicâ militũ suorum conuersionẽ ex puluere conspicatus esset, quamprimũ animo collapsũ in tabernaculũ relictâ acie penetrasse, nulloq; ampli⁹ Imperatoris officio functũ, tandẽ ingruentib⁹ hostib9 turpiter fugã corripuisse legim⁹. Infirmi siquidẽ ingenij est, lapsu aliquo summæ rei diffidere, cũ euentus omniũ aut certè plurimũ prœliorũ, inter initia contra illos, quibus victoria debebatur, magis fuisse docuerit. *Veget. 3. c. 25,* Forti itaq; tũc animo opus est, vt nullum, in tali trepidatione, constantis Ducis, aut fortissimi militis officiũ omittas. *Tacit. lib 3 histor.* Sed cõsternatos potius excites militum animos consilio, manu, & voce, exemplo Iulij Cæsaris, teste *Lucano lib. 7.* 22. Quid si tui in actu pugnę inclinent

Cęsar enim, qui ad omnẽ rei bellicæ vsum semper prompt⁹ aderat, nact⁹ temporis opportunitatẽ, quã sedulò sequebatur, victoriã ferè vbiuis potit⁹ est. Magno quippè animo quibuscunq; in rebus permansit, & non modo non inimicis, sed ne fortunæ quoq; succumbens, multa facilia ex difficillimis solâ animi magnitudine reddidit, vt stupenda eius cõstantia in rebus aduersis ac propè afflictis adeò cerneretur, cũ tot & tanta quidẽ bella, bis verò ancipiti tantũ fortuna gessisset. Nam ad Dyrrachiũ (vbi puls9, nõ instante Põpeio, negauit illũ scire vincere) & iterũ in Hispania contra Iuniorẽ Pompeiũ, infeliciter dimicauit, quãdo nimirũ exercitũ suum tanto timore trepidantẽ conspicatus est, vt pugnã detrectãdo nec sustinendo impetũ hosti iã cedere cõpelleretur, discurrens per mędias acies exclamauit, Si nihil pudoris in vobis (milites) est, corripite me, & in man⁹ puerorum tradite, moxq; è manu obuij militis scutũ arripiens in globũ partim vibrauit, partim clypeo excepit, & tam diu restitit, donec milites ac verecundiã perciti, nõ modo eum tutati sint, verùm triginta quoq; hostium millia 23. Cæsar qualiter suos adhortatus fuerit in dubio prœlio.

quin-

quingentorum saltem suorū jacturâ profligauerit, vbi si animum aliquâ ex parte submisisset Cæsar, & vitam & Imperiū, rerumq; gestarum gloriam, protinus amisisset. *Patricius lib. 5. tit. 1. pag. m. 281.*

24. Similiter Tyllius. Certè posteaquam Rex Daniæ cum Tyllio ad Lotteram prœlium commisisset, & nouissimè illud inusitatum Tyllij oculis nefas, quatuor nempè integras Veteranorum equitum Legiones gradum retrò mouere, & Danis ad tormenta Tylliana accessum præbere, contigisset: Tyllius non absimilis furenti, primam in aciem procurrit, ibi prensare fugiētes, confirmare; per totum deniq; agmen, oculis, manibus, clamore volitare, ac grandium machinarum explosores hisce verbis: Vt scilicet cautius, & ne frustra jaculentur, exhortari cœpit. Erexit ea res adeo Cæsarianis animum, vt non solum opportunè in irruentes, vt quasi magno grādine fruges perderentur, detenuerint, & ipsæ fugientes antea quatuor legiones in prœlium reuersi fuerint: sed etiam Heroico facinore prioris fugæ ignominiam abolentes, vltra ferè vires & viros, comite fortuna captis tribus Danorum millibus, & triginta insuper tormentis bellicis, ac nonaginta quinq; signis militaribus, octo ferè millia debellauerint. *Wassenberg. de bello Danico pag. m. 112.*

25. Pœna fugam causantis in prœlio. Dahero dann auch in Kays: Maximiliani I. Articuls Brieff. *artic. 22.* verordnet wirdt/ daß wer in einer Schlacht oder Sturm d̄ Anfang macht zu der Flucht/ der solle auff der That von einem jeden todt geschlagen/ vnnd von demselben/ der einen solchen todt schlägt/ grossen Danck verdienet werdē. Concordat das Holländisch Kriegsrecht *art. 51.* Vnnd wann er davon kombt/ sol er zum Schelmen gemacht/ vnd wie Frotho III. König in Dennemarck gethan/ ohne Gnad an Leib vnd Leben gestrafft werden. *Henric. Panthaleon. De viris illustr. German. p. 1. fol. 88.* Vnd daß seindt gemeinigklich solche Schnarcher/ die bey der Zech/ einem fünff in einem Trunck zu trincken/ vnd wann sie nur einē im Feld sehen/ lauffen sie davon: quorum omnis in verbo ferocia est, nulla in factis. *D. Pappus ad d. art. 51.*

Ebenmessig haben auch Jhre Hochfürstl: Durchl: Ertzhertzog Leopold Wilhelmb/ etc. in jüngster den 2. Nouemb. diß lauffenden Jahrs 1642. bey Leipzig mit den Schwedischen gehaltener Feldtschlacht (alda zwar die Victori/ wegen deß rechten Flügels mannhafften vnd redlichen Fechten/ bereith in deroselben Handen gewesen/ aber etlicher beym lincken Flügel/ erzeygter Vnbestendigkeit/ vnnd Flucht halber/ in vnverhoffte Confusion vnd Verlust gerathen) nit

allein mit dero hochbeweglichen vnd vnuerzagten eüffrigen Zusprechen/etliche nicht fechtende Regimenter zu Pferdt/ zum Streitt widerumb anzureitzen: Sonder auch mit heroischem/ vnd von dem Feindt sehr hoch gerümbten Exempel, also mit darsetzung Leib vnd Lebens/ die Ordnung widerumb zuergäntzen/ vnd eher von der Walstatt nit zu weichen vermeinet/man hette dann auff dero seyten/ ein sigreiche Victori/ mit Ruhm vnd redlichen Fechten/ erhalten: Demnach aber Ihre Hochfürstl: Durchl: selbige zum Streit gantz nicht mehr vermögen können/ sondern alles das jenige gethan/ was einem dapfferen vnd vnverzagten Kriegßfürsten gebühret/ jedoch endtlich/ bey völliger überhandtnemmung deß Feindts (welcher gleichwoll an der Mannschafft ein sehr grossen Verlust gelitten) auff der hohen Officirs, vnnd Cammerherrn starckes zusprechen/ dero gefastem Vorhaben gantz zuwider/ den Platz zu raumen/ vnnd zu weichen getrungen worden/ haben dieselben hernach den 27. Nouemb. zu Rockenzan in Böhmen/ gegen dergleichen Eydß: vnnd Pflichtsvergessene Soldaten/ auff vorher beschehenes/starckes inquiriren, vnnd darauff erfolgtes Standtrecht/ andern zur künfftiger Warnung/ die erste würckliche Executiones ernstlich anzubefehlen/nicht vnderlassen. Allda dann vnderschiedliche Officirs auffgehenckt/ die vbrige Mannschafft durch die Scharffrichter Wehrloß gemacht/ jhre Seytenwehr zerbrochen/ die Standarten von den Stangen abgerissen/dañ r[do]. zu Schelmen offentlich gemacht/vnd außgeruffen. Hernach auch vil andere Regimenter reformirt, vnnd der überfluß der Hohen: vnd Nidern Officirs, gar hoch rühmlich vnd nutzlich abgeschafft/vnd coarctirt worden.

Sic quoq; de more Gustauus Adolphus Rex Sueciæ suos adhortatus, in cruentissimo illo ad Lutzam 15, & 16. Nouẽb. Anno 1632. facto prœlio, binæ potissimum voces obequitantis Regis excipiebantur, altera (exemplo Tyllij) cruenta, sed docta & ad victoriam efficax, Miles destinato scopo, certoq; ictu jaculeris.: Altera ambitiosa· Confido vestræ virtuti comilitones, pugnate fortiter, trium horarum labore, Monarcham me Mundi facietis. Et præcedens aciem in munitiones primus assilijt, &c. & paulò post, cum legiones suas gradũ retrò dare, & tormenta sua â Cæsarianis occupari intelligeret, ablegato statim equo, primam in aciem procurrit, & raptâ de manu Chiliarchæ cujusdam fugientis bipenne, suos in aciem reducens, manu prœliũ restituit; suæq; potissimũ nationis milites adhortat⁹, ea fortitudine pugnauit, vt tribus legionib⁹ internecione deletis, cum acie suâ in fugam Fridlandus, nisi Pa-

26 Rex Sueciæ etiam suos strenuè exhortatus fuit.

tentiam consultius esse, vt ejusmodi prœlio & pugnæ supremus belli Dux, aut Princeps, siuè Magistratus, non semper adsit, sed se ipsum summæ rerum & imperij reseruet. *Mich. Montaig. lib.2.c.21 Lips. lib.5. polit.c.14.* Alium itaque constituat belli ducem, cui tamen libera potestas non facilè soli danda erit: præsertim si ipse habeat occasionem militum animos, & ea insuper ratione principatum, vel loca occupata sibi vendicādi. Id quod adhuc magis in liberâ Republ. obseruandum videtur: sicuti huius negligentia Respublica tandem Romanorum in Monarchiam commutata fuit. *D Besold. in synopsi polit. c.12.n.38.* Et ratio supradictæ opinionis est, quod in milite quidem vnius, in Imperatore verò vniuersorum sors versetur. *R.P. Conzen. lib. 10.c.23.* 31 Supremꝰ Dux ne intersit prœlio.

Et hoc obseruauit Iustinianus Imperator, qui etsi nunquā Constantinopoli digressus fuerit, Ducum tamen ac Præfectorum consilio, prudentiâ, ac fortitudine, Italiam â Gothorum, & Affricam a Vandalorum dominatu liberauit, Persarūque temerarios compescuit tumultus, felicibus annumeratus Imperatoribus, non suâ, sed Belisarij, Narsetis, & aliorum virtute, quorum opera vtebatur, *Boter. de modo opt. Imper. lib.3.c.4.* 32

Accedit quod Principum etiam congressus, vt apparet ex historijs, periculosi sint: vix enim â se inuicem, sine aliqua æmulatione, aūt indignatione recedere solēt, vt cum se compati nesciant, aut se contemni, aut contemnere arbitrentur. Vide *Bodin. de Republ lib.5.c.6. Cominæ, lib 3.* qui rem exemplis illustrant. 33.

Quod si tamen salus Reipublicæ in discrimine versetur, vel propter summi Magistratus & Principis absentiam, totus exercitus dilaberetur, aut animo deficeret, vel in territorio proprio bellum eidem inferretur, tunc quidem, vt intersit, & suâ præsentiâ robur, viresque militi inspiret, melius & conducibilibus esse, (*vt alio iam loco insinuatum est.*) autumant. 34. Limitatio.

Danæ, lib.7.c.5. Lips. lib.5. cap.14. Castel. lib.2. c. 29. & seqq. Iunius lib.1 politic. quæst.119. & lib.2. quæst.72.

DISCVRSVS. XXIV.

DE CONSILIIS POST PVGNAM, VBI DE Clade, & dubio belli euentu.

1 Clades æquo animo ferenda. POst pugnam aut Clades, aut Victoria restat: Et quandoquidem prudentum virorum esse Pittacus dixerit, ne quid mali fiat cauere, fortium autem id, quod factum est, moderatè ferre. *Stobæus serm. 18.* Igitur & clades prudenter ac fortiter ferēda atq; cognoscenda est: Nec enim vnius prœlij euentu infelici expauescendum, aut hasta abijcienda, sed meliora exspectanda sunt, cum sors & successus belli communis, victū sæpè erigat, affligatq; victorem. Exemplo sunt Romani, qui etsi ad Trebiam, ad Thrasymenum, ad Cannas strenuè fusi, fugati, cæsique fuerint, magno tamen & inuicto animo tantas clades tulerunt, & fortiores victi, quàm cum integras vires haberent, exstitêre. *Castell lib 2. cap. 77.*

2 Multa incommoda sequūtur cladē. Quia tamen insignes huiusmodi clades, Reipublicæ periculosissimæ quandoq; esse, & non solum superstites nostros milites terrere, socios à nobis auertere, sed etiam alios regionis incolas, metu vicini periculi ad capessendam fugam, oppidaq; sua deserenda, vel etiam victori vltrò se adiungere, & magnæ mutationis causam præbere soleant. *Herodot. lib. 5.* Nam quemadmodum victoriam Pragensem titubans Imperium firmasse, Pragam, totamq; Bohemiam subdidisse, asserit *Wassenberg. de bello Bohem. pag. 38.* 3. Sic non minorem primam Lipsiensem victoriam, hostibus præbuisse effectum, euentus docuit.

4. Damna Lipsiensis cladis. Dann durch den bey Leipzig dē 7 Sept. An. 1631. erlangten Sieg/ würden beyde/ der König auß Schweden/ vñ Churfürst zu Sachsen/ noch vill muthiger/ theilten darauff jhr Heer/ vnd gienge Gustauus auff Meissen/ Francken/ vnd Churfürstenthumb Mäyntz/ auß welchen Orthen alle Fürsten schröckens voll entflogen/ vnd verliessen dē Feindt feisten Raub/ alle Festung/ Stätt/ vnd Schlösser ohn einiger Widerstandt. Der Churfürst auß Sachsen/ ruckte in Böhmen/ eroberte geschwind die vornembste Stätt/ vnd Festungen/ als Brixen/ Eger/ Elenbogen/ Brandis/ ja die Hauptstatt Prag selbsten. Welches dann/ nach meinung D. Carue, der anfang alles noch schwebenden Elendts in Teütschlandt gewesen/ so auß geringem oberse-

hen der Kayserischen also weit vnd breit vmb sich gefressen. Dann wann sie/sagt er/ damahln die gefährliche Hauptschlacht verschobt/ biß der Graff von Tieffenbach/ vnnd Oberste Aldringer mit jhren Trouppen zu jhnen gestossen hetten/solte daß Röm. Reich wol nicht in so grosse/ja eüsserste Gefahr gerathen seyn. In seinem Kriegs Reyß-büchlein *cap 2.pag.m.20.& seq.*

E contra, felicissima illa ad Nördlingam parta victoria, Cæsarianis quoq; magnum attulit incrementum. Nordlinga enim non vltra cladem suorum pertinax, arbitrio se se virorum permisit: Cæterum parum iam illa erat: inquit Wassenberg; Nam omnia ad Licum amnem, Lacumque Brigantinum oppida ad vetus rediêre jugum; Württenbergensis quoque Ducatus ad obsequium ferro coactus est; Et quicquid Suecorum erat, quicquid hostium, non in vrbes & oppida, sed vnâ quasi manu transf Rhenum in Alsatiam, & amicum Franciæ solum actum fuit. *de bello Suec pag 345.* 5. Victoriæ Nördlingensis commoda.

Idcircò huiusmodi ambigua prœlia aut fugienda, vel receptæ clades alio quamprimum remedio subleuandæ, & quantum fieri potest, ne milites de summâ rerum desperent, dissimulandæ erunt. Sic cum Menedemus missus ad obsidendū Spitamenem, insidijs circumuentus, cum duobus millibus peditum, & trecentis equitibus occubuisset; eam cladem Alexander solerti consilio texit, propositâ morte ijs, qui fugâ salutē sibi compararent, si rem gestam diuulgassent. *Curt. lib 7.* 6. Clades alio remedio statim subleuāda est.

Astutius tamen Comes Papenhemius, cum aliquando victoribus de Lobelio rusticis triumphantibus, recentes seruatas in id ipsum copias, obuium misisset, ne sui sinisterius quicquam de Lobelio, dextroque cornu cæso, suspicari possent, adeoque de suo vigore remitterent, cum medio feruore pugnæ fugere non vidissent, illud Dux astutus retrò montem hostes sequi, spargique jussit. Sic sui, dum Cæsarianos vincere putabant, vincere cœperunt. *Wassenberg. de bello Austriaco Secundo pag 150.* 7. Astutia Papenhemii.

Acceptum etiam detrimentum ocius reparandum est, residuum nempè exercitus colligendo, nouumq; statim militem conscribendo, firmis item principaliora loca præsidijs muniendo, & hostibus aliquid negotij inexspectatò obijciendo. *Thucyd. lib. 8.* Perterritos etiam ex clade milites, ad virtutē strenua quadam oratione denuò adhortando. Sic enim Cæsar, ad Gergouiam increpidâ militum audaciâ, quorum teme- 8. Qualiter cladis detrimentū, reparandū sit.

ritate detrimentum prius acceperat, ad extremum oratione eos confirmauit, cum diceret: Illos ob acceptam cladem animo permoueri non debere; quod enim incommodum loci iniquitas attulisset, id hostium virtuti non esse tribuendum: quibus verbis adeò inflammati sunt militum animi, & tantū ijs incessit studium infamiæ sarciendæ, vt omnes arderent cupiditate prœlij committendi: Non tamen Cæsar, tum statim rem pugnæ committendam duxit, sed spatium interponendum esse ad recreandos militum animos existimauit. *De bello Gallico lib. 7.*

9. Ergò vires ex tuis & sociorum armis reparandæ, & contra infortunium, si modo bona causa tua sit, insurgendum, nouoq; lucro & damno hostium, ne alioquin milites tui languidiores fiant, compensandum est, *Flor. lib. 1. c. 15.* aliàs pactis & fœderibus cum hoste, rebus tuis consulere debebis.

10. Victus quam cōsolationē habere debeat.

Ne victus super clade suâ inopinanter acceptâ, aliam cōsolationem habere poterit, quam quod ancipites sint bellorū euentus. *Nunc belli mala*, inquit *Seneca*,

Propone dubias Martis incerti vires,
Licet omne tecum regiâ robur trahas,
Licet arma longè miles ac latè explicet,
Fortuna belli semper ancipiti in loco est.
In Tragediâ, quæ Thebais dicitur.

Hinc Perseus Rex Macedonum, cum captiuus ad Æmilium Paulum adduceretur, isq; terram intuens fleret, nihilque nec interrogatus nec accusatus, responderet: Vtcunq; inquit Æmilius, Perseu, hoc, vt bellum cum Romanis, quàm pacem malles, inciderit, siuè errore humano, siuè casu, seu necessitate etiam, bonum animum habe; multorum Regum, populorumque casibus cognita populi Romani clementia, non modo spem tibi, sed propè etiam fiduciam salutis præbet. Hæc Græco sermone Perseo: Latinè deindè suis: Exemplum insigne cernitis, inquit, mutationis rerum humanarum; Vobis hoc præcipuè dico, Iuuenes, Ideò in secundis rebus nihil in quenquam superbè ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ, cum quid vesper ferat incertum sit; is demum vir erit, cuius animum nec prospera statu suo fortuna efferet, nec aduersa infringet. *Liuius lib. 45.* Quo egregio dicto & admonitione prudenti, nihil aliud Æmilius, quàm fortunæ lubrici-

tatem ostendere, captoq; Perseo consolationem humanam elargiri voluit.

Accedit quod justa etiam bella, infelices sæpè exitus consequantur: nā sæpè Regnis & Rebuspubl. clades diuinitus immittuntur, vel fataliter ineuitabiles imminent, vt omninò sint subeundæ, quidquid contra sani consilij capiatur, fiat, vel opponatur. Qualiter cladem Græcis à Xerxe diuinitus immissam fuisse, refert *Herodot lib. 7.* — 11. Clades suntquādoq; fatales.

Vndè non raró quoq; euenire solet, vt vterq; exercitus similem cladem, ex quâ victoriam discernere nequeunt, patiatur: Exemplum memorat *Thucydides* de validissimo inter Corinthios & Corcyrenses, apud Sybota insulas facto prœlio nauali. Corinthij enim, quia prœlio nauali vicissent vsque ad noctem, & quod multis nauium fragmentis, & cæsorū corporibus potiti essent, & iam ex hostibus captiuos, plus millo in suâ potestate haberent, atq; naues circiter septuaginta demersissent, ob eam causam Trophæum victoriosum in Sybotis in terrâ continenti posuerunt. Porro Corcyrenses, quia naues triginta fregissent, & post Atheniensium aduentum reliquias ac cæsorum corpora, juxta suam terram recepissent, quodque pridie Corinthij conspicati naues Atticas, ipsis cessissent, neque ad Sybota nauigantibus occurrere ausi fuissent, propter has causas & ipsi Trophæum in Sybotis erexerunt, atque ita vtrinq; cladem consimilem, & victoriam extitisse, demonstrare voluerunt. *lib. 1. fol. 58.* — 12. Clades sunt nonnunquā ab vtraq; parte æquales.

Et huiusmodi cladem, & ex ea prouenientem victoriā, in secundo prœlio Lipsiensi, siuè ad Lutzam, in quo Comes de Pappenheim æq;, ac bellicosissimus Sueciæ Rex gloriosè occubuit, dubiosam fuisse, *refert D. Carue.* Also seyndt/ sagt er/ in einem Treffen zween solche tapffere Helden gestorben/ deren gleichen in vorigen Kriegßzeiten nicht seyndt gesehen worden: Deß Königs auß Schweden Körper/ haben die Schotten vnnd Schweden/ mit Gewalt auß der Kayserischen Händen gerissen/ vnd hat der Streit den gantzen Tag über also gewehret/ das keinem Theil die Victori zu zusprechen ware/ biß gegen Abendt die Pappenheimische Reütterey den Sieg den Kayserischen erworben. Also scheidete sie die Nacht / verliessen die grossen Stuck/ vnd wuste kein Theil recht / ob sie überwünder/ oder vberwunden weren. In seinem Kriegs Reyßbüchlein/ *c. 3. fol. 30.* — 13

Sæpè etiam improbi, & numero, & conspiratione sunt potentiores, quam boni, vt ad eos superandos non fortitudo; — 14 Improbos etiā meliorē

ſed felicitas neceſſaria ſit. An aliquis ignoret, quoties melior iuſtiorq; pars victa ſit? Plena ſunt exemplis hiſtoriæ. Cneus Pompeius etſi bonorum voluerit eſſe defenſor, & pro Reipublicæ libertate arma ſumpſerit: Is tamen victus, à Spadonibus Ægyptijs, detruncatus, & inſepultus abiectus eſt. *Lactant. lib. 6. cap. 6.*

ſæpe fortunã habere contigit.

15. Sic plurimi alij Principes etiam noſtris temporibus audaces quidem & impigri, opibuſq; ſummis, ac maximis exercitibus inſtructi fuerunt, eo tamen bello, ex quo victoriam & decus ſperaſſent, inſignem cladem, ſummumq; dedecus acceperunt, inque ea mala, quæ hoſtibus ſuis inferre crediaiſſent, ipſi inſperatò inciderunt. Hóc modo Carolus Burgundio, potentiſſimus florentiſſimusq; Princeps, vt Rex Gallorum nullum ſe hominem vnquam magis timuiſſe affirmaret, cùm nimia perſuaſione ſeductus, plurimum viribus & potentiæ ſuæ tribueret, atque Archiepiſcopatum Colonienſem, totamque Germaniam peruadere conaretur, tandem deſertus, miſerè perijſſe dicitur, referente *Meiero in annal. Flandriæ. lib. 17.*

16. Alias etiam cladis noſtræ cauſæ eſſe ſolent, quando nempè milites perfidiam exercentes, neglecta fide ordinem deſeruerunt, duceſq; ſuos media in acie prodiderunt, ac ſeditiones, quibus exercitus dilaberetur, ipſiq; Principes caperentur, vel occumberent, & Reſpublica in ſummum exitium adduceretur, excitârunt. Gleich wie diſe Zeit hero / bey vnderſchiedlichen vornemmen Schlachten / mit höchſtem Schaden verſpürt werden / daß weiln dem alten Kriegßgebrauch zu wider / ſchier ein jeder ſich zu Pferdt will ſchreiben / vnd finden laſſen / vnnd dardurch die gröſte Kriegßmacht in die Reüterey geſtellt / vnnd hingegen das Fußvolck (welches doch vnſere Vorfahrer ihrer Beſtändigkeit vnd Nutzes halber / ſo hoch geachtet) in geringer Zahl geworben / auch hernach von vilen wenig geſchetzt wirdt / daß durch der Reütter zeitlich vnd vnnötige Flucht / öffters der bereit erlangte Sieg vnd Victori wider verlohren / das arme vnd redlich fechtende Fußvolck / neben dẽ Geſchütz vnd aller Pagagien, trewloß in Stich geſetzt / vnd alſo dem Feindt / zu Vndergang viler Landt vnd Leuth / Thür vnd Thor geöffnet werden. Et hoc quidem nonnunquam ex nulla alia, quam peccatorum noſtrorum cauſa, ſecundũ Saluianum procedere ſolet: Gothos nempè & Vandalos, inquit, Romanum Imperium facilè deuaſtaſſe, quoniam ipſi Chriſtianis longè melius

Milites aliquando etiam perfidi ſunt.

morati

morati fuissent. Quantũ enim vnius saltem hominis improbitas, vniuerso exercitui calamitatis attulerit, Achani exemplum in Sacra Scriptura declarat. *Iosue cap. 7.* Hinc Diogenes Cynicus, satius esse cum paucis bonis aduersus omnes malos, quàm cum multis malis aduersus paucos bonos pugnare, affirmare solitus fuit. Et *D. Hieronymus ad Heliodorum in Epitaphio Nepotiani.* Nostris peccatis inquit, barbari fortes sunt, nostris vitiis Romanus superatur exercitus, nec tamen amputamus causas morbi.

Quocircà non admirandum erit, quòd optimi quandoq; & pijssimi Principes, tàm crudeli & impio milite, infeliciter contra Turcas bella gesserint, cum piam & bonam causam Deus per tàm impia organa tractari nolit; siquidem, sine vllo delectu (quod *Ludouic. Viues. in Epist* ad Henric. VIII. Angliæ regem scripsit) multis sceleribus insignes in militiam sæpius ascribantur, quorum qui crudelior nequiorq; est, is optimus miles, & fortissimus Dux habeatur; Nec quisquam sit, qui ante prœlium de expiandis peccatis, de adhibendo sacerdote, & cœlesti armatura, de sacra Eucharistiá cogitet, sed ipsos Dei ministros & sacramenta indignis contumelijs afficiant, 17.

Longè minus verò obstupendum est, quod nonnulli Principes à suscepto bello, cum perpetua etiam ignominiá, & dedecore desistere coacti fuerint; quoniã contra Deum, ipsiusq; religionem Catholicam, contra legitimum Magistratum, & bonos viros ausu temerario ea susceperant. *Middendorp. in quæstion. theolog. & polit. quæst. 5. pag. m 85. & seq.* 18 Vel Principes habent malam causam.

Traianus Valentis impijssimi Romanorum Imperatoris, contra Gothos Dux, cum primum quidem congressum eorũ sustinens, victus redijsset, ignauiam ei & timiditatem cũ conuitio Imperator objecit; Ille autem ea dicendi libertate, quæ virum fortem & strenuum decet: Non ego, inquit, ô Imperator victus sum; sed tu ipse sponte tua, victoriam à te ipso reijcis, qui ita cum Deo belligeraris, momentumq; quod ab eo prouenit, repellens, ad hostes potius transmittis. Deus enim semper vincit, & victoria illis fauere solet, qui auspicium ductumq; eius sequuntur. Is nunc ab aduersariorum partibus stat, quod eum tu bello (insectabatur enim eos, qui jam Christianam religionem acceperant) persequeris. *Nicephorus Callistus Eccles. histor. lib. 11 c. 49.*

20 Captiui fidem datam seruare, & Lytrum promisſũ ſoluere debent.

Cæterum Captiuos fidem datam (niſi quid contra jus publicum aut militare promiſiſſent) ſeruare, & ſi ad lytrum adferendum dimiſſi quidem fuerint, illud verò acquirere nequiuerint, ad hoſtem nihilominus redire, eiuſq; voluntatem exſpectare debere. tradit *D. Beſold. de art. belli n. 4. c 8.* Quã in re licet controuerſum ſit, num belli Duces captiuos ſuã pecunia redimere teneãtur, *Heig. p. 2 q. 32. n. 5. &c.* De conſuetudine tamen inter milites hodie obſeruari ſolet, vt ſi captiui intra menſem à Ducibus ſuis non redimantur, nec ipſi vnde lytrum perſoluant, conſequantur, quod tunc ſub Vexillis Ducis capientis, ſe tutò ſiſtere, idq; velut à priori juramento tacitè relaxati, ſtipendia promereri poſſint.

DISCVRSVS. XXV.

DE VICTORIA, VICTIS AC CAPTIVIS, & crudelitate fugienda.

1 Victor qualiter ſe gerere debeat.

IN victoria tria ſpectanda veniunt; vt ſcilicet Dux victorioſus eam cautè, leniter, & modeſtè ferat. Cum enim plerumque fiat, vt res ſecundæ negligentiam afferre ſoleant, quæ partæ victoriæ famam lacerare poſſit. *Tacit. 4 hiſtor.* Inde ſi hoſtium vires in prœlio inclinare videat, perculſis inſtare, nec ſpatium ad ſe colligendum concedere, cum prudentia tamẽ, *vt ſupra dixi,* moderatam diſcedendi facultatem, non denegare debet, ne alias ignauiam fugientium (*vt Curt. lib. 5 ait*) neceſſitas, quæ omni arte efficacior eſt, acuat, dubiamq; cum deſperatis pugnæ aleam ex improuiſo reſuſcitet. *Amirat. lib. 19. diſc. 7.*

2 Cum deſperatis non eſt pugnandum.

Quid enim aliud Locrenſibus victoriam peperit, quã quindecim eorum millia, centum & triginta hoſtium millia profligarunt, quàm quod in deſperationem verſi, vnicè huic intentioni operam dederint, ne inulti caderent? *Iuſt. lib. 20.* Quid Manlio Romano Conſuli vitam ademit, quàm quod victis hoſtibus, omnes exitus ita obſediſſet, vt cum illi nullam effugiendi ſpem viderent, in ipſum conſulẽ inuecti, eo occiſo, jam vniuerſum exercitum cum ſummo periculo aggreſſi fuerint, niſi effugiendi copia eis data fuiſſet. *Liu. lib. 1.* Hinc Themiſtocles, cùm accepiſſet Græcos conſtituiſſe, pontem, quo Xerxes Helleſpontũ trajecerat, rumpere, ſicq;

Xerxẽ infelici pugnâ consternatum intercludere, veritus ne n desperationem atque irã versâ necessitate, omnibus viribus extrema tentaret, clam eũ de Græcorũ conatibus admonuit, vt antequam reditus esset interclusus, securè discederet: quo consilo Xerxes vsus, tàm suis, quàm Græcorum rebus consuluit. *Iustin. lib. 2. Marnix sect. 8. resol. 12.*

Cautè igitur victoriâ vti debet Victor, & semper aliquid spei hosti relinquere ad fugam, ad veniam & clementiam, neque hostes in desperationem redactos, difficiliores expugnatu reddere: 3. Hosti aliquid spei ad fugam relinquẽdum est.

Et hoc insigne etiam Lycurgi monitum fuit: vt posteaquam in bello hostem vertissent in fugam ac superassent, tàm diu fugientes insequerentur, donec certa esset victoria, moxque retrocederent. Neque enim Græcorum conuenire moribus eos trucidare, qui cessissent; idque non solum honestius, verum etiam vtilius esse dicebat, siquidem hostes, quibuscum res est, vbi cognouerint Lacedæmonios parcere cedentibus, occidere verò qui loco non cedunt, sibi conducibilibus existimabunt fugere, quam persistere. Frequenter enim desperatio magnum robur addidit animo, nõ minus, quàm spes victoriæ. Decet autem Græcos legibus ac disciplinis imbutos, etiam in bellis meminisse clementiæ, nam Barbaricæ feritatis est, sæuire in prostratos: Sed rursus ita temperanda est clementia, ne nobis sit exitio, siquidem non raro vt dictum est, contingat, vt hostis fugam simulet, & redintegratis viribus acrior in victorem insurgat. *Erasm. ex Plutarch. in Lacon.*

Imò vt Victor se tutiorem reddat, à ciuitate vel Prouincia, quam occupauit, vel obsides accipere, vel incolas illius aliò transferre, vel munitiones illius in suam potestatem redigere, vel euertere, aut victis arma adimere, vel eos in societatem, fœdus, & jus regni recipere, ciuitati quoque jus ciuitatis adimere, muris, vallisque destructis, vel etiam vrbem, consideratis locorum & inhabitantium naturâ, delicto, & circumstantijs, solo æquare potest. *Amirat. lib. 13. discurs. 18.* 4. Victor quomodo se tutum reddere possit.

Leniter item cum captiuis, nisi ex justis causis ratio militaris aliud suaderet, procedendum est, si nimirum nobis sæpius nocuissent, aut de ijs metus & certa futuri mali suspicio adesset, tunc enim victis ita parcendum esse, ait *Anton. Perez aphoris.* 5. Cũ captiuis leniter procedendũ

fol. 98. Ne eorum clementiam quandoq; implorare cogamur. Vel etiam si in non fortificato loco temerariè restitissent, tales enim in Lusitanico bello Albanus occidere jussit, ne alij eorum exemplo totum morentur exercitum. *Conestag. lib. 6.* aut si nostros captiuos vel legatos crudeliter tractassent, tales enim clementiam prius non exercentes eādem à Victore non merentur. *Conrad, Ritterbusius dissertat. de Iure victoriæ per tot.* Extra hos & similes casus, minimè in captiuos sæuiendum, sed lytro soluto, vel etiam permutatione cum hostium captiuis factâ, securè dimittendi, aut in horum defectu, vexillis victoris subijciendi sunt.

6. Captiui apud Turcas fiunt eorū serui.

Et licet hodie apud Christianos capti de consuetudine nō amplius tales serui capientium fiant, vt olim. *Bart. in L. hostes. ff. de capt. & postlim. reuers.* apud Turcas tamen adhuc stricta illa seruitus taliter obseruatur, vt nunquam eos, quos in mari siuè in continenti capiunt, jugulare, sed vendere, & formosam quidē ac juuenculam mulierem 80 aut 100. ducatis, vetulam verò 30. aut pluris, Virum autem robustum & quadratum 60. ducatis æstimare soleant. *Bellon. lib. 2. obser. c. 70.* Sic & Piratæ hominibus insidiantur, non modò ob eorum facultates, sed etiam vt ipsos in seruitutem redigant, & singula mancipia 50. ducatis aureis vendere possint. *Idem lib. 1. c. 37.*

Pulcherrimam hic, ac sanè perdifficilem quæstionem mouet ac resoluit *Molina, (ad quem Lectorem remitto) de Iust. & Iure to. 1. tract. 2. disp. 115.* Num scilicet Christiani captiui, qui remigant, & alia obsequia in bello Turcarum aduersus fideles præstant, peccent, damnaque data restituere teneantur?

7. Victor sit clemens.

Egregia itaq; est illa, *apud Æmil. Prob. in Timoleonte* sententia. Eam nempè ducendam esse præclaram victoriam, ex quâ plus sit clementiæ quàm crudelitatis. Hinc Alphonsus Arragoniæ Rex non tàm quod hostes vincere, & sciret & posset, gloriabatur, quàm quod victis consulere didicisset. Illud quidem fortunæ interdum munus esse, hoc autem semper suum. Refocillare enim victos, verè regium est, debellare autem hostes, fortunæ. Cum itaq; graui atq; diutino bello confecto triumpharet, victos tamen & captos hostes, triumphantium more currum præire non passus est: Ob hostes seruatos rectius, quā cæsos triumphandum esse dicens. *Panormit. lib. 1. & 2. de Alphon. reb. gest.*

8. Aurelianus Imperator Romanorum, cum Tyanam venisset, eamq; occlusam reperisset, iratus dixit: Canem in hoc

oppido non relinquam. Hâc voce milites quidem in spem prædę erecti; Heradamon verò Tyanensis, metu, ne cũ cæteris occideretur, ciuitatem prodidit: Quâ captâ Aurelius Heradamonem, velut patriæ proditorem occidit: Militibus autem ex Cæsaris promisso direptionem oppidi flagitantibus, respondit: Agite, canem me negaui relicturum, canes omnes occidite. Hoc pacto & proditori mercedem rependit, & militum auaritiam clementiâ suâ elusit. *Eras. ex Vopis. in Aurel.*

Agesilaus cum post felicem apud Corinthum victoriam, infinitos Corinthiorum & Atheniensium à suis trucidatos cerneret, adeò non gauisus nec elatus ea victoria est, vt grauiter Græciæ etiam vices deploraret: Heu inquiens Græciam, quæ tot viros intestino bello perdidit, quod vniuersis barbaris debellandis satis esse poterant. Viro magnanimo optabilis quidem erat victoria, sed multò gratior, si paucorum sanguine parta fuisset. *Plutarch in Lacon. Apoph.* 9.

Reges præterea & alij Magnates, alea belli qui vincuntur, secundum supradictum Æmilij exemplum erga Perseum, humaniter tractandi sunt. Sic enim Alexander Macedoniæ Rex, capto Poro Rege inclytissimo, cui & corporis ingentes inerant vires, & animi longè etiam maiores virtutes, hanc ipsam & corporis & animi excellentiam admiratus Alexander, sciscitabundus ille quidem, magna tamen comitate adhibita, ab illo exigit, quanam se ab Alexandro ratione tractari, quęque erga ipsum se gerere Alexandrũ cupiat? Ad ea nihil Porus aliud, quam vt pro Regia secum dignitate ageretur, petijt. Rursus Alexander Numnam fortè & aliud? Ad ea quoq; & ille subdidit: Regiam dignitatem, quam ipse cuperet, cuncta secum continere. Quæ dicta cum Alexander, pro suâ regiâ & Pori dignitate ac decore examinasset, non regnum modò illi restituit, belli jure vindicatum, verùm Imperio eius latiores quoque fines adiecit. *Pontan. lib. 1. cap. vlt.* 10. Reges & magnates capti humaniter tractandi sunt.

Similiter Anno Christi 1356. cum in prœlio Pictauiensi Ioannes Gallo Franciæ Rex, ab Anglis caperetur, à primogenito Angliæ Regis honorificentissimè, nec aliter vt hospes amicissimus tractatus. *Froissard. to. 1. c. 165.* ac insuper tricies centenis Francorum millibus pro redemptione sua à populo solutis, dimissus fuit. *Gentillet. Aduers. Machiauel fol. 421.*

11. Imò nonnulli, magni nominis captiuos, & raræ virtutis Duces, incolumes seruare, eosq; humanissimè ad hunc finem

vt eorum deindè operâ vtantur, tractare solent, quemadmodum de Marchione Guastio Andream Doriam reseruante, vt Carolo V. Imperatori operas suas locaret, refert *Bellay. lib 3. fol. 262.*

Hinc non dubitandum est, quin potenti & strenuò hostium Duci ad nos deficienti, vel etiã â nostris capto (siquidèm serium se ostendat, aut nihil in contrarium obstet) possit tutò potestas, non tamen tota, sed aliqua committi: Est enim hosti, â quo iniuriâ affectus est, infestior, & in eo persequendo nobis animosior. Sicuti de Coriolano refert *Liuius lib. 2.*

12. In captiuos non est sæuiendum. Ex his itaq; facilè colligere licet, quam in humanum è contra sit, captos & deuictos hostes, præsertim duces, crudeliter tractare, aut omninò trucidare. Vnde Syracusani merâ crudelitatis notâ audierunt; posteaquam captos Athenienses eorumq; socios, in lapidicinas protruserunt, Niciam & Demosthenem egregios belli Duces contra fidem datam interfecerunt, captosq; primo tempore, *vt ait Thucyd lib. 7.* duriter tractârunt. Cum enim multi simul in loco concauo & angusto inclusi essent, propter Solis & æstus grauem afflictionẽ, quia in loco non tecto versabantur, noctesq; sequentes, vt autumni tempore, frigidæ erant, præterea quod omnia in eodem, & eo quidem angusto, ac cadaueribus inter se aceruatis, & fœtore intollerabili repleto loco, facere cogerentur, ob summam deniq; sitis molestiam, cum per menses octo singulis in diem singulæ tantum cotylæ aquæ, & duæ cotylæ frumenti, *præberentur*, corpora tandem valetudine mutatâ morbis corripiebantur. Sic enim per septuaginta dies, omnes, quorum non pauciores septem millibus erant, eodem in loco tractati sunt.

Similem etiam inhumanitatem erga captiuos, quos carcerum tetrorum fœtore, ad magnam pecuniæ summam exsoluendam coëgerunt, de priscis Hispanis & Germanis refert *Froissard. tomo 1. c. 291. & 306.*

13 Crudelitas Thracum. Sed & aliam, & barbaricam quidem Thracum, Mycalessum occupantium, crudelitatem hisce verbis recenset Idem *Thucyd d. lo*; Cum itaque Thraces, inquit, in Mycalessum portis propter securitatem apertis, irrupissent, domos priuatas pariter & loca sacra diripuerunt, homines item nulli ætati parcẽtes obtruncarunt, verùm omnes obuios pariter occidentes, etiam pueros & mulieres, insuper iumenta quoque & quicquid viuum videbant, interficiebant. Fuit igitur tunc in hac

ciuitate magna perturbatio, tumultus, & omnis species exitij. Nam etiam in ludum litterarium irruperunt, vbi pueri docebantur, quorum in eâ ciuitate maximus numerus erat, & jam primum pueri ibi conuenerant, illos omnes jugularũt, & accidit illa calamitas huic toti captiuitati, nullâ aliâ calamitate minor, quæ & præter exspectationem oppressit eos, & atrocissima fuit. *Hactenus Thucyd.*

Veruntamen huiusmodi crudelitates plerumque à Deo punitæ, earumq; authores & socij, eadem vel maiori pœna affecti fuere. Vnde Carthaginenses, quod hoc solo meruerint à Romanis vinci, ac omni Imperio spoliari, quod Attilium Regulum, virum optimũ interfecerint, scribit *Agellius ex Tuberone lib. 6. c. 4.* In atras enim, inquit, & profundas tenebras eum claudebant, ac diu post, vbi erat visus sol ardentissimus, repentè eductum, & aduersus ictus Solis oppositum intendere in cœlum oculos cogebant, palpebras quoq; eius, ne conniuere posset, sursum ac deorsum diductas insuebant, vnde somno diu prohibitum, vitam deniq; exhalasse, & vbi Romæ cognitum fuit, nobilissimos pœnorum captiuos, liberis Reguli à Senatu deditos, & ab ijs in armario muricibus præfixo destitutos, ijsdemq; insomnijs cruciatos interijsse, memorat *Castell. lib. 2. c. 79. & seq.* 14 Deus punit crudeles.

Post pugnã porrò non solum cæsi hostes honorificè ad Exemplum Henrici IV. Imperatoris sepeliendi sunt, de quo *Stumpff lib. 4. c. 44.* his verbis. **Rudolff Hertzog in Schwaben/ ward zu Mergburg bey Leipzig gar Fürstlich bestattet / auß Befelch vnnd Verordnung Keyser Heinrichs deß Vierdten/ vnnd als etliche Diener daran Verdruß hatten/ in Meinug/ der Keyser/ hette wol solchen Pomp vnd Kosten erspäret an der Begräbnuß seines Feindts: Da antwort der Keyser: Liebe Freundt/ lasset es recht geschehen. Ich wolte daß alle meine Feindt so zierlich begraben weren.** 15. Hostes cæsi sepeliendi sunt.

Verum etiam nostros, qui pro patria gloriosè occubuerunt, fusis prius ad Deum pro salute eorum precibus, virtutis præmio condecorare, & honorificâ sepulturâ exaltare decet. Hinc apud Spartanos, quos non immeritò Magistros militaris disciplinæ *Plutarch. in Pelopida* appellat, defunctos neque lugere, neq; lamentis prosequi, neq; monumentorum inscriptionibus honorare, præter solos eos, qui in bello ceciderant, instituta patria sinebant. Et pleni sunt Historicorum libri, quãta cum cura, quantaque cum religione Græci in prœlijs, bel- 16 Nostri quoq; milites, qui occubuerũt, honorifica sepultura afficẽdi.

loque interfectorum corpora per caduceatorem repetere, honorificè sepelire, & oratione insuper funebri condecorare consueuerint.

17. Mos Atheniēsium in humandi cæsos. Et Atheniensium quidem ritus in sepeliendo, recenset *Thucyd.* Primum ossa mortuorum, ait, triduo ante facto tabernaculo proponuntur, & quisq; cadaueri sui propinqui addit, quod vult. Cumq; funus effertur, tunc plaustris euehunt arcas ex cupresso factas, pro qualibet tribu vnam, in his condita sunt ossa eorum, qui ex illa tribu occubuerunt. Vnus autem thorus constratus effertur vacuus pro ignotis, quorum ossa inter colligendum agnosci non potuerunt. Comitantur pompam funeris, quicunq; volunt ex ciuibus & hospitibus. Adsunt etiam mulieres cognatæ mortuos lugentes. Deindè ponunt in publico monumētó, quod in Calisto ciuitatis suburbano est. Hoc enim loco semper cæsos in bello sepelire solent, exceptis illis, qui in pugna Marathonia occubuerunt. Quorum cum singularem & excellentem virtutem fuisse iudicarent, in eo ipso loco, vbi ceciderant, eos sepelierunt. Posteaquam itaq; reliquias terra obruerunt, vir consilio præstās, qui & authoritate & dignitate præcellit, à ciuitate ad id delectus, orationem habet, qua conuenienti laudatione sepultos celebrat. *lib.2.fol.m.184*

18. Oratio funebris, à pericle Atheniēsi habita. Cæterum cum huiusmodi orationem haberet Pericles, (quæ à Plutarcho in eius vita, summoperè laudatur) ea populum, summa admiratione sui, adeò commouit, vt à lugentibus viduis, cæterisue mulieribus coronis, velut Athleta coronaretur. Quæ cum sit de genere Encomiastico, formā nimirum Reipubl: Atheniensis Democraticam, & singularem insuper doctrinam complectatur, eandem subiungere placuit.

Multi, inquit *Pericles*, qui hoc loco dixerunt, laudant hunc morem, quod Lex jubeat addi laudationem funeri, mihi verò satis videatur, virorum præstantium factis honorem facto declarare, videlicet ipsius funeris publici ritu, nec propter vnius viri orationem adducere in periculum multorum virtutes, vt de ijs ita judicent alij, sicut eas Orator seu benè seu malè commemorat. Difficile est enim conuenienter dicere ea de re, de qua Orator vix impetrare potest, vt sibi credatur. Nam quibus res notæ sunt, & qui benè volunt mortuis, existimant orationem non esse parem magnitudini rerum ge-

ſtarum, alij ignari, judicant laudes eſſe immodicas; quia inuident excellenti virtuti. Laudes enim eo vſq; tolerabiles ſunt, donec ea dicuntur, quæ auditores ſe quoq; poſſe facere arbitrantur. Si maiora dicuntur, inuident, non credunt.

Poſtquam autem vetuſtas hunc morem judicauit honeſtum eſſe, me quoq; decet obtemperare legi, & conari, vt voluntati veſtrę ac opinioni magna ex parte ſatisfaciam.

Exordiar autem à maioribus noſtris. Iuſtum eſt enim eorum quoq; meminiſſe, & eis partem honoris tribuere in hoc ritu. Quia cum fuerint indigenæ, patriam liberam vſq; ad hoc tempus virtute ſua poſteris, qui ex ipſis nati ſunt, tradiderunt, & cum illi laude digni ſint, tum verò magis patres noſtri, qui cum à maioribus ſolam patriam accepiſſent, magno labore imperium addiderunt, & nobis reliquerunt. Poſtea nos, præſertim ij, quorum eſt ætas grandior, auximus imperium, & vrbem inſtruximus rebus neceſſariis ad bellum, & ad pacem, de quibus non dicam hìc, quantæ res geſtæ ſint, vel aduerſus Barbaros, vel aduerſus Græcos, cum vobis notæ ſint. 19. Propoſitio.

Sed hoc dicam, qualis ſit vrbis diſciplina, per quam creuit. Poſtea de eorum laudibus dicam. Nam hæc oratio de ciuitatis forma & moribus, non aliena eſt ab hac laudatione, & vtilis eſt audientibus ciuibus & hoſpitibus. 20 Forma Reip. Athenienſis.

Nam forma noſtræ Reipub. non accepta eſt à vicinis, ſed potius aliarum ciuitatum exemplar, ac nomen quidem eſt popularis ſtatus, quia multi æquo jure conſociati ſunt. Et quanquam priuatim ciues diſſimiles ſint, alij diuites, alij pauperes, tamen æqualitas legibus conſtituta eſt, vt liberi & aduerſus iniuriam æqualiter tuti ſint omnes. Pro dignitate verò, vt quiſq; probatus eſt, ita ad honores admittitur, non ex certa familia, ſed propter virtutem, nec propter paupertatem arcetur ab honoribus, ſi Reipub. prodeſſe poteſt. Liberum eſt igitur cuiuis ad Rempub. accedere, & ſententias dicere, ac priuata cuiq; vita aduerſus ſuſpitiones tuta eſt, ac ſinim⁹ quemq; ſuis rebus, ſtudijs & voluptatibus frui. 21. Deſcriptio Democratiæ.

Nec toruitatem exercemus, quæ etiam cum innoxia eſt, tamen moleſta eſt: priuatim ſine iniuria conuerſamur: in adminiſtratione publica non delinquimus, quia metuimus & magiſtratus & leges, quæ vel ſcriptæ ſunt, vt læſis opem ferant, vel non ſcriptæ metu infamiæ ciues coercent. Habemus & laborum remiſſiones plurimas, ſpectacula & ſacrifi- 22 Anthiteſis Reip. Athenienſis & Lacedæmoniorũ

cia, quæ & legibus quot annis ordinata ſunt, & apparatu priuatorum congruo fiunt, quæ leniunt mæſtitiam. Importantur autem huc propter magnitudinem vrbis, res natæ in omnibus terris. Quare non tantum rebus domi natis, ſed etiam peregrinis fruimur.

23 Differimus autem exercitijs in re militari ab alijs. Nam hoſpites non expelluntur ex vrbe noſtra, quo minus aut diſcant, aut videant ea, quæ ſpectantibus hoſpitibus etiam prodeſſe poſſunt. Confidimus enim non tam apparatibus & fraudibus, quàm virtute. Ac alij quidem iuuentutem certis modis exercent à pueritia ad fortitudinem, nos laxius viuentes tamen pari magnitudine animi pericula adimus. Huius rei ſignum eſt, quod Lacedæmonij non ſoli nobis bellum inferant, ſed adiunctis ad ſocietatem belli alijs, nos verò ſoli inuadentes alienam regionem, plerunque vincimus hoſtes, quanquam pro ſuis rebus pugnantes. Nec verò quiſquam adhuc auſus eſt dimicare cum vniuerſa potentia noſtra, quia & claſſe antecellimus, & magnam multitudinem in terram emittimus. Sicubi autem cum parte aliqua dimicant alij, cùm vincunt, gloriantur ſe vniuerſos viciſſe. Victi autem ſe ab vniuerſis ſuperatos eſſe. Ac nos quidem, cum periclitari volumus, non vt Lacedæmonij præparati ſumus, aſſiduitate laborum & legibus, ſed ex ocio & naturæ fortitudine pericula adimus, nec tamen timidiores ſumus in prœliando quàm illi, quanquam non prius defatigati moleſtis exercitijs.

In his & alijs rebus ciuitas noſtra admiratione digna eſt, ſumus ſplendidi cum parſimonia, & tenuiter victitantes, ſine mollicie vtimur diuitijs, cum temporis opportunitas eſt, non ad oſtentationem. Egeſtatem fateri non eſt deforme, ſed deforme eſt non laborare, vt eam effugias. Adeſt ijſdem cura, rerum propriarum & Reipubl. & quanquam domeſticis negotijs plerique occupati ſumus, tamen publica non ignoramus. Soli enim nos ciuem non participem communium laborum, non tranquillitatis ſtudioſum, ſed inutilẽ cenſemus, & nos, cùm rectè judicamus aut deliberamus, non exiſtimamus rebus nocere orationem, ſed nolle prius doceri diſplicet. Nam & in hac re differimus ab alijs, quod, quanquam pericula proſpicimus, tamen audendo ea aggredimur, cum alijs inſcitia audaciam addat, circumſpectio timiditatem. Acuta inuerſio.

Conſen;

Consentaneum est autem fortissimos esse, qui, cum optimè sciant discrimen terribilium rerum & suauium, propterea non fugiunt periculum. 24

In communicatione officiorum etiam quædam aliter facimus, quàm multi. Non accipiendis, sed dandis beneficijs amicos acquirimus. Firmior est autem amicus, qui dat benificium, studens retinere beneuolentiam apud eum, cui benefecerit, sed qui debet reddere gratiam, segnior est, quia scit debitum non existimari beneficium, cum vicissim benefacit, nec magis mouemur nostra vtilitate, quam fide & liberalitate, vt sine metu alijs benefaciamus.

Ac dicam in summa, vt vniuersa ciuitas Græciæ Magistra est: sic singuli ciues ad plurimas species negociorum decenter idonei sunt. Hæc non vanè prædicari, sed re ipsa sic se habere vrbis potentia ostendit, quæ his moribus creuit. Sola hæc vrbs cognoscitur experiundo præstantior esse, quam celebritate famæ, neq; subditis reprehensionis causam præbet, quod ab indignis imperio se premi patiantur. Sola non præbet indignandi causam hostibus, tum à nobis victi malè accipiuntur. Cum igitur extent testimonia nostræ potentiæ, præsentes & posteri hanc vrbem admirabuntur.

Nec indigemus Homero præcone, aut alio, qui in præsentia deliniat audientes, postea tamen veritate rerum refutetur, sed totum mare & terram nostra audacia peruiam fecimus, & vbique collocauimus monumenta felicium & infelicium pugnarum sempiterna.

Talis vrbs ne deleretur, isti dimicantes interfecti sunt, & pro tali patria seruanda, omnes superstites laborare debent. 25

Applicatio, pro bono Reip. adeundum esse periculum.

Prolixius igitur de vrbis disciplina dixi, & vt ostenderē, non de paribus bonis certamē esse nobis & alijs, & vt laudis istorū testimonia monstrarē, quæ jam magna ex parte recitata est. Nā hæc honesta Reip. forma, virtute eorū constituta est, nec potest similis oratio de multis alijs in Græcia haberi. Vt autem antea virtutē vitæ consuetudo significat: sic confirmat exitꝰ, Nam in his etiam, qui antea obscuri fuerunt, laudanda est fortitudo, cum pro patria dimicantes mortui sint. Hac enim virtute priorem negligentiam tegentes plus profuerunt patriæ, quàm & prius nocuerunt. Horum nemo, aut volens frui diuitijs, aut sperans se mutata paupertate diuitem fore, fugit hoc periculum, sed magis voluerunt hostes pro-

fligare, & existimantes hoc certamẽ honestissimum esse, conati sunt depulsis hostibus, postea suis rebus frui. Ita præsens periculum, quod oculis cernebant, elegerunt spe incerta victoriæ, & maluerunt prœliando mori, quam fugiendo vitam retinere. Malum igitur corpore sustinentes, famam malã effugerunt, ac breuissimo tempore fortunam experti sunt magis cum gloria, quàm cum metu.

26 Dulce bonum, hostium victoria.

Tales hi fuerunt digni hâc patriâ. Vos autem superstites optare quidem meliorem fortunam decet, sed audaciam similem habere aduersus hostes, quod vt faciatis, vtilitas vos moueat, non tantum, quæ oratione commemorari potest, cũ quidem vos ipsi sciatis, quantum boni sit hostes depellere; sed multò magis, si ipso conspectu vrbis cernitur.

Huius sitis amatores, & cogitate, tantam esse factam per tales viros, qui & intellexerunt, quid faciendum esset, & fortiter ausi sunt rectè facere, & in perferendis periculis infamiã vitarunt, & si quando non respondit euentus, non tamen ipsorum virtus patriæ defuit, sed pulcherrimum munus patriæ tribuerunt, sua videlicet corpora, pro quibus immortalẽ gloriam receperunt, & honorificam sepulturam, non solum, vt ibi ossa eorum posita sint, sed vt gloria eorum â prætereuntibus quâcunque occasione perpetuò celebretur. Nam illustrium virorum sepulchrum omnis terra est, & monumentum, non tantum inscriptio in tumulo, sed etiam non scripta memoria, quæ in mentibus, non in tumulis commoratur. Hos imitantes, & existimantes libertatem esse beatitudinem, nec sine fortitudine libertatem retineri, pericula bellica non defugite. Non enim tantum calamitosi mortem facilè adeãnt, sed etiam alij florentes, quorum fortuna, si quid aduersi accidat, facilè in deterius mutari potest. Quia viro forti ignominia tristior est morte, quæ cum gloria & spe publicæ salutis sine longo cruciatu aditur. Ideo nunc parentes horum nõ deflebo, sed consolabor. Cum enim sciant, se expertos esse varias fortunæ vices, iudicent felices esse eos, quorum exitus est gloriosus, & vobis parentibus, non ipsis mortuis dolorem affert, quorum vita pariter honestè acta & finita est.

27 Concessio

Scio difficile esse lenire dolorem, cum in aliorum rebus secundis de vestra orbitate cogitabitis, & dolorem affert priuatio non eorum bonorum, quæ non habituri eramus, sed eorum, quæ habuimus. Veruntamen hunc dolorem fortius fe-

rant

rant isti, quorum ætas adhuc ad gignendum idonea est. Nam futura soboles affert obliuionem amissorum, & Reip. Hæc duo commoda accedent, quod numerus ciuium augetur, & quod tutiora consilia dantur. Nam qui non habent liberos periculorum socios, non perinde justa consilia dant Patriæ. Vos verò, qui ætate processistis, ducite lucrum esse, quod longior pars vitæ feliciter acta sit, & cogitate reliquum spacium breue fore, quod leuius faciet cogitatio, de gloria istorum. Nam sola dulcedo gloriæ non senescit, nec, vt quidam aiunt, in senecta lucrari magis delectat, quàm honore affici.

Filijs autem & fratribus eorum, qui adsunt, magnum certamen propositum est, in imitatione fortitudinis suorum. Nā mortuorum laudi nemo inuidet. Vix igitur hoc assequimini, non vt pares vestris, sed paulò deteriores videamini. Inuidia enim viuentes exercet, sed mortuis beneuolentia sine obtrectatione præstatur.

Addam & breuiter aliquid de mulierum orbitate, quarū magna est gloria non esse imbecilliores suo sexu, & præstare in hac re decus, in qua non est viri laus, sed mulieris. Nam viri laus est in prœliando, mulieris laus in moderatione luctus.

Dixi quæ ad hanc rem pertinent, juxta legem, & jam monumento ornati sunt hi; quos sepeliuimus. Natos verò ex ipsis publicè alet ciuitas, vsq; ad tempus pubertatis, vt exemplum ostendat suæ beneficentiæ erga eos, qui pro Rep. mortem oppetunt: Ibi enim ciues optimi fiunt, vbi præmia virtuti maxima proposita sunt. Nunc postquam luxistis singuli vestros, sicut vnumquemque decuit, abire potestis. *Hucvsque Oratio Periclis.* 28. Conclusio.

Victor deniq; Deo solennes gratias post victoriam acceptam, in publico persoluere, illique soli eam adscribere debet. *Alex. ab Alexand lib 5.c.30.* Sic, Constantinus Magnus post victoriam contra Christiani nominis hostes, templum Deo gratias acturus, ingressus est, & insuper mortuos sepelire, exules reuocare; captiuos redimere, publicata & adempta bona veris possessoribus restituere, subuersisq; idolis eorum bona Christianorum Ecclesijs attribuere, mandauit, *Nicephor. lib. 7. c. 30.* 29 Victor Deo gratias agere debet.

Hocquoque Ethnici, & quidem religiosius, quàm ferè Christiani, obseruarunt, Romani enim cum plurimas victorias consecuti fuissent, immensi & ponderis, & pretij coronā conficere constituerunt: verum cum ærarij vires tunc tempo-

ris attritæ & exhaustæ essent, mulieres Romanæ omnia auri argentiq; ornamẽta, quibus hæc corona conficeretur, liberali manu contulerunt, quod illarum factum amplissimus & religiosissimus Senatus tanti fecit, vt triplici priuilegio quod nempè coronas capite gestare; curru vehi ad ludos & spectacula publica; & Deorum festiuitatibus sine velo adesse ipsis liceret, hanc ipsarum pietatẽ fuerit remuneratus. Tantus enim pudor & verecundia fœminis illius sæculi erat, vt nullo auro caput exornarent, ad Deorum solennitates, non nisi probè obuelatæ proficiscerentur, ad ludos verò pedestri itinere contenderent.

31. Sic & ablegarunt Romani duos Tribunos, Caulium & Sergium, qui ingens illud munus Apollini in Delphum insulam deferrent, cum more consueto quotannis muneris aliquid mittere illi solerent, Apollo verò gratitudinis quasi loco, oraculũ aliquod Romã remitteret, dum itaq; naui veherentur, euenit vt in piratarum potestatem inciderent, à quibus omni cum Thesauro intercapti ad Liparim vrbem deducti sunt: sed cum ijdem prædones res sacras esse, quas Apollini ferrẽt, cognoscerent, non impunè modò Legatos dimiserunt, & vt res ad iter necessariæ reficerentur, juuarunt, sed Duces insuper itineris, quo tutius progrederentur, ijsdem adjunxerunt. Romam deindè legatis reuersis, & exposita in Senatu humanitate pietateq; piratarum, impensè adeo facto hoc ijdem delectati sunt, vt omnes nobiles Liparienses in Patriciorum Romanorum numerum recipiendos decernerent: duos deniq; Liparensium sacerdotes in templo Iouis esse vellent: quod nulli eius ordinis ante id tempus contigerat. Quippe enim is Romanis in cultu diuino Zelus erat, vt nemini templorum curam committerent, nisi aut Patriciorum veterum ex ordine esset, aut singulari pietatis atque virtutis testimonio gauderet. *Rosæus de Inst. Princip. c 15 pag. m. 129.*

32 Victor erga victos se comiter præbeat. Postquam igitur omnia feliciter, & ex animi sententia cesserint, ciuilẽ certè atque amabilem beneuolentiam comiter omnibus exhibere Victorem decet: Et ob id pessimè illi faciunt, qui incendia & demolitiones pagorum, vrbium, & munitionum, item vastationes agrorum, frugum, arborumué, (nisi summa vtilitas, aut necessitas id suadeat. *Molina de Iust. & Iur. tom. 1. tr. act. 2. disput. 122.*) procurant. *Gentil. de Iure belli. lib. 2. c. 23.*

33. Vel etiam si prædas ex hostibus agere, pecora, jumenta,

uesq; abigere, suppellectilem hostis conuasare, eumq; spoliare, direptionibus & excursionibus in hostilem agrum factis, totam regionem post deditionem, vel etiam primam statim debellationem occupare, atq; hoc modo omnia penitus deuastare permittant. *Bocer. de Iure belli c.13.* Quod quidem miseris hisce temporibus sæpius euenisse, experientia docuit.

Nec mirum videri debet, siquidem secundum *Senecam* plerumq; omnes fortunâ aspirante felicem rerum suarum exitũ nacti, inflentur & insolescant, ac præ superbia humanos & communes parum vsus considerent, indeq; non pauci secundam fortunam non secus ac grauissimum onus, minus commodè sustinere, & cum iniuriosè victoria abutantur, semetipsos cum alijs perdere, conspiciantur. *De beata vita. c.25. Plutarch. in Arato. fol 892.* 34 Fortuna plerosq; sui immemores facit.

DISCVRSVS. XXVI.

DE PRÆDA ET PROEMIIS MILITAribus.

Præda bellica est id, quod bello hosti eripitur. *l. si quid bello. 28. & l. si captiuus. 20. §. 1 ff. de capt. & postlim. reuers.* idque etiam spolium dicitur; *l. penult. § simili etiam. C. de donat.* Verum cum hac super re, nonnullæ difficultates ex vtroque jure decidendæ veniant, eas paucis repetere, operæ prætium erit. 1 Quid sit præda bellica.

Præda itaq; non tantum res mobiles, inanimatas & animatas, vt jumenta, pecora & personas. *l. si quis ingenuam 21 ff. de capt. & postlim. reuers. l. penult ff. ad l. Iul. pecul.* sed etiam immobiles hostibus ereptas continet *d. l. si captiuus. §. 1. c. dicat aliquis. 23. q. 5.* Vbi præda vocatur, quidquid victis hostibus de rebus ipsorum abest. 2 Compræhendit res mobiles, & immobiles.

Præda quoq; est, siuè durante adhuc bello *d. l. si quis ingenuam.* siuè deuictis hostibus capitur. *d. l. 20. § 1.* Sed hæc distinctio tunc obseruari debet, quod id, quod ex hostibus nondum deuictis capitur, id fiat statim singulorum occupantium, ex jure scilicet gentium, postquam intra præsidia nimirum fuerit deductum. *§. item ea quæ ex hostibus. Instit. de rer. diuis. l. naturalem. l. 5. §. fin. ff de acquir. rer. dom. Couarr in c. peccatum. p. 2. §. 11. Gentilis de Hispaniæ aduocatia. lib. 1. c. 2, pag. m. 5.* Vbi contra Anton. Gamam pluribus comprobat, quod res hostium captæ, non prius ei quærantur, licet ea diu, per duos vel tres menses in mari habitas possederit, quã & in- 3. Quando fiat capientium.

tra præ-

tra præsidia sua easdem perduxerit. *per text.in l.5.ff. de Captiuis. & c.in verbis.ceperunt, & intra præsidia perduxerunt.*

4 Et hanc quidem prædam ex regulis militaris disciplinæ, milites vendere solent, ne impedimentis grauibus onerati, ad officium eorum inutiles appareant. *Liuius lib.11.* tales enim neq; ad pugnandum, neq; ad fugiendum videntur apti, vt loquitur *Plutarch. in Eumene fol.1166.*

5. Si res capiatur victis jam hostibus. Cæterum quod capitur hostibus iam deuictis, id omne siuè mobile, siuè immobile fuerit, in ius & potestatem Imperatoris, siuè Ducis exercitus bellum indicentis venit. *l. Diuus.31. ff.de iure fisci c.dicat. aliquis.23.quæst.5 Ærodius rer.iudic.lib.1.tit.3.c.2.* Ratio est, quod tunc eiusmodi res desijt esse hostium, & sic potius milites id dicantur capere ex Republica, cuius potestati & imperio id totum, deuictis hostibus, subiectum est. *Donellus lib. 4. Commentar de iure Ciuili.c.21.*

6. Et sane de rebus immobilibus, nullum dubium est; non enim ita sunt in prædâ, vt singulis cedere queant: siquidem agri non â singulis, sed ab vniuersis tantum occupari possint, ideoq; meritò Reipublicæ aut Principi cedant, cuius auspicijs vniuersi militant, quiq; adeò per illos vt administros, possessionem occupare censentur.

7. Romani ærarium prædis locupletarunt. Atque hoc pacto suum Romani mirificè locupletauêre ærarium, vt exindè cruentarum prædarum receptaculum fuerit appellatum. *Plinius in Paneg.* Porcius enim Cato Consul, cum triumpharet ex Hispania, tulit in eo triumpho argenti infecti 25000.pondo, bigati 123000. *Liuius l.24.* Publ. Æmilius deuicto Perseo sestertium millies & ducenties in ærarium tulit. *Schönborn lib 4 c 32* Et huc pertinet, quod quidam *apud Dionys Halicarnasæum lib.7 pag.284* refert. Scitis prædam ex hostibus captam, nostraq; virtute paratam, ad Rempubl. legis jussu pertinere, & non modò nullum priuatum, sed ne ipsum quidem Imperatorem in istam jus habere: sed Quæstoris esse, hanc acceptam vendere, & pecuniam hinc redactam in ærarium ferre, *Agell. Noct. Atticar.lib.7 c.4.* Verum licet principiò apud Romanos, lex illa viguerit, ab ea tamen paulatim vsu recessum, vt Imperatori permitteretur, non tantum diuidere prædam jam redactam ex hostibus, sed & diripienda exponere, ac concedere cuncta militibus prædæ, vbi res postulare videretur. *Liu. Decad.1 lib.5.*

Huc etiam concordat *d.c.dicat aliquis & l.si quis pro redemptione. 36. §. simili. C.de donat.* Siquidem ius diuinum hoc quoq; præceperit.

Deut 20.

Deut 20.verſ. Omnem prædam exercitui diuites: & *Iob.8.verſ.* Iumẽta autem, & prædam Ciuitatis diuiſerunt ſibi filij Iſraël, ſicut præceperat Dominus Ioſuæ. *Ayala de Iure & officiis bellicis lib. 1. c.5 n.9* Vnde prædam ſaluâ conſcientiâ poſſideri docet. *Morla in Emporio Iuris.tit vlt quæſt.6.Cardin.Tuſchus lit.B.concl. 39.& ſeqq.*

Immobilia etiam, vt prædia, agri, caſtella, pagi, & ſimilia, non ſolum vt ſupradictum fuit, â Quæſtoribus Romanis vendi, ſed militibus etiam pro emerito aſſignari, vel honorarii loco, iiſdem donari ſolebant. *l.in agris.16.ff de acquir: rer: dom. l. Lucius 11. ff.de Euiction:* 8. De Immobilibus.

Altera diſtinctio eſt, quod res immobiles, â nobis primùm profectæ, & ab hoſtibus captæ, ſi recuperentur ex hoſtium poteſtate, ad priores dominos dominia eorum redeant. *ſæpè d.l. 20.§.1:* Sicuti ex communi tradit *Couar:d:§.11:Valentia:quæſt:3: pag: 3: R: P: Layman: Theol:moral lib:2:trac:3:c:12:n:14:* Item ſerui ex hoſtium captiuitate quoquo modo liberati, priſtinã libertatem & jura conſequuntur, quaſi nunquam capti fuiſſent. *l adeo.7: ff de acquir rer dom l 16 & 19 ff de capt & poſtlim reuerſ.* Loca itidem ſacra & religioſa quaſi quodam poſtliminio reuerſa, priſtino ſtatui reſtituuntur. *l cum loca 36.ff. de religioſ..* 9. Res noſtræ immobiles, quid ſi ab hoſtibus recuperentur.

Cæteræ verò res priuatæ mobiles in prędâ permanent, nec poſtliminio ad priores dominos redeunt. *l ſi quid bello. 28. vbi gloſſ ff. de capt & poſtlim d.l.20 eod.tit.l, Diuus.in verbo captiuorum ff de Iure fiſci. Cuiac. lib. 19 obſ.c.7. Ayala d c 5.n.40* Ita etiam docuit *Innocent.in c ſicut 3 de Iure iur:Becanus 2.2.cap.25:q:14 § quæres ſecundo:* Puta ſi hoſtes iniquum bellum gerentes, ſpolia â noſtris abegerunt, eaque poſtea â militibus noſtræ partis recuperantur, cum primum ad locum tutum ſpolia deportata pacificè poſſidere incipiunt, eorum domini efficiuntur. Ratio eſt, quia id ad ſimilitudinem juris Romani *cit:l:ſi quid bello.* per conſuetudinem introduci potuit, boni communis causâ, tum ad militum animos excitandos, tum ad innumeras lites tollendas, quæ alioquin oriri poſſent. 10 Res noſtræ mobiles ſi ab hoſte recuperentur?

Ex æquitate tamen fieri ſolet, vbi priuatus huiuſmodi rem mobilem, ſuam fuiſſe docere poſſit, quod Tertius bonæ fidei poſſeſſor, datâ tamen ei aliquâ honeſtâ recompenſatione, vel reddito pretio, quod pro tali re mobili, militi vel alteri ſoluit, per officium judicis ad reſtitutionem compellatur. Videatur *Molina de Iuſt.& Iure to.1.tract 2 diſp. 118.n.15. Tuſch.lit.B. concl. 42. D. Beſold. de arte belli:c.5.n.9.& c.8.n 3: Bocerus de bello: & duello c: 15:*

Re verò feliciter geſtâ, extra ordinem militibus con- 11.

Milites prœmio afficiendos esse.

cedenda prœmia sunt, vt ad eosdem labores iterum suscipiendos, alacriores emergant. *Liu. lib. 2.* Apud quos enim maxima proponuntur virtutis prœmia, in eorum Republica viros ait esse præstantissimos *Thucyd. lib. 2.* Excitatur quippè prœmio virtus, non solum in ijs, qui eo ornantur, sed & in alijs æmulatione obiectâ: Nam honos alit artes, & omnes gloriâ accēdimur (*ut Veteres dixerunt*) ad studia. *Cic. Tuscul. qq. lib. 7* Et sanè duabus hiscé rebus, prœmio nimirum & pœna ciuitates continentur; Et *Vegetius lib 3. cap. vlt. inquit.* Milites pœna & timor in sedibus corrigunt, in expeditione verò spes & prœmia faciunt meliores. Hinc summa cum ratione in omnibus, quæ vnquā ferè magnæ laudatæq; extiterunt, Rebuspublicis magni honores, magnaq; prœmia & emolumenta militaribus hominibus proposita fuerunt. *l. Veteranis. 9.* ibi remunerantes fidam deuotionē militum nostrorū *C. quando prouocare non est necesse.* Nam vbi nullū discrimen inter ignauum & strenuum, inter bonum & malū fit, ibi certè prorsus virtutes algebunt. *Cicero ad Brutum, Epist. 15.*

12. Romanorum liberalitas.

Romæ, qua ciuitate nulla vnquam fuit, nec virorum fortiū numero, nec bonis exemplis ditior, rari fuisse perhibentur dominantibus Regibus, viri militari gloriâ insignes: Quod nimirum, cum Imperium illud regium in superbiam, dominationemq; se conuertisset, improbi reges, bonos quam malos suspectiores haberent, alienamq; virtutē sibi ducerent esse formidulosam. Postea verò quam illi exacti sunt, & bini Consules facti, qui annua Imperia haberēt, tunc cœpēre, vt ait Salustius, se quisq; magis extollere, magisq; ingenium in promptu habere. *Castel lib 2 c. 14.* Hinc apud eosdem originem sumpserūt coronæ triumphales, ouales, ciuicæ, murales. *Plutarch. in Coriol.* Hinc phaleræ, hastæ, torques, & armillæ, strenuè se gerentib⁹ ab Impp. distribui solitæ. *Plin. lib. 7. c. 28.* Idcircò Augustum in bellica virtute honoranda maximè liberalem fuisse, ac amplius triginta ducibus justos triumphos, & aliquando plurib⁹ triumphalia ornamenta, decernenda curauisse, deprædicat. *Suetonius cap. 38.* Scipionem quoque Æmilianum munera sibi ab Antiocho rege missa, inter milites strenuos distribuisse, author est *Liuius lib 57.*

Kayser Alexander Seuerus, so im Jahr Christi 224. zu regieren angefangen/ hat den Hertzogen vnd andern Obristen in den Frontier: Stätten/ was sie von den Feinden erobert / eins theils Eygenthumblich geschencket/ angesehen/ daß sie solche Gütter/ als die ihre/

desto mehr zu schützen/ zu erhalten/ vnd zu haben/ jhnen würden angelegen seyn lassen. Doch waan jhre Kinder vnd Erben sich nicht wolten zu Kriegsleüthen lassen gebrauchen/ seyndt jhnen dieselbige Gütter nicht blieben/ sonder andern/ die darzu qualificirt, eingeraumbt worden. Es hat auch gedachter Kayser zu Erbawung der Feldtgütter/ seinen Hertzogen vil Knecht vnd Vieh verordnet/ damit sie in Mangel solcher Nothwendigkeit/ weder im Alter armuth leiden/ noch dieselbe in Vnbaw/ vnd Abgang gerathen mögen. *Lamprid. in Alexand.* Darumb seynd die Præsidenten/ vnnd Hertzogen/ so das Kriegswesen/ vnd die Justitz verwalteten/ nicht leichtlich verderbt/ oder abgewechßlet worden: Hingegen die Jenige/ so die Gefäll vnnd Einkommen verwaltet/ selten ein gantz Jahr bestendig an solchem Ampt gebliben. Welches dann ebenmässig von Constantino Magno Anno Christi 306. obseruirt worden. *referente Pompleto in eius vita.* Die gemeine Soldaten aber/ hat man alle von Zöll vnd Schatzung besoldet/ vnd vnderhalten. *Vide Christoph Lebman in Chron. Spirens.*

Eodem modo potentissimam Venetorum Rempublicam, post pugnam cum Carolo VIII. Franciæ Rege feliciter peractam, non solum stipendia ijs auxisse, qui fortiter egerant, sed & complurium, qui in acie ceciderant, filijs stipendia atq; prœmia, filiabus verò dotem contulisse, memoriæ reliquit *Guiccardinus.* Idque anno post Christum natum 1571. postquā Selemi Turcarum Tyranni classem ad Naupactum æterna cū gloria repressissent, denuò fecisse, refert *Enenckel de priuil. milit. lib. 2. priuil. 31. n. 2.* 13. Venetorum remuneratio erga milites.

Huiusmodi verò prœmiorum militarium apud varias gentes, variæ quoq; species esse solebant; Non enim laudes tantū & encomia, quibus mirificè milites ad virtutis & famæ conseruationem incenduntur, habebantur: sed etiam statuæ, monumenta, imagines & sepulchra sumptuosa, in locis publicis erigebantur: maximè verò pecunijs, siuè stipendij duplicatione, annulis, catenis, gladijs, armillis, equis, castris, & similib⁹ honorarijs generosiores condecorabantur. *Bodin. de Repub. lib. 5. c. 4.* 14. Species prœmiorum militarium.

Milites prætereà ob membrorum mutilationem, inutiles ad militiam in bello redditi, in locis à Magistratu institutis, sumptibus Reipublicæ (quemadmodum adhuc hodie in Gallijs moris est) alebantur; hac enim liberalitate milites mirificè fortes, animosi & ad quæuis pericula promptiores reddi solebāt: eleganter *Boter. de mod. opt. administ. Imperii. lib. 9. c. 11. circa fin. p. m. 337.* 15. Mutilati membris milites alebantur.

Plurimum tamen profuit consuetudo Romanorum, vbi 16.

Romani etiam ad altiores dignitates, illos promouebant.

homines virtuosos & bellico vigore strenuos, ad altiores ordines & imperia euchebant, atque vnica hac ratione ad excitandam militum virtutem egregiè vsi sunt, siquidem omnia militaria munera, quibus tàm dignitas, quàm emolumenta annexa erant, nō nisi optimè meritis demandabantur. *Boter. d. lo.* Quapropter Legionum etiam virtutem euanuisse, postquam ambitio virtutis prœmia, & gratia honores virtuti debitos occupauit, memorat *Vegetius*.

17 Hoc quádoq; his temporibus negligi solet.

17 Vnde maximū quoque hodiernis temporibus hac in re depræhendunt belli solœcismum politici, dum in militarib9 muneribus deferendis, sola sæpè nobilitas, non æque virtus bellica spectatur. *Amirat. lib. 17. disc 3. Castel. lib. 2. c. 15.* Nec desunt inter Christianos Principes, qui milites suos bellicis virtutibus excellētiores, cingulo, periscelide, & honore auratorum, quos vocant, equitum ornare solent. *de quibus disc. seq.*

18 Quælibet Resp. duobus initur pedibus.

18 Sed de huiusmodi remunerationibus, videatur *Amirat. lib. 2, disc. 2. Vbi in princ.* Omnes Respub. *eleganter inquit*, duobus quasi pedib9 innixæ videtur, bonorum operum prœmio, & malorum pœnà. *Plin. lib. 2. c. 7.* Si alteruter desit, claudicat mundus, si vterque, vt reptilium more procedat, necesse est.: & quamquam vsu venit, vt vtroque aliquando Principes claudicent, nulla tamen dubitatio est, quin deformior ex dextro pede, in quo est prœmium, claudicatio sit, quam ex sinistro, in quo pœna constituitur, propterea quod in hoc, Principes nihil de suo ponant, imò potius pœnas irrogando aliena occupent, sed in prœmijs largiendis, quia marsupia exenterari ægrè ferunt, suspenso animo procedunt, & nihilominus si totam attentius rem discuterent, non adeò magnum, vt suspicantur, in erogationibus damnum paterentur, cum possint minimis rebus maxima beneficia, virtute illustribus viris retribuere. *Hac ille.*

DISCVRSVS. XXVII.
DE PRIVILEGIIS MILITVM.

1 Priuilegia militū sunt duplicia.

1 INtèr prœmia militaria meritò quoque referuntur priuilegia, personis, vel rebus militum, ad remunerandam egregiam eorum operam, quam Reipublicæ nauarunt, concessa. *Schönbörner. polit. lib. 6 cap. 31* Quorum omniū collator atque author, vnus maximè videtur Iustinianus Imperator, qui vt omnia ju-

ra tàm singularia, quàm communia collegit, & in vnum corpus redegit, ita his quoque ex se solo omnem impertiuit authoritatem. Facit *l. 1. § sed neq; ex multitudine. C. de veteri iure enucl.* Hunc consequuntur studia subsequentium Augustorum, qui omnes ad nostram vsque ætatem jura hæc eadem, vel expressis legibus, vel tacito assensu approbârunt, rataque esse & firma jusserunt. Baro *Enenckel. de priuil. milit lib. 1. c. 8. n. 2.*

Et hæc quidem Priuilegia vel commodum personis militum adferunt: vel in liberâ quâdam, non communibus juris ciuilis regulis subiectâ actione & dispositione, tàm inter viuos, quàm vltimarum voluntatū, consistunt. *Bocer. de bello. c. 16. n. 2.* 2

Prioris generis hæc sunt. I. Quod pro debito in castris contracto, non conjiciantur in carcerem. *gl. in l. miles in princ. in verbo armata ff. de re iudic. Menoch. de arbitrar. Iud. lib. 1. q. 88. n. 9. Wissenb. cons. 50. n. 20. p. 1.* 3. Sequuntur priuilegia, personis militū concessa.

II. Quod condemnati, vltra, quam facere possunt, non teneantur. *d. l. miles 6 in princ & l. 18. ff. de re iudic.*

III. Quod regulariter non torqueantur, nec pœnis plebeiorum subijciantur. *l. milites. 8 in princ. C. de quæstion. Sed videatur Farinac. Tract. de indiciis, & tortura lib. 1 tit. 5. q 39. n. 31. & seqq.* Nec enim in metallum aut opus publicum damnantur, nec etiam fustibus ceduntur. *l. 1. & 2 ff de Veteran.*

IV. Quod veterani immunitatem â muneribus personalibus habeant. *l. 1. & ibi Cuiac. C. de Veteran.* vg. â munere tutelæ. Quibus autem, & quamdiu hæc imunitas competat. *vid. Bocer. d. c. 16. n. 10. & seqq.* Vectigalia tamen, & patrimoniorum onera solennia, omnes sustinere oportet. *l. 2 & 4 ff. de Veteran.* 4.

V. Quod filijfam: Castrensis peculij dominium suum faciant, nec patri acquirant. *§. igitur liberi vestri Inst. per quas person. cuiq; acquir. l 3 C. de Castrensi pecul.* 5.

VI. Quod Castrense peculium fratribus suis conferre non teneantur. *l. 1 § nec Castrense ff de collat.*

VII. Quod arrogati, idem peculium arrogatoris non faciant. *l. miles. 4. § si paterfam. ff de castr. pecul.*

VIII. Quod ipsis militibus tempora præscriptionum, & petendæ restitutionis in integrum non currant, dum in Castris sunt. *l. vlt. C quib. non obiic. longi temp. præscript. l. vlt. C. de restit. milit.* 6. De priuilegiis circa dispositiones militum inter viuos.

Secundi generis priuilegia, quæ ad actiones & dispositiones inter viuos pertinent, recensentur hæc.

I. Quod filiusfam. absque patris sui arbitrio castrense pecu-

lium inter viuos alicui donare, & seruos Castrenses manumittere possit, *l. filiusfam. 7. §. 1. ff. de donat. l. si milites. 6 ff. de castr. pecul.*

II. Quod eiusdem peculij nomine actionem & persecutionem habeat, etiam inuito patre. *l. miles. 4. l. 10 ff. de castr. pecul.*

III. Quod commilitonis hæreditatem iniussu patris adire possit. *l. miles. 5 ff. de castr. pecul.*

7. De priuilegiis testamētorum militarium.

Tertij deniq; generis priuilegia, quæ nempè ad dispositiones vltimarum voluntatum spectant, hæc sunt, quibus milites in expeditionibus occupati, in Testamenti & Codicillorum factione, item mortis causa donatione, propter imperitiam iuris & suam simplicitatem gaudent. Et primo sunt aliqua, quæ concernunt personas militum. vg.

8. Priuilegia quo ad personas militum testantium

I. Filiusfam. de eo peculio, quod in Castris acquisiuit, vt & de quasi castrensi, cum in ijs vice patris fungatur. *l. 2. ff. ad S. C. Maced.* testamentum facere potest, non tantum in militia, sed etiā domi. *l. 2 ff. de castr. pecul. §. vlt. Inst. de milit. testam.* quod etiam ad aduentitia bona extendit. *Bocer. de bello. c. 18 n. 11.*

II. Miles surdus vel mutus ita factus, testari potest. *l. 4 ff. de testam. milit. Iason. in l. iubemus 29 n. 1. C. de testam.* igitur miles solo nutu hæreditatem alicui dare potest. *Tiraq. de priuileg. piæ causæ. priuileg. 8. Bocer. d. lo. n. 14. vbi n. 15.* dicit secus esse in muto & surdo simul à natura, quia cum talis bestiæ similis esset, nec miles esse; neq; illorum priuilegiis gaudere posset. Secus vbi ex aliquo casu in ipsa militia hoc vtroq; incommodo affectus, siue literarum peritus, vel ignarus esset, tamen adhuc sine solennitate, solo nutu testari posset, per *l. 4. ff de testam. milit.*

9. III. Miles de statu suo dubius suprema ordinare potest. *l. ex militari, 11. §. si miles incertus, & §. seq ff de testam milit.*

IV. Miles deportatus, aut aliter capite damnatus de bonis Castrensibus jus testamenti actiuum habet, modo ex militari delicto damnatus fuerit, & sacramenti fides rupta non sit. *d. l. 11. in princ.*

Denegatum tamen est impuberi militi, ob judicii infirmitatem priuilegium testandi. *l. vlt. C. de testam: milit:* Sicut etiam capto ab hostibus. *l. facere. 10: ff. eod. tit.*

10 Priuilegia hæredum alicuius militis.

Secundò, sunt alia priuilegia, quæ spectant personas hæredum.

I. Miles si liberos habet, & scit se habere, impunè eos præterit, ea namq; præteritio pro exhæredatione est, & exhæredatio quæuis pro justa habetur. *§. sed si in exhæredatione Inst. de exhæred.*

liber 9. & l. seq. C. de testam. milit: Vid: Couar. in c. quia nos. in fine Ext: de testam. Bocer: c. 19 n. 6. Vbi quasdam controuersias super hoc priuilegio resoluit, nimirum si præteritus sit filius, qui idem sit miles, vel sit pater ab ipso præteritus vel exhæredatus, an non detur quærela inofficiosi?

II. Quod miles deportatum, aliumuè peregrinum instituere possit. *l. 13. § & deportati. ff. de testam. milit.* excepta muliere in contubernio à milite testatore stupro cognita, quæ ex eius testamento nil capere potest, sed ad Fiscum pertinet. *l. miles ita 41. § mulier ff. de testamen. milit.*

III. Militis testamento hæres etiam notis scribi potest. *l. Lucius 4 in princ. ff. de test. mil. Vasq. tract. de success. lib. 2. de succes. progressu. § 20. n. 8.*

Tertiò sunt alia priuilegia, quæ pertinent ad res, in quibus hæredes instituuntur. 11. Priuilegia rerũ, in quibus hæredes instituũtur.

I. Miles pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere potest. *§ non autem. ibi nisi sit miles. Instit. de hæred. instit. l. 6. l. 13. § neq; enim ff. de testam. milit.* Vnde si miles vnum ex certo fundo hæredem scripserit, creditur quantum ad residuum patrimonium intestatus decessisse. *d. l. 6.* Et si duobus à milite scriptis hæredibus, alter omiserit hæreditatem, eius pars non accrescit alteri hæredi, sed pro ea parte intestatus videtur defunctus decessisse. *l. si duobus. 37. ff. de testam. milit.* Pars autem, pro qua miles intestatus decessit, ad legitimos militis hæredes pertinet. *l. 1. & 2. C. de testam. milit.* Sed hic alias difficultates, vide apud *Bocer. d. lo. c. 20. n. 3. & seq.*

II. Militi plura testamenta facere licet; & siuè simul ea fecerit, siuè separatim, vtrumq; valebit. *l. si miles. ff ad legem Falcid. l. si certarum. 17. § 1 ff. de testam. milit.* Si tamen vtrumq; de tota & vniuersa hæreditate fecerit, superius tollitur per inferius, nisi expressè cauerit, vt vtrumq; valeat. *l. quærebatur. 19. ff. de testam. milit. Vasq: lib. 3: de success. creat: § 24: limit. 24.*

III. Miles vltra dodrantem militiæ tempore legare, atque ita legem Falcidiam impunè contemnere potest. *l. vlt: ff. ad legem Falcid: Duaren. ad tit. de leg. Falcid: c. vlt.*

Quartò veniunt Priuilegia, quæ modum & formam instituendi hæredes attingunt. 12. Priuilegia circa formam instituẽdi hæredes.

I. Miles nutu hæredem facere potest, *l: in fraudem; 15. § 1. ibi miles nuda voluntate ff. de testam. milit. § quin imò Instit. de milit. testam. Angel. cons. 267.*

II. Miles ex certo tempore instituere hæredem potest, vt ante, quam tempus venerit, pro parte eius temporis intestatus sit, pertineatq; hæreditas ad hæredes legitimos. Item ad certum tempus, aut conditio extiterit, testatus esse desinat, fi-

atque

atque intestatus. *l. in fraudem. 15. §. miles, l. miles ita hæredem. 41. ff. de testam. milit. l. 8. C. eod. tit.* vg. Si dicat, duobus annis post mortem meam incipias hæres esse. Vel sis hæres vsque ad tres annos, aut vsq; dum nauis ex Asia venerit,

13. III. Milites his etiam, qui hæredes extiterunt, quamuis extraneis, aut liberis suis puberibus possunt substituere. Et ex ea substitutione ipsi substituti consequuntur tantum militum testatorum bona, non etiam primi instituti hæredis propria bona. *l. miles etiam. 5. ff. de testam. milit. Bocer d. lo. c. 21. n. 4.* Vbi etiam singularem difficultatem mouet.

IV. Miles impuberibus suis liberis directè substituere potest, non tantum si prius sibi testamentum faciat, sed etiam si testamentum sibi nullum fecerit. *d. l. in fraudem. 15. §. item tam sibi. l. 2. §. quisquis ff. de vulg. & pupil. substit.*

14 Priuilegia circa testes testamenti miliaris.

Quintò, sequuntur priuilegia, quæ pertinent ad testes dispositioni testamentariæ adhibendos.

I. Miles cum suprema sua ordinat, nullos omninò specialiter rogare testes tenetur, multò minus cæteras circa testes solennitates, (vg. vt sint septem numero, sint idonei, in conspectu testatoris, se subscribant, subsignent, &c.) obseruare, modo duos etiam non specialiter rogatos adhibeat testes. *l. 1. ff. de testam. milit. l. 14. l. penul. C. eod. tit. & Instit. eod. tit. in princ. Vasq. lib. 3. de succes. creat. §. 24. n. 15. Wessenb. in §. planè. n. 1. Inst. de milit. testam.*

II. Certum est quod, legitimis probationibus ostendi debeat, militem testamentum fecisse. *l. Lucius 40. in princ. ff. de testam. mil.* quod fieri potest idoneis testibus, quos miles cum testari vellet, conuocauit. Quo in casu duo testes vt dixi, sufficiunt. *l. vbi numerus testium. 12. ff. de testib.* Vnde si alio modo legitimo, testamentum militis probaretur, veluti scripto militis qualicunque, quod constet ab eo profectum, certè testamentum eius valeret. *l. licet. 19. C. de pactis.*

III. Si miles per nuncupationem testetur, non opus est, vt testes totius testamenti tenorem perceperint, vt scribit *Vasq. d. l. 2. de succes. progressu. § 20. n. 6.* Vnde licet testes non assequantur per omnia militem testantem, tamen id non vitiabit eius totum testamentum, sed relicta in eo, de quibus deponunt testes, præstanda sunt. *l. 3. ff. de milit. testam. Bocer. d. lo. c. 22. n. 20.*

15. Priuilegia circa actus testamentarios.

Sextò succedunt priuilegia ad dispositionis & actus testamentarij continuationem pertinentia.

I. Militis testamentum valet, licet illud non vnico contex-

tu fuerit factum, sed alij actus intermixti, nec omnes testes vsque dum perfectum sit, simul permanserint. *Instit. de milit. test. in princ.* eò quod omnes solennitates militibus sint remissæ. *l.1.ff. de test. milit. l. penult. C. eod.*

Septimò, sunt etiam priuilegia, quæ ad testamenti infirmationem spectant. 16 Priuilegia de infirmatione testamenti militaris.

I. Militis testamentum nuda ipsius voluntate infirmatur. *l. in fraudem 15. §.1 ff. de testam. milit.* Nec opus est rescissione, resignatione, deletione, reuocatione coram tribus testibus, vel judice, sub tempore decennali, nec alio testamento jure perfecto, quemadmodù apud paganos. *tot. tit. Inst. quib. mod. test. infir. vbi Snedwei.*

II. Militis testamentum neq; rumpitur agnatione posthumi, si sciuerit vxorem prægnantem. *l.10. C. de testam. milit.* Vel ignorauerit, hoc tamen animo fuerit, vt velliet, quisquis sibi nascetur, exhæredem esse. *l.7. ff. eod.* Neq; rumpitur arrogatione, veluti si miles arrogauerit filium, neposúe successerit in locum filij. *l.9. ff. de tit.*

Neq; capitis diminutione militis minima; vg si miles filiusfam. in adoptionem datus sit à patre, aut paterfam. cum esset, se arrogandum dederit. *l.22. & seq. ff. d.t.* Diuersum esset, si maximam aut mediam capitis diminutionē passus sit miles. Nisi ex militari delicto damnatus fuerit, & velit de nouo testamētum suum valere. Nam ita recenti voluntate restauratur testamentum *l.6. §. sed et si quis ff. de iniusto rupto irrit. fact. testam.* 17

III. Querela inofficiosi non conceditur contra militis testamentū. *l.27. §. de inofficioso. l.8. § si quis in militia ff. de inoffic. testam.*

IV. Neq; datur contra tabulas militares bonorum possessio contra tabulas. *l. nam in bona 30. ff. de testam. milit.* 18. Quatenus vires testamenti militis, post eius missionē exspirēt.

Notandum tamen, licet inuito milite eius testamentum nō infirmetur; tamen post honestam & causariam ipsius missionem, elapso anno, ejus testamentum valere desinit, etiam ipso dissentiente. *§. sed hactenus Inst. de testam. milit.* Quod si tamē conditio hæredi adscripta post annum extiterit, valebit adhuc testamētum. *l quod dicitur 38 ff de test. milit. § sed hactenus. vers. quid ergo: Inst. eod. tit.*

Octauò deniq; sequuntur priuilegia, quæ ad Codicillorum jus, & donationem mortis causâ, tum etiam pactum de futura successione reciprocum, pertinent. 19. Priuilegia Codicilli, & donationis mortis causa, item pacti à milite futuræ successionis reciprocæ causa celebrati

I. Miles codicillis suis, etiam absq; vllis solennitatibus erectis, directò instituere atq; substituere, & hæreditatē adimere potest. *l militis codicillis 36. in princ. ff. de Iure codicil.*

II. Miles filiusfam. de castrensi peculio mortis causa etiam absque patris consensu, absque vllis solennitatibus donare potest *Bocer. d lo.c.25.n 6.*

III. Pactum de futura successione reciprocum in vim vltimæ voluntatis valet inter milites. *l.19.vbi Dd C.de pactis.* Imo licet non sit reciprocum, valere tamen putat *Hart. Pistoris. lib. 4 quæst.2.n.26*

20 Nostri hodierni milites omnibus hisce priuilegiis, æque ac veteres, gaudent.

His itaque prædictis omnibus veterum quidem militum priuilegiis, gaudent & nostri temporis milites, vt qui Imperatori Romano, Principibus, Dominis, & Ciuitatibus ad honesta & licita bella, æquè se ac priscorum milites obstringunt, publica merent stipendia, ad signa jurant, statuta, leges, consuetudines, & vsus militares obseruant. *gl Bart & Dd. in l filiusfam. 8. §. veterani. ff de procurat. Wessenb. cons. 17. n 32 p 1. Myns. resp. 46 n. 8 decad. 5. Gail. 2. obs 118 n. 2.*

21. Militibus cur supra dicta priuilegia concessa fuerint.

Cum enim hæc, & similia omnia priuilegia, jure ciuili introducta, militibus partim ob necessitatem militiæ, disciplinæ, expeditionis, partim beneficij, præmij, & incitamenti causa, data, atque concessa sint: Igitur quandoquidem eadem ratio æque in nostris hodie, ac olim in Romanis militibus, duret, meritò etiam idem jus remanere debebit. *l 8 ff. de publ. Iudic.*

22 Vnde huiusmodi priuilegia ad Stationarios quoque, & limitaneos milites, contra *Gail d. obs. 118. n. 3.* extendit *Bocer. d. lo. c. 26 n 9. & seqq.*

23 Quinam milites iis non gaudeat.

Excipiuntur tamen, qui injusta bella propter nummos tantum sequuntur. *Zas de substitut. cap. 5. vers. hæc quæ diximus de militibus. Myns. d lo. n. 11* Item ociosi milites, nulli domino seruientes, in plateis, vijs, & pagis, rusticorum potius anseres & gallinas, quam bella insectantes, qui proinde in Imperio nullo modo ferendi sunt. *l 52. § eos tamen. C. de Episc. & Cleric.* Reichs Abschied zu Augspurg *de Anno 1 55* §. vnd damit angeregte.

Verum de huiusmodi militum priuilegijs, plura videri possunt, præter *Bocer. de bello* apud *Baronem Enenckel in tract. de priuilegiis militum & militiæ.*

DISCVRSVS. XXVIII.

DE GLORIA BELLICA, ITEM DE POPVLIS, ac viris illuſtribus & bellicoſis.

IPſam victoriam ſequitur pax, & gloria bellica; ſiquidem rei militaris virtus præſtet cæteris virtutibus, cum omnia noſtra ſtudia in tutelâ ac præſidio bellicæ virtutis poſita ſint. *Cicer. in Orat. pro Murenâ.* 1. Victoriæ conſequentia.

Nam licet plurima & laudata exercitia mortalium hominum adinuenerit induſtria, inter illa tamen, nihil armatâ militiâ excellentius, nihilque glorioſius eſſe, inquit *Rodericus Epiſcopus Zamorenſis in Speculo omnium Statuum. lib. 1. cap. 9 pag m. 32.* Ea enim exercitatio, vtilitate, ac honore cæteris præſtat: Per militiam quippè & armorum exercitium, Reipublicæ quies atq; ſalus quæritur ac conſeruatur, & ab omni hoſtili vaſtitate liberatur. 2 Nihil armata militia excellentius.

Vnde Valerius de neceſſitate ac profectu militiæ ait, diſciplinam militarem acriter retentam, principatum Italiæ Romano Imperio peperiſſe, multarum item vrbium, multorum regnorum, validiſſimarumque gentium regimen largitam fuiſſe. Hinc Iſocrates quoq; in Panegyrico ſuo: Quæ inquit, facinora, quos labores, quæ pericula detrectaſſent, vt viuæ res gloria florerent, quæ famæ gratia poſt obitũ conſequendæ, tam alacriter mortem oppetere voluerunt? Equidem Deorũm aliquẽ id quoq; bellũ arbitror concitaſſe, virtutis eorum admiratione: ne tã generoſis animis præditi, in obſcuro delitescerẽt, aut vitã ingloriã exigerent, ſed vt pari cum filiis deorũ honore, quos Semideos vocant, afficerentur: Nã illi quoq; corpora naturæ neceſſitati reddiderũt, ſic virtutis ſuæ memoriam immortalem reliquerunt. *Iſocr. de bello c. 14 n. 3.* 3.

Plato etiam in his, quos de Repub. ſcripſit, libris, cum cæteros ſtatus in ciuitate inſtituiſſet, vnum neceſſarium genus hominum longè cæteris antepoſuit, qui arma tenerent, ciueſq; alios ab hoſtibus defenderent: quibus mirifica priuilegia tribuit, honoreque & dignitate cæteros voluit antecellere, videtur *Oſorius lib. 7. de Regis inſtitutione. Gentilis de Iure belli lib. 1. c. 5.* 4.

Hæc igitur belli gloria omnes penè populos eò perduxit, vt non ſolũ defenſionẽ regnorũ ſuorũ impigrè ſuſceperint, ſed 5. Gloria bellica omnes penè gẽtes excitauit.

etiam posthabito corporis vitæq; suæ discrimine, eorundem amplificationem totis viribus quæsiuerint.

Atq; vt missos faciam Assyrios, Chaldæos, Medos, Persas, Macedones, Græcos, veteresq; Romanos, per quos quatuor scilicet mundi Monarchiæ, non sine multorum cæde & sanguinis profusione constitutæ sunt; vt videre est apud *D. Wurffbain in relat. historica Habspurgico-Austriaca fol. m. 1. 12. & seqq. & in Synopsi Historica D. Besoldi.*

6. Christiani præ omnibus bello celebres erant.

Singulariter tamen de Christianis legitur, quantâ nimirùm generositate ex diuino, religionis propagandæ vel defendendæ Zelo, belli studium insecuti, multifaria sibi imperia, quæ nullæ aliæ gentes subjugare poterant, suis armis subjecerint, vt hac parte cunctis populis existant celebriores.

7. Gesta Cōstantini Magni.

Sic Constantinus adhuc catechumenus, cùm Britanniā, Galliasq; solus bello post obitum patris sui assecutus esset, Romam verò cum reliquo Imperio Occidentali Maxentius Romanis Ciuibus inuisus teneret, ter cum Maxentio conflixit, & demum Romæ ad pontem Miluium Anno 307. illum deuicit, Romamque occupauit. *Euseb. lib. 1. de vitâ Constantini.*

8. Gesta Norhtmannorum.

Northmanni ex Noruegia & Dania profecti, non modo in Anglia & Gallia, ex quo Christo se adiunxerunt, latè diuq; sunt dominati, sed è Sicilia, Regnoque Neapolitano depulsis Græcis ac Saracenis, Tunetenses in Africa Reges, plurimasque in Græcia vrbes sibi subjecerunt, multo tempore præclarissima gesserunt, nobilissimumq; in Italia Regnum Neapolis ac Siciliæ constituerunt. Videatur *post alios Sigonius in libro de regno Italiæ.*

9. Laus veterum Germanorum.

Similiter Germani, veluti â Iapeto filio Noë, ejusq; nepotibus Gomero & Tuiscone originem suam trahentes, cunctis antea sæculis indomiti, exstitêre; licet enim multi Romanorū Imperatores plurimis Germanos prœlijs attriuerint, nunquā tamen sub Imperium suum omninò mittere potuerunt. Atq; hoc est, quod maximè *Tacitus libro de moribus Germanorum* demiratur, â Romanis Imperio coërcitos Britannos toto orbe diuisos, extremos similiter Hispanos, ac longissimè positas ad Orientē Austrumq; gentes, ipsos Thracas, Dacos, Pannonasque ad Aquilonem, Germanos verò in ipsis Italiæ confinib⁹ positos, ab ipsis domari vnquam haud potuisse. Et hos tamen vnus Carolus Magnus multis prœlijs domitos subjecit, regnumq; inter eos nobilissimum fundauit, quod ad Nepotes ac posteros suos & demum ad Serenissimam domum Habspurgico-

Austria-

Austriacam, pietate & bellicâ gloriâ insignẽ transmisit, apud quam ex singulari diuinâ prouidentiâ hactenus continuatũ, & summa cum prudentia, tàm pacis, quàm belli tempore, gubernatum fuit.

Vnde *D. Wurffbain in d. relat. sua histor. part. 1. fol. mihi 4. & seqq.* sic ait: Ob woll Caius Iulius Cæsar vngefehrlich innerhalb 3. Jahr gantz Galliam, vnd ein theil deren daran noch auff den heütigen Tag/ über den Rhein/Neckar/vnd über die Donaw gelegene Provincias, als Coblentz/ Maintz/ Trier/ Straßburg/ Speir/ Wormbß/ vnd andere mehr/ vnder der Römer Pottmessigkeit gebracht: So hat doch weder er selbsten/ noch andere Römische Kayser/ das rechte Teutschland/ das ist Franckenlandt/ Ober vnd Nider Sachsen/ vnnd die darinnen gelegene Landtschafft/ Meissen/ Thüringen/ Westphalen/ Hessen/ Mechelnburg/ Pommern/ Preüssen/ Holstein/ Braunschweig/ vnnd andere mehr/ der Römer Gewalt völligklich vnderwerffen können. *Et paulò infra.* Sonder da die Römer sich der Teütschen zu bemächtigen vermeint haben/ daß sie endtlich den Teütschen zu theil worden seyn: Vnnd daß die Teütsche mit verwendtem Glück/ die bey den Römern bestandene vierdte Monarchiam von jhnen genommen/ vnd vermittels Caroli Magni/ als eines gebornen Teütschen Francken de Anno Christi 801. auff sich gebracht/ vnd nun mehr in die 834. Jahr/ durch die Gnade Gottes/ wo nicht an Landt vnd Leüten/ jedoch an der Kayserlichen Hocheit bey sich erhalten haben. 10

Davon vor vngefährlich 108. Jahren/ ein berümbter Mann geschriben hat: Fortunâ in melius mutatâ, nobis Germanis potius Romanum Imperium D. Caroli Magni auspicijs (qui Germano-Francus natione erat) subiectum est: vt ab eo tẽpore nos Germani dederimus Imperatores Augustos Imperio Romano: Romani verò nullos nobis dederint: Et nos Imperio Augusti hactenꝰ imperasse & leges dedisse. *Altham. in Taciti German. fol. 439.*

11. Christiani multas gentes indomitas sibi subiecerunt.

Taceo innumeros Scythiæ Europeæ, à nullis vnquam Regibus ac gentibus deuictos populos, vt sunt Hungari, Sarmatæ, Poloni, Dani, Cimbri, Prusiæ, Liuoniæ, ac deniq; totius Septẽtrionis mortales, & ex omni antiquitate inuictos, quos tandem Christiani Principes domuerunt, eorumque Reges tributarios sibi reddiderunt. *Otto Frisingensis lib. 6. c. 28.*

12. Hispanorum strenuitas.

Hispani quoq; eximia sua virtute bellica, & præ cæteris magnanimitate & perseuerantia illustres, Regna sua ex infidelium & barbarorum terris, singulari opera Christophori

Columbi Viri Heroici, & maxime bellicosi, adeo propagarunt, vt Orbis terrarum etiam partem conficiant, ne huic Imperio nihil vnquam ex omni antiquitate par, si latitudinem terrarum metiri velimus, memorari possit. fusè *Campanella de Monarchia Hispanica cap. 2. fol. m. 8 & seq.*

13. Gallorũ laus.

Gallicanum Imperium, cum viris sanctis abundauit, & inter infideles religionem Catholicã propagauit, ad amplitudinem magnam sic peruenit, vt primas teneret, eiusque Rex Christianissimus appellaretur. *Bozius de Imperio virtutis. lib. 2: cap. 14: pag. m. 195* Hodie etiam, non solum viris fortibus & bellicosis abundare, sed etiam Rege, pietate, & militari arte, ac felicitate insigniter claro, florere experimur. Qui (*vt Camillus Borellus in dedicatione Decisionum suarum in principio refert*) in adolescentiæ flore à suæ natiuitatis exortu, Galliæ regna ab immanium hæreticorum monstris pacata & tranquilla gubernat, & pristino Christianæ fidei candori errantes aliquos restituit, & ad verum diuinum cultum adduxit.

Vnd ist allhie wunderlich zu mercken / daß gleich wie der jetzige König in Franckreich Ludouicus XIII. vnderschiedliche Krieg in Hispanien / Welsch- vnd Teütschland in zu gleich führen thut / Also auch Franciscus I. Valesius Anno 1542. damahliger König in Franckreich / an vilen Orthen Krieg zu gleich auff einmahl angestellt habe / dann der König selbst kriegte in Gasconien, sein Sohn aber den Delphin, Hertzog Carlen von Orliens / schickete er in das Hertzogthumb Lutzenburg dasselbe mit Krieg anzugreiffen. Wilhelm von Langay war auff Ordinantz deß Königs / als Obrister Feldtherr in Piemont eingefallen. Neben disen / bekriegte der Hertzog von Vendome / die in Artois / welche Kayser Carolo V. vnderworffen waren / vnd der von Longeuill würde in Teütschlandt geschickt / mit Gülchischen vnd Cleuischem Volck / vnd griffen schon Antorff an. *Heluicus in Cæsare Victorioso lib. 2: f. m. 42.* Videatur hac de re *Quæstiones M. Besiani Arroyi P. Theol. Doct. Facultatis Parisiensis. Earumq; refutationes Alexandri Amarcani Patricii, quæ intitulantur Mars Gallicus &c.*

14 Venetorũ & Genuensiũ progressus.

Venetorum quoq; & Genuensium Respublicæ, ex tanto tempore, tanta incrementa non cœpissent, nisi valentissimis, & bellicarum rerũ peritissimis viris abundassent; videmus enim imperium istorum maius, quam Romanorum foret anno quingentesimo, neq; vnquam fuere, aut Venetiæ, aut Genua ab vllis hostibus excisæ, sicuti Roma à Gallis euersa fuit. Vtraq; igitur Respublica huiusmodi permansit, vt neq; in Italia, neque vllibi extiterit vlla, quæ tam latũ simul, ac tam diu-

turnum possederit in libertate imperium. Nec verò hæc fieri potuerunt absq; singulari in arte militari excellentia, cuius quanta sit, præsertim in maritima ad vsus bellicos, præstantia, ex antiquissimo Nauali, cui nunquam fuit, aut simile est in terris, vel etiam ex varijs nauium formis, ad pugnas aptè conferendas inuentis, facilè perspici potest. *Boe. d. lib. 2. c. 7 pag. m. 294*

Ex quibus omnibus elucescit, nullam ferè apud Christianos extitisse gentem, quæ non belli studio insigniter celebris, atq; in prœlijs, tam pugnax, constans, ac victoriosa fuerit, vt etiam paucorum suorum iacturâ, multa infidelium millia vnico prœlio deleuerint. Sic enim Carolus Martellus Gallorum Rex, Abidiranum Visigothorum Regem ad Burdegalam adeo domuit, vt trecenta quinquaginta hostium millia, cum jactura decem millium suorum, ceciderit. *Sabellic. 9 in exempl.* 15. Christiani paruo sæpè exercitu, multitudinem infidelium subegêrunt.

Verùm vt huiusmodi bellicæ virtutis studiũ, Christianæ religionis ergo susceptũ, in Christiano populo præ cæteris gentibꝰ feruentius, adeoq; incorruptius permaneret, religiosi virorũ fortium cœtus, ac egregiorum militum Ordines, qui toti secũdum diuina ritè procurata, in bellicis expeditionibus permanerent, instituti fuêre. Quorum alij Principi auctoriq; suo, â quo in ordines referuntur, quoties ipsius postulat necessitas ac periculum, se adfuturos, proque ipso armis propugnatũros, dignitatem eius, honorem atque jura per omnem vitam defensuros, jurant. Alij verò aduersus solos fidei hostes, perpetuum se bellum gesturos, fide sacramenti spondent. Vniuersi autem, pro miserabilibus, quas vocamus, personis, veluti viduis, pupillis, orphanis, pauperibus, captiuis, & similibus, quotiescunque opus fuerit, dimicaturos, religiosè promittunt. 16 Studii bellici causa Christiani ordines Equestres instituerũt.

Et licet hodie equestrium hujusmodi Ordinũ, varijs in regionibus variæ reperiantur species, in tria tamen vulgò genera distingui solent. *Baro Enenckel lib. 1. De priuileg. milit. c. 6 n. 15 pag. m. 32.* 17. Tria sunt Equitum genera.

Vnum eorum est, quos Aurei Velleris vocant, quorum Ordo â Philippo Duce Burgundiæ, cognomento Bono, Caroli Audacis seu Bellatoris, Burgundiæ Ducis potentissimi patre, in memoriam Iasonis fortissimi Ducis, sociorumque ejus, vt eorum exemplo, adsimilem militaris scientiæ & virtutis Zelum, quotquot Ordinis membra esse cuperent, excitarentur, Anno 1429. institutus fuit. Vulgo Gulden Flüß/ *Gallicè l' ordre du Toison d' or. Iacob Meier lib. 6. annal. Flandr.* de quo vulgares rythmi gallici. 18 Equites aurei Velleris.

lium inter viuos alicui donare, & seruos Castrenses manumittere possit, *l. filiusfam. 7. §. 1. ff. de donat. l. si milites. 6 ff. de castr pecul.*

II. Quod eiusdem peculij nomine actionem & persecutionem habeat, etiam inuito patre. *l. miles. 4. l. 10 ff. de castr pecul.*

III. Quod commilitonis hæreditatem iniussu patris adire possit. *l miles. 5 ff. de castr. pecul.*

7. De priuilegiis testamētorum militarium. Tertij deniq; generis priuilegia, quæ nempè ad dispositiones vltimarum voluntatum spectant, hæc sunt, quibus milites in expeditionibus occupati, in Testamenti & Codicillorum factione, item mortis causa donatione, propter imperitiam iuris & suam simplicitatem gaudent. Et primo sunt aliqua, quæ concernunt personas militum. vg.

8. Priuilegia quo ad personas militum testantium I. Filiusfam. de eo peculio, quod in Castris acquisiuit, vt & de quasi castrensi, cum in ijs vice patris fungatur. *l. 2. ff. ad S. C. Maced.* testamentum facere potest, non tantum in militia, sed etiā domi. *l. 2 ff. de castr. pecul. §. vlt. Inst. de milit. testam.* quod etiam ad aduentitia bona extendit. *Bocer. de bello. c. 18 n. 11.*

II. Miles surdus vel mutus ita factus, testari potest. *l. 4 ff de testam. milit. Iason. in l. iubemus 29 n 1, C. de testam.* igitur miles solo nutu hæreditatem alicui dare potest. *Tiraq. de priuileg. piæ causæ. priuileg. 8. Bocer. d. lo. n 14. vbi n. 15.* dicit secus esse in muto & surdo simul â natura, quia cum talis bestiæ similis esset, nec miles esse; neq; illorum priuilegiis gaudere posset. Secus vbi ex aliquo casu in ipsa militia hoc vtroq; incommodo affectus, siue literarum peritus, vel ignarus esset, tamen adhuc sine solennitate, solo nutu testari posset, per *l. 4. ff de testam. milit.*

9. III. Miles de statu suo dubius suprema ordinare potest. *l. ex militari, 11. §. si miles incertus, & §. seq ff de testam milit.*

IV. Miles deportatus, aut aliter capite damnatus de bonis Castrensibus jus testamenti actiuum habet, modo ex militari delicto damnatus fuerit, & sacramenti fides rupta non sit. *d. l. 11. in princ.*

Denegatum tamen est impuberi militi, ob judicii infirmitatem priuilegium testandi. *l. vlt. C. de testam: milit:* Sicut etiam capto ab hostibus. *l. facere. 10: ff. eod. tit.*

10 Priuilegia hæredum alicuius militis. Secundò, sunt alia priuilegia, quæ spectant personas hæredum.

I. Miles si liberos habet, & scit se habere, impunè eos præterit, ea namq; præteritio pro exhæredatione est, & exhæredatio quæuis pro justa habetur. *§. sed si in exhæredatione. Inst. de exhæred.*

liber 9. & l. seq. C. de testam. milit: Vid: Couar. in c. quia nos. in fine Ext: de testam. Bocer: c. 19 n. 6. Vbi quasdam controuersias super hoc priuilegio resoluit, nimirum si preteritus sit filius, qui idem sit miles, vel sit pater ab ipso præteritus vel exhæredatus, an non detur quærela inofficiosi?

II. Quod miles deportatum, aliumuè peregrinum instituere possit, *l. 13. § & deportati. ff. de testam. milit.* excepta muliere in contubernio à milite testatore stupro cognita, quæ ex eius testamento nil capere potest, sed ad Fiscum pertinet. *l. miles ita 41. § mulier ff. de testamen. milit.*

III. Militis testamento hæres etiam notis scribi potest. *l. Lucius 4 in princ. ff. de test. mil. Vasq. tract. de success. lib. 2. de success. progressu. § 20. n. 8.*

Tertiò sunt alia priuilegia, quæ pertinent ad res, in quibus hæredes instituuntur. 11. Priuilegia rerū, in quibus hæredes instituūtur.

I. Miles pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere potest. *§ non autem. ibi nisi sit miles. Instit. de hæred. instit. l. 6. l. 13. § neq. enim ff. de testam. milit.* Vnde si miles vnum ex certo fundo hæredem scripserit, creditur quantum ad residuum patrimonium intestatus decessisse. *d. l. 6.* Et si duobus à milite scriptis hæredibus, alter omiserit hæreditatem, eius pars non accrescit alteri hæredi, sed pro ea parte intestatus videtur defunctus decessisse. *l. si duobus 37. ff. de testam. milit.* Pars autem, pro qua miles intestatus decessit, ad legitimos militis hæredes pertinet. *l. 1. & 2. C. de testam. milit.* Sed hic alias difficultates, vide apud *Bocer. d. lo. c. 20. n. 3. & seq.*

II. Militi plura testamenta facere licet; & siuè simul ea fecerit, siuè separatim, vtrumq; valebit. *l. si miles. ff. ad legem Falcid. l. si certarum 17. § 1 ff. de testam. milit.* Si tamen vtrumq; de tota & vniuersa hæreditate fecerit, superius tollitur per inferius, nisi expressè cauerit, vt vtrumq; valeat. *l. quærebatur. 19. ff. de testam. milit. Vasq: lib. 3: de success. creat: § 24: limit. 24:*

III. Miles vltra dodrantem militiæ tempore legare, atque ita legem Falcidiam impunè contemnere potest. *l. vlt: ff. ad legem Falcid: Duaren. ad tit. de leg. Falcid: c. vlt.*

Quartò veniunt Priuilegia, quæ modum & formam instituendi hæredes attingunt. 12. Priuilegia circa formam instituēdi hæredes.

I. Miles nutu hæredem facere potest, *l. in fraudem; 15. § 1. ibi miles nuda voluntate ff. de testam. milit. § quin imò Instit. de milit. testam. Angel. cons. 267.*

II. Miles ex certo tempore instituere hæredem potest, vt ante, quam tempus venerit, pro parte eius temporis intestatus sit, pertineatq; hæreditas ad hæredes legitimos. Item ad certum tempus, aut conditio extiterit, testatus esse desinat, fi-

atque intestatus. *l. in fraudem 15. §. miles, l. miles ita hæredem 41. ff. de testam. milit. l. 8. C. eod. tit.* vg. Si dicat, duobus annis post mortem meam incipias hæres esse. Vel sis hæres vsque ad tres annos, aut vsq; dum nauis ex Asia venerit,

13. III. Milites his etiam, qui hæredes extiterunt, quamuis extraneis, aut liberis suis puberibus possunt substituere. Et ex ea substitutione ipsi substituti consequuntur tantum militum testatorum bona, non etiam primi instituti-hæredis propria bona. *l miles etiam. 5 ff de testam. milit: Bocer d. lo. c. 21. n. 4.* Vbi etiam singularem difficultatem mouet.

IV. Miles impuberibus suis liberis directè substituere potest, non tantum si prius sibi testamentum faciat, sed etiam si testamentum sibi nullum fecerit. *d l. in fraudem. 15 §. item tam sibi. l. 2. §. quisquis ff. de vulg. & pupil. substit.*

14 Priuilegia circa testes testamenti miliaris.

Quintò, sequuntur priuilegia, quæ pertinent ad testes dispositioni testamentariæ adhibendos.

I. Miles cum suprema sua ordinat, nullos omninò specialiter rogare testes tenetur, multò minus cæteras circa testes solennitates, (vg. vt sint septem numero, sint idonei, in conspectu testatoris, se subscribant, subsignent, &c.) obseruare, modo duos etiam non specialiter rogatos adhibeat testes. *l. 1. ff. de testam. milit. l. 14 l. penul C. eod. tit. & Instit eod. tit in princ. Vasq lib. 3. de succes. creat. §. 24 n. 15. Wessenb in §. planè. n. 1. Inst. de milit. testam.*

II. Certum est quod, legitimis probationibus ostendi debeat, militem testamentum fecisse. *l. Lucius 40 in princ. ff. de testam. mil.* quod fieri potest idoneis testibus, quos miles cum testari vellet, conuocauit. Quo in casu duo testes vt dixi, sufficiunt. *l. vbi numerus testium. 12. ff. de testib.* Vnde si alio modo legitimo, testamentum militis probaretur, veluti scripto militis qualicunque, quod constet ab eo profectum, certè testamentum eius valeret. *l. licet. 19. C. de pactis.*

III. Si miles per nuncupationem testetur, non opus est, vt testes totius testamenti tenorem perceperint, vt scribit *Vasq. d. l. 2 de succes. progressu. § 20. n. 6.* Vnde licet testes non assequantur per omnia militem testantem, tamen id non vitiabit eius totum testamentum, sed relicta in eo, de quibus deponunt testes, præstanda sunt. *l. 3. ff. de milit. testam Bocer. d lo. c 22. n. 20.*

15. Priuilegia circa actus testamentarios.

Sexto succedunt priuilegia ad dispositionis & actus testamentarij continuationem pertinentia.

I. Militis testamentum valet, licet illud non vnico contex-

tu fuerit factum, sed alij actus intermixti, nec omnes testes vsque dum perfectum sit, simul permanserint. *Instit. de milit. test. in princ.* eò quod omnes solennitates militibus sint remissæ. *l.1.ff. de test. milit. l. penult. C. eod.*

Septimò, sunt etiam priuilegia, quæ ad testamenti infirmationem spectant. 16 Priuilegia de infirmatione testamenti militaris.

I. Militis testamentum nuda ipsius voluntate infirmatur. *l. in fraudem 15. §.1. ff. de testam. milit.* Nec opus est rescissione, resignatione, deletione, reuocatione coram tribus testibus, vel judice, sub tempore decennali, nec alio testamento jure perfecto, quemadmodū apud paganos. *tot. tit. Inst. quib. mod. test. infir. vbi Snedwei.*

II. Militis testamentum neq; rumpitur agnatione posthumi, si sciuerit vxorem prægnantem. *l.10. C. de testam. milit.* Vel ignorauerit, hoc tamen animo fuerit, vt vellet, quisquis sibi nasceretur, exhæredem esse. *l.7. ff. eod.* Neq; rumpitur arrogatione, veluti si miles arrogauerit filium, neposúe successerit in locum filij. *l.9. ff. de tit.*

Neq; capitis diminutione militis minima; vg si miles filius fam. in adoptionem datus sit à patre, aut paterfam. cum esset, se arrogandum dederit. *l.22. & seq. ff. d. t.* Diuersum esset, si maximam aut mediam capitis diminutionē passus sit miles. Nisi ex militari delicto damnatus fuerit, & velit de nouo testamētum suum valere. Nam ita recenti voluntate restauratur testamentum *l.6. §. sed et si quis ff. de iniusto rupto irrit. fact. testam.* 17

III. Querela inofficiosi non conceditur contra militis testamentū. *l.27. §. de inofficioso. l.8. § si quis in militia ff. de inoffic. testam.*

IV. Neq; datur contra tabulas militares bonorum possessio contra tabulas. *l. nam in bona 30. ff. de testam. milit.*

Notandum tamen, licet inuito milite eius testamentum nō infirmetur; tamen post honestam & causariam ipsius missionem, elapso anno, ejus testamentum valere desinit, etiam ipso dissentiente. *§. sed hactenus Inst. de testam. milit.* Quod si tamē conditio hæredi adscripta post annum extiterit, valebit adhuc testamētum. *l quod dicitur 38. ff de test. milit. § sed hactenus. verf. quid ergo: Inst. eod. tit.* 18. Quátenus vires testamenti militis, post eius missionē exspirēt.

Octauò deniq; sequuntur priuilegia, quæ ad Codicillorum jus, & donationem mortis causa, tum etiam pactum de futura successione reciprocum, pertinent. 19. Priuilegia Codicilli, & donationis mortis causa, item pacti à milite futuræ successionis reciprocæ causa celebrati

I. Miles codicillis suis, etiam absq; vllis solennitatibus erectis, directò instituere atq; substituere, & hæreditatē adimere potest. *l militis codicillis 36. in princ. ff. de Iure codicil.*

II. Miles filiusfam. de castrensi peculio mortis causa etiam absque patris consensu, absque vllis solennitatibus donare potest *Bocer. d lo c.25.n 6.*

III. Pactum de futura successione reciprocum in vim vltimæ voluntatis valet inter milites. *l.19. vbi Dd C.de pactis.* Imo licet non sit reciprocum, valere tamen putat *Hart. Pistoris. lib. 4. quæst 2.n.26*

20 Nostri hodierni milites omnibus hisce priuilegiis, æque ac veteres, gaudent.

His itaque prædictis omnibus veterum quidem militum priuilegiis, gaudent & nostri temporis milites; vt qui Imperatori Romano, Principibus, Dominis, & Ciuitatibus ad honesta & licita bella, æque se ac priscorum milites obstringunt, publica merent stipendia, ad signa jurant, statuta, leges, consuetudines, & vsus militares obseruant. *gl Bart & Dd. in l filiusfam. 8. §. veterani. ff de procurat. Wessenb. cons. 17. n 32 p 1. Myns. resp. 46 n.8 decad. 5. Gail. 2. obs 118 n. 2.*

21. Militibus cur supra dicta priuilegia concessa fuerint.

Cum enim hæc, & similia omnia priuilegia, jure ciuili introducta, militibus partim ob necessitatem militiæ, disciplinæ, expeditionis, partim beneficij, præmij, & incitamenti causa, data, atque concessa sint: Igitur quandoquidem eadem ratio æque in nostris hodie, ac olim in Romanis militibus, duret,

22 merito etiam idem jus remanere debebit. *l 8 ff. de publ. iudic.* Vnde huiusmodi priuilegia ad Stationarios quoque, & limitaneos milites, contra *Gail d. obs. 118. n. 3.* extendit *Bocer. d. lo. c. 26 n 9. & seqq.*

23 Quinam milites iis non gaudeat.

Excipiuntur tamen, qui injusta bella propter nummos tantum sequuntur. *Zas de substitut. cap. 5. vers hæc quæ diximus de militibus. Myns. d lo. n. 11* Item ociosi milites, nulli domino seruientes, in plateis, vijs, & pagis, rusticorum potius anseres & gallinas, quam bella insectantes, qui proinde in Imperio nullo modo ferendi sunt. *l 52. § eos tamen. C. de Episc. & Cleric.* Reichs Abschied zu Augspurg *de Anno 1 55* §. vnd damit angeregte.

Verum de huiusmodi militum priuilegijs, plura videri possunt, præter *Bocer. de bello.* apud *Baronem Enenckel in tract. de priuilegiis militum & militiæ.*

DISCVRSVS. XXVIII.

DE GLORIA BELLICA, ITEM DE POPVLIS, ac viris illustribus & bellicosis.

IPsam victoriam sequitur pax, & gloria bellica; siquidem rei militaris virtus præstet cæteris virtutibus, cum omnia nostra studia in tutelâ ac præsidio bellicæ virtutis posita sint. *Cicer. in Orat. pro Murenâ.* 1. Victoriæ consequentia.

Nam licet plurima & laudata exercitia mortalium hominum adinuenerit industria, inter illa tamen, nihil armatâ militiâ excellentius, nihilque gloriosius esse, inquit *Rodericus Episcopus Zamorensis in Speculo omnium Statuum. lib. 1. cap. 9 pag m. 32.* Ea enim exercitatio, vtilitate, ac honore cæteris præstat: Per militiam quippè & armorum exercitium, Reipublicæ quies atq; salus quæritur ac conseruatur, & ab omni hostili vastitate liberatur. 2 Nihil armata militia excellentius.

Vnde Valerius de necessitate ac profectu militiæ ait, disciplinam militarem acriter retentam, principatum Italiæ Romano Imperio peperisse, multarum item vrbium, multorum regnorum, validissimarumque gentium regimen largitam fuisse. Hinc Isocrates quoq; in Panegyrico suo: Quæ inquit, facinora, quos labores, quæ pericula detrectassent, vt viuentes gloria florerent, quæ famæ gratia post obitū consequendæ, tam alacriter mortem oppetere voluerunt? Equidem Deorum aliquē id quoq; bellū arbitror concitasse, virtutis eorum admiratione: ne tā generosis animis præditi, in obscuro delitescerēt, aut vitā ingloriā exigerent, sed vt pari cum filiis deorū honore, quos Semideos vocant, afficerentur: Nā illi quoq; corpora naturæ necessitati reddiderūt, sic virtutis suæ memoriam immortalem reliquerunt. *Bocer. de bello c. 14 n 3.* 3.

Plato etiam in his, quos de Repub. scripsit, libris, cum cæteros status in ciuitate instituisset, vnum necessarium genus hominum longè cæteris anteposuit, qui arma teneret, ciuesq; alios ab hostibus defenderent: quibus mirifica priuilegia tribuit, honoreque & dignitate cæteros voluit antecellere. videtur *Osorius lib. 7. de Regis institutione. Gentilis de iure belli lib. 1. c. 5.* 4.

Hæc igitur belli gloria omnes penè populos eò perduxit, vt non solū defensione regnorū suorū impigrè susceperint, sed 5. Gloria bellica omnes penè gētes excitauit.

etiam posthabito corporis vitæq; suæ discrimine, eorundem amplificationem totis viribus quæsiuerint.

Atq; vt missos faciam Assyrios, Chaldæos, Medos, Persas, Macedones, Græcos, veteresq; Romanos, per quos quatuor scilicet mundi Monarchiæ, non sine multorum cæde & sanguinis profusione constitutæ sunt; vt videre est apud *D. Wurffbain in relat. historica Habspurgico-Austriaca fol. m. 1. 12. & seqq. & in Synopsi Historica D. Besoldi.*

6. Christiani præ omnibus bello celebres erant.

Singulariter tamen de Christianis legitur, quantâ nimirum generositate ex diuino, religionis propagandæ vel defendendæ Zelo, belli studium insecuti, multifaria sibi imperia, quæ nullæ aliæ gentes subjugare poterant, suis armis subjecerint, vt hac parte cunctis populis existant celebriores.

7. Gesta Cōstantini Magni.

Sic Constantinus adhuc catechumenus, cùm Britanniā, Galliasq; solus bello post obitum patris sui assecutus esset, Romam verò cum reliquo Imperio Occidentali Maxentius Romanis Ciuibus inuisus teneret, ter cum Maxentio conflixit, & demum Romæ ad pontem Miluium Anno 307. illum deuicit, Romamque occupauit. *Euseb. lib. 1. de vitâ Constantini.*

8. Gesta Norhtmannorum.

Northmanni ex Noruegia & Dania profecti, non modo in Anglia & Gallia, ex quo Christo se adiunxerunt, latè diuq; sunt dominati, sed è Sicilia, Regnoque Neapolitano depulsis Græcis ac Saracenis, Tunetenses in Africa Reges, plurimásque in Græcia vrbes sibi subjecerunt, multo tempore præclarissima gesserunt, nobilissimumq; in Italia Regnum Neapolis ac Siciliæ constituerunt. Videatur *post alios Sigonius in libro de regno Italiæ.*

9. Laus veterum Germanorum.

Similiter Germani, veluti â Iapeto filio Noë, ejusq; nepotibus Gomero & Tuiscone originem suam trahentes, cunctis antea sæculis indomiti, exstitêre; licet enim multi Romanorū Imperatores plurimis Germanos prœlijs attriuerint, nunquā tamen sub Imperium suum omninò mittere potuerunt. Atq; hoc est, quod maximè *Tacitus libro de moribus Germanorum* demiratur, â Romanis Imperio coërcitos Britannos toto orbe diuisos, extremos similiter Hispanos, ac longissimè positas ad Orientē Austrumq; gentes, ipsos Thracas, Dacos, Pannonasque ad Aquilonem, Germanos verò in ipsis Italiæ confinib⁹ positos, ab ipsis domari vnquam haud potuisse. Et hos tamen vnus Carolus Magnus multis prœlijs domitos subjecit, regnumq; inter eos nobilissimum fundauit, quod ad Nepotes ac posteros suos & demum ad Serenissimam domum Habspurgico-

Austria-

Austriacam, pietate & bellicâ gloriâ insignẽ transmisit, apud quam ex singulari diuinâ prouidentiâ hactenus continuatũ, & summa cum prudentia, tàm pacis, quàm belli tempore, gubernatum fuit.

Vnde *D. Wurffbain in d. relat. sua histor. part. 1. fol. mihi 4. & seqq.* sic ait: Ob woll Caius Iulius Cæsar vngefehrlich innerhalb 3. Jahr gantz Galliam, vnd ein theil deren daran noch auff den heütigen Tag/ über den Rhein/ Neckar/ vnd über die Donaw gelegene Provincias, als Coblentz/ Maintz/ Trier/ Straßburg/ Speir/ Wormbß/ vnd andere mehr/ vnder der Römer Pottmessigkeit gebracht: So hat doch weder er selbsten/ noch andere Römische Kayser/ das rechte Teutschland/ das ist Franckenlandt/ Ober vnd Nider Sachsen/ vnnd die darinnen gelegene Landtschafft/ Meissen/ Thüringen/ Westphalen/ Hessen/ Mechelnburg/ Pommern/ Preüssen/ Holstein/ Braunschweig/ vnnd andere mehr/ der Römer Gewalt völligklich vnderwerffen können. *Et paulò infra.* Sonder da die Römer sich der Teütschen zu bemächtigen vermeint haben/ daß sie endlich den Teütschen zu theil worden seyn: Vnnd daß die Teütsche mit verwendtem Glück/ die bey den Römern bestandene vierdte Monarchiam von jhnen genommen/ vnd vermittels Caroli Magni/ als eines gebornen Teütschen Francken de Anno Christi 801. auff sich gebracht/ vnd nun mehr in die 834. Jahr/ durch die Gnade Gottes/ wo nicht an Landt vnd Leüten/ jedoch an der Kayserlichen Hochheit bey sich erhalten haben. 10

Davon vor vngefährlich 108. Jahren/ ein berümbter Mann geschriben hat: Fortunâ in melius mutatâ, nobis Germanis potiùs Romanum Imperium D. Caroli Magni auspicijs (qui Germano-Francus natione erat) subiectum est: vt ab eo tẽpore nos Germani dederimus Imperatores Augustos Imperio Romano: Romani verò nullos nobis dederint: Et nos Imperio Augusti hactenus imperasse & leges dedisse. *Altham. in Taciti German. fol. 439.*

11. Christiani multas gentes indomitas sibi subiecerunt.

Taceo innumeros Scythiæ Europeæ, à nullis vnquam Regibus ac gentibus deuictos populos, vt sunt Hungari, Sarmatæ, Poloni, Dani, Cimbri, Prusiæ, Liuoniæ, ac deniq; totius Septẽtrionis mortales, & ex omni antiquitate inuictos, quos tandem Christiani Principes domuerunt, eorumque Reges tributarios sibi reddiderunt. *Otto Frisingensis lib. 6. c. 28.*

12. Hispanorum strenuitas.

Hispani quoq; eximia sua virtute bellica, & præ cæteris magnanimitate & perseuerantia illustres, Regna sua ex infidelium & barbarorum terris, singulari opera Christophori

turnum possederit in libertate imperium. Nec verò hæc fieri potuerunt absq; singulari in arte militari excellentia, cuius quanta sit, præsertim in maritima ad vsus bellicos, præstantia, ex antiquissimo Nauali, cui nunquam fuit, aut simile est in terris, vel etiam ex varijs nauium formis, ad pugnas aptè conferendas inuentis, facilè perspici potest. *Boz. d. lib. 2. c. 7 pag. m. 294*

Ex quibus omnibus elucescit, nullam ferè apud Christianos extitisse gentem, quæ non belli studio insigniter celebris, atq; in prœlijs, tàm pugnax, constans, ac victoriosa fuerit, vt etiam paucorum suorum iacturâ, multa infidelium millia vnico prœlio deleuerint. Sic enim Carolus Martellus Gallorum Rex, Abiditanum Visigothorum Regem ad Burdegalam adeo domuit, vt trecenta quinquaginta hostium millia, cum iactura decem millium suorum, ceciderit. *Sabellic. 9 in exempl.* 15. Christiani paruo sæpè exercitu, multitudinem infidelium subegêrunt.

Verùm vt huiusmodi bellicę virtutis studiũ, Christianę religionis ergo susceptũ, in Christiano populo præ cæteris gentibꝰ feruentius, adeoq; incorruptius permaneret, religiosi virorũ fortium cœtus, ac egregiorum militum Ordines, qui toti secũdum diuina ritè procurata, in bellicis expeditionibus permanerent, instituti fuêre. Quorum alij Principi auctoriq; suo, â quo in ordines referuntur, quoties ipsius postulat necessitas ac periculum, se adfuturos, proque ipso armis propugnaturos, dignitatem eius, honorem atque iura per omnem vitam defensuros, jurant. Alij verò aduersus solos fidei hostes, perpetuum se bellum gesturos, fide sacramenti spondent. Vniuersi autem, pro miserabilibus, quas vocamus, personis, veluti viduis, pupillis, orphanis, pauperibus, captiuis, & similibus, quotiescunque opus fuerit, dimicaturos, religiosè promittunt. 16 Studii bellici causa Christiani ordines Equestres instituerũt.

Et licet hodie equestrium hujusmodi Ordinũ, varijs in regionibus variæ reperiantur species, in tria tamen vulgò genera distingui solent. *Baro Enenckel lib. 1. De priuileg. milit. c. 6 n. 15 pag. m. 32.* 17. Tria sunt Equitum genera.

Vnum eorum est, quos Aurei Velleris vocant, quorum Ordo à Philippo Duce Burgundiæ, cognomento Bono, Caroli Audacis seu Bellatoris, Burgundiæ Ducis potentissimi patre, in memoriam Iasonis fortissimi Ducis, sociorumque ejus, vt eorum exemplo, adsimilem militaris scientiæ & virtutis Zelum, quotquot Ordinis membra esse cuperent, excitarentur, Anno 1429. institutus fuit. Vulgo Gulden Flüß / *Gallicè l'ordre du Toison d'or. Iacob. Meier lib. 6. annal. Flandr.* de quo vulgares rythmi gallici. 18 Equites aurei Velleris.

Pour maintenir l'eglise, qui est de Dieu maison,
I'ay mis sur le noble ordre, qu'on nomme la toison.

Ac propterea Austriaci, non respectu domus Austriacæ, sed Burgundiæ hunc Ordinem sibi vendicant: Quæ ratio est, quod Rex Hispaniæ, qui ex diuisione Caroli V. Archiducatũ Austriæ fratri suo Ferdinando cedens Burgundiam possedit, huius Ordinis Princeps, magister & caput esse voluerit, referente *Nolden. de statu Nobilium c. 6. n. 36.*

19 Quinam in hunc Ordinem recipiantur. Ideoq; nulli ferè in hoc Collegium, quàm Imperatores, Reges, Principes, Comites, & Barones recipi solent; quemadmodum patescit ex Catalogo Equitum, jam inde à primis tẽporibus vsq; ad annum 1559. allectorum, quem refert *Guicciar. in descript. Belgii fol. 52. & seqq.* Vbi etiam recenset. 36. articulos & cõditiones renouatas & auctas huius Ordinis. *Bodin. de Repub 5. c. 4.*

Wie dann gleichmässig Heluicus in seiner Historischen Beschreibung/ von disem vornemmen Ritter Orden/ meldung gethan: daß nemblich Kayser Carolus V. in Betrachtung seiner durch vilfältige/ mit Raisen/ Kriegen/ vnd anderer Regiments versehung/ gehabter Mühe vnd Arbeit/ zugefallener Leibs Blödigkeit/ die Stände aller seiner Burgundischen Erblande/ zu sich gehn Brüssel im Jahr M. D LVI. beschriben/ vnd seinem Sohn König Philipsen von Burgund/ zu einem forthin Obersten Haupt deß Burgundischen Ritter Ordens vom Guldenen Felle erkläret/ auch zugleich verordnet/ daß jhrer in Anzahl nicht über ein vnd dreyssig/ vnd gleichwol dieselbe von hoher Geburt/ fürtrefflichen redlichen Thaten/ vnd ohn alle verweißliche Laster/ darzu auch jhr Oberhaupt allwegen/ der jenig dem das Hertzogthumb Burgund/ sambt andern Erbländern in Braband vnd Flandern/ erblicher weise zukäme/ seyn solte: Jedoch als hernach durch absterben König Ferdinands von Aragon vnd Sicilia, die Königreich von Hispania vnd Sicilia, dem Hertzogthumb von Burgund zufielen/ vnd also die Erweiterung Burgundischer Macht/ auß erhöblichen Vrsachen erforderte/ daß mit solchen Ritterlichen Orden/ auch andere Außländische Personen verehret/ vnd so vil desto mehr dem Hauß von Burgund möchten verpflicht werden/ ist die Anzahl der in disen Orden gehöriger Ritter Brüder zu Brüssel/ biß auff Ein vnd Fünfftzig weiter gemehrt worden. *In Cæsare Victor. lib 3 fol. 64.* Plura de hoc Ordine vide apud *Simon. Maiol. in dieb. Canicular. tom. 5. Colloquio de dignitate different. fol. 1177.*

20 Quibus annumerari possunt Equites de la Banda, quem

Ordi-

Ordinem Anno 1368. Alphonsus Hispaniæ Rex instituisse dicitur, teste *Franc. Tarafa. De regib. Hispan. in Alphonso II.*

Sunt præterea in Gallia duo Ordines Equitum Nobiles. Primus est Ordo S. Michaëlis, *l'ordre des cheualliers de Sainct Michael:* quē Ludouicus XI. Rex, aliquamdiu in aula Philippi Burgundiorum Ducis educatus, secundum leges Ordinis Aurei Velleris, paucis immutatis Anno 1469. instituit. *Chassane. in Cathalogo Gloriæ mundi. part. 1. considerat. 10.* 21. Equites S. Michaëlis.

Secundus est Ordo S. Spiritus *l'ordre des Cheualiers de Sainct Esprit.* ab Henrico Franciæ & Poloniæ Rege, Anno 1579. institutus: quia cum in die Pentecostes, Anno 1573. Rex Poloniæ esset electus, & eodem die post mortem fratris Caroli IX, Regnum Galliæ iure hæreditario acquisiuisset, in huius rei memoriam hunc Ordinem Equitum auratorum, in laudē Spiritus Sancti instituit. *Estienne Pasquier. lib. 6. Epist. 4.* 22 Equites S. Spiritus.

In Anglia est Ordo Periscelidis, ab Eduardo III. Anglorum Rege inceptus. Cuius Ordinis Equites vocantur Garnetterij, Ritter deß Hosenbandts/ ob id quod sinistri cruris suram fibulato baltheolo, vel cærulea periscelide substringant: cui aureis litteris Eduardi symbolum, ceu bellica tessera in bello Gallico inscriptum est, *Honi soit, qui mal y pense.* hoc est ignominia afficiatur, qui malè cogitat. Fuit enim institutus in memoriam caligariæ fasciculæ, quæ Illustri fœminæ ab Eduardo III. flagranter adamatæ, dum ea choream saltaret, soluto fortè nodo deciderat, quam subitò cum tolleret, simul eius tunicam ita discoperuit, vt crura conspicerentur ab omnibus aulicis: Comitissam igitur sic pudefactam vt placaret, fasciam, in honorem eius, insignium procerum tibiis dicauit. *Mich. Caspar. Lundorp. in continuat. Sleidani lib. 22. tom 2.* 23 Equites Garnetterii.

Alterum genus Auratorum est, qui sic à calcaribus, quibus insigniuntur auratis appellantur, Die Ritter vom guldenen Sporen gladio & solo Principis, vel eius legati amplexu donantur, districtoque gladio leniter eorum humeri percutiuntur. Et horum magnus vbique reperitur numerus. Vide *Aubert. Miræ. dè Ordine Equestrium. Gerhard. disp. 11. De testamento militari. thes. 19.* Causam verò huius rei ridiculam perstingit. *Nolden. de statu Nobil. c. 6 n. 66. & seqq.* 24 Equites Aurati.

Et hi tam primi, quam secundi generis Equites, merè Laici sunt. *Petr. Calefat. in tract. de æquestri dignitat. n. 43.* Qui si hostes principum conferentium se profiteri volunt, per internunciū 25 Huiusmodi Equites merè Laici sunt.

torquem vel signum Ordinis remittunt, vt omni sacramenti religione soluti, alteri principi operam nauare possint. *Nordermã. de Iure Princ. Conclus. 86. lit. h.*

26 Equites Crucigeri. Tertium genus est eorum, qui Crucigeri, à crucis insigni, & spirituales siuè Ecclesiastici appellantur.

Equites S. Lazari & S. Mauritii. In quorum ordine habentur S. Lazari, & S. Mauritij Equites, à Sabaudo instituti.

27 Equites S. Stephani Papæ & ma. Est præterea Ordo S. Stephani Papæ & Mart: sub regula S. Benedicti à Cosmo Medices II. Duce Florentiæ & Senarum An. 1561. inceptus, & dotatus, ac postea à Pio Papa IV. eodem anno stabilitus, & tam ab vtroq;, quam à subsequentibus etiã Pontificibus, & postremum à Ferdinando Medices III. Magno Duce Hertruriæ, & Magno Magistro eiusdem Ordinis, multis priuilegijs, facultatibus, & indultis, donatus fuit. Atq; inter huiusmodi priuilegia, quæ Pius IV. Pont. Max. 9. Iulij An. 1562. & Sixtus Papa V. 23. Maij. An. 1590. huic conuentui motu proprio concesserunt, hæc præcipuè recensentur: quod tales Equites gaudeãt Ecclesiastica immunitate, & frui possint beneficijs & reditibus Ecclesiasticis, vsq; ad summam aureorum 400. de Camera, non obstante quod duxissent vxores, vel ad secundas nuptias transijssent, modo habitum militiæ suæ, id est signum S. Crucis rubræ deferant. *Videantur Statuta huius Ord. renouata Florentiæ, typis Petri Cecconcelli Anno 1620.*

28 Equites Hierosolomitani S. Ioãnis. Quibus annumerantur Equites Hierosolomitani S. Ioannis, die Johanniter Herren/ olim Rhodi, hodie in Melite insula sedem habentes. Nam sub annum 1095. cum primum Vrbanus II. Pont. Max. milites cruce signasset, atq; ad Hierosolymas recuperandas misisset, Amalphitani quidam ijs in locis ex voto hospitales ædes in honorem S. Ioannis construi curabant, qui permoti exemplo aduentantium in ea loca militum, crucis & ipsi suscepto insigni, bellis pro commodo publico gerendis sese deuouerunt. Italorum dein exemplum secuti Galli, qui in eas oras innumeri ad expeditionem sacram confluxerant, & ipsi ordinem suum ad templi honorem & defensionem, viasq; ab hostilibus incursationibus tutandas, vt securi omnes Hierosolymas peruenire possent, constituerũt, & ob id Templarij dicti; sed postmodum à Philippo Pulchro Galliarum Rege, vno die sublati & interfecti sunt, eorumque Magister cum quibusdam præcipuis Parisios adductus, igni concrematus est.

Sed

Sed de his varij varia. *videatur Guilhelmus Tyrius, illorum temporum scriptor, lib. 4. cap. 18.*

Germani deniq; cum post Italos & Gallos, Duce Conrado & Friderico, maximas in Orientem copias, impulsu Pontificum Romanorum, trajecissent, ædem S. Mariæ construentes Ordinem Theutonicorum, proprijs legibus informárunt, & à Cælestino Papa priuilegia multa obtinuerunt. 29 Equites Theutonici.

Hos longè post in Hispania Castellani sunt imitati, ordinemque S. Iacobi An. 1176. instituentes, quem Alexander. III Pontifex postea stabiliuit, 30 Equites S. Iacobi

Vltimi demum fuêre Lusitani, qui fundârunt Ordinem Christi. 31. Equites Christi.

Atq; ita quatuor hisce nationibus Ordines militares præcipuè floruerũt, Italis, nempè, Gallis, Theutonicis, & Hispanis, in quos qui admittebantur, plerumq; tria vota Deo nuncupabant, obedientiæ, scilicet paupertatis, & castimoniæ: quò liberi ab omni cura terrenarum rerum, conjugumq; effœminatis amplexibus, & caritate liberorum, bellicis rebus studiosius operam dare possent. 32 Vota horũ Equitum.

Quanta porrò fuerit horum militum robur, quanti olim in vtilitatem publicam progressus, passim historiæ demonstrãt. Illud in vniuersum de ijs asseri potest, eos quibuslibet suæ nationis bellica fortitudine præstitisse. Speciatim verò opera Theutonicorum, non modo Prussiam, Liuoniamq; amplissimas regiones adiectas Christianæ Reipubl. ingenti Germaniæ decore, Imperijq; Germanici augmento sed etiam Tartarorũ, Schytarum aliorumq; conatus & irruptiones in Europam repressas esse. 33. Virtus & gloria bellica eorum.

Hispanicorum etiam ope Arabas ac Mauros, è patrijs locis, quæ supra septingentos annos occupârunt depulsos, ac Lusitanicorum deniq; armis plurimas in Affrica oras apertas, belloq; acquisitas fuisse. Vnde bellica eorũ fortitudo semper extitit admiranda ac diuina, nonnullaq; ipsorum penè incredibilia gesta leguntur. *in Chronic. Chronicor. Eccles. lib. 2. à fol. 2. vsq. ad fol. 241.* Et plura quidẽ de Templarijs videri possunt. *apud Ioach. Stephan. de Iurisdic. lib. 4. c. 10. per tot.* 34

Et sanè Itali, nisi expeditiones annuas Hierosolymitanorũ, quibus adiunguntur aliæ militum S. Stephani copiæ, assiduè promouerẽt, multò, quam sunt, durioribus Mahometanorũ pyratarum incursationibus molestarentur. *Bozius de Imperio virtutis lib. 2 c. 1. pag. m. 237.* 35.

Hæc Ordinum militarium materia cum latiſſima ſit, latè etiam hic tractari, & multa ſingulariter notanda produci poſſent, ſed quia temporis ratio mihi nunc ineunda eſt, Lectorem remitto *ad Auberti Miræi Origines Equeſtrium*, vbi ex profeſſo de omnis generis Equitibus agit, eorumq; origines, dignitates, priuilegia, ſymbola, ac alia ibidem recenſet. Nonnulla etiam habet *Limnæ. tom. 6. Iuris publ. c. 2. per tot. Chaſſanæ. in Catalogo Gloriæ mundi p. 9. per tot. Tuſch. pract. concluſ. lit. F. verbo Fratres Cruciferi. Paurmeiſter de Iuriſd. l. 2. c. 8. Nolden de Statu Nobilium c. 6. n. 33. & ſeqq.* De potentiſſimis item prioris ſæculi Imperatoribus, Regibus, ac Heroibus, qui aut ipſi cum Imperio bellorum Duces fuerunt, aut in iiſdem præfecturis inſignioribus laudabiliter functi ſunt, videatur inſigne Theatrum Heroum, Prænobilis Viri Iacobi Schrenckij à Nozingen: quod Oenoponti Anno 1601. cum Priuilegio Cæſareo impreſſum extat.

36 Laus Comitis de Bucquoy

Bellicoſiſſimi præterea & toti vniuerſo ob præclariſſima & Heroïca eorum geſta, admirationi fuère; nonnulli Sacræ Cæſa. Maieſt. quondam Generales, qui pro gloriâ & ſalute patriæ ſanguinem ſuum feliciſſimè profundere, non dubitarunt.

Inter quos præcipuè extitit, Generoſiſ. Carolus Longouallius, Comes Buquoius, quem vnum rebus omninò in Imperio nutantibus, quaſi Xantippum Albertus Belgarum Princeps Ferdinando II. patrueli ſuo ſubmiſerat: hic enim Morauos ſæpius, Hungariæ, Imperijq; hoſtes victorioſè debellans, tandem Neoſolium obſidens, audacius in erumpentes prouectus, ſed acceptis vulneribus, & equo, cui inſederat, trucidato, lanceâ confoſſus, perpetuâ ſui nominis famâ, 10. Iulij, Anno 1621. generoſè occubuit.

37 Virtus bellica Comitis de Dampier.

Similiter quoq; tunc temporis gloriâ celebris fuit, Generoſus Dampieræ Comes, apud Lotharingos genere Nobilis, ſed virtute nobilior, vt quem victorem ſæpius, fortem ſemper, ſuo rebelles damno ſenſerant: hic denique cum Poſonium, vrbem illam Hungariæ famoſiſſimam, minimè de ſufficienti præſidio proſpectam cognouiſſet, admotis ſex millium copijs, propugnacula ſuburbium feliciter quidem occupauit; ſed diſſipato jam naturali ponte, cũ ſclopetarijs arcis montem, machinas portis applicaturus aſcendiſſet, euaginatoq; gladio ſignum ſuis dediſſet, à Morauicis in arce præſidiarijs agnitus, globo percuſſus. 9. Octob. An. 1620. generoſam vitã exhalauit.

Nec silentio prætereunda est Herculea illa, & toto Orbe prædicabilis, Godefridi Henrici Comitis Papenhemij, militaris virtus, fortitudo, & felicitas. Hic enim inter saucios in prœlio Pragensi ita mutilatus, vt interroganti vix nomen suum dicere potuerit, in ruinam Succorum & Hassiæ, de cadaueribus quasi resurrexit, curatisq; vulneribus tot rebellia oppida, munitissimasq; vrbes expugnauit, toties cum hostibus etiam validissimis, victoriosè conflixit, tot regiones & prouincias Cæsari aduersarias subjugauit, vsque tandem in feruenti illo ad Lutzam, cum bellicosissimo Gustauo Adolpho Succorum & Vandalorum Rege, audacissimè commisso prœlio, priusquā & ipse sempiterna nominis sui gloriâ extremum spiritum reddidisset, Gustauum quoque, vulnere lethaliter accepto occubuisse, lætus intelligere potuerit. 38 Fortitudo Comitis Papenhemii.

Laudandus etiam est Generosi Ambrosij Spinolæ in hostes Imperij feruor, & in arte militari stupendus progressus, postquam enim Patrimonium Frederici Palatini aggressus fuit, fortunatus illas ad Rhenum terras vno velut diluuio occupauit, adeoq; frustrà obnitentibus fœderatis Principibus, quinquaginta amplius oppida, paucis mensibus in potestatē suam gloriosè redegit, nec prius arma victricia deposuit, quā vniti Principes, æquis pacem conditionibus amplecterentur. 39. Mirabilis belli progressus Spinolæ

Sempiternâ præterea nominis & famæ suæ gloriâ deprædicandus est, Generosiss. Ioannes Tzerclasius Comes Tyllius, Felicissimus tredecim annorum bellator, & summus militiæ Dux, summæ (quod rarum quandoq; est) pietatis & continētiæ miles, quippe qui instar Africani Scipionis, pueros puellasque captiuas præcipuæ pulchritudinis, hostibus restituerit, ne in conspectum quidem passus adduci: ne quid de virginitatis integritate, delibasse saltem vel oculis videretur. Qui horas quotidie canonicas, vt Sacerdos legerit, & præcipuas Prouincias sanctitate priusquam armis profligarit; Ille inquam ad extremum factus nouercantis fortunæ ludibrium, volubilitatis eius exemplum, posteritati casu suo consignauit. Post partas enim nobilissimas de Bohemia, Palatinatu, Daniâ, Saxoniâ, virtute victorias: par tandem debitum flagitante fortunâ, triumphatas sæpius à se terras, iterum fugâ emensus, bis cæsus, bis castris exutus, vulnere ad Licum fluuium lethaliter accepto, summis cruciatus doloribus, Ingolstadij postremam humanæ miseriæ diem clausit. *Wassenberg. de bello Suec. pag. 287.* 40 Encomium Comitis Tyllii.

41. Laus Comitis Hatzfeldii. Non absimili bellicæ virtutis & felicitatis laude, hodie deprædicatur Generosiss. Comes Melchior Hatzfeldius, Generalis Cæsareæ Maiest: qui non solum in prœlio ad Nordlingā præclaras sui animi, & artis militaris dotes, egregiè & magno hostium stupore, ostendit: sed etiam Aulam Regiam, Telonij Magdeburgensis propugnaculum, aliaq; quam plurima, arte & natura munita loca gloriosè expugnauit, Bannerum quoque sæpius in fugam vertit; ad prœlium coëgit & cecidit, vt tandem ob præclarissimas Heroici pectoris sui virtutes, maiori cum Imperio copijs præesse jussus, Cæsaris & Electoris exercitus Generalis Anno 1636. creatus fuerit, qui nulli nisi Electori, Hungariæ, Bohemiæq; Regi (tunc temporis) immediatè subesset: cuius igitur felices adhuc successus, Deus Omnipotens ad incrementum Imperij, gratiâ suâ secundare dignetur.

42. Heroica Virtus Ioannis de Werthio. Singulari denique militaris animi encomio omnium ore extollitur, fortissimus ille Heros, & Baro Ioannes de Werthio, gregarius olim in Belgio sub Hispaniarū Rege miles, per omnia deinde sub Cæsare belli munia, ad equitum magistrum euectus. Hic posteaquam vnâ suâ equitum turmâ, integræ legionis instar, hostibus terrori fuisset, dignus legione censebatur: quam assecutus, adeò omni armorum genere, miraque celeritate terribilis fuit, vt ad viri nomen & ad aduentum, millia trepidarent: Sub Serenis: itaq; Bauariæ Duce & Electore, Tribunus viginti equitum signis, Bernardi Vinariensis, copias aggressus, mille octingētos statim occidit. Vbi ad Bruntrudium in Alsatia, Francica castra aduertit, per inuios collium mōtiumq; tumulos, longum iter emensus, in Gallos eò loci, vnde nemo posse venire homines judicaret, irruit, omnes in fugam Mompelgardiam vsq: vertit, castris expugnatis, tormentis ac vexillis quibusdam raptis, duo millia cecidit. Mox Ligisticarū copiarum Generalis, in Lotharingia pedites mille equitibus à tergo jungens, & Gallico exercitui se ostendens, in se Gallos elicuit: Ipse verò fugam simulando, mox ad syluam Ligisticis quoq; copiis infessam, versa repentè facie, magno animo hostes inuasit, & mille quingentos trucidauit.

43 Alia dein vice quatuor desultoriorū equitum millibus, Suessionensem Comitem & Bresęū, agglomeratis passibus terrarum quædam spatia emensus, ad Hionem de repentè inuasit, & millibus aliquot in fugam actis, octo militaria signa, & opi-

ma spo-

ma ſpolia ad Picolominium in caſtra retulit. Inde iterum in hoſtes & tam inopinatus, tamq; feliciter, vt latiſſimè omnia populatus, oculos Pariſiorũ vrbis, puluere fumoq; impleret; & cum gloriâ magnaq; prædâ in caſtra tamen tutus, nemine â ſuis amiſſo, victor reuerteretur.

Iterum Galliæ Rege cum Cardinale Richeliô, ad Ambianum caſtra habente, tribus ſelectiſſimorum militum millib9; de more ſuo multa terrarum ſpatia emenſus, antè in Francica caſtra ruit, quam venire nunciaretur, & tribus millibus trucidatis, quinq; integras legiones diſſipauit, octodecim vexilla abſtulit, mille ducentos equos abduxit, & ſaluus ad Atrebatum in caſtra rediję. 44

Dein quoq; in Vbios mouens, famoſum toto Orbe Hermonium lapidem, ſecundo jam anno obſeſſum, arctius obſidione ita clauſit, vt ad nefandos paulatim cibos eſurientes cõpelleret, & tandem locus, ille ferro omnique violentiâ inexpugnabilis, penuriæ cedẽs, æquis deditionis legibus acceptis, in Generoſiſ: Iohannis de Werthio poteſtatem perueniret. 45

Hoc munitiſſimo Germaniæ propugnaculo recuperato, expeditis iterum legionibus in Imperium magno Gallorum incomodo aſcendit. Nam quinq; duntaxat legionib9 vniuerſas Vinarienſis copias aggreſſ9, cum ſuo Duce in fugam vertit, & militaribus quibuſdam ſignis potitus, mille equos abduxit. 46

Adeo grauiter Vinarienſis hoc damnum tulit, vt ad Generoſiſ. de Werthio mitteret, qui expoſtularet. Cur ita ferociter ageret, non minus verè ſe Germanum eſſe, nec in patriam iter ſibi præcludendum. Quid ille? Amico ſe nulli patriam inuidere: ſed Imperij Germaniæq; deſertorẽ, ipſius patriæ ſuæ hoſtem, pro viribus ſuis, Germaniâ, Imperij, Patriæque commodo arcere, reſpondit. 47

Cæterum cum imminente hyemis aſperitate in hiberna feſtinaret, Imperium & Germaniam â Gallica prius innaſione liberare conſtituit: Itaque primo impetu, felicitate quâdam infortunatus, Gallis munitionibus tribus ejectis, quadringentis trucidatis, & grandibus machinis lacerato ponte, ad firmius quoddam fortalitium ſauciatur: ſed honeſtiſſimo vulnere in ipsâ facie: adeò vt ſclopeti globulus ad auriculam hærens, carne & cute tegeretur. 48

Sed vulnere corporis animi generoſitas accendebatur: Sic vt crudâ adhuc cicatrice & honeſtâ formoſus, in vltionẽ ex- 49

candeſ-

candeſceret, Nec vno quidem modo, ſed partitis in vtramque Rheni ripam copijs, vno impetu munitiones omnes aggreſſ⁹, non ante quieuit, quam omnes occupaſſet. Adeoq; duorum dierum ſpatio, fortalitia minora nouē, grandia propugnacula duo, continuis aſſultibus expugnauit, vltra mille Gallos jugulauit, vltra mille captiuos abduxit, viginti quatuor tormenta ſui juris fecit, toto Rheno hoſtes pepulit, Gallicumq; pontem cum bellico apparatu omni vendicauit, & ſic inimicos vltus in hyberna conceſſit, ac eorum molitiones tamdiu paucis legionibus euertit, vſq; tandem aduersâ ad Buquenum fortunâ An. 1638. pugnando, totis viribus exātlatus Duci Saxo-Vinarienſi captiuus traditus, cum alijs Cæſariani Exercitus captiuis Generalibus, & Chiliarchis Pariſios abductus, ibiq; tā diu detentus, vſq; dum nupertimè ad liberationem Perilluſt: Comitis Guſtaui Hornij, & Marſchalli Sueciæ, cum alijs quoq; dimiſſus, libertati reſtitutus, & in Bauariam, ac dein ad Exercitū (vbi iterum heroica priſtini vigoris ſui ſpecimina edere, glorioſè incepit,) feliciſſimè reuerſus fuerit.

Quem ſimiliter Deus Ter Opt: Max: in terrorē Imperij hoſtium diutius ſoſpitem ac fortunatum gratioſè conſeruare velit. Vid. *Waſſenberg. de bello Suec. & Francico* per tot.

50. Admonitio. Cæterum, priuſquam primo huic libro (qui de bello agit) finem imponam, cum Molinā vltimam hanc, & compendioſam quidem admonitionem adijcere placuit: Vt ſcilicet meminerit victor, ſe velut judicem, non tanquam actorem, ſedere pro tribunali, ad ſententiam in hoſtes, deuictamq; Rempublicam ferendam: neq; pœnam vllâ ratione excedere debere culpam, miſericordiamq; & clementiam ſæuitiæ & crudelitati eſſe anteponendam: præſertim cum victi proximi ſint, ac Chriſti ſanguine redempti: ſemperq; præter commune bonū, Dei gloriam & honorem, ante mentis oculos habere, adeoque erga deuictos, vt Chriſtianum decet, benignè ſe, ac comiter præbere oporteat.

CONCLVSIO.

Qvid tantos iuuat excitare motus,
Et propriâ fatum ſollicitare manu?
Si mortem petitis, propinquat ipſa
Sponte ſuâ, volucres nec remoratur equos.
Quos ſerpens, leo, tigris, vrſus, aper,
Dente petunt, iidem ſe tamen enſe petunt.

An, diſtant quia, diſſidentq; mores,
Iniuſtas acies, & fera bella mouent,
Alternisq; volunt perire telis?
Non eſt iuſta ſatis ſæuitiæ ratio.
Vis aptam meritis vicem referre?
Dilige iure bonos, & miſereſcere malis.

Finis libri Primi.